

Inu. A. 33.048

Generalul de Divizie C. GĂVĂNESCU

DIN GENILE NEAMULUI

MIHAI VITEAZUL

(1558 — 1601)

MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA

(1808 — 1873)

GHEORGHE LAZĂR

(1779 — 1823)

— 1932 —

TIPOGRAFIA ZIARULUI „UNIVERSUL” STR BREZOIANU, 23-25

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ DE ȘTIINȚĂ
COTA 59896

1956

PC 236/02

B.C.U. Bucuresti

C58489

P R E F A Ț A

„E bine să-i vorbești unui
popor de oamenii lui mari“.

N. IORGA

„Nasc și'n Țările Românești
oameni“.

MIRON COSTIN

„Genialitatea unui popor e ca apa ascunsă în pământ. Cât
de departe, ea poate ieși iarăș la suprafață. Să fim numai cu
ochii deschiși, să luăm seama unde va apărea izvorul“.

S. MEHEDINȚI

„Oamenii mari și eroii neamului românesc au fost, cu
drept cuvânt, considerați ca soli ai geniului național, ca tri-
miși ai Providenței pentru îndeplinirea hotărârilor ei divine în
desfășurarea treptată a vieții unui popor către isvădirea des-
tinului său istoric“.

I. GĂVĂNESCU

De zeci de ani de zile frământ cu mintea operațiunile mi-
litare ale lui Mihai Viteazul. Cu mult înainte de războiul cel
mare, am început să prind frumusețea marșurilor și operațiuni-
lor militare, făcute de Mihai Viteazul, în vederea bătăliei, în spe-
cial, în anii 1599 și 1600 în cucerirea Ardealului și a Moldovei.
Din ce în ce, pe măsură ce gândeam mai mult, creșteam, par'că
în frumusețe și în măreție, înaintea ochilor mei, și aveam im-
presia că am descoperit, urmele unei comori, de nestimate.
Alergam, pe aceste urme, ca insetatul, spre izvorul ce-l ghicește,
acolo, undeva, în mijlocul desigurului de nepătruns, izvor nevă-
zut încă, dar al cărui șușur îl aude și-l simte mângâindu-i ure-
chea și excitându-i și mai mult pofta.

Era izvorul dătător de viață, al faptelor mărețe și glorioase

ale neîntrecutului Mihai, cari apăreau, din ce în ce, mai clare în mintea și în sufletul meu, și din ce în ce mai frumoase, și mai glorioase.

De câte ori, reciteam istoria lui Mihai Viteazul, găseam lucruri noi, descopeream frumuseți nebănuite și neîntrecute și rămâneam de fiecare dată mai mult impresionat, mai mult în admirație. Când, însă, am întrezărit măreția planului de trecerea munților pe două coloane separate, între ele de peste 150 km., și de întrunirea lor dincolo de munți, înainte de a da bătălia, atunci mi-am dat seama de adevărata splendoare și strălucire în care trebuie să-l punem pe Mihai Viteazul.

De atunci, sunt ani, am început să-mi strâng date, și să meditez.

Mărturisesc, însă, că n'am avut curajul să dau la lumină, să public, o asemenea lucrare, pe care o consideram atâta de prețioasă, încât nu trebuia să i se micșoreze din valoare, cu nimica, ci din contră.

Tot așa cum un adânc drept credincios, intră cu toată sfiala într'un templu al Domnului Dumnezeuului nostru și cum se apropie, cu toată cucernicia, de sfintele taine care înconjură ființa dumnezeiască a Celui ce ne stăpânește sufletele, tot așa și eu mă apropiam de înaltele și mărețele fapte ale lui Mihai. Eu le vedeam strălucitoare și geniale, în sufletul meu, cu ochii minții mele, dar, nu găseam pentru lume, forma sub care să 'e dau la iveală, spre a nu le micșoră din strălucirea lor, din genialitatea lor.

Și de aceea am tot amânat zi după zi, an după an.

Mai târziu, am făcut cunoștință cu opera măreață, uriașă, a lui Șaguna.

Din școală am învățat despre Șaguna puțin de tot, numai atât, că a fost un episcop, sau mitropolit, al Ardealului, că a trăit în anii cutare și cutare și că a murit, etc., etc.

Când, însă, s'au comemorat cincizeci de ani dela moartea lui, și când am văzut că s'au dus să se închine, la mormântul din Rășinari, Regele țării, toată curtea, întreg guvernul și tot poporul românesc, atunci am înțeles că Șaguna nu a fost un episcop sau mitropolit, oarecare, cum au fost destul, cari au trecut în viață, dând din degete binecuvântări destul de evlavioase, unii oameni de treabă, nimic de zis; călugări cu frica lui Dumnezeu, nu zicem altfel; dar... atâta! Când am studiat viața acestui Român neînfricat; când am văzut faptele lui mărețe făcute numai pentru poporul românesc, pentru credința românească și pentru limba românească, fapte cari îl ridică deasupra tuturor, cu o strălucire de Archangel, mi-am zis că acesta a fost un ales trimis al Domnului ca să salveze și să povățuiască poporul său.

Ce păcat, că-i stau ascunse faptele, pentru cea mai mare parte a neamului românesc. Ce podoabe stau sub obroc!

Ce să mai spunem despre G. Lazăr. El a înviat, din morți, limba și graiul dulce românesc, punându-l deasupra chiar a tuturor limbilor cu cari se nenoroceau bieții copii de Români, acum o sută și ceva de ani.

Genii ale neamului nostru, alături cu multe altele, în decursul timpurilor au avut puterea neîntrecută ca prin faptele lor să croiască drum nou neamului nostru, cu toate greutățile și cu toate vitregiile timpului în care au trăit.

Au venit geniile acestea în momentele cele mai grele ale existenței neamului nostru, din acele epoci, trimise de Pronia cerească, ca soli ai geniului nostru românesc, pentru a readuce la viață poporul ce sta să-și piardă viața, credința sau limba.

Unul a făcut unirea țărilor române, arătându-le tuturor calea ce trebuie să o urmeze în viață, ei și urmașii lor, pentru ca neamul nostru să poată merge spre împlinirea destinului său istoric Sămânța aruncată de el, în marșurile lui victorioase, în Ardeal și Moldova, ca și jertfa vieții sale, pe altarul patriei mărite, au fost generatoarele ideii călăuzitoare a unui neam întreg. Prin ea am trăit, prin ea am luptat, prin ea am învins.

Altul, ascultând de chemarea sufletului neamului, vine tocmai din nepătata cetate a Macedoniei românească și ca un Arhanghel victorios, în mai puțin de douăzeci și cinci de ani restabilește, chiar în mijlocul dușmanilor inveninați, drepturile neprecupețite ale Românilor asupra bisericii lor creștine ortodoxe, reinviind Mitropolia credinței noastre strămoșești mai măreață și mai strălucitoare chiar ca mai înainte.

Iar celălalt, Lazăr, „Precum Christos pe Lazăr din morți a înviat, așa el românimea din morți a deșteptat“. Sta să ne piară limba! Acest pedestal puternic al naționalității unui neam, eră complet minat de invazia grecească. Abia la țară, în mijlocul acelei „rustica gens“ de se mai cunoștea limba noastră românească. Lazăr, ca și Christ, apare în templul țării, în mijlocul distrugătorilor poporului, și cu biciul său de foc izgonește limba streină și redesteaptă poporul românesc, la viața națională.

Trimisi de Providență, ca delegați de frunte ai genialității latente a poporului nostru, alesi între alesi, și-au îndeplinit cu prisosință datoria lor pe acest pământ. Azi, din înălțimea Cerurilor, prin faptele lor privesc la noi, cei de pe pământ și ne așteaptă și pe noi la treabă și la lucru.

Genii ale neamului nostru, vouă ne închinăm cu toată evlavia, cu toată smerenia și cu toată nădejdea și credința că din învățăturile voastre geniale vor prinde pildă urmașii voștri.

de azi și de mâine, și vor merge pe drumurile trase și arătate de voi, cu atâta putere neșovăită, în mijlocul furtunilor vieții, în care ați trăit.

In lucrarea de față sunt numai fapte trăite de către cei slăviți și arătați aci. Dela ele să se adape tineretul de azi și de mâine, așa fel cu viața poporului nostru românesc, viața cetățenească de viitor, să fie alcătuită de acum 'ncolo numai din „temelie românească“ din „suflet românesc“ și din „învăță-turi românești.

Incercarea, de azi, ce fac prin lucrarea de față, dând la lumină viața și faptele a trei din geniile neamului nostru, aș fi fericit dacă ar fi primită și îmbrățișată de marele public cititor românesc, scrisă pentru el și pentru sufletul lui.

Și câți mai sunt, cari își așteaptă, cu toată răbdarea, rândul.

Vor veni !

Dumnezeu să ocrotească cu dreapta Lui și cu mintea Lui, poporul românesc.

Generalul de divizie,

C. Găvănescul

I.

INTRODUCERE

„Motto“

„Cât timp un popor nu ajunge la unitatea lui națională, nu poate să aibă liniște“.

Cât timp un popor nu ajunge să-și stabilească viața lui întreagă națională-liberă, nu poate să-și realizeze menirea sa istorică, nu poate să dea în lume măsura puterilor lui firești“.

I. Găvănescul

„Care a fost păcatul nostru până azi ?

Ertăți-mi cuvântul, a fost lășitatea cugetării noastre despre noi și, pe de altă parte, prețuirea exagerată a valorii altora“.

S. Mehedinți

a. LEGILE ETERNE ALE CONDUCERII POPOARELOR

Popoarele se conduc, în viața lor de toate zilele, de legi făcute de oamenii ce le conduc vremelnice. De aceia și legile sunt vremelnice variind, ca idei și principii, dela una la alta, adesea foarte multe, fiindcă și interesele popoarelor, ba chiar și mintea conducătorilor, variază dela zi la zi și dela om la om. Unele legi sunt dărâmate azi, pentru a pune în locu-le o lege cu totul opusă, spre a se reveni, în curând, iarăș la prima formă. Toate aceste legi alcătuite de simpli muritori, discutate și votate în parlamente, sau impuse de guverne despotice, au adesea, o viață foarte redusă trăind câteodată numai atâta cât trăește interesul particular, sau general, ce a dominat la alcătuirea legii.

Popoarele, însă, se călăuzesc, în desvoltarea lor istorică și de legi eterne și naturale, cari deși lucrează în mod aproape inconștient, au totuș atâta de mare putere, încât conduc popoarele pe drumul desvoltării lor etnice, sociale și culturale în

lume, fără ca cineva, oricine ar fi, să poată să se opună puterii lor, și mai puțin, încă, să le dărâme.

Acele legi, nealcătuite de nici un jurist, savant, sau om politic, nevote și nediscutate de nici-un parlament, și, mai ales, nesuținute, în existența lor, de nimeni dintre oameni și de nici o putere din stat, trăesc etern îndrumând viața popoarelor, în existența și în dezvoltarea lor firească. Acele legi nu sunt scrise în nici un codicil, nu sunt nici explicate, nici aplicate sau învățate la nici o școală și nu sunt luate în seamă în cursul vieții de nimeni, ca și cum nici n'ar exista ca și cum n'ar avea nici o valoare. Și totuș ele sunt legi eterne, cari conduc, de când lumea, popoarele pe drumul alcătuirii lor în stat, pe drumul social și cultural.

Una din aceste legi și care s'ar putea concretiza într'o formulă este: „Un popor nu poate să-și găsească liniște, nu are astâmpăr în viața sa politică, cât timp nu ajunge la unitatea s'a națională, strângând la un loc, în marginile aceleș frontiere, sub o aceeaș conducere de stat, toate elementele omogene, de acelaș sânge, de aceeaș naționalitate și limbă, de aceeaș credință“

Având, mereu, înaintea ochilor, enunțarea acestei legi naturale, numai atunci ne putem da seama și ne putem explica frământările și luptele, pe viață și pe moarte, date de popoare, în decursul timpurilor, ca să se poată uni, laolaltă, cu toate părțile omogene, ce constituesc un acelaș popor, și cari, din vitregia vremurilor ca și din lăcomia vecinilor, rămăseseră răslețite, rupte unele de altele și sub stăpâniri streine.

Această lege dumnezeiască, neînfrântă și atotputernică, explică luptele duse de Italia și Germania în secolul trecut, pentru înfăptuirea unității lor naționale, tot așa cum explică și luptele duse de marii patrioți ai țărilor românești înainte și după 1859 și, până la războiul de întregire, 1916.

Unitatea națională și Independența României, Iugoslaviei și Cehoslovaciei confirmă, și mai mult, acest adevăr; iar distrugerea imperiului Austro-Ungar ca și al Rusiei, se datorește implicit, aceleș legi firești, care poruncește sfărâmarea și dislocarea statelor mozaic și trecerea tuturor naționalităților răslețe, ce le alcătuiiau, la statele ce constituesc sâmburele naționalității lor de bază.

Războiul nostru, pentru întregirea neamului, este consecința logică a acestei legi făcute de Dumnezeu, pentru liniștirea popoarelor. Și ori-cât ar fi fost de mari jertfele și oricât s'ar fi lucrat în contra, pe față s'au pe ascuns, legea sfântă și eternă trebuia să se execute. Sub obroc nu poate sta, pe vecie, dreptatea. Puterea și lăcomia vecinilor, răi și hrăpăreți, nu pot ține etern, în pumnul lor de fer, o nedreptate, față de un popor; iar războiul, care se termină, câteodată, victorios pentru

un jefuitor de țară sau prin acapararea unor părți din țara cu care s'a luptat, ca și prin subjugări de populații ce nu i se cuvin, acel jaf este mereu punctul de discordie, de vrăjmășie și de lupte sângeroase, până ce dreptatea se înfăptuiește. Bine înțeles, nu este vorba aci de elemente răslețe, cum ar fi elementele minoritare dela noi, sau chiar și elementele românești din alte țări vecine cu noi, și risipite printre populația de baștină, în mijlocul căroră se află, ci este vorba de o Basarabie, Bucovină, Banat, Ardeal regiuni în întregul lor, tot așa cum a fost vorba de o Alsacie-Lorenă francesă, sau de teritoriile italienești, sârbești sau cehe, cari au revenit la țările mamă, alături de populațiile ce formează massa poporului de origină și de baștină.

Un popor nu moare niciodată. Atâta timp cât ar exista un singur om dintr'un popor care-și păstrează, nealterate, limba și credința, deci și naționalitatea, acel popor există.

Zeci de ani și sute de ani, pot sta sub genuchiul trufașului cotropitor o Polonie, o Bohemie, etc., ele vor reânvia, mai frumoase și mai strălucitoare, la cea dintâi ocazie. Zeci de ani și sute de ani, pot sta părți dintr'o țară ca Basarabia, Bucovina, Ardealul, Alsacia-Lorena, Tirolul, etc. sub jugul apăsător al cuceritorului tiran, ele tot mai frumoase și mai strălucitoare vor reveni la sânul mamei lor, când va bate ceasul împlinirii dreptății.

Și toată această putere de unitate națională, toată această forță centripedă, de atracție invincibilă, spre centrul naționalității căreia aparțin, o face numai puterea firească și Dumnezeiască a legii eterne enunțate mai sus și înaintea căreia nu poate sta, pe vecie nici o piedică.

A doua lege naturală și eternă care conduce, tot așa de puternic, popoarele în dezvoltarea lor istorică în lume este următoarea: „Cât timp un popor nu ajunge să-și stabilească viața lui întreagă națională, cu toate elementele naționale ce-l compun, în acelaș stat, sub aceeaș conducere și *complet liber*, nu poate să-și realizeze menirea lui istorică, nu poate să dea, în lume măsura puterilor lui firești“.

Având înaintea ochilor enunțatul acestei a doua legi, vom înțelege superioritatea în cultură și în civilizație a vechilor state de pe pământ, cum sunt Franța, Anglia, etc., sau cum ar fi Japonia din continentul asiatic, etc., precum și datoria cea mare și sfântă a popoarelor în lume, a popoarelor întregite și libere.

Franța și Anglia, ca și Japonia au avut tot timpul în sute de ani, să se desvolte în liniște, să dea în lume măsura puterilor lor firești și să-și realizeze menirea lor istorică pe pământ. Având întrunite, aproape dela începutul istoriei lor, sub o aceeaș conducere într'o țară liberă, marea majoritate a tuturor

părților omogene, cari alcătuiau acel popor, nu mai aveau nevoie să se frământe și să se lupte pentru împlinirea dezideratelor naționale ; ci toată munca și toată puterea lor intelectuală, sufletească și fizică și le-au putut îndreptă numai spre dezvoltarea socială, economică, culturală, etc. în interiorul lor de stat liber și unitar, putând arăta astfel lumii întregi, valorile mari ce alcătuiesc acel popor, din toate punctele de vedere.

Și sunt așa, de sute de ani.

Dacă am pune d. ex., față în față, deoparte un stat liber și unitar național ca Franța și Anglia, iar de cealaltă parte România, am vedea, imediat, deosebirea enormă dintre ele. Anglia și Franța erau și acum trei-patru-cinci sute de ani, aproape în aceleași limite ca azi, fără a fi fost vreodată în decursul istoriei, cucerite, subjugate, biruite sau ingenuchiate de barbarii cotropitori, sau de vecinii năvălitori, cum au fost țările românești. Să nu uităm că noi abia dela 1859, adică abia de 70 de ani, am făcut primul pas al unirii ; că, abia, dela 1877, adică numai de cincizeci de ani, am obținut independența celor două principate și că, abia de doisprezece ani suntem, aproape, cu toți frații la un loc, sub aceeaș domnie, în limitele aceleaș granițe, un popor liber și de sine stătător. Ce însemnează acești câțiva anișori față de cei 6—700 de ani pe cari poate să ni-i arate, cu mândrie legitimă, de altfel, Franța, Anglia sau Japonia bunăoară, cu cei două mii și ceva de ani?

Și, numai, făcând astfel socoteala și înșirând grafic, pe hârtie, deoparte statele vechi, de altă parte pe cele noi, ne putem da mai bine seama de tinerețea noastră, ca popor, alături de popoarele vechi, cari erau libere, mari și de sine stătătoare, cu sute de ani înaintea noastră pe când la noi, pe acele timpuri, nici nu se făcuse măcar descălciătoarea ; iar mai pe urmă, eram sub Turci, sau sub Ruși, Nemți, Unguri, Greci.

La acele state vechi limba și credința lor a fost totdeauna conducătoarea naționalității lor, nestingerită de nimeni, și au putut astfel să-și dea în lume măsura puterilor lor firești în știință, artă, literatură, muzică, pictură, etc. fără teamă și fără piedică. La noi, din contră, de atâtea ori în viața noastră de stat, am fost pe punctul să pierdem și limba și credința, ba chiar și naționalitatea și numai datorită geniilor neamului, trimiși ai Providenței, am scăpat și am putut să ajungem zilele mari ale neamului nostru întregit.

Abia de vre-o zece-doisprezece ani, suntem aproape cu toți frații la un loc, sub o singură domnie și avem, în limitele aceleaș frontiere, aproape, toate părțile omogene care constituiesc națiunea română, poporul român, într'o țară liberă și de sine stătătoare.

Celelalte părți, integrante din poporul românesc cari stau, încă, deoparte de noi, politicește : de pe malul drept al Dunării,

Torontalul, Valea Timocului, Macedonia, Valea Tisei și stânga Nistrului, ca și Istria etc., nu vor fi uitate de noi niciodată, ci oricând și în orice împrejurare fericită le vom trimite raze de lumină, de cultură și de dragoste din sufletul nostru, de frate mai mare românesc, ca să ținem și în ei trează noțiunea și ideea de Român, de cultură românească și de suflet românesc; spre a păstră cu toții, și ei și noi, aprinsă mereu candela conștiinței noastre naționale, neștiind niciodată precis, „când va veni fiul omului“. Dar aceste părți, ce stau, încă, afară din limitele naturale ale țării mame, nu ne mai pot opri drumul dezvoltării noastre firești.

În sfârșit ! Poporul românesc prin valuri de sânge, cu sacrificii neasemuite cu ale niciunui alt popor, a ieșit la lumină. „*Per aspera ad Astra*“ poate spune azi cu mândrie orice Român, când vede și el, și cu el toată lumea, că întâia lege, cea mare și eternă a popoarelor viguroase și destinate de soartă să trăiască, în lume, s'a împlinit.

Nu a avut astâmpăr, sute și sute de ani, în viața sa, poporul românesc, până ce nu a executat prima lege dumnezeiască a popoarelor, până ce nu s'a unit cu toții laolaltă în aceeaș țară, în aceleași limite, sub aceeaș domnie.

Deacum încolo poporul românesc strâns, aproape, în întregime în România-Mare, nu va mai fi frământat de grija unității sale naționale ; a terminat cu luptele în această privință și în această direcție. Incepe acum, pentru el, lupta pentru executarea celei de a doua legi, firești și naturale. El trebuie acum, să arate tuturor, în lume, că merită să trăiască în mijlocul popoarelor mari și culte, desvăluindu-și comorile sufletești cu care este înzestrat și incununat atât prin sângele moștenit, cât și prin faptele lui isvorite din pornirile unui echilibru moral desăvârșit.

„Apar zorile unei ere noi“.

„Citește popor român, în cartea sfântă a destinului tale și te pătrunde de chemarea clipei istorice a existenței tale, atât de chinuită până acum“.

„Desvoltă-ți comoara darurilor tale firești“.

„Fă să crească, din sufletul tău, floarea unei culturi și a unei civilizațiuni proprii, de valoare mondială“¹⁾

b. UNITATEA SUFLETEASCĂ.

Luptele Românilor au fost mari în trecut, cu pierderi și suferințe nemăsurate. Ele au fost duse în contra vrăjmașilor din afară, cari aveau tot interesul să țină cât mai mult, dacă nu

1) I. Găvănescul. Imperativul momentului istoric, pag. 43, 44.

chiar pentru totdeauna, starea de împărțire, de robie și de subjugare a poporului român.

Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Polonia, Germania, în decursul timpurilor, din ultimii *patru-cinci sute ani*, ca și barbarii, Hunii, Bulgarii, Ungurii, Tătarii, Cumanii, Pecinegii, Slavii, la cari s'au mai adăugat, mai târziu și Grecii, au făcut totul ce le-au stat în putință, ca să păstreze sub dominația lor, sub pumnul lor de fier, părți, cât mai mari, din poporul românesc și să ne distrugă limba, credința ba chiar și naționalitatea. Lupte grele au fost duse, secole și secole, când pe ascuns, când pe față, de către Români, după cum erau împrejurările, și, în sfârșit, au reușit să-și dea mâna toți frații la un loc, într'o singură țară și o singură domnie.

A învins sfânta dreptate, ajutată de către sufletul național românesc și de sângele vărsat gărlă; de nenumărate vieți, sacrificate pe altarul sfânt al patriei. Și s'a înfăptuit „Unirea cea mare“ a neamului nostru în „*România Mare, una nedespărțită și intangibilă*“.

Ori cât ar fi fost de mari pierderile, ori cât ar fi fost de nenumărate viețile sacrificate, ori cât ar fi fost de dureroase suferințele avute în decursul secolelor trecute, și dacă toate acestea ar sta scrise la un loc și puse în fața noastră, ca să le avem mereu înaintea ochilor; și dacă ar fi fost și mai îngrozitoare de cât au fost, tot nu ne-ar speria, dacă ar fi să luăm, de-a capul, firul istoric al desfășurării noastre în lume. Am reîncepe iarăș să depănăm firul roșu de sânge, roș și scump al necazurilor și durerilor fără pereche și l-am întinde, tot așa de hotărît, de cutezători, ba, poate și mai inverșunați, mai vijelioși; dar, de sigur, l-am reîncepe, să-l ducem, iarăș, până la capăt, fiindcă aceea ce este scris de Dumnezeu, în legile lui eterne, ursit este să se întâmple, cu orice jertfe, dacă, bineînțeles, ești trecut în cartea vieții lui Dumnezeu, ca popor ales și destinat vieții.

Bogăția, ordinea și liniștea, de invidiat, ale României celei mici, de dinainte de războiul pentru întregirea neamului, nici nu le putem compara, nici măcar o cîlpă, cu fericirea, mândria și liniștea sufletească de azi, ori cât ar fi de mari greutățile, lipsurile, nevoile și chiar sărăcia ce ne apasă acum.

Toate le dăm deoparte, față de împlinirea visului strămoșesc, de dorul căruia „au răposat și moșii și părinții“, atâția ani, sute și sute, în decursul vremii.

Am învins! Asta-i rezultatul care se socotește și care dă viață!

De acum încolo poporul românesc își începe adevărata sa viață, viața unui neam întreg, strâns laolaltă, și doritor de a arăta, tuturor, bogățiile ascunse în sufletul său, în mintea sa de popor vrednic să trăiască alături de popoarele culte și civilizate ale lumii.

Dar câte probleme noi i se pun acum în față !

Trebuie să pornească la drum, pentru înfăptuirea celei de a doua legi eterne și naturale, date de Dumnezeu popoarelor alese, de El, să trăiască în lume.

Poporul românesc trebuie, să-și aleagă calea de urmat și, mai ales, să nu o greșească. Deacum încolo el singur își va fi călăuzitorul și super-arbitrul hotărîrilor lui. De aceea trebuie să bage bine de seamă, și să deschidă bine ochii în alegerea ce o va face, căci drumul ales îl va duce sau la victorie desăvârșită, la încoronarea cu glorie a tuturor sacrificiilor și suferințelor, strălucind, apoi, ca un luceafăr în mijlocul celorlalte popoare; sau îl va duce la ruină, la dezastru, în fundul prăpastiei.

Timpurile în mijlocul cărora se svârcolește azi, pe timp de pace, omenirea întreagă ca și poporul românesc, sunt neasemuit mai grele și mai periculoase, decât ale celui mai greu războiu, ce l-am avut, vreodată, până azi. Un pas greșit și tot profitul ce l-am strâns, cu atâtea și atâtea sacrificii, în decursul timpilor, s'ar și prăbuși ca un castel clădit pe nisip, sau s'ar spulbera ca frunzele uscate'n vânt.

Deci : ochii în patru, popor românesc !

Vorbele acestea nu sunt vorbe înșirate pentru a umple o pagină dintr'o carte, ci sunt vorbe spuse cu îngrijorare și cu durere, din adâncul unuia suflet care-și dă seama de pericolul ce plutește asupra-ți.

Fii trează, santinelă română !

Suntem incunjuțați, pe trei părți și jumătate, numai de vrăjmașii cei mai inveninați și cari nu așteaptă decât un semn de slăbiciune și de desbinare din partea noastră, un pas greșit, ca să se repeadă asupra-ne ca lupii turbați, flămânzi și doritori de pradă nouă. Până să ne vină în ajutor, dacă ne vor veni odată, „prieteni“ și „Europa“, poporul românesc va fi sfâșiat, fără milă, cu frenezie, în bucăți.

Ascultă urlul și râgetul fiarelor sălbatice ce-și clănțane dinții la poarta casei tale, popor românesc, și ia aminte !

Acuma trebuie lucrat cu toată înțelepciunea, cu toată priceperea și numai spre binele neamului, fiindcă de hotărîrea ce vei lua depinde soarta ta.

Prima problemă ce se pune în calea noastră azi, după ce s'a înfăptuit România-Mare, este : *consolidarea unității noastre naționale, prin unitatea sufletească a tuturor Românilor*. Unitatea sufletească a unui popor este viața lui, este pârghia cea mai puternică și de neînvins, în lupta de toate zilele, cu vrăjmașii ce stau să-l înghită !

România mare s'a înfăptuit abia acuma.

De ar fi fost acest „acuma“ cu trei-patru-cinci sute de ani

înainte ! Doamne ! Ce-ar fi fost poporul nostru ! Ce-ar fi fost țara noastră !

Fără să ne gândim la timpurile voivodatelor, kneziatelor, domniatelor românești de pela anul 900—1000, pe când Tuhutum, conducătorul Ungurilor a putut să cucerească pe Români bătând pe rând fiecare kneziat în parte ; să ne inchipuim, însă, numai o clipă, că odată cu „descălicătoarea“ poporul român și-ar fi zis : „suntem toți un neam, haideți să ne dăm mână cu mână și să formăm o singură țară, iar lanțul Carpaților, în loc să ne despartă, el să ne lege, să ne unească“. sau, mai pe urmă, Mircea dela Rovine, sau Ștefan cel Mare al Moldovei nebiruite, sau, însfârșit, Mihai Viteazul, vestitul între vestiți, dacă ar fi putut să strângă pentru totdeauna laolaltă pe toți Românii, și să unească cele trei țări surori, pe vecie, cum o făcuse pentru o clipă ! Cel puțin atunci și de atunci, tot așa să fi rămas. Am fi format o țară românească mare și puternică, de care s'ar fi lovit, ca de o stâncă de granit, și Turcii, cei a tot puternici și Polonii cei înșelători, și Ungurii cei făloși și Nemții și toți. De atunci am fi avut toți munții ; toată Dunărea, pe stânga și pe dreapta ei, cu gurile ei aducătoare de bogăție ; toată Dobrogea lui Mircea până la „Marea cea Mare“, care ar fi fost și ea tot în stăpânirea noastră ! Dela Nistru până la Tisa, din Sighet până'n Orman, nu s'ar fi auzit decât dulcea limbă strămoșească și n'ar fi fost decât sfânta lege străbună.

Doamne ! Ce vis frumos !

Dacă așa, risipiți și despărțiți unii de alții și fiecare în parte, sub domnii românești și tot am putut ține piept dușmanilor puternici, și atacurilor inverșunate ale Turcilor, cei mai puternici, pe atunci, în toată Europa, ba i-am și bătut de multe ori, de ne-au căutat ei nouă prietenie ; dar dacă aceste trei țări ar fi fost unite, într'o singură domnie ? Ce minuni ar fi făcut împreună ! Planul lui Mihai, de a goni pe Turci din Europa, ar fi căpătat infiripare chiar, sub el, sau mai târziu, sub altul, dar, de sigur, s'ar fi împlinit ! Ce glorie !

Ce artă și știință s'ar fi resfrânt și revărsat, din belșug, în Dacia bogată, reînviată și puternică ! Aici, la noi, ar fi fost școala întregii omeniri, doritoare de cultură și știință !

Un vis ! Ca orice vis, frumos, s'a spulberat la cea dintâiu cântare a dimineții, trezindu-ne iarăș în realitatea dureroasă a „desuririi“ !

Și realitatea a fost extrem de dureroasă ! Ne-am bătut între noi frații, ca și cum am fi dorit, fiecare, distrugerea celuilalt. Mulți ani a dăinuit vrăjmășia de moarte între noi și ne-am irosit puterile în luptele fratricide, așa că vedeam, cu ochii, cum ni se îmbucățește Neamul. Bucovina fu luată de Nemți, Basarabia de Ruși, Ardealul de Unguri, Dobrogea de Turci, Oltenia de Nemți. Și în timpul acestei împărțiri a hai-

nelor și a cămășilor noastre ne-au năpădit, pe lângă Turci, Slavii și, apoi Grecii, fericindu-ne, fiecare, pe rând, cu limba și obiceiurile lor. Stam pe marginea gropii, ba, chiar, eram intrați în groapa care eră gata să se închidă peste noi.

Și noi, încă, nu vedeam că ruina noastră venea din DESU-NIREA noastră, din luptele neînțelese și distrugătoare dintre noi.

Dar, însfârșit, se începù și epoca luminării noastre.

Anul 1821, cu Tudor Vladimirescu și cu Gheorghe Lazăr, formează începutul deșteptării noastre naționale, tot așa cum anul 1859 formează începutul unității noastre naționale! Slavă Tie Doamne!

Cuza I, stăpânește două țări românești, Moldova ciuntită și Muntenia istovită, dar oricum sunt două țări unite sub un acelaș conducător, chemat de Dumnezeu și slăvit de popor. De atunci, cu toate greutățile de neînvins, am învins! Independența, războiul pentru neatarnare, regalitatea, războiul pentru liniște în Balcani și, în sfârșit războiul pentru întregirea neamului.

Intreg poporul român, de ori unde ar fi fost, nu visă și nu cântă, ziua și noaptea, decât „Unirea cea Mare“, spre care mergea la chemarea neamului cu pași siguri și hotărâți, vijelios și năvalnic, pentru victorie desăvârșită.

Și s'a înfăptuit! Da! S'a înfăptuit unitatea națională, s'au unit toate țările românești, la un loc, sub o singură domnie, ieșind aceasta unire din uriașul vârtej al războiului popoarelor, formând România-Mare! „Nu sunt decât vre-o zece ani de când avem această Românie-Mare. Încă ne uităm la ea ca la o minune, ca la un vis care s'a izvodit deodată, mai mult și mai bine de cât ne așteptam. Ne uităm la ea cu drag și... cu teamă! Să fie o realitate? Să nu fie tot vis? ¹⁾).

Sângele românesc a curs gărlă; tot pământul țării, dela un cap la altul, este semănat cu vieți scumpe, sacrificate pe altarul sfintei noastre uniri, iar sutele de mii de cruci ce împânzesc zarea, în cruciș și în curmezis, peste toată țara, stau ca garanție și ca pecetea că acest pământ pe care l'am udat cu lacrimi și cu sânge, frământat cu viețile ostașilor viteji și întărit cu oasele noastre, al nostru-i și nu'l vom da nici morți. Inlături, venetici! Al nostru-i.

Și acuma după atâtea secole de sbucium, după atâtea jertfe mari și scumpe, după atâta amar și chinuri, în loc să avem liniște și să începem desvoltarea noastră firească în lume, trebuie să pornim iarăși la luptă, care, de data asta, din nenorocire, nu e în afară din țară, ci chiar în țară.

Ne mâncăm între noi ca și niște câini flămânzi! Ca lupii cei turbați: „Mai bine eră sub Unguri!“! „Mai fericiți eram

¹⁾ I. Găvănescul. Imperativul momentului istoric (pag. 15).

sub Ruși“. „Paradisul este la Moscova“. „Țigani de Regățeni ne strâng de gât“. „Ardelenii fură“, „Basarabeni sunt bolșevici!“ „Vrem autonomie“; „vrem regionalism“; Ardealul al Ardelenilor; etc. etc.

„Dela Unire și până azi, mai mult am ruinat decât am clădit“!

Doamne! în ce timpuri trăim!

„Sfântă unire“ a sufletelor, vino și coboară în mijlocul poporului român și adu-i aminte că: lucrurile cele mai mici, prin unire devin mari; iar că cele mai mari, prin desunire se prăbușesc;

adu-i aminte că Polonia a dispărut ca țară, timp de sute de ani, numai prin desunirea dintre frați;

adu-i aminte că un stat nu poate trăi, dacă luptele interne, depășesc de o limită nepermisă;

adu-i aminte că „Pe al nostru steag e scris unire, unire'n cuget și'n simțiri“ și că așa trebuie să fie scris în sufletul fiecărui Român;

adu-i aminte că slăvitul regele nostru, Ferdinand cel mare, loial și drept, închinându-se la mormântul lui Ștefan cel Mare i-a zis:

„Și totuș, când am plecat genuchiul în fața scumpului Tău mormânt, în sufletul Meu, s'a născut încă o duioasă rugă, pe care o îndreptăm către Tine, ca unui părinte din veac ador-mit, dar necurmat alătura de sufletele noastre. În numele Tău și al marilor Tale fapte, am găsit izvorul nesecat al răbdării, în timpul de umilință și al curajului în timp de restriște“.

„Insuflă-Ne azi duhul sfintei uniri în inimile noastre, pentru ca să putem duce înaintea greaua sarcină a statului nostru întregit“.

Faceți pace între voi frați Români, pentru binele neamului și al țării noastre scumpe; dați-vă mână cu mână, cei cu inima română, și'ntindeți hora frăției, pe pământul României“.

Veți rămâne nemuritori, în vecii vecilor, în sufletul și min-tea poporului nostru sfânt!

„Când unitatea coeziunii sufletești se slăbește, vitalitatea nației scade; când unitatea sufletească se rupe, viața se des-face, elementele componente se desagreghează, soluția ur-mează în mod fatal.

Nația, ca atare, pierе“. 1).

Cu cât veți întări mai mult unitatea noastră sufletească, cu atât veți ajuta la sporirea și dezvoltarea vieții neamului nostru și din contră, cu cât vă veți vrăjmași unii cu alții, mai înverșunat, cu cât veți duce lupte mai înverșunate unii'n contra altora, fără nici un scrupul, fără nici o margine și chiar fără

1) I. Găvănescul. Imperativul momentului istoric (pag. 17).

nici un rost, cu atât veți sluji, mai puternic, cauza străină ajutând cu voia voastră și cu știința voastră la robia țării, ba chiar la distrugerea neamului.

Deșteptați-vă Români, de pretutindeni !

„Voi ce stați în admire, voi ce stați în nemișcare“¹⁾.

Deșteptați-vă ! Mână'n mână, umăr la umăr, și suflet lângă suflet, voi Români de pretutindeni și din toate unghiurile țării, voi toți cei cu adevărată dragoste de țară și de neam, strigați din răspuțeri, tuturor nemernicilor, de orice soi ar fi ei : Ajunge ! În lături mișelia, în lături nemernicia, minciuna, desbinarea și josnicia, în lături, ura dintre frați ! Vrem, cu toții, un singur suflet să fie stăpân peste toată Țara Românească !

„Până când în țara noastră tot străinul să domnească“.

„Nu sunteți sătui de rele. N'ați avut destui stăpâni ?“²⁾.

Ați fost în jug o mie de ani, fiindcă ați fost desuniți, și în tot acest timp tot străinul și-a bătut joc de tine, popor al lui Traian !

Ajunge ! În întreaga țară a noastră sfântă, trebuie să fie acum frăție și liniște, ca să putem să ne arătăm și să dovedim în lume că, în adevăr, suntem urmașii demni ai celui mai înalt popor, ce a existat vreodată pe pământ.

Frați Ardeleni și Bănățeni, viteji ai neînfricatului Mihai, urmași ai lui Horia, Cloșca și Crișan, oșteni ai Craiului Munților, Iancu, spaima ungarimei, copii ai lui Barnuțiu și Ilariu, ca și voi, arcași ai strălucitului Ștefan, din Moldova cea nebiruită, sau voi Muntenilor, moștenitori ai Basarabilor, voi toți cei ce ați făcut România Mare de azi, prin lupta din trecut și de todeauna sculați-vă din morți și punând mâna pe arme, strigați, din toate puterile voastre, ca să se cutremure o lume întreagă ; *Nu vrem regionalism, nu vrem autonomii, nu vrem desbinări, ci frăție până la moarte. Unirea noastră-i sfântă ; Țara Românească întregită este una nedespărțită și intangibilă, și vai de cine se va încumeta, chiar, numai de a gândi la refărâmițirea ei. Praful, pulberea se va alege de el, de neamul lui, și de casa lui, fiindcă-i vom trece pe toți sub ascuțitul săbiilor, îi vom ineca sub ploaia gloanțelor și-i vom stârpi până la unul sub pârjolul focului.* Așa să le spuneți celor ce nu vor să înțeleagă, că Țara Românească întregită-i sfântă și că Ardealul nu-i al Ardelenilor, nici Moldova a Moldovenilor, tot așa cum nu-i nici Basarabia a Basarabenilor, Bucovina a Bucovinenilor, sau Muntenia a Muntenilor. Doamne ferește ! ci România Mare și întregită este a tuturor Românilor. Ori de unde ar fi Românul cinstit, de treabă și cuminte, are dreptul la conducerea țării și în orice parte din țară !

1) V. Alecsandri.

2) V. Alecsandri.

Așa trebuie să fie pentru tot Românul cu dor de țară și de neam și așa va fi.

Sus inima Români de pretutindeni !

c. UNITATEA CULTURALĂ.

Unitatea națională fiind înfăptuită, trebuie, cu orice preț și cu orice sacrificiu, din partea fiecăruia, înfăptuită și unitatea sufletească atât prin buna înțelegere dintre frați, dar mai ales prin unitatea de cultură națională, căci un neam găsește în cultura sa cel mai mare și mai puternic sprijin, în lupta ce o duce în mijlocul popoarelor dușmane, din afară și mai ales dinăuntrul frontierelor sale.

Cu cât un popor este mai cult, și cu cât cultura sa va fi mai națională-unitară, cu atâta și puterea sa va fi mai sporită în lupta ce o duce, la fiecare pas, în special, cu dușmanii din țară, cu atâta și unitatea sufletească a întregului „neam“ va fi mai puternică și mai invincibilă.

Poporul român, ori unde s'ar găsi, și ori de unde-ar fi, are în sângele lui cultura înaltă a strămoșilor săi, a poporului rege și a ne-înfricaților Daci, ca și a înaintașilor acestora, din care se trage. În decursul timpurilor, poporul român a ajuns sub stăpâniri străine, ingenuchiat, schingiuit, tiranizat și împiedecat de a-și desvoltă însușirile culturale, omenești și sufletești ale rasei din care se trage. De sigur, aceste însușiri frumoase sufletești, moștenite dela moși-strămoșii săi, nu au fost nimeni în stare să le șteargă, sau să le facă să dispară, din sufletul său, dar ele au fost împiedicate să se desvolte și nu au putut niciodată să fie arătate în lume ca ceva de seamă, și de valoare neîntrecută, fiindcă poporul românesc eră departe de a fi fost în întregime la un loc și nu eră nici liber sau de sine stătător. Ba ceva mai mult, bunătatea de suflet, mila, compătimirea de suferințele altora, erau interpretate ca o slăbiciune ; iar credința sa, nestrămutată, în biserica adăpostitoare de iubirea apropielii și de iubirea unuia către altul, ca o lașitate.

Și toți vrăjmașii s'au năpustit asupra-i să'l sugrume.

Apa trece, pietrele rămân !

Au trecut toți, și au trecut toate, iar poporul român a rămas veșnic în picioare și a ieșit mai mare și mai strălucitor din mijlocul cenușii și vijeliilor distrugătoare prin care a trecut.

Cultura sa, ascunsă și păstrată în sufletul său, și în firea sa, moștenită din rasa din care este născut, se manifestă azi mai puternic prin însușirile frumoase cari îi stau cunună, fie el din creștetul munților, din șesurile mănoase, sau de pe malurile apelor curgătoare sau ale mării. Cultura sa răsare mai puternic azi, prin manifestările sufletești în momentele cele mai grele și mai hotărâtoare în cari se poate manifesta un „om“

dar, mai ales, în luptă, în războiu, față'n față cu moartea. În clipa în care dușmanul a fost învins și și-a cerut iertare, ridicând brațele în sus, soldatul român, în loc de a face și el ca alți dușmani, aproape ca toți alții, ucigându-l, el i-a întins mâna în ajutor și a împărțit cu el bucățica dela gură, și-a scos din spate, și i-a pus pe umăr încălzindu-l, haina ce-l apără pe el în contra frigului și umezelei; i-a legat, singur, ranele, și la mângăiat! Să te închini în fața unui asemenea gest de Christ.

Unde? La cine și la ce popor, s'au mai văzut astfel de manifestări sufletești, de o frumusețe atâta de covârșitoare și atâta de emoționătoare? Unde și la cine atâta milă și iubire?

„Și nu ne sfiim a o spune că, or câtă știință de carte și aparat de cultură exterioară ar face fala Germanilor, intrați în sfera civilizației greco-latine, — ca să nu mai vorbim de ceilalți urmași ai năvălitorilor asiatici — simplul țaran român poartă în creerul și în inima lui, din naștere, o lumină mai limpede și o călăuză mai sigură despre bine și drept, de cât se găsește în teoriile savante, adesea nebuloase, ale „doctorilor“ germani, cari nu s'au temut să coboare știința la rolul de distrugere a omenirii“¹⁾

Pe acest fond cultural, al vieții interioare sufletești, al neamului nostru, se poate clădi și desvoltă cea mai înaltă civilizație, în știință, artă și cultură omenească, ce se poate închipui și care să treacă înaintea oricărui alt popor, ce n'ar avea ia baza sufletului lui aceeaș adâncă pregătire de mii de ani, ca a popoului nostru. Trebuie numai sistematizată și mai ales rumâni-zată această pregătire, așa fel ca ori de unde ar fi poporul și ori de unde ar fi fost el, tot Românul să vadă la fel, să audă la fel, să înțeleagă și să înfăptuiască la fel, tot ce-i bun, frumos, înțelept, măreț și iubitor.

Pentru ca unitatea culturală și sufletească să-și poată face drum cât mai adânc și cât mai repede, ceace este, de altfel, pentru țara noastră, tot atâta de necesar ca și viața, nu este destul numai de a o spune, sau de a face numai teorie. Trebuie pornit imediat la aplicarea practică, la acțiune.

Toți locuitorii țării, cetățeni români, Români sau minoritari, indiferent de naționalitate, de limbă, de religie sau de regiunea unde trăiesc, trebuie să ajungă să gândească la fel, și nu numai spre binele țării care-i adăpostește, îi apără și-i hrănește, pe toți la fel, dar și spre binele lor propriu.

Unul din mijloacele cel mai răspândit și mai puternic în afară, bineînțeles, de școală și biserică, de care vom vorbi, este *Justiția*.

Dreptatea trebuie să fie egală pentru toți; trebuie să-i apere pe toți deopotrivă, și trebuie să fie deopotrivă împărțită

¹⁾ I. Găvănescul. Imperativul momentului istoric (pag. 37).

pentru toți, și la fel în toate unghiurile și colțișoarele țării. Prin urmare, ea trebuie să fie aceeaș pe întregul teritoriu al țării.

Atâta de puțin s'au îngrijit conducătorii României Mari de această chestiune, vitală pentru unificarea noastră sufletească, încât azi, după atâția ani dela „Marea Unire“, se judecă în diferitele regiuni, după legislaturi străine, austriace, ungurești și rusești, acelea ce au fost înainte de războiu; ba ceva mai mult, se pledează, la unele tribunale — Timișoara, Oradea-Arad — chiar și în limbi străine statului !

Cred că acesta este, azi, unicul caz în lume.

Ne-am putea noi închipui că în Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, Italia, Franța etc., cari și-au mărit statele prin alăturarea părților ce li se cuveneau, s'ar putea petrece așa anomaliile criminale față de țară și de neam ?

Întregul neam românesc, ca și toți cetățenii români, bunii cetățeni români, vor primi cu brațele deschise, și chiar cu bucurie, o astfel de unificare a legilor țării, și cari, apoi, discutate, la bara justiției numai în dulcea limbă românească, va face ca unitatea sufletească și unitatea culturală să câștige un pas cât mai mare în inimile tuturor.

Numai astfel am putea să ne afirmăm ca popor hotărît să înfruntăm orice piedecă, ba chiar să o înlăturăm cu toată puterea noastră, pentru binele țării noastre și fericirea neamului nostru scump.

Iată, prin urmare, a doua mare problemă care se pune României mărite : *să-și croiască și desvolte o puternică cultură națională unitară, cu ajutorul căreia să lupte victorios, și contra tuturor ce ar vrea să ne stăpânească sau să ne înghită, din afară sau dinăuntru, și care cultură să ajute și la întărirea unității noastre sufletești.*

Până astăzi, până la războiul cel mare, care a fost războiul nostru pentru întregirea neamului, poporul nostru a fost risipit în trei direcții mari : una, regatul liber, România liberă și independentă, care servea de far luminos, de luceafăr al zorilor zilelor luminoase și frumoase, ce trebuiau să vină, pentru toți ceilalți Români, ori de unde ar fi fost; altă parte era sub Austro-Ungaria și anume : Ardealul cu Banatul sub Unguri, și Bucovina sub Austriaci; iar, a treia parte, Basarabia, era sub Ruși. Mai departe, am mai putea pune și a patra parte, mai mică, Dobrogea de sud, care era sub Bulgari.

Fiecare din aceste părți își urmau, cu voia, sau mai ales fără voia lor, o politică și o dezvoltare culturală conformă cu statul de care aparținea.

Așa, în Ardeal și în Banat, Ungurii făceau tot posibilul, ba chiar și imposibilul, să ungurească întreaga țară, să introducă, pe nesimțite sau forțat, în sufletul Românilor mentalitatea și

sufletul unguresc. Au reușit, în mare parte, cu orașele unde și-au format majoritatea și unde au împănătoate instituțiile statului, sau particulare, cu Ungurii, cei mai ireductibili, cu școli, cu justiție, armată și administrație, ungurești și distrugătoare a tot ce-i românesc. Au rămas însă pentru un moment neputincioși față de „nație”, față de poporul dela țară, față de „rustica-gens”, refractară oricăror ademeniri și oricăror desnaționalizări, afară, bineînțeles, de rare, foarte rare, excepții.

În Bucovina se urmă, temeinic, desnaționalizarea Românilor prin Austriaci și prin Ruteni. Sfânta amintire a Marelui Ștefan, abia de mai rămăsese în împrejurimile Putnei și în sufletul bătrânilor.

Basarabia pe trei părți se rusificase. Ajuțați, aci, Rușii, de religia creștină ortodoxă au reușit, în mai puțin de o sută de ani, să șteargă, aproape, cu totul, amintirea românismului. În acelaș timp, prin deplasări de populație moldovenească, din regiunile compacte basarabene, și trimiterea lor în extremul orient, sau în alte părți din fundul înghețatei Rusii, unde li-se împărțeau pământ gratuit, au reușit să spargă centrele românești, cele mai tari. Cultura toată în Basarabia se limită, mai numai, la orașe, complet rusificate, iar la sate... ruina.

În Dobrogea de Sud Bulgarii au procedat mai hotărît și mai... bulgărește ! nici o școală românească, nici o vorbă românească, nici un suflu românesc. Totul era numai „Bulgar“, ca și cum elementul autohton, n'ar fi fost și n'ar fi tot „Românul“.

În acest timp, în regatul României libere și independente, instrucția și dezvoltarea noastră culturală a fost inspirată mai mult din apus, dela Francezi și dela Germani în cea mai mare parte, dela Englezi, și dela Italieni în mai puțină ; pe când din trecutul nostru românesc, aproape nimica ; iar cultura obârșiei noastre de popor, fusese uitată cu totul.

Românii cei mari și cu dor de țară și de neam, au înființat de curând, în regatul românesc, acum câteva zeci de ani, o asociație de cultură numită „LIGA CULTURALĂ“ pentru unitatea culturală a tuturor Românilor. Și a căutat, această asociație românească, scoasă afară din vacarmul și otrăvirea politicianismului, să răspândească cultura peste tot, pe unde sunt Români, și mai ales să păstreze legătura culturală cu toți Românii, de pe ori unde ar fi fost ei. Munca aceasta grea și periculoasă a fost mult încununată cu succes, deși începuse, în timpul din urmă, să fie suspectată, din afară, ba chiar și împiedecată să-și manifeste activitatea sa și în alte țări. Un foarte frumos succes, pentru un început de legătură culturală românească, l'a făcut, însă, ACADEMIA ROMÂNĂ, chemând în sânul ei Români de frunte, ori de unde ar fi fost ei, ba chiar căutându-i pe aceia cari erau dincolo de frontierele de pe atunci.

Azi, dreptul popoarelor a trecut pe primul plan, luând locul drepturilor individului. Națiunea este aceea ce dă viață țării și numai în mijlocul unei națiuni libere și puternice poate și individul să-și manifeste și să-și afirme drepturile lui naturale de libertate, egalitate și fraternitate. De aceea este firesc ca o națiune liberă și conștientă, un popor doritor de viață și gelos de drepturile sale eterne, să caute să-și arate, în lume, comoara bogățiilor lui culturale, intelectuale și sufletești, în adevărata măsură a puterilor sale; de aceea este firesc și cu totul natural, ca acest popor să-și alcătuiască o cultură națională superioară, unitară și puternică, pentru a arăta că merită să stea în mijlocul și în concertul popoarelor culte și vechi din lume.

Azi, poporul român are tot dreptul și are și puterea de a lucra, direct și pe față, cu mijloacele cele mai puternice și cele mai legale omenești, la această ofensivă culturală ce trebuie să o ia cât mai curând și cât mai imediat, fiindcă nu e timp de pierdut, de tocmă, sau de discutat.

Interesul superior al țării noastre, al nației noastre, îl cere, îl poruncește și cu toți bunii Români, trebuie să plecăm capul și să executăm, cu toată sfințenia acest ordin. Ori ce ambiție personală, orice interes personal, orice angajamente formale sau nu, ori-ce obiecțiuni străine, toate trebuie să fie înlăturate, într-o formă s'au în alta și să rămână în picioare, ca sfânt ideal de îndeplinit, numai unul: „*cultura națională superioară și unitară, pentru toți Românii*“, de care să țină seama omenirea întreagă, ca de o verigă a propășirii mondiale, și care, în același timp, să poarte pecetia particulară a geniului național românesc“.

Este firesc lucru, că prima grijă a nouăi țări să fie unificarea culturii sale naționale, care până ieri mergea în direcțiile hotărâte de stăpânitorii, de până atunci. Unii vedeau numai prin ochii Austriacilor, alții prin ai Ungurilor, Rușilor, Bulgarilor, iar alții prin ai Francezilor, sau Germanilor etc. Azi, această divergență de forțe trebuie să dispară, și cât mai curând, și să se aleagă o singură direcție sănătoasă, puternică și românească, care să îndrepte întreg poporul românesc numai pe o singură cale.

„Și una din menirile pe cari omenirea o cere României mari, în situația ei actuală, este, în ordinea spirituală ce ne privește: să desvolte o cultură și o civilizație proprie, care să stea la înălțimea rolului său politic, în orientul Europei și în acord cu așteptările legitime ce deșteaptă însușirile geniului latin al poporului ei“ (1) fiindcă'n primul rând „*cultura*“, cu toate ramurile sale de literatură, artă, știință etc. la un popor,

1) I. Găvănescul. Imperativul momentului istoric (pag. 43).

este manifestarea sa cea mai puternică, cea mai înaltă și cea mai hotărîtoare pentru viață.

Și câte bogății nu sunt în viața poporului nostru românesc, ori de unde ar fi fost el, bogății ce stau ascunse privitorilor superficiali, dar cari se văd ușor de ochii cercetătorilor isteți, dornici de cultură și de adevăr. Toate aceste bogății trebuiesc, căutate, scoase la lumină, dezvoltate, explicate și puse la îndemâna fiecăruia, așa fel ca toată lumea să se adape, cu ușurință, din izvorul lor dătător de viață.

Și câte genii românești, născute din genialitatea latentă a poporului nostru, viguros, nu au dat la iveală, în trecut, în cursul vieții lor, fapte cu adevărat geniale și înaintea cărora oricine, Român sau chiar străin, ar trebui să se închine ca și în fața adevărilor supreme și eterne.

Toate și toți au stat, până acuma, necunoscuți ascunși sub țărâna depusă de negura timpurilor și peste care s'au clădit culturi, cu totul străine de noi, și cu totul inferioare aceluia ce stau sub obroc, uitând, sau neștiind de loc, de bogățiile ce stau ascunse sub temelia noului dar șubredului edificiu.

Cunoaștem pe de rost, din primii ani ai școlii secundare, totul ce s'a petrecut în incălcitul apus de pe timpurile vechi, medievale și moderne; cunoaștem detalii din viața, chiar intimă, a diferiților regi, împărați, miniștri ai Franței, Angliei, Germaniei, Italiei și Spaniei; memoria ne-a fost chinuită cu toate numirile, cele mai întortochiate și mai scâlămbăiate, și ni se spune că știm istoria, dacă spuneam, bine și frumos, paginile ce le reciteam pe nerăsuflăte, păsărește.

Dar despre ai noștri, despre Românii noștrii mari, nimic, sau, aproape, nimica.

Și aveau și dreptate să facă așa fiindcă un mare scriitor istoric francez Duruy, spune într'o lucrare a sa: „La mijlocul evului mediu sunt numai trei fapte interesante și importante în istorie: cruciatele, lupta Papilor cu imperiul german și rivalitatea dintre Franța și Anglia, care până la 1328, își discutau provinciile, iar până la 1453 chiar coroana. „Le reste de l'Europe vit dans l'isolement et l'obscurité“).

Iată ce învățăm noi, cei de azi, pe atunci, în liceele statului românesc: „că între anii 1300 și 1500, tot restul Europei, a trăit în izolare și în întunecime“.

Să fie oare adevărat?

A uitat istoricul cel mare francez, — căci nu credem să nu fi știut, — sau a considerat ca extrem de mică importanță, pentru Franța mai ales, alte fapte care probează, cu totul contrariu, de afirmația ce face, că în Orient, se petreceau cele mai importante fapte istorice ale timpului, chiar pentru istoria

1) Victor Duruy. Petite histoire du moyen âge.

universală, chiar pentru apus. Aci, în orient, eră, atunci, imperiul româno-bulgar, mare și puternic și care a luptat, cu succes, în contra imperiului bizantin și imperiului latin, aproape distrugându-le. Acest eveniment nu poate fi un fapt istoric de trecut cu vederea și negliabil.

Dar întemeierea statelor românești și luptele duse de ele cu Ungurii, la început, apoi, cu Turcii, Polonii, etc.? Dar apariția Turcilor, în Europa și înaintarea lor, victorioasă, în peninsula Balcanică, cu ingenuchierea tuturor popoarelor creștine până la Dunăre, cu înaintarea lor până în inima Banatului și cu tendințe de a merge victorioși mai spre nord, cum au și făcut mai târziu? Acestea toate sunt lucruri izolate și întunecate pentru istoricul francez. De sigur, sunt prea depărtate de țara lui, și nu interesează direct, pe tinerii școlari francezi. Dar pe noi ne interesează oare atâta de mult, viața intimă a papilor Borgia și Sforza, viața intimă a lui Richelieu și a lui Mazarin, chiar și a regelui-soare, viața și amintirile regilor englezi ca și inchiziția din Ispania, încât să escludem cunoștințele noastre? Cred că în primul rând ne-ar interesa, mult mai mult, viața și faptele glorioase ale Românilor, de care este legată, indisolubil, existența noastră de azi, și numai la urmă, ca o cunoaștere sumară și generală, aceea ce s'a petrecut în altă parte.

Desigur este foarte important pentru Franța istoria eroicei Jeanne d'Arc. Dar poate formă pentru noi Români un subiect de aceeași importanță de ex. ca revoluția și tragerea pe roată a lui Horia? sau ca uciderea lui Brâncoveanu și a întregii lui familii pentru că n'a vrut să-și părăsească credința lor strămoșească; sau cu uciderea lui Mhai Viteazul și a lui Tudor Vladimirescu?

Cunoaștem, în amănunțime, literaturile streine, dar cât suntem de săraci în cunoștința adâncă, așa cum ar trebui, a frumuseții literaturii noastre românești și mai vechi, și mai moderne și contemporane.

Dece nu se predau în școli cunoștințe adânci de luptele duse, pentru acapararea limbii noastre, de către slavism și grecism, în țările noastre, și cum s'au desfășurat, în diferitele epoce, luptele victorioase ale celor ce vroiau să gonească din țară aceste limbi streine? Ar fi extrem de interesant, de știut, diferitele etape ale introducerii și pătrunderii streinismelor în țară, precum și căror împrejurări sunt datorite înfrângerile și căror cauze victoria româanismului? Cine sunt eroii? Gheorghe Lazăr redeșteptătorul limbii noastre românești, este, aproape, uitat. Câteva rânduri, o pagină două, îi sunt doar consacrate în antologiile școlare, tot așa ca și urmașului său, vrednicul Heliade Rădulescu.

Unde sunt Laurian, Cipariu, Pumnul, Asachi, Petre Maior? unde's Văcăreștii? Unde-i Golescu? unde Șaguna, Hurmuzache,

Kogălniceanu? Unde, atâția alții, cari au scris cu viața lor, viața țării și a neamului?

Fiecare este enumerat ca sfinții unui calendar și atâta!

Și, apoi, vine epoca modernă și contemporană, cu întreaga pleiadă a tineretului din 1848, în fruntea căreia strălucește marele geniu Eminescu, înconjurat de cel mai bogat și mai ilustru stat major de scriitori, prozatori și versificatori cu care ori care altă naționalitate depe pământ s'ar mândri.

Știm în toate amănuntele, războaiele religioase din apus, luptele duse de diferiții capi ai bisericii catolice, cu împărații și regii din acele părți, cu reformatorii Luter, Calvin, Zwingli, etc., cu arderea bulei papale, cu inchiziția, ba, chiar, și mijloacele de chinuire întrebuințate de inchiziție, etc., etc. Dar câți din noi, cunosc luptele duse în jurul bisericii noastre strămoșești, în Ardeal, cu luptele în contra catolicismului și calvinismului și în sfârșit cu crima făcută silnic poporului nostru, a ruperii unei părți mici, este adevărat, dar ruptă, din populația creștino-ortodoxă, și închinarea ei, într'o formă oarecare, catolicismului, formând acel grup al uniților care încearcă să submineze liniștea și tăria credinței noastre dominante? Câți cunosc amănuntele acestea atâta de dureroase, dar pe atâta de interesante de știut, de fiecare Român, doritor de binele țării sale?

Și, apoi organizarea bisericii noastre ortodoxe din Muntenia, legăturile și alcătuirea superiorității ei asupra bisericii ortodoxe din Ardeal și Banat, așa fel încât nici un erarch din Ardeal, nu se investește decât în sfânta metropolie dela Curtea de Argeș, Târgoviște sau București, de către mitropolitul Ungro-Vlahiei din țară. Acestea sunt fapte cari trebuie știute de fiecare Român, căci ele constituiesc drepturile noastre, netăgăduite, asupra teritoriilor desrobite.

Ce să mai spunem despre reînvierea bisericii creștine-ortodoxe și a metropolei sibiene din Ardeal, prin mâna puternică a genialului român-macedonean Șaguna, și de luptele victorioase duse de el, un sfert de secol, numai pentru binele românismului și al bisericii creștine ortodoxe? Cine și câți sunt cari le știu toate acestea?

Cine știe de suferințele duse de frații noștri, în Ardeal, sute de ani supuși la cele mai crude umilinți și nedreptăți, considerați mai jos chiar decât vitele de rând? Cine știe, a cetit, sau învățat, câte vieți s'au pierdut în lupta, fără sfârșit, dusă de înaintașii noștri în Ardeal, Bucovina și Basarabia, numai pentru apărarea limbii, și credinței noastre strămoșești?

Cine cunoaște metoadele întrebuințate de vechii stăpâni pentru desnaționalizarea românismului, precum și lup-

tele Românilor, în contra acestei acțiuni nenorocite nouă? Cine?

Toate acestea cunoscute adânc și comentate, ne-ar da măsura mijloacelor întrebuintate de tiranii neamului nostru, ca să ne distrugă, și ar arăta, tuturor că tot mai bine-i în țara liberă și independentă, în țara sa de baștină, ori câte suferințe ar trece peste capul nostru, în zilele grele de după războiu.

Marii conducători de oaste din apus, formează, aproape numai ei, biblioteca cunoștințelor noastre, ale tuturor, în această direcție. Condé, Turenne, Gustav-Adolf, Tilly, Walenstein, Carol al XII-a, Frideric cel mare, Napoleon, Moltke, etc., etc., sunt cetiți și recitiți, citați și recitați, cântați și slăviți ca cei mai mari conducători de oaste din lume și ni-meni nu-și îndreaptă cercetările înspre comorile de nestimate, ale operațiunilor militare, de erou legendar ale lui Ștefan cel Mare, atletul lui Christ, sau de viteaz și geniu militar neîntrecut ale lui Mihai Viteazul, asemuit cu Arhanghelul Mihail, fără să mai vorbim de atâția alții, cu care ne putem fâli, fără nici o exagerare.

Cităm revoluția și mișcările populare din Franța, Germania, Italia, dela cari ne inspirăm fără a studia, poate, și considerațiunile localnice, în cari s'au produs și fără să știm dacă se potrivesc cu ale noastre, ca să vedem ce învățăminte putem trage din ele, fără să ne gândim la mișcarea de re-deșteptare națională a lui Tudor Vladimirescu, exponentul genialității latente a neamului nostru, concentrată în „rusticagens“, atâta de bogat înzestrată în această direcție.

Războiul nostru pentru independență, aproape l'am uitat; de cel din 1913, pentru liniștirea Balcanilor, nici nu se mai vorbește; iar de războiul făcut, cu atâtea jertfe, pentru întregirea neamului, istoriile scriu o pagină.

Și atâta! Este de ajuns?

Doamne, și câte și câți mai sunt! Câmpul genialității noastre latente, este mare și adânc!

„Temeiul cel mai adânc al dragostei de neam din care pornește impulsul datoriilor noastre naționale cetățenești, este cunoașterea vieții poporului român, dela cele mai depărtate începuturi ale ei, urmărirea pas cu pas a peripețiilor, prin care a trecut dealungul veacurilor, luptele ce a dus și suferințele ce a îndurat ca să-și păstreze ființa ieșind deasupra, din vălmășagul valurilor popoarelor barbare năvălitoare, înfruntând vijelia vremurilor, biruind de atâtea ori ceasul rău al morții, isbutind a-și păstra, sub prăpădul tuturor primejdiilor, ființa sa latină curată, limba și legea strămoșească.”

„Trupește rupt în bucăți de neamuri inferioare lui prin origină și structură morală, poporul român și-a păstrat su-

fletul, unul și acelaș, pretutindeni și întotdeauna, un suflet nobil, demn, mărinimos, credincios tradiției străbune, mândru de obârșia sa înaltă, increzător în drepturile și în steaua ur-sitei lui.

„Cunoașterea pioasă a unui trecut dramatic și glorios, încoronat de un prezent visat de atâtea generații, ce au luptat și unele au pierit pentru el, aprinde în suflete candela tainică a unui cult, care inspiră pornirile jertfei, aruncă în calea vieții lumina călăuzitoare a unui ideal și face din datoria către patrie și neam cea mai sfântă dintre datorii și cea mai dragă și mai ușoară dintre toate, chiar când ea ne cere sacrificiul suprem al vieții.

„Recunoștința noastră către neamul căruia aparținem, are un fond și un temel, înalt moral. Oamenii lui mari, eroii lui, au servit o cauză morală a omenirii întregi. Recunoștința noastră către neam se resfrânge asupra lor și ne cere să-i cunoaștem și să-i slăvim.

„Oamenii mari și eroii neamului au fost, cu drept cuvânt, considerați ca soli ai geniului național, ca trimiși ai providenției, pentru îndeplinirea hotărârilor ei divine, în desfășurarea treptată a vieții unui popor, către izvădirea destinului său istoric.

„Cultul lor inspirat de instinctul geniului național, are ceva din religiozitatea slavei aduse ființei divine“ (1).

„E o speranță, însă, — pentru mine o siguranță. — Din acest substrat etnic plămădit cu atâta greutate, în timp de aproape trei milenii; din acest popor capabil de a simți armonii superioare și de a le înfățișa în forme neperitoare ale artei; din acest neam după cum a eșit Eminescu (Olimpicul Eminescu) de bună seamă vor mai răsări și alții... poate, mulți alții.

„Căci dacă loteria absurdă a soartei ne-a osândit să pierdem cu el o operă literară, de un nivel mondial, poate, va mai veni un „altul“... iar coroana de aur se va coborî, cu supusă învoire a neamurilor și a secolelor, pe creștetul unui geniu ieșit din neamul nostru, scriind în limba noastră. Și cine știe, — ca să mai pomenim și de alte arte — cine știe dacă urmașul cel mai apropiat al lui Beethoven, nu va fi din ținutul unde se aude acuma muzica primăvăratică a lui Vidu! cine știe, dacă nu cumva în țara unde au luat ființă, pânzele lui Grigorescu... Cine știe?“

„Iată de unde vine tot interesul nostru pentru viitorul acestui popor. Il credem în stare să trăiască printre celelalte neamuri ale lumii, nu numai prin buna stare economică

(1) I. Găvănescul. Etica.

și știință, dar și printr'o artă originală, ceea ce este nemurierea însăș".

„Pentru cei ce au acest gând, poporul nostru nu e deci o plebee zoologică, dată să fie *plecată și îndemnată spre imitarea oricui, adică a oricărei mode streine*; ci e ființă tainică a viitorului înaintea căreia se închină toată viața noastră de azi”.

„Ne plecăm noi pentru-ca neamul nostru să nu se plece înaintea nimănui”.¹⁾

Iată dar, că poporul românesc alcătuit azi într'o țară de sine stătătoare și aproape în întregime în limitele sale naturale, ar avea multe de cunoscut și de învățat în direcția culturii sale naționale românești.

Cultura noastră nu trebuie prin urmare să fie decât națională, având ca centru de atracție românismul, iar ca direcțiune generală, origina noastră de neam, obârșia noastră ca popor, LATINITATEA.

Atunci când avem norocul să fim moștenitorii direcți ai aceluia popor-rege, întemeietor al dreptății pe pământ; stăpân și colonizator, ca nimeni până azi, al tuturor popoarelor cu care intră în contact; când izvorul din care ne-am născut are o așezare atâta de înaltă, încât azi după mii de ani, se vorbește de ea cu și mai multă putere, ca altădată și i se vede strălucirea și mai viguroasă ca oricând; când în sufletul nostru păstrăm întreaga putere strămoșească, transformată în decursul secolelor în instinct de rasă, de care suntem legați trup și suflet; când faptele Românilor din război, și din vârtejul luptelor, dela Aspern, Lissa, Grivița, Mărășești, Mărăști, Jiu, Tisa, fie sufletești fie fizice ne reamintesc pe ale strămoșilor și legionarilor de acum două mii și ceva de ani, ca și cum azi ar fi fost făcute, chiar, de ei, Romani sau Daci, avem dreptul să fim mândrii de obârșia noastră, dar avem și datoria sfântă de a o păstra lângă sufletul nostru, ca pe cel mai scump tezaur, pe care Marele Creator al lumii ni l'a dat.

Păstrăm numele mare al strămoșilor noștri, păstrăm în sângele și în sufletul nostru, sursa înaltă din care ne tragem, avem limba noastră, care-i moștenire în mare parte a limbei ce a domnit, aproape, pe întreg pământul mediteranean, trebuie, suntem datori, o datorie sfântă și de neînlăturat, să facem ca azi cultura noastră națională românească să aibă ca obârșie și direcție generală numai izvoarele de cultură ale strămoșilor noștri, atâta de înțelepți și atâta de puternici, încât o lume întregă se închină lor.

(1) Primăvara literară. 1914 Pag. 17 (Din „Către noua generație” S. Mehedintzi).

Soarele culturii noastre naționale răsare la apus, în câmpiile calde ale Italiei și Franței.

Având la bază românismul, iar ca îndrumare latinitatea, am putea alcătui o cultură înaltă, propriu românească, introducând și altoind, în primul rând, de la toate popoarele latine, Francezi, Italieni, Spanioli, Portugali, etc., totul de care avem nevoie și care poate prinde ușor și deplin în pământul nostru roditor, în atmosfera noastră caldă, în sufletul și gândirea noastră cinstită și dreaptă.

Cultura superioară, unitară, națională și românească ce ar naște, ar permite tuturor fiilor țării noastre să-și arate valorile ce le stau ascunse, și fiecare în parte și, apoi, întreg poporul, ar da lumii măsura puterilor uriașe firești, a culturii cu care este inzestrat sufletește, prin naștere, dar și prin cultura ce și-a apropiat și perfecționat în decursul timpului.

Am fost până azi, tutelați și tributari politicește, dar și culturalicește, atâta timp cât am fost risipiți, desuniți și stăpâniți. Azi, când suntem cu toții la un loc, când suntem liberi, când suntem o țară atâta de mare, atâta de frumoasă și atâta de bogată, liberă și independentă; când acuma începe executarea, în extenso, a celei de a doua legi naturale și firești a popoarelor, nu putem și nu trebuie să urmăm alt drum, decât cel arătat, pentru desvoltarea noastră culturală națională; cele mai covârșitoare porunci ale neamului nostru și ale sângelui nostru, cer ca numai acest drum să-l urmăm, fiindcă spre el ne chiamă strămoșii, de dincolo de moarte.

Urmându-l va fi salvarea neamului; tot așa cum orice timp pierdut și neglijat, sau orice altă direcție, va fi ruina neamului.

Cultura puternică și adânc unitară, național-românească, ar fi proba evidentă a vitalității neamului nostru. Poporul nostru mândru și viteaz, spune hotărît: Vreau să trăesc, dar vreau să trăesc românește ca demn urmaș al romano-dacilor, și vreau să mă cultiv, în primul rând, în limba mea, în credința mea, în obiceiurile și datinele trecutului neamului meu. Vreau o cultură adâncă și sănătoasă în literatură, știință și artă, din care să poată naște cununi de glorie neperitoare pentru neamul meu. Vreau să strălucesc ca și soarele în mijlocul popoarelor culte ale omenirii; iar genialitatea latentă ce stă adânc implântată în sufletele copiilor mei, vreau să iasă la iveală, arătând lumii bogățiile de nestimate, ale neamului nostru întreg.

Un popor dornic de viață, cu drepturi naturale și ancestrale atâta de vizibile și puternice, cum suntem noi, poporul românesc, pentru a se ridică la înălțimea izvorului din care ne tragem, urmând și legea firească a comunicantelor, trebuie să-și alcătuiască un adevărat program, cu cea mai aleasă

măestrie, și cu sistemul cel mai perfecționat, pentru educarea, instruirea, cultivarea și creșterea tinerilor generații, câteva zeci de ani de-a rândul de acum încolo; program alcătuit pe perioade de timp, ținând seamă de împrejurările timpului în care se dezvoltă, de greutățile sau de ușurințele momentului.

Asta va duce la victorie. Nu vor trece prea multe decenii și rezultatele fericite se vor vedea la fiecare pas, și în toate direcțiile.

Dacă, însă, zăpăciți și amețiți de otrava aruncată de cei cari ne vor pieirea, de toți răsvrățiții, de toți vânduții și de toți trădătorii și josnicii cari otrăvesc izvoarele dătătoare de viață ale țării și ale neamului, țara va apuca un alt drum neprielnic, ea va rătăci în pustiu, în seceta arzândă a deșertului fără capăt, pentru a cădea definitiv în prăpastie.

Vai nouă !

d. LIMBA ROMANEASCA

Bineînțeles toată această cultură unitară, națională și intensă, trebuie făcută numai în dulcea limbă a noastră românească.

Limba este elementul static, preponderent pentru manifestarea unității sufletești a unui neam, fiindcă în jurul ei, ca și în jurul credinței, se strânge întreg neamul. Ea este steagul tricolor, ce fâlăie bogat în soare și care strânge la sânu-i cald, pe toți fiii aceluiăș popor.

„Cine zice limbă, nu zice numai posibilitatea de a stabili raportul între om și om; cine zice limbă arată cum se reflectă în inima și sufletul nostru tot universul care ne înconjură.

„Cine zice limbă, zice modul nostru de a iubi, modul nostru de a urî, modul nostru de a ne bucura de prezent și de a pregăti viitorul prin forma ce dăm ideilor noastre. Iară acei ce cred că Românii vor adopta o altă formă de a iubi, de a urî, de a-și apăra prezentul și de a-și pregăti viitorul, aceia amarnic se înșeală“ (P. Carp).

Timotei Clipariu la inaugurarea Astei, vorbind de limbă, a spus : „tezaurul limbii române, a acestui tezaur dulce ca sărutările măicuțelor noastre, când ne aplecăm la sânul lor, tezaur mai scump decât viața, tezaurul pe care dacă l-am fi pierdut, dacă l-am pierde, de vom suferi vreodată, ca cineva cu puterea, cu înșelăciunea sau cu momele să ni-l răpească din mâinile noastre, atunci mai bine să ne inghită pământul de vii. Să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângâiere că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni a ne numi fii lor : limba românească“.

„Limba este cercul de foc, care încinge un neam din toate

părțile, și îi ține vie conștiința ființei sale unitare, căci cine zice „*limbă*”, acela nu zice numai un sunet oarecare al gurii, ci zice felul de a gândi, simți și voi, într'un cuvânt: *partea cea mai tainică și mai personală a unui neam*". „Cu toată vitregia vremurilor după cum mușchiul se lipește de stâncă așa ne-am lipit și noi de acest pământ, păstrându-ne obiceiurile și limba”.

„Limba este un organism viu și ea e hotărîtă, nu prin învoirea oamenilor, ci de însuș puterea tainică a cugetului și simțirii întregului neam”.

„Limba românească este o limbă veche, și înțeleaptă a unui popor îndelung răbdător și îndelung gânditor! Grai născut în răcoarea codrilor, la șoapta izvoarelor pe înălțimile plaiurilor și în largul câmpiilor. Limba românească este plină de frăgezime și de mlădiere în care poți spune frumos și deplin toată cumintenia, cugetul și toată taina simțirii omenești”²⁾.

„Limba noastră-i o comoară,
„In adâncuri infundată,
Un șirag de piatră rară,
Pe moșie răvărsată,

„Limba noastră-i vechi izvoade,
Povestiri din alte vremuri
Și, cetindu-le'nșirate,
Te'nfiori adânc și tremuri“⁽¹⁾

Și când așa este limba noastră dulce românească; când altă limbă armonioasă ca ea nu găsim; când la fiecare pas descoperim în ea comori de nestimate, de „doină”, „duioșie” „de dor” și de „drag” cum nu se găsește în nici o altă limbă de pe pământ; când accentele ei sunt dulci și calde ca și sânul cald al mamei noastre; când consonantele și vocalele se îmbină, fără nici o forțare, de parcă-ți ung buzele cu miere, când le pronunțăm și când știm și cunoaștem din toată istoria lumii și din toate timpurile, că popoarele destinate peirii își pierd sufletul, dar mai întâiu își pierd limba, care formează cercul de foc al mândriei naționale, și când cunoaștem și știm toate acestea, nici nu mai trebuie să ne gândim să discutăm *necesitatea absolută*, ca numai în limba românească, *dominantă și singură*, în conducerea statului, să ne facem întreaga cultură, cât mai înaltă, cât mai adâncă, cât mai românească.

Ori și ce cetățean al Țării Românești, cu năzuinți de a trăi, în această țară, în mod cinstit și cu cuget curat pentru țara ce-l adăpostește și-l hrănește, ce-l cultivă și-l apără, la fel ca

¹⁾ Matievici. L. Românească.

²⁾ S. Mehedinți. Către noua generație.

pe toți fii săi, trebuie să înțeleagă că numai o singură limbă este a țării; numai o singură limbă este oficială și legală și pe care orice cetățean conștient, cinstit, muncitor și cu gânduri bune, trebuie să o cunoască, să o vorbească și să o scrie. Da! Să o vorbească și să o scrie la perfecție, atât în raporturile cu particularii cât și, mai ales, cu instituțiile sau serviciile țării, tot așa cum trebuie cunoscute și executate legile, cu adâncă sfințenie și cu neșovăită credință.

Numai o singură limbă românească trebuie să cunoască toți literații, toți scriitorii, toți publiciștii. Numai o singură limbă românească trebuie să se tipărească în toate tipografiile și anume: limba românească hotărâită de instanța superioară a culturii românești, de *Academia română* și care instituție să aibă și dreptul să urmărească pe toți contravenienții ca și pentru o crimă în contra statului, „*căci scrisoarea este un lucru vesnic*“ și nu-i îngăduit să-ți bați joc de limba unui popor, unui neam, în mijlocul căruia trăiești.

„O! vorbiți, scrieți românește, pentru Dumnezeu!“.

Desigur, nu voim a distruge limba celorlalte naționalități minoritare.

Fiecare are dreptul să vorbească, la el acasă, și în limba sa proprie.

Liber este oricine ca acasă la el, în cadrul cald al familiei lui, să întrebuințeze și limba lui maternă îngăduită, ba chiar și ajutată, când este gând curat la mijloc, chiar, de statul în mijlocul căruia trăiește.

Cultura noastră românească, adâncă și unitară, trebuie să se îndrepte în toate direcțiile literaturii, științei și artei, așa fel ca să cuprindă, un câmp cât mai vast și mai frumos împodobit și care să dea putință ca genialitatea latentă a neamului să-și ia avântul necesar pentru a scoate la iveală opere geniale, din care să se uimească o lume.

Când în scurtul timp de când a început renașterea noastră culturală din secolul al XIX-lea, s'au putut ivi genii ale neamului nostru, în atâtea și atâtea direcții de literatură, artă, muzică, știință; când operile lor încep a pătrunde, în cetățile culturii apusului european; când multe din aceste opere au trecut și Atlanticul și canalul La Manche, pentru a uimi și lumea americană sau anglo-saxonă, atâta de greu de uimit sau de mișcat, cum au uimit și pe atâtea altele; când această minune s'a făcut imediat după timpuri de subjugare, în care limba și naționalitatea noastră erau pe pantele prăpăstiei, iar întreg poporul nostru, ori de unde, era încătușat în robie, ba aproape dispărut chiar ca neam, nu numai ca țară; când în trecutul mai depărtat, aveă atâtea și atâtea stele lucitoare ca și sorii, în arta războiului, în arta literilor ca și a scrisului cronicilor, documentelor și cercetărilor istorice, suntem în drept

să sperăm, ba să fim chiar siguri, că la adăpostul statului nostru unitar, liber și de sine stătător, în cadrul frumos al unității noastre naționale, și al unității noastre sufletești, care trebuie să se înfăptuiască cât mai adânc, mai complet și mai iute posibil, se vor găsi prilejuri fericite de a ieși la viață, de dezvoltare și de afirmare, în multe direcții, a diferitelor genii, cari nu așteaptă decât căldura prielnică, ploaia binefăcătoare și mâna caldă părintească pentru plivitul buruienilor, ca să răsară cu toată vigoarea și să crească, să înflorească, ca și minunile cerești, și să impodobească fruntea neamului nostru cu nimbul nemuririi.

Ai dreptul la aceasta mângâiere, popor românesc, fiindcă ai suferit prea mult în trecutul tău și trebuie să se adeverească vorbele scripturii, că : „fericiți cei ce vor semăna întru lacrimi, căci ei vor culege și vor secera întru veselie“.

„Per aspera ad astra“.

În mijlocul poporului nostru, ce urcă spre culmea gloriei și nemuririi ; ce urcă spre înălțimea sursei glorioase a strămoșilor noștri direcți, a poporului-rege și a poporului ce a preferat moartea înfrângerii și umilinții ; ce urcă spre înălțimea obârșiei celei mai mărețe și mai înalte de popor, din câte sunt azi pe pământ, sunt naționalități minoritare și grupe mai mici de popoare ce sunt ursite să trăiască în mijlocul poporului românesc. Firesc este ca ele, azi, la începutul dezvoltării noastre culturale, să se simtă streine și înstreinate în țara în care trăiesc ; să se găsească și să se creadă stingherite în dezvoltarea lor națională culturală ; să aspire la o viață liberă, alături de frații lor, de cari soarta i-a despărțit și așezat în altă țară, cu alte limite. Firesc este că acum, la începutul nouilor stări de lucruri, gândul lor, ca și sufletul lor să le fie îndreptate spre țara și neamul lor de origină ; dar nu-i cinstit și nici drept, să pună piedici în dezvoltarea culturală a țării și neamului dominant ; nu-i nici cinstit, nici drept, să ceară ei mai multe drepturi și mai multă viață decât câte au poporul de baștină ; nu-i nici cinstit și nici drept să se plângă în toate părțile, sau chiar să uneltească în contra dominației legale și drepte, de azi.

Desigur, nici poporul românesc, nu trebuie să ia în prea tragic toate aceste manifestări, mai mult sau mai puțin, explicabile ; dar în tot cazul, trebuie să fie veșnic în supraveghere, cu atenția încordată și să distrugă, din rădăcină, orice atentat la viața și liniștea țării noastre, în timp ce își urmează dezvoltarea sa culturală, mergând victorios pe panta ascendentă a înălțării sale, spre culmile gloriei.

Când, peste câteva decenii, să zicem chiar, o jumătate de secol, poporul român va fi ajuns la o așa treaptă, de pregătire încât să stea cu mândrie legitimă în rândul marilor și culte-

lor popoare europene ; când poporul românesc, va fi ajuns la un așa punct de dezvoltare, în toate direcțiile științei, artei, literaturii, etc., încât poezii și artiștii săi să fie căutați și cântați și de alte popoare, ce s'ar simți mândri să-i aibă în cercul lor ; când limba noastră dulce și armonioasă, va putea pătrunde, numai prin puterea sa divină, în mijlocul celorlalte popoare culte, iar statul nostru puternic va putea să dea adăpost sigur, acestor nemăsurate bogății, prin puterea ce el își va croi atunci, în acele timpuri, să fim siguri că naționalitățile minoritare, de cari cu drept cuvânt azi ne îngrijorăm, atât de mult, și cari ne fac azi mult sânge rău, nu vor mai exista. De sigur, nu vor dispărea, ca oameni ; din contră, numărul lor poate fi sporit ; dar mentalitatea lor va fi cu totul schimbată, simțindu-se și ele mândre că fac parte dintre cetățenii unui popor, unei țări incununate de gloria nemuritoare a culturii ; că trăiesc libere în mijlocul unui popor liber și puternic. Fiecare, fără să uite că are o origină streină, va spune, însă, cu mândrie : „sunt cetățean român, de origină germană“ etc.

„*Civis romanus sum*“.

Așa spuneau, ridicând capul în sus de mândrie, și cetățenii cuceriti de maica noastră Roma, după o trecere de timp oarecare, trăită sub stăpânirea romană. Erau mândri că fac parte din poporul cel mai puternic și cel mai cult al timpurilor acelea, deși ei erau de origină streină celei romane.

Acesta-i punctul la care trebuie să tindă toată strădania noastră și a urmașilor noștri, în viitor, în direcția culturală.

e. BISERICA. — LEGEA STRĂMOȘEASCĂ

Unul din factorii dominanți, dacă nu cel mai dominant, pentru înfăptuirea unității sufletești a unui popor, și în speță a poporului românesc, în situația de azi, este *biserica*, fiindcă la baza bisericii noastre creștino-ortodoxe este „iubirea“ ; iar alături de unitatea sufletească și strâns legată de ea, este unitatea culturală. Prin urmare biserica, factor dominant în înfăptuirea unității noastre sufletești, este și trebuie să fie factor tot așa de dominant și în direcția unității noastre culturale.

„Iubește pe aproapele tău, ca pe tine însuși“.

„Să ne iubim unii pe alții, ca într'un gând să mărturisim“.

Aceste două precepte stau la baza bisericii noastre creștine-ortodoxe, și ele formează cel mai puternic și mai măreț pedestal pe care se poate clădi o înaltă morală creștină.

În timpurile de azi, când în Rusia bisericile au fost transformate în grajduri, noi trebuie să le transformăm în altare și mai sfinte, tot atât de mari ca și dumnezeirea, fiindcă numai

în sânul bisericii găsești adevăratul liman al alinării turburărilor sufletești.

Când genii politici, ca un Bismark, spun că „orice stat, dacă vrea să existe, trebuie să-și așeze temelie pe o educație religioasă”, numai atunci înțelegem ruina din fostul imperiu moscovit, a cărui prăbușire, încă, nu s'a terminat, a cărui revoluție nu-i încă încheiată, și a cărui distrugere este, abia, la începutul ei. Flacăările incendiilor nenumărate și nemăsurate înroșesc tot orizontul stepelor rusești pe tot întinsul țării, tot așa cum se înroșește și pământul de sângele ce curge gârlă din viețile nevinovate ale nenorociților ce „încă nu s'au deșteptat”. Nu va rămâne nici piatră peste piatră în prăbușirea ce va distruge totul. Din mijlocul ruinelor, din mijlocul fumului și al flacărilor ce vor arde, până'n temelie, toate cele făcute de necredincioși și de cei fără morală și fără iubire, va naște o viață nouă ; iar Dumnezeu, Stăpânitorul etern și bun, își va întinde dreapta, oprind prăpădul și îndreptând restul, celor ce vor mai viețui, iarăș pe calea binelui, dreptății, bunătății și mai ales a iubirii.

Tocmai în timpurile acestea atât de grele și cu atâta mai neînțelese prin care trece poporul nostru, ca și întreaga omenire, tocmai acum, avem nevoie de un sprijin moral puternic și de neînvinc și de salvarea sufletelor noastre. Acest sprijin nu-l putem avea decât în biserică, în mijlocul bunătății, iubirii și învățăturilor Domnului nostru I. Ch. Cu totii, mari, și cât mai mari, și, apoi, până la cei mai mici, să ingenuchem cu toată credința în fața lui Dumnezeu Tatăl, arătându-I și dându-I seamă de faptele noastre și să-L rugăm să ne lumineze calea pentru binele țării și neamului și pentru preamărirea și lauda Domnului. Și, apoi, ...la luptă, cu credința, cu speranța și cu iubirea în suflet !

Biserica noastră, creștină ortodoxă, moștenită dela moși strămoși, reprezintă poporul nostru în iubirea și în bunătatea lui sufletească, calități ce nu le are nici un alt popor ; reprezintă statul nostru unitar, suveran-unitar, cu o singură credință, aceea moștenită din strămoși ; reprezintă legăturile noastre dintre frați și începutul unirii noastre naționale în trecut, de sute de ani. În primul rând, credința noastră comună, alături de limba păstorilor, formau legăturile de nedistrus dintre frați, și cari legături treceau, nevăzute, barierele, oricât de înalte și oricât de apărute, erau de către cei cari ne despărteau. Când turmele miilor și mii de oi, conduse de ciobanii, purtători ai sufletului nației, coborau din munții Bucovinei, sau din Detunata munților Apuseni și treceau, în spre sud, spre Dobrogea caldă și primitoare a lui Mircea, ei se simțeau la ei acasă, între frați, fiindcă pe tot drumul, de

săptămâni și luni, peste tot, vorbeau aceeași limbă și se închinau aceluiaș Dumnezeu și cu aceleași rugăciuni.

Biserica noastră strămoșească, a adăpostit, în altarele sale sfinte, credința temeinică a întrunirii, odată și odată a tuturor fraților, la un loc, sub acelaș steag, la un loc, sub un acelaș conducător.

Din istoria suferințelor poporului românesc, de oriunde ar fi fost, dar în special din Ardealul ingenuchiat și iobăgit, vedem că sute de ani, adeseaori biserica a fost singurul sprijin al poporului cel fără nici un drept. În altarele sfinte ale bisericii s'au alinat suferințele sufletului și s'au oțelit nouile energii ale luptelor următoare. Biserica noastră națională a ținut loc, în fața poporului desnădăjduit și desorientat, și de adăpost al credinței, și de sprijin al limbii și de rezistență victorioasă în contra încercărilor de desnaționalizare, încercate fără preget de dușmani inveninați. Crucea ridicată deasupra credinței noastre a făcut minunea de a păstrat sufletul curat, în mijlocul tuturor loviturilor și tuturor furtunilor ce se îngrămădeau asupra-i.

În Biserica credinței noastre strămoșești, găsești alinare în durere și speranță în desperare, sau desnădejde, ca și cum degetul lui Dumnezeu s'ar apropia de cei ce se roagă Lui, și-i mântuie și-i susține.

Copiii alături de părinții lor, în biserică, se simt ridicați la înălțimea lor, fiindcă tot așa fac crucea ca și ei, ingenuche ca și ei, și spun rugăciunile ca și ei; iar ca părinți, octrotitori legitimi ai copiilor noștrii, ne simțim, par'că, mai aproape de tine Doamne, căci Tu ai spus: „Lăsați copiii să vină la mine”, iar noi venim, cu ei, să ne închinăm Ție, izvorul de dreptate, de bunătațe și de iubire.

Sentimentul cel mai adânc, religios, creiază cea mai înaltă morală și nicăeri, în nici o altă religie, nu găsim mai adânci precepte morale, ca în religia noastră străbună, care dorește și propovăduiește, binele tuturor; care nu cere distrugerea altora; care propagă iubirea pentru toți, ori cine și ori unde ar fi.

Această biserică, reprezentanța credinței noastre strămoșești, este a noastră, credem în ea ca și în Dumnezeul nostru și nu ne vom despărți de ea nici morți. În credința ei ne-am născut, am crescut și tot în sfintele ei taine și învățături vom muri.

Biserica noastră a fost cea dintâi și cea mai puternică legătură, dintre frați, de sute de ani născând, astfel, ideia unirii naționale prin biserică. De pe timpul lui Mircea și până târziu, după Mihai Viteazul, Mitropolia creștină ortodoxă a Munteniei avea supremația bisericească și dogmatică asupra întregului cler din Ardeal. Chiar în timpurile lui Mihai Vi-

teazul s'a încheiat, de către acesta cu Sigismund, un tratat, reînnoindu-se cel vechiu, prin care se statornicea, tot așa cum fusese mai înainte, că toți vlădicii, episcopii, etc. din Ardeal, pentru a fi întăriți, în slujba lor, trebuiau să capete investitura sfințită dela mitropolitul Munteniei, care sta, la început, la Curtea de Argeș, apoi la Târgoviște, iar pe timpul lui Mihai în București. De aceea mitropolitul Munteniei, purta și poartă și azi titulatura de „Al Ungro-Vlahiei și al Suceavei“. De asemenea ordinea serviciului în biserica ardeleană, eră întocmită și aranjată, tot de către mitropolitul Ungro-Vlahiei.

Este ușor de înțeles influența covârșitoare asupra poporului românesc din Ardeal prin această dispoziție politică, religioasă și națională a bisericii creștine ortodoxe, precum și posibilitatea de a ce o propagandă între frați în direcția unității noastre naționale.

Asemenea, domnitorii noștri din Muntenia ca și cei din Moldova, tot prin biserică găseau mijlocul de a păstră și întări legăturile sufletești cu poporul ardelean, prin clădirea de biserică la Făgăraș, Alba-Iulia și aiurea, sau de episcopii ca aceea a Vadului și Feleacului, Prislopul, și Geoagiul, precum și înzestrarea lor cu moșile necesare existenței lor și vieții lor, neatârinate de nimeni, dându-le și subvenții bănești, trimise regulat anual, indiferent de cine eră pe tronul țării.

Numai la adăpostul bisericii, puteau face aceste fapte naționale românești, fără a produce vre-o protestare și cari fapte constituiesc cele dintâi și cele mai puternice legături între frați, croindu-se astfel, pentru mai târziu, căile unității noastre naționale. Dacă n'ar fi decât aceste fapte uriașe și mărețe și încă recunoștința noastră, de buni Români, față de biserică, trebuie să fie nemărginită, nesdruncinată și eternă.

Tot la adăpostul bisericii a putut, mai târziu, marele Șaguna să înființeze prin acea „magna charta“ Statutul Organic, un adevărat parlament al Românilor care-și țineau ședințele naționale și libere în mijlocul împilărilor și suferințelor fără limită, făcute Românilor de către Unguri. Genialul Șaguna a înțeles, că zidurile bisericii pot adăposti mai bine, ca orice și ca oriunde, toate aspirațiunile unui neam, toată credința ca și toată speranța lui în zile mai bune și că tot acolo se poate sună, din trâmbița redeșteptării neamului, fără ca împilatorii să poată să se opună, și nici să reacționeze cum ar fi făcut-o față de orice altă direcție politică luată de poporul român, în afară de biserică.

Biserica noastră trebuie îmbrățișată și susținută cu toată căldura sufletului nostru, de către toți bunii români doritori de a vede țara noastră și întreg poporul nostru strâns la un loc, trăind fericit într'o țară fericită.

Biserica noastră formează azi, ca și în trecut, cea mai

puternică pârgie a naționalismului nostru în lupta ce o ducem și ce va trebui să o ducem, atât pentru unitatea sufletească cât și cea culturală, mai ales față de două mari greutăți, ce ni se pun în cale: „uniții” și „minoritarii”.

„Uniții” frați de-ai noștri, buni Români, cu sufletul tot atâta de bun și lesne crezător, ca toți Românii, au trecut la o altă formă de legătură cu credința noastră ascultând de un alt cap religios decât cum au ascultat, sau cum ascultă azi, marea majoritate, imensa majoritate, a celorlalți Români. Nu discutăm aci dreptatea sau nedreptatea punctului de vedere al „uniților”, deși ne-ar fi ușor să o facem. O vom arăta-o, însă, destul de pe larg, în partea din acest volum unde vorbim despre Șaguna. Acea ce vroim, însă, să arătăm aci, este că această despărțire de biserica creștină ortodoxă, este contrară spiritului de „unire” pe care tot Românul, cu dor de țară și de neam, îl propovăduiește din toată inima. Tocmai azi când țara, ca și neamul întreg, are nevoie imperioasă de unitatea sa culturală, tot așa cum a avut nevoie de unitatea sa politică națională; când are absolută nevoie de toate puterile trupești și sufletești ale tuturor fiilor săi, mai ales în lupta culturală ce trebuie să o ducă în fața minoritarilor, tocmai azi să stăm desuniți între noi, fiindcă unii spun că „Sfântul Duh vine numai dela Dumnezeu”, iar ceilalți și „dela Fiul” sau pentru așa ceva, poate și mai mărunț?

Domnul Dumnezeu nostru Cel Mare, este unul și pentru toți același, cel puternic, drept și nemărginit de bun. La El să ne închinăm cu toții la fel; la picioarele Lui să cădem și în fața Lui să ne înălțăm sufletul până la sufletul Lui, ca să ne insufle gândul cel bun și să ne dea puterea necesară în lupta noastră, cea de toate zilele, față de străini și de inștreinații neamului.

Petru Maior, vorbind de trecerea unei părți dintre Români la catolicism, sub numele de „uniți” spunea: „O meteahnă streină voi ca Românii să se desbine în două părți”. Această meteahnă străină, trebuie să dispară cu un minut mai curând, pentru țară, neam și rege.

Haideți frați Români de pretutindeni! Gândiți-vă la binele neamului și al țării, care deopotrivă vă încălzește, vă iubește și vă îmbrățișează, haideți! dați-vă mâinile și faceți acuma sfânta unire a bisericii noastre creștine ortodoxe, faceți-o așa cum eră pe timpul lui Mircea și Ștefan și al lui Mihai Viteazul și cum a fost, din capul locului, una singură și nedespărțită. Voi știți că sufletul tuturor Românilor este același, ori unde ar fi ei, faceți ca și forma această exterioară să fie la fel, ca să dispară desbinarea, ura și vrăjmășia dintre frați. Nu sunt destule exemple, în istoria popoarelor, că din cauza luptelor dintre frați, s'au ridicat deasupra-le vrăjmășii?

Azi, la noi, ei sunt mai puternici ca oricând și o victorie a lor va fi, poate, pentru totdeauna, înmormântarea întregului popor român. Pe vorbe deșarte, de promisiuni, de laude, sau de incriminări, nu puneți niciun temei, fiindcă acestea sunt numai arme pentru ruina, iar nu pentru înălțarea noastră. Exemplul lui Micu Inochentie stă ca mărturie vie, ca nici o altă, că odată ce el a cerut drepturi legale consfințite prin tratate și angajamente, a fost lovit și isgonit din țară ca să moară în mizeria surghiunului!

Nu uitați că în fața altarului sfânt al patriei noastre întregite, nu poate fi de cât o singură credință, aceea moștenită dela strămoșii noștri și în care au crescut și au crezut și părinții noștri.

Aduceți-vă aminte că în marea zi dela 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia s'a strigat, de către cei mai mulți în frunte cu toate femeile române, „*unirea fără condiții*” și că puțin a lipsit ca biserica noastră, să-și capete deatunci, numai printr'un „DA” al câtorva, foarte puțini, cari s'au opus, forma sa cea mai măreață, ce s'ar putea închipui, puterea sa cea mai strălucitoare. Acea zi ar fi fost cea mai mare sărbătoare creștinească a tuturor Românilor, egală, aproape, cu botezul Domnului.

Faceți-o azi; numai în mâna voastră e această putere.

Luati aminte, frați Români, de pretutindeni, că acuma este ceasul hotărîtor al soartei Românilor: Ori învingem, prin unirea noastră pe toate tărâmurile, și în toate direcțiile, ori vom fi subjugați și stăpâniți de dușmanii minoritari. Pe când noi clădim, visând, castele, cu legi peste legi, în certuri, insulte și vrăjmășii nemaipomenite; pe când ne irosim forțele în lupte dintre frați aruncând unul în altul cu cele mai ucigătoare otrăvuri sufletesti, dușmanii ajutați fățiș, sau pe ascuns, și din afară, lucrează cu toată puterea, la ridicarea lor culturală, economică, națională; iar când vom deschide ochii va fi prea târziu, căci îi vom găsi pe ei înarmați, până în dinți, în lupta ce se va deschide.

Ia aminte popor al lui Traian și al lui Decebal!

Minoritarii sunt în țara noastră, în proporție de cam o cincime. Enorm număr din care cea mai mare parte sunt veniți numai acum în ultimii zece ani. O adevărată invazie care poate fi asemuită, invaziei barbarilor. Acuma-i lupta hotărîtoare: ori îi învingem, prin unirea noastră, prin cultură, prin biserică, prin limbă și prin armată, ori ne înfrâng; ori îi transformăm în buni cetățeni ai țării, ori ne lipsim de prezența lor în țară, printr'un mijloc sau altul; ori vom rămâne noi streini și slugi oropsite în țara noastră de baștină, pe care nu am știut să o apărăm, numai din nimicnicia noastră.

Mai bine să se deschidă pământul și să ne înghită pe toți

de vii. Pe pământul nostru va naște, poate, alt popor, care va fi mai cuminte și mai înțeleghător, al timpurilor prin care trecem.

„Toate dispozițiunile care ating viața juridică și economică a națiunei, trebuie să rezulte, înainte de toate, din suprema lege a conservării naționalității și a țării și orice mijloc și pe orice cale, chiar dacă mijlocul și calea, n'ar fi conforme cu civilizația și umanitarismul, care îi formează masca și pretextul sub care apusul se luptă, cu toate civilizațiile rămase îndărăt. Ținta noastră a fost totdeauna conservarea elementului național și ocrotirea acestui element contra concurenței excesive și a propriei lui răspunderi“.

„Națiunea română va trăi și va juca un rol eminent activ în lume“ (M. Eminescu).

Biserica noastră, una și nedespărțită, care a fost protectoarea și sprijinul tuturor bunilor Români, în toate timpurile de restriște, poate fi și azi, încă și mai mult, pârghia cea mai puternică de susținerea poporului român și a naționalității sale, în lupta grea ce o duce și o va duce, pentru afirmarea sa în lume ca popor cult și cu însușiri alese și superioare. În special față de necreștini, de sigur față de toți minoritarii, dar mai ales față de ovrei, biserica noastră dacă ar avea cuvânt hotărîtor în școală, atunci de sigur că acel „numerus clauzus“ atâta de dorit azi, și pe care suntem departe de a-l avea, ar căpăta ființă, ba, poate, aproape sigur l'ar depăși, fiindcă acei minoritari atât de nedoriți, cari au căzut peste noi ca o adevărată invazie a barbarilor în ultimii zece ani, ei singuri s'ar elimina din școlăle în fruntea și deasupra căroră ar tronă crucea.

f. PREGĂTIREA MILITARĂ. — POPORUL. — SOLDATUL. — PREOTUL. — INVĂȚĂTORUL

Statul nostru unitar, cu unitatea sufletească desăvârșită, cu o cultură unitară națională românească, în plin progres, cu bogățiile imense dăruite, cu mână largă, de bunul nostru Dumnezeu, precum și acele izvorite din munca noastră de toate zilele, muncă fără preget a unui popor cuminte și înțeleghător, nu ar putea să-și afirme în lume valorile lui neîntrecute sufletești și nu ar putea să se desvolte în pace, de cât numai la adăpostul unei puteri, care să inspire teamă și îngrijorare vecinilor turburători și doritori de aventuri și de bunurile altuia.

Noi nu dorim nimica din al altuia ! Aceasta-i lucru hotărît ! Dar, tot așa de hotărît e că pentru nimica 'n lume nu putem îngădui nimănu să-și întindă mâna rapace înspre aceea ce-i al nostru. Pe viață și pe moarte ne vom apăra !

Pentru aceasta, însă, trebuie o putere care să exprime și să pună în acțiune acest sentiment al voinței țării și neamului.

Puterea care ne trebuie pentru apărarea țării și neamului și care este exponentul voinței și virtuțiilor bărbătești ale poporului, este *armata*.

Cu cât armata va fi mai puternică, din toate punctele de vedere, cu atâta, este de presupus, că și voința poporului va fi mai neînfrântă.

Starea de războiu, în lume, este aproape permanentă. Nu este an în care să nu auzim de războiu, iar războiul cel mare, care a ruinat atâtea popoare și a sdruncinat, din temelie, întregul așezământ al celor mai mari țări din lume, războiu care nu e încă stins complet, fiindcă mocnește sub cenușa tirapului, este și azi gata să reîsbucnească, poate, cu o furie și o distrugere incomparabil mai mari și mai distrugătoare, ca înainte.

„*Vae victis!*”

Așa cum s'a terminat războiul cel mare, cu tot prăpădul ce l'a adus în lume, totuș prin puterea lor și munca fără preget, popoarele au putut să se refacă, mai mult sau mai puțin; au putut să-și vindece ranele, până la oarecare punct, și au putut să-și reia firul vieții de unde-l întrerupsese cataclismul. În războiul ce va fi, când va fi, distrugerile vor fi de așa natură încât nu va mai rămâne nici piatră peste piatră și nici iarba nu va mai incolți pe unde vor trece luptele. Așa cum au fost înghițite, pe vecie, Sodoma și Gomora, așa vor dispărea capitale de țări și orașe cu mii și sute de mii de locuitori, fabrici și industrii, instituții și palate, ce fac azi mândria popoarelor stăpânitoare. Toate vor fi distruse într'o clipeală, îngropând sub ele pe toți apărătorii ca și pe pașnicii locuitori. Cele mai îngrozitoare cataclisme, ce au fost până azi în lume, vor fi jucării de copii, în comparație cu aceea ce va produce războiul viitor; iar pentru Români, vor fi nimicuri toate dela naștere, descălciătoare și cu războiul cel mare la un loc, față de aceea ce va fi, mâine.

Cei puternici vor rezistă acestor dezastre, se vor reface cu timpul și vor trăi. Cei nepregătiți și neisprăviți, cei netrebniți și neînțelegători ai timpurilor prin care trecem, vor pieri, sau în cel mai bun caz, pentru ei, vor fi ingenuchiați pentru sute de ani, sclavi și robi în țara ce n'au știut cum să o apere cu viața lor, cu sufletul lor și cu tot avutul lor.

Ori câte comisii de dezarmare se vor alcătui, întruni și discută, toate vor rămâne, pentru mult timp, numai în lumea idealului. Realitatea azi este precisă: o țară nu poate merge în lume fără armată, cât mai bine pregătită sufletește și ma-

terialicește și cât mai bine înarmată, care să o apere în contra ori căror încercări vrăjmașe din afară.

O țară fără armată, sau chiar cu armată nepregătită, este la discreția celui dintâiu venit și este considerată mai mult ca un teren viran, pustiu, în care oricine își poate arunca gu-noaiele în bună voie.

Nu trebuie să ne temem de războiu, cu atât mai mult cu cât îl considerăm inevitabil. Până ce popoarele mari vor găsi soluția problemei dezarmării, dacă o vor găsi; până ce se vor pune în practică dezarmarea, dacă o vor pune; până ce se va înfăptui înfrățirea popoarelor pe pământ, dacă se va înfăptui; până atunci țara românească trebuie să aibă armata de care are nevoie, să-i apere averea și bogățiile muncii sale. La adăpostul ei ea se poate desvoltă în liniște, să se cultive în voe, să progreseze, și să-și arăte lumii bogățiile intelectuale și sufletești cu cari este dotată.

Poporul românesc, fără să caute războiul, nu se teme de el; iar armata sa puternică, ce trebuie să o aibă, nu trebuie să fie considerată ca un semn de frică și nici de un semn de sălbăticiie, ci mai degrabă de bărbăție înțeleaptă, de curaj prevăzător, fiindcă țara, prin voința sa, poruncește armatei, alcătuită din toți fiii ei, să se lupte până la moarte, ca să o apere, să-i apere neamul, bogățiile ei și frontierele.

Roosevelt și-a exprimat părerea sa asupra înarmării unui popor, în următoarele cuvinte: „Națiunea care își întocmește o viață lesnicioasă și începe a se speria de războiu, putrezește locului. Ea e menită să cadă și să ajungă roabă altor neamuri cari nu au pierdut, încă, însușirea bărbăției lor”. Iar Carlyle, vorbind de câmpul de luptă, de războiu a zis: „Și câmpul de războiu e ceva mare!... Bine privit el este un fel de quintesență de muncă, muncă distilată până la ultima concentrare, rodul a mulți ani de muncă, arătat într'un ceas”.

Țara noastră, România Mare, are cinstea de a fi pe trei părți și jumătate, înconjurată de dușmani cu adevărat înverșunați și inveninați. Este destul să le reamintim numele: Rusia, Ungaria, Bulgaria, ca să vedem la ce ne putem aștepta din partea acestor vecini, cari nu se sfiesc, ca în gura mare, să ceară teritorii din țara noastră, ca și cum ar fi ale lor. Într'un conflict armat, ce, eventual, l'am avea cu unul din acești vecini, cu oricare dintre ei, aproape cu siguranță că și ceilalți doi s'ar repezi, în spatele nostru ca, să ne înfigă cuțitul pe la spate și să ne jefuie, ca și tâlharii de drumul mare.

Ca să ne mai amintim de sălbăticiile fără limită și fără pereche ale Bulgarilor făcute în 1912—1913 pe timpul războiului, în contra Turcilor, în contra Grecilor și Sârbilor și, apoi,

¹⁾ Citate din: Către noua generație. S. Mehedinți.

din nenorocire, reeditate, și mai crud, în contra Românilor în 1916, cu Turtucaia-Dobrogea, malul Dunării, etc., sau de acelea ale Ungurilor făcute în diferitele timpuri, în contra Românilor din Ardeal, dar în special în anii mișcărilor naționale din 1784 etc., și din 1848, ar fi să mai răscolim cuțitul în rănile încă sângerânde și să vedem iarăș cu ochii, durerea ce am îndurat așa cum nici pe timpurile năvălirii barbarilor nu a avut-o nici un popor. Ce să mai spunem despre vecinii Ruși, care ar veni asupra-ne cu „raiul” lor de chinuri, mai grozave decât acelea din timpul inchiziției ?

Popor român ! Ia aminte că azi, ca și altă dată, de când e lumea, dreptul, ori cât ar fi de drept, nu are valoare decât dacă e sprijinit pe forță; ia aminte că azi, ca și altă dată, în lume, nu pot trăi decât cei mai bravi, cei mai pregătiți și cei mai hotărâți să lupte, până la moarte, pentru apărarea celui mai scump tezaur al lor, țara și neamul; și, ia aminte că orice slăbiciune din parte-ți, orice lupte între frați, orice amânare a pregătirii ce trebuie să o ai la maximum, orice adormire pe laurii câștigați, cu atâtea jertfe, îți vor fi fatale și nu vei mai găsi mijlocul să te refaci, dacă vei mai putea vreodată, decât, poate, după secole. În acest nenorocit caz, în zadar ți-au fost toate sacrificiile; în zadar tot sângele vărsat; în zadar, luptele de secole, pentru înfăptuirea unității tale naționale, fiindcă tocmai în partea finală și cea mai puternică, aceea a păstrării și dezvoltării, a aceea ce ai câștigat, prin sacrificiile atâtor generații, nu ai vrut să faci, ceea ce trebuia: Sfânta unire!

De altfel, în tot trecutul istoric al vieții poporului românesc, numai armata, expresiunea energiei și voinței neamului, este aceea care a sprijinit țara și a apărat-o în contra tuturor — și slavă Domnului, au fost destui vrăjmași — și a înălțat-o și mărit-o.

Kogălniceanu, marele patriot, în istoricul și epocal-ul său discurs la Academia Mihăileanu a spus, între altele : „Pentru Români se poate zice, mai bine decât pentru orice altă nație, că istoria armatei sale este istoria țării și într'adevăr: mai cuprinde oare altcum istoria noastră decât un șir de lupte continue? De avem azi un pământ al nostru; de putem mulțumi și rugă pe Dumnezeu de chipul cum Fiul Lui a propovăduit oamenilor, cui datorăm toate acestea de nu armatei ? Nu ! Istoria noastră e mare, numai prin armată. Ea nu cuprinde și nu cată să învățăm într'insa decât felul cum se luptau străbunii noștri și mijloacele ce au întrebuintat spre a rămâne liberi în mijlocul unor vecini atâta de puternici. România n'a fost mare decât pe câmpul de luptă“.

Acest discurs izvorit din sufletul celui mai de seamă patriot al timpului, trebuie să răsune și azi și mai puternic la urechile și în inimile tuturor celor ce visează dezarmarea. El trebuie

să răsune mereu și cât mai tare ca să-l audă și să-i deștepte și pe cei adormiți în brațele nepăsării, și până ce va fi auzit de întreaga suflare românească, ori de unde va fi ea.

„Ea nu cuprinde și nu cată să învățăm într'ansa decât felul cum se luptau străbunii noștri și mijloacele ce au întrebuințat spre a rămâne liberi în mijlocul unor vecini atâta de puternici“.

Iacă aceea ce trebuie să ne răsune ca și o trâmbiță a re-deșteptării naționale, până ce-l vom auzi cu toții, strigătul ce ne vine de dincolo de moarte! Este vocea străbunilor care ne chiamă la împlinirea datoriei celei supreme: „*Liberi în mijlocul unor vecini atâta de puternici*“. Liberi pe voința noastră, liberi pe limba noastră, pe credința noastră, din moși-strămoși, liberi în alegerea legilor noastre, a hotărârilor noastre, liberi să respirăm aerul limpede și să bem apa cristalină! liberi! liberi!

Liberi! Căci numai liberi, sprijiniți pe o armată puternică și de neînvins vom putea să ne desvoltăm și să îndeplinim porunca cea mai de căpetenie a destinului nostru, scrisă în cartea popoarelor, de a ne afirmă în lume, în toată puterea noastră intelectuală, culturală și sufletească.

Armata ce trebuie să avem, trebuie să fie tot poporul valid, bărbați și femei, tineri și tinere, vrâstnici și vrâstnice. Toți să vină la luptă, toți să alerge ca un uragan ce se ridică, cu nemiluita și cu toată puterea de a distruge tot ce îi stă în cale. Bătrânii și bătrânele, copiii și copilele, să ia locul tuturor celorlalți luptători, în țară, la lucru, spre a conduce, mai departe, mersul ei, până ce luptătorii, câți vor mai rămâne, se vor întoarce victorioși și „liberi“!

Nu-i altă cale! Nu putem alege alt drum! Sau, orice altă cale-i dezastru și ruină!

Modul de luptă pentru a fi liberi „în mijlocul atâtor vrăjmași“ îl găsim mai de grabă și îl învățăm nu numai din cărțile de organizare, dela Francezi sau Germani, ci mai ales din faptele din trecut ale Românilor. Când Mircea bătea pe Turci la Rovine, sau Ștefan la Rahova și Războieni, sau Mihai la Călugăreni, oastea românească era oastea națională, chemată și venită în fuga mare, dela coarneau plugului, să lupte pentru apărarea moșiei strămoșești.

Și cu cine se luptau acești eroi ai țărilor române, aceste genii ale neamului? Cu Turcii cei nebiruiți până atunci, și cari înfipsese, până la Buda, în inima Ungariei, steagurile lor victorioase.

Când față de populația Moldovei sau Munteniei, pe acele timpuri, putea Ștefan să strângă o armată națională de 40—50.000 de luptători, cu hrana în spate și cu sulitele și săgețile în mână, nu se poate înțelege decât că întreaga țară, ca unul, se ridică și luptă sub ordinele „Domnului“. Când Ungurii

intrau în munții Zarandului, chiar și femeile române luptau și-i înfrângeau de fugeau mâncând pământul; iar cei ce nu mai puteau fugi, rămăneau locului, pe veci. Numai așa au putut învinge și păstra libertatea țării lor, neamului lor.

Asta-i armata ce ne trebuie! Tot Poporul! Toată țara!

Pentru a ajunge aci trebuie însă: a) Pregătirea sufletească a poporului, b) Pregătirea intelectuală și morală a armatei c) Pregătirea materială a armatei.

Armata fiind expresiunea sentimentului voinței poporului este natural că armata să reprezinte în întregime sufletul poporului din care se ridică. Așa cum va fi sufletul poporului, așa va fi și sufletul armatei izvorite din acel popor.

Prin urmare prima grijă, grija de căpetenie, este ca sufletul poporului, să fie înălțat și pregătit, în direcția urmărită de marii conducători ai țării, de marii patrioți.

Reamintim, în treacăt, ce au făcut și cum au făcut Germanii după înfrângerile suferite dela Napoleon. Țara deși eră aservită și ingenuchiată, poporul german, însă, nu s'a dat invins. Doi mari eroi naționali, Fichte și Fröebel, au propovăduit, unul către națiunea germană toată; iar celălalt către toți copiii germani, redeșteptarea națiunii și înălțarea patriei. Copii mici de 3—4 ani, până ce intrau în școala primară, se jucau și învățau, cântând puterea de neînvins a Germaniei; copii, în școalele primare și în cele secundare, primeau dela toți profesorii, învățătorii și institutorii, focul sacru al iubirii de țară și al sacrificiului ce-l datorau, fiecare din ei, pentru poporul și neamul din care se trage; iar poporul German întreg, ori de unde ar fi fost, învăța pe de rost scrisorile și apelul marelui Fichte, trimise „către întreaga națiune germană“ și le reciteau, declamându-le în public, în orice ocaziune.

Un cântec de victorie răsună dela o margine la alta a tuturor țărilor Germane, un cântec de glorie neperitoare, cântec de revanșă și răsbunare, de redeșteptare, de „Deutschland über alles“, se auzeă ca și un tunet, peste tot pe unde se strângeau doi Germani, la un loc!

Și au invins! S'au răsbunat! S'au unit! Și au devenit poporul cel mai puternic și mai de temut din Europa.

Dacă n'au invins și în marele războiu, pentru fericirea popoarelor aservite, aceasta nu-i vina poporului german, nici a lui Fichte sau Fröebel, ci a conducătorilor de azi cari n'au fost la înălțimea evenimentelor și timpurilor prezente.

Asta-i pregătirea sufletească ce ne trebuie și nouă, nu pentru a merge la alții să cucerim ce nu-i al nostru, ci pentru a apăra, până la ultima suflare, numai aceea ce-i al nostru. Și chiar murind, de va fi nevoie, în lupta cea mare, vom muri cu dinții încheștați și cu brațele strânse pe pământul nostru sfânt, de care ne leagă întreaga noastră făptură.

Poporul român moștenind direct sufletul înaintașilor săi de secole, este ușor de îndreptat pe calea arătată pentru că răsunetele vocilor celor ce vor cânta și glorifica trecutul neamului, vor avea în sprijinul lor fapte cu adevărat eroice și neperitoare. La cel dintâiu suflu al cântăreților, se va redeșteptă, în fiecare din noi, gloria romană a poporului rege, cuceritor de popoare, înființator de state și de dreptate în lume, precum și vitejia dacă a poporului, ce știe să moară, mai bine, decât să fie rob. Atunci în lupta ce s'ar da, alături de noi, cei prezenți azi, alături de sufletul nostru, vor lupta și sufletele tuturor înaintașilor, din secol în secol, iar victoria noastră va fi sigură, pentru cea mai mare glorie străbună.

O întâmplare fericită mă pune în față cu o circulară către toți profesorii din țară, dată de Spiru Haret, ca ministru al instrucțiunii publice, din care se poate vedea grija cea mare a reputatului ministru, ca toți școlarii să fie luminați asupra situației și rolului poporului românesc în lume :

„Căutați a face pe elevi să prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre, mai mult decât pe acelea din istoria altor popoare ; să se convingă că strămoșii lor au fost eroi ; că au luptat și au vărsat sângele, ca să conserve țara care li adăpostește azi ; redeșteptați, în inima lor, aceeași iubire de țară, ca urmași al acelor mari eroi.

„Siliți-vă a-i convinge că țara lor este cea mai bună țară, că neamul nostru este cel mai viteaz, cel mai nobil, cel mai energic, din toate neamurile. Nu vă temeți că veți cădea în exces pe calea aceasta. Ori cât de departe veți merge cu atât mai bine va fi ! Căutați, încă, a face să intre adânc în mintea tinerilor, că epoca în care trăim, este una din cele mai mari din istoria noastră ; că Suveranul nostru, este unul din cei mai mari din câți au ocupat până acum tronul țării; că niciodată poporul român, nu a avut mai bine cunoștința exactă, a valorii sale ; că niciodată nu a dat, într'un timp așa de scurt, mai multe și mai mari dovezi de vitalitate și de pricepere ; că niciodată nu a avut o poziție mai înaltă între popoarele Europei, decât aceea pe care și-a câștigat-o în această din urmă jumătate de secol, prin vitejia și înțelepciunea lui. Luptați pentru a nu lăsa să prindă rădăcini la dânsii deprinderea de a găsi rău tot ce văd și tot ce-i înconjură în țara lor”.

„Combateți, din toate puterile, tendințele unei școale nenorocite care lucrează pentru a distruge în sufletul lor orice avânt generos și orice încredere în oamenii și instituțiile țării, iarbă veninoasă, care paralizează tocmai ceea ce face puterea și bucuria tinereței : *credința în bine*”.

Acelaș lucru ar trebui făcut și azi, ba încă pe o scară mult mai accentuată ; *la maximum !*

Pentru această redeșteptare nouă națională și de spirit

răsboinic, avem două pârgii puternice, două instituții care trebuiesc puse deopotrivă la contribuție : *școala și biserica*. Aceste două instituții sunt la începutul vieții copilului, dela câțiva ani și până când ajunge om matur.

Armata, al treilea stâlp puternic al conducerii în viață, vine abia mai târziu, la vârsta de 21 ani, atunci când copilul a devenit, aproape, bărbat prin învățăturile școlii și morala bisericii.

Armata, sufletește vorbind, este rezultatul creșterii și educației înfăptuite în școală și moralei din biserică. De aceea, fiecare popor are armata ce o merită ! Tinerii bine pregătiți sufletește în epoca copilăriei și tinereței vor fi buni soldați.

De aceea, *școala este marea armată a națiunii!* Aci se face începutul pregătirii tineretului în vederea luptei în viață.

În armată tânărul învață multe, dar învață mai ales chestiunile militare, ce-i trebuiesc pentru luptă, învățând, însă, și chestiuni în legătură cu sufletul și cu morala.

Armata este marea școală a națiunii!

Cele două pârgii dela început, școala și biserica, trebuie să fie considerate, de toată lumea, ca două apostolate. Așa cum apostolii lui Christ, au mers și au propovăduit în lume „adevărul“ tot așa învățătorii și preoții trebuie să se considere ca adevărați apostoli, ai adevărului ce trebuie să iasă din sufletul lor, din gura lor, față de copii, de școlari și de toți drept credincioșii.

Apostoli ! Ce frumoasă titulatură ! Ce înălțătoare sarcină ! Dar unde sunt apostolii ? Nu se poate face apostolat fără apostoli, și din nenorocire mai toți aceia cari trebuie să fie apostoli, marea lor majoritate, și-au îndreptat activitatea în altă direcție decât școală sau biserică. Găsești o bună parte din învățători și profesori, ca și pe preoți, ori unde ; iar acolo unde ar trebui să fie, în permanență, îi găsești foarte rar, numai în timpuri scurte și chiar și atunci sunt foarte preocupați de alte îndeletniciri, cari le ocupă toată puterea de cugtare și de simțire.

Apostolii, preoții și profesorii, s'au transformat în unelte politice, în oameni de afaceri, în oameni de bani prin bănci, prin cooperative, prin administrații, prefecturi, primării, etc., care-i îndepărtează cu totul dela adevărata lor îndeletnicire în viață și-i învrăjbesc pe unii cu alții, de nici nu-i mai cunoști că sunt oameni.

Au intrat, aproape cu toții, în vâlmășagul otrăvitor al politicii și au lăsat catedrele și altarele pe mâna nepregătiților sau chiar și-au închis „taraba“, cum numesc unii catedra și altarul, pentru timpul cât sunt ocupați cu alte îndeletniciri, mai „sunătoare“ pentru ei și mai „importante“ pentru stat !?

Și, atunci, bisericile rămân pustii de drept credincioși, căci

nimeni nu mai vine să se închine înaintea preotului cu care a băut la cârciumă, până s'au îmbătat; cu care s'a certat, injurat, ba chiar și bătut, la alegeri, la bănci, etc.; iar școalele se dărapănă fără copii și fără conducători, căci apostolii nu mai fac apostolat ci afaceri; nu mai vin la școală, sau la altar, ci la clubul politic, din oraș sau dela țară, unde intriga, vrăjmășia și ura, domină.

Un raport oficial, al unui înțelept revizor școlar, spune precis și apăsător :

„Invățătorii sunt în majoritatea lor, azi, agenți electorali. La datorie nici 20%.

„De învățători cari să meargă duminica și în sărbători la biserică cu elevii spre a le face educația morală și ca îndemn bun sătenilor, nici vorbă nu poate fi”.

Vai ! In ce timpuri trăim ! Și nu vede nimeni, că în acest mod pierе țara și se distruge neamul ?

Înapoi, la altar, la biserică, prea cinștite părinte, căci acolo e adevărata menire a unui apostol, a unui apostol al moralei și al iubirii; înapoi la catedră frați învățători, institutori și profesori, de orice grad, căci acolo e adevărata menire a unui apostol al adevărului, acolo e fericirea, adevărata fericire sufletească, pe pământ, acolo, în mijlocul tineretului și în fruntea copilașilor, cari se uită la „Domnul“ ca și la Dumnezeu.

Înapoi la adevărata voastră meserie, fiindcă numai așa veți face fericirea țării și a poporului și numai așa veți bine merita dela patrie. Unitatea Germaniei, este adevărat că-i datorită învățătorului; da ! Dar a învățătorului croit pe vorbele sfinte a lui Fichte și care-și făcuse din catedră un adevărat apostolat; pe jocurile patriotice ale lui Fröebel, iară nu a învățătorului care a uitat de existența școlii sau a profesorului care nu știe nici ora din program, și nici a preotului ce vine, în sfântul altar, în stare neomenească, sau care, în ziua alegerilor, se injură, sau se bate, cu adversarii politici, tot așa cum se bat rânđașii, la petrecere.

Asta-i prima îndreptare ce trebuie să o facă conducătorul de țară. Toți profesorii, de orice categorie, să fie trimiși la catedră, scoțând, cu totul, școala ca și biserica, din luptele otrăvite ale politicii; iar preoții să-și vadă numai de altarul sfânt, unde au atâta de lucru pe terenul sufletesc.

Activitatea extra-școlară și extra-bisericească, da ! să se facă ! însă îndreptate numai înspre cultura morală, educație sufletească, etc., ca : societăți culturale, atenee populare, conferințe, șezători, îndrumări, coruri, concerte, datini și jocuri strămoșești, etc., etc., nimic altceva care să strice acest drum drept și curat, de adevărată însănătoșire sufletească.

Întoarcerea neîntârziat, spre școală și biserică a învățăto-

rilor de orice grad, a preoților, elevilor și întregului popor trebuie să fie pentru toți o lege sfântă, fixă și imperativă. „Cel mai mare om politic al școlii, va fi acela care va da politica afară din învățământ“¹⁾. Pe marginea cărții unde este scris acest adevăr de însănătoșire națională, eu am scris cu creionul: „ca și din biserică, magistratură, administrațiile publice, armată, etc“.

b) Pregătirea intelectuală și morală a armatei se face în școlile militare și în cazărmi. Prima grijă a conducătorilor trebuie să fie alcătuirea unui corp ofițeresc de elită, prin selecțiune morală, și intelectuală. Fruntea liceelor din țară trebuie să fie chemată, la școlile militare, iar școlile militare trebuie alcătuite pe noi principii, pe noi baze, așa cum s'au arătat în lucrarea „Indrumări nouă în organizarea armatei“ de C. G. Ia paginile respective unde se vorbește despre școlile.

Un ofițer trebuie să fie prototipul cinstei, muncii și demnității, iar caracterul ales să-i formeze curonamentul.

Atunci când tot corpul ofițeresc va fi „de frunte“, cât mai bine ales, și mai bine pregătit, pentru marea cinste de a duce la luptă pentru neam și țară, pe apărătorii patriei, atunci, de sigur că, tinerii ce vor veni sub drapel vor fi instruiți, educați și îndrumați, cât mai bine posibil, chiar în puținul timp ce le este acordat.

Cu cât tinerii vor fi mai bine pregătiți sufletește în școlile de copii, în licee și universități și în biserică, cu atâta și tinerii recruți vor deveni mai buni soldați; cu cât aceste două pregătiri, din școală și din cazarmă, vor fi mai complete și mai bine făcute, mână în mână, cu atâta și moralul întreg al armatei, va fi mai înălțat, mai ales dacă și cealaltă pregătire, cea materială, va fi la înălțimea cerințelor timpului și împrejurărilor.

Pregătirea intelectuală și morală a soldatului trebuie să caute a atinge perfecțiunea. Soldatul, tânărul recrut, venit la cazarmă, destul de pregătit sufletește de către profesor și preot, trebuie să găsească, în cazarmă, continuarea și perfecționarea acestei pregătiri și, mai ales, îndreptate în direcția cerută de armată, de lupta pe viață și moarte, ce va trebui să o dea pe câmpul de bătae.

În acest mod pregătit, tânărul recrut, va fi ușor conducătorului lui militar, să-i vorbească și să-l convingă că orice șovăire a sa pe câmpul de luptă, ar putea atrage șovăirea și a altora de pe lângă el, și că orice șovăire a lor, ar putea fi o șovăire a armatei și o lovitură dată țării, precum și pierderea cinstei de om și de român; iar orice glorie și victorie a lor, o glorie și o victorie a țării.

¹⁾ S. Mehedintzi, către noua generație.

Atunci, când toți soldații vor fi convinși, pe deplin de acest adevăr, pe câmpul de luptă nu vor fi decât eroi care vor striga chiar și în momentul când vor cădea străpunși de gloanțe „trăiască Regele, țara și neamul“.

În legătură strânsă cu această pregătire sufletească morală, trebuie să i se facă tânărului recrut o pregătire cât mai intensă și cât mai completă intelectuală științifică, de cunoștințele de cari el ar avea nevoie pe câmpul de luptă unde ar fi chemat să-și arate nu numai valoarea sa sufletească, dar și pe cea științifică. Azi, pe câmpul de luptă, soldatul nu mai luptă cot la cot, sau în falange, ca în vechime, când ochii șefului erau în tot minutul lângă soldat și îl priveau, îndemnându-l la luptă, ci luptă risipiti, în grupe mici, cât mai mici, ba chiar, normal, risipiți unul de altul la depărtări destul de mari, iar șeful lor, cel mai apropiat, stă departe în urmă la zeci de pași, și-i ascunsă că nici nu se vede.

Câmpul de luptă are aparența că este pustiu de oameni. Pe el domnește numai moartea reprezentată prin glonț, obuz și gaze, cari, ca o pânză ucigătoare și distrugătoare se întinde peste tot locul. Ei bine, tocmai în aceste momente groaznice, cu moartea-n față, soldatul trebuie să găsească, în puterea lui sufletească, în moralul lui și în cunoștințele lui, tot sprijinul care să-l ducă la victorie. Puterea sufletească și moralul înlocuiesc ochiul și îndemnul, imediat, al șefului și care-i spun: „luptă soldat român până la moarte, pentru țara ta, neamul tău și Regele tău“; iar pregătirea științifică-intelectuală, înlocuiește, în aceste clipe grele, povăța șefului și îl face să ia hotărârile și măsurile cele mai potrivite situației.

Numai așa, un tânăr cetățean și, apoi, soldat pregătit în școală, în biserică, în eazarmă, va putea obține victorie, iar țara va trăi liberă, pe vecii vecilor.

c) *Pregătirea materială și înarmarea armatei*, este o chestiune de o importanță tot așa de capitală ca și pregătirea sufletească a țării și ca și aceea intelectuală și morală a armatei, fiindcă oricât de bine ar fi făcute, oricât ar fi de complete, toate pregătirile sufletești, dacă nu sunt susținute de o pregătire materială — îmbrăcăminte, echipament de tot felul, hrană etc., și de un armament cât mai perfecționat și cât mai bine utilizat, vom merge tot la prăbușire. Ba ceva și mai mult: cu cât pregătirea materială și armamentul vor fi mai complete și mai perfecte, cu cât vor fi puse la îndemâna soldaților, mijloacele de luptă cele mai perfecționate și mai complet aprovizionate, sau aprovizionați cu tot ce le este necesar, cu atâta și moralul armatei, până la cel din urmă soldat, va fi mai înălțat fiindcă el este mai sigur și-și dă mai ușor seamă că în luptă, va avea la îndemână totul ce-i trebuie, ca să reușească în acțiunea sa, în contra inamicului. Să nu se uite și să nu se

treacă cu vederea o chestiune de foarte mare importanță, aceea că materialul avut de noi în războiul trecut, trebuie înregistrat sub „fier vechiu”. Procurarea, din nou, a întregului armament și muniții pentru întreaga armată, ce va merge la războiu, armată de uscat, de aer și de apă, va trebui să fie făcută din nou, din timp de pace, așa că la izbucnirea războiului, care poate veni din senin, ca și un trăsnet, să nu avem altă grijă decât ale da în mâna luptătorilor, tot așa cum vechii Spartani dădeau scutul cu vorbele : „cu scut sau pe scut”.

Domnul Profesor Mehedinți, în această privință, spune lucruri atâta de adevărate, încât nu mă pot opri de a le reproduce : „cu muniție comandată în ajun, său atârând de vămile vecinilor, politica națională a unui popor nu poate avea niciodată mâinile libere”.

Când un profesor, desigur dintre cei mai aleși profesori universitari, care însă nu-i de meserie, ci-i un civil, a cărui pregătire este cu totul alta decât a chestiunilor militare, cunoaște acest adevăr, atâta de important, pe care mulți dintre cei de meserie, îl ignorează, sau îl trec cu vederea, atunci ne putem face idee că chestiunile militare, în special de organizare și de aprovizionarea materialului și armamentului, au intrat în domeniul public, și sunt văzute și de către cei neprofesioniști, tot așa ca și de către militari, ba cu un avantaj asupra profesioniștilor, prin aceea că, civilii pot să le spună și prin gazete și să le strige în orice ocazie, ceea ce armata nu o poate face.

Asta-i un adevăr care nu mai are nevoie de nici-o demonstrație. Armamentul trebuie adus din vreme în țară ca și munițiile pentru o întrebuințare de atâtea zile de luptă, câte se socotesc de către cei în drept. Restul trebuie făcut în țară, pentru improspătare în toate direcțiunile. Și avem această putință cu fabricile existente și cu cele ce se vor mai face.

Desigur, în această direcție intră: gazele, măștile, aviația, marina, etc. cu toate cele ce trebuiesc pentru o luptă până la completa victorie, sau până la moarte, în afară de armamentul de tot felul.

g. CINE POATE FI SALVATORUL ȘI INDRUMATORUL ?

Ce câmp mare, vast și variat, de activitate și de muncă, pentru întreg poporul nostru, dar mai ales pentru conducătorii țării ! Ce glorie îi așteaptă. Dar și ce răspunderi, în fața judecării neamului, în special pe aceștia din urmă.

Unitatea sufletească, unitatea culturală, limba, biserica, școala, armata, întreaga gamă a muncii, de zeci și zeci de ani, a unui popor, muncitor, cinstit și cu dor de viață, trebuie pusă în funcție imediat, și cât mai imediat, atacând problemele deodată, toate, din toate părțile, iar nu pe rând, începând cu

una și lăsând pe cealaltă să aștepte până ce s'o înfăptui cea începută. Așa, nu s'ar mai isprăvi niciodată.

Fiecare în parte, din aceste capitole, de activitate, sunt imense în forma și în fondul lor, pentru a fi duse la bun sfârșit. Dar toate la un loc? Uriase! Nesfârșite! Asta-i treabă și muncă de un uriaș, în ale gândirii, ale științei și în ale simțirii, ajutat de alții, tot așa de mari, tot așa de puternici, tot așa de uriași și, apoi, de întregul popor care să execute, cu sfîntenie, toate ce i se vor spune și cari sunt numai spre binele lui și fericirea țării.

Poporul în întregime, de orice grad și rang, dela vlădică până la opincă, trebuie să înțeleagă că numai munca fără preget, ziua și noaptea, îl poate salva din situația extrem de grea, și cu deosebire de periculoasă, în care se găsește; trebuie, în acelaș timp, să înțeleagă că munca nu micșorează, și mai puțin, încă, nu necinstește pe nimeni, oricine ar fi, din contră, aceea ce dezonoarează pe om este lenea și sunt faptele urite în frunte cu necinstea, necredința și neomenia.

Fiecare cetățean trebuie să fie convins, prin exemplele date de toți, că un om se poate ridică la conducerea celorlalți, numai prin valoarea sa și prin munca proprie, iar nu prin moșteniri, de averi sau de nume ilustre, și care-i fac, adesea, pe netrebnici, și nepregătiți, să treacă înaintea celor muncitori și cu valori necontestate, și care-și așteaptă rîndul, cu toată încrederea, în selecțiunea valorilor, în mod natural și logic.

Din munca aceasta a tuturor, fără preget, de zi și de noapte, de ani și de ani, de cel puțin, a unei întregi generații, va trebui să iasă la iveală rezultate uimitoare în toate direcțiunile activității românești, fiindcă în poporul nostru sunt talente, cari nu așteaptă decât momentele prielnice, timpurile propice ca să se manifeste. Din mijlocul acestor talente, vor ieși, cu siguranță, și suflete cu deosebire de superioare, genii ale neamului nostru, cari să reinvie, cu toată puterea lor de neînving, viața moartă de azi a poporului românesc.

Greutatea, însă enormă azi, pentru țara noastră, nou întregită și pentru poporul nostru, strâns tot laolaltă, în unitate națională, atîta de visată și de dorită, de sute de ani, nu este numai în soluționarea problemelor de cari am vorbit aci. Desigur, chestiunile arătate mai sus: unitatea sufletească, unitatea culturală, protejarea și înălțarea limbii strămoșești, ca și ridicarea la rangul de temple a școalei, bisericii și cazarmii, iar pe slujitorii lor, profesori, preoți și ofițerii, la demnitatea strălucitoare de apostoli, toate aceste activități uriașe, se vor înfăptui, cu atîta mai ușor, mai iute și mai adînc, cu cât în restul activităților, din țară, va fi ordine, cinste, liniște, omenie.

Din nenorocire, însă, tocmai acum când trebuie să începă

în țară munca uriașă a consolidării și îndrumării celei noi, tocmai acum avem impresia că țara se clatină și că merge pe un povârniș foarte periculos. De câțiva ani, țara noastră dragă se sbate în probleme din ce în ce mai grele, din ce în ce mai ruinătoare. Ea vede, cu ochii scâlțați de lacrimi, și cu sufletul plin de jale, cum i se răpesc, una câte una, bogățiile materiale și morale ce-i formau odinioară faima 'n lume, și asistă, ea însăși istovită și sărăcită la ospăturile criminale ce se fac, la capul ei cernit, de către toți streinii și instrâinații cari nu pot privi cu ochi buni România Mare ca pe o țară puternică, bogată și de ordine.

„Ca'n codru“, ne spune profesorul Simionescu !

Doamne ! In ce timpuri trăim ! Scumpa noastră țară, și marele nostru popor, trebuie să bea și acest pahar cu otravă !

„Mai ales în timpuri de frământări sterile ca cele de azi, când poporul nostru abia își mai poate strecură prin vămile vieții traiul său sugrumat, când în lipsa unei conduceri unitare și orientări sigure, răsar în toate colțurile îndrumători mărunți, cu pretenții atâta de mari pecăt de mici li-s puțințele și de incurcate povețele...“¹⁾.

Tocmai acuma, când aveam altceva de făcut, trebuie concentrată toată munca, toată energia, toată priceperea și toată cinstea, a tuturor bunilor români, de pretutindeni, pentru a scoate, mai întâiu țara din prăpastia în care se afundă mereu, văzând cu ochii. Trebuie, mai întâiu, salvată țara dela peire, prin o îndrumare sănătoasă, în toate direcțiile vieții publice.

Toți Românii, cei buni, de pretutindeni, cari să aibă ca deviză sfântă : „*Totul pentru țară, nimic pentru noi*“, trebuie să-și dea mâna, cu un minut mai curând, pentru salvarea țării. Toți să pună umărul, priceperea, munca și cinstea numai în serviciul patriei amenințate și cu toții să se sacrifice pentru binele ei și al neamului.

Așa au făcut marile generații din trecutul nostru istoric, de au salvat țara din timpurile grele prin care a trecut. Cu aceeaș deviză au luptat și ei, cu aceeaș trebuie să lupte azi, toți cei cu inima română.

Vor binemerita dela Patrie !

Dar cine va conduce pe drumul propășirii, pașii poporului românesc ? Cine va strânge la un loc toate energiile, toate talentele, toate valorile și toate virtuțile ca, apoi, cu toții, să arate, prin munca lor neobosită și nelimitată, calea adevărului ? Cine va avea puterea aceea uriașă, ca să salveze, mai întâiu țara și apoi să ia în spinare munca de zeci și zeci de ani, a unui neam în toate direcțiile și, să o ducă la un bun

¹⁾ I. Lupaș. Prefață la opera monumentală: Șaguna.

liman, călcând și distrugând în drumu-i, toate piedecile și toate buruienile? Cine va fi salvatorul neamului, din groaznica stare în care l-au dus timpurile și nepregătirea oamenilor, tot așa ca și necinstea, necredința și neomenia, atâtor neche-mați? Salvatorul! Unde-i salvatorul? Înainte-i vine să i se închine un neam întreg. Dar unde-i? În mijlocul poporului românesc, în lungul și latul acestui ogor, cald și plin de flori mirositoare și îmbătătoare, de aromă parfumată, dela țară; în sufletul poporului rămas același, de sute și sute de ani, cu toate vicisitudinile și loviturile nebune ale soartei; în mijlocul acelei „rustica-gens“, se găsește izvorul puterilor firești ale neamului nostru. De acolo, din mijlocul acelei genialități latente, care nu așteaptă decât soarele cald și dătător de viață al primăverii și al muncii noastre a tuturor, vor răsări florile minții și sufletului culturii românești; iar în jurul lor se vor aduna toți și toate, acelea și aceia, cari vor vorbi aceeași limbă și vor avea aceeași credință, tot așa cum se strâng albinele, în jurul reginei mamă, pentru ca, apoi, cu puteri unite să dea bogăție și fericire casei lor, familiei lor și stupului lor, țării noastre drage.

De sigur, poporul românesc, având la baza sufletului său cultura și virtuțile strămoșești, va ști să iasă din vâltoarea fără fund și fără margini a ruinii, din timpurile neasemuit de grele prin care trecem, și fără un conducător salvator, condus numai de mintea lui, de munca lui, de genialitatea latentă a lui; dar, cu câtă muncă uriașă și cu câte sacrificii! Dar, după cât amar de vreme, de zeci și zeci de ani poate! Se va salva și singur, numai prin puterea lui, dar... cât timp pierdut pentru el și pentru omenire! În tot acel timp de ruină, timp mort pentru progres, în tot acel timp de lupte, fără nici o conducere, de chinuri și jertfe inutile, mintea lui nu va produce nimica util omenirii, fiindcă toată energia și toată valoarea sa ar fi întrebuințate, în luptele grele de descătușare.

Sufletul neamului nostru, izvorit din sufletul „poporului rege“ și al „poporului dac“ și sporit cu sufletele tuturor înaintașilor, jertfiți pe sfântul altar al țării și al împlinirii datoriei către popor, a trimis totdeauna, în timpurile cele mai grele ale neamului pe cel mai ales dintre fii săi, ca să redea viață poporului ales și hotărît de Dumnezeu, ca să trăiască cu vrednicie în mijlocul celorlalte neamuri.

Descălătorii de țară, Dragoș și Negru, unul din Maramureș și altul din Făgăraș, vin cu toată puterea lor, dar călăuziți numai de sufletul neamului, și croiesc țări nouă, chemând la viață poporul românesc, aflat pe acele plaiuri.

Sufletul neamului a făcut minunea, văzută cu ochii noștri, cei de azi, ca după aproape două mii de ani, poporul ro-

mănesc să iasă la iveală, mai mare și mai strălucitor, în limitele vechii „Dacia Felix“ fiindcă el a trecut peste toate barierele și peste toate pazele și a mers, dela suflet la suflet, la toți cei ce aveau acelaș suflet și le-a infiltrat, fiecărui speranța unor vremuri de redeşeptare națională; iar când buciumul a sunat „plinirea vremei“, ca lovite de trăsnet s'au surpat toate barierele, ca și cum n'ar fi fost de când lumea, iar frații „viu mâinile ș'ntind. Se cunoscură“.

Sufletul neamului, a poruncit lui Ștefan să întemeeze episcopia Vadului, ca prin ea să reamintească Ardealului, că sunt frați ai lor și dincolo de munți, tot așa cum a spus lui Mihai să arunce sământa unității naționale, a tuturor Românilor, ca apoi, la adăpostul marelui copac, ieșit din jertfa vieții lui, să crească fructele cele mai gustoase și cele mai atrăgătoare, ale unirii celei mari, de veci înfăptuită.

Sufletul neamului a trimis prisosul energiei neamului acolo unde eră nevoie de mai mult sprijin. Iși destină pe cel mai ales și-l îndreptă unde era chemat de cei în suferință. Asă: „Traian veni din Ispania pentru a se urcă pe tronul imperiului; Dacia a dat pe Regalian, Docolina pe Rareș, Timocul pe Brancovici“; Avrighul pe Lazăr, care a redeşeptat din morți aceea ce sta să piară, limba noastră strămoșească; iar Macedonia ne-a trimis pe Șaguna, tocmai pe timpurile cele mai ucigătoare ale credinței și limbii poporului român din Ardeal.

Sufletul neamului a ales pe Cuza să facă începutul Unirii, a chemat pe Carol dela izvoarele Dunării, ca la gurile ei să întemeze un regat liber și puternic și tot așa cum a hotărît pe Ferdinand cel Mare și loial, să-și întregească neamul, peste care domneă.

Tot sufletul neamului va face această minune, ca din izvorul muncii noastre, întru sudoarea feței, să așeze în fruntea noastră, pe acela hotărît și de Dumnezeu, ca să salveze neamul și să-l îndrepte pe calea „adevărului“ și a „binelui“.

Cine va fi alesul lui Dumnezeu și al sufletului neamului de data aceasta? Căci este mare nevoie ca cineva să ia conducerea muncii uriașe, cu mâna de fier, cu minte luminată și cu voință hotărîtă de a învinge și mai ales cu dragoste. Cine?

Munca ce se cere poporului românesc este atâta de mare și atâta de multă, încât nimeni dintre conducătorii de rând și mai ales de azi, nu se poate încumeta să-și ia asupra-i atâta răspundere. Ar cădea prăbușit sub greutatea poverii mai ales că nimeni, din ceilalți de pe de lături, din răutate, din nepricepere, sau invidie, nu i-ar da nici un ajutor, ba dimpotrivă.

Munca este atâta de variată, încât ar fi peste puterile omeneshi, ca numai un om de rând dintre conducătorii de azi și de ieri, să o poate face, căci ea trebuie atacată *deodată din*

toate colturile și dusă la bun sfârșit, pe aceeași linie, din toate unghiurile.

Numai cu toții la un loc, cu toți fiii țării, cu toate valorile și toate energiile, mână în mână și umăr la umăr și printr'o muncă de o viață întreagă, și neîntreruptă, s'ar putea ajunge la bun rezultat. Dar cine va organiza lupta? Cine va armoniza eforturile? Cine v'a unifica sufletele în direcția hotărâtă?

Aici, intervine puterea Dumnezeiască și numai ea hotărăște pe Acela care să salveze poporul românesc și țara românească din prăpastie, să-l oprească pe povârnișul ce-l duce la pieire și să-l ridice iarăș la suprafață, având, în ajutorul lui, tot neamul conștient de marea menire a momentului, de imperativul momentului istoric.

Acel ales de Domnul ar putea fi însuș Regele Țării.

Avem un Rege, atât stăpânitor peste scumpa noastră Țară Românească și conducător al întregului nostru popor. El poate și chemat, de Domnul Dumnezeu, să fie salvatorul neamului peste care domnește și care se uită la El cu toată încrederea și cumintenia moștenită din moși-strămoși.

El este singurul care ar putea să facă minunea de a strânge la un loc toate voințele, toate energiile, toate valorile, și cu toții, sub puternica Lui conducere să îndrepte răul în care se sbate biata noastră țară, bietul nostru popor, fără ca poporul și țara să fie vinovate cu vreun păcat decât că s'au încrezut orbește în acei ce i-au stat în frunte.

Unui geniu, ieșit din mijlocul poporului, i s'ar vedea genialitatea abia după ce ar închide ochii, abia atunci i s'ar închina întregul popor, dar mai ales așa numita pătură conducătoare ce nu ar admite, în viață, să-i fie cineva superior, cu nimica. Un geniu ieșit din sufletul unui neam, ori cât de mare ar fi, nu ar putea să-și ridice neamul, decât stând la adăpostul puternic al unui cap al țării, înțelegător al oamenilor și al timpurilor și mai ales având sprijinul Lui puternic pentru binele țării.

Numai suveranul, capul statului, Domnul țării, poate să facă minunea de a strânge toate talentele adevărate, toate valorile reale, și toate puterile țării, pe lângă El, ca să pornească, de îndată, la înfăptuirea programului atâta de vast și atâta de variat: *întâiu îndreptarea, apoi îndrumarea.*

„.....Așa și un stăpânitor, au împărat, acela se poate scrie în condica veacurilor de înțelept și vrednic, care știe să-și aleagă pentru fieși-ce tagmă de slujbă, sfetnici și miniștri arnici și destoinici, pentru că un om singur nu e nici un om....“¹⁾.

¹⁾ Gh. Lazăr, din discursul ținut la înscăunarea domnitorului Gr. Ghica Vodă 1822.

În jurul Său, în jurul puterii Lui suverane cu care este investit chiar de popor, și la adăpostul purperei, toate forțele neamului chemate de El, vor veni să-și dea obolul, fericite că pot lucra pentru tron, țară și neam. Atunci, la strigătul Lui de alarmă și de chemare, ca și cum s'ar suna din trâmbițele dumnezeiești, vor ieși, ca din pământ, eroii, poezii și artiștii, geniile în literatură, în muzică, în pictură, în finanțe, științe, artă militară și în politică, etc.; iar cultura își va lua avântul, înălțându-se spre Dumnezeu. Și apoi cu toții vor lucra fericiti, tot așa ca în epocile de glorie ale lui Ludovic al XIV-lea, al regelui-soare, ca pe timpul lui Pericle sau ale lui Ștefan cel Mare, lui Mircea, lui Mihai Viteazul, Cuza, Carol I, și Ferdinand cel Mare.

Regele, în mână cu toată puterea legală, urmaș al celor mai mari Regi ai țării noastre, cel dintâiu născut pe sfântul pământ al țării noastre și crescut în credința dulce și bună, plină de iubire a înaintașilor noștri, din care știm că s'a adăpat, descendent din acel Zollern, venit dela izvoarele Dunării, să lupte pe malul Dunării, alături de Mircea cel nebiruit; Regele nostru care cu mândrie și cu toată convingerea și-a dat singur titulatura de Regele culturii românești: „...urmând pilda marilor voevozi ai țărilor românești, imi iau angajamentul să fiu, cum a fost Brâncoveanu și alții, un Vodă al culturii românești”, numai El ar putea fi salvatorul!

El și numai El, are putința să facă minunea atâta de dorită, atâta de variată și atâta de necesară, pentru salvarea neamului, țării și tronului.

Va fi o răspundere mare! O știm! Va fi o muncă de martir! O știm! Dar, ce răsplată mai frumoasă și mai strălucitoare se poate găsi pe pământ și în ceruri? A fi salvatorul neamului și țării Tale; a fi trecut în istorie ca mântuitorul poporului, peste care ai fost hărăzit de Domnul să stăpânești! Ce alt titlu ar putea să împodobească coroana purtată mai înainte de „un întemeietor de regat” și de „un întregitor de neam” și tronul acoperit de glorie nepieritoare pe care au stat, în trecut, un Cuza, Ștefan, Mihai, și alții tot așa de mândri, de locul mare pe care au fost puși de Dumnezeu?

Sire și Mărite Doamne, salvează țara ce Te urmează cu atâta încredere! Salvează Poporul ce se închină cu toată cu-mințenia Înălțimei Tale!

„În adevăr când geniul suveran se ivește, suma puterilor întregii generații, pare că se adună dela sine. Cei buni ies la iveală de pretutindeni și avem epoci de vitejie militară, de pictură, de poezie, de mari mișcări religioase, ori naționale. Căci prin esență omul superior, nu cunoaște pisma. Geniul nu poate fi invidios, după cum nici invidiosul nu poate fi geniu. Cel ce vine pe pământ „din grația lui Dumnezeu”, adică din

grația unei nașteri fericite, are dela început bunătatea suverană, care îndeamnă la fapte pe toți cei dimprejur — din plăcerea superioară de a vedeă creind. Selectiunea valorilor se face atunci, spre optimum, iar urmarea e un fel de „sturm“ und drang periode“, o atățare a tuturor energiilor, un yielios avânt spre viitor.....“¹⁾).

Acei ce au văzut pe Regele de azi, „mic“ și pe care L'au dorit și visat „Mare“ așteaptă acuma cu toată încrederea, ca și dela Dumnezeu, salvarea Țării dela El, căci numai El ar putea să o facă.

Iar dacă nici această visare nu se va infăptui, va fi : Vai nouă !

¹⁾ Mehedinți. — Către noua generație.

II.

MIHAI VITEAZUL ¹⁾

Iată ce spune istoricii și unii din scriitorii și oamenii politici contemporani lui Mihai, sau nu, despre acest mare domn al Românilor

CARLO MAGNO, Italian, sol al împăratului Rudolf și contemporan al lui Mihai, spunea în anul 1600, că Rudolf împăratul a numit pe Mihai „un al doilea Alexandru“, și cere tuturor popoarelor creștine să-l ajute cu bani, pentru a putea lupta în contra Turcilor.

UNGURUL GHEORGHE ZAVODSKI, îl consideră pe Mihai ca fiind o adevărată „virtute eroică“.

GASPAR VERES BOITINUS, istoric ardelean, îl asemue pe Mihai cu Anibal al Romanilor.

MARELE ISTORIC ENGEL, spune despre Mihai : Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, bărbatul de arme, împlânzitorul și învingătorul inamicilor, dar totdeauna om de o ambiție nemărginită și de o inimă neînfrântă întru a vână scopuri înalte.

„Prin geniul și vitejia lui, determină șirul împrejurărilor, concentrează, asupra lui, privirile lumii politice și devine un factor însemnat în evoluția istorică a timpului său.

„Să aruncăm dragi flori pe mormântul unui prinț Român care interesează istoria lumii; și el a lucrat, și puternic a lucrat, spre a îmbrânci barbaria turcească despre celelalte părți ale Europei“.

ION BISSELIN scriitor iezuit, spune că după cum Arhanghelul Mihail a fost „marele voevod al oștirilor cerești“, tot așa și Mihai al Românilor ar putea fi asemuit cu un conducător de oaste mereu biruitoare, și adaogă : „că în mintea popoarelor creștine s'a format, cu încetul, părerea că cu puțină schimbare de cuvinte, s'ar putea aplica foarte bine și lui Mihai Vodă, vechea cântare de biruință a bisericii și mai ales partea aceea

în care preoții și corul cântă : „Lăudați și preamăriți pe toți ostașii în genere, iar mai presus de toți, pe Mihail, căpetenia oștii învingătoare, care sfărâmă Bosforul, prin puterea și virtuțile sale“.

POETUL GREC STAVRINOS: în epopeea sa despre Mihai Viteazul, pune pe acest erou Român în linie cu cei mai mari eroi ai antichității, cu Achile, cu Hector și chiar cu Alexandru cel Mare. El spune, între altele și următoarele:

„Cade-să dară să-l plângeți, avuții și sărăcii, pietrele și lemnele, arborii și râurile, se cade să verse șiroae de lacrimi, că onoarea vitejilor a pierit. Cuvine-să că, în toată țara Românească, mici și mari, să se îmbrace în haine negre și să plângă pe Mihai, căci au pierdut pe Domnul lor, pe acel mare viteaz care îngrozeă pe Turci, acela de care se temeau și tremurau ca peștii, Turcii, Tătarii, Ungurii și Polonii“.

1) *Lucrarea aceasta, despre Mihai Viteazul, a fost făcută, la început, sub formă de conferință publică și ținută, pentru prima dată, în seara zilei de 6 februarie 1920, în cadrul conferințelor publice, din acel an, ale ateneului român.*

Numerosului public asistent a plăcut conferința, arătând aceasta prin repetate și unanime aplauze. Înaltii prelați ai României, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit primat Miron Cristea, astăzi Patriarh și cu I. P. S. Mitropolitul Pimen al Moldovei cari au asistat și cari au urmărit expunerea, cu toată atenția, au îmbrățișat, la sfârșit, pe conferențiar, felicitându-l călduros, și îndemnându-l să ducă, și prin alte locuri, această conferință înălțătoare de românism și de mândrie națională“.

După conferință, am primit foarte multe indemnări, invitațiuni și solicitări ca să o repet și în alte orașe din țară, spre a cunoaște, cât mai multă lume românească, pe Mihai Viteazul al nostru și sub forma nouă, de geniu militar.

De aci a născut ideea că odată cu ținerea conferinței să se încaseze și o taxă de intrare, iar fondul, ce se va strânge, să fie destinat pentru ridicarea unui monument lui Mihai Viteazul, fie la Șelimbreg, fie la Alba-Iulia sau chiar la Turda.

Am prezentat ideea aceasta în anul 1921 Înaltului nostru

Erarch. Inalt Prea S. Mitropolit Primat Miron Cristea, azi Marelui și sfântul Patriarh al bisericii noastre creștine ortodoxe și i-am solicitat favoarea de a lua sub Inalta sa ocrotire această hotărîre, rezervându-mi mie toată cealaltă strădanie spre a nu încărcă umerii Inaltului Prelat și cu alte chestiuni, în afară de cele de patronare.

În anul 1921 și 1922 am ținut această conferință în următoarele localități: Lugoj, Caransebeș, Arad, Timișoara, Sibiu, Alba-Iulia, Craiova, Cluj și Blaj, de unde s'a putut colecta suma de lei 94.100,50. Banii toți au fost depuși pe numele I. P. S. Mitropolit Primat, constituind „fondul pentru monumentul lui Mihai Viteazul“.

În anul 1925, revista eclesiastică a Patriarhiei „Apostolul“ a publicat în numărul său din luna Mai 1925 următoarele:

ACT FUNDAȚIONAL

Generalul Constantin Găvănescul, un bun cunoscător al războaelor purtate de voevodul Mihai Viteazul, a ținut în mai multe orașe din țară o interesantă conferință, cu indicarea pe hartă a locurilor cu războaiele lui Mihai pentru cucerirea Ardealului și a Moldovei, reînființându-se, pe un scurt timp, vechea Dacie a lui Traian.

Taxele de intrare la aceste conferințe le-a trimis la adresa noastră, spre a le administra în scopul ridicării, la timpul său, a unei statui acestui mare voevod în Ardeal la Alba Iulie, Turda sau Șelimbreg.

Aceste taxe au sosit astfel:

1) 20 Aprilie 1921 dela comand. garnizoanei Lugoj, colonel Justinian, cu recipisa No. 100 dela percepătorul regesc din Lugoj lei	9.391,00
2) 22 aprilie 1921 dela comand. garnizoanei Caransebeș cu recipisa No. 170/1921 percep. reg. din Caransebeș lei	4.000,00
3) 29 aprilie 1921 dela comand. garnizoanei Arad prin banca rom.	20.327,50
4) 18 iulie 1931 dela orașul Timișoara lei	2.000,00
5) 10 iulie 1921 dela Timișoara lei	18.731,50
6) Generalul Makarovitsch Sibiu, festival lei	14.066,00
7) Lt.-colonel Părăianu șef stat major Alba-Iulia, suma era 7.536, dar ridicând banii s'a reținut de adm-ția financiară București lei 1226 impozit, f. docum.	6.310,00
8) 22 ianuarie 1923 dr. Laugier Craiova dela conferința General Găvănescul cu recip. No. 24866 lei	5.415,00
9) 31 ianuarie 1923 Episcopul N. Ivan Cluj depuși la bancă lei	11.141,50

10) 19 aprilie 1923 dela Conferința din Blaj
4 12/1922 lei 2.763,00
11) 14 martie 1924 reuniunea femeilor române
Siria 16/XI/1923 lei 446 anunțați dar nesosiți

Suma colectată 94.100,50
Noi am concentrat această sumă în carnetul
No. 167/42 dela „Banca Ardealului” din București
suma originală era lei 94.100,50
Din camătă s'a adunat 17.353,50

Suma totală face per. 21 aprilie 1925 111.454,00

Suma aceasta de (una sută unsprezece mii, patru sute cinci zeci și patru lei) se va administra sub denumirea de fondul pentru statuia lui Mihai Viteazul, de oficiul casei arhiepiscopiei ortodoxă din București, îndată ce va fi organizat, capitalizându-se interesele până când Arhiepiscopul Patriarh o va ordonanța în scopul amintit în cele de mai sus.

Până trăește Generalul C. Găvănescul e bine să i se arate, din an în an, mărirea sumei, spre orientarea sa”.

Patriarh (ss) Miron.

București 1 Mai 1925.

În anul 1928, alături de asociația „Cultul Patriei”, am fost în unsprezece zile, cu începere dela 26 martie până la 6 aprilie și am ținut conferințe în următoarele localități: București la Ateneul român, Ploești, Buzău, R.-Sărat, Focșani, Bacău, Cernăuți, Iași, Chișinău, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Galați, Brăila, având adesea, câte două conferințe, în aceeași zi, adică una ziua, într'o localitate și alta seara, într'o localitate vecină.

Din acest turneu cultural și de propagandă națională românească s'au strâns următoarele sume repartizate pe localitățile unde a avut loc conferința :

ASOCIAȚIA „CULTUL PATRIEI”

București, 1 Iunie 1929

Domniei-Sale

Domnului General C. Găvănescul

Comandantul Corpului 7 Armată.

Sibiu

Mult Stimat Domnule General și Iubite Frate întru
„Cultul Patriei”

Potrivit dorinței Dvs. avem onoare a Vă face cunoscut că, între 26 martie—6 aprilie 1928, s'au ținut conferințe pentru

strângerea fondurilor necesare ridicării unui monument lui Mihai Viteazul, în următoarele orașe: București, Ploești, Buzău, R.-Sărat, Focșani, Bacău, Roman, Bârlad, Cernăuți, Iași, Chișinău, Vaslui, Tecuci, Galați și Brăila.

Conform actelor ce posedăm din partea comitetelor însărcinate cu organizarea conferințelor, în afară de comitetul de organizare al orașului Chișinău, care până în prezent nu ne-a comunicat rezultatul serbării, s'a realizat suma de lei 377.705,50%, precum urmează :

1. Brăila	20.381.—
2. R.-Sărat	26.508,50
3. Buzău	27.518.—
4. Iași	38.867.—
5. Cernăuți	53.436.—
6. Roman	32.983.—
7. Ploești	27.325.—
8, Focșani	43.176.—
9. Bacău	27.158 —
10. Vaslui	4.292.—
11. Bârlad	30.400.—
12. Tecuci	14.000.—
13. Galați	21.670.—
14. București	36.783.—
15. Chișinău, nu a comunicat	
	Total lei <u>404.487,50%</u>
	Se scad cheltuelile făcute „ <u>26.772.—</u>
	Rămâne „ <u>377.705,50%</u>

Odată cu aceasta, bine voiți a cunoaște că suma de lei trei sute șapte zeci și șapte de mii, șapte sute cinci, bani cinci zeci, a fost depusă la Banca Românească pe contul Patriarhiei pentru fondul destinat ridicării unui monument lui Mihai Viteazul.

Asociația „Cultul Patriei“

Secretariatul General, Dr. Panait Bobeș

Azi, suma totală strânsă se ridică la peste șapte sute de mii lei împreună cu dobânzile la zi ; și se află depusă în păstrarea sfintei Patriarhii.

SF. MITROPOLIE A UNGRO-VLAHIEI
ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

București, 25 Mai 1931

Domnule General,

Spre cuvenita orientare a Dvs., vă aducem la cunoștință că „Fondul Mihai Viteazul“ ce se află în administrarea Ar-

hiepiscopiei Noastre, a ajuns la 31 Decembrie 1930, la suma de lei 656.447 (șase sute cinci zeci și șase mii patru sute patru zeci și șapte).

Patriarh, *Miron*

Dacă împrejurările viitoare îmi vor fi prielnice, socot să măresc și mai mult acest fond, iar urmașii vor înfăptui aceea ce am gândit cu atâta drag, cu nespūsă admirație și închinăciune unuia din marile genii militare al neamului nostru; aceluia care a aruncat cu mâna largă, în pământ mănos, sămânța unității noastre naționale; aceluia care a fost marele precursor al întregirii neamului nostru scump, Mihai Viteazul.

În conferințele din seria anului 1928 ținute în Moldova, Bucovina și Basarabia și arătată la pagina 63 introducerea a suferit modificări față de conferința ținută la ateneu, în 1920, sau de aceea ținute în seria anului 1921—22. Intrucât cred că interesează pe cititori o dau aci pentru cunoștința tuturor. La conferința dela ateneul român din seara de 26 martie 1928, prima din seria nului 1928, au asistat și A. S. R. Principele Nicolae și cu Sanctitatea Sa Patriarhul României, Înalți regeți.

Altetă regală, Sanctitate
Onorat auditoriu,

Conferința ce am Înalta cinste de a o ține astăseară, înaintea Înaltei regețe și a unei asistențe atâta de numeroasă și atâta de selectă, este aceeaș pe care am avut cinstea să o mai țin acum opt ani, tot aci în sala ateneului român.

De data aceasta, însă, conferința făcând parte dintr'un program ce se va desfășura în cincisprezece orașe din țară, are un îndoit scop: a) de a arăta lumii întregi românești pe marele nostru Voevod, Viteazul Mihai, sub forma genială a înaltelor operațiuni militare; b) prin banii strânși depe urma acestei conferințe, ca și depe urma tuturor conferințelor, ce vor urma, și începând cu aceasta de astăseară, să putem să ridicăm un monument marelui erou național, la Șelimberg, Alba Iulia sau Turda, arătându-ne, astfel, atât admirația cât și recunoștința față de un mare precursor, poate cel mai mare, al unității noastre naționale, ca și de un geniu militar al românismului, cu care ori care altă țară, din lume, s'ar putea mândri.

Și de data aceasta, ca și de alte dăți când în 1921—1922, am ținut aceeaș conferință, în alte localități din apusul țării noastre, am luat, mai întâi, Înalta binecuvântare, precum și Înaltul patronagiu al Sanctității Sale Înaltul Patriarh al bisericii noastre și trebuie, sunt dator, să arăt, aci, tuturor, Înalta

și părinteasca bunăvoință cu care am fost primit și îmbrățișat, precum și urarea și sprijinul moral de frumoasă isbândă cu care m'a însoțit la plecare. Sanctitatea Sa mi-a spus, între altele, să arăt tuturor, pe oriunde voi merge, prin toate orasele, cuvântul de înaltă binecuvântare al Sanctității Sale, și mi-a mai spus să arăt tuturor, dorința vie ce o are ca :

„Fiecare să gândească mereu la marile fapte ale lui Mihai Viteazul, pe terenul artei militare, dar mai ales pe acela al unității naționale și al „unirii” și fiecare să se străduiască a-l imita, fie pe el, fie pe voinicii săi ostași, cari cu sacrificiul vieții lor au putut face fapte nepieritoare pentru binele și preamărirea țării și neamului lor, și pentru credința către Domnul lor, ca și către Dumnezeuul lor“.

Cred că am prins cât mai fidel vorbele Sanctității Sale și le redau aci, d-voastră, așa cum mi-au fost încredințate, în speranță că, ideea călăuzitoare, va prinde și-și va produce roadele binefăcătoare, în sufletele tuturor Românilor. (Aplauze puternice, îndreptate spre loja regală).

Nu pot să trec la desfășurarea conferinței mele fără a releva o chestiune foarte importantă și fără a face mai întâi o închinăciune memoriei a celui mai bun Român.

Acum câteva luni, am primit o scrisoare dela o Doamnă, mare și aleasă româncă, care-mi povestea, în colori foarte înduioșătoare, dureroasa impresie ce a avut-o, la Curtea de Argeș, cu ocazia parastasului făcut Marelui dispărut Regele Ferdinand, și-și termina scrisoarea cu vorbele : „Comme les morts vont vite !

Am rămas adânc indurerat !

Da ! In genere, la noi, toate se uită destul de repede, dar mai ales recunoștința ce ar trebui să o avem față de cineva ! Și'i trist, și'i păcat ! Dar este ceva și mai mult, este chiar o crimă când această impietate se produce față de aceia care și-au jertfit în lupta întreprinsă, tot ce-au avut mai scump în viața asta, viața lor, sau față de aceia cari o viață întreagă ne-au ajutat, îndrumat, povățuit, pe calea cea mai bună și mai curată a drumului de urmat pe pământ !

Da ! Uităm lucruri ce ar trebui să le reținem o viață întreagă ! Uităm chiar fapte cari ar trebui să constituie edificiul recunoștinței noastre pe vecie. Să fie oare, recunoștința și amintirea, flori așa de rari, încât să nu crească chiar de loc în grădina sufletului nostru ? Citind aceste vorbe atâta de triste și atâta de dureroase, n'am găsit consolare, în sufletul meu înduioșat până la lacrimi, n'am găsit mângâiere și reconfortare, decât în amintirea mărețului, emoționantului și neuitatului gest din viața noastră de azi, când „Asociația Cultul Patriei”, născută numai din dorința nestrămutată de a reinvia virtuțile străbune și de a păstră aprins etern focul sa-

cru al conștiinței naționale și al împlinirii datoriei până la capăt, de către toți, către Tron, Patrie și Neam, a aprins, prin cel mai de seamă reprezentant al său, și al țării, candela cu „focul nestins“ la mormântul ostașului necunoscut.

Acel foc etern și sacru, ca și focul vestalelor, va reaminti tuturor și fiecăruia în parte, azi și totdeauna, pe toți aceia cari s'au jertfit pentru țară și Regele lor, în împlinirea datoriei până la capăt și înaintea memoriei cărora ingenuchem cu toată evlavia; și va mai reaminti, apoi, fiecăruia dintre vii că în orice clipă, trebuie să-și țină fiecare „candela aprinsă“ a conștiinței sale și a împlinirii datoriei până la capăt, dându-și fericit fiecare viața pentru a preamări pe a țării.

Aceasta este împlinirea datoriei până la capăt, către totul ce avem mai scump în viața aceasta, țara, neamul și tronul, așa cum a făcut și reprezenbantul cel mai demn al ostașilor eroi necunoscuți, morți pentru țara lor.

Nu ! Morții noștrii n'au murit ! Ei trăesc în sufletul nostru, în fiecare clipă; amintirea lor ne este vie ca și cum i-am avea în fața noastră; iar sacrificiul lor va fi sacrificiul nostru, atunci când țara va avea nevoie de noi.

Cel mai mare dintre morții noștri, din ultimul timp, acela care și-a jertfit totul, pe sfântul altar al țării peste care Domnul Dumnezeu cel Mare și drept L-a pus să domnească, Marele, Viteazul, Neînfricatul și Credinciosul Ferdinand 1-ul trăește viu în mintea și în sufletul întregului popor românesc, dela un cap la altul de țară, și va trăi cât timp va fi o suflare românească pe pământ.

Noi, ostașii și cu toți Românii adevărați, nu-L uităm și nu-L vom uita, niciodată, iar memoriei lui sfinte și neprihănite îi facem închinăciune, ingenuchind cu toată evlavia la mormântul lui, încă, proaspăt.

În jurământul său la urcarea pe tron, a spus între altele : „Dumnezeu va ocroti, cu dragoste pentru acest popor, munca fără preget ce sunt hotărit, *ca bun Român și Rege*, să închin iubitei mele țări“.

Și și-a îndeplinit, cu largă prisosință, acest jurământ.

Fac o apropiere fără să vreau, între marea acțiune românească și neîntrecută a acestui Mare Rege, în războiul făcut pentru întregirea neamului și testamentul, lăsat scris, al Marelui Ștefan, cu peste patru sute de ani înainte.

Acela a spus, pe patul de moarte, între altele :

„Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase dela voi, atunci mai bine muriți prin sabia lui decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților noștrii, însă, se va îndură de lăcrămile slugilor sale și va ridica dintre voi pe cineva, carele va așeza iarăș pe urmașii voștrii în viața și puterea de mai înainte“.

El este Acela, care a fost trimis de Domnul părinților noștri pentru a așeza pre urmașii Marelui Ștefan, „în voinicia și puterea de mai înainte“;

El este Acela care prin puterea brațului său armat, a schimbat drumul croit de dușman, în victorie desăvârșită a neamului românesc;

El este Acela care prin puterea sufletului Său cel mare a înfrânt trecutul și a rupt, desigur, cu durere, dar fără șovăire, legăturile de sânge, de familie, de prietenie ale copilăriei sale ale întregii vieți, trăite sub un alt cer decât al românismului, și s'a alipit, pe dea întregul, de poporul peste care Dumnezeu L'a hărăzit, să domnească, ducându-l, apoi, la isbândă.

Multe s'au scris, de mulți, din toată lumea, despre Regele Ferdinand, cu ocazia morții Sale. Cele publicate, însă, de doi mari prieteni ai României, contele de Saint Aulaire și marchizul Robert de Flers, sunt îmbrăcate, complet, în haina adevărului, fiindcă sunt scrise de doi cari au trăit și îndurat cu noi, momentele tragice ale neamului nostru. De aceea mă opresc, în treacăt, numai la ele.

Contele de Saint Aulaire, fost ministru și trimis extraordinar al Franței în România pe timpul neutralității noastre și al războiului, a scris cu ocazia morții regelui, în marele cotidian „Le Temps“, un articol de o putere și de o duioșie care nu se găsește ușor oriunde și la oricine. Din acest articol se constată o mână a unui scriitor de frunte, o inimă a unui „om“ și o minte a unui înțelept. El a trăit cu noi în zilele grele ale înfrângerii, dar a văzut cu inima săltândă de bucurie și zilele glorioase dela Mărăști, Mărășești, etc., apoi a sărbătorit cu întreg poporul nostru, „România Mare“.

În istoricul și magistralul său articol, spune între altele: „La sfârșitul consiliului de coroană, care în unanimitate acoperise glasul bătrânului P. Carp și care consiliu hotărîse intrarea în războiu a României, alături de aliați, încăpățanatul moșneag a stricat: Fie! Fiindcă zarul s'a aruncat, mă înclin. Dar doresc din suflet ca România să fie bătută, fiindcă sub steagurile Germaniei se luptă principiile, cari sunt salvarea civilizației și asigură viitorul și al țării noastre. Acestea spuse, dau patriei pe cei trei fii ai mei“.

Se urmează, apoi, următorul dialog între Rege și P. Carp:

— „Sunt convins că aceea ce spuneiți din gură, d-le Carp, nu aveți în inimă“, îi spuse regele cu vocea dulce și par'că muștrătoare.

— „Sire, nu se poate învinge un Hohenzolern“, arătând desigur prin aceasta că partida va fi desigur, pierdută pentru România.

— „Ba da! Vă înșelați, domnule Carp! Am învins deja pe unul. Pe mine!“.

Această vorbă a regelui este atâta de energică, atâta de tragică, și atâta de duioasă și de alinătoare de suferințe, pentru poporul român, încât nu găsim o alta oriunde am căuta, care să poată să-i stea alături, cu aceeași tărie și cu aceeași valoare.

Dacă ne ducem acum la articolul Marchizului Robert de Flers, iarăș un mare amic al Românilor, și care a trăit tot ca și Saint Aulaire, în imediata apropiere a Regelui și alipit suferințelor noastre ca și bucuriilor cari veneau câteodată asupra-ne, vom găsi desenate alte caracteristice ale marelui erou național, Ferdinand, și cari ni-L leagă pe vecie de sufletele noastre și de ale neamului românesc.

Robert de Flers a scris articolul citat, cu ocazia vizitei pe care Regele a făcut-o în Franța în anul 1922, pentru a-L arăta și Franței și lumii în adevărata Sa valoare de erou național neînfricat și neîntinat.

„...Revăd dimineța tristă, când trupele austro-ungare intraseră în București.

„De trei zile, pe Argeș, bătălia eră în toiul ei. Câteva ore mai târziu ne gândisem că vom avea victoria, și fără înfrângerea generalului Socec, trupele dușmane care trecuseră Dunărea, sub ordinele lui Makensen ar fi fost aruncate, dincolo de fluviu, în desordine. Ar mai fi trebuit fără îndoială să se dea o a doua bătălie cu armata lui Falkenhayn, care invadase România prin valea Jiului, dar totul eră prevăzut pentru a face față către vest și a scăpa Bucureștii de acest nou pericol.

„Soarta armelor nu a vrut să fie cu noi și armata română trebui să se retragă spre nord.

„Il revăd pe Rege coborînd din automobilul său, în fața primăriei din Buzău, și îndreptându-se către unul din ofițerii noștri :

— „Colonele, ai văzut pe generalul Berthelot ?

— „Da, Sire !

— „Ii veți spune că încrederea mea rămâne nezdruincată; și că nu regret nimic“.

Cele mai grozave nenorociri: înfrângerea, molima, foamea, nu isbutiseră să dobare hotărîrea și încrederea regelui, nici să-I inspire vre-o părere de rău, de pasul ce L-a făcut.

„De cinci iuni, de când durează războiul nostru, îmi spuse regele, nici o clipă nu m'a încercat părerea de rău, căci nici o clipă n'am avut sentimentul că m'am înșelat asupra destinului acestei țări. Când eu m'am suit pe tron gândul rolului, pe care România trebuia să-l joace în marele conflict îmi absorbi toate mințile mele. Eră o mare datorie dela care nu mă puteam da înlături. Ce de lupte ! Ce zbucium intern !

„Dela început mi-am impus această regulă de conștiință : să fac abstracție de mine însu-mi, să nu țiu socoteală nici de

originea mea, nici de familia mea, să nu văd în fața mea *de cât România*, să nu mă gândesc *decât la ea*, să nu lucrez *decât pentru ea*. Nu se domnește asupra unui popor pentru sine însuși ci pentru acel popor. În aceasta constă onestitatea unui rege. Eu m'am sforțat să rămân credincios acestei credințe. Când puțin câte puțin, gândindu-mă mereu și neîntrerupt, am căpătat convingerea că locul României era alături de popoarele înțelegerii; că ea era de rasă și aspirații latine; că interesele sale, permanent și istoric, trebuia să o alătore de Franța, Anglia și Italia și că dacă aș fi neglijat această misiune, ea ar fi devenit, aceea ce a fost mult timp înainte, vasala unei alte puteri, și că s'ar fi nimicit tot ceea ce face mărirea și mândria unei țări: Unitatea națională, libertatea de acțiune și independența, atunci avusei o mare ușurare, fiindcă văzuim, cu siguranță, drumul ce trebuia să-l urmez.

„Dar, în același timp resimțiiu o odăncă tristete, când înțeleseiu totul ceea ce această cale trebuia să-mi depărteze pentru totdeauna: familia mea, prietenii mei de altădată, afecțiunile copilăriei... Se dădu atunci în mine *lupta dintre conștiință și inima mea*. Cea dintâiu a învins, și trebuia să fie așa. Atunci am putut să am credința că voiu învinge un Mackensen, deoarece învinsesem deja în mine un Hohenzollern“.

„German de origină, văr cu Wilhelm II-lea, cu frați cari serveau în rândurile germane, adânc legat de trecutul Său, nu se gândi decât la soarta poporului peste care fusese chemat să domnească și să-l cărmuiască, și... se hotărî să intre în luptă în contra puterilor centrale.

„Dar câte dureri intime nu-l costară supunerea sa față de această imperioasă datorie! A trebuit să facă să amuțească, în El, toate amintirile tinereții Sale, pe cele mai vechi: amintirea castelului Sigmaringen și a teilor lui seculari, a lacului liniștit ca un „*lied*“, amintirea adunărilor de familie la zilele mari ale anului, într'o atmosferă pioasă, burgheză și princiară, de bătrâne rugăciuni, de vechi cântece, și vechi datine; amintirile nopții de crăciun, cu sonoritățile și luminile ei de rugă cântate și de stele la cari, ca să fie invitată și pădurea, se așeză pe masă un brad mic. A trebuit ca să șteargă din spiritul său figurile iubite, peisagiile copilăriei și să stingă, una câte una, lumânările micului brad de crăciun... Toate acestea a trebuit să le facă să moară în el încet încet...! Când ceasul mării hotărîri sună, jertfa sa era consumată. El era gata.

„Cât e de ciudată viața, spunea marele rege. Un mare număr de ofițeri, cari se luptă în contra trupelor mele, au fost prietenii mei, camarazii mei de arme. Cunosce bine pe Mackensen care locuște azi în palatul meu dela București. Adversarii mei credeau că toate acestea trebuiau să facă legături eterne cu regele României.

„Nu știu ei că datoriile au o erarhie, că fiecare din noi alege, și că datoria care mi s'a impus mie eră de a apăra România și de a-i asigura independența în prezent și mărirea în viitor.

„Germanii spun : Germania mai presus de orice. Eu am spus : datoria mea mai presus de orice !“

Aceste vorbe, aceste gesturi și aceste fapte, ale marelui Rege Ferdinand I-iul îl așează în rândul prim, alături de cei mai mari voevozi ce i-au avut țările Române, tot așa cum îl așează în sufletul tuturor Românilor, pentru totdeauna.

El trăește nepătat în inima noastră a ostașilor conduși de El la victorie și la împlinirea visului strămoșesc ; iar înaintea amintirii Lui strălucitoare, cu toții ingenuchem și ne închinăm.

Nu ! Ferdinand I-iul n'a murit ! El s'a înălțat !

Ultimul gest măreț al Lui, a pătruns și mai adânc în sufletele Românilor de pretutindeni. A mers, El, întregitorul de neam, să se închine și să se roage, în genuchi, la mormântul lui Ștefan Cel Mare. Rugăciunea Lui este mai mult o mărturisire a faptelor făcute azi, de El, făcute ca din porunca lui Ștefan, cel mai de frunte domn al neamului nostru, cerând, apoi, dela Marele Voevod, ajutor pentru preamărirea țării lui întregite.

Nici în basmele cele mai mărețe, de visări și strălucire neînchipuită nu poți găsi ceva mai înălțător.

De aceea, Ferdinand cel Mare va trăi cât va trăi neamul românesc ! și se va stinge odată cu ultimul suflet românesc !

REGELE FERDINAND ȘI ȘTEFAN CEL MARE

Cuvintele de pietate rostite la mormântul dela Putna

„Călcând pentru întâia oară pe pământul frumoasei Bucovine, readuse la sânul patriei mume, am socotit o datorie, ca întâiul meu pas să se îndrepte spre acest locaș atât de scump oricărei inimi românești, pentru a aduce marelui erou al Moldovei și al creștinătății, Ștefan cel Mare și Bun, priinosul de recunoștință națională și de adânc simțită slăvire din partea întâiului Rege al României întregite.

Veacuri de restriște au înșirat, an după an și au împletit o cunună de dureri și suspine în timpul când țările românești căzuseră sub îndelungata robie turcească ; dar mai cu deosebire dela deslipirea acestei părți, celei mai vechi și mai frumoase ale Moldovei, din trupul părintesc. Inimile românești rosteau numele marelui Voevod plângând, pentru că mormântul său se află pe pământ robit. Și atât de adâncă

și reală eră această durere că în anul 1870, la serbarea dela Putna, marele nostru Eminescu cântă :

Durere !... și-i profundă când România plânge

Cu fruntea 'nfășurată de doliu la mormânt ;

Durere-i pretutindeni, durerea se răsfrânge

În valea și Carpatul ce-i românesc pământ.

Dar sufletul românesc și-a făurit, din icoana eroului său, simbolul de mângâiere și de nădejde a unor timpuri pe care povestea și le închipuise ca testament al lui Ștefan cel Mare.

„Dumnezeul părinților noștri se va îndura de lacrămile fiilor săi, și va ridica dintre voi pe acela care vă va așeza iarăș în voinicia și puterea de mai înainte“.

Acesta era cuvântul fermecător al nădejzii.

Răzeșii, cari fuseseră sădiți de mâna lui Ștefan cel Mare la toate hotarele, l-au purtat cu sfințenie din tată 'n fiu, în sufletele și legendele lor.

Bisericele și mănăstirile semănate pe tot întinsul țării, ca prinos de recunoștință celui Atotputernic, pentru biruințele împotriva atâtor dușmani i-au păstrat evlavia sufletului său sfânt și cărturarii i-au preamărit numele din secol în secol.

Până și în veacul cel mai ruinător... al Fanarioților necunoscutul scriitor, în vestitul cuvânt de pomenire al Marei Ștefan, îl preamărește astfel :

„Ce minte așa bogată în gânduri, ce limbă așa de îndesulată în voroave, ce meșteșug așa de iscusit la împlinirea cuvântului, să poată împodobi atâtea risipe a vrășmașilor, atâtea sfărâmări de cetăți, atâtea zidiri de lăcașuri sfinte și atâtea înțelepciune a acestui bărbat, care cu vitejie ne-au apărat, cu înțelepciune ne-au ocărmit și încât au trăit voinicia noastră și fericirea au înflorit și carele pe toate lucrările lui, cu credință în Isus Hristos le-au pecetluit la răsboiu, biruitor smerit, la pace Domn drept și bun, în viața sa din parte credincios adevărat“.

Ștefan al Moldovei ai trăit veacuri în sufletele românești și vei trăi de-a pururea. Sămânța ce ai pus în inimile noastre a rodit și poruncile tale s'au împlinit.

Prin jertfa de sânge a sute de mii de fii ai patriei, am împins hotarele până la marginele însemnate de graiul și de sângele românesc. Chilia și Cetatea-Albă, la pierderea căroră a sângerat inima Ta, sunt ale noastre, și Ardealul pentru care Tu și viteazul Tău fiu Petru Rareș, ați purtat armele victorioase peste munți, este al nostru. Al nostru-i malul Mării și bogata Dunăre de jos.

Și tot după a Ta poruncă făcut-am răzeși, în tot întinsul pământului românesc, pe toți aceia cari au purtat arma în timp de războiu, lucrând cu plugul în timp de pace.

Steagul Tău purtător de biruință l-am așezat în Mitropolia capitalei noastre, spre a fi înfățișat mulțimilor la zile mari de sărbătoare pentru întărirea și înălțarea sufletelor noastre.

Și totuși, când am plecat genuchii în fața scumpului Tău mormânt, în sufletul meu s'a născut încă o duioasă rugă, pe care o îndreptăm către tine ca unui părinte din veac adormit, dar necurmat alături de sufletele noastre. În numele Tău și al marilor Tale fapte am găsit izvorul nesecat al răbdării în timpul de umilință și al curajului în timpul de restriște. Insuflă-ne duhul sfintei uniri în inimile noastre pentru ca să putem duce înainte greua sarcină a statului nostru întregit.

Și, regele întregitor de neam, cu genuchiul plecat, în fața mormântului sfânt, dar cu sufletul înălțat la Domnul, vorbește către Marele voevod al neamului românesc, și par'că-I dă socoteala de faptele sale aici pe pământ pentru a-I execută porunca transmisă din secol în secol, „ca să așeze iarăș pe urmași în voinicia și puterea de mai înainte“.

S'au executat, Mare Voevod, poruncile Tale; s'a întregit neamul, s'a mărit țara până aproape de limita graiului și sufletului românesc; iar Acela ursit de Domnul să implinească poruncile Tale, a fost Ferdinand cel Mare, cel Bun și cel drept.

Acuma nu rămâne decât ca „duhul sfintei uniri să fie insuflat în inimile tuturorora, ca să putem duce înainte greua sarcină a statului nostru întregit“.

Dumnezeu și înțelepciunea „din urmă“ a poporului român, va înfăptui și această minune, spre eterna laudă celui Atotputernic

* * *

Solicitat de comitetul ateneului pentru a ține o conferință în ciclul normal de conferințe, am primit cu plăcere.

Subiectul și data ținerii conferinței, mi-au fost lăsate la dispoziție.

Am ales ca subiect „nouă luni din domnia Marelui Mihai“. Am ales acest subiect din trecutul nostru, ca unul din cele mai mărețe fapte ale înaintașilor noștri, ca unul din cel mai plin de glorie pentru trecutul neamului nostru.

Am gândit că, la căldura dogoritoare a acestor fapte românești, să ne încălzim nițel sufletul și să ne luminăm mintea în aceste zile turburi și neînțelese prin care trecem.

Am ales ziua de 24 Ianuarie.

Prin o interpretare greșită mi s'a fixat această zi, de 6 februarie. Eu voiam ca subiectul, ce-mi alesesem, să-l tratez în ziua aniversării unirii Moldovei și Munteniei, ca fiind una din cele mai mari sărbători naționale ale neamului nostru.

Nu s'a știut, desigur, că această aniversare se va sărbători la 6 februarie și așa mi s'a fixat conferința azi.

Azi o țin, căci ziua de azi prin data sa ne reaminteste ziua de 24 ianuarie 1859, adevărata sărbătoare a unirei neamului.

Venind să vorbesc înaintea D-voastră, dela această tribună, în această zi mare și cu un subiect ca acela pe care mi l'am ales, sunt stăpânit de un întreit sentiment: acela al mândriei, al fericirii și al admirațiunii.

Sunt stăpânit de sentimentul mândriei, fiindcă vorbesc dela această tribună ilustrată, în trecut, de marii oameni ai neamului nostru, iar azi incununată de primul parlament al României Mari și de munca lui rodnică pentru scumpa noastră țară¹. Avem credința că de aci se vor făuri primele îndrumări fericite ale marelui nostru popor și de aci i se vor croi și deschide căile largi și frumoase ale viitorului.

Sunt stăpânit de sentimentul fericirii fiindcă, în această zi mare a neamului, 24 Ianuarie, care este începutul formării României de azi, aniversarea unirii celor două țări surori, Moldova și Muntenia, putem vorbi aci, azi, în cadrul mare, frumos și luminos al Țării Românești, una și nedespărțită, din Maramureș la Dunăre și dela Nistru până la Tisa.

Sunt stăpânit de sentimentul admirațiunii, când vorbesc de acțiunile marelui nostru Mihai, acțiuni pe care le judecăm acuma și din punctul de vedere curat militar dar și din punct de vedere național românesc.

Ziua de 24 Ianuarie este pentru românism expresiunea cea mai înaltă a începutului libertății noastre, este începutul României de azi, este amintirea luptelor desnădăjduite și victorioase duse de înaintașii noștri pentru înlăptuirea idealului strămoșesc: *Unitatea Națională*.

Coloniștii Romani, aduși de împăratul Traian pe aceste plaiuri frumoase, mănoase și binecuvântate de Dumnezeu au alcătuit, împreună cu poporul băstinaș, Dacii și Geții, poporul strămoșesc din cari s'a tras poporul român. Dacia, colonie Romană eră cuprinsă între Tisa, Dunăre, Nistru și chiar dincolo de Nistru.

După Traian, au urmat, multă vreme, timpuri de aur iar Dacia se numia „felix”. Năvălirea barbarilor, însă, îneacă și distruge totul ce eră bun și frumos.

Neamul ni se îmbucătățește, se risipește, intră pe stăpâniri străine; se retrăgea în munți, când pericolul eră prea mare; revine la lumină când el trece; luptă cu disperare, dar trăește și reapare, deodată, după un întuneric continuu de peste 800 de ani, aproape în acelaș timp și în Moldova și în

¹) Parlamentul României Mari s'a deschis pentru prima dată, în sala Ateneului român.

Muntenia, venind din munții Făgărașului și din ai Maramureșului.

Unii pun începutul Munteniei și alții pe al Moldovei.

Încet-încet, câmpiile se populează și poporul românesc vine iute și sigur la viață ; dar întunericul în cari au luptat, atâta amar de vreme, ca și munții și străinii, au avut drept rezultat că poporul românesc revine la viață cu trupul frânt în trei : o parte între Carpați și Tisa, o parte între Carpați și Dunăre și altă parte între Carpați și Nistru, având cu toții o latură comună, șirul munților Carpați cari constituiesc osatura scheletului neamului și care de fapt ne-a legat.

Și au trăit așa, răsleți, unii de alții, ba chiar dușmânindu-se, câteodată, mai multe sute de ani.

Mihai Viteazul, cel dintâiu după Traian, își ia sarcina reunității într'un mănunchiu a tuturor Românilor. El pornește și trece ca un semănător harnic pe locurile vechii Dacii și aruncă sămânța unității neamului, care sămânță a crescut, încet dar sigur, și s'a transformat, după 300 ani, dela trecerea semănătorului, într'un copac puternic, mare și viguros, ce adumbrește sub mănoasele-i crengi, aproape, pe toți Românii, alcătuiți azi în România Mare.

Până acum vreo 60 de ani, adică după vreo 270 de ani dela moartea lui Mihai, tot neamul ne eră încă tot împărțit, îmbucătățit și sub stăpâniri străine, chiar mai rău ca pe timpul lui Mihai, căci în decursul vremii ni s'a răpit și Bucovina și Basarabia, așa că vechea Moldovă, a lui Ștefan cel Mare și sfânt, aceea pe care Mihai o unise cu Ardealul și cu Muntenia, se găseă chiar mai mică de jumătate. Sămânța aruncată de Mihai prinsese însă rădăcini puternice.

Ideia unirii tuturor Românilor există în mintea și în inima marilor patrioți, din toate ținuturile locuite de Români, puțini la număr atunci, este adevărat, dar mari la suflet și care au pus viața neamului mai presus de orice, mai presus chiar de viața lor.

Însă, greutatea cea mare eră că nici o părticică, oricât de mică, din pământul nostru românesc, din neamul nostru, nu eră liberă, ca să servească drept busolă călăuzitoare pentru ceilalți. Întregul neam ne eră îmbucătățit și pe mâinile străine a trei mari imperii vecine, Rusia, Austro-Ungaria și Turcia.

Trebuia, mai întâi, constituit un stat românesc independent, oricât de mic și, apoi, în jurul lui să se grupeze, încet-încet, toate celelalte părți ale neamului.

Munca începutului unirii noastre a fost, prin urmare, enormă, uriașă și părea de neînvins ; dar, totuș, cu credință și luptă fără preget s'a învins. Nu se putea face dela început, și dintr'o singură lovitură, unirea și libertatea tuturor Românilor, căci atunci ar fi trebuit ca poporul românesc să se ri-

dice deodată în contra a trei mari puteri europene : Rusia, Austria și Turcia.

Generația cea mare dela 1848 și 1859 a înțeles aceasta și a căutat atunci ca, pentru început, să elibereze mai întâi țările ce se aflau sub stăpânirea statului intrat-cel dintâiu în descompunere : Turcia. Omul bolnav a trebuit să se supună, deși cu adâncă durere, la amputarea ce i s'a făcut.

Nu este locul a face azi descrierea evenimentelor și măreția faptelor generațiunii uriașe. Destul numai că în anul 1859, în ziua de 24 Ianuarie, s'a făcut unirea Moldovei ciopârțită și lipsită de Basarabia și Bucovina, cu Muntenia, sub un singur Domn Alexandru Ioan I. Cuza ; iar la 1877 și 1881, această nouă țară, devine liberă prin puterea armelor sale, prin sângele vărsat gărlă, spre gloria străbună și se înalță la rangul de regat, spre a-și afirmă și mai mult în lumea întreagă, dar mai ales în lumea românească, de ori și unde, viața, puterea și dreptul său pe lume.

Unirea dela 1859, independența dela 1877 și regalitatea dela 1881, sunt stâlpii pedestali, temelii puternică, ai mărețului edificiu peste care urmă să se clădească mai târziu, cândva, când va veni momentul istoric al neamului, România cea mare, în unirea cea mare.

Alcătuindu-se astfei România liberă și independentă, ea a început să-și trimită razele sale de căldură și de lumină în toate părțile unde se găseă aceeaș limbă și acelaș sânge, la început mai slab, mai palid, ca orice început, apoi, treptat-treptat, din ce în ce, cu mai multă viață, mai puternic, mai frumos și mai strălucitor și reușește în cele din urmă să-și trimită razele sale părintești și calde, frățești și scumpe, până în adâncurile cele mai îndepărtate unde se găseau frați de-ai noștri în suferință și în robie.

O ! Aceste raze au pătruns repede în adâncul sufletului Românilor subjugăți și le-au aprins și lor dorul unirii și al libertății. Au pătruns în sufletul și gândul lor și le-au reinviat marea idee a unirii, renăscându-le astfel speranța unor zile mai bune pentru neamul nostru întreg.

Frații noștri dinspre răsărit, dintre Prut și Nistru, au gemut, mult amar de vreme, s'au sbătut mai bine de un secol sub cnutul moscovit și aproape nu li se mai auzeau gemătul.

Făceau impresia, pentru cine nu știa să audă bătăile inimii, că ei sunt sau fericiți sau nu mai au suflet. Au venit, însă, viforoasele zile ale uriașului războiu și cu ele și întunecatele vremuri ale nebuliei rusești, cari au redeșteptat pe Moldovenii înstrăinați, și s'au repezit, cu brațele deschise și lacrimi de bucurie, în brațele mamei lor

În Ardealul martirizat, suferințele au fost tot așa de mari, ba poate și mai mari, ca în Basarabia. Lupta, însă, aci

a fost dusă dârj, iar Ungurii nu au putut, nici odată, să înăbușe sufletul și dorul de libertate și de dreptate al fraților din acea parte.

Ideia libertății și a unirii tuturor fraților cu țara, rămăsese parcă mai vii în mintea și în sufletul tuturor Românilor din Ardeal.

Sămânța aruncată de Mihai Viteazul prinsese, în special, acolo rădăcini adânci. Tot acolo s'a păstrat, în vremurile negre ale fanarioților, limba și credința noastră, nepătate și neîntinate.

De acolo ne-au venit, apoi, nouă celor „din țară“ înapoi, sub forma dascălilor, pentru a reinvia și la noi aceea ce sta să piară.

Lazăr, ca un apostol, stă în fruntea dascălilor.

Horia, Cloșca și Crișan, și mai târziu Iancu, sunt mărturii, veșnic vii, de aceea ce se petrecea în sufletul acelor frați. Câmpia Blajului a văzut în anul 1848 norod românesc câtă frunză și iarbă, cântând libertate și unire „cu țara” sau moarte, tot așa ca și la Alba Iulia în 1918. Focul ascuns al unității neamului mocnea și nu așteptă decât momentul priincios pentru a isbucni și topi hotarele blestemate, pentru a întregi nația.

Dar ochii lor erau, însă, mereu îndreptați spre țara liberă, spre regatul luminos ce le servea, acuma, de luceafăr al zorilor, de stea călăuzitoare. Vedeă, fiecare, cu ochii, mântuirea în unire.

Valea Timocului, malul drept al Dunării, Macedonia și Istria s'au cutremurat de mândria numelui de Român și toți frații noștri, din acele regiuni, își așteptau și ei mântuirea sufletului dela noua țară liberă născută pe malul Dunării și care slujea, acuma, de îndrumătoare în apărarea drepturilor sfinte ale neamului, ori de unde ar fi fost ele. De aceea, ziua de 24 Ianuarie 1859 și 1862 constituie cea mai mare zi a neamului, căci ea este cheia de boltă a temeliei, pe care s'a clădit România Mare de azi și de aceea spuneam că sunt fericit că vorbesc în această zi, înaintea Domniilor Voastre, în capitala României Mari, așa cum au visat-o moșii și strămoșii noștri răposați de dorul visului neîmplinit.

Sărbătorind în mintea și în sufletul nostru această măreață zi a neamului nostru, glorificând, până la dumnezeire, pe aceia care au alcătuit generația uriașă a anilor 1848, 1859, 1862, nu trebuie, însă, să uităm nici o cîlpă că Unitatea Națională, întâia după Traian, a fost înfăptuită de către Mihai Viteazul în scurta dar glorioasa lui domnie, și anume în intervalul dintre octombrie 1599 și Iunie 1600, și că el a fost acela care a arătat, prin sânge nevinovat și prin viață sfințită, săpată în stâncă, pentru veșnicie, calea ce va trebui să o urmeze ur-

mașii lui, spre a putea să-și îndeplinească menirea lor pe pământ.

Faptele lui Mihai începând din octombrie 1599, și până în iunie 1600, numai în nouă luni, sunt de o măreție, aproape fără pereche.

Nu mai în nouă luni, el cucerește Ardealul, cucerește Moldova, alergând, el însuși, cu sabia în mână, în fruntea oștilor sale victorioase, dela un capăt la altul al țărilor române, întrunind, astfel, pe toți Românii sub un singur sceptru.

Am învățat, ca copil, toate faptele mărețe, de Făt-Frumos, ale acestui mare erou național.

Mi-aduc aminte, că istoria aceasta avea un farmec deosebit pentru mine și știu că mă durea sfârșitul tragic al acestui mare Domn; dar nu-mi dădeam, încă, seama de adevărata frumusețe a măreței epopee creiată pentru vecie de acest Domn care, cu drept, și încă cu mare cinste, poate sta alături de cele mai mari genii militare ai lumii. Târziu, în urmă, când am studiat pe îndelete, aceste fapte, am putut să văd măreția lor și lumina în care trebuia pus acela ce le-a făcut.

Începând din octombrie 1599 și până în iunie 1600, epocă ce ne interesează pe noi astăzi, asistăm la desfășurarea unor evenimente așa de repezi ca și ale unui meteor, ce străbate bolta cerească, dela un capăt la altul, și dispăre înainte de a se avea timpul să i se admire frumusețea. Meteorul lasă, însă, în urmă-i o lungă dâră luimnoasă care va servi, apoi, românismului în timpurile viitoare, drept cale conducătoare cum a slujit omenirii pentru salvarea sufletului ei, steaua nașterii Mântuitorului lumii.

A. MIHAI VITEAZUL CA GENIU MILITAR

ARDEALUL, OCTOMBRIE 1599. MOLDOVA, MAIU 1600.

a) Situația generală politică externă a Țării Românești în anul 1599.

A. În anul 1595 situația Țării Românești, Valachia, era extrem de critică. Turcii se hotărâseră să termine cu acest cuib de răsvrățiți, să ucidă pe Mihai, și să transforme Țara Românească în pașalâc turcesc; apoi, să treacă în Moldova, și să facă același lucru, după care trebuiau să se rabată asupra Ardealului, și de acolo în Ungaria.

Pericolul era mare pentru toți creștinii; dar, fără îndoială că el era, în primul rând, foarte mare, aproape de dezastru, pentru Țara Românească a lui Mihai, fiindcă ea se prezenta, cea dintâi, loviturilor dușmanilor celor mai periculoși, în acele timpuri, din Europa. Turcii erau, încă, pe

panta ascendentă a mersului și dezvoltării lor victorioase, în lume și în special în Europa. Nimeni nu le putea sta în cale, fără a fi zdrobit!

Cei mai renumiți conducători de oaste, ai armatei osmanliilor, au fost chemați de sultanul turcesc, în capul marelui armate destinate a cuceri, sau a sfărâma totul ce va întâlni în cale în noua expediție la care se pornea peste Dunăre. La început conducerea fu încredințată marelui vizir Ferhat pașa; apoi, însuș lui Sinan pașa, supranumit, între Turci, de „Marius al Osmanlăilor“, și „gaziul“, sau nebiruitul; iar sub comanda lui fură puși cei mai vestiți generali Turci, cei mai vestiți pașale, cu o armată, aproximativ, de 160.000—180.000 de luptători.

Pentru un moment, până la cucerirea țărilor românești, războiul contra Ungariei, fu oprit, pentruca toată puterea ofensivă turcești să fie întrebuințată, cu maximum de folos, numai într'o singură direcție și numai pe un singur teatru de operație, în contra Țării Românești.

Pericolul eră mai mult decât mare, și trebuia să i se facă față cu toată energia posibilă; toate sacrificiile trebuiau făcute pentru a salvă țara din fața acestui uragan ce se apropia încet, dar sigur, urlând îngrozitor de îngheț sufletul întregii creștinătăți!

Din luna aprilie 1595 s'a pornit din Constantinopol expediția spre Țara Românească; iar armata turcească creștea mereu, pe măsură ce înaintă spre Dunăre, prin sosirea tuturor pașalelor și tuturor detașamentelor cari, primiseră poruncă severă să vină și să se alăture armatei de invazie, de sub ordinele lui Ferhat pașa și apoi a lui Sinan pașa.

De atunci, și încă înainte de aceasta, Mihai se îngrijea de armată, și se îngrijea de alianțe.

Pericolul fiind mare și pentru ceilalți, creștinii, vecinii Țării Românești, nu fu prea greu lui Mihai, de a înjgheba alianță, cu Ardealul lui Sigismund Bathori, făcându-i jurămintă de fidelitate, și cu Moldova lui Ștefan Răsvan.

Sigismund însă, tocmai atunci găsi prilejul cel mai nemerit să profite de situația grea în care se găsea Mihai, cu Țara Românească, în pragul invaziei, și să-l facă vasal, să-l îngenuche, iar Țara Românească să-i fie dată peșcheș, dăruită lui, domnului Ardealului, așa fără nici un drept, ci numai fiindcă Turcii erau la porțile țării, iar în schimb el, Sigismund se abligă să vină și să ajute pe Mihai în crâncena luptă ce trebuia să înceapă în curând.

Mihai se învoi.

Ce nu faci pentru țara ta?

Mihai trimise pe mitropolitul țării și alți vlădici, cu o sumă de bani în Ardeal, ca pentru el și în locu-i să jure cre-

dintă și supușenie, lui Sigismund. Trimișii au iscălit jurământul făcut, și l-au immănat lui Sigismund, dar în acel jurământ și legământ au pus mult mai multe condiții și mult mai grele pentru țară, crezând că sunt grele numai pentru Mihai.

Mihai, după acest tratat, devine numai un căpitan al lui Sigismund, fără nici un drept în țara lui, iar Țara Românească era vasală Ardealului, adică lui Sigismund Bathori!?

Turcii, în acel timp, ajunseseră la Dunăre. Mihai, neavând ce face, primi toate aceste condiții umilitoare, numai să-i vină ajutoare și numai să i se salveze, deocamdată, țara. Pe urmă se va mai vedea ce se va întâmpla!

Răsboiul cu Turcii începă. Urmează Călugărenii, renumitul și gloriosul Călugăreni, unde fiecare oștean român a luptat cu câte zece Turci și unde la 13 august au învins ostașii lui Mihai, fără nici un alt ajutor din partea nimănui, mulțimea turcească, tăindu-le tot avântul.

În acest timp, Sigismund făcea nuntă în Ardeal; iar legământul de alianță și mai ales de trimitere de ajutoare lui Mihai pentru salvarea creștinătății, avea să fie pus în execuție, după petrecerea nunții. Era mai importantă, în mintea lui Sigismund, nunta, decât răsboiul în contra Turcilor. Și, apoi, era acolo Mihai, în fața dușmanilor, și putea să sângereze el destul singur, cu ai lui, în timp ce Sigismund petrecea; puteau să se verse valuri de sânge românesc, oricât de multe, fiindcă la nuntă se vărsau valuri de vinuri și petreceri destule. Ba, Sigismund, pentru a-și arăta și mai mult nepăsarea în fața pericolului, invită chiar pe Mihai la nuntă. Bine înțeles, acesta avea altceva mai bun de făcut, pentru țară, decât să alerge la petrecere. Ștefan Răsvan pornise la drum, spre a veni, prin Ardeal, în ajutorul lui Mihai. În urmă-i, însă, Polonii năvălesc în țară, în Moldova, și pun pe tronul țării pe Eremia Movilă, detronând, astfel pe Răsvan.

Târziu, abia, pe la jumătatea lui octombrie, după două luni dela Călugăreni, sosi și Sigismund în țară, cu oastea lui și cu aceea a lui Ștefan Răsvan, iar în tot acest timp, în fața dușmanului, a *stat numai Mihai cu armata sa de Români* și și-a apărat țara, împiedicând pe Turci de a merge mai departe, spre Moldova, sau spre Ardeal, cum ar fi dorit și cum era plănuț.

Campania turcească, în contra Țării Românești s'a terminat, pentru Turci, cu un adevărat dezastru. Mihai a câștigat atâta glorie și atâta renume, încât Sigismund a și uitat!? de condițiile tratatului și de ingenuchiera lui Mihai, făcută prin acel tratat.

Turcii văzând că drumul și poarta spre Ungaria este puternic închisă prin calea Țării Românești, își începură, din

anul 1596, operațiile în contra ei direct, iarăș, prin Banat, urcând malul Dunării spre Budapesta, și apoi spre Viena.

Țara Românească are astfel acuma timp să se refacă și să se odihnească, pregătindu-se pentru alte timpuri și alte operațiuni militare, visate de Mihai.

Dacă în anul 1595, după cum s'a văzut, situația politică externă, eră foarte grea, pentru Țara Românească, apoi, în anul 1599, epoca ce ne interesează pe noi, în studiul de față, situația lui Mihai și a Țării Românești, eră cu mult mai critică, ca aceea din 1595, cu mult mai periculoasă. Era chestiune nici mai mult, nici mai puțin, decât de viață și de moarte, atât a lui Mihai, cât și de existența țării, ca țară liberă.

În jurul Țării Românești se aflau acuma, în 1599, numai dușmani, iar Mihai în mijlocul lor, făcând adevărate minuni din diplomația timpului; promițând unuia, legându-se cu altul, amenințând pe celălalt, înșelând pe toți, spunând și el, tuturor, altele de cât ce eră în realitate, așa cum făceau toți, de altfel, dimprejurul lui, pregătindu-se, însă, în acel timp, fără repaos și în cel mai mare secret, de războiul ce-l prevedea și dorea.

Acești dușmani erau:

a) **Turcii**, cei bătuți de Mihai, peste tot, până atunci, ori pe unde s'au întâlnit cu el, îl respectau, de frică; dar stau la Dunăre, la Nicopole, Vidin, etc. gata de a se arunca asupra-i la cea dintâiu ocazie.

Mihai le trimite daruri și vorbe dulci și chiar le promite multe bunătăți pe viitor; iar altă dată când intră nechemată în țară, le trimite și fulgerile sale, distrugând pe cei mai îndrăsneți.

b) **În Ardeal**, Sigismund plictisit de domnie, părăsește țara Ardealului, lăsând tronul în schimbul Sileziei; dar curând se înapoiază și se înscăunează, iară., pentru ca după câtvă timp să plece, de data asta, pentru totdeauna, spune el, lăsând domnia Ardealului cardinalului Andrei Bathori, vărul său.

Andrei Bathori venea din Polonia și-și adăogase, la sufletul său de Ungur, o parte din sufletul polon. El venea de acolo, din țara creștină Polonă, unde „se zădărnicește tot... norocul creștinătății“ (1). Prieten al lui Eremia Movilă, prieten al Polonilor, de unde se inspiră în sentimente, prieten al Turcilor cu care făcuse alianță, printr'un tratat și pomenind în acel tratat între altele și de Țara Românească ca de o țară vasală. Pe când trată cu Turcii, încearcă să înșele pe Mihai, făcând aceeaș alianță și cu Mihai, trimițându-i chiar emi-

sari ca să-i ia jurământul de fidelitate, așa cum eră trecut în vechiul tratat încheiat cu Sigismund, în anul 1595.

Mihai turbă de mânie și tremură de dor de răsbunare!

c) **In Moldova**, Eremia Movilă, ucigașul lui Ștefan Răsvan, urcat pe tronul Moldovei, numai cu ajutorul polon, iar nu al țării, eră dușmanul declarat, pe față, al lui Mihai și ar fi dorit ca pe scaunul Țării Românești să nu mai fie Mihai. El făcuse alianță cu Turcii, cu Polonii și Andrei Bathori și așteptă momentul propice pentru a intra în Valachia cu armata sa de Poloni și de Tătari.

d) **Polonii**, ca'n totdeauna în trecut, dușmani și vicleni. Acolo, la ei, eră izvorul tuturor intrigilor și tuturor țesăturilor dușmănoase în contra țărilor românești; indiferent de mijloace și indiferent de alianțe; indiferent cu cine și cu ce condiții. Ceeace se urmărea, în primul rând, eră distrugerea tuturor pe cari nu-i puteau cuceri sau cari nu vroiau să li se inchine.

e) **Impăratul Germaniei, Rudolf**, fără nici o putere și fără nici o autoritate, asistă la această frământare, fără să ia vre-o măsură.

De altfel el eră prea incurcat cu Turcii, pentru a putea să se intereseze de o chestiune atâta de mică!? și fără importanță!? ca chestiunea „Mihai“ sau „Andrei“, „Basta“ ori „Movilă“. Totuș, se pare că, văzând că în Mihai ar putea avea un bun slujitor și că ar putea, prin el, să-și recapete, iarăș, Ardealul, fără ca imperiul să risce ceva, i-a dat câțiva bani de pregătire, pentru un eventual războiu, și-a luat și oarecari dispoziții ca o, eventuală, intrare a lui Mihai în Ardeal, dela sud spre nord, să fie susținută și de o intrare în Ardeal, de către generalul Basta, ce ar fi venit dinspre Casovia.

Eră singura mână care i se întindea lui Mihai, deși pe de departe, nesinceră, și nesigură. Totuș, era ceva.

După câte se văd din cele arătate :

Situația Țării Românești, și a lui Mihai, eră în anul 1595 foarte grea, foarte critică, în fața invaziei turcești.

Situația, însă, în 1599 era disperată, fiindcă dușmanii erau mulți, erau inversunați și erau de jur împrejurul țării.

1. RASBOIUL DIN 1599 PENTRU CUCERIREA ARDEALULUI

a. Cauzele războiului din 1599

1. Situația politică externă în care eră Țara Românească, în anul 1599, nu putea duce decât sau la un războiu, în care să se încerce soarta armelor, pentru a salvă țara și tronul ;

sau la o capitulare, cu pierderea tronului, eventual și a vieții pentru Mihai, și pierderea independenței pentru țară. Altă cale nu era. Orice șovăire, orice amânare, ar fi fost fatală atât lui Mihai, cât și țării, mai ales că și în țară, erau atunci destui boeri, ușor de cumpărat, ba chiar și cumpărați, de către vrășmași.

Prin urmare, față de cercul de dușmani, care începuse să se închege în jurul Țării Românești, și să se strângă încet-încet, trebuia luată repede o hotărâre; și luată o hotărâre înainte ca cercul să se închidă și înainte ca dușmanii să treacă la acțiune, adică înainte de a-și da mâna, cu armele ridicate, în contra lui Mihai.

Din punct de vedere militar, acțiunea ofensivă a lui Mihai era pe deplin justificată. Trebuia ca el să apuce înaintea dușmanilor, să profite de separarea lor, să profite de inacțiunea unora dintre ei, din primul moment, pentru a bate pe cel mai apropiat lui, pe acela care-i sta mai curând în cale, și care se prezintă cel dintâiu loviturilor sale.

Din istorie se cunosc foarte multe cazuri, când coaliții puternice făcute în contra unui stat — Franța sub Napoleon, Prusia sub Frederic, ba chiar și în timpurile contemporane — au fost zădărnice, sau distruse, prin o ofensivă puternică, pornită pe neașteptate de statul în contra căruia se făcuse coaliția.

În anul 1599 era, de fapt, o întreagă coaliție, în contra Țării Românești, iar la această coaliție nu se putea răspunde decât printr'o ofensivă, dusă cu toată energia, în contra unuia din vrășmași, spre a-l distruge înainte ca ceilalți să prindă, chiar de veste. Ceilalți, apoi, vor veni pe rând, să se prezinte loviturilor victoriosului. Cu atâtă va fi mai ușoară înfrângerea lor, cu cât victoria primă va fi fost mai mare și mai completă.

Toată problema se rezumă, acum, în a alege direcția celui dintâiu atac sau mai bine zis, a-și alege dușmanul asupra căruia să se repeedă cel dintâiu.

Dușmanii imediați, erau trei: La sud Turcii; la nord est Eremia Movilă, din Moldova, iar la nord Andrei Bathori al Transilvaniei.

Turcii pentru un moment nu erau prea periculoși pentru Țara Românească fiindcă ei erau incurcați în războiul din Ungaria; în afară de asta, ei erau domoliți față de Mihai prin victoriile ce acesta le câștigase asupra lor și încercău, chiar ei, prin toate mijloacele, de a și-l face, pe Mihai prieten, și mai mare, fie chiar numai de formă. În afară de toate acestea, un războiu în contra Turcilor, ar fi cerut timp mult și forțe cu pregătiri multe și mari.

Eremia Movilă era asemenea, prea departe, tocmai la

Iași, și nu făcuse, încă, nici o încercare, prea pronunțată, până acuma, de a veni direct în contra lui Mihai.

Din contră, *Andrei Bathori*, își strânsese chiar oastea la Sebeșul Săsesc, lângă Alba-Iulia și lăsase să se intelegă, prin pregătirile sale că, în curând, se va întruni cu oastea lui Eremia Movilă, ca apoi cu forțele unite să meargă în contra lui Mihai, spre a pune pe tronul Țării Românești pe Simion Bathori fratele lui Andrei. În afară de aceasta se știa că : a) Andrei Bathori făcuse alianță cu Turcii, tratând Țara Românească, în această alianță, ca pe un stat al său, iar pe Mihai ca pe un căpitan vremelnic ; b) Andrei Bathori era cel mai apropiat dușman, lângă frontieră, și se prezenta cel dintâiu unei lovituri repezi. Dacă se reușește, din prima lovitură, să-l înlăture, apoi, Eremia Movilă nu mai avea nici o șansă să lucreze singur în contra lui Mihai, iar Turcii vor continua prieteșugul cu Mihai ca și până acuma.

În afară de toate acestea, o acțiune în contra lui Andrei Bathori, nu era privită cu ochi răi nici de către Rudolf, împăratul Germaniei, cu atâta mai mult, în cazul unei victorii asupra-i.

Deci, din punct de vedere al unei acțiuni și după judecarea situației militare, o ofensivă repede, în Ardeal, asupra Ardealului, și a lui Andrei Bathori, se impunea.

2. O altă cauză a războiului din 1599, este și răzbunarea firească a lui Mihai și a Țării Românești în contra umilinelor suferite, de atâta timp, din partea lui Sigismund Bathori și, apoi, din partea lui Andrei Bathori, umilinte și insulte, care trebuiau spălate și șterse, cu desăvârșire, cu un minut mai curând. O țară nu poate suferi o insultă, o umilire, infinit mai mult decât nu poate suferi un om. Cinstea tuturorora, la un loc, este cinstea țării; ea trebuie păstrată neatinsă și neintinată, și apoi spălată în sânge, de va fi nevoie.

În adevăr, se știe că în anul 1595 Țara Românească fiind în mare pericol, din cauza înaintării uriașe a Turcilor, a făcut, prin Mihai, alianța cu Ardealul lui Sigismund Bathori și cu Moldova lui Ștefan Răsvan. O alianță, în fața unui pericol comun pentru toți, se presupune o alianță cu condiții egale bine stabilite și cu sinceritate deplină și dintr'o parte și din alta. Dar, a se profita de greutatea situației unuia dintre aliați, cum era atunci Țara Românească, prin faptul că ea se găsea în pragul primului pas al dușmanului și deci, până la venirea ajutoarelor să susțină singură prima mare izbire a lui, și a-i pune condiții umilitoare, atât pentru capul statului cât și pentru țară, este, nici mai mult, nici mai puțin, decât o sugrumare, o trădare. Mihai s'a supus atunci la toate condițiile lui Sigismund, a iscălit jurământul prin care el, Mihai al Țării Românești, se transforma într'un căpitanăș al lui

Sigismund, în Țara Românească, devenită, prin acest tratat de alianță, vasală și trup din țara Ardealului, sub stăpânirea lui Sigismund Bathori. Condițiile de detaliu erau cu desăvârșire umiltoare, dezastroase, dar Mihai le-a primit știind că în fața pericolului iminent nu trebuie să-și mai croiască și alți dușmani; dar în gându-i a jurat răsbunare, nu atât pentru umilința lui, cât pentru umilința și înjosirea adusă țării lui.

Răsbunarea strigă puternic în sufletul lui și în sufletul tuturor adevăraților Români. Momentul prielnic, militar și politic, se ivește în anul 1599 și trebuie să se rezolve acum ori niciodată.

3. A treia chestiune tot așa de importantă, care desigur a contribuit mult ca Mihai să pornească cu războiul în contra Ardealului, se pare că a fost și „vocea sângelui”.

Este știut, azi, că Mihai, cu mult înainte de 1599, stătuse în legătură cu Românii ardeleni și că prin emisarii săi, le-a dat totdeauna sfatul de a rezista, în contra stăpânirii ungurești. Insuși istoricii maghiari recunosc că Mihai pătrunsesse de mult în sufletul Ardealului, prin influența sa politică, prin autoritatea religioasă și prin acțiunile sale războinice în contra Turcilor, mai înainte, încă, de a pătrunde cu armata.

Sentimentul național românesc-roman, era și pe atunci destul de întins în întreg poporul românesc ori de unde ar fi fost, mai ales că marii domni, din trecut, din Moldova, și Valachia avuseseră grijă să le trimită tuturor Românilor, de ori unde ar fi fost, scrisori amintitoare despre naționalitatea lor. Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Despot Vodă, etc. totdeauna au urmărit, prin acțiunile lor războinice și prin politica lor, legături cu Românii de pretutindeni, dar în special cu Românii din Ardeal, din Valachia și din Moldova.

Deși această din urmă chestiune, de ordin politic național, nu ar fi fost, poate, în stare, pe acele timpuri, să pornească un război, având la bază numai întrunirea tuturor Românilor laolaltă, totuși, desigur, că în judecata lui Mihai, față de eventualitatea unui război, își bizuia rezultatul operațiunilor și al cuceririlor și pe influența Românilor localnici. Deci ideea națională, trebuie să fi fost neapărat în judecata făcută de Mihai, asupra rezultatului operațiunilor, cu atât mai mult cu cât legăturile religioase ale țării, cu Ardealul, fuseseră mult intensificate de către Mihai, din primele zile ale domniei lui, după cum s'a arătat mai sus.

Din toate aceste discuțiuni, de ordin milităresc, de ordin de demnitate domnească și națională, și de ordin pur național românesc, se vede clar că războiul făcut de Mihai în anul 1599, era îndreptățit; iar hotărîrea lui, de a ataca iute și cu toată puterea, în primul rând, pe Andrei Bathori, era justificată.

b) Descrierea istorică a faptelor

Fată de această situație politică externă a Țării Românești, și față de judecarea situației pe care probabil, că și-a făcut-o și Mihai, asupra modului cum ar putea rezolva situația grea în care, în acel an, se găsea el și țara lui, s'a hotărât să pornească cu războiu în contra lui Andrei Bathori, a-l goni din țara ocupată pe nedrept, și a-i lua această țară în stăpânire, oficial pentru Rudolf, *în realitate, și în fond, pentru a o uni cu Țara Românească* sub domnia sa.

În vederea executării acestui plan, Mihai a început să-și pregătească armata în cea mai mare taină.

Pentru a nu da nimănui nimic de bănuț, Mihai și-a risipit oastea în Oltenia, oastea oltenească, în Muntenia oastea muntenească în diferite localități din țară, departe unele de altele.

Acolo în Oltenia și aci în Muntenia în diferitele localități, în lagăre alese cu multă îngrijire, mai mult sau mai puțin departe unul de altul, oastea se formă în liniște și se pregătea în tăcere, instruindu-se și mărindu-se zi cu zi. Așa, în Muntenia se găseau trupuri de oaste la: București, Târgoviște, Ploești, Gherghița, Florești, etc. și tot așa și în Oltenia cu oastea oltenească, în special în lungul Oltului.

În acest mod, dușmanul, ori câți emisari-spioni ar fi avut, trimiși prin țară, n'ar fi putut afla nimic precis, de cât că în cutare localitate se află un mic grup de oaste, care face instrucție sau se pregătește militărește. Și atâta tot.

Pe tot timpul cât oastea eră astfel răspândită și pe când se pregătea pentru executarea planului, pe care probabil că numai Mihai îl știa, Domnul Țării Românești, caută să întrețină în toți vecinii, și în special în Turci, ca și în Andrei Bathori, credința că el, Mihai, nici nu înțelege pericolul ce-l așteaptă dela acțiunea politică îndreptată în contra-i de către vecinii vicleni; iar că el, nici nu gândește la o acțiune militară în contra cuivă și că, din contră, se încrede pe deplin în toate vorbele bune ce-i vin din diferite părți.

Când a crezut că a sosit momentul prielnic, Mihai Viteazul pornește imediat la acțiune.

Își strânge oastea întreagă în două mari grupe: în Valachia, în regiunea Ploeștilor, oastea muntenească sub comanda sa directă; în Oltenia, oastea oltenească, sub comanda Banului Udrea și a lui Radu Buzescu, cam prin regiunea Drăgășanilor, sau, poate ceva mai spre sud.

În acest mod, în Muntenia, în cursul zilei de 16 octombrie 1599, Ploeștii și împrejurimile gemeau de oaste care aler-gă din diferite părți, la chemarea-ordin a lui Mihai. În noaptea de 16-17 octombrie a sosit și Mihai la Ploești; iar în di-

mineața de 17 octombrie, după ce a pus trupele să-î jure credință, a și pornit la drum, în executarea planului său de cucerirea Ardealului.

La început drumul său, plecând din Ploești, a fost direct spre est, spre satul Albești; apoi, după câteva ceasuri, schimbă direcția, părăsește acest drum și se îndreaptă spre nord-nord-est, pe valea Cricovului, prin Cislău și pe apa Buzăului, iar în seara în 19 octombrie, după două zile de marș, poposește la poalele munților, la Gura Siriului, făcând în aceste două zile de marș, aproximativ 90 de klm. sau cam câte 45 km. pe zi.

În dimineața de 19, înainte de răsăritul zorilor, a intrat în munți numai cu oastea luptătoare, după ce mai întâiu și-a asigurat trecerea prin detașamente trimise din ajun pe culmea munților și la ieșirea din defileu. Toate căruțele și carele de bagaje și proviziuni au fost oprite înapoia armatei luptătoare la Gura Siriului. Ele aveau ordin să urmeze oastea, după ce aceasta va trece dincolo de munți

Marșul prin defileu se făcu cu mare iuteală și fără oprire; iar înainte de prânz Mihai și armata sa luptătoare a și ieșit din munți, și a ajuns la „Intorsura Buzăului”, sau „Bozas”, unde a întins corturile pe sesurile, livezile și câmpiile, nemeșului Sas Beldy și unde dădu repaos și odihnă binemeritată armatei sale. Distanța străbătută în această jumătate de zi este cam de 30 klm.

La 20 octombrie Mihai merge cu toată oastea sa la Prejmar, străbătând în acea zi tot cam 30 klm.

Aci, răscoală pe Săcui și începù și înrolarea lor în oastea sa.

În 21 octombrie, Mihai pleacă dela Prejmar și, ocolind Brașovul pe la nord, trece dela N. E. spre N. V. orașului și „lasă să se audă în oraș zgomotul surlilor, tobelor, al carelor, ropotul cailor, și zăngănitul armelor”. Se oprește la Codlea făcând tot cam 30 klm.

Trei zile a mărșăluit astfel Mihai Viteazul împrejurul Brașovului : 19, când a deбуșat din munți, 20 și 21 octombrie. Dar, în aceste trei zile el lucrează : a) pregătește și răscoală pe Săcui și pe Sași făgăduindu-le libertăți ; b) închide, cu detașamente puternice, trecerile Oituzului și Bicazului în Moldova, asigurându-și, astfel, spatele în contra oricăror atacuri din partea lui Eremia Movilă, despre care se știa că trebuia să vină să se unească cu Andrei Bathori.

La 22 octombrie, traversează pădurea Dracului și ajunge la Șercaia, făcând în această zi cam 45 klm.

La 23 octombrie, sâmbătă, — pornește din Șercaia și trecând pe lângă cetatea Făgărașului fără nici o oprire, ajunge

seara la Kertz (Cârțișoara), făcând în această zi, etapa cea mai lungă de aproape 50—55 km.

Cercetașii săi au luat, aci, în regiunea Cârțișoara, contact cu detașamentele de trupe călări, dușmane, trimise de Andrei Bathori sub comanda lui Moise Secuiul.

La 24, duminică, Mihai dă odihnă soldaților săi în Cârțișoara.

Trecuseră șapte zile dela plecarea din Ploești și trupele aveau mare nevoie de odihnă, față de marșul fulgerător de repede făcut până aci. În această zi își mai adună și din ostașii ramași în urmă, pe când ei mergea înainte fără ragaz.

La 25, pe la prânz, pornește, iarăș, la drum și ajunge, în spre seară, în apropierea localității Talmaci „la câteva miliarde” la Sud de Sibiu pe „pustiitatea dinaintea Turnului Roșu”.

La 26 sosește și oastea Olteniei care a urcat Oltul, venind dinspre Drăgășani și se întrunește cu oastea lui Mihai.

În acest timp oastea dușmană era deja sosită, de o zi, sub comanda și conducerea lui Andrei Bathori și așezată pe pozițiile alese, dela sudul orașului Sibiu, rezemându-și spatele pe muntele Hermansdorf (Sibieliul).

Ziua de 27 octombrie a fost destinată odihnei trupelor și pregătirii pentru lupta hotărâtoare ce urmă a se da foarte curând, dela o zi la alta.

În această zi, de repaos, necesar pentru trupe, Mihai urmă tratative politico-diplomatice cu trimișii lui Andrei Bathori, în special cu nunțiul papal Malaspina care stăruia de Mihai să se împace cu Andrei Bathori. Aceste tratative și discuțiuni, din partea lui Mihai, aveau drept scop, și au avut drept rezultat, câștigarea unei zile — 27 octombrie — atât de necesară odihnei trupelor, sosirii artileriei și străngerii convoiurilor de căruțe și de care, rămase în urmă, în timpul fulgerătorului marș, precum și pentru sosirea câtorvă cete de Secui ce veneau să se înroleze sub steagurile lui Mihai.

În ziua de 28 octombrie are loc bătălia. Ea începe printr'un atac furios, dat prin surprindere, din partea călărimei ungurești a lui Andrei Bathori, ceiace are drept efect surprinderea și dărâmarea stânzei lui Mihai. Dar, și aci, ca și la Călugăreni, Mihai intervine, în mod personal, în luptă. Aleargă după fugari, îi adună, se pune în capul lor și învărtind, năprazic, pe deasupra capului toporul său binecuvântat de Dumnezeu, își duce, din nou, oastea spre dușman și dă curaj tuturor. Vai de cei ce-i stau în cale! Victoria este desăvârșită și Andrei Bathori fuge, pierzând toate tunurile și toate steagurile; mii de leșuri dușmane zac pe locul bătăliei.

Și pentru că veni vorba de intervenția personală a Viteazului și Marelui Mihai, *învărtind cu mâna stângă paloșul*, nu mă pot opri să nu spun câteva vorbe și de M. S. Regele Mi-

hai,, I-ul care poartă numele gloriosului său strămoș, Mihai Viteazul. Acum câteva zile am avut Inalta cinste să fiu primit în audiență de către A. S. Regală Principesa mamă, căreia i-am solicitat Inalta favoare de a onora, cu Inalta Sa prezență conferința ce o țineam la Ateneu. Cu acea ocazie, A. S. Regală regretând că nu poate veni, fiindcă tocmai atunci era ocupată în altă parte, m'a întrebat, între altele, dacă-i adevărat că Mihai Viteazul a fost stângaciu, la care întrebare i-am răspuns, că după câte se știe, Mihai Viteazul a fost, în adevăr, stângaciu. Atunci A. S. Regală îmi spune, aproape textual : „Curios ; vedeți că și Regele Mihai este tot stângaciu. Orice am făcut ca să-i schimb această pornire, mi-a fost imposibil ; iar Sanctitatea Sa Patriarhul, Inaltul Regent, a fost de părere ca să-l las așa, căci el seamănă astfel cu Mihai Viteazul și că El va fi un nou Mihai Viteazul al neamului românesc“.

Când am auzit aceste cuvinte spuse din gura A. S. Regale mi-a venit numai decât în minte, acțiunea cea mare politică-românească făcută de Mihai Viteazul, Unirea tuturor Românilor, pentru prima dată dela Traian, și i-am făcut M. S. Regelui Mihai, în mintea și în sufletul meu, urarea, tot așa cum I-o facem acuma, azi, aci, de către toți, ca Domnul Dumnezeuul părinților noștrii să-L imputernicească, să-L întărească și să-L susțină, ca atunci când va urcă treptele tronului României mărite și întregite, încununându-se ca rege al tuturor Românilor, să reușească ca, precum Mihai Viteazul a putut să facă, atunci, pentru o clipă, unirea politică a tuturor Românilor, să reușească și M. S. să facă pentru totdeauna unirea sufletească a tuturor Românilor, ori și unde ar fi ei. (Intreaga numeroasă asistență, în picioare, aplaudă puternic și furtunos către loja regală, care aplauze durează câteva minute. Strigăte nesfârșite de: să trăiască M. S. Regele Mihai, să trăiască A. S. Regală principesa Elena; să trăiască Inalta Regentă).

În ziua de 1 noembrie, Mihai Vodă Viteazul intră triumfător în Alba Iulia și se înscăunează în vechiul palat al domnilor Ardealului.

Este interesant de amintit pompa cu care Mihai intră în Alba Iulia. Cunoscând și apreciind foarte bine impresiunea ce se lasă poporului prin o sărbătoare și o privesc deosebită, el a vrut să dea acestei serbări, intrarea sa în Alba Iulia, pompa cea mai măreață posibilă pentru timpurile acelea și să uimească poporul și lumea cu măreția momentului, atât de mult așteptat, și atât de dorit. Nemuritorul Bălcescu ca și doctorul Sârbu, dau aproape aceleași descrieri a intrării lui Mihai în Alba-Iulia. Citesc după Bălcescu :

„Intrarea s'a făcut pe poarta Sfântului George. Dela această poartă până la palatul Domnesc stau înșirați ostașii de ambele părți ale căei, pe mai multe rânduri, în dosul cărora

Intrarea triumfală a lui Mihai în Alba-Iulia.

se îngrămădise mii de popor. Înainte venea episcopul și clerul său, corporațiile orașului, apoi, o bandă de muzici care se compuneau din opt trâmbițe ce cu multă armonie modului sunetele lor, de atâtea tobe de oțel după obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute și fluere. În urma acestei orchestre venea Mihai călare pe un măreț cal alb. Opt copii de casă, investiți cu mare eleganță, înconjurau calul Domnului.

„Mihai purtă pe cap un calpac unguresc (aproape căciula lui de azi), împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă de mătase, țesută cu fir, având pe de lături țesuți vulturi de aur; o tunică albă de aceeaș materie, lungi ciorapi de mătase albă, cusuți cu pietre scumpe și cisme de săftian galben; de brâu atârnă o pală de Taban, împodobită cu aur și rubine.

„O ceată de zece lăutari urmă după Domn cântând cântece naționale. Opt seizi duceau de frâu opt cai acoperiți cu șele prețioase, lucrate în aur și argint și împodobiți la cap cu pene mari. Apoi, venea o mulțime de boeri și ofițeri străluciți, toți călări și o numeroasă trupă de soldați. Lângă Domn se purtau steagurile lui Andrei Bathori, luate în bătălia dela Sibiu. Ele erau desfăcute și plecate în spre pământ în semn că Ardealul este supus. Astfel, în mijlocul concertului trâmbițelor, tobelor și altor instrumente, în sunetul clopotelor și în vuetul tunurilor, cu care se uneau strigările de bucurie ale poporului, intră Mihai în capitala Ardealului și trase la palatul Domnesc, etc, etc.!!“¹⁾

Suntem acum în ziua de 1 noiembrie 1599, adică cu 14 zile mai târziu de când a pornit Mihai din Ploești. Deci în 14 zile a străbătut un drum lung de peste 400 klm., a trecut munții Carpați și a dat o mare bătălie care i-a pus, la picioare, Ardealul, o parte din marele său plan de unitate națională.

STUDIUL CRITIC AL OPERAȚIUNILOR MILITARE

Ne oprim acum, pentru o clipă, la desfășurarea mai departe a mărețelor fapte și ne înapoiem la planul conceput și, apoi, executat de Mihai pentru cucerirea Ardealului spre a-l judecă din punct de vedere militar.

Mihai, după câte se văd, din mersul și desfășurarea evenimentelor, constituie în Țara Românească din forțele sale militare, două mase, două grupe de oaste; una, cea mai mare, în Muntenia, sub conducerea sa directă, la Ploești; alta, mai mică, sub conducerea Banului Udrea și a lui Radu Buzescu, în Oltenia. Prima trebuie să intre în Ardeal, cea dintâi, pe la Buzău, pe la un loc cât mai depărtat de oastea probabilă dușmană aflată în regiunea Sebeșul Săsesc-Alba Iulia; iar cea de

¹⁾ N. Bălcescu.

a doua, urmă a intra, mai târziu, pe la Turnul-Roșu, urcând Oltul, în spre luncile Sibiului. Ambele aceste două coloane, trebuiau, conform planului, să se intrunească, înaintea bătăliei, și apoi cu forțele intrunite să acționeze asupra dușmanului.

Acesta este, în trăsături generale, planul ce și-a făcut Mihai pentru cucerirea Ardealului, plan conceput, de sigur, cu mult înainte de punerea lui în aplicare, și pregătit în cele mai mici amănunte, cu luni, ba chiar cu ani înainte, așa ca execuția să nu întâmpine nici o piedică, și totul să fie prevăzut, socotit și calculat.

Dela alcătuirea planului și până la completa lui executare terminată cu cucerirea Ardealului, sunt o mulțime de chestiuni, de puncte luminoase și strălucitoare ca și soarele, instructive și de adâncă învățătură militară, de conducere de oaste, de operațiuni militare, de organizări de coloane, de marșuri, etc., și apoi de politică și pe cari trebuie să le cunoaștem și să le judecăm amănunțit pentru a putea aprecia mai bine frumusețea concepției și execuției planului alcătuit de Mihai.

A cunoaște numai fapte singure și izolate, că Mihai a plecat din cutare loc ; că a ajuns, apoi, în orașul sau localitatea cutare, și, apoi, după un repaos de atâta timp, a pornit iarăși la drum, eventual, pentru luptă nu avem nici un profit.

A analiză, pas cu pas, hotărârile, ordinele, dispozițiile luate de Mihai, și comparându-le, apoi, cu situația în care se luau, acele dispozițiuni, numai atunci vom face adevărată învățătură, și numai atunci vom cunoaște frumusețea și măreția covârșitoare a vieții militare a celui mai mare erou național al neamului nostru.

a) **Secretul în pregătirea de războiu.** Se știe că secretul operațiunilor militare ca și al pregătirii de războiu, constituie prima parte și poate cea mai grea a unei bune pregătiri militare. Cu cât secretul este mai bine păstrat, cu atâta surpriza este mai desăvârșită, iar succesul cu atâta mai strălucitor. Secretul s'a obținut prin știri false, anunțând în toate părțile că el, Mihai, va merge, în curând, în contra Turcilor. În acelaș timp a trimis emisari la Andrei Bathori, în Ardeal, prin care îl rugă să aibă grijă și de Țara Românească, dacă, eventual, el va merge, să se bată cu Turcii ; ba ceva și mai mult, el a rugat pe Andrei Bathori să-i dea voie să-și facă oarecari aprovizionări, chiar în Ardeal, necesare unei, eventuale, expediții în contra Turcilor, ceea ce a și obținut.

Cu Turcii, în aceeaș ordine de idei, a dus tratative, arătându-le că Andrei Bathori și-a dat mâna cu împăratul Rudolf, făcând chiar act de supușenie, deci s'a ridicat, de fapt, și în contra Turcilor, iar, el, Mihai, are intenția de a merge asupra-i spre a-l readuce, iarăși, pe vechiul drum de alianță

și credință, către Turci. Ba, făgădui Turcilor chiar un tribut, pentru sultanul, bani ce trebuiau să fie strânși de către un trimis turcesc.

Pe împăratul Rudolf l'a înșelat, spunându-i că dacă va cuceri Ardealul și va goni pe Andrei Bathori, care s'a dat de partea Turcilor el, Mihai, va face aceasta numai pentru împăratul, căruia îi va dărui Ardealul.

În acest mod, toată lumea ce înconjură pe Mihai, se credea îndreptățită să vadă în domnul Țării Românești, dacă nu un prieten, în nici un caz un dușman care ar avea de gând să pornească, în curând la războiu. Așa că strângerea oștilor românești la Ploești și plecarea lui Mihai în Ardeal, în timp scurt și cu iuțeală vijelioasă, cum a făcut-o, a fost cunoscută abia după ce el trecuse munții, și când se apropiă de Sibiu. Multora nici nu le veneau să creadă, în această știre, iar confirmarea le-a venit odată cu vestea victoriei dela Șelembăr.

O armată mare, cum era a lui Mihai, și pe care o pregătea pentru războiu, este greu să o ascunzi, când o ții toată strânsă la un loc. Mihai a înțeles aceasta, din vreme, și a putut păstra secretul pregătirii, propriu zisă a armatei, prin răspândirea oastei pe întreg ținutul țării, în Oltenia și în Muntenia. Împărțind întreaga sa armată în mici corpuri de oaste răspândite prin diferite localități, mai depărtate sau mai apropiate unele de altele a putut păstra secretul cât mai bine și cât mai mult timp. Astfel pentru oastea din Muntenia se știe că-și avea corpurile de oaste răspândite la Ploești, Gherghița, Florești, Târgoviște, București, unde-și făceau instrucția militară în liniște și unde stăteau gata a merge acolo unde le-ar fi chemat Mihai. Dar nici așa, soldații nu au fost ținuți grămadă în acele localități. Ei au fost răsfirați, prin satele vecine „încât nici singuri nu știau unii de alții, numai ca să nu li se ducă vestea mulțimei”. Această mulțime de oaste răspândită cu multă socoteală a ascuns foarte bine pregătirile lui Mihai, fiindcă între timp, la sosirea diferiților soli ai Ardealului, trimiși oficiali pentru diferite tratări dar, în secret, ca să se informeze despre șgometele și svonurile cari circulau, cu atâta tărie, despre un războiu la care se pregătea Mihai într'ascuns, ei nu au văzut nici odată corpurile de oaste, nici pregătirea lor, ci numai câteva cete răslețe cari ieșeau înainte pentru a primi pe trimiși, cu toată cinstea ce li se cuvenea.

Când pregătirea politică a fost ajunsă la capăt, iar cea militară terminată, Mihai își strânge o parte din oastea muntenească la București și, apoi, toată oastea muntenească la Ploești. Aci la Ploești, Mihai a hotărît să-și strângă toată oastea înainte de a porni la drum în contra Ardealului. În noaptea de 16-17 octombrie, Ploeștii și cu împrejurimile, gemeau de trupe. Nu-i ușor, nici chiar azi, cu atâtea mijloace tehnice

și intelectuale, de cari se dispune, ca să organizezi marșul mai multor coloane așa fel, în cât toate să sosească, exact, la timpul voit, la locul hotărit venind din locuri diferite; dar atunci? Mihai a făcut această operație militară acum trei sute de ani, rezolvind-o în modul cel mai favorabil posibil. În zorii dimineții de 17 octombrie Mihai Viteazul, a sosit și el la Ploești, cu ultimele trupe și pune, mai întâiu, pe toți oștenii să-i jure credință și supușenie ori unde-i va duce; apoi pornește, îndată, la drum spre direcția care era numai în mintea lui.

Ar fi fost peste putință, unui spion, ori cât ar fi fost de dibaciu, să afle mai înainte de sosirea trupelor toate la Ploești, despre planurile lui Mihai. După ce a plecat la drum, însă, s'ar fi putut pricepe lămurit unde merge Mihai, după direcția luată, de aceea el a căutat să înșele și acuma pe vre-un spion ce eventual, s'ar fi aflat prin vecinătatea taberii din Ploești.

Așa: în loc să ia, cu oastea, drumul direct spre munți, cum ar fi fost normal și logic, dacă ar fi avut intenția de a merge în contra Ardealului, el a apucat drumul spre est, spre satul Albești, lăsând prin aceasta să se înțeleagă că el merge în spre Moldova și poate, chiar în contra Turcilor. După un mers, însă, de câteva ceasuri, în acea parte, schimbă, deodată, direcția și o luă spre nord, pe valea Cricovului și se îndreptă spre Cislău pe apa Buzăului, cu direcția hotărită spre munți.

În afară de toate acestea, putem considera chiar împărțirea întregii armate în două coloane — a Munteniei și a Olteniei — tot ca un mijloc de păstrarea secretului, rezultat din posibilitatea iușelii în concentrarea tuturor forțelor, în două locuri deosebite și apoi, pornirea la drum, imediat și așa fel încât executarea planului să se facă cu iușeala fulgerului, înainte ca dușmanii să prindă, chiar, de veste.

În adevăr, să presupunem că în loc de două coloane cum s'a plănuț și cum s'a efectuat, Mihai s'ar fi hotărit să-și strângă întreaga oaste, a Munteniei și a Olteniei, după moda timpului, într'un singur corp de oaste, și apoi, cu toate forțele întrunite să pătrundă în Ardeal pe un singur drum. Este ușor de înțeles că în acest caz, secretul operațiunii ar fi fost greu de păstrat, fiindcă strângerea unor forțe mari undevă, acolo unde ar fi hotărit Mihai, s'ar fi aflat cu ușurință. Dacă, ar fi vrut de ex. să meargă cu oastea muntenească în Oltenia, ca apoi, unindu-se cu oastea lui Udrea, să treacă în Ardeal pe valea Oltului; sau dacă ar fi adus oastea oltenească în spre Ploești, ca să treacă, cu toții, munții, pe unde i-a trecut, sau prin altă parte, prin munții Munteniei, această operațiune cerea timp, cel puțin 6—8 zile, ori cât de iute s'ar fi mers, iar timpul eră în desavantajul păstrării secretului și în dauna unor operațiuni așa cum cerea situația adică, repezi și făcute înainte ca dușmanul să afle de scopurile lui Mihai. Orice zi întrebuințată

altfel de cât în operațiuni imediate de trecere a munților, se putea considera ca o zi pierdută. Mihai nu avea timp de pierdut, nici o zi, nici o oră, nici un minut, și prin operațiunile așa cum le-a făcut, nu a pierdut. Ca un fulger a manevrat și ca un trăznet a căzut asupra dușmanului. Din modul alcătuirii planului, și din repeziciunea executării lui, a rezultat și posibilitatea păstrării secretului.

Dușmanul a fost cu totul surprins; iar rezultatul s'a văzut din mersul operațiunilor.

În acest mod, prin politica ce a dus-o, înșelând pe toți, după cum era obiceiul timpului și după cum este și azi; prin răspândirea oastei pe întreg teritoriul țării, pentru pregătire militară și pentru mascare; prin strângerea întregii oaste numai în ultimul moment, când s'a hotărât să pornească la drum; prin alcătuirea a două coloane separate prin distanță mare una de alta și în sfârșit, pornind din Ploești, luând la început, într'o direcție falsă, a putut înșelă, în condițiile cele mai perfecte, pe oricine ar fi fost însărcinat să-l urmărească și să-i supravegheze toate mișcările.

Odată început marșul, el numai are nevoie să se ascundă. Merge hotărât spre dușman pentru a-l lovi cât mai curând posibil.

b) Iuteala marșului. Repaus după mai multe zile de marș. Ordinea în coloană. Orientare. Legături.

S'a vorbit adesea, că secretul marilor victorii napoleoniene, pe cari le admirăm și azi, a fost în picioarele soldaților săi, fiindcă ei au putut merge distanțe foarte mari, fără popasuri, după cum le-a poruncit împăratul pentru a-și împlini planul alcătuit. În acest mod au rămas memorabile marșurile făcute de unele unități, din armata lui Napoleon, în Italia în 1796—97 etc., când divizii întregi au făcut câte 3—4 zile, una după alta, marșuri de câte 40—50 km. pe zi. Nicăeri și nimănu, din timpurile de dinaintea lui Napoleon nu i se poate aplica mai bine aceste vorbe, ca lui Mihai Viteazul în campania pentru cucerirea Ardealului și a Moldovei. Dacă ne referim, deocamdată, numai la campania Ardealului găsim marșuri în adevăr remarcabile ca lungime de etape.

Așa, Mihai plecând în dimineața de 17 octombrie, din Ploești, îl găsim în seara de 18, adică două zile de marș la poalele munților Carpați, la Gura Siriului și în împrejurimi, adică la 90 km. depărtare de Ploești, ceea ce revine la 40—50 km. zilnic.

În zorii zilei următoare, trecerea munților, prin defileu, s'a făcut aproape fără nici o oprire, așa că în ziua de 19 octombrie, înainte de prânz, armata era deja trecută în partea nordică a munților. În zilele de 20 și 21 octombrie, a mers la Prejmar și apoi la Codlea, făcând etape numai de câte 28—35

km. Această incetineală a marșului, în aceste două zile, ar părea neexplicabilă, dar a fost justificată prin măsurile politice luate față de Secui, pentru a și-i apropia și prin măsurile militare luate față de un atac, eventual, dinspre Moldova, închizând toate trecerile ce veneau de peste frontieră. Indată ce și-a asigurat spatele și și-a strâns încă un tovarăș, pe Secui, își continuă, iarăș mersul vertiginos spre dusman, făcând etape chiar de 55 km. zilnic, cum a fost între Șercaia și Cârțișoara, în ziua de 23 octombrie.

Ajuns, aci, la Cârțișoara, își domolește mersul și dă repaus trupelor pentru ziua de 24 octombrie. Trecuse șapte zile de când plecase din Ploesti și trupele înduraseră oboseli foarte mari.

Inimicul eră prin apropiere, fiindcă aci s'a luat contactul cu cavaleria lui sub Moise Secuiul, chiar în vecinătatea localității Cârțișoara. Eră deci, nevoie de odihnă, de orientare și de a pune ordine în oastea ce a mers ca un vifor până aci, de a aștepta pe întârziati de pe drum, și de a-și realcătui armata, din toti luptătorii, în vederea unei eventuale întâlniri cu dușmanul, etc. Și suntem îndreptătiți să credem că a mai fost încă un motiv, foarte puternic, care a îndemnat pe Mihai să se oprească o zi pe loc în Cârțișoara, anume acela de a căpăta informațiuni despre oastea oltenească, care primise ordinul, după cum vom vedea, dela Brașov, de a-i ieși înainte spre luncile Sibiului. Desigur, că Mihai, care nu lăsa, aproape, nimic întâmplării, credem că a vrut să știe, cât mai precis, pe unde se găsește oastea oltenească și dacă este și ea în măsură să-i vină în ajutor, la timp după ieșirea din munți. Dacă Mihai s'a gândit la aceasta și credem că s'a gândit, este foarte probabil ca el să fi trimis stafete, fie direct peste munți, fie pe valea Oltului, înaintea oastei oltenești, ca să capete legătura cu Udrea și Buzescu, comandantii acestei oști, și că numai după ce a căpătat această legătură, și numai după ce a avut siguranța, că acea oaste va fi în măsură să se unească cu el, numai atunci a pornit, iarăș, la drum, pe la prânzul zilei de 25 Octombrie. Marșul făcut în această zi a fost, însă, domol, liniștit, cu o etapă numai de vre-o 25 km., mergând în bună ordine, fiindcă aflase că Andrei Bathori sosise deja cu oastea sa la Sibiu, deci eră posibilitate de a avea loc o bătălie, eventual, chiar în cursul zilei următoare.

c) Trecerea oastei prin munți. Impărțirea oastei, în partea luptătoare și neluptătoare, în carele cu provizii. Detașamente de siguranță, pe flancuri și înainte. Mersul cât mai repede, în defileu.

Mihai, indată ce a ajuns la poalele munților, în seara de 18 octombrie, se și pregătește de a trece muntii chiar în cursul nopții și să iasă cât mai repede posibil, dincolo de munți. Inșă,

trecerea prin defileul munților este foarte periculoasă față de un dușman isteț și îndrăzneț, fiindcă trupe puține dușmane, pot face cel mai mare rău unei oaste oricât ar fi de mare, dacă acea oaste nu s'a acoperit și n'a luat măsurile necesare în contra surprinderilor.

Mihai, însă, a luat din vreme cele mai severe și mai complete măsuri de păzirea, de acoperirea și de asigurarea ieșirii din munți, a armatei, așa ca trecerea să se facă în cele mai bune condițiuni posibile și în siguranța cea mai mare.

Mai întâiu, au fost trimise detașamente de trupe, chiar în cursul serii de 18—19 octombrie, cari să ocupe și să păzească flancurile defileului, în special, pe acolo pe unde s'ar fi putut apropia mai ușor dușmanul. Un alt detașament de pază a fost trimis înainte, la ieșirea din defileu, pentru a-i păzi intrarea din acea parte. În acest mod, siguranța trecerii defileului eră asigurată. Cum, însă, niciodată nu te poți bizui, în mod absolut, pe aceea că dușmanul nu-și va face apariția pe neașteptate pe undeva, mai ales în munți; cum trebuie să fii în tot momentul, gata de luptă, oriunde te vei găsi și cum, lupta în munți, în defileu, este foarte grea, iar căruțele, convoiurile, etc., fac cea mai mare încurcătură și constituiesc cea mai mare greutate în astfel de operațiuni, Mihai, a împărțit, decuseară, oastea sa în două părți deosebite și hotărîte: trupele luptătoare și convoiurile sau carele cu proviant. Ordinul ce l-a dat, după cum reese din istorici, a fost că, în defileu nu va intra, la început, de cât partea luptătoare, iar cealaltă parte va intra în defileu numai când se va primi vestea, că partea luptătoare a putut trece fără nici o piedică dincolo de munți.

Și s'a urmat tocmai așa. În zorii zilei de 19 octombrie, înainte de crăpatul dimineții, cu mult înainte de răsăritul soarelui, Mihai a pătruns în defileu, numai cu prima parte a oastei, cu luptătorii, și cari au mers fără nici un popas, și aproape, fără nici o oprire, până la ieșirea nordică a defileului, unde eră așteptat de detașamentul trimis înainte. În urmă a intrat în defileu și a doua parte a oastei, convoiurile, etc., iar în seara zilei de 19, se găsea ajunsă dincolo de munți, întreaga oaste a lui Mihai, poposită pe livezile și șesurile nemeșului Sas, Beldy.

În timpurile de azi, nu pot fi luate măsuri mai complete de siguranța unui mars, în astfel de împrejurări. Ba în războiul cel mare au fost cazuri nenorocite, în timpul campaniei noastre, și încă, în timpul unei retrageri printr'un defileu — al Oltului, de ex. — că armata care se retrăgea nu a luat nici o măsură de pază pe flancuri, și a fost surprinsă de focurile inamicului, așezat pe înălțimi, și de unde făcea cel mai mare rău oastei ce se retrăgea. Această oaste a fost surprinsă și aruncată în cea mai mare dezordine, cu pierderi enorme.

Mihai Viteazul, cu trei sute de ani înainte a știut mai bine, cum trebuie operat în munți, chiar în marșul ofensiv în înaintare, nu în retragere, când se cere pază și mai mare și măsuri și mai riguroase.

Paza flancurilor și paza înainte, în operațiuni de trecerea munților, sunt chestiuni militare de primul ordin; iar împărțirea armatei, în luptătoare și neluptătoare pe timpul trecerii prin munți, este o măsură de prevedere mai mult, care ne arată pe eroul neamului nostru ca pe un militar, cu cele mai sigure și mai complete vederi juste, și cu judecata reală a situației în care se găseă.

Marșul, fără oprire, făcut din zori, cu oastea luptătoare, și ieșirea cu această oaste, din defileu, înainte de prânzul aceleas zile, ne arată grija cea mare, precum și importanța deosebită ce o puneă el, ca trecerea prin defileul munților, să se facă în siguranță, în bună ordine, fără nici o piedică și cât mai iute posibil, iar măsurile de pază ce le-a luat sunt justificate, deși dușmanul eră departe, tocmai spre Sebeșul Săcuesc, căci se puteă, foarte bine, ca mici grupe, de țărani Unguri, sau Secui, cumpărați, să fie trimise să arunce, în calea lui Mihai, bușteni tăiați, sau stânci desrădăcinate, să-i facă drumul cât mai greu posibil și să-l întârzie în mersul său, cât mai mult.

Odată trecut dincolo de munți, la prânzul zilei, cu partea luptătoare, Mihai nu merge mai departe, până nu-și strânge întreaga oaste. Așă, el și-a așteptat și partea 2-a a armatei sale, care nu întârzie de a sosi, și astfel, Mihai, cu începere din după prânzul zilei de 19 octombrie este gata de a porni, iarăș, la drum în executarea planului său de cucerire.

d) Siguranța înaintării spre vest, prin înțelegerea și atragerea în spre sine a Secuilor din valea Oltului și prin închiderea drumurilor dinspre Moldova.

Mihai executase, cu bine, prima parte a planului său, de a trece munții cu toată oastea în timpul cel mai scurt posibil, înainte ca inamicul să fi aflat ceva. În trei zile dela plecarea din Ploești, ajunsese în șesul Brașovului fără nici o piedică, și fără nici o pierdere.

Drumul său, de acuma înainte, eră spre vest, spre Sibiu înspre dușmanul care-și strângea oastea înspre Alba-Iulia—Sebeșul Săsesc. Această direcție de marș, întoarce, însă, spatele Moldovei, unde se știe că domnea Eremia Movilă, dușmanul de moarte al lui Mihai, și prieten și aliat al lui Andrei Bathori. Eremia Movilă neștiind nimica de trecerea lui Mihai în Ardeal se și pregătea să treacă cu oastea sa și să se unească cu Andrei Bathori, după cum avusese înțelegere cu domnul Ardealului, trecând, din Moldova în Ardeal, prin pasurile munților pe la Oituz, Bicăz, etc. Trebuia, dar, ca Mihai, să închidă,

cu orice preț, această poartă de legătură între cei doi dușmani ai lui, care li juraseră pielea.

Inchiderea „porții”, cuprindea două operațiuni distincte, dar strâns legate între ele. Una politică, de a-și atrage lângă el populația toată săcuiască din valea Oltului și săsească dela Sibiu și alta militară, de a-și alcătui noi detașamente de oaste, din Secui și Sași, cari să lupte cu el, și apoi, să pună detașamente de apărarea trecerilor din Moldova în Ardeal.

Prima acțiune, deci, a lui Mihai a fost să-și atragă pe lângă sine toată populația secuiască din această regiune a Oltului, precum și a populației săsești din regiunea Sibiului.

Indată ce a ajuns la nord de munți, Mihai a și trimis delegați ai săi, pe George Mako și alții, toți Secui de origină, pe lângă populația secuiască din acea regiune, să-i îndemne a se uni cu el, făgăduindu-le, în numele lui Mihai, libertățile pierdute în trecut sub Bathorești și după cari ei oftaseră atâta amar de vreme. Toți trimișii lui Mihai din convingere, sau cumpărați de Mihai, stăruiră așa de bine și de puternic pe lângă Secui, încât întreaga regiune s'a sculat ca un singur om, și s'a alăturat lui Mihai. Ca probă a supușenii lor, au și început răscoala în contra stăpânitorilor de până ieri, dărâmand și arzând castelele și ucizând pe oricine le sta în cale dintre foștii stăpâni, Maghiari.

Din acest punct de vedere, al apropieri populației secuiești, Mihai eră acum asigurat; totuș el nu s'a bizuit numai pe asta, și a trimis și detașamente de oaste cari au ocupat toate trecerile munților, așa că orice încercare a lui Movilă, de a trece munții, să-i fie zădărnicită, și în tot cazul întârziată, prin detașamentele de oaste, și prin populația aliată și prietenoasă, până când el va termina cu Andrei Bathori, în lupta pe care o căută cu orice preț și în timp cât mai scurt.

Toate aceste tratative și dispozițiuni ori cât ar fi fost duse de repede, totuș cereau timp. Trimisiul lui Mihai au plecat în regiunile secuiești chiar în ziua de 19 octombrie, înainte de prânz; iar până în seara de 21 octombrie, până Mihai s'a învârtit pe la Prejmar și pe la Codlea, aproape trei zile, toate aceste dispozițiuni și pregătiri au fost terminate, cu bine, după planul lui Mihai.

Mihai eră acuma liniștit din această parte; își aveă acuma asigurat spatele, mai mult sau mai puțin, și puteă, oarecum, în bună voe, să-și continue mersul spre vest; de aceea, de acuma, cu începere din dimineața de 22 octombrie, marșul său spre vest este extraordinar de repede, cu etape de o lungime cu totul neobișnuită.

Această măsură de precauțiune și de prevedere a lui Mihai, de a închide trecerile Moldovei, prin oaste, și de a-și apropia populația locală din acea regiune, s'a dovedit că a fost perfect

de îndreptăţită, chiar numai după două zile, de când se începuse executarea, căci a fost prins, pela Făgăraş, un trimis al lui Andrei Bathori, cu o scrisoare către Eremia Movilă prin care acesta îi spunea, printre altele : „că se bucură de scrisoarea ce a primit-o dela Voevodul Moldovei, prin care-i spune că va veni în Ardeal pela pasul Oituzului, cu oastea sa, pentru a lupta în contra lui Mihai şi se roagă să zboare ziua şi noaptea, fără zăbavă, la dânsul, căci necredinciosul Mihai Vodă, increzut în ajutorul nemţesc, se şi află în ţară, etc. etc.”

Prin această acţiune politică şi militară a lui Mihai, făcută în regiunea secuiană, pe lângă paza spatelui, mai îşi asigură şi o puternică bază de aprovizionare pentru trupele sale, precum şi un foarte bogat izvor de noi recrutări de soldaţi, dintre Secuii, atâta de nemulţumiţi în trecutul lor. Chiar acuma odată cu înţelegerea lor, i s'au alăturat câteva cete, cam de o mie de luptători, care s'au şi pus sub steagurile şi ordinele sale.

e) **Planul de campanie. Deducaţia logică, rezultată din operaţiunile militare făcute. Cele două coloane. Alegerea punctelor de trecere. Ordinul trimis trupelor Olteniei, să sară şi ele, urcând Oltul. Necesitatea legăturii coloanelor. Intrunirea celor două coloane înainte de bătălie, pentru ca bătălia să se dea cu totalitatea forţelor.**

Ajungem la partea cea mai importantă din toată concepţia militară a lui Mihai Viteazul ; ajungem la partea cea mai frumoasă, cea mai glorioasă şi cea mai strălucitoare din întreaga istorie veche militară românească ; ajungem la partea genială a planului marelui Mihai, la planul conceput de el pentru trecerea munţilor, pe două coloane separate, una de alta, de peste 150 klm. şi intrunirea lor la locul voit şi la timpul voit, înainte de a da bătălia cu inamicul.

Desigur, că toate operaţiunile militare şi politice arătate până aci, făcute de Mihai Viteazul, în executarea planului său de campanie, în contra lui Andrei Bathori, ni-l arată pe Mihai Viteazul ca pe un om, cu adevărat superior, atât ca pricepere militară cât şi ca prevedere politică. El a luptat singur în contra tuturor duşmanilor ce-l înconjurau şi care îi juraseră moartea şi a luptat, chiar cu succes, întrebuiţând aceleaşi mijloace pe cari ceilalţi le întrebuiţau şi cari erau ale timpului. Toate acestea îl arată însă şi ca militar-tactician de prima forţă, de întâiul ordin, faţă de toţi cei de pe timpul său şi chiar din timpurile următoare lui. Risipirea întregii armate româneşti, înainte de începerea operaţiunilor, pe întreg teritoriul ţării ; strângerea, apoi, a tuturor corpurilor de oaste într'o anumită zi, la Ploeşti şi plecarea, imediat la drum, pentru trecerea prin defileul munţilor, păzind flancurile şi ieşirile din defileu, precum şi intrarea, la început, în defileu, numai

cu oastea luptătoare, lăsând carele și convoaiele să vină pe urmă ; atragerea la sine a Secuilor și paza militărească a trece-rilor din spre Moldova ; marșurile fulgerătoare, în etape de câte 40—50 klm. zilnic, etc., etc. toate la un loc, și fiecare în parte, constituiesc măsuri de detaliu măestre ale executării u-nui plan conceput dinainte, ale unui plan frumos, socotit și gândit din vreme, pe îndelete, cu pricepere și cu prevedere, pentru orice chestiune, nelăsând nimica întâmplării pentru a se pune piedică executării aceluia plan. Toate aceste detalii angrenate și inodate artistic ca și un lanț frumos și omogen, lucrat de un maestru de seamă, fac parte din concepția înaltă, neobișnuit de înaltă și de frumoasă, a unui militar de întâiul ordin, înaintea căruia trebuie să ne plecăm cu toată evlavia și cu toată mândria sufletului nostru de român, iubitor de tot ce-i românesc și mai ales frumos românesc. Alcătuirea, însă, a planului, este genială pentru acele timpuri și chiar pentru timpurile noastre de azi, când, în cunoștință de cauză, putem face socoteala amănunțită a nenumăratelor lucrări ce trebuiesc executate, a nenumăratelor dificultăți ce s'ar putea întâlni în cale și cari trebuiesc prevăzute și înlăturate din vreme, ca planul să nu se prăbușească.

Toate acestea ne arată pe Mihai Viteazul ca pe un om cu o concepție extraordinară de frumoasă, de genială, fiindcă numai un geniu ar fi putut, acuma trei sute de ani, să aibă astfel de concepții, să alcătuiască astfel de planuri, și să le execute atâta de magistral, cum a fost conceput, alcătuit și executat planul cuceririi Ardealului.

Dacă cercetăm istoria militară a timpului acela, rămânem immărmuriți când punem față în față modul cum se făceau operațiunile militare, în acea epocă, în Occident, și cum a operat Mihai Viteazul. El a întrecut pe toți militarii contemporani lui cu cel puțin două sute de ani, după cum vom vedea mai târziu.

Planul de campanie, în trăsături generale, a fost : Intreaga armată a Țării Românești să fie grupată în două corpuri de oaste, una a Valachiei, cea mai mare, sub conducerea directă a lui Mihai Viteazul ; alta a Olteniei, sub conducerea Banului Udrea și a lui Buzescu. Prima, trebuia să treacă munții urcând valea Buzăului și să intre în Ardeal prin șesul Bârsei ; a doua, a Olteniei, să treacă munții urcând valea Ol-ului, pe la Turnul-Roșu. Ambele coloane trebuiau să se unească la sud de Sibiu, înainte de a se face întâlnirea cu inamicul ; iar bătălia, ce, eventual, ar avea loc, trebuia să se dea cu totalitatea forțelor întrunite.

Simplu ! Precis !

Dar tocmai această simplitate și această precisiune ne fac, azi, în timpurile telegrafiei, telefoniei fără fir, și al aeroplanului,

să tremurăm, gândind la executarea unui asemenea plan și la nenumăratele piedici, ce se pot întâlni în cale, și cari pot face ca realizarea executării planului să cadă și să se prăbușească.

Și, totuș executarea a fost la înălțimea concepției; iar rezultatul a fost maxim.

Cea dintâiu chestiune care s'a prezentat judecății lui Mihai a fost, desigur, alegerea punctelor de trecere a celor două corpuri de oaste. Aceea a Olteniei avea dela început, fără indoiială, drumul direct, al Oltului, pe la Turnul-Roșu. Ea, însă, nu trebuia să se aventureze și nu trebuia să iasă din munți prea de vreme, înainte de a i se trimite vorbă și înainte de a sosi Mihai cu grosul oastei sale, în apropiere de ieșirea defileului Oltului, așa ca ambii, să se poată, mai întâiu, întruni, și apoi, să lupte împreună cu dușmanul.

Eră vorba, însă, de ales locul de trecere pentru oastea Valachiei, a lui Mihai. Această coloană avea posibilitatea de a trece munții pela Bran-Rucăr, adică pe acolo, pe unde a trecut Sigismund Bathori în octombrie 1595, când a venit cu oastea ardelenescă și moldovenească, în ajutorul lui Mihai, în lupta contra Turcilor; drum mare, bătut și cunoscut de toată lumea. Acest drum ieșea în Ardeal mult mai aproape de oastea oltenească decât acela de pe valea Buzăului. Și ar mai fi avut și alte drumuri, mai înguste, dar destul de accesibile, urcând alte văi, ale Prahovei, Teleajenului, etc.; dar Mihai nu merge la întâmplare, ci socotește și alege, și are pătrunderea să aleagă trecerea care convenea planurilor lui. Drumul ales, poate nu era cel mai bun din punctul de vedere al viabilității, dar, desigur, eră cel mai bun din punctul de vedere al concepției și executării planului său genial, de campanie.

Calea aleasă, pe valea Buzăului, este mai întâiu, cea mai depărtată de inamicul, care se găsea tocmai la Alba-Iulia-Sebeșul Săsesc. Orice încercare din partea aceluia, de a-i împiedica trecerea munților, ar fi fost zadarnică, fiindcă spațiul pus între cele două oști, eră atât de mare, încât timpul eră cu totul de partea lui Mihai. Prima chestiune, deci, a posibilității trecerii munților, fără nici o piedică din partea grosului armatei inimice, se realiză dela sine, prin depărtarea cea mare de locul de unde se află dușmanul.

Debușarea oștilor lui Mihai, sub comanda sa directă, chiar în mijlocul Secuilor, avea darul și rezultatul de a-i atrage pe aceștia, lângă el, ca prieteni. Mihai avea mare nevoie de sprinjinul și de prietenia lor. Altfel vorbești și tratezi cu cineva, la el acasă, direct, ochi în ochi, și gură în gură, înconjurat și de puterea care te însoțește, în tot locul, de armata ta, și altfel vorbești și tratezi, printr'un trimis al tău, tu fiind de parte de acel loc. Așa s'a și întâmplat. Dela primele tratări, toți Secuii au trecut de partea lui Mihai.

Debuşarea oştilor lui Mihai, în regiunea ţării Bârsei şi în mijlocul Securilor i-au dat, lui Mihai, şi posibilitatea, fiind în vecinătatea munţilor Moldoveni, de a închide toate trecerile munţilor, în acea parte, în timp cât mai scurt posibil, aşa că orice încercare din partea lui Eremia Movilă de a veni în ajutorul lui Andrei Bathori şi a cădea în spatele liniilor de comunicaţii ale lui Mihai erau zădărnice, sau foarte mult întârziate.

Este adevărat, însă, că distanţa cea mare, ce separă cele două coloane, una mergând pe la Buzău, iar cealaltă pe la Olt, ţinea separate un timp mai îndelungat cele două coloane, şi făcea, astfel, ca pericolul cel mare al interpunerii duşmanului, între ele, să dureze un timp mult mai îndelungat decât dacă distanţa ar fi fost mai mică; dar, prin organizarea chibzuită a executării marşurilor celor două coloane, şi în special al coloanei condusă de Mihai, toate aceste inconveniente şi pericole se înlăturau cum s'au şi înlăturat, rămânând în picioare numai părţile frumoase care au rezultat din măreţul plan conceput de Mihai.

Indată ce Mihai Viteazul, a ajuns cu oastea sa, neturburat de nimeni, dincolo de munţi, a văzut că executarea planului său începe să capete fiinţă; începe să aibă oarecare siguranţa că va putea să-şi execute, în întregime planul. Trebuesc, prin urmare, anunţate şi oştile Olteniei să vină şi ele la luptă. A le fi anunţat mai înainte nu se putea, fiindcă nici el nu era sigur de buna reuşită a trecerii munţilor. Istoricii spun precis în această privinţă: „Şi în sfârşit Voevodul mai trimisese, *indată după ce i se închinară Braşovul*, şi la Radu Buzescu şi la Udrea Banul, să sară şi ei cu toate oştile Craiovei şi ale Jiuului, şi ale Mehedinitelor şi să iasă cu ele înaintea lui Mihai Vodă, către luncile Sibiului“.

Astfel Mihai, şi-a anunţat oastea Olteniei, să vină să se unească cu el către luncile Sibiului. Care a fost mijlocul întrebuintat de a le anunţa? Cine ar putea spune? Curier pe jos? călare? releuri? focuri pe înălţimi, din distanţă în distanţă?, etc. Pe atunci nu era nici un mijloc de transmisiune de azi, nici bicicletă, motocicletă, tren, automobil, aeroplan, telegrafie cu fir şi fără fir, etc., nimic din toate aceste mijloace moderne care ne stau la dispoziţie nouă, celor de azi, şi cu cari totuşi, avem inima strânsă de îngrijorare când expediem un astfel de curier, cu un ordin de care depinde soarta unei campanii. Orice piedică, de orice soi, poate fi egală cu un dezastru. Curierul lui Mihai a ajuns însă la timp, oricare ar fi fost mijlocul întrebuintat de el, iar ordinul s'a executat cu sfinţenie. De asta suntem siguri şi constatăm aceasta din rezultatul la care s'a ajuns: oastea Olteniei a executat ordinul şi a sosit la timp, la locul de întâlnire.

Dar in judecarea acestui mare eveniment istoric militar, facem numai presupuneri și tragem concluziile, tot așa cum facem și asupra planului de campanie al lui Mihai, în acest războiu. Nu avem *nimica precis, și mai ales nimica scris* asupra celor hotărâte de Mihai; nimica, absolut nimica, nici asupra planului, nici asupra detaliilor de execuție; dar, este absolut imposibil, dreapta judecată și sfânta logică ne impun să zicem că este imposibil, ca totul să fi fost numai o întâmplare, că numai întâmplarea a făcut că s'au petrecut lucrurile așa cum s'au petrecut și că numai întâmplarea și norocul au făcut ca trupele românești, cari erau despărțite unele de altele, de sute de kilometri, să meargă unele spre altele și să se unească, sub nasul și sub ochii inamicului, înainte de a se ciocni cu el.

Ba ceva mai mult. Noi credem că planul de campanie pentru cucerirea Ardealului a început să ia ființă în mintea lui Mihai, cu doi-trei ani înainte de punerea lui în aplicare, adică și presupunem, că pe la 1596, după ce a terminat de luptat cu Turcii. Și, desigur, că Mihai a studiat, an cu an, și în fiecare an, zile întregi, meditănd asupra modului cum să facă acțiunea militară proiectată. Desigur a studiat liniile de invazie, viabilitatea drumurilor, posibilitatea piedicilor întâlnite în cale, și răsturnarea lor, populații vrăjmașe sau prietenoase, alcătuirea detașamentelor, modul lor de instruire, de pregătire, de camuflare, modul lor de concentrare, unde? când? cum?; apoi, calea sau căile de urmat pentru invazie, etc., etc. Sunt zeci și sute de chestiuni de studiat, de cercetat, de prevăzut, de organizat, de controlat, de verificat, de recunoscut, și toate făcute în secretul cel mai mare, fără a atrage vre-o bănuială din partea nimănu.

Toate acestea, operă și muncă îndelungată, trebuie să fi fost numai ale lui Mihai personal, pentru că secretul a fost mai mult decât perfect păstrat. Toate acestea trebuie să fi fost rezultatul a meditațiunilor îndelungate, socotite, măsurate și deseori verificate până au căpătat forma definitivă pe care noi cei de azi, nu găsim cuvinte, îndestul de înalte, spre a ne arăta admirația nemăsurată.

Și suntem îndreptățiți să credem aceasta, fiindcă operațiunile militare s'au desfășurat cu o precizie matematică, în timp și în spațiu, ca și cum ar fi fost duse toate de o baghetă magică. Nici în zilele noastre, cu atâtea mijloace de legături și transmisiuni și tot nu s'ar fi putut face ceva mai precis.

Nu se fac astfel de operațiuni militare, pornind la întâmplare și alergând în necunoscut și la noroc.

În discuția noastră, însă, suntem nevoiți să facem mai mult presupuneri, fiindcă nu avem nimica precis și mai ales nimica scris, rămas dela Mihai, asupra planului de campanie, nici a pregătirii, nici a execuției, decât numai câteva fapte

istorice, cari ne pot servi ca stâlpi luminoși, din distanță în distanță, discuțiunilor ce facem.

Da, facem numai presupuneri și conjecturi socotind și analizând mersul operațiunilor militare și tragem apoi concluziile pe cari le numim logice, fiindcă faptele cunoscute istoricilor, ca reale, ca precise, puse cap la cap, permit să se înșire și să se înoade firul istoric, trebuitor înlănțuirii faptelor.

Așa, de ex. *cunoaștem precis*, din istoricii timpului, că au fost două corpuri de oaste, una în Valachia, alta în Oltenia; cunoaștem că oastea din Valachia, sub conducerea lui Mihai Viteazul a trecut munții — cum s'a arătat — pe valea Buzăului; cunoaștem că îndată ce Mihai Viteazul a ajuns în șesul Bârsei a trimis veste celui alt corp de oaste, oastelor Olteniei, să sară și ele, să treacă munții, și să se unească cu el către luncile Sibiului; și mai cunoaștem, localitățile și zilele în cari a poposit Mihai Viteazul, în timpul marșului său dela Ploești pe Valea Buzăului, valea Oltului, până a ajuns la Sud de Sibiu și vedem executate marșuri de o iuțeață neobișnuită până atunci la alții, mari comandanți de oaste, și cunoscând toate acestea putem înjgheba planul de campanie făcut de Mihai Viteazul, așa cum s'a arătat mai sus, în cursul descrierilor făcute de noi.

Indată ce Mihai Viteazul și-a asigurat spatele, prin alăturarea Secuilor și prin închiderea trecătorilor munților Moldovei, și îndată ce a trimis veste oștilor Olteniei să sară și ele, apoi, pornește într'un marș fulgerător de repede, în lungul munților Carpați, străbătând țara Făgărașului, ca un uragan, și făcând etape zilnice de câte 45 și 55 klm. Grija lui de căpetenie, acuma, eră desigur de a intra, *cât mai repede posibil*, în legătură cu oastea oltenească. Unde se găsește ea? Unde a ajuns? va putea să sosească la timp? Nu va ieși, ea, oare, prea de vreme din defileu, înainte de a sosi Mihai? Nu va sosi prea târziu? Fel de fel de idei și de planuri se învârtesc, presupunem că se învârtesc și nici nu se poate altfel, în mintea lui Mihai, și presupunem că ideia dominantă este numai grija unirii, cu coloana oltenească, având, însă, în acelaș timp, ochii ațintiți mereu asupra dușmanului. În seara de 23 octomvrie Mihai ajunge la Kertz-Cârțișoara, după un marș, făcut în acea zi, de peste 50 klm. De aci până la Sibiu îl desparte o distanță pe care ar putea să o străbată cu ușurință chiar într'o jumătate de zi, totuș Mihai, deveni aci mai precaut, mai calculat, mai domolit. Dușmanul și-a trimis cavaleria înainte, sub Moise Secuiul, să cerceteze și a și luat contactul cu Mihai, chiar în regiunea Cârțișoara; iar prizonierii prinși, din această cavalerie, mărturisesc lui Mihai că Andrei Bathori este la porțile Sibiului.

Trebuia deci : precauțiune, siguranță, orientare, legătură, ordine în coloană.

Mihai se oprește o zi și jumătate în Cârțișoara, adică ziua de 24 octombrie întreagă și 25 octombrie până pe la prânz, dând odihna necesară trupelor sale, punând ordine în trupele de oaste care-i alcătuiau armata ; adunându-și pe cei rămași în urmă ; adunându-și carele cu aprovizionare, precum și o parte din artilerie, care rămăsese prea departe, pe când el alergase năvalnic spre Sibiu, spre dușman.

Dar, desigur, a mai făcut ceva, cel puțin tot așa de important, în ziua și jumătate de repaus, cât a stat în Cârțișoara.

Unde-i oastea oltenească ? Unde a ajuns ? Va sosi la timp ? Asta trebuie să fi fost pentru Mihai grija dominantă !

Mihai, desigur, sta pe ghimpi și trebuia să afle precis aceasta și cât mai iute posibil. Desigur că înainte de a ajunge la Cârțișoara, știind cum el prevedea totul și nu lăsa nimic întâmplării, și-a trimis curierii săi, în lungul munților, unul-doi, mai mulți, pe un drum sau pe diferite drumuri, așa fel ca cel puțin unul din ei să ajungă, și să ia contactul în munți, pe Olt, cu oastea oltenească, și să-i aducă, înapoi, lui, vestea de care-i tremură sufletul. Nu mai socotim și cazul, că, desigur și oastea oltenească, Buzescu-Udrea, trebuie să fi trimis curieri de legătură, de anunțare, către Mihai, arătându-i care este situația acelor oști.

Și a ajuns, desigur, la destinație, vre-unul din ei, căci Mihai în ziua de 25 octombrie, pe la prânz, pornește liniștit, din Cârțișoara, spre ieșirea defileului Oltului și ajunge *către seară* la „câteva miluri spre sud de Sibiu“, la satul Talmaci, unde poposește cu fața la nord, spre dușman, cu spatele la sud, a-coperind ieșirea din defileu pe unde avea să-i sosească cealaltă parte a oastei sale, românești, oștile Olteniei.

În ziua de 26 octombrie, către prânz, iată că a sosit și oastea oltenească, în tabăra lui Mihai, dela Talmaci, și astfel prima parte a planului de campanie al lui Mihai, de pătrundere în Ardeal, pe două coloane separate, și a le întruni, înainte de a se da *bătălia* cu dușmanul, s'a realizat cu o precizie matematică.

Cele mai frumoase și mai geniale mișcări strategice, cari tind a aduce în fața inamicului totalitatea forțelor, sau în tot cazul, marea majoritate a lor, se termină cu acțiunea în câmpul tactic, cu „*bătălia*“. Toate măsurile luate pe tot timpul mișcărilor strategice, au drept scop ca în „*bătălia*“, care urmează, în mod fatal, ca un curonament al marșurilor și mișcărilor strategice, să fim superiori dușmanului, pe punctul și pe locul voit, spre a câștiga victoria, punând pe dușman, dela început, în situație critică, deci în inferioritate față de atacul

pregătit atâta de minuțios. Dacă din toată osteneala înfăptuită rezultă o înfrângere în câmpul tactic, atunci toată combinația strategică, oricât ar fi fost ea de frumoasă, cade și se dărâmă întregul plan ca și un castel clădit pe o temelie de nisip.

Prin urmare, în planul alcătuit, trebuie socotit, totdeauna, pe actul final „bătălia“, punând în mișcare cât mai multe mijloace de acțiune, toate de-i posibil, așa ca victoria să incline, dela început, înspre armele noastre.

Mihai Viteazul a reușit prin combinațiile sale strategice geniale să pătrundă în Ardeal, pe două coloane și să le unească în ziua de 26 octombrie, sub ochii dușmanului; iar în ziua de 28 octombrie, după ce sub masca tratativelor a dat o zi de repaos trupelor, să câștige memorabila bătălie dela Șelimbăr, care-i deschide, dintr'o dată, drumul spre Alba-Iulia și-i pune la picioare și întreg Ardealul.

Trecuseră abia douăsprezece zile de când plecase din Ploești, 17—28 octombrie! Ca un trăsnet, a fost întreaga sa acțiune!

Dușmanii nici nu auziseră bine de pătrunderea lui Mihai în Ardeal; iar când au auzit, odată cu această veste, au auzit și de cucerirea Ardealului dintr'o singură lovitură. Prietenii și aliații lui Andrei nici nu au mai avut timp să-i întindă mâna de ajutor; iar atunci când au vrut să i-o întindă, au apucat o mână rece, înghețată a unui mort, ucis de cei cari vroiau să-și răzbune umilințele și nedreptățile trecutului.

Eroul cel mai de seamă al Țării Românești poate fi mândru de acțiunile sale de până aci, fiindcă aceste acțiuni îl clasează ca pe unul din cei mai de seamă conducători de oaste din acele timpuri.

Dacă, însă, se face studiul planului de campanie și al mișcărilor strategice făcute de Mihai Viteazul, începându-se cu trecerea munților pe mai multe coloane, în fața inamicului și se compară aceste mișcări cu cele făcute până atunci, și încă după el, de către cei mai mari generali ai lumii, atunci avantajul, în discuție, rămâne de partea lui Mihai Viteazul.

Aceasta ne vom lua sarcina a demonstra în cele ce urmează.

f) Operațiunea trecerii munților pe mai multe coloane separate. Cum s'au trecut obstacolele până la Napoleon cel mare și până la Mihai Viteazul. Cum a trecut Napoleon în anul 1800; cum a trecut Mihai cu 200 ani înainte de Napoleon?

Cea mai grea și cea mai periculoasă operațiune militară este trecerea unui obstacol, munți sau fluvii, pe mai multe coloane, în fața unui inamic oricât de puțin de vigilant; și aceasta este cu atât mai greu, cu cât obstacolul este mai mare și mai greu de trecut, și cu cât inamicul este mai vigilant.

Astfel de operațiuni trebuiesc socotite și calculate, cu mult

Înainte de punerea în execuție, în toate amănunțele și trebuie să facă obiectul unor studii, cercetări și informațiuni din cele mai meticuloase.

A trece munții pe mai multe coloane, pătrunzând în țara inamică, și în care poți întâlni, în tot momentul, armata lui, fără să fi luat cele mai minuțioase măsuri, de siguranță și de legătură, acțiunea ofensivă se poate transforma într'un dezastru, adesea, nereparabil.

Cea mai importantă chestiune este ca, pe tot timpul trecerii munților să fie legătura cea mai perfectă între coloane, și, apoi, coloanele legate, în mod invariabil cu șeful suprem, așa ca în tot momentul să se știe de către comandantul de căpetenie, care-i situația fiecărei coloane și unde se găsește. Apoi, este siguranța coloanelor pe timpul marșului prin defileu, așa fel că un mic obstacol, ivit pe neașteptate și neprevăzut, să nu împiedice coloana de a merge; și în sfârșit este siguranța debușării, fiecărei coloane, din defileu.

Aceste operațiuni dela intrarea și până la ieșirea din defileuri, constituiesc prima parte, poate, cea mai grea, a traversării munților, pe mai multe coloane.

Apoi, urmează strângerea coloanelor, fie într'un singur bloc în vederea bătăliei, fie așezându-le coloanele, la așa despărțare una de alta, ca sosirea lor pe câmpul de bătălie, în timp util, să fie asigurată în mod absolut.

Orice întrerupere a legăturilor, pe timpul marșului în munți; orice întrerupere a marșului, pentru un motiv sau altul, al uneia din coloane, rupând astfel coeziunea și uniformitatea ce trebuie să existe în tot momentul, între toate coloanele, poate duce la un dezastru; orice împiedicare de a debușa, din defileu, a uneia din coloane, poate duce la un dezastru; orice înfrângere, dincolo de obstacolul trecut, al uneia din coloane, înainte ca să poată interveni cealaltă sau celelalte coloane, nepregătite în deajuns în spațiu și timp, poate duce la un dezastru.

De aceea, astfel de operațiuni sunt și *grele și periculoase* și trebuie, atunci când suntem obligați să le facem, să luăm cele mai minuțioase și mai meticuloase măsuri, ca totul să se petreacă în condiții cât mai perfecte posibil. Un general comandant și un stat-major al aceluși general, oricât ar fi de mai precauți și de mai prevăzători, trecând chiar limita cu măsurile luate, nici odată nu pot spune că au luat prea multe măsuri, nici odată că au fost prea prevăzători în astfel de operațiuni.

Un dușman vigilent așezat în partea opusă a defileului, poate câștiga victorie, chiar cu o armată mai mică asupra unei altei armate mai numeroase și care ar încerca să treacă munții, pe mai multe coloane și care nu și-ar fi luat toate mă-

surile și cele mai complete de siguranță. Operațiunile numite pe linii interioare, sunt operațiunile cari încununează pe un general activ și prevăzător. Prin împiedicarea uneia din coloane de a ieși din munți, sau de a-i întârzia marșul, se obține posibilitatea de a se arunca asupra celeilalte coloane sau asupra celorlalte, cu majoritatea forțelor de cari se dispune, spre a se obține în timp scurt victoria asupra lor, înainte ca cealaltă coloană, sau celelalte, oprite în drum, sau întârziate în deșurare, să poată interveni. Apoi, operațiunea se poate repeta cu succes și mai mare, asupra altei coloane.

Așa, dacă, de ex: oștile Olteniei ar fi ieșit din regiunea muntoasă mai înainte decât eră prevăzut în planul hotărît, adică cu două-trei zile înainte de sosirea lui Mihai sau, dacă Mihai ar fi întârziat pe drumul său, dela Ploești-Brașov-Făgăraș, etc. fie împiedicat în lupta cu vre-un detașament inamic, fie întârziat prin marșuri încete, normale, de câte 25—30 km. pe zi, rezultate din neînțelegerea reală a situației, desigur că oștile Olteniei, ar fi putut fi atacate, de către Andrei Bathori și bătute, înainte ca Mihai să fi putut interveni. Sau, dacă Andrei Bathori, în loc să se oprească la Sibiu, ar fi înaintat în spre Cârțișoara, asupra lui Mihai, înainte ca oștile Olteniei să iasă din defileu, și dacă de ex: cavaleria ungurească, sub Moise Secuiul, ar fi fost trimisă spre defileul Oltului spre a împiedică, câtva timp, ieșirea din defileu a acelor oști, s'ar fi putut obține, de către Andrei Bathori, o victorie asupra lui Mihai, înainte ca Udrea și cu Buzescu, să fi putut interveni.

Un dezastru sigur plutea în aer, asupra oastei lui Mihai Viteazul de când a plecat din Ploești și până în momentul când s'a putut stabili legătura, prin curieri, cu coloana oștilor Olteniei și, apoi, mai ales, până când cele două coloane s'au putut uni, formând o singură armată, gata pentru luptă. Din acel moment, însă, victoria eră, în cea mai mare parte, asigurată.

În timpurile contemporane, exemplul tipic de un dezastru, în astfel de condiții, este operațiunea Italianilor în Abisinia la Eritrea în anul 1896, când sub conducerea generalului Baratieri, au încercat trecerea munților pe trei coloane în contra și în fața forțelor abisiniene, aflate de partea cealaltă a munților.

În bătălia dela Adua coloana centrală a Italianilor a fost atacată și decimată de către, aproape, totalitatea forțelor abisiniene. Celelalte coloane italiene, s'au evaporat!? sau au deșus armele.

Și să ne gândim numai la faptul că erau față 'n față, o armată europeană, cu toate mijloacele de pregătire și organizare moderne, în contra unei armate africane, abisiniene cu mijloace materiale mult mai reduse, dar cu o vigilență mai mare decât a Italianilor.

În istoria militară, în toate timpurile și la toate popoarele, găsim această operațiune militară, a trecerii munților, numai pe o singură coloană și pe un singur drum, oricât ar fi fost de mare cea armată. Începând cu Alexandru cel Mare în Asia, cu Anibal în Italia, Cezar în Galia, ca și toți ceilalți mari generali ai istoriei, și care au trebuit să treacă munții, ce li se puneau în cale, pentru a da apoi o bătălie, se mulțumeau să execute trecerea, cu totalitatea armatei, numai printr'un singur loc, pe un singur drum, făcând, sau nu, demonstrații prin altă parte. Așa avem pe Anibal în anul 218 a. Chr. când a trecut numai pe calea dela muntele Snt. Genève și tot așa și Cezar, mai târziu, etc. Iar Napoleon cel Mare când operează pentru prima dată în Italia, 1796, el „ocolește“ Alpii pe la capul lor de lângă mare, iar nu-i trece.

Acest fel de a operă adică de a se trece obstacolul, numai pe o singură coloană, a durat, după cum ne arată istoria, până la Napoleon cel Mare, în anul 1800, când el a avut curajul să treacă Alpii, pentru prima dată în istorie, pe trei coloane, distanțate una de alta cu zeci de km. iar după trecerea munților și-a intrunit coloanele, și a mers cu totalitatea forțelor asupra inamicului câștigând istorica și faimoasa victorie dela Marengo, care i-a pus la picioare, printr'o singură lovitură, toată Italia și i-a făurit, pentru mai târziu, coroana de împărat.

Lumea toată, în acel timp, a rămas înmărmurită de marea îndrăsneală a lui Napoleon, de a se angaja, în trecerea unui obstacol, ca Alpii, pe mai multe coloane, iar nu numai pe una cum se procedase până atunci, de toți marii înaintași ai lui. Lumea toată a rămas în admirație de frumusețea noului mijloc de a se operă în munți și de rezultatele strălucite la care s'a ajuns numai printr'o singură lovitură. Laude, admirație și închinăciune se făceau, din toate părțile, marelui geniu militar al timpului.

Pentru noi, Români, însă, cu cât se vor ridica laude mai mari acestui fel de a operă, al marelui și genialului Napoleon ; cu cât se vor demonstra mai puternic și mai convingător frumusețele neasemuit de strălucitoare de geniu ale trecerii Alpiilor, pe mai multe coloane, rupându-se astfel deodată cu un trecut rigid, al trecerii numai pe un singur drum, cu atâta ne vom bucura mai mult, și cu atâta ni se va înălța sufletul de o dreaptă și nelimitată mândrie națională, fiindcă acela, care, de fapt, a rupt cu trecutul, pentru prima dată în istoria lumii, și care și-a permis să treacă munții în fața inamicului, pe mai mult de o coloană, a fost Mihai Viteazul al Românilor, iar nu Napoleon cel Mare. Nu gândim, nici pe departe, și de altfel nici nu putem, să micșorăm din gloria nepieritoare a lui Napoleon. Are el destule alte fapte cari îl pun în fruntea geniilor

militare, din toate timpurile și dela toate popoarele; dar vrem să scoatem la iveală un adevăr:

Napoleon a trecut munții în anul 1800, pe mai multe coloane, distanțate una de alta la câteva zeci de klm. le-a intrunit dincolo de obstacol, și a dat bătălia cu forțele intrunite;

Mihai Viteazul, a trecut munții, în anul 1599, pe două coloane distanțate una de alta cam de 150 klm., le-a intrunit dincolo de obstacol și a dat bătălia cu forțele intrunite.

Deci, o asemănare perfectă între ambele operațiuni militare.

Este, însă, un fapt necontestat de nimeni, și anume acela că Mihai Viteazul face această genială operațiune militară în anul 1599, pe când Napoleon o face în anul 1800, adică cu 200 de ani după Mihai Viteazul.

Și dacă acest fapt este așa de evident, încât nici nu mai trebuie discutat, apoi, tot așa de evident trebuie să fie, ca toate laudele cari au fost adresate lui Napoleon cel Mare, de către toți istoricii timpului, cu privire la astfel de operațiuni militare, trebuiesc îndreptate acuma în spre capul de geniu neîntrecut, al lui Mihai al nostru, al Românilor, fiindcă el face această operațiune genială, pentru prima dată în istoria lumii, cu 200 de ani înaintea lui Napoleon.

Este foarte curioasă asemănarea între cele două campanii, între cea din 1599 a lui Mihai și cea din 1800 a lui Napoleon.

Fără a ne gândi să tragem nici o concluzie, și fără a urmări să speculăm vre-o idee, din această asemănare, ținem, însă, numai de a releva faptul istoric.

Așa: s'a văzut modul de procedare al lui Mihai Viteazul, cum și-a răspândit oastea în diferite localități din țară și cum și le-a intrunit în momentul când a pornit la drum pentru deschiderea operațiunilor militare; apoi, cum s'au intrunit cele două coloane, mergând el, Mihai, cu cea mai importantă, în lungul munților pentru a se uni cu coloana Olteniei; și apoi, cum a dat bătălia cu totalitatea forțelor intrunite. Asemenea se știe că la început bătălia dela Șelimbăr, a fost aproape pierdută de către Mihai, și că numai prin eforturi mari, și intervenția lui personală, a câștigat, spre seară, victoria.

Tot cam așa, s'au petrecut lucrurile, istoricește, și în anul 1800. Napoleon, plănuia să cadă în spatele Austriacilor, ocupați cu asediul Genuei. Acest atac, de a cădea în spatele dușmanului, nu se putea face decât trecând Alpii prin surprindere. Trebuia, deci, păstrat secretul absolut al acestor operațiuni plănuit și aranjate în cele mai mici amănunte. O parte din armata, cu care Napoleon vroia să treacă munții, a fost răspândită în tot sud-estul Franței, în diferite garnizoane, aproape, neștiind una despre alta, iar despre planul hotărât neștiind, absolut nimeni, decât Napoleon. O coloană trebuia să fie detașată dela armata

franceză ce operă pe Rin, în ajutorul armatei ce trebuia să opereze în Italia.

Când Napoleon a crezut că poate începe operațiile militare, a și pornit trupele spre direcțiile de trecere, formând două coloane, cu trupele ce veneau direct din Franța, iar coloana a treia eră formată din trupele detașate dela armata de Rin. Trecerea s'a făcut cu cea mai mare iuțeală posibilă și în secretul cel mai desăvârșit. Când capetele coloanelor au început a trece în partea sudică a Alpilor, abia atunci a prins de veste dușmanul. Acum se apropia „bătălia“. Napoleon, însă, avu grija mai întâiu să-și unească coloanele, mergând el cu coloana centrală spre Milan, unde ieșea coloana de est, și, apoi, cu forțele unite merge la bătălie, care la început i-a fost cu totul în defavorul său, și numai prin intervenția energică și norocoasă, a lui Desaix, s'a putut câștiga, spre seară, victoria.

Marengo a fost pentru Napoleon începutul atotputerniciei lui, ca viitor împărat.

Șelimbăurul a fost bătălia care a permis aruncarea sămânței unității naționale românești, fiindcă în urma acelei victorii, Mihai a cucerit Ardealul, iar în anul următor și Moldova, intrunind pe toți Români sub un singur domn și sub un singur sceptru.

Dar chestiunea prezintă, pentru istorie în general și pentru noi Români în special, un interes cu totul deosebit, și de aceea nu putem să-l lăsăm să treacă înregistrat numai ca un simplu fapt istoric. Din contră avem datoria să-l discutăm mai mult și să-l arătăm sub toate formele, cum se prezintă judecății drepte și imparțiale ale unui istoric.

Dacă este fapt nediscutat că Mihai Viteazul a trecut munții, cum i-a trecut, cu două sute de ani înaintea lui Napoleon; dacă Napoleon a trecut Alpii — cum i-a trecut, ca și Mihai — însă, cu două sute de ani mai târziu decât Mihai, este evident că dreptul istoric, de întăetate, se cuvine lui Mihai Viteazul, iar nu lui Napoleon.

Dar am fi tentați să facem o afirmare, pe care nu îndrăsim, însă, să o facem, din lipsă de probe materiale; dar, nimeni nu ne poate împiedica de a face în loc de o afirmare cel puțin o presupunere, o ipotesă, rămânând ca istoricii, cercetători ai documentelor și arhivelor, să vadă dacă este sau nu ceva adevărat din această ipotesă — presupunere. Noi facem presupunerea că Mihai Viteazul a servit drept învățător lui Napoleon, pentru astfel de operațiuni militare, ne mai făcute până atunci de nimeni. Și iată, cum argumentăm noi, această ipoteză-presupunere, pe care, însă, încă odată, nu o afirmăm. Se știe că Papa și-a trimis, pe lângă Andrei Bathori pe episcopul Malaspina, ca nunțiu al său, înainte de intrarea lui Mihai în Ardeal. Acest trimis papal, a trăit în vârtejul intrigărilor tim-

pului său, cunoscând totul ce se petrecea în jurul lui, cerce-tând aceea ce nu i se spunea, controlând aceea ce află și spio-nând aceea ce se păstră secret. Se știe asemenea, că Malaspina a lua contact cu Mihai, în ziua de 27 octombrie, venind din tabăra lui Andrei Bathori, ba chiar trimis de el în lagărul lui Mihai, și stăruind, de altfel fără succes, din toate puterile, de a întoarce pe Mihai dela calea și hotărîrea luată de a face răs-boiu lui Andrei Bathori. Acest trimis papal, cunosător al în-tregei situațiuni a timpului, desigur că a cunoscut și modul cum a intrat Mihai în Ardeal, pe două coloane; cum a mers, pe unde a mers, ce a făcut, și cum și-a intrunit cele două coloane la Talmaci. Este de neadmis ca Malaspina să nu fi cunoscut, atunci, pe la 27-28 octombrie, sau câteva zile mai târziu, mersul întreg al operațiunilor precum și drumurile ur-mate de oștile lui Mihai până 'n ziua bătăliei. Și în cazul a-cesta, pe care noi îl considerăm ca sigur, este de neadmis ca Malaspina să nu-și fi notat toate acestea și să nu fi făcut un raport amănunțit Papei, în afară de cel făcut și cunoscut ofi-cial, de mersul întreg al războiului, arătând, poate și detalii, nu relevându-le ca operă genială, fiindcă nu le putea, desigur, aprea, dar notându-le ca fapte istorice petrecute.

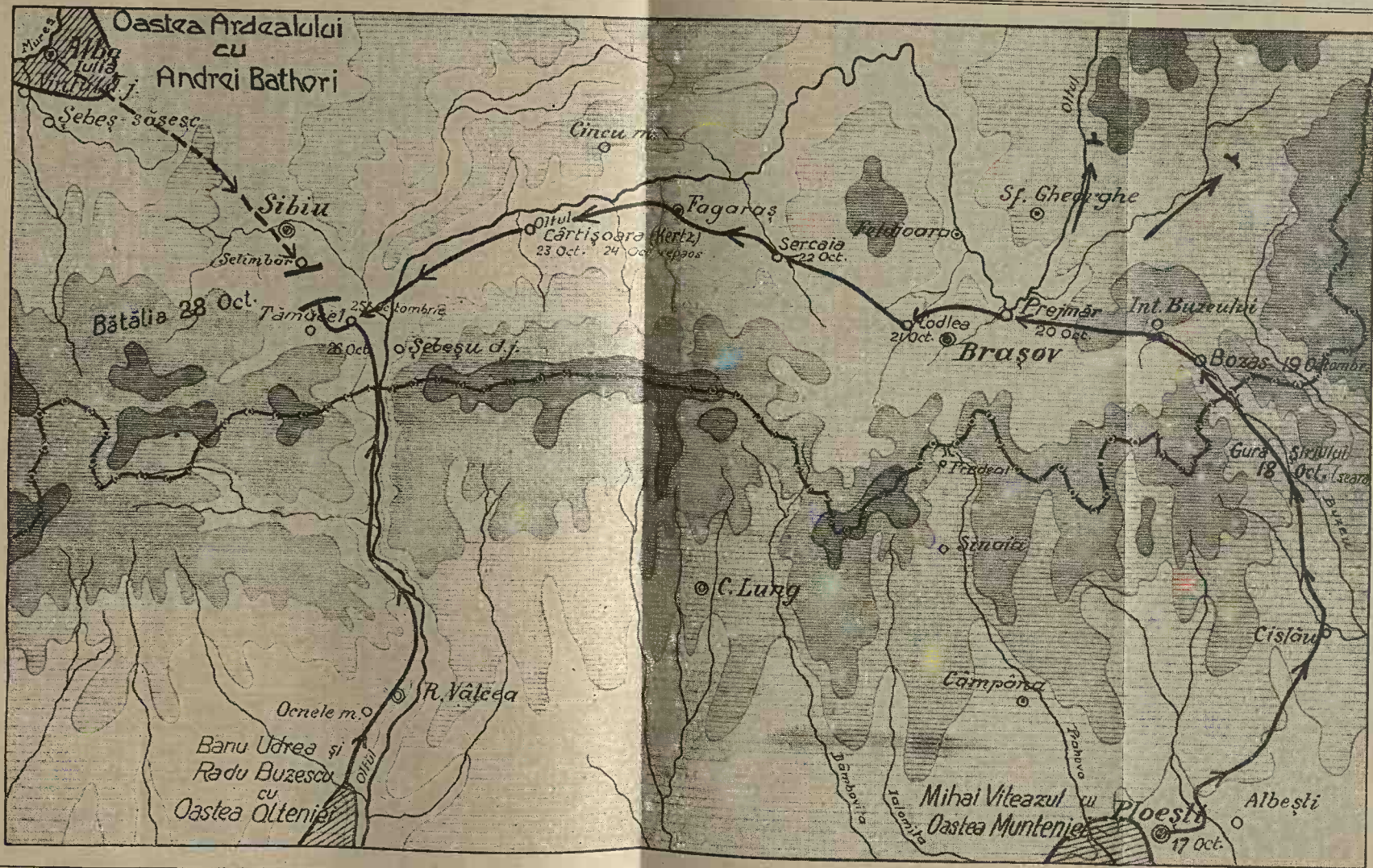
Acest raport, eventual al doilea, al lui Malaspina, a ajuns desigur în mâna Papei și a fost așezat, apoi, în biblioteca va-ticanului.

Se știe, asemenea, că două sute de ani mai târziu de epoca lui Mihai Viteazul în anii 1796—97, Napoleon a cutreerat vic-torios tot nordul Italiei, că a intrat în toate marile orașe ita-liene, ca un cuceritor, în Milan, Veneția, Padua, Modena, Man-tua, Roma, etc. că a ridicat și trimis în Franța tablouri, sculp-turi, biblioteci, documente, etc. Nu s'ar putea oare admite ca memoriul lui Malaspina, despre care vorbim mai sus, să fi căzut în mâinile lui Napoleon, mai ales că el se interesă și de po-litica țărilor române dela gurile Dunărei, și să fi văzut, astfel, că trecerea munților se poate face și pe mai multe coloane, nu numai pe o singură coloană, ca până atunci? Nu s'ar putea oare admite, în acest fel, ca Napoleon să fi fost inspirat, în geniala lui mișcare operativ-militară, din anul 1800 de mișcarea făcută cu două sute de ani înainte, de către un domn al Țării Româ-nești?

Este numai o presupunere; o ipoteză! Nu îndrăsnim să fa-cem o precizare, și mai puțin, încă o afirmare. Asta-i treaba istoricilor, de a controlă.

În tot cazul, este, însă, un fapt netăgăduit de nimeni, pre-cis și pozitiv, și pe care îl afirmăm cu toată tăria, că Mihai Viteazul a făcut o mișcare operativă-militară genială, cu două sute de ani înaintea lui Napoleon, și că asemănarea între cele două campanii și operațiuni militare distanțate în timp, cu

Mihai Viteazul.- Campania de cucerire a Ardealului 17 Oct. - 28 Oct. 1599

două sute de ani, este atâta de isbitoare, în cât stai immărmurit și minunat și ești îndreptățit să gândești că dacă n'a fost inspirată una, dela cealaltă, cea de a doua dela cea dintâiu, în tot cazul, un lucru este precis că asemănarea celor două operațiuni, pune și pe Mihai al nostru, în rândul întâiu, alături cu cel mai mare geniu militar al timpului modern, alături de Napoleon.

În afară de aceste considerațiuni, cari nu permit nici o contradicere, mai este și faptul timpurilor în cari s'au produs evenimentele aceste militare sub unul și sub altul dintre cei doi mari conducători de oaste, Napoleon și Mihai.

Cel dintâiu, Napoleon dacă nu s'a inspirat din operațiunile geniale ale lui Mihai, presupunând că n'a existat, sau că n'a fost găsit acel memoriu despre care vorbim noi mai sus, în ipoteza ce facem, apoi, este sigur, însă, că Napoleon a studiat pe Alexandru, pe Anibal, pe Cezar și pe Frederic, etc. dela cari a luat multe învățăminte și din operațiunile cărora a dedus multe din principiile puse în acțiune și în practică de el. În timpul când Napoleon apărea în lume ca militar de frunte, conducător neasemuit de mare, de oaste, și însetat de lucruri și mai mari, este sigur că el își avea bine stabilită judecata, prin operile geniale ale înaintașilor militari, dela cari s'a putut inspira. „Anibal a trecut Alpii, noi i-am ocolit“ spune el trupelor sale în 1796, în Itala; și nu este ocazie ca să nu vorbească de faptele de arme ale lui Alexandru, Cezar și Anibal în special și de ale lui Frederic, fără a socoti pe ceilalți mai mici, Turenne, Condé, Gustav Adolf, etc., etc.

Mihai al nostru, stăm la îndoială dacă a avut vreodată ocazia să citească și să studieze, viețile și faptele eroilor mari ai vechimei. Aproape sigur, însă, că nu, decât doar ca poveste poate, despre Alexandru Makedon, dacă și asta o fi fost, deși ne îndoim. Alta eră viața în țările românești la 1500—1600, și alta eră viața în țările occidentale în anii 1790—1800. În țările românești, strânse de gât de către Turci și înconjurate de către dușmani sălbatici, nu eră timp de citit și de studiat, așa cum, de sigur a putut să facă Napoleon în școală și, apoi, mai mare, când a putut să-și apropie mărețiile genilor militare ale lumii.

Mihai al nostru a stat singur în mijlocul furtunilor timpului și aceea ce a făcut a fost numai din inspirația genială născută cu el și crescută odată cu el. El rezolvă prin intuiție problemele cari i se pun în cale; el vede clar, în mintea lui, adevărurile științii militare, și le aplică cu o artă în adevăr de maestru.

„Adevărurile“ sunt eterne. Ele stau în lume la dispoziția celor ce știu să le prindă și să le dea viață. Aceleași adevăruri

sunt și azi, în arta militară, ca și în toate direcțiunile activității omenesti, cari au fost și acuma câteva mii de ani.

Mulți, foarte mulți, marea și imensa majoritate, trec nepăsători pe lângă adevărurile cari roesc în natură, nepăsători și necunoscători, neștiutori și neînțelegători, privesc la ele și nu le pricep nici valoarea, nici importanța.

Marii artiști, genile, iluminații, le prind din zbor și le aplică, față cu situația, cu timpul, cu momentul considerat, cu împrejurările, etc. etc.

Adevărurile sunt puse în acțiune, fie prin intuiție, fie prin transformare în urma unor cercetări și studii îndelungate, a unor analize amănunțite și sintetizate a tot ce a rezultat din cercetările făcute asupra vieții și lucrărilor de artă, nemuri-toare, ale înaintașilor, din orice epocă.

Intuiție sau studiu, ori cum ar fi, pentru a prinde și da la iveală un „adevăr“ trebuie, însă, o minte cu adevărat superioară, trebuie un artist cu adevărat genial, care să creeze prin intuiție, sau să reinvieze prin studiu și cercetări adevărurile eterne și să le pună în acțiune prin puternica și neînvingătoare ființă ca și nesdruncinata lor cugetare și simțire.

Mihai Viteazul a fost un „iluminat“, a fost un geniu, care prin intuiție și prin dreaptă judecată rezolvă problemele cele mai grele și mai noi, în modul cel mai natural, cel mai simplu, dar, și cel mai adevărat. Pentru el, se pare că, trecerea obstacolelor, pe mai multe coloane, este o operație foarte naturală; iar ca execuție foarte simplă, fiindcă îl vom vedea și mai târziu, în Moldova, făcând la fel. Bineînțeles, el rezolvă, mai întâiu, prin pregătire anterioară, toate chestiunile cari sunt în legătură cu operațiunea de bază și transformă astfel o operațiune militară din cele mai grele, într'una foarte ușoară, normală, și care îi dă succes și reușită sigură, pe când alții târziu după el nici nu gândeau măcar să încerce o asemenea derogare dela calea obișnuită până atunci.

* * *

În orice operațiune de războiu, care are drept scop final bătălia, se pot distinge trei grupe de operațiuni și acțiuni militare, corespunzătoare la trei perioade separate, sau nu, în timp și în spațiu: a) acțiunile și mișcările făcute înainte de bătălie; b) bătălia; c) operațiunile care urmează după bătălie.

Toate aceste operațiuni și acțiuni militare constituiesc la un loc „operațiunile militare în vederea unui scop bine determinat de a ajunge la inamic, a-i da bătălia, și apoi a-l distruge prin o urmărire energică, dusă până la limita maximă“.

Aceste trei grupe de acțiuni militare, deși par a fi separate în timp și în spațiu, trebuie, însă, să meargă mână 'n mână și în cea mai perfectă armonie și legătură unele cu altele, ca rezultatul final să fie maxim. Asemenea, nimeni nu ar putea spune

că fără unul din grupe, sau că prin suprimarea, ca și prin reaua dispunere, a diferitelor acțiuni dintr'un acelaș grup, s'ar putea duce, sau s'ar putea ajunge, la rezultate pozitive victorioase, fiindcă în fiecare din cele trei grupe există germeii victoriei, tot așa cum există și ai înfrângerii. Arta constă în faptul, netăgăduit de nimeni, că trebuie a operă și acționa în așa fel, îngrămădind și atrăgând asupra-ne cele mai multe condițiuni favorabile succesului încât să se lase inamicului cât mai puține șanse de succes.

Cu greu s'ar putea face o clasare în importanța grupelor, zicând, bunăoară, că primul grup, al doilea, sau al treilea, ar avea un mai mare rol în rezolvarea problemei, ce se urmărește. Desigur, că bătălia este curonamentul ce se caută cu orice preț și spre care trebuie să conveargă întreaga noastră activitate, energie, știință și voință.

Ea desleagă, dintr'o lovitură, o situație de încordare nervoasă ajunsă la limita maximă, la paroxism. S'ar părea, deci, că „bătălia“ ocupă primul loc în importanță; însă, pentru a da bătălia trebuie să-ți organizezi la perfecție toate mijloacele de acțiune, și toate operațiunile așezate în prima grupare, așa fel, ca în momentul când pătrundem în domeniul grupului 2-lea, bătălia, să fim pregătiți la maximum, pentru a putea culege, mai cu siguranță, fructele prevederilor și pregătirilor zilelor ce au precedat bătălia. Și, cu cât toate elementele din prima grupare au fost mai bine îndreptate, mai conștiincios pregătite, mai riguros controlate, mai științific aranjate, mai conforme cu situația dispuse și, apoi, mai energic duse la luptă, cu atâta și bătălia va fi mai sigur și mai ușor câștigată.

Deși nu se poate face o clasare, se pare, însă, că grupul întâiu, adică al acțiunilor și mișcărilor făcute înainte de bătălie, își va avea o importanță mai mare, căci dela dispunerea în timp și spațiu a diferitelor elemente, mijloace de acțiune, forțe, etc., depinde ca în bătălie să avem superioritate asupra inamicului și deci cât mai multe șanse pentru succes în bătălia pe care am căutat-o cu orice preț.

Asupra acestui grup, întâiul, se pare că Mihai și-a concentrat toată atenția. El urmărește cu tenacitate, executarea planului de a-și duce oastea sa, toată, în fața dușmanului, în cele mai bune condiții posibile, pentru a-l putea lovi cu totalitatea forțelor de cari dispune, la timpul și la locul voit.

Mihai intră în munții Buzăului, cu paza cea mai severă și cea mai completă, pe flancuri, pe înălțimile muntoase și înainte, spre ieșirea munților.

Mihai intră în munți numai cu oastea luptătoare, știind că cealaltă parte a armatei, căruțele și convoiurile, atâta de trebuincioase armatei, sunt o adevărată nenorocire într'o bătălie

și mai ales în defileuri, deci trebuiesc lăsate înapoi până ce oastea luptătoare a ieșit din defileu.

El nu cheamă oștile Olteniei, spre locul de întâlnire, decât atunci când este sigur că marșul său spre vest, spre Sibiu, nu va mai fi cu nimic împiedicat, mai ales că și-a asigurat și spațiile spre Moldova.

Și în acest mod calculat, socotit, măsurat, prevăzător, energetic și cu judecată, ajunge în fața inamicului la sud de Sibiu, cu forțele toate întrunite, odihnite, și gata de luptă, deși s'au făcut și marșuri-etape de câte 40-50-55 klm. zilnic.

Toate acțiunile militare, predecesoare bătăliei, au fost, astfel, în modul cel mai perfect posibil, făcute după regulile cele mai severe ale conducerii trupelor, nu numai după acelea din timpul de acum trei sute trei zeci de ani sau, poate, nu după ale acelui timp, ci după ale timpului prezent nouă. *Un general de azi, dintre cei mai buni, mare conducător de oaste, nu ar putea lua măsuri mai conforme cu situația și nici mai logice sau mai artistice, decât acelea luate de Mihai în marșul său în Ardeal.* Și pentru a face aceasta, azi în bune condiții, vai ! câte calcule, câte socoteli, câte ordine, câte legături, transmisiuni, contro-lări, etc.

Bătălia care urmează în mod firesc, după aceste operațiuni militare, bine conduse, bine pregătite, bine ordonate, este, în cea mai mare parte, câștigată dinainte fiindcă oastea, aproape, în întregime, este adusă în fața dușmanului, în cele mai bune condițiuni de victorie. Nu trebuie, în bătălia propriuzisă, decât să se dea o singură lovitură cu ciocanul bine pregătit, pentru a distruge.

Bineînțeles că o înfrângere în câmpul tactic, în astfel de condițiuni a atacului, reprezintă dărâmarea întregului edificiu strategic clădit, până atunci; dar această înfrângere este cu atât mai greu de întâmplat cu cât toate măsurile pregătitoare au fost mai bine și mai logic luate. Mihai al nostru, în operațiunile făcute în contra lui Andrei Bathori le-a îndeplinit pe toate, ca un adevărat maestru, ca un geniu.

După bătălie, urmează exploatarea succesului, spre a nu se lăsa timp inamicului să se desmeticească și să revină la luptă.

Mihai, însă, dădu lovitura, în bătălie, cu atâta putere în cât sfărâmă, dintr'o singură isbitură, întreaga oaste dușmană. Calea capitalei îi este complet deschisă, iară țara toată-i stă la picioare, din prima zi a victoriei; totuș urmărirea se făcu cu toată energia și cu toată iuteala posibilă.

Mihai a făcut din cele trei grupe de acțiuni militare, o armonie perfectă, clădind și înălțând în campania din Ardeal, cea mai frumoasă operă militară a timpului și, se poate spune, una din cele mai frumoase ale tuturor timpurilor.

El nu a lăsat nimica scris despre aceea ce a plănuit, aceea

ce a făcut și cum a făcut; dar a lăsat opera nemuritoare și genială pe care noi, cei din epoca telegrafiei și telefoniei fără fir, a aeroplanului, a televiziunii, a razelor X și roșii, etc. o judecăm și tragem învățăminte de modul cum trebuie să operăm în cazuri mai mult sau mai puțin similare, ca rezultatele să fie cât mai reușite posibil. Noi strângem, din analiza făcută, principiile cari stau eterne, în lume, și pe cari marele geniu al lui Mihai le-a înscris în cartea neștearsă a nemuririi, de unde noi, cei de azi, cu evlavie și cucernicie, dar doritori de lumină și insetați de adevăr, le culegem pentru a le pune la îndemâna tuturor, ca pe adevărate tezaure ale științei și artei militare.

MAI 1600. — CUCERIREA MOLDOVEI.

I Situația generală politică externă a Țării Românești în primăvara anului 1600.

S'a văzut care eră situația politică externă a Țării Românești în anul 1599; cum eră înconjurată numai de dușmani; cum orice târăgănare din partea lui Mihai, de a rezolvă, cu un minut mai curând, acea situație extrem de grea, ar fi putut să-i fie fatală și lui și Țării Românești. Asemenea, s'a văzut, că singura cale de urmat, pentru ieșirea, cu bine, din acel cerc de investire ce se strângea zi cu zi, din acea casă de păianjen, de intrigărie și ură, țesută cu atâta dibăcie de către dușmanii săi, nu eră decât un războiu fericit, repede făcut și făcut cu succes asupra unuia din dușmanii ce-l înconjurau. S'a ales, ca primă lovitură, dușmanul dela nord, dușmanul din Ardeal. În câteva zile norocoase, cercul de investire a fost rupt, iar casa de păianjen distrusă. Lumea dușmănoasă înconjurătoare a fost domolită pentru un moment, fiindcă victoria a fost atâta de fulgerătoare, iaruciderea lui Andrei Bathori atâta de semnificativă, încât fiecare, dintre dușmani, încep să fie îngrijorat asupra soartei ce, eventual, l-ar aștepta dela un pas necugetat și pripit. Totuș, nici unul dintre vrăjmași nu a dezarmat. Dacă, pe față tăceau, în ascuns lucrau.

Odată cu începutul primăverii anului 1600, începură și intrigările noi să lucreze, iarăș, în contra lui Mihai, căutând a se formă, iarăș, cercul de dușmănie în jurul domnului Mihai. Deși de data aceasta eră mai greu pentru el ca anul trecut, totuș el nu-și părăsește ideea călăuzitoare, fără luptă.

Așa :

In Moldova, Eremia Movilă se pregătește, cu inverșunare, de războiu, având lângă el și la spatele lui, sprijinul puternic al Polonilor. Sigismund Bathori „acea pasăre pribeagă“¹⁾ se

¹⁾ N. Iorga.

apropie, iarăş, de Ardealul părăsit de el de bună voe, de două ori, şi ardeă de dorinţa, acuma, de a se înscăună, din nou, pe tronul dela Alba-Iulia. N'a găsit alt loc mai aproape şi mai sigur, de unde să stea la pândă, decât Iaşii lui Eremia Movilă. O oaste de aproape 40.000 oameni se pregătea în contra lui Mihai, acolo în Moldova, compusă din Moldoveni, Poloni, Unguri, Turci, Tătari, etc.

Polonii îi sunt duşmani, declaraţi, pe faţă. Ei dau sprijin armatei lui Eremia Movilă şi întreţin rapoarte ascunse, cu Turcii, în cari rapoarte şi tratate se prevedeă posibilitatea de-tronării, eventual uciderii, lui Mihai.

Turcii, faţă de victoria fulgerătoare a lui Mihai în Ardeal, îi fac curte şi mai accentuată ca mai înainte, îi trimit daruri scumpe, îi trimit steag verde de domnie, îl asigură că îl vor susţine; dar toate acestea sunt numai pe faţă. Pe ascuns, Turcii închee alianţă cu Polonii şi cu Eremia Movilă pentru suprimarea lui Mihai; totuşi nu ei, Turcii, trebuiau să înceapă atacul, ci alţii, iar ei să vină pe urmă cu lovitura decisivă.

Aşa că, Turcii, depe timpul lui Mihai, se vede treaba, că nu mai erau Turcii depe timpul lui Ştefan cel Mare! Se schimbaseră lumea, se schimbaseră situaţiile; se schimbaseră şi Turcii, odată cu toată lumea.

În interiorul ţării, în Ardealul cucerit, Ungurii începură să murmure în contra asprimei lui Mihai şi în special în contra „dominaţiunii Valahului“, ba, în ascuns, se ţesea complotul cel mai mişeleş şi cel mai odios.

„Ei nu î se supuneau decât cu blestemul în gând şi cu ura nestinsă în inimă“¹⁾.

O singură mână î se întindea, în mijlocul acestui viespar de intrigării şi de complotări. Această mână eră a împăratului Rudolf. Deşi Mihai nu aveă nimic sigur dela Rudolf, ci numai vorbe şi iarăş vorbe, unele mai nepotrivite ca altele, totuşi, pentru un moment, Rudolf, nu eră un duşman.

Mihai, eră, deci, la începutul anului 1600, aproape în aceeaş situaţie ca şi la începutul anului 1599. Războiul făcut de el în octombrie 1599, a desfiinţat, ce-i drept, un duşman, pe Andrei Bathori; i-a cucerit, ce-i drept, ţara; s'a înscăunat, după cum ştim, în tronul Ardealului, dar de unde, până atunci, duşmanii erau la frontieră, acuma erau o parte, dintre ei, chiar în ţară, reprezentaţi prin şovinismul unguresc; şi prin intrigăriile „unguriţilor“ care nu puteau suferi „umilirea“ ca un „valac“ să domnească peste ei; iar cercul duşmănesc din afară se strângea mereu.

La răsărit, spre Moldova, situaţia eră şi mai grea, ca în toamna anului 1599 fiindcă de data aceasta, armata strânsă de

¹⁾ N. Iorga.

Eremia Movilă eră puternică și gata de luptă ; ba se apropiă chiar de frontiera Ardealului.

Prieteni ? Nicăeri ! Doar El cu puterea Lui, și cu armata Sa credincioasă, puteă face ceva. Pe alții streini Țării Românești, nu trebuia să se mai rezeme.

2. RASBOIUL DIN 1600 PENTRU CUCERIREA MOLDOVEI

a) Cauzele războiului din 1600

Ca și în anul 1599, cauzele războiului din 1600, deși sunt variate, însă, toate se reduc pentru Mihai, la una singură, mai principală, aceea militărească de a rupe cercul de investire vrăjmaș, ce se strângea în juru-i, de a bate pe cel mai apropiat dintre vrăjmași, și care eră, pentru un moment și cel mai periculos, și a-și asigura astfel liniștea și siguranța în țară.

Ca și în anul 1599, tot așa și în anul 1600, pericolul eră iminent, eră gata de a isbucni, în orice clipă și deci, ori ce tă-răgănare, orice amânare, puteă să fie fatală, atât lui Mihai, cât și Țării Românești.

Acela dintre vrășmași care eră cel mai periculos, pentru un moment, și care se prezentă, imediat, loviturilor lui Mihai, eră Eremia Movilă în Moldova, care aveă la spate pe Sigismund. O acțiune repede și energică a lui Mihai în contra lui Eremia Movilă, aveă drept rezultat : a) distrugeă dușmanul cel mai de temut și cel mai apropiat ; ; b) îndepărtă dela frontiera Ardealului pe acea „pasăre pribeagă“, Sigismund Bathori, care sta ca un corb, pe aproape, așteptându-și hrana, din „hoitul“ ce-l cobeă și-l doreă, din toată inima ; c) liniștea pe Poloni pentru mai mult timp.

Aceea ce reprezentă Andrei Bathori în 1599, pentru o acțiune ofensivă a lui Mihai, reprezentă acuma, și încă mai accentuat, Eremia Movilă. O lovitură fericită în contra lui, liniștea pe Mihai și Țara Românească ; dar, puneă frâu și uneltirilor dușmanilor.

Situația externă eră de așa natură că nu se puteă rezolvă decât sau prin cucerirea Moldovei, sau prin pierderea Ardealului și eventual chiar a Țării Românești.

În afară de toate astea, eră și dorul înfăptuirii unității naționale ce căpătase acuma forma aproape completă în mintea și inima lui Mihai, aceea de a face unirea țărilor române, la un loc, sub un singur sceptru.

Acțiunea ofensivă a lui Mihai, în contra lui Eremia Movilă, din Moldova, eră deci îndreptățită, a se efectua în timp cât mai scurt posibil și cu o energie cât mai mare.

b) *Descrierea istorică a faptelor*

În astfel de condițiuni Mihai Viteazul se pregătește de războiu, ascunzându-și, însă, și de data asta, ca în anul trecut, cât mai bine posibil, gândurile.

Armata fiind gata, tratativele fiind ajunse la capăt, iar timpul destul de potrivit pentru războiu, Mihai dădu ordin de strângerea în șesul Bârsei a întregii armate din Ardeal, cu care trebuia să treacă în Moldova. La sfârșitul lui aprilie, porni chiar el din Alba-Iulia, iar la 2 mai ajunse la Prejmar. Aci eră deșă strânsă, din ajun, întreaga oaste operativă, compusă din Români, Cazaci, Sârbi, Secui. Odată cu această armată, care urmă a trece munții în Moldova pela Oituz-Trotuș, trebuia să între în Moldova, venind din Țara Românească, pela Focșani, oastea muntenească sub conducerea lui Pătrașcu, iar o altă coloană destul de importantă, strânsă la Bistrița, trebuia să treacă munții pe la Dorna Vatra.

După cum se vede planul intrării în Moldova eră pe trei coloane; una direct peste munți, iar celelalte două pela aripi, una venind dela sud spre nord, alta dela nord-vest spre sud-est.

În ziua de 6 mai, Mihai plecă din Prejmar în fruntea armatei sale, luând calea munților pela Oituz spre a ieși în valea Trotușului.

Mihai cu o mică parte din oastea sa se angajază în munți, nu pe calea cea mare a Oituzului, care eră barată de trupele dușmanului, ci urcă munții pe locuri neumbrate, pe poteci singuratiche, printre stânci golașe, pe lângă prăpăstii fără fund. Oastea sa în creștetul munților se luă la întrecere, în mers, cu caprele sălbatiche și își dedea mâna cu vulturii uriași ce se roteau, curioși pe deasupra capetelor pletoșilor săi soldați. Dușmanul aținea calea oștilor lui Mihai în vale; el umblă, cu o parte din trupe, pe vârf de munte. Sigismund Bathori și cu Eremia Movilă închisese drumul cel mare jos în vale, pe drumul bătut; Mihai sboară peste munți, iar după trei zile de oboseală și lipsuri de tot felul și fără seamăn, oastea lui ieși la lumină în valea Trotușului și deodată cade asupra Tg. Trotușului unde surprinde, la o nuntă, chiar pe Sigismund Bathori și pe Eremia Movilă, cari, cu groază, o iau la fugă spre interiorul țării. Abia au scăpat! Mihai nu le dă răgaz. Se ia după ei cu toată iuțea știind bine cari sunt avantajele ce decurg din iuțea și din surprindere și îi ajunge în apropiere de localitatea Jastea sau Iascea. Ariergarda dușmanului, compusă din câteva regimente de oaste poloneză, bine înarmate, se repede asupra primelor trupe ale lui Mihai și le respinge. Mihai, însă, eră aproape. El își întocmește, numai decât, oastea sa și respinge, cu pierderi, avangarda polonă. Deodată la spatele acelei avangarde apără oastea moldovenească, compusă, în mare

parte, din oșteni Moldoveni. Ea stătea în rânduri gata de luptă și privea spre oastea lui Mihai ce se apropia, asemenea gata pentru luptă. Ambele oști se priveau, ambele se măsurau, ambele oști căutau una la alta, cu oarecare curiozitate, dar par'că fără ură. Fu un moment de mare îngrijorare pe suflul Viteazului Mihai, gândind la sângele ce urmă să curgă din lupta dintre frați și privea cu ochi cercetători și pe ai lui, dar și pe Moldoveni. Dar, minunea se făcu. Soldații Moldoveni își pun cușmele în vârful lăncilor și în strigăte de bucurie, de auiau văile și dealurile, ei trecură cântând, la oastea lui Mihai. Se prind mâinele, curg lacrămile și frații se strâng în brațe cu frații. Infrățirea și unirea se făcu într'o clipă; iar zicătoarea, „sângele apă nu se face“ se verifică încăodată. În această zi, în acest moment, la opt zile delă plecarea lui Mihai din Brașov, unirea și cu Moldova era efectivă. Rămânea numai de a curăți țara de pălămidă.

Această unire făcută acuma trei sute de ani, această infrățire a fraților, formează preludiul votului din martie, din noembrie și din decembrie 1918 ale fraților din Basarabia, Bucovina, Ardeal și Banat. În această zi mare s'a aruncat sămânța unirii, pe pământul strămoșesc, iar Eremia părăsit, de cea mai mare parte a oastei sale, o luă la fugă cu resturile oștirii, formate din Poloni și Cazaci și se îndreptă în fuga mare spre Hotin, trecând pe lângă Suceava, fără a se gândi să se oprească acolo.

Mihai nu stătă locului. El știă ce preț mare are timpul, și porni îndată oastea în urmărirea dușmanului, și ajunse, o parte din resturile lor, lângă apa Jijiei, la satul Verbia, unde le dădu o strașnică bătaie, cât te-ai șterge la un ochiu. Dușmanul strânse, însă, lângă Hotin, în dreptul comunei Otani, o nouă oaste compusă, în mare parte din Poloni, Cazaci, Tătari, etc. și așteptă din nou aci pe Mihai. În ziua de 18 mai bate această nouă oaste dușmană, căzând asupra-i cu o furie de nelnchipuit și încă nevăzută până atunci. Istoria ne spune că peste opt mii de leșuri dușmane au rămas pe câmpul de luptă, iar apele Nistrului erau înroșite de sângele celor înecați în fugă..

Este de remarcat și aci iuțeala vertiginoasă cu care Mihai urmărește pe dușman. El a trecut frontiera muntoasă la 7 mai, iar la 18 mai a dat bătălia dela Otani, lângă Hotin. În zece zile el a străbătut peste 400 klm., în mijlociu 40 klm. zilnic și dă și trei bătălii. Aceste fapte de arme trec înaintea chiar a glorioaselor divizii ale lui Napoleon în Italia.

Cu aceasta se termină ocuparea completă a Moldovei, De aci Mihai se întoarce la Suceava unde la 29 mai primi jurământul de credință al părcălabului cetăței ca „Domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei“, și apoi, Domnul tu-

turor Românilor, Mihai Vodă Viteazul și cel Mare, merge de se închină la mormântul bătrânului și marelui nostru Ștefan în sfânta mănăstire Putna.

Mihai se îndreaptă, apoi, spre Iași, unde ajunge la 1 iunie, intră în triumf în capitala Moldovei și primește, la 2 iunie, jurământul de credință al boerilor. Apoi, așează ca locțiitor al său aci pe Marcu-Vodă, un nepot al său, fiul lui Petre Cercel, dându-i ca sfetnici pe Banul Udrea, pe Vistierul Andronic Cantacuzino, pe Sava Armașul și pe Negre Spătarul, în timp ce pe Baba Novac îl trimise să reia, dela Turci, ținuturile Benderului, Chilia și Cetatea Albă.

La 27 iunie, Mihai părăsi Moldova, trecând pela Oituz, în Ardeal, și merse drept la Brașov unde stătù cinci zile. Toată armata trebuia să-l urmeze, afară de 6000 de oaste pedestră și călare lăsată sub comanda lui Mârza și Moise Secuiul, în sprijinul lui Marcu, domnul Moldovei.

La începutul lunii iulie plecă din Brașov la Alba-Iulia unde îl așteptau mari afaceri de țară.

Mihai era în culmea gloriei și a puterii. Cele trei țărișoare erau, acum, unite, sub o singură domnie. Unitatea Națională era înfăptuită.

Dacă Ardealul a fost cuprins în 11 zile, apoi Moldova a fost numai în zece. Dușmanii se îngroziră. Nici că se mai văzuse un asemenea conducător de oaste care ca un fulger trecea peste munți înalți, peste râpe și prăpăstii adânci și care își târăște, în urmă-i, oastea sa, sute și sute de klm. pentru înfăptuire de glorie neperitoare. Nici nu se mai auzise de un Domn care să fie urmat de oastea sa, de poporul său, cu atâta încredere, fără nici un murmur, cu bucurie, chiar fericiți că pot sluji și muri sub steagurile unui erou ca el, unui cap care-i duce numai la victorie, numai la izbândă.

Numai în opt luni de domnie, dela octombrie 1599 până la iunie 1600, Mihai își înfăptuește visul cel mare al unității naționale, cucerind cele două țări surori și întrunindu-le cu Țara Românească sub conducerea lui. O singură patrie, o singură țară adăposteste la un loc poporul Român, iar vechea Dacie, în care strămoșul Traian ne-a adus și ne-a dat-o sub stăpânire, ca să-i fim santinelă credincioasă și vigilentă la hotarul dinspre soare răsare, se reînăpătește pentru a doua oară sub sceptrul Marelui și Viteazului Mihai.

STUDIUL CRITIC AL OPERAȚIUNILOR MILITARE.

După cum am procedat, în prima parte, în judecarea operațiilor militare în luptele pentru cucerirea Ardealului, tot așa vom proceda și în această a doua parte, în luptele pentru cucerirea Moldovei. Pe cât va fi posibil, bazați pe documente, pe

scrierile istoricilor sau pe ipoteze rezemate pe logică și dreaptă judecată, vom analiza toate mișcările și toate acțiunile militare și politice ale lui Mihai, trăgând, apoi, concluziile logice și firești.

*Pecetia lui Mihai Viteazul pusă pe un hrisov din 17 Iulie 1600.
 Io Mihail (Domn) al Ungrovlahiei al Ardealului și al țării Moldovei.
 (Luată din „Vitejiile lui Mihai Vodă” de Nerva Hodoș.)*

Trebue, însă, să constatăm, că în istoricii ce-i avem la îndemână, și în care am găsit, în campania pentru cucerirea Ardealului, puncte mai mult sau mai puțin precise, și din cari am scos, aproape complet, frumusețea acțiunilor militare ale lui Mihai, în aceași istorici găsim acuma, puncte mult mai puțin

precise, mult mai puțin clare, și suntem forțați să facem legătura între ele, sărind spații mari din istorie, completate mai mult cu logica, și cu cunoștințe asupra felului de a lucra al marelui Voevod.

Vom analiza deci, în limita posibilității diferitele acțiuni militare ale lui Mihai, din campania pentru cucerirea Moldovei, bazați, însă, tot pe cunoștințele istoricilor așa mult-puține, câte sunt azi la iveală.

După câte se văd, din cele descrise mai sus, și din cele arătate în diferiți istorici, Mihai își alcătuește, în general, un plan de acțiune în contra lui Eremia Movilă, care se apropie de acela alcătuit, cu câteva luni mai înainte, pentru cucerirea Ardealului.

Așa : din forțele ardelenene își alcătuește două grupe ; cea mai mare sub conducerea sa directă, trebuia să intre în Moldova pe valea Oituzului-Trotușului ; cea mai mică, strânsă în regiunea Bistrița, trebuia să acționeze pe la Ceremuș-Dorna. În acest timp, forțele Țării Românești, muntene, sub conducerea lui Pătrașcu, trebuiau să intre în Moldova pela vadul Râmnicului și pe la Focșani. Unirea coloanelor, după trecerea munților, în vederea luptelor eră, desigur, în mintea lui Mihai. Unde s'a făcut ? și când s'a făcut ? nu se vorbește nicăeri ; dar, că s'a făcut, nu mai este nici o îndoială.

Acesta este, în trăsături generale, planul lui Mihai, pentru acțiunea în contra lui Eremia Movilă.

Mihai își face deci, planul de intrare în Moldova, tot pe trei coloane, nu numai pe două coloane ca în campania de cucerirea Ardealului.

Se pare, după câte se văd din istorici, că Eremia Movilă, și cu Sigismund, ajutat de Poloni, aveau cunoștință de hotărîrea lui Mihai de a intra în Moldova ; ba chiar și de timpul, aproximativ, când trebuia să se facă această înaintare, și de aceea erau și ei cu oastea lor, polonă-moldoveană, în apropierea frontierei muntoase, până pe valea Trotușului, spre Onești-Tg.-Totușului cu o parte mai mică, iar cu restul, grosul forțelor, mai înăuntrul țării, spre Bacău, într'o tabără mai mare.

Despre acest dispozitiv al forțelor dușmanului, desigur că aveau cunoștință și Mihai. Pentru a zădărnici o eventuală luptă în munți, unde s'ar fi putut ca Mihai să nu aibă prea mult succes, dacă ar fi mers numai pe o coloană, el și-a alcătuit planul intrării în Moldova pe mai multe coloane. În timp ce el, cu grosul armatei ardelenesti, ar fi luptat, eventual, în munți, și ar fi fixat aci forțele dușmanului, în acel timp oastea Țării Românești, venind dinspre sud, pela Focșani, ar fi amenințat stânga dușmanului ; iar, eventuala înaintare a coloanei ardelenesti de stânga, venind dinspre Ceremuș, ar fi amenințat

chiar liniile de retragere spre nord ale detașamentelor polone venite în ajutorul lui Eremia, să lupte sub Sigismund.

În astfel de condiții orice rezistență a dușmanului, în munți ar fi fost complet nimicită; iar trecerea munților asigurată fără pierderi prea mari.

În campania pentru cucerirea Ardealului, trecerea munților s'a făcut mult mai ușor, fiindcă dușmanul eră departe. Aci, în operațiile în contra lui Eremia, dușmanul eră în apropierea frontierei, ba cu o parte din forțe chiar pe frontieră și trebuiau, deci, măsuri mai energice și mai puternice, ca acțiunea ofensivă să nu fie împiedicată.

Trecerea obstacolului chiar în fața inamicului prezentă un pericol mare, de care Mihai și-a dat perfect seamă, și desigur pentru a înlătură acest pericol, a făcut planul de a trece obstacolul pe mai multe coloane, așa fel încât inamicul să nu poată nici să reziste pe obstacol — munți — nici să încerce operațiuni pe linii interioare.

Frumusețea planului este neîntrecută. Aceea ce am arătat în prima parte, în planul de cucerirea Ardealului, cu privire la geniala concepție de operație militară, pe mai multe coloane, se aplică aci cu putere și mai mare, cu atât mai mult cu cât se constată că Mihai își repetă mișcarea genială și că nu a operat așa numai din întâmplare, fără a fi avut o judecată clară și precisă de valoarea neîntrecută a unei asemenea operațiuni militare.

Reușita a fost la înălțimea concepției. Dușmanul a fost complet surprins, deși sta la frontieră, de mai mult timp; iar Mihai a știut, după cum vom arăta mai la vale, să-l facă să păreasească, în fugă, apărarea munților, deși aci îl atacă numai el, cu coloana sa centrală.

a) Secretul în pregătirea de războiu.

După cum s'a văzut din judecarea făcută asupra campaniei precedente, condițiunea esențială pentru reușita surprinderii fiind „păstrarea secretului“, Mihai Viteazul, a știut atunci, în 1599, să-și facă pregătirile militare și tratările politice externe în așa fel încât să păstreze, cât mai bine posibil, secretul planului său și să înșele pe toți asupra celor ce gândeă. Toț așa și în anul 1600, Mihai a procedat ca un adevărat maestru, în această privință, iar pătrunderea sa în Moldova a fost ca un trăsnet.

Pentru păstrarea secretului, prima condiție eră, ca să facă pe toți să creadă că Mihai nu are nici un gând de războiu, și că vrea să ducă tratative, cu fiecare, de alianță, prietenie, etc.

El înșeală pe toată lumea.

Aşa:

a) **Turcilor** le trimite vorbe bune, printr'un sol de credință, Mihaiu Török, spunându-le între altele, despre dorința lui cea fierbinte pentru pace și pe care el vrea, cu ori ce preț, să o aibă cu Turcii. Ba, pentru a-și arăta credința cea mare ce o are față de Turci, le solicită, chiar, însemnele întăririi pentru domnia Ardealului. În adevăr, Turcii, foarte măguliți de această deosebită atenție și considerație ce le dădea Mihai, ca și de faptul că Mihai nu le căută de loc ceartă, în aceste timpuri destul de grele pentru ei, se și grăbiră să-i trimită însemnele puterii și întăririi domniei". La 28 februarie—1 martie 1600 a sosit la Brașov trimisul sultanului, pașa de Timișoara Aga-Huraia. Mihai Viteazul îi ieși înainte, cu un alaiu cu totul măreț și neobișnuit, tocmai pentru a impresiona și pe trimisul turcesc, dar și pe toată lumea privitoare, atât cea prezentă cât mai ales și pe cea ascunsă sau absentă, care vedeă, însă, tot așa de bine, numai prin spionii trimiși special, pentru a vedeă. Trimisul turcesc fu primit în adevăr în mod regesc. Șapte mii de oaste, călare și pedestră, stau înșirați de ambele părți ale drumului, pe unde trecea trimisul. Acesta îi aduse un mare steag verde, spre semn de întărire a domniei și de protecție; apoi, i-a mai adus multe alte daruri mari și prețioase.

Tot atunci, pe timpul acelei serbări, au sosit, acolo și trimișii împăratului Rudolf, așa că au putut vedeă atât Turcii cât și trimișii lui Rudolf, măreția momentului ales de Mihai.

În acelaș timp, însă, Mihai lăsă să circule versiunea că el are intenția de a strânge o armată de 200.000 oameni, cu care să treacă Dunărea, să se stabilească la Sofia, și de acolo, cu ajutorul celorlalți creștini să distrugă puterea turcescă.

b) **Cu Polonii** vru Mihai să intre în legătură de prietenie, dar nu reuși căci aceștia, prin Sigismund Bathori, erau prea strâns legați cu Eremia Movilă al Moldovei. Ei destăinuiră lui Eremia toate cele auzite dela Mihai. Atunci Mihai făcu o propagandă, foarte activă, în contra catolicismului ce se întindea în Polonia. Planul său merse și mai departe și anume, se pare că ar fi avut în gând de a ocupa și stăpâni pentru sine Crăia Poloniei, spre care se pare că-l chemă chiar locuitorii rămași credincioși vechii religii creștine ortodoxe.

El intră în tratative, în această direcție, cu patriarhul de Constantinople și cu mitropolitul de Kiev, cu marele duce al Muscalilor și cu Carol de Sudermania. Ba în planurile sale, fu vorba și de împărțirea Poloniei între acești aliați, dând Austriei, Polonia cea Mare; Muscalilor, Lituania; Suediei, Livonia, iar restul trebuia să rămână de drept în stăpânirea lui Mihai.

Aceste planuri sdruncinară foarte mult liniștea Poloniei.

c) **Cu Sigismund Bathori** începù tratative de cuscrenie,

propunându-i să ia în căsătoria pe fata sa Florica, și că în acest caz îi va lăsa lui Ardealul în schimbul legăturii de rudenie. Prin aceste propuneri Mihai își rezervă numai Brașovul și Făgărașul. Propunerea era destul de ademenitoare și n'a lipsit mult ca Sigismund să cadă în cursă; în tot cazul această propunere l-a domolit mult pe acest dușman al lui Mihai, fiindcă prea era frumoasă și prețioasă propunerea.

d) **Cu Eremia Movilă**, Mihai duse tratative, mai întepate, ca și cum ar fi vrut să nu fie primite. I'a cerut ca fata lui Eremia să fie dată lui Pătrașcu, băiatul lui Mihai; apoi, după nuntă, Eremia să se lase de tronul Moldovei, să se retragă în Polonia, iar țara Moldovei să-i fie lăsată lui Mihai. Desigur rezultatul a fost nul.

e) **Cu împăratul Rudolf**, tratativele duse avură drept scop, și rezultat, să-l facă pe împărat să creadă că Mihai, dacă va face vre-o expediție în Moldova, o face numai pe socoteala împăratului; că el dacă ar merge în Moldova ar fi numai pentru a goni de acolo pe emigrații din Ardeal, cari erau toți partizani ai lui Andrei Bathori și că Moldova cucerită va fi închinată lui Rudolf.

În vârtejul atâtor tratări și lupte diplomatice, Mihai câștigând timp, își pregătește armata cu care avea intenția să intre în Moldova.

Toată oastea sa era împărțită și răspândită în toată țara, în grupe mai mici sau mai mari unde, în tihnă, în liniște, și la adăpostul vederilor spionilor, se putea odihni, hrăni, organiza și pregăti pentru luptele ce urmau să le aibă în curând. Așa: erau trupe la Alba-Iulia, Cluj, Brașov, Deva, Făgăraș Bistrița, Târgul Secuesc și întreg ținutul Trei-Scaune; iar în Țara Românească se găseau forțele muntene și oltene, gata de a apăra țara dinspre sud; dar, gata de a se repezi și spre nord, unde ar fi fost chemate de Mihai.

Când toate pregătirile militare au fost gata, și când tratativele politice au fost ajunse la capăt, Mihai dădu ordin de strângerea armatei sale, în regiunile studiate și alese cu toată grija, de unde, apoi, să pornească la drum pentru invazia în Moldova. În Ardeal, regiunea aleasă, pentru oastea principală, aceea care trebuia să opereze sub conducerea sa directă, a fost șesul Bârsei, în jur de Brașov; iar pentru coloana cea mică, a fost regiunea Bistrița.

Dela începutul lunii aprilie, trupele și detașamentele de oaste ieșiră din cantonamentele lor și se îndreptară spre locul unde trebuiau să se adune cu toți. Din toate părțile au pornit oștile, spre Brașov-Prejmăr, sau spre Bistrița; cele cari erau mai departe, ca Deva, etc., mai de vreme, iar altele mai pe urmă. Toată luna aprilie a fost întrebuițată pentru strângerea oștilor; iar în acest timp Mihai ducea, încă, tratative cu

unii din vecini pentru a-i liniști și a-i adormi asupra planurilor sale.

La începutul lunii mai, întreaga oaste care trebuia să intre în Moldova, sub conducerea directă a lui Mihai, eră strânsă în șesul Bârsei fără a ști încotro o va duce Domnul lor. Oastea Țării Românești se apropiă de Buzău, iar detașamentul destinat a formă coloana din stânga se strângea la Bistrița.

Mihai sosește la Prejmăr în dimineața de 2 mai și dă ordin ca toți Secuii purtători de arme să se scoale și să vină sub steagurile sale. La 3 mai, Mihai se întoarce la Brașov; apoi, se repede la Râșnov unde o parte din oștile sale jefuiau locuitorii. După ce pune ordine, cu destulă asprime în acele trupe, învățate cu jaful, se înapoiază la Prejmăr, și aci, în mijlocul armatei sale, își dă pe față planul său de a merge în Moldova pentru a răzbună moartea fostului său aliat, Ștefan Râsvan Vodă ucis mișelește de către Eremia Movilă.

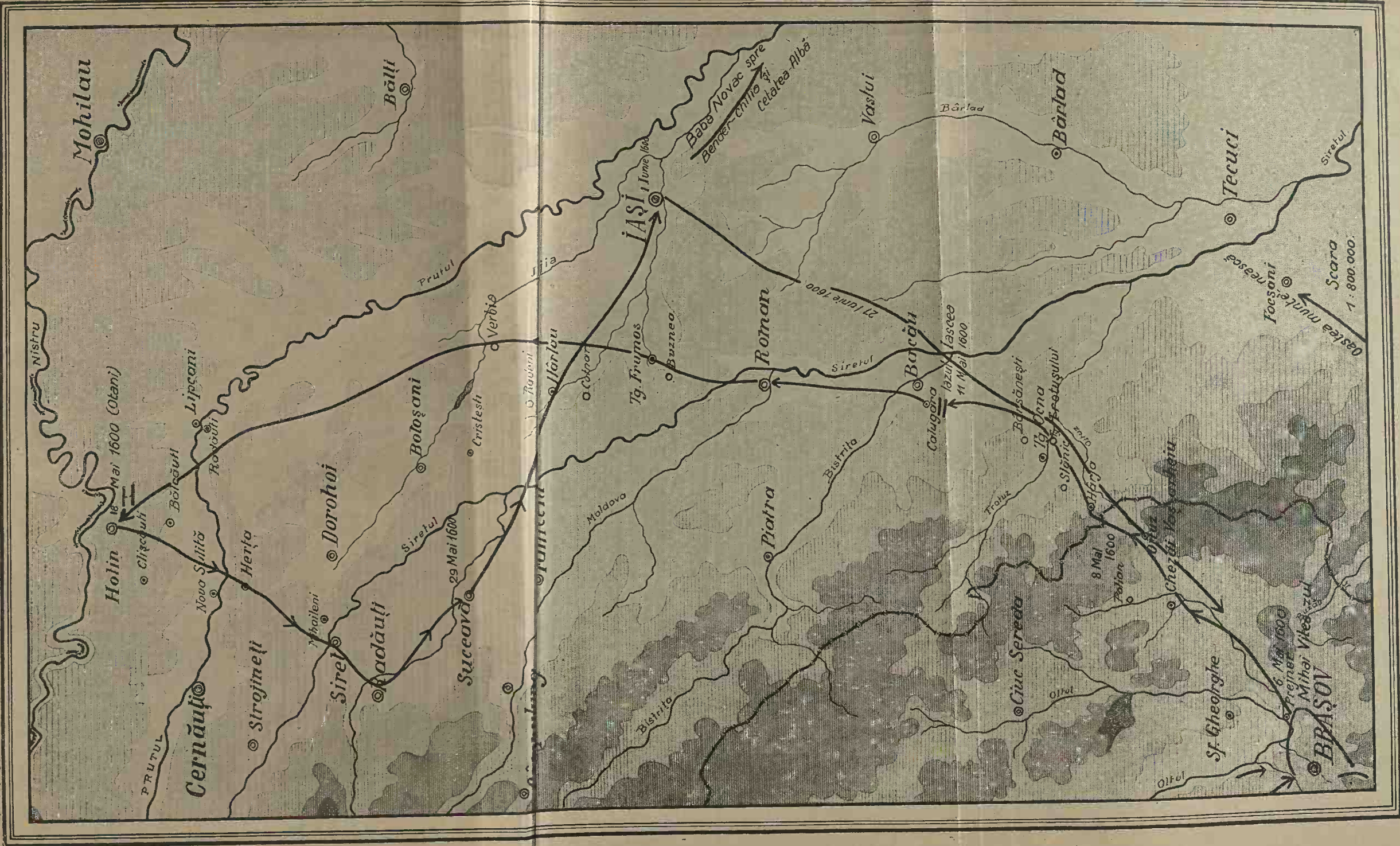
În diferiți scriitori istorici, se pomeneste de o scrisoare a lui Eremia, datată dela 3 mai, în care spune între altele că Mihai, dușmanul său, se află la Brașov, gata de a trece munții pela Oituz; că o altă oaste a sa este la Bistrița și că trebuia să intre în Moldova pela Ceremuș; în timp ce oastea Țării Românești, sub Nicolae-Vodă Pătrașcu, urmă să intre în Moldova pe la Vadul Râmnicului, Focșani.

Din această scrisoare se constată un lucru important, și anume că secretul, de data asta, nu a fost prea bine păstrat, sau că spionii lui Eremia și-au făcut prea bine datoria, fiindcă la 3 mai, el eră dejă în curent cu primele măsuri de gruparea forțelor lui Mihai. Apoi, la 6-7 Mai, Eremia Movilă scrie, iarăș, o „scrisoare desperată“ Polonilor. Aceasta dovedește că el a fost înștiințat de înaintarea lui Mihai, chiar în prima zi a începerii marșului spre frontieră, deci secretul nu a fost așa bine păstrat de către Mihai, sau de către colaboratorii lui, sau, poate, că însuș Mihai a lăsat să se afle această mișcare de forțe, aceste grupări, pentru a înșelă și mai bine pe dușman.

b) Trecerea munților în Moldova

În campania pentru cucerirea Ardealului, oastea toată muntenească s'a strâns la Ploești, chiar în ajunul zilei plecării spre munți, așa că dușmanul nu ar fi avut posibilitatea de a află la timp despre strângerea oastei românești. În campania pentru cucerirea Moldovei strângerea oastei ardelenesti a fost făcută cu cinci-șase zile mai înainte de începerea operațiunilor, adică la 1 mai, oastea eră dejă strânsă în șesul Bârsei, iar operațiunile înaintării spre frontieră s'au început, abia la 6 mai. Această întârziere de șase zile, a fost, desigur, favorabilă dușmanului, pentru a află, prin spioni, gruparea forțelor.

Mihai Viteazul. - Campania de cucerire a Moldovei 6 Mai - 18 Mai 1600

În afară de aceasta, este sigur că în genere streinii, din Ardeal, dar în special Ungurii și „Unguriții“, erau mulți din ei în legături sufletești cu Sigismund Bathori, și cu Eremia Movilă, și-l țineau la curent cu situația zilnică a tuturor mișcărilor trupelor lui Mihai. Desigur, că chiar din momentul de când s'au început marșurile de concentrare, spre zonele țara Bârsei, sau Bistrița, au și fost expediți emisari în Moldova și probabil că zilnic, a fost ținut la curent Eremia despre totul ce făcea Mihai. Numai astfel ne putem explica faptul că la 3 mai, și apoi, la 6 mai a putut scrie Eremia, Polonilor, așa cum am arătat mai sus, că le-a scris.

Se vede, deci, că secretul, acuma, nu a mai fost așa de bine păstrat, ca în trecut; dar, suntem îndreptățiți să credem, că Mihai și-a dat seama de această slăbiciune și de acest grav inconvenient, și că, desigur, de aceea, și-a făcut planul de a surprinde pe inamic, chiar la frontieră, după cum vom arăta mai la vale, plan care, suntem siguri că a fost numai în mintea lui Mihai, și că nimeni altul nu a avut cunoștință de el, de cât atunci când s'a executat, iar surprinderea dușmanului a fost completă.

Zonele de concentrarea armatei, în șesul Bârsei, și la Bistrița, corespund perfect planului lui Mihai. În șesul Bârsei, Mihai se găsește în regiunea secuiască, și deci poate să-i înarmeze și să-și mărească forțele cu detașamentele lor; apoi, de aci, din șesul Bârsei, Mihai poate fi în legătură ușoară cu oastea muntenească, și, deci să-și coordoneze mișcările cu ale acelei armate; din șesul Bârsei, intrarea în Moldova era lesnicioasă, pe drumul Oituzului, adică pe drumul pe care a venit și Râșvan în ajutorul lui Mihai în 1595, pătrunzând, astfel, dela început în inima Moldovei. Avea, însă, un inconvenient, alegerea zonei, fiindcă fiind chiar la capătul drumului celui mai direct, de invazie, în Moldova, arăta dela început că, pe aici probabil se va face invazia, și deci dușmanul era prevenit și putea să ia măsuri de pază.

Mihai sosește în mijlocul armatei sale la 1 mai; la 2 este la Prejmăr, la 3 la Brașov, etc. Este peste puțină ca să nu se fi aflat, aceasta, de către dușman, mai ales că Mihai nici nu se mai sfiește, și anunță chiar oastea sa, în ziua de 4 mai că va merge în Moldova pentru a răsbună uciderea prietenului și aliatului său Râșvan.

Suntem departe de misterul și secretul în care Mihai înconjurase expediția sa pentru cucerirea Ardealului. Atunci, anul precedent, oastea lui Mihai se strânsese la Ploești la 16 oct. seara odată, toată armata, venind din diferite părți; Mihai sosește în cursul nopții, de 16—17, venind dela București. În dimineața de 17 oct. Mihai pune oastea toată să-i

jure credință, și pornește imediat la drum fără a spune încotro merge.

Pe ce s'a bizuit Mihai de a dat la iveală planul său, cu atâtea zile înainte, în campania de cucerirea Ardealului?

Noi credem, că Mihai avea și el cunoștință de mișcările trupelor dușmane, spre frontiera ardelenescă, și că deci, îi era egal dacă spune cu voce tare, sau nu, în contra cui merge, fiindcă inamicul avea cunoștință, în mare parte, despre planurile lui Mihai. Ba, suntem îndreptățiți să credem că Mihai intenționat a strâns mai din vreme oastea sa în șesul Bârsei, și, apoi a și anunțat ce are de gând să facă, pentru a atrage toată atenția dușmanului în spre această parte, a-l fixa cu ochii pe drumul cel mare, ca apoi, el să-și poată executa, mai cu ușurință, planul alcătuit și de care, desigur numai el avea cunoștință.

Din descrierile istoricilor, se pare că oastea polonă-moldovenească, sub conducerea lui Eremia și a lui Sigismund, au ocupat cu o parte din forțe trecerea mare, drumul ce merge spre Oituz, chiar în munți, pentru a se opune, astfel, cu mai mulți sorți de isbândă, înaintării lui Mihai. Restul forțelor, grosul, a fost lăsat mai înapoi în interiorul țării, poate, în apropiere de Bacău, cu un alt detașament în valea Troțului.

Mihai, care avea, desigur, cunoștință de acest dispozitiv al dușmanului, nici nu gândește de a se lua la luptă, cu el, chiar în munți, fiindcă ar fi riscat să ducă lupta multă vreme, fără a avea un succes prea mare, și poate chiar, de loc. Speranța, în acest caz, ar fi fost în operațiile ajutoare ale coloanelor de aripi, armata Țării Românești, venind dinspre sud, spre nord, și coloana ce trebuia să meargă dela Bistrița-Ceremuș, dela nord spre sud. Numai așa ar fi avut siguranța, Mihai, că operația trecerii munților, chiar în fața inamicului s'ar fi putut executa fără prea multe jertfe și fără multe îndoeli de siguranță și probabil că numai în fața acestei eventualități, și-a împărțit el, forțele în trei coloane. Pentru astfel de operații, însă, trebuia timp; iar Mihai era obișnuit cu iuțeala și surprinderea; în afară de faptul că orice întârziere și târâgănare era un avantaj pentru inamic, iar orice zi pierdută era complet în paguba lui Mihai.

Pentru înlăturarea acestor posibilități, Mihai Viteazul își croiește un plan, uimitor de îndrăzneț și tot așa de uimitor de frumos.

El plecă din Prejmăr, în fruntea a 2000 de ostași și trece frontiera la 6-7 mai, lăsând restul forțelor, grosul armatei, să-l urmeze. Se vede, însă, din desfășurarea operațiilor că cei 2000 de ostași plecați cu Mihai, nu au avut rol de avantgardă, ci de o coloană de surprindere, căci ea s'a îndreptat pe potecile ce

merg pe culmea munților, iar nu pe drumul mare, unde aștepta, gata de luptă, o parte din oastea dușmană. El a ocolit oastea dușmană, lăsând-o să se lupte și să se opue înaintării grosului armatei sale ce mergea pe drum, în timp ce el cu detașamentul ales, și desigur pregătit pentru asemenea operațiuni, merge pe creștetul munților, cu direcție generală Tg. Troțușului. După trei zile de mers, foarte chinuit și foarte greu, dar conform planului ce-și croise, de surprindere, iese din munți, de-asupra Tg. Troțușului.

Acți surprinde chiar pe Eremia Movilă și pe Sigismund, cari petreceau la o nuntă, fără nici o grijă despre inamic, fiindcă armata lor de pază era în defileu, pe drumul mare, pe unde așteptă sosirea lui Mihai. Abia au scăpat cu fuga, Sigismund și Eremia; iar oastea din defileu, aflând că Mihai este la Tg. Troțușului, în spatele lor, s'a retras grăbit spre grosul oastei polono-moldovenească, mai în interiorul țării.

Ca și în campania de cucerirea Ardealului, tot așa și aicea, în campania de cucerirea Moldovei, va trebui să facem ipoteze, și să ne servim de logică pentru a încercă să legăm firul istoric și a scoate la lumină adevărul, mai ales că nici relativ la aceste operațiuni militare, nu avem nimica scris, nimica precizat, nici din partea eroului Mihai Viteazul, nici din partea istoricilor. Găsim, numai, ici-colo, câte ceva, cari ni se par licăriri, pentru luminarea drumului necunoscut, și cari ne pot sluji oarecum să încercăm să scoatem adevărul.

În istorici se pomeneste că „fără zăbavă, voevodul se îndreptă spre graniță pe care o trece pripit, cu 2000 ostași, după 6 maiu“; iar în altă parte: „trecu hotarul, nu prin drumul obi-cinuit pe unde știa că-l așteaptă dușmanul ci urcându-se prin munții cei mai grei, printre stânci și prin aspre strămtori, unde avu de suferit mult, mai cu seamă din lipsa proviziilor“... „oastele vrăjmașe orânduite spre paza acelor munți, văzând cu mirare și spaimă că dușmanul trecând prin prăpăstii, le-au ocolit, se traseră spre șesul Moldovei, către tabăra lor cea mare din lăuntrul țării“.

Acestea sunt punctele luminoase ale discuției noastre.

S'a văzut că planul lui Mihai, de a intra în Moldova, eră conceput pe trei coloane: a) coloana centrală, sub conducerea sa directă, coprindea grosul armatei ardelenesti, apreciată aproximativ la vre-o 20—25.000, și care aveă ca zonă de concentrare, șesul Bârsei, iar de aci să intre în Moldova pela Oituz; b) coloana din stânga, probabil de vre-o 5—6000 de luptători, și care trebuia să se strângă la Bistrița, ca, apoi, pe la Ceremuș, să pătrundă în Moldova; c) coloana din dreapta, oastea muntească, aproximativ 10—12.000, sub conducerea lui Pătrașcu Vodă, trebuia să intre în Moldova pe la vadul Râmnicului-Focșani.

S'a mai văzut, că această distribuție de forțe, a oștilor lui Mihai, eră cunoscută lui Eremia, fiindcă dela 3 mai, el o anunța Polonilor printr'o scrisoare a sa.

Este probabil că Mihai și-a inchipuit că dușmanul cunoaște dispunerea forțelor sale, și că prin urmare va căuta să i se opună, în primul rând, în defileu, unde terenul eră foarte greu de luptat, și unde oaste puțin numeroasă, putea ține în loc, mult timp, o oaste mult mai mare.

De aceea este multă probabilitate că el a procedat așa cum am arătat mai sus, adică: deși în șesul Bârsei oastea strânsă avea un efectiv de peste 20.000 oameni, Mihai alcătuește un detașament din 2000 de ostași viteji și credincioși, hotărâți la orice, cari, și-au luat desigur ceva hrană în spate, atâta cât au putut duce. Cu acest detașament, Mhai pleacă cel dintâiu și intră în munți, urcându-i pe poteci, recunoscute, din vreme, sau conduși de călăuze sigure, și isbutește să înfrângă toate greutățile unei regiuni sălbatice. În urma sa, însă, pe drumul mare, spre Oituz, s'a înșiruit, de sigur, oastea toată, cu artileria, coloanele de căruțe și provizii, etc. cari în nici un caz nu ar fi putut urcă pe drumul pe unde se angajase Mihai.

Această împărțire a forțelor a avut, neapărat, drept rezultat că dușmanul a fost fixat, cu toată paza sa, acolo, la frontieră, pe drumul cel mare, în fața grosului forțelor lui Mihai, pe când acesta, în fruntea celor 2000 viteji de frunte, a reușit să urce munții, nevăzut și nebănuit, să se strecoare până de-asupra T.-Trotușului, să surprindă cu totul pe dușman și să deschidă astfel, dintr'odată și repede, calea cea mare, pentru toată oastea sa întreagă ce venea pe drumul din vale.

Acesta este un fapt istoric, care este înregistrat și trecut în cărți, fără a i se arăta frumusețea în care este alcătuit. Pentru militari, însă, faptul acesta istoric este de o frumusețe clasică și de o importanță capitală, fiindcă astfel de operațiuni militare sunt, în adevăr, de admirat, chiar azi, în timpurile noastre atâta de înaintate în arta militară.

În toate timpurile istorice militare, până în zilele noastre, zonele muntoase, în special cele lipsite de comunicații mari și ușor de străbătut, erau considerate ca „obstacole absolute“. Nimeni nu se aventură, să treacă cu un corp de oaste prin astfel de regiuni, cari, în majoritatea cazurilor, nu erau nici măcar supravegheate, sau erau cel mult supravegheate. Mulți ani, chiar în școalele noastre militare, și în toate tratatele de geografie militară, se arată, în special, d. ex., că zona muntoasă, cuprinsă între Olt și Argeș, forma un obstacol absolut, ca și altele din lanțul munților Carpați. În războiul cel mare, însă, toate aceste „obstacole absolute“ au dispărut, și s'au văzut, cu adevărată surpriză și mirare, că pe crestele munților, cei mai înalți, pe regiunile cele mai sălbatice, prin toate locu-

rile cele mai prăpăstioase, o armată bine utilată, se poate strecura, relativ, destul de ușor. Nu mai vorbesc de cazuri numeroase unde au avut loc operațiuni militare în stil mare; dar și la noi în țară, am avut să suferim surprize cu totul supărătoare și dureroase, din cauza acestor credințe și doctrine, înrădăcinate în sufletul nostru de atâția ani de școală. Așa, în treacăt, reamintim de surpriza corpului nostru de Olt, pe când operă în fața Sibiului, în 1916, când dușmanul i-a întors stânga, și a căzut în spate și pe liniile lui de comunicații, prin înaintare prin munți și pe locuri nebănuite că ar putea fi utilizate și cari, deci, erau nepăzite, deși ordine de prevedere fusese date. Asemenea, pătrunderea dușmanului, pela Scara Scărișoara pela isvoarele Topologului, străbătând masivul Parângului, pela partea cea mai sălbatică, și considerat până atunci, ca obstacol absolut, operațiune care ne-a făcut mari neplăceri și pierderi foarte dureroase. Și sunt, încă, zeci și zeci de cazuri similare, de surprize, și ruini, rezultate numai din credința că prin anume locuri, nu se poate trece de către o armată, sau de către un corp de oaste.

Până la războiul cel mare, în fața unor asemenea obstacole, operațiunile militare se limitau la calea cea mare de urmat, utilizând la dreapta și stânga acelei căi, o zonă de oarecare întindere, fără ca, însă, să se aventureze cineva în inima munților, nici măcar cu detașamente ori cât de mici, căci erau dela început, considerate ca pierdute pentru ansamblul operațiunilor.

De aceea și toate operațiunile militare, se petreceau de o parte sau de alta a zonelor muntoase, în zonele, cel mult, deluroase, unde armatele să poată operă și merge în condițiuni, cel puțin, acceptabile, dacă nu chiar bine. Trecerea prin zonele muntoase, prin defileurile lungi și neospitaliere erau considerate, în genere, ca foarte periculoase; iar timpul dela intrarea în defileu, și până la deșurarea în zona deluroasă, sau câmpie era un timp de enormă criză.

Mihai Viteazul, după cum se vede, a întrebuițat acum 330 de ani metoda întrebuițată, în războiul cel mare de către armatele cele mai bine instruite, cele mai bine dotate și cele mai bine comandate; iar după el, timp de trei sute de ani, până acuma, nimeni nu a mai încercat astfel de operațiuni militare, atâta de riscante, atâta de periculoase și cu totul neobișnuite. Mihai merge spre bătălie pe orice drum, pe orice teren. De aci naște, pentru dușman, surprinderea.

În astfel de condiții, intrarea lui Mihai Viteazul, în munți pe vârful lor, cu un corp de oaste de 2000 de soldați, nu mai are acuma numai aerul al unui simplu fapt istoric, ci având în vedere, că acel detașament a fost condus chiar de către Mihai; având în vedere, că el s'a îndreptat prin inima munților,

mergând direct spre Tg.-Trotușului, în timp ce, desigur, grosul armatei sale ardelenesti, mergea pe drumul cel mare, spre dușmanul care sta de pază la frontieră, căpătă, acest fapt istoric, importanța excepțională.

În adevăr, că dela primul moment, al apariției lui Mihai, deasupra Tg.-Trotușului, inamicul a fost cu desăvârșire surprins; Sigismund și Eremia abia au scăpat, cu fuga, părăsind petrecerea la care erau ocupați; iar corpul de oaste, ce făcea paza frontierei, în scopul de a închide trecerea spre Moldova, și a întârzia pe Mihai, sau chiar de a nu-l lăsa de loc, să intre în Moldova, a trebuit să se retragă grăbit spre interiorul țării, spre grosul oastei, îndată ce a văzut că Mihai eră, cu altă armată, în spatele lor.

Se vede, deci, că printr'o singură mișcare, Mihai își deschide drumul spre interiorul țării, aproape fără vărsări de sânge, ci numai prin marșul său, pe creștetul munților, întorcând apărarea dela frontieră.

Acest fapt, nu poate fi considerat deci numai ca un simplu fapt istoric, ci ca o mișcare cu adevărat genială militară, cu care s'ar fi putut mândri orice mare conducător de oaste, chiar din timpurile noastre. Istoricilor și cercetătorilor de documente le rămâne sarcina de a găsi amănuntele acestor operațiuni, dacă cumvâ vor fi fost scrise, de cinevâ, fie chiar numai fragmentar, ici-colo, din cari s'ar putea înjgheba mersul întreg al operațiunilor trecerii munților. S'ar putea găsi, poate: drumul urmat de Mihai; data precisă când a intrat în munți, și când a ieșit din munți; când și unde s'a unit cu grosul forțelor ardelenesti care a venit pe drumul mare, prin pasul Oituz; când și unde s'a unit cu armata Țării Românești, venită prin Râmnicul Sărat-Focșani, și, eventual, cu coloana ce a venit pela Bistrița-Ceremuș. Toate aceste puncte ar lumina strălucitor de frumos, acțiunile militare geniale ale lui Mihai. Noi facem azi, numai încercări să scoatem la iveală frumusețea neîntrecută a planului lui Mihai, bazați, firește, pe câteva puncte găsite în unele scrieri și cari ne servesc drept licăriri ale unor luminițe ce abia ne lasă să întrezărim, în negura trecutului adânc, de peste trei sute de ani, acțiuni militare neîntrecut de frumoase, nu numai pentru timpurile lui Mihai, dar și pentru timpurile de după el, până în zilele noastre.

c) Lungimea etapelor.

S'a văzut în campania de cucerirea Ardealului, iuțeala cu care a mers Mihai, străbătând zilnic etape de câte 40—50 km., ba chiar și mai mari, pentru a putea să se intrunească la timp cu oastea Olteniei. În războiu, iuțeala în mișcări este o condițiune esențială de succes, fiindcă prin

iuteală se obține, aproape, totdeauna surprindere, iar surprinderea este, de regulă generală, premergătoarea victoriei.

Probabil, ba putem spune ca sigur, că Mihai își da perfect seamă de acest fapt așa de important pentru a obține victorie, căci îl vedem aplicându-l în mod constant atât în campania din 1599, dar mai ales în aceea din 1600 pentru cucerirea Moldovei.

Din scrierile istoricilor putem scoate câteva date, cari ne vor sluji în judecata noastră, asupra lungimii etapelor executate de Mihai în această campanie.

Așa, avem următoarele date cari ne slujesc pentru toarcerea firului istoric și pentru judecarea lui: „Fără zăbavă, Voievodul se îndreaptă spre graniță, pe care o trece pripit cu 2000 ostași, după 6 mai“. „La 11 mai îl vedem scriind din Roman, cu vestea că ostașii mor de foame“. „Intr'o scrisoare din Suceava, 16 mai, el vorbește așa către comisarii imperiali...“. „La 18 mai sosi și Mihai pe loc și îndată se înhăță bătaia dela Otani, lângă Hotin“. „Iar la 18 mai, din aceeaș lună Eremia recunoaște retragerea, înfrângerea în cursul ei și oprirea în Hotin, după dorința celor din jurul său, deși el însuș ar fi vrut să treacă la Camenița“.

Din aceste citate, se poate deduce și înodă firul istoric cu date aproape precise: La 6 mai, Mihai a pornit spre granița Moldovei, pe care o trece după 6 mai, probabil 7—8 mai, el pe creștetul munților, iar grosul pe drumul cel mare. La 11 mai este la Roman, după ce a avut loc bătălia dela Jastea, sau Iașcea. Aci, toată regiunea fusese distrusă, mistuită și arsă de către dușman, așa că trupele suferiră foarte mult de foame. La 16 mai, Mihai eră la Suceava, după ce a dat bătălia dela Verbia pe Jijia; iar în dimineața de 18 mai a sosit la Hotin și a dat bătălia dela Otani, unde distruge oastea polonă-moldovenească, nouă, strânsă de către Eremia și Sigismund.

Dacă măsurăm pe hartă distanța dela zona de concentrare a armatei ardelenesti, în șesul Bârsei, și dacă am luă ca punct de plecare Prejmăru, până la locul de ajungere Hotinul, urmând calea Oituzului-Valea Tâsluiului, Bacău-Roman-Suceava-Hotin, adică drumul cel drept, vom găsi aproximativ 400 km. repartizați la cele 11 zile dela plecare, ceea ce ne dă în mijlociu câte 35—38 km. pe zi, fără nici o oprire. Dacă, însă, am socoti zilele de oprire, pe timpul bătăliilor, dela Jastea și Verbia, constatăm că numărul zilelor de mers se micșorează cu două, ceea ce mărește etapa zilnică, fără a mai socoti greutatea unui mers prin zona muntoasă, precum și aceea prin zona pustie Bacău-Roman.

Noi, îl vedem pe Mihai pornind la 6 mai în fruntea detașamentului său, de 2000 de ostași pregătiți pentru mergerea pe munți, și deșușând deasupra Tg. Trotușului după trei zile de

mers pe munți, adică, probabil la 8 mai sau 9 mai; iar dacă la 11 mai scrie din Roman, ar urmă că în intervalul dela 9 la 11 mai, a străbătut peste 80 km., în care timp a avut loc și bătălia dela Jaștea. Constatăm deci că a făcut cam 40—45 km. pe zi, în care timp s'a dat și o bătălie, care ori cât ar fi mers de repede, cum a și mers în realitate, tot trebuie socotit o oprire de vre-o câteva ceasuri, cam o jumătate de zi. Etapa zilnică, socotind așa întrebuintărea timpului, se mărește mult de tot, ajungând la peste 50 km., ceea ce revine la etapele din timpul cuceririi Ardealului, ceea ce este enorm, uimitor de enorm.

Acea ce mai este caracteristic este că Mihai nu pierde de loc timpul, după o bătălie dată, ci pornește imediat la urmărirea dușmanului. Așa, după surprinderea dela Tg. Troțușului, îl vedem mergând năvalnic pe urmele dușmanului și-l și ajunge fortându-l la luptă. El caută cu orice preț bătălia. Ba în goana aceasta, după dușman, cavaleria sa care mergea înainte, și care se depărtase prea mult de grosul forțelor, a fost dată peste cap de cavaleria dușmană.

Mihai, însă, care eră în imediată apropiere, a putut să sprijine la timp cavaleria sa și să pună pe fugă cavaleria dușmană.

Aceste mici operațiuni de încăerare au fost preludiul bătăliei dela Jastea, câștigată aproape fără luptă, fiindcă sufletul neamului a oprit lupta dintre frați.

Indată, după bătălia câștigată așa de iute și de frumos, Mihai nu se culcă pe laurii victoriei, ci pornește imediat fără pic de zăbavă, în urmărirea dușmanului, pe care-l ajunge la Verbia, pe Jijia; iar pe urmă la Otani pe Nistru, unde câștigă victoria desăvârșită.

Operațiunile acestea militare, de trecerea munților, ca fulgerul cu o armată constituită și organizată, în fața altei armate dușmane, sunt uimitoare ca frumusețe și nu știi ce să admiri mai de grabă: planul alcătuit, surpriza făcută inamicului, iuțea marșului, sau măestria cu care și-a organizat amănuntele acestei campanii, cu adevărat fulgerătoare și geniale.

d) Lupta cu armata dușmană, mai întâiu și urmărirea ei până la distrugere; ocuparea teritoriului, mai pe urmă.

Aceea urmărește Mihai, în desvoltarea operațiunilor sale militare, este mai întâiu întâlnirea și lupta cu inamicul. El știe că din victoria, sau înfrângerea ce o va avea cu inamicul depinde soarta unei campanii. El lasă chestia ocupării teritoriului pe al doilea plan și numai după ce a dat ochii cu oastea dușmanului. Nici chiar capitala țării nu-l atrage.

În adevăr într'un războiu, nu se bate nimeni cu terenul, sau cu orașele, nici chiar cu capitala. Mai întâiu este oastea

dușmanului, care, este drept, că în majoritatea cazurilor caută a apăra capitala ce constituie inima țării. Odată înfrântă armata operativă și urmărită până la distrugere, capitala, dela sine, cedează și se închină puterii.

Oastea polono-moldovenească sub conducerea lui Eremia Movilă și a lui Sigismund, după ce a fost bătută în două bătălii, s'a retras spre nord, lăsând vechea capitală, Suceava, aproape fără apărare, iar pe cea nouă, Iași, absolut fără nici o apărare. Mihai Viteazul știe perfect că rezultatul campaniei nu constă în ocuparea celor două orașe. El merge drept spre oastea dușmană, la Hotin, pentru a o distruge; iar după ce o înfrânge definitiv, se înapoiază și intră victorios în Suceava, și apoi în Iași.

Mult timp în urmă, după Mihai, când arta militară începuse a ieși la iveală și a se cristaliza, generali reputați ca mari conducători de oaste, în apus, au făcut cu totul altfel și luând secundarul drept principal, s'au repezit să ocupe mai întâiu teritoriul și capitala, neglijând oastea dușmană ce se strângea amenințătoare în altă parte. Sfârșitul, mai totdeauna a fost nefavorabil pentru astfel de generali.

În campania pentru cucerirea Ardealului, oastea dușmană sub Andrei Bathori a ieșit înaintea lui Mihai, în luncile Sibiului, acoperind astfel capitala Alba-Iulia. Mihai a mers spre armata dușmană în direcția capitalei dușmane; iar din întâlnirea acestor două armate, prin înfrângerea lui Andrei Bathori, a rezultat, în mod firesc, apoi, și ocuparea capitalei dușmane.

Dacă dușmanul, în campania din 1600, s'ar fi retras spre Iași, și ar fi căutat să-și acopere capitala, desigur că Mihai nu și-ar fi îndreptat pașii înspre Hotin, care devine astfel, numai un obiectiv geografic, și încă secundar, ci, ar fi mers furtunos, vijelios, drept spre Iași, pentru a bate oastea dușmană, iar nu pentru a ocupa capitala, care venea dela sine după înfrângerea dușmanului.

Acest principiu sfânt în operațiunile militare a fost consfințit de către Napoleon cu două sute de ani mai târziu. Mihai l-a pus în execuție cu două sute de ani mai înainte.

* * *

Geniu militar și care poate sta în linie cu cele mai mari genii militare ale lumii, astfel îl socotim noi pe Mihai Viteazul. Și pentru a scoate și mai mult la iveală acest adevăr, trebuie, este absolut necesar, să arătăm în câteva cuvinte care eră starea artei militare în lume, strategia și tactica, atât pe timpul lui Mihai, cât și înaintea lui. În acest mod se va putea vedea clar frumusețile isbitoare și strălucitoare ale tuturor mișcărilor lui militare, fiindcă chiar numai o licărire de lumină, în mijlocul întunericului de nepătruns, pare o însuflețire. Când a-

ceastă licărire este, însă, o scânteere puternică electrică, venită dela un generator uriaș, atunci lumea toată este cutremurată de strălucirea ei.

Așa a fost cu Mihai al nostru.

Geniile militare ale antichității, cei mai mari căpitani, ai vechimii au fost Alexandru, Anibal și Cezar. Au mai fost ei și alți artiști militari, teoreticieni și chiar practicieni, însă, nici unul nu a ajuns la înălțimea și strălucirea acestor trei mari genii, uriași în concepția lor militară și în execuția mișcărilor și operațiunilor ce au întreprins și care și azi servesc drept bază învățămintelor strategiei militare, ba chiar și tactice, în marea lor concepție.

Ultimul, din aceste trei mari genii, a fost Cezar; iar ultima bătălie a acestui uriaș a fost bătălia dela Pharsale în contra lui Pompei. Victoria a fost strălucită de partea lui Cezar, prin întrebuițarea rezervei, și ducerea acestei rezerve, dela o aripă, unde câștigase victoria, la cealaltă aripă, unde și-a complectat victoria. Această manevră victorioasă a rezervei, chiar pe câmpul de bătălie, constituie coronamentul mișcărilor mari militare ale genialului Cezar.

Dar, a fost dat, ca odată cu strălucirea puternică a acestei victorii să se închee pentru mulți ani, pentru secole întregi, capitoul artei militare. A fost o lumină orbitoare de strălucitoare frumusețe, după care urmează noaptea adâncă. De atunci, dela Pharsale, dela anul 48 I. Christ, s'a immormântat, odată cu asasinarea lui Cezar, și arta militară, atât tactica, cât, mai ales, și strategia.

Imperiul Roman, se prăbuși sub loviturile repetate ale invaziilor și sub slăbiciunea și corupția conducătorilor interni. Sute de ani în urmă, Visigoții, Germanii, Goții, Vandalii, Hunii, ies năvalnic din pustiurile Asiei, și înecă Europa ca și un nou potop. Alaric, Genseric și Atila distrug totul în calea lor, iar orizontul se înroșește la flăcările duse de ei, pustiind, jefuind, distrugând, omorând, înecând și pârjolind totul ce le sta în cale.

În toată această perioadă, de mai multe sute de ani, de mai mult de o mie de ani, încetează orice cunoștință a artei militare și a oricărei arte, în general. Se trăește în cel mai nepătruns întuneric fără nici o urmă de lumină, de știință.

Evl mediuu dă la iveală feudalitatea și „cavalerismul“. Cavalerii îmbrăcați în fier de sus până jos, ba chiar și caii lor tot așa, luptă singuratici, fără nici o urmă de cunoștință și de valoare militară.

Și au trecut, dela Pharsale, mai mult de treisprezece secole, aproape o mie patru sute de ani, până când întunericul greu și nepătruns ce îngropase arta militară, să înceapă, să se mai subțieze și să devină ceva mai străveziu.

Abia pela 1300—1400, încep, ici-colo, oare cari mișcări militare, de corpuri de oaste oare cum constituite, care întreprind operațiuni militare timide și reduse ce pot fi luate, cu multă bunăvoință, ba chiar foarte multă bunăvoință, în seamă. Bătălia dela Crecy, 1346, sau bătălia dela Poitiers, 1356, ca și aceea dela Azincourt, 1415, formează începutul, deși slab și palid, dar, oricât, este un început. Vin, apoi, pe rând, luptele duse de Carol Quintul, Filip al II-lea și Francisc I-u, răsboalele religioase (1562-1598), perioadele lui Henric IV-lea și Ludovic al VIII cu Richelieu, pe timpul răsboiului de 30 de ani, cu așa numiții faimoșii conducători de oaste Tilly, Wallenstein, Gustav, Rohan, până pela anul 1640.

Dacă, însă, s'ar studiă și analiză operațiunile militare în toată această epocă,, până pela 1700, adică cu o sută de ani după moartea lui Mihai Viteazul și dacă s'ar pune față'n față acele operațiuni militare, cu cele îndeplinite de conducătorii de oaste din țările românești, de Mihai Viteazul, 1593-1601, de Ștefan cel Mare (1457-1504) de Petru Rareș (1527-46), Ion Vodă cel cumplit (1572-74), Radu Șerban (1602-11), etc., numai atunci s'ar putea vedea frumusețile neîntrecute ale micilor domnitori ai Țărilor Românești, Moldova și Muntenia, față de marii regii ai țărilor din apus. În apus, în întreaga această perioadă, răsboalele se mărgineau la asediuri de cetăți, cari asediuri durau cu anii, construindu-se în jurul acestor cetăți, vechile linii de circumvalațiuni și de contravalațiuni, că și pe timpurile antice; apoi, la atacul bastioanelor, curtinelor, șanțurilor cu apă sau fără apă, plumb topit sau pietroae înroșite în foc, aruncate asupra atacatorilor, etc., etc. Aproape, aproape, să revedem oglinzile arzătoare grecești cari, cu două mii și ceva de ani înainte, făcuse minunea !? de a incendia corăbiile atacatoare. Arta militară ce licărește în apus, slab de tot, își reîncepe viața, băjbâind aproape pe acelaș drum ca și în vechime, pe când în răsărit, în Țările Românești, tactica ca și strategia își iau deodată sborul strălucind ca și soarele, în mijlocul întunericului de care era lumea încă inecată.

Iată ce ne spune marele istoric militar Canonge, în magistrala sa lucrare „Histoire et art militaire” cu privire la strategia timpurilor vechi :

„Strategia până către sfârșitul secolului 16-lea este și rămâne încă literă moartă. Totuș nu putem să trecem cu vederea două marșuri cari au avut loc în a doua jumătate a secolului al 16-lea”.

1) În 1567 ducele de Alba se găseă în Milan. El fu numit de către Filip II-lea, vice-rege și guvernator cu puteri absolute în Țările de Jos. El plecă din Milan cu 11.000 soldați, trecu Alpii pela Monte Cenis, traversă Savoia, merse pe lângă frontiera Bourgoane și Lorenii și ajunse în Flandra.

2) In anul următor ducele Deux Ponts plecă dela Rin în Aquitania pentru a întări armata protestantă. El avea cu el o armată de 13.000¹⁾

Aceste două exemple ni le dă istoria militară, ca singurele marșuri strategice în epoca până pela începutul anului 1700.

Câtă deosebire între aceste două mici încercări de marșuri strategice, cari n'au, însă, la bază nici o operațiune militară propriu zisă, și între frumoasele, genialele și instructivele marșuri, fără nici o greșală militară, făcute de Mihai Viteazul, fie în campania din Ardeal, fie în aceea din Moldova. Aci, în aceste două campanii, principiile eterne strategice își revăd iarăș puterea lor, tot așa cum o sută cincizeci de ani mai înainte, un alt mare geniu militar, Român, Ștefan cel Mare, arată lumii creștine îmmărmurite, și Turcilor ca și Polonilor și Ungurilor în-ricoșați, că arta militară n'a murit, odată cu Alexandru sau Cezar și că ea trăește în sufletul și mintea celor ce știu să-i prindă înțelepciunea.

La sfârșitul veacului 18, și începutul veacului 19, odată cu Napoleon, arta militară renaște revenind la viață puternic și vijelios și în forma cea mai splendidă ce s'a putut imagina zăodată. Principiile se lămuresc și se stabilesc, devenind, atât tactica cât și strategia, științe cari pot fi și învățate de cine știe să citească și să înțeleagă, și mai ales de aceia cari știu să le aplice conform cu situația momentului.

Dar, câte din aceste principii și minuni ale artei militare, au au fost date la iveală și puse în practică, în mod cu ade-vărat strălucit, de către Mihai Viteazul, cu 200 ani înainte, sau de Ștefan cu 300 ani înainte de Napoleon și tocmai în epoca când în tot restul Europei, se băjbăia în cel mai neprielnic și mai nepătruns întuneric al artei militare. Pe atunci în țările românești erau „oameni”, se „născuse oameni” militari și conducători de țară, cari ar fi putut face cinste, mare cinste, ori-cărei alte țări mari din occident.

Dacă, d. ex. Ștefan cel Mare, ar fi domnit peste o țară din apus, tot așa ca și Mihai Viteazul, și încă mulți alții, desigur că ei ar fi fost puși înaintea lui Gustav Adolf, Carol XII-le, Frederic, etc., și încă cu o glorie și mai mare; iar Napolen, zeul cel mai de seamă al conducerii războaielor, ar fi vorbit, desigur, de ei, cu aceeaș evlavie, cu care a vorbit de Alexandru, Cezar, Frederic etc. și le-ar fi studiat operațiile militare, tot așa cum le-a studiat pe ale lui Cezar, Anibal, Alexandru, Frederic, etc.

Noi, îi avem, ai noștrii, pe aceste genii, și trebuie, suntem datori, către ei și către țară către noi și către neamul nostru, să le arătăm toată măreția concepțiilor și făptuirilor lor geniale.

¹⁾ Canonge, Histoire et art militaire, Tome premier, pag. 241.

* * *

Pentru a ne da și mai bine seama de frumusețea operațiilor militare ale lui Mihai Viteazul, în campaniile de cucerirea Ardealului și a Moldovei, va trebui să le punem față în față cu concepția actuală, cea mai înaltă, a operațiilor militare în vederea unui scop bine determinat, bine definit.

Azi, totalitatea operațiilor militare, de când s'a lansat decretul de mobilizare și până când s'a rezolvat problemul propus, cuprind: mobilizarea, concentrarea, desfășurarea strategică cu marșurile diferitelor coloane, acțiunile politice externe în legătură cu operațiunile întreprinse, gruparea forțelor în vederea bătăliei, bătălia și apoi urmărirea sau eventual retragerea.

Dacă un comandant militar, de întâiul ordin, cu adevărat superior, ar fi astăzi pus în situația de a opera din vechea Muntenie, în contra Ardealului, adică în situația politică de dinainte de război, precum și în situația militară în care se găseau acum trei sute și ceva de ani adversarii — Mihai și Andrei — la mijlocul lunii oct. 1599, cred că nu s'ar putea proceda în mai bune condițiuni de cât așa cum a procedat Mihai, aplicând, însă, toate principiile călăuzitoare de azi.

Mihai are la început întreaga armată risipită în diferite garnizoane, unde își așteaptă ordinul de concentrare. În aceste garnizoane, trupele se pregătesc completându-și instrucția militară. Această primă fază am putea-o asemui perioadei încordării relațiilor diplomatice, și aceleia de mobilizare. Când momentul a sosit pentru începerea operațiilor militare propriu zise, Mihai dă ordinul de concentrarea armatei. Concentrarea se face în două grupe, pe două zone de concentrare diferite și distanțate, conform planului de operațiune alcătuit, o zonă de concentrare la Ploești, pentru armata Munteniei; o altă zonă, în Oltenia, pentru oastea oltenească. Concentrarea se face cu o precizie matematică, în ziua fixată, și imediat se începe desfășurarea strategică, prin măsurile executate de cele două armate, cu înaintarea lor spre forțele inimice semnalate înspre Sebeșul-Săsesc.

Mihai Viteazul, conducător atât militar cât și politic al țării, intrunind, astfel în mâna sa puternică acțiunea militară cât și politică, îndată ce ajunge cu oastea muntenească în seșul Bârsei, în inima regiunilor secuești, îi răscoală în contra asupritorilor, le promite libertăți și drepturi și-i atrage înspre sine, mărindu-și astfel puterea și asigurându-și spatele și liniile sale de comunicație. În mijlocul acestor acțiuni politice, nu uită, ba chiar profită de ele, pentru a-și asigura și mai bine spatele, închizând, în urma sa, toate trecerile munților din Moldova în Ardeal.

Desfășurarea strategică, își urmează apoi, desvoltarea maximă, prin marșurile celor două coloane — oastea muntenească,

sub conducerea directă a lui Mihai, și oastea oltenească sub conducerea lui Udrea și Buzescu — chemată și ea spre locul de întâlnire hotărît mai dinainte : „luncile Sibiului”. Mihai Viteazul face tot ce este posibil ca întrunirea celor două coloane să se efectueze, în mod sigur, înainte de izbirea cu dușmanul. Și reușește !

În zilele noastre, întrunirea diferitelor coloane destinate a lua parte la bătălie, se poate face și în timpul bătăliei, fiindcă azi, bătălia ține zile întregi, multe zile, ba chiar săptămâni, iar acțiunea diferitelor coloane se poate sumă fără soluțiune de continuitate, în timpul chiar al bătăliei, mai ales dacă au fost bine socotite atât distanțele cât și piedicile ce, eventual, s'ar interpune în calea diferitelor coloane.

Pe timpul lui Mihai, și mult timp după el, dimensiunile câmpului de bătăe erau limitate și mici, bătălia se începea și se termină în cursul unei zile, adesea chiar numai a unei părți din zi. Eră, deci, absolut necesar, ca întrunirea diferitelor coloane, și detașamente ce trebuiau să ia parte la luptă, la bătălie, să se facă înainte de începerea ei, mai ales că dispunerea diferitelor forțe pe câmpul de luptă se făcea în mod metodic aproape geometric și deci, eră nevoie de prezenta tuturor forțelor, ca să se poată face o așezare completă și conformă formulelor timpului.

Și întrunirea celor două coloane s'a făcut în ajunul bătăliei, așa că actul determinant al desfășurării strategice „bătălia” a avut loc cu totalitatea forțelor destinate ei, conform planului, de a lua parte la bătălie anumite forțe.

Victoria a fost desăvârșită.

După victorie se face urmărirea, ca parte finală, pentru exploatarea succesului. Mihai Viteazul, nu pierde nici o clipă fără profit. El, deși a avut o victorie decisivă, în victoria dela Șelimbăr totuș, de a doua zi, face urmărirea dușmanului, așa ca să distrugă până la maximum orice urmă de rezistență a diferitelor mici detașamente, ce, eventual, ar încercă vre-o luptă pe undevă.

În războiul pentru cucerirea Moldovei, lucrurile s'au desfășurat în mod tot așa de metodic și de științific, ca și în campania precedentă, și în condiții de admirat chiar pentru zilele noastre.

Mihai având oastea mobilizată, gata de a intra în campanie, dă ordin de concentrare în zonele alese, conform planului ce și-a trasat. Zonele alese sunt: șesul Bârsei, pentru majoritatea oștilor ardeleni, cu cari va merge chiar Mihai ; Bistrița pentru un detașament mai mic ; și regiunea dintre Buzău-Ploști, pentru oastea muntenească.

Îndată ce concentrarea s'a făcut, începe desfășurarea strategică, cu executarea marșurilor, diferitelor coloane, conver-

gând toate înspre un anumit loc, unde trebuie să se intru-nească înainte de a se întâlni cu grosul forțelor inamicului.

De data aceasta, inimicul este chiar la frontieră; deci trebuie adoptat un alt mod de a opera, ca să se poată asigura debușarea peste munți a forțelor din zona de concentrare a șesului Bârsei, fără pierderi prea mari.

Mihai surprinde pe inamic, prin o coloană condusă de el personal, și reușește să întoarcă toată apărarea muntoasă, silind pe dușman să se retragă pripit către tabăra sa cea mare, din interiorul țării. În acest mod, Mihai reușește de a se intruni cu oastea muntenească, ce venea dinspre Focșani înainte de a da bătălia cu grosul forțelor dușmanului. Apoi, după bătălie, imediat, se începe urmărirea cu ultima energie, a inamicului bătut, până la dezorganizarea completă a forțelor lui militare. Urmărirea este atâta de iute făcută în cât Mihai ajunge, pe drum, de două ori oastea dușmană care fugea, fără oprire, și obligă, părți din ea, să stea la luptă, bătându-le în parte, pe fiecare.

Pentru Mihai Viteazul, obiectivele geografice nu au nici o valoare, atât timp cât oastea inamicului este încă în ființă. Nici capitala țării, Iașii, nu-l atrage. El lasă Iașii în dreapta lui și urmărește inverșunat pe dușman; iar la Otani îl bate distrugându-i toată puterea. Resturi răslete se închid în cetatea Hotin. Abia după această victorie, ultima pentru cucerirea Moldovei, Mihai se duce la Suceava, și apoi, la Iași unde depunând jurământul, se înscăunează în tronul Marelui Ștefan, la mormântul căruia s'a închinat.

Ca un fulger a fost pătrunderea sa în Moldova și ca un trăsnet a căzut peste dușmanii cari îl așteptau petrecând la nuntă.

Să se facă o comparație, spunem încă odată, punându-se față'n față frumusețea neîntrecută a acestor operațiuni militare, geniale, cu acelea ale tuturor timpurilor până la Mihai Viteazul, din apusul Europei, și chiar până la epoca napoleoniană, și desigur că avantajul va rămâne vădit, zdrobitor vădit, de partea lui Mihai al nostru.

În astfel de condițiuni suntem în drept să spunem că nici Alexandru, nici Anibal, Cezar și chiar nici Napoleon, nu au făcut cu nimic mai mult sau mai mareț, din punctul de vedere militar, de cât aceea ce a făcut Mihai Viteazul al nostru, și aceasta o vorbim, chiar, făcând abstracție de faptul că pentru noi Români, are mai multă importanță, mult mai multă importanță, aceea ce a făcut Mihai Viteazul al nostru, decât toți Anibalii, Cezarii, etc., la un loc.

Aceia sunt eroii și geniile țărilor lor, și, apoi ai lumii; Mihai Viteazul este eroul și geniul neamului românesc. Dacă

nu a fost și al lumii, este datorită numai împrejurărilor și epocii în cari a trăit, iar nu lipsei de valoare și de merit a aceea ce a făcut.

B. MIHAI VITEAZUL ÎN UNITATEA NAȚIONALĂ

1599—1600

Trecând din domeniul militar în acela național, și dacă ne-am ridică din noianul frumuseților neîntrecute ale artei militare, înfăptuite de Mihai Viteazul într'o epocă pe când în întreaga Europă se pierduse cu totul cunoștința acestei științe și dacă am trece în domeniul național românesc, pentru a-l judeca pe Mihai Viteazul vom găsi frumuseți, cel puțin, tot atâta de înălțătoare, vom găsi fapte, cel puțin tot așa de luminoase și de strălucitoare întocmai ca și ale unui soare, spre care, de atunci, din epoca glorioasă a domniei lui scurte, dar cu atâta mai mari și mai glorioase, se îndreaptă întreaga româ-nime, ochii și sufletul întregului neam românesc.

Mihai Viteazul s'a urcat pe tronul Țării Românești în anul 1593, pe când această țară eră aproape complet în mâna și puterea Turcilor și înconjurată de dușmani care-i doreau pieirea.

Istoria ne arată cum s'a făcut măcelărirea Turcilor din țară, distrugerea cetăților turcești din lungul Dunării, înaintarea lui Mihai, cu un corp de oaste victorioasă, până'n inima Bulgariei, răspândind spaimă între Turci, până la Constantinopol și până la tronul sultanului.

Expediția turcească, una din cele mai mari, din Ungaria, fu oprită de către ei pentru ca forțele toate turcești, în număr cât mai impunător, să se întoarcă în contra noului dușman creștin apărut la Duxăre, spre a-l răpune în timp cât mai scurt posibil. Apoi, conform planului lor, prin noua țară cucerită, după cum credeau ei, prin Țara Românească să pătrundă în Ardeal și de acolo mai ușor în Ungaria pentru continuarea cuceririi dela punctul de unde fusese lăsat în suspensie. Valuri uriașe de oaste dușmană se îndreaptă spre Țara Românească. Semiluna își îndreaptă spre Țara noastră toată puterea sa. A venit, după aceasta, Călugărenii unde mândria națională a fost răsbunată. O mână de viteji conduși de un geniu și de sufletul românesc au învins. Până la sfârșitul lunii octomvrie, acelaș an, 1595, țara a fost curățată de Turci, cari, acuma, îi caută, lui Mihai, prietenie și alianță.

Urmează, din toamna 1595, până în 1599, o perioadă, mai mult sau mai puțin, de liniște, în țară. În mintea și în sufletul lui Mihai însă nu-i liniște ci se frământă planuri, unele mai mărețe ca altele, toate, însă, având la bază ideea națională românească și ideea creștină.

Unul din planurile care fierbea în mintea lui Mihai era lupta în contra Turcilor, pentru a-i scoate din Europa și a elibera toate popoarele creștine îngenuchiate de puterea lor.

Pentru înfăptuirea acestui vis, el plănuia să strângă o armată de 200.000 de oameni, cu cari să intre în Bulgaria, să se stabilească la Sofia, unde să mai adune, încă o armată tot de 200.000. Cu aceste forțe uriașe el putea, după planul său, să dea lovitura de moarte Turcilor și să-i și gonească din Europa.

Popoarele creștine, din peninsula Balcanică, în adevăr, credeau stăruitor în existența unui asemenea plan; iar Grecii așteptau doar ziua când să se ridice în masă, și să vină sub steagurile eroului român, eliberatorul popoarelor de sub jugul turcesc. Asemenea și Bulgarii, Sârbii, Macedonenii, etc., abia așteptau să vadă fluturând, de undevă, steagul libertății ca toți să vină să lupte și să moară sub steagurile acelui erou al creștinătății. Acest erou, ce se arătă la orizont, ca și soarele strălucitor era, pentru ei, Mihai.

Un al doilea plan, cel puțin tot așa de măreț, care se frământă în mintea lui Mihai era cucerirea și împărțirea Poloniei. „El propunea împăratului un plan și mai îndrăzneț, anume ca după ce cucerirea Moldovei s'ar îndeplini fără vărsare de sânge, „fiindcă el avea legături cu Moldovenii“ să întrepreindă pe aceea a Podoliei, Lituaniei și a Rusiei (roșă) ba chiar să supună autorității imperiale toate țările dela Marea Caspică până la Buda, Alba regală și Solnoc etc... (1).

Pentru înfăptuirea acestui plan, Mihai a intrat în tratative cu Boris Gudunov, țarul Rusiei, (1598—1605), cedând în planul lor, Rusiei, provinciile rutene, iar el, Mihai rezervându-și Polonia propriu zisă. Mihai se bizuia, între altele, în gândurile sale, și prin aceea că în Polonia se începuse introducerea catolicismului, iar „Polonia ortodoxă, își pusese toată nădejdea în Mihai“, la care se uită ca la un liberator.

Asemenea el mai făcuse legături și cu Cazacii Zaporojeni, pe cari li întărataseră contra Poloniei.

„...marele ostaș se înțelese — spune un isvor contemporan, reproduș de Bethlen Ardeleanul — și cu „alți mulți cari erau în Polonia de legea răsăriteană“. Și nădejdea lui era să desfacă unitatea, factice, a acestei Polonii încărcate de ținuturi rusești și să atragă la sine părțile cu care avea ca legătură religia“ (2).

Mihai a dus tratative cu patriarhul de Constantinopol, cu mitropolitul de Kiew, cu marele duce al Muscalilor și cu Carol de Sudermania. Împărțirea Poloniei, după aceste planuri, trebuia să se facă: Austria să ia Polonia cea mare, Muscalii,

¹⁾ A. Xenopol. Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, pagina 130.

²⁾ Bethlem. Extras din Iorga. Istoria arm. românești, vol. II, pag. 24.

Lituania ; Suedia, Livonia ; iar restul Poloniei și în special părțile ortodoxe cu Polonia rusească, prin plan, lui Mihai.

Bethlen, un contimporan al lui Mihai, și însemnat scriitor îi atribuie lui Mihai și intenția de a se face rege în Ungaria.

Iacă, până acum, trei planuri mari, cari se frământau în mintea lui Mihai.

Ei bine nici unul din aceste planuri nu l-au tentat intr'atăta încât să caute să le și pună în executare. El s'a servit de svonurile ce s'au răspândit în jurul lor, iar la adăpostul lor el și-a croit și pregătit adevăratul său plan care eră cucerirea Ardealului și a Moldovei și întrunirea sub o singură domnie, a celor trei țări românești.

Să nu fi fost oare de loc în mintea și sufletul lui Mihai, sentimentul unității naționale românești ? Să fi fost oare numai întâmplarea, care a îndreptat acțiunea și pașii lui Mihai, la început, înspre Ardeal, și pe urmă înspre Moldova, fără ca el să fi văzut, în sufletul său, necesitatea unirii celor trei țări surori, sub o singură domnie ?

Dăm mai jos, părerile istoricilor noștri, în cap cu ilustrul istoric și marele învățător N. Iorga, din cari se poate deduce că Mihai, cel puțin, a întrezărit frumusețea unei asemenea acțiuni, și că a lucrat la dânsa, cu convingerea omului că aceea ce face este bine pentru poporul românesc, pentru poporul său.

„Pe atunci Moldovenii nu se simțeau de acelaș neam cu vecinii lor Munteni, deși vorbeau aceeaș limbă și aveau uneori domni din aceeaș familie. Dar ce făcuse Mihai până atunci deșteptase în sufletul lor ca o presimțire de frăție. Și, apoi, mai erau vitejii boeri, care săvârșiseră cu puțină vreme în urmă lucruri ce uimiseră răsăritul ! Vitejii, de oriunde, erau mai ales pe atuncea, ai viteazului“.

„Ce voia el acolo (Moldova) ? Singură pedepsirea unui vechiu dușman, răsbunarea, cum a pretins, a tragerii 'n țepă de Ieremia Movilă a vechiului său tovarăș contra Turcilor Ștefan vodă Răsvan, ocuparea unei țări spre care-l îndemnă instictul lui de Român ? Se pare că mai mult de cât atâta“.

„Nu că i-am presupune (lui Mihai) teorii naționaliste moderne, dar acelaș instinct, care adusese la 1300, fără teorie, creațiunea principatului a toată țara Românească, silea pe Mihai Viteazul să considere tot așa de unitar românesc caracterul întregii stăpâniri de moștenire și cucerire, pe care i-o dăduse o soartă în care vedea numai o consacrare de drept“.

N. Iorga

„In ce privește apoi însemnătatea lui Mihai pentru istoria Românilor, ea se vedește prin faptul că el a fost cel dintâiu infăptuitor al unității naționale. Adevărat că la începutul

răsboaielor sale nu l-a călăuzit gândul acestei înfăptuiri, ci a pornit războiul ofensiv în contra Turcilor numai ca să scape țara din umilința la care o degradase regimul lor de jafuri de corupție și exploatare nemăsurate“.

„După ce însă prin biruințele sale dela Călugăreni, Giurgiu și Nicopole, umpluse de groază pe Turci și de frumoase speranțe a liberării pe toate popoarele creștine din Balcani, acțiunea politică a lui Mihai începù a trece peste granițele țării cărmuite de dânsul“.

„Țara, biserica și neamul. Ideea de țară se lovește, evoluiază spre ideea de neam, a cărei acțiune se vedește în pregătirea dibace a expediției ardeleni, în intrarea lui Mihai cu triumf în Alba-Iulia și în fulgerătoarea cucerire a Moldovei, unde i se face jurământul de credință al boerilor și ungerea sa întru domnie (1 Iunie 1600). Timp de șapte luni i-a fost de ajuns ca să întindă hotarele cărmuirii românești până aproape de marginile firești ale neamului și ale limbii străbune“.

„Trebue să arătăm însă că ideea națională a lucrat în mod însemnat și în actele de guvernare ale lui Mihai, atât în Transilvania cât și în Moldova. Consolidarea vechilor legături ierarhice dintre mitropolia ardeleană și cea din Tg.-Viște, scutirea preoților români din Transilvania de îndatoririle iobăgiei, de o parte, iar de alta actele soborului ținut la Iași la 2 iunie 1600, dau suficiente dovezi în privința aceasta. Din aceste acte ies la iveală chiar un fel de naționalism intransigent...“

„Dacă Mihai a fost atât de laudat pentru eroismul său, el a devenit mai târziu și un puternic îndrumător al neamului românesc, atât prin domnia lui glorioasă, care a dovedit că unirea tuturor Românilor într'un stat e cu putință, cât și prin moartea sa tragică, prin sfârșitul său groaznic pe care i l-a pregătit G. Basta. Acest omor nu putea să rămână nepedepsit, iar singura răsplătire vrednică de numele marelui erou tragic nu putea fi alta de cât înfăptuirea din nou și pentru totdeauna a unității naționale, realizată de dânsul în mod trecător. Tot ce s'a lucrat dela 1601—1918 de o latură și de alta a Carpaților fie pentru fie contra acestei idei, a contribuit să pregătească terenul pentru a ei înfăptuire. Aceasta a fost urmarea cea mai însemnată a domniei lui Mihai: amintirea lui a luminat ca un stâlp de foc sufletul generațiilor următoare, îndrumându-le neconștient să încerce a duce la îndeplinire menirea istorică a neamului românesc“.

Dr. I. Lupăș.

„De și nu atât unirea țărilor române fusese ținta lui Mihai în cuceririle sale, și el le întreprinse pe rând pentru a-și asigura poziția lui de domn al Munteniei întâiu prin cucerirea Ardealului, apoi prin aceea a Moldovei, totuș nu-i mai puțin adevărat că Mihai realizase, fie și numai pentru o clipă, uni-

tatea politică a țărilor române, fapt de o însemnătate nemăsurată, dacă nu ca o încoronare a năzuințelor trecute, ce nu tinsese niciodată în chip conștient către unire, desigur ca o apucare înainte a țintei pe care poporul românesc, ca și orice popor ce se află în starea lui, trebuie să o aibă pentru viitor : *aceea de a-și întinde hotarele politice până unde se întind acelea ale naționalității sale*. Aceasta este gloria cea mai mândră a lui Mihai Viteazul, *steaua care aprinsă de el în trecut, va luci totdeauna în viitorul poporului român și a cărui lumină va fi pururea îmbinată cu figura lui Mihai*".

A. Xenopol

Din toate aceste afirmări și păreri, reese neîndoios că Mihai chiar dacă nu ar fi avut, în mintea sa, chestiunea „Unității Naționale a poporului românesc“ așa cum se vede și se simțea în zilele noastre, înaintea războiului pentru întregirea neamului, totuș, se pare, cel puțin, că el consideră întrunirea celor trei țări, Românească, Ardealul și Moldova, sub o singură domnie, ca absolut necesar cel puțin pentru creștinătate, dacă nu numai pentru românism.

Intr'o scrisoare a sa către împăratul Rudolf spuneă, între altele : „Să ia aminte Măria Sa că Ardealul și Țara Românească în ce loc sunt ; că tot norocul creștinătății este aruncat pe aceste două țări ; că Dumnezeu să ferească, de-ar apuca Turcul aceste două țări, ar fi peirea a toată creștinătatea. Poftim pentru ținuturile ce au fost mai înainte vreme de moșie și de ținutul hotarelor acestor două țări, de țara Ardealului și de Țara Românească, să le dobândim, și să fie iar la moșie și să ție de hotarele acestor țări, *cum au fost de veac*”.

„Cum au fost veac“. Așa spune Mihai Viteazul în scrisoarea sa. Asta însemnează că în mintea lui Mihai, unirea celor două țări, Țara Românească și Ardealul era imperios necesară pentru creștinătate, și că ele trebuiau să formeze o singură moșie „hotarele acestor două țări, cum au fost de veac”. De aci se vede că Mihai consideră ca o necesitate politică creștină unirea celor două țări, ca să nu poată pune mâna Turcii pe ele, căci ar fi fost „peirea a toată creștinătatea“ ; dar consideră și ca o necesitate politică național românească, fiindcă ele de veac au fost considerate ca fiind una, iar hotarele lor, au fost „hotarele aceleaș moșii”.

De altfel, Mihai Viteazul, chiar dela suirea sa pe tronul Țării Românești a căutat să întretină relațiuni cu Românii din Ardeal și din Moldova. Prin emisarii săi, în special, călugări, îmbărbăta pe Români la rezistență în contra stăpânitorilor Unguri ; iar când s'a înscăunat în tronul Ardealului, ceadintăiu grijă a sa a fost să se voteze de către dieta dela Alba-Iulia, o lege specială în folosul țărănimii române, în contra părerilor

„celor trei națiuni și patru confesiuni”, cari spuneau că au votat numai pentru considerație față de Măria Sa”.

Dacă sentimentul național n'ar fi lucrat de loc, în sufletul lui Mihai, este probabil că nici nu s'ar fi gândit el să facă un asemenea pas, care-l punea rău cu toată nobilimea străină. — ungurească, săsească-secuiască, — și desigur că nici nu s'ar fi gândit, mai înainte să-și trimeată emisari printre Românii ardeleni, sau moldoveni, sau să le ridice biserci și să-i lege bisericeste de Țara Românească.

Mihai Viteazul, ca și predecesorii săi, s'a îngrijit să întărească, din primii ani ai domniei sale, legăturile țării sale cu Ardealul, prin religie. Așa, în anul 1595 el a încheiat cu Sigismund Bathori, atunci domn al Ardealului, un tratat prin care se spune că toate bisericile românești, ca și toți preoții lor, de orice rang, din tot cuprinsul Ardealului, sunt sub autoritatea bisericească a mitropolitului român dela Tg.-Viște și că slujesc slujba religioasă numai după rânduelile bisericii românești.

Mitropolitul din Tg.-Viște, la început, iar mai pe urmă cel din București, avea titlul de mitropolit al Ungro-Vlahiei, și exarh al plaiurilor, tot așa cum fusese, cu două sute de ani mai înainte și cu mitropolitul dela Curtea de Argeș, pentru a se arăta astfel supremația religioasă a lor asupra tuturor Românilor din Ardeal.

Mihai Viteazul întărind și reinviind, prin tratat, această situație privilegiată, urmărește, cu siguranță, și scopuri politice de legătură cu poporul românesc, și este multă probabilitate că el, în planurile sale, de cucerirea Ardealului, să fi pus mare preț și pe chestiunea legăturilor religioase, între Țara Românească și Ardealul.

De altfel terenul eră pregătit de mult, înainte în sufletul poporului ardelenesc. Insuș Ștefan cel Mare, înființând episcopia Vadului, se pare că a urmărit, politicește, aceeași idee a unității naționale între Moldova și Ardeal, iar Mihai caută să o înfăptuiască cu armele în mână.

Mitropolia creștină ortodoxă din Alba-Iulia ridicată de Mihai Viteazul, după tratatul din 1595, cu Sigismund Bathori ca și biserica din Ocnele Sibiului, erau stâlpii pe cari se rezemau încercările lui Mihai, de a păstra legături continui, cu Românii din Ardeal.

„Pentru binele creștinătății sufăr ori și ce lăsând în mâna lui D-zeu răsbunarea cauzei mele”, spune Mihai, într'un memoriu pe care-l trimite împăratului Rudolf; iar în altă parte: „Năzuințele mele pentru cauza creștinismului au fost mai curate decât lumina soarelui pela amiazi”.

Mihai Viteazul face episcop la Vad pe Ion Cernea, un devotat al său și al cauzei românești; iar pe Serghie dela

Tismana îl trimete episcop la Muncaci. Tot Ardealul era împănătat cu emisari românești.

În acest mod, Mihai Viteazul, cu mult înainte de a intra în Ardeal, își avea terenul și sufletele românești preparate pentru unirea cu Țara Românească.

Istoricul A. D. Xenopol, care nu-i atribuia, aproape de loc idei de unitate națională lui Mihai, spune în lucrarea sa „Istoria lui Mihai vodă Viteazul” următoarele, cu privire la legăturile lui Mihai cu Moldovenii: „Mihai, însă, care până acum lăsase să pătrundă gândul său numai în inconjurimea lui, ajungând aproape de momentul punerii în lucrare, îl răsuflă și către mințile germane. În 3 Ianuarie 1600, el spune lui Carlo Magno că dacă i s'ar fi dat banii făgăduiți, el ar fi acum stăpânul Moldovei, întrucât *are întinse înțelegeri cu locuitorii acestei țări*”.

Aceasta ne arată că Mihai avea și în Moldova, ca și în Ardeal, trimișii săi, cari să-i pregătească calea cuceririi, în vederea unirii celor trei țări surori. De altfel, rezultatul acestor misionari pentru pregătirea poporului moldovenesc, pentru unire ca și al „acelor întinse înțelegeri, cu locuitorii acestor țări” s'a văzut din prima întâlnire între cele două armate, în bătălia dela Jastea, când toți Moldovenii din oastea lui Eremia Movilă, au trecut, cântând, lângă ostașii lui Mihai.

Toate acestea ne arată, cred, neîndoios, că Mihai Viteazul a fost călăuzit în acțiunile sale militare, în Ardeal și în Moldova, în primul rând de adâncul sentiment național românesc al unirii țărilor surori și a lucrat ani de zile, cu toată energia în acest sens, în ambele țări, Moldova și Ardealul.

Este posibil, însă, ca acest sentiment național românesc să nu fi fost la el sub forma aceea exclusivă „a întrunirii laolaltă a tuturor fraților” așa cum a fost sădită în inima generațiilor de după Mihai până în zilele noastre, adică cu toată activitatea și întreaga sa ființă numai în această direcție. Zic, este posibil, ca această, idee a lui Mihai să fi fost creiată în colaborare cu cealaltă mare idee a luptei în contra Turcilor, punându-se el în capul tuturor creștinilor subjugăți de Turci, și, apoi, cu o armată numeroasă de circa 400.000 creștini, să scoată pe Turci din Europa.

Este posibil, ca în vederea executării acestui plan uriaș, Mihai să fi văzut mai întâiu necesitatea unirii sub un singur sceptru a celor trei țări românești, ca, având la bază, o forță atât de importantă să încerce a-și grupa în juru-i pe toți ceilalți creștini din peninsula Balcanică. Altele, desigur, ar fi fost șansele de izbândă ale lui Mihai, în contra Turcilor dacă mai întâiu el ar fi fost domn peste cele trei țări românești constituind o mare și puternică țară și n'ar fi avut în spatele său domni dușmani ca Sigismund ori Andrei, sau ca Eremia, și altele, fără îndoială, ar fi fost, când el ar fi știut că dușmanii săi,

din Ardeal și Moldova, stau gata să se repeadă asupra Țării Românești, când ei ar fi văzut pe Mihai angajat, cu toată puterea, în contra Turcilor.

Așa că noi suntem înclinați să credem că luptele pentru cucerirea Ardealului și Moldovei, aveau la bază ideia unității naționale, poate, numai ca un mijloc pentru atingerea unui scop anume. Eră, numai, o primă etapă, în vederea marilor lupte ce trebuiau să se dea mai pe urmă în contra Turcilor, lupte cari ar fi avut caracterul de decizie între creștinism și mahomedanism, și în care Mihai ar fi fost conducătorul tuturor oștilor creștine chemate a lupta în contra Turcilor, până la gonirea lor din Europa.

În această primă etapă, însă, Mihai Viteazul, care cunoștea legăturile de sânge ale locuitorilor de pe ambele cline ale Carpaților ca și limba și credința lor a căutat să păstreze și să desvolte, cât mai mult, aceste legături, ba chiar să le și utilizeze în luptele ce le-a întreprins, născând astfel puternic chestiunea unității naționale care a fost, apoi, mai târziu, punctul de miră al tuturor Românilor, dela Mihai și până în zilele noastre.

Oricum, ar fi, este, însă, neîndoios că Mihai Viteazul a reușit pentru un scurt timp, să unească, sub sceptrul său, în mai puțin de opt luni de zile, cele trei țări surori, și să refacă unitatea națională, pentru prima oară dela Traian. Iar jertfa vieții lui este incununarea operii sale.

Dacă faptele militare ale lui Mihai în perioada 1599-1600, după cum s'a arătat, îl pun pe acest mare erou național al nostru în rândul celor mai mari generali ai lumii; apoi faptele lui românești, și mai ales gestul cel mare al unirii celor trei țări, Țara Românească, Moldova și Ardealul, într'o singură domnie, precum și jertfa vieții lui, pentru această mare cauză, îl ridică pe Mihai Viteazul deasupra tuturor marilor Români ce s'au jertfit cândva pentru cauza sfântă a românismului. Dacă este adevărat că un neam, o țară, trăește și își alcătuește viața, din viețile fiilor săi, vieți jertfite numai pe altarul sfânt al patriei, și dacă viața scumpei noastre țări este și ea alcătuită din acelea multe și nenumărate vieți cari, în decursul timpurilor, s'au sacrificat pentru ea, apoi, desigur, că în fruntea tuturor acelora stă Marele Mihai. El stă în fruntea tuturor eroilor neamului, din toate timpurile și sufletul lui conduce sufletele tuturor eroilor dela Traian și până în zilele noastre.

El a fost primul, de la Traian, care s'a gândit că Românii trebuie să fie cu toții la un loc, și care a și reușit să înfăptuiască, din totii, la un loc, un singur stat, o singură țară, un singur popor, o singură domnie. Pentru această mare idee el își jert-

fește viața. Cade ucis mișelește, nu în luptă fățișă, ci în luptă hoțescă, criminală, ucigașă. El este astfel prima și cea mai de seamă jertfă făcută pentru marea idee a unității neamului.

Se știe că marile idei inving și pătrund numai prin jertfe. Christ, marele mântuitor al omenirii, a pătruns în lumea întreagă numai prin suferințele și jertfa ce a făcut-o pe altarul credinței și iubirii.

Mihai pătrunde, prin jertfa sa, făcută pe altarul iubirii de țară și de neam, până în cel mai micuț suflet din cea mai ascunsă colibă locuită de Români, de pretutindeni. El a aruncat sămânța unității naționale în timpul celor câteva luni, cât a putut ține la un loc pe toți Românii; dar această sământă, încolțește, prinde rădăcini adânci și se desvoltă pe nesimțite, dar sigur, adăpostită și susținută numai de sacrificiul vieții sale. *Sufletul său este călăuzitorul neamului. Sufletul său este luceafărul speranțelor neamului; numele său și jertfa sa sunt steaua călăuzitoare spre cari se îndreptă întreg românismul ori de unde ar fi fost.*

La noi în țara liberă, în Basarabia, în Bucovina, în Ardealul întreg, apoi, pe malul drept al Dunărei și până la Macedonia, ori de câte ori se vorbea de unitatea națională de întregirea neamului, venea numai decât în mintea și în sufletul fie-căruia, sfântul nume al Marelui Mihai și al jertfei făcute de el pentru neam. Cu flori i se incunună veșnic chipul ca și cum se împodobeă, prin el, ideea mare ce l'a călăuzit și pentru care el a căzut.

Scriitorii mari ai neamului, profesorii și oamenii mari ai poporului, poporul chiar, nu a scăpat niciodată ocaziunea de a nu merge, în zilele mari, în zilele grele, să se închine și să se roage fie la mormântul lui, fie la icoana lui, fie la chipul lui, închinându-se astfel ideii celei mari înfăptuite de Mihai și cerând sprijinul ei. El reprezintă ideea sfântă pentru care trebuie să ne jertfim și noi, dacă va fi nevoie pentru a ajuta la înfăptuirea ei.

Nu au scăpat aceștia niciodată ocaziunea de a vorbi de faptele lui glorioase, mărețe, și românești și totdeauna au scris pagini frumoase, mișcătoare, dătătoare de viață, din gloria lui, ca și din jertfa lui.

Imi amintesc, cu multă duioșie, de o cuvântare ținută de inimosul Român Amos Frâncul, la Cluj, în luna aprilie 1919, când se hotărîse mobilizarea Ardealului. La o masă mare erau strânsi câteva sute de studenți ardeleni ce plecau la mobilizare și cari voiseră ca înainte de a pleca la luptă să ia cu toții o masă camaraderească de despărțire și de frăție. Prezidă D-1 Amos Frâncul. În o cuvântare plină de un naționalism ce mișcă și măduva oaselor le reamintea, între altele, de ma-

rele Mihai, „care a pătruns pentru întâia dată în cetatea Bălgradului spre a înfăptui unirea și care apoi a fost ucis tâlhărește“. „Răsbunați-l“ ! le striga Amos Frâncul. Le reamintea de Baba Novac ars pe rug de Unguri, chiar în Cluj. „Răsbunați-l“ ! Și apoi, le reamintea, se înțelege, și despre Horia, Cloșca, Crișan, Iancu, de suferințele neamului, de idealurile urmărite, etc., etc.

În Basarabia, în primăvara anului 1917, Românii ardeleni, prizonieri la Ruși, veniseră la noi în țară pentru a lupta în contra dușmanului comun. Primul transport, de câteva mii se strănsese mai întâiu în Basarabia la Kișinău. Aci au fost primiți de marii Români localnici între care și neuitatul Murafa. Acesta a dat Ardelenilor un mare steag tricolor, de mătase brodată, pe care scria „libertate sau moarte“. În cuvântarea românească, mișcătoare și înflăcărată ce le-a ținut-o cu acea ocazie, le-a spus între altele, vorbindu-le despre drapel : „Primiți-l cu dragostea cu care vi-l dăm și'l duceți cu bine peste Prut, peste Milcov, peste Olt, peste Mureș, și peste Crișuri ! Fluturați-l triumfători peste întreaga întindere românească și implântați-l, apoi în numele nostru, pe turnul cetății dela Alba Iulia” a lui Mihai Viteazul etc.

Sunt sute și mii de versuri, de poezii patriotice, peste tot, unde se preamărește Mihai și fapta sa mare națională, unde se vorbește de legătura ce eră între jertfa lui Mihai și acțiunile poporului nostru din timpurile de dinainte de războiul cel mare. Am luat la întâmplare două, și-mi voiu permite să le citesc aci, pentru a evidenția, și mai mult, acea ce am susținut, că sufletul lui Mihai ne călăuzea și ne ducea, în mod fatal și fericit, spre ținta la care am ajuns.

Poetul Cerna publică în 1910 volumul său intitulat „Poezii“. Între acestea este una : *Către Pace*.

Eră în timpul când așa numiții „pacifiști” căutau să câștige cât mai mult teren în ochii și în mintea popoarelor. Pacea, strigau ei, a fost propovăduită și de mântuitorul lumii „Pace vouă”. Socialismul, ba chiar anarhismul și comunismul eră, însă, în substrat și alimentat, pe sub mână, de poporul care avea nevoie să se răspândească aceste idei tuturor altora, în timp ce el se înarmă până în dinți. S'au încercat și la noi și în parte s'a reușit, să se răspândească astfel de idei nenorocite, dar sentinelele puse de Dumnezeu la poarta conștiinței noastre naționale au dat alarma și au deschis ochii tuturor asupra pericolului ce ar fi fost pentru noi dacă am fi urmat dulcele cânt al sirenelor ce cântau *pace*, pe când alții se înarmau zi și noapte. Tot Mihai este, aci, pus înainte ; tot sufletul și umbra lui trebuia să ne călăuzească și să ne oțelească.

CĂTRE PACE

O zee !
 Nu-i printre noi un suflet, să nu poarte
 Dorința pământescului tău rai
 Spre tine 'ntindem dreapta toți, dar, vai !
 Trecutul plin de lacrimi ne desparte ;
 Tot fulgeră, de dincolo de moarte,
 Insângerata spadă-a lui Mihaiu
 Iar la lumina ei, cetim deodată
 Și slava și durerea noastră toată :
 Măreț, fulgerător, dar fără ură,
 Veni — și s'au plecat supuși Carpații,
 Ș-o clipă, după un mileniu, frații
 Viu mâinile și'ntind : se cunoscără...
 El a căzut, răpus de-a nopții gloată,
 Și-ai lui s'au risipit tăcuți, în cete ;
 Dar mâinile ce s'au atins odată
 Se caută și azi cu vechea sete.
 El a căzut, dar visul lui nu moare :
 Din groapa-i tăinuită, crește-o floare,
 Mereu se 'nalță floarea 'nlăcrămată
 Și-a ei mireasmă umple țara toată...
 Ia-ți sborul înapoi ! În fiecare
 Trecutul plin de răni e încă viu :
 Domnește'n toți un duh de răzbunare
 Vii prea de timpuriu.
 De-ar amuți în mâna noastră durda,
 Ce-ar zice sfânta umbră dela Turda,
 Al neamului străjer ?
 Ce-ar glăsui strămoșii din morminte,
 Când am uită dorințele lor sfinte ?
 Ia-ți sborul către cer !
 Iar, când vom vindeca străvechea rană
 Când visurile fi-vor intrupate,
 Iar nedreptăți de veacuri — răzbunate —
 Noi cei dintâi, din lumea pământească
 Cu flori te-om așteptă.
 Tu doine vom chemă cereasca mană
 O, Zee ! Vie 'mpărăția ta
 Să ne păzești a neamului icoană...!

O a doua poezie, care mi se pare mai mult o clar-vedere a viitorului, scrisă cu mult înainte de lucrurile întâmplăte, este poezia Goroslău a Domnului N. Iorga.

Aci, se vede parcă, întreg războiul nostru ; distrugerea țării

noastre, apoi invocarea către Mihai de a veni să ne scape țara și neamul, și să risipească pe dușmani tot așa cum i-a risipit la Gorâslău.

*De sus de pe plai
O Doamne Mihai
Vin' de ni te-arată,
Arată-te-odată.
Te arăți odată
Piere oastea toată
A vrăjmasilor
A fricoșilor
Cum la Gorâslău
Tare, brațul tău
A făcut să piară
Ca un bulz de ceară
In foc întetît,
Dușmanu 'ngrozit,
Și câmpia toată
S'a umplut de gloată,
De nemeși trufași,
De bieți simbriași,
De Turci întărâtați,
De haiduci turbati,
Și-a venit dreplate
In creștinătate!*

Dar chiar în ordinul de zi dat de M. S. Regele, în ziua declarării războiului nostru la 14 august 1916, ne vorbește între altele și despre Mihai Viteazul: „Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor — înaintașilor —, închegând pentru totdeauna aceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea Românilor de pe cele două părți ale Carpaților“. De noi atârnă azi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe frații noștri de peste munți și din plaiurile Bucovinei, etc.“

Peste tot, și la toți, ideia dominantă este Mihai; sufletul călăuzitor este Mihai; flacăra ce încălzește și luminează calea tuturor Românilor, este jertfa vieții lui Mihai făcută pentru înfăptuirea unității neamului. Toți Românii credeau prin ea, și trăiau prin ea.

El este deci, Mihai cel mare și Viteaz, acela care sădește ideia și care o răspândește în întreg poporul său. Dela el este pornită și în numele lui s'a lucrat la înfăptuirea ei.

Profesorul Onciul, într'o conferință ce a ținut la Ateneu în ziua de 8 Noembrie 1901, vorbind despre Mihai zice între altele:

„Din zilele împăraților Romani, țările unite de Mihai, sub sceptrul său, n'au mai fost unite sub o singură domnie. Și eră

o minunată coincidență că tocmai atunci se împlineau 15 secolii de când Traian împăratul a pus mai întâiu piciorul pe pământul Daciei, spre a o face țară romană. Se putea un mai mândru jubileu? Traian și Mihai-Viteazul sunt, în trecutul nostru cele două nume mari care înfățișează, în istorie, unitatea României.

„Dar este o veche zicătoare: „Omne trinum perfectum“. În treime este deplinătatea. Să sperăm și să credem că nepătrunsul viitor ne păstrează un al treilea nume!“

Ce frumos ne spune și cu ce credință le zice.

Dumnezeu a voit ca deplinătatea să se înfăptuiască și cred că profesorul Onciul este fericit, așa cum suntem și noi, și cum sunt toți Românii, că prezicerea sa s'a înfăptuit sub ochii săi, și poate mai iute și mai complet decât am fi crezut cu toții.

În anul 1916, M. S. Regele Ferdinand simțind rostul vremii și înțelegând căldura sângelui poporului său își strânge oastea sa credincioasă și trece Carpații, iar după lupte omerice, jertfindu-se zeci de mii și mii de sute de vieți, desrobește pe frații noștri de sub jugul păgân. În ziua 1 decembrie 1918 în vechea cetate Bălgradul — Alba-Iulia a lui Mihai, — sute de mii de Români din întreg Ardealul au jurat unirea cu țara mamă.

În luna mai 1919, M. S. R. Ferdinand, însoțit de prea grațioasa noastră regină, intra încununat de flori și în mijlocul unui alai nesfârșit, în Alba-Iulia, a lui M. V. și pe aceeaș memorabilă poartă.

În ziua de 29 dec. 1919, primul parlament al României Mari a votat, cu un entuziasm ușor de înțeles, unirea. Și astfel visul lui Mihai se găsește aievea, înfăptuit.

Iar în 1922, luna octombrie, în luna când Mihai a cucerit Ardealul, noi cei de azi am văzut minunea cu ochii. Regele tuturor Românilor încoronându-se în Alba-Iulia și vorbindu-le tuturoră despre *sfânta Unire*.

Sfânta treime, Traian, Mihai și Ferdinand, sunt, de azi înainte, cele trei nume mari din întreaga istorie a neamului și de cari pe veci va fi legată istoria unității noastre naționale.

* * *

Așa era terminată conferința ce am ținut-o peste tot, afară de Cluj, unde am introdus o notă cu totul diferită, din cauza împrejurărilor politice interne românești.

Pe atunci, învrăjbirea între unele partide naționale și între partidul care se spunea că reprezintă Ardealul, partidul național, era la culme. Dușmanii personali, cei mai neimpăcați n'ar fi fost atâta de întărâtați unii în contra altora, cum se prezintau pe atunci politicienii. Lupta și răutatea fusese împinsă până la treptele tronului. Așa, cu ocazia încoronării, la

Alba-Iulia a marelui nostru rege Ferdinand I-ul și al Reginei Maria, lupta în contra stării de guvernământ de atunci, a fost împinsă atâta de departe, încât, cu toții, din acel partid, au refuzat a lua parte la încoronare. Nici unul nu a venit să se închine regelui desrobitor de țară și întregitor de neam, Ferdinand I-ul; nici chiar preoții și erarhii „uniți“ Români, nu au pătruns în biserica încoronării, unde totuș, au fost prezenți reprezentanții Turcilor, Evreilor, etc. Câtă durere pe sufletele tuturor Românilor față de acest gest nenorocit! Tot așa cum a fost și cu ocazia botezului A. S. R. Principelui Mihai.

Mai mulți profesori universitari dela Cluj, între cari neuitații Paul, Moș din tată 'n fiu, Bogrea, etc., cu o zi înainte de conferința mea dela Cluj, mi-au sugerat ideia ca să ating anumite chestiuni și să fac un apel la unirea tuturor sufletelelor românești. Deși aceasta era o chestiune delicată și care putea fi interpretată cu totul altfel decât scopul ce se urmărește de propunători, totuș fiindcă în conferința mea vorbeam de Mihai Viteazul înfăptuitorul unirii celor trei țări surori, se putea introduce, pe nevăgare de seamă și această chestiune. Și am făcut-o!

Dau aci, partea introdusă atunci fiindcă poate folosi la ceva, vreodată, cuivă.

„Poporul românesc, popor norocos, a putut, cu jertfe în calculate și neasemuite, să se strângă în întregime laolaltă sub o singură domnie, reînființând, după trei sute și ceva de ani, visul cel mare și planul cel mai măreț al viteazului Mihai, sub spectrul și puterea lui Ferdinand I-ul cel leal, cel Mare și cel viteaz. Unirea de astădată este pe vecie; nimeni nu va mai fi în stare să o dărâme, nici loviturile din afară, nici ciocnirile dinăuntru. Voința și dragostea întregului neam stă de strajă la porțile conștiinței noastre naționale, având pe steagul țării scris cu sânge și cu vieți: **UNIRE**.

„Popor descendent din neam de împărați și din poporul rege, a arătat încodată mai mult că vorba lui Miron Costin „nasc și în țările românești oameni“ nu a fost o vorbă aruncată în vânt, ci spusă din suflet curat și cinstit. Da! oamenii născuți, în epoca aceasta de glorie a neamului nostru, au putut, prin puterea lor, dar și prin sângele și viața lor să înfăptuiască visul strămoșesc, de dorul căruia „răposase și moșii și părinții“!

Popor norocos și fericit, așezat pe plaiuri cum nu sunt altele, pe întreg cuprinsul lumii, ca bogăție și frumusețe.

Popor care a avut în trecutul său „oameni“ cu care s'ar fi putut mândri orice alt popor din lume, oricât de mare și de luminat ar fi fost.

A avut în trecutul său oameni ca Mircea, Ștefan, Mihai, Corvin, Cantemir, Horia, Tudor, Lazăr, Iancu, Barnuțiu, Șa-

guna, Mureșan, Cuza, Carol cel înțelept, apoi regele Ferdinand cel Mare cu aleasa lui soție Regina Maria, mama neamului, care și-a făcut un „crez“ din unirea tuturor Românilor. Regi nu numai prin locul ce-l ocupă, ci prin virtuțile ce le au și prin sacrificiile ce au făcut. Înaintea Lor plecăm genuchiul, fiindcă Ei sunt Țara și Ei sunt neamul.

Și mai avem oastea nevăzută de martiri și mucenici ai neamului, de pretutindeni, cari ne stau într'ajutor la nevoia cea mare.

Și, apoi, zarea se 'mpânzește de sute de mii de cruci albe, ale celor ce și-au dat viața pentru a mări și a susține viața țării și ființa neamului. Nu ne doare că au fost atâtea jertfe; suntem chiar fericiți, iar înaintea lui D-zeu jurăm că dacă ar fi să reîncepem, acelaș drum l-am apucă chiar cu jertfe îndoite și înzecit de mari, căci aceea ce este scris în cartea Domnului „unitatea Neamului cu oricâte jertfe“ ursit este să se înfăptuiască.

Popor mare și înțelept, sprijinit de sufletul cel mare al vieții eterne și neprihănite a neamului nostru. Când unora sta să le piară limba strămoșească, ceilalți frați le-au trimis putere și înțelepciune prin aleșii lor. Când altora sta să le piară însuș viața, ceilalți și-au dat viața pentru a le veni în ajutor.

Răsboiul acesta, cel mare, și neterminat încă, fiindcă urmările le simțim și acuma puternic asupra noastră, ne-a unit! Dar lipsa de înțelepciune a unora, ne desbină. Acum, în România mare frații aproape nu se mai cunosc cu frați. Stăm par'că mai departe, sufletește, ca înainte.

Și-i păcat! Și-i o crimă către țara și către poporul românesc!

Pe Mihai l-am răzbunat! Pe Horia l-am răzbunat! Pe Iancu și pe toți martirii cauzei noastre românești, i-am răzbunat prin victoriile mari câștigate și prin unirea cântată de toată românimea! I-am răzbunat, dar îi măhnim și-i îndurerăm cu aceea ce facem, cu faptele noastre de dăstrămăre românească.

Când țara mărită este înconjurată aproape numai de dușmani, cari nu așteaptă decât desunirea și fărâmițarea noastră, la noi în țară, în locul unirii, este destrămăre, este învrăjbire, este desbinare.

Unirea! Unirea sfântă în cugete și'n simțiri trebuie să domnească dela un cap de țară la altul și de sus până jos în toate sufletele!

Mihai vino înc'odată și unește ce-a rămas desunit! Mureșene cântă acum mai cu foc redeșteptătorul tău cântec al sufletului adormit! Ferdinand cel Mare, mai spune încă odată vorbele ce le-ai spus la mormântul Marelui Ștefan „insuflă-ne duhul sfintei uniri în inimile noastre pentru ca să putem duce

Înainte greaua sarcină a statului nostru întregit“ și trage încă-odată spada Ta fulgerătoare și victorioasă și arată-o celor ce nu vor să creadă nici în dreptatea dumnezeiască, nici în vorbele strămoșului Salustius Crispus, că „prin concordie lucrările cele mai neînsemnate devin mari ; iar prin discordie, cele mai mari se prăbușesc“. Așa poate că se vor cumiși și vor înțelege că mult mai ușor dărâmi decât clădești, și că mai iute se desface aceea ce cu multă trudă s'a făcut ; dar că vai și amar de toți va fi în ziua aceea nenorocită. Și că mai bine să murim cu toții laolaltă și să ne îngropăm sub dărămăturile clădirii prăbușite, decât să supraviețuim unui asemenea cataclism născut numai din necumințenia noastră și din lipsa de patriotism a tuturor ; fiindcă știut este că : „un stat nu poate trăi dacă luptele interne degenerază în lupte fratricide, între cetățenii statului“.

Mitropolitul Andreiu Șaguna

III.

MITROPOLITUL ANDREIU ŞAGUNA¹⁾

MOTTO : „Dacă m'aş naşte de o sută de
ori tot preot m'aş face”. Şaguna

„Asociaţia Culturală Infrăţirea din Arad, mi-a făcut cinstea, în anul 1928, să mă invite să țin o conferință publică, în palatul cultural din acel oraş. În invitaţiunea scrisă, se spuneă între altele : „Am dori ca din aceste conferințe să se desprindă, fie direct, fie indirect, convingerea pentru auditor că țara și neamul nostru sunt cel puțin tot atât de binecuvântate de Dumnezeu ca și țările și neamurile vecine ; că bogățiile noastre ne deschid câmp larg de activitate în viitor ; că însușirile poporului nostru sunt demne de admirație și că ori ce Român trebuie să fie mândru de a aparține acestui neam. Increderea în noi înșine și în viitorul țării trebuie să renască și să crească în sufletele Românilor din restul țării !”.

„V'am fi recunoscători, dacă subiectul ce veți alege — și care bineînțeles rămâne complet la apăsarea Dvs., — ar fi tratat în spiritul de mai sus”.

Față de o asemenea invitație, care seamănă mai mult o cerere a împlinirii unei datorii față de neam și de țară, nu am putut de cât să primesc invitațiunea. Ziua s'a fixat pentru 24 februarie 1929.

M'am supus bucuros invitațiunii făcută prin prea cuviosul arhimandrit Morușca, președintele asociațiunei, fiindcă eu consider ca o datorie sfântă de împlinit, de către toți bunii Români, ca atunci când ni se cere ajutorul într'o chestiune națională românească, trebuie să răspundem cât mai curând și cât

¹⁾ Conferință ținută la Arad, Timișoara, Băile-Herculane, Sibiu, București, T.-Severin.

mai complet. Dela modul cum va răspunde fiecare Român, la împlinirea datoriilor sale către țară și neam, depinde buna propășire a țării și a neamului.

Având ca directivă dezideratul de mai sus, al „Infrățirii” mi-am ales ca subiect să vorbesc despre Mitropolitul Andreiu Șaguna, adică să vorbesc despre viața și faptele unui geniu al românismului, care, prin activitatea sa uriașă, a putut schimba pasul soartei poporului românesc din Ardeal și din întreaga împărăție Austro-Ungară. Vorbind despre Șaguna, ca de unul din geniile neamului, cred că voi putea face ca fiecare Român să fie mândru că aparține acestui neam, arătând astfel că și în poporul românesc se găsesc oameni, cu care s’ar putea mândri orice alt popor; că și în neamul românesc sunt bogății intelectuale și culturale, de o valoare neasemănată, încă ascunse de negura timpurilor și cari nu așteaptă de cât ocazia de a ieși la iveală și a răspândi încrederea în noi înși-ne și în viitorul țării noastre.

De sigur, că subiectul acesta a mai fost tratat și de alții mai competenți, poate chiar aci, în conferințe frumos ținute și frumos populate de un auditor doritor de a cunoaște faptele mari ale oamenilor noștri din trecut. Dacă, însă, mi-am ales și eu acest subiect m’am gândit că repetiția lucrurilor bune și frumoase nu strică niciodată, ba din contră. Și, apoi, avem înaintea minții noastre exemple vădite și puternice că eternitatea nu se termină cu o vorbă. De sute și mii de ani se vorbește de viețile sfinților și ale oamenilor mari ai lumii, și ori de câte ori se rostesc, sau se vorbesc, din nou, totdeauna se găsesc, par’că, alte accente, și mai calde, cari se prind frumos de sufletul auditorilor. Ni se citesc, în fiecare duminică și sărbătoare, cuvintele apostolilor și sfințele evanghelii, ale bisericii noastre creștine ortodoxe, cu pildele și învățăturile dătătoare de viață, și le auzim așa de o viață întreagă, tot așa cum le-au auzit și părinții noștri, depe când erau și ei copii, și până azi la adânci bătrânețe, și tot așa le-au auzit și moșii și strămoșii, de mii de ani; și totdeauna ne plac și le ascultăm cu toată evlavie, cu toată credința și totdeauna par’că se înnoesc, în sufletul nostru, ca și tinerețile vulturului.

Viața și faptele mari ale sfinților sunt frumoase și atrăgătoare; dar viața și faptele oamenilor mari ai lumii sunt cel puțin tot atâta de frumoase, de instructive și care ne îndeamnă la imitarea lor, în limitele puterilor noastre.

Viața și faptele mari ale oamenilor mari ai neamului nostru, ne sunt, însă, înzecit și însutit, mai scumpe, mai frumoase, mai folositoare și mai necesare, fiindcă ele ne arată că și în „țările române au născut și crescut oameni”, și că dacă azi suntem așa cum suntem, se datorește în mare parte, numai faptelor lor mărețe și neîntrecute, din viața lor de genii ai neamului nostru. Altfel am fi fost pierduți ca neam.

Răscolind, cercetând și studiind viața și faptele mari ale acelor Români, ori de unde ar fi fost ei, inima ni se umple și ni se înalță de mândrie, fiindcă găsim, la fiecare pas în viața lor, valori neînchipuit de mari, bogății neîntrecute în lume, și cari pe drept ne ridică simțul de demnitate națională, la înălțimi nebănuite încă de nimeni.

Firește că viața și operele oamenilor celebri ai lumii sunt instructive și folositoare; firește că genialitatea, ori de unde ar fi, se răspândește ca și aerul dătător de viață, peste tot globul; dar nu-i mai puțin adevărat, că poporul din mijlocul căruia a răsărit un astfel de geniu al lumii, se simte înălțat până în slavă, nu numai în ochii săi proprii, dar și în ochii tuturor celorlalte popoare, fiindcă centrul, răspânditor de glorie neperitoare și dătător de viață, se găsește chiar în mijlocul poporului din care a luat naștere geniuul a cărui viață și fapte se cetesc, se învață și se eternizează. De aceea cred că infinit mai interesant și mai necesar, pentru noi Români, este de a cunoaște viața și faptele lui Mihai sau Ștefan, de cât chiar ale lui Napoleon sau Frederic; viața și faptele lui Șaguna de cât acele ale lui Richelieu sau Mazarin; opera dătătoare de viață a lui Lazăr de cât chiar mișcarea patriotică uimitoare a lui Fichte.

Firește că-i bine să cunoști viața și faptele a cât mai mulți oameni mari, genii ai lumii, căci dela fiecare putem să ne apropiem câte ceva folositor nouă și țării; dar, în primul rând trebuie să cunoaștem, cât mai adânc, pe aceia ce au avut sângele nostru, limba noastră, credința noastră, fiindcă faptele lor, în primul rând, ne fac să ne tresară inima de emoție și de mândrie legitimă, fiindcă aceștia sunt ai noștri, au fost trup din trupul țării și din al neamului nostru, înaintea căruia ne închinăm cu toată credință și cu toată smerenia.

De aceia am ales acest subiect și nu m'am oprit asupra vieții sau faptelor unui străin de noi.

Au fost, probabil, unii din cei cari auzind subiectul conferinței, poate s'au mirat că un ostaș să vorbească despre un cleric, despre un înalt arhieru. Acelora le-aș răspunde, dacă în adevăr sunt unii cari au avut această nedumerire, că eu, în primul rând, vorbesc despre un mare Român, și-i arăt, lumii românești, faptele și operele lui mari neîntrecute și geniale, de „om“ ales între aleșii neamului.

Dar chiar ca militar, vorbind despre Șaguna, nu vorbesc despre un străin de meseria mea, fiindcă și Șaguna, a fost un aprig luptător, ba chiar și un strateg de frunte, după cum voiu avea ocazia să arăt. Dar, anunț dinainte că vorbind despre Șaguna, nu-mi voiu permite să trec granițe neîngăduite și nici să pătrund în terenul dogmatic păstrat, firește, numai acelor cari sunt investiți cu darul lui Dumnezeu sfântul.

Nu voiu pătrunde în teritoriul oprit, ci numai până acolo,

până unde statul organic, Magna Charta, a bisericii noastre, stabilită de către marele Șaguna, îmi dă dreptul. Consider că în această privință sunt investit cu înalta binecuvântare a făuritorului statutului organic, în care sunt rezervate două treimi din locuri laicilor și numai o treime preoților, pentru a discuta chestiunile de biserică...

Înainte, însă, de orice tratare a chestiunii trebuie să fac o mărturisire a unui păcat, fiindcă știu că păcatul mărturisit este pe jumătate iertat. Eu, până acum în urmă, acum câțiva ani, nu am știut, aproape nimic, despre Șaguna, și mai ales n'am știut aceea ce a făcut, pentru neamul românesc și pentru biserica românească, precum și în ce împrejurări le-a făcut. Din timpul școlii am aflat că Șaguna a fost un mitropolit în Ardeal, că s'a născut la anul... și a murit la anul... și mi-am închipuit că a fost și el ca mulți alții care trec în lume aproape nevăzuți și neauziți; un om de omenie, nimic de zis; un preot cu frica lui Dumnezeu, un episcop și un mitropolit înalt și frumos, că știă să dea binecuvântarea din degete cu oarecare distincție, etc. etc. Și atâta. Când am văzut, însă, în anul 1923 la comerorarea a unei jumătăți de secol dela moartea lui, că au mers, la mormântul din Rășinari, să se închine Regele țării cu toată curtea, cu tot guvernul și cu toată țara, am înțeles atunci că mitropolitul Șaguna, nu a fost un ierarh de rând, ci a ieșit mult deasupra rândurilor; că Șaguna nu a fost numai un simplu mitropolit, ci a fost mult mai mult de cât obișnuit, iar faptele lui din viață trebuie să trăiască și azi, fiindcă suflarea românească este cuprinsă de jale la amintirea morții lui.

Atunci, am început să citesc și să studiez viața și faptele ierarhului nostru, marelui Șaguna, și pe măsură ce pătrundeam, mai adânc, în viața lui, pe aceeaș măsură mă vedeam cuprins de admirație, de venerație și de recunoștință față de un geniu al neamului nostru și căruia ori ce monument i s'ar ridica, ori cât de mareț — și pe care nici nu-l are, în nici o formă — ar fi prea mic față de faptele-i uriașe făcute numai în douăzeci și cinci de ani. Întreg românismul, de azi, trebuie să i se închine memoriei lui, și să-l slăvească ca și pe un sfânt, ca pe un mântuitor, căci el cu adevărat că a fost mântuitorul neamului românesc, și în special, din Ardeal; dar și de oriunde ar fi fost.

Atunci, mi-am dat și mai bine seama de sărăcia învățăturilor noastre din școale, în special în ceace ne trebuie nouă Românilor. Ar fi fost mult mai folositor să învățăm istoria adâncă a neamului nostru și a geniilor neamului nostru, de cât pe a altor popoare, cu care adesea nici nu avem măcar atingere.

* *

Părinții lui Șaguna, erau Români macedoneni, născuți în comuna Grabova, și trăiți, apoi, în Voscopolie. Această din urmă

localitate eră, pela începutul secolului al optsprezecelea, poate, cel mai mare oraș românesc, socotind toate teritoriile locuite de Români, ori de unde. Așa, se povestește că ar fi avut peste 12.000 de clădiri, unele cu mai multe etaje, toate în piatră și în cărămidă; peste 50 de biserici clădite, parte din ele, din marmoră și cu un interior foarte luxos. Populația eră toată omogenă, Români macedoneni. În Voscopolie eră și o tipografie, care nu se găseă nicăeri, prin aceste părți; aveă o academie unde veneau tineri din toate părțile să asculte învățăturile profesorilor renumiți pe acele timpuri. Pe lângă academie eră și o bibliotecă foarte bogată, despre care se vorbește și azi în istoriile locului.

În așa condiții de bogăție intelectuală și morală bisericească, trăiau cei aproape 60.000 de locuitori ai frumosului oraș, care puteă fi considerat ca o adevărată metropolă a românismului, de pretutindeni.

În acest oraș și într'o astfel de atmosferă au trăit părinții lui Șaguna, înainte de a fi nevoiți să ia calea pribegiei, goniți de persecuțiile, schingiuirile și de jafurile bandelor neînfrânate de Turci și Curzi, cari ucideau și distrugeau totul în calea lor.

Tot pe atunci, pe la anii 1750—1770, multe familii de macedo-români și-au părăsit țara lor frumoasă, pentru a se refugia sub scutul crucii. Printre cele mai renumite familii românești-macedonene, cari au părăsit Macedonia, se pot numi, pe lângă Șaguna, și următoarele: Mocioni, Gojdu, Dumba, Naco, Mutsu, Gabrovski, Sina, Ambrozi, Babes, Cârja, și altele. Aceste familii româno-macedone, au mers unele în Austria la Viena, la Pesta, iar altele la Brașov, Mișcholtz, Zemlin, unde, prin munca lor neobosită, prin priceperea lor neasemănată și prin cinstea lor recunoscută de toți, au putut înființa școli, biserici, bănci, repute în toate părțile.

Familia Sina a înființat o mare bancă, cea mai mare din Viena; familia Dumba, a dat pe Nicolae, consilier intim al împăratului și membru în casa magnaților; familia Gojdu eră binefăcătoarea tuturor Românilor, fiindcă din fondurile averii sale a întreținut pe mulți tineri, la studii; familia Gabrovski ca și Mutovski, trăiți la început în Polonia, apoi în Austria, erau găzduitoarele tuturor Românilor ce treceau din principate spre apus, spre Franța dătătoare de lumină și de învățături de libertate. Aci în casa lui Gabrovski, mare protector al lui Șaguna, se odihneau și vorbeau de românism, toți marii patrioți, de dincoace de Carpați, aci, se adunau: Petru Maior, Frații Golești, Bojinca și alții, și găseau cuvinte calde de îmbărbătare. Tot în această casă a învățat, mai târziu, Șaguna, naționalismul și viața de omenie.

Părinții lui Șaguna, Naum și Anastasia, venind din Voscopolie, s'au stabilit la Mișcholtz.

În anul 1803, familia Șaguna căpătă un copil, Avreta (Francisc) ; în 1806 o fată, Ecaterina ; iar în 1808, în luna decembrie 20, cu cinci zile înainte de nașterea Domnului, se născu al treilea copil, care la botez primi numele de Anastasie, după numele mamei sale Anastasia.

Anastasie face școala primară grecească din Mischoltz ; apoi, cursul secundar și gimnaziul catolic, pe care-l termină la 18 ani, cu un succes strălucit. În atestatul de fine de școală, din 1826, se spune că tânărul Anastasie Șaguna, de religie „romano-catolic“, de „naționalitate Hungarus“, a terminat cu mențiunea eminent și a fost clasat al 17-lea din 103 colegi.

Anastasie urmează, apoi, cu sprijinul protectorului său, Gabrovski, trei ani, la universitatea „Crăiască“ din Pesta, cursul de filosofie și drept.

În anul 1829 a terminat studiile juridice, și apoi după îndemnul unchiului său Mutsu — tatăl mamei sale — ca și de acela al episcopului Maneilovics, episcopul de Vârșet, un foarte bun român, Anastasie intră în seminarul din Vârșet, unde, cu un succes desăvârșit, a terminat, după trei ani, studiile teologice, la anul 1832, când mitropolitul sârb Stratimirovici al Carlovițului, l-a numit profesor de teologie, la acelaș seminar, și l-a luat și ca secretar particular al său. Aceasta eră o mare cinste pentru Români, fiindcă mitropolitul sârbesc nu a găsit pe un altul, pe un Sârb, ca să-l considere ca demn de a fi secretarul său, ci a ales un Român.

La vârsta de 25 ani, în anul 1833 a intrat în tagma monahală, la mănăstirea sârbească Hopova, luându-și numele de Andreiu.

De acum, înaintările din grad în grad, în ierarhia bisericească-călugărească, urmează aproape an cu an. Așa îl vedem sfințit diacon în anul 1834 ; apoi, înaintat arhidiacon în 1835, arhimandrit la aceeaș mănăstire în anul 1842, și în urmă superior al mănăstirii Covil, din eparhia sârbească a Neoplatei la anul 1845.

În anul 1846, în vârstă de 37 ani, este numit vicar general al eparhiei ortodoxe a Transilvaniei, iar în anul 1848, la vârsta de 39 de ani a fost ales și numit episcop al eparhiei românești din Transilvania, și apoi uns de episcop, în mitropolia sârbească a Carlovițului, de către mitropolitul și episcopii Sârbi, de cari depindeau, până atunci, Românii din Ardeal.

În anul 1864, episcopul Andreiu Șaguna a fost înălțat la rangul de arhiepiscop și mitropolit al Românilor ortodoxi din Transilvania și Ungaria, fără nici-o legătură cu mitropolia sârbească, reinviind astfel, după o văduvie de un secol și jumătate, biserica noastră strămoșească și scaunul mitropolitan român.

În anul 1873, în Iunie 16, în vârstă de 65 ani, a murit după

27 de ani de păstorie, ca vicar, episcop și mitropolit, înțeleaptă și românească, ca nici una alta până atunci și plâns de tot poporul românesc.

A fost îngropat după cererea sa, la Rășinari, în mijlocul poporului românesc, atât de iubit de el.

O viață de om se poate spune în câteva cuvinte, sau așa, cum făcurăm noi, acum, în câteva pagini.

Aceasta ar fi viața unui om care a trecut liniștit în viață, pe pământ, bun ca toți creștinii, cu frica lui Dumnezeu, dar care nu s'a ridicat cu nimica deasupra celorlalți oameni din jurul său. Acest om odată intrat în pământul din care s'a născut, a dispărut, aproape, pentru toți și pentru totdeauna din mintea și mai ales din sufletul acelor în mijlocul cărora a trăit. Abia, dacă, pe ici pe colo, din apropiatii lui, din viață, îl mai pomenesc câteodată, iar cu timpul se șterge pentru totdeauna din amintirea lor.

Când, însă, viața unui om este strâns legată de viața unui popor; când viața și vloga unui popor se datorește, în mare parte, vieții și faptelor mari ale unui om; când acel om a stat strâns lipit sufleteste de poporul său scăpându-l din iobăgia în care eră afundat, ridicându-l din sclavie la treapta înaltă a popoarelor aproape libere; când întreaga viață a celui om, este semănată, la fiecă pas, cu fapte de o măreție neasemănată și de un naționalism strălucitor ca și soarele, acel om nu poate muri, chiar intrând în mormânt, fiindcă faptele lui vor trăi, în poporul său, în sufletul poporului său, iar amintirea lui va fi neștersă, nu numai în amintirea contemporanilor săi, ci și în a urmașilor, căci din tată în fiu, se vor preamări, așa cum trebuie, faptele, pentru cinstea și slava numelui de Român.

Viața unui asemenea om, strânsă indisolubil de viața poporului său, nu se poate spune în câteva vorbe, sau în câteva pagini, cum nu se poate spune, tot așa, nici viața unui popor.

Viața lui Șaguna a fost viața unui neam oropsit, și ridicat de el la înălțimi la care nimeni, nici nu îndrăznește să gândească și deci nu se poate vorbi de viața lui Șaguna, fără a legă cu el și viața poporului românesc din Ardeal, și care nu o poate spune nimeni în câteva cuvinte, ori cât am vrea să scurtăm amintirea suferințelor și să nu scormonim durerile trecutului.

Ba chiar consider că-i nevoie, necesar, absolut necesar, ca în timpurile de azi prin cari trecem, să le arătăm cât mai reale, așa crude cum au fost, spre a putea face pe mulți să înțeleagă în ce fel se trăia în trecut, sub jug străin și în ce timpuri trăim azi, cu toții, în țară liberă și de sine stătătoare. În acest mod s'ar putea apreția mai bine și compară cele două situații ale românismului, de atunci și de acum.

Pentru a înțelege și mai bine această parte a vieții poporului românesc din Ardeal, trebuie să ne ridicăm pe scara isto-

riei cu vre-o câteva sute de ani înainte de venirea lui Șaguna, și să vedem viața poporului românesc la început sub Unguri, apoi, sub imperiul German sau Austro-Ungar, în starea în care eră atunci, din întreitul punct de vedere : politic, al credinței și al culturii.

SCURTA PRIVIRE ISTORICA ASUPRA ARDEALULUI

(900—1846) d. Ch

a) **Inceputul stăpânirii maghiare. Cucerirea Românilor desbi-nați.** — Pela anul 900 d. ch. în vechea Dacie Traiană, se găseau constituite mai multe țărișoare, ducate, voievodate, domniate, Kneziate românești cari trăiau separate unele de altele, ba adesea, chiar fiind în rivalitate și chiar în dușmănie unele cu altele. Astfel se găsea ducatul Banatului sub conducerea viteazului Glad ; domniatul sau voievodatul Transilvaniei, sub domnia lui Gelu, cel neinvins; voievodatul Bihorului, ducatul Maramureșului ; Banatul Oltului ; etc.

Dacă aceste țărișoare și-ar fi înțeles, de atunci, interesul lor, și ar fi format o singură țară, sub o singură domnie, desigur că alta ar fi fost soarta poporului românesc.

Uniți cu toții, ar fi constituit o forță, de care s'ar fi lovit, ca de o stâncă, toate încercările distrugătoare dușmane ; desuniți, ba vrăjmășindu-se între dânșii, au dat posibilitate să fie bătuți, în parte și apoi cucerți, unul câte unul, până ce au dispărut fiecare, ca țară liberă, pentru mai mult de o mie de ani.

Ungurii, barbari năvălitori, veniți cei din urmă în aceste regiuni ale Dunării și Tisei, sosesc aci pe acelaș drum urmat de barbarii antemergători lor, Hunii, Avarii, Cumanii, Pecenații, cu care de altfel, se înrudeau. Ei se stabilesc pe șesul Dunării și al Tisei, cucerind tot teritoriul cuprins între aceste două ape. Ei caută, la început, să-și întindă stăpânirea spre apus, dar sunt bătuți și opriți, în drumul lor victorios, de popoarele germane. Atunci căutară să-și întindă stăpânirea în șesul dela răsărit de Tisa, și, apoi, în platoul transilvan și în spre sud-est, în șesul timișorean.

În Transilvania domnea Gelu peste toată populația cuprinsă între munți, de toate părțile, cu locuitori numai Români, descendenții cei mai apropiați ai Daco-Romanilor. Întâlnirea între oștile ungurești conduse de Tuhtum, urmașul lui Arpad, și oștile Transilvănenilor conduse de Gelu, avu loc, în spre sfârșitul yeacului al noulea. Gelu, cu toate minunile de vitejie ce a făcut el și tovarășii lui, a fost învins și nevoit să se declare tributar Ungurilor. De atunci se poate spune că datează subjugarea Românilor ardeleni și pierderea independenței lor, și

care jug a fost purtat de ei mai bine de o mie de ani, până în zilele noastre, cu suferințe ce nici nu se pot închipui.

Tot cam pe atunci s'a isprăvit, în acelaș mod, și viața liberă a Banatului timișorean de sub conducerea viteazului între vitejii Glad și apoi a principelui Optum.

Aceaș soartă au avut treptat și celelalte ducate domniate românești, așa că pe la începutul secolului al zecelea întreg Ardealul și Banatul Timișoarei erau tributare Ungurilor.

La început stăpânirea ungurească se limita numai la plata tributului în bani, animale și grâne; mai pe urmă, însă, Românii nereacționând în nici un chip, Ungurii s'au întins încet-încet, peste toată regiunea cuprinsă între Tisa la vest, Dunărea la sud și munții Carpați la sud și la est, peste întreg teritoriul numit Ardeal și Banat, cu Crișana și Maramureș.

b. Colonizările secuști-săsești. — Primele manifestări de stăpânire efectivă și definitivă de către Unguri se fac în cursul secolelor al XI și al XII, prin trimiterea de coloniști de aceeaș rasă cu ei. Secuții, în inima poporului românesc ardelean dela marginea de răsărit a țării. La început aceste colonizări secuști au fost numite apărătoarea marginii țării, apărând astfel chiar și pe Românii ardeleni, în contra unor eventuale năvăliri barbare din răsărit!? Toți acești Secui, formând națiunea secuiască, s'au înrădăcinat în ținuturile românești de pe valea superioară a Oltului și în tot răsăritul transilvănean, căutând, mai de grabă, să înfrângă naționalismul românesc, de cât să-i apere de dușmanii din afară, care nici nu prea erau.

Geza II-lea regele Ungurilor, pe la anul 1140—1160 aduce în Ardeal alți coloniști noi și anume pe Sași, cu care să răsbească cerbicia pasivă românească, și-i așează în nord și nordul-vestul Ardealului, prin regiunea Oradea, Baia Mare și în Maramureș. Tot cu Sași colonizează, și Andreiu al II-lea, pe la începutul anului 1200, sudul Transilvaniei și anume țara Bârsei și regiunea Sibiului.

Toți acești coloniști, Secuții și Sașii aveau toate privilegiile și deplina autonomie, trimitându-și, mai târziu, și reprezentanți în parlamentul țării.

Regii Ungariei, însă, nu puteau, pentru un moment, neglija puterea băstinașilor (puterea Românilor ardeleni) cari erau în număr covârșitor și de aceea la început, până la anul 1300, adunările țării, ce se țineau la Alba-Iulia, erau compuse numai din nobilii Românilor, Sașilor și Secuilor. Ungurii, încă, nu pătrunsese în Ardeal și în special în Transilvania, în așa număr ca să se poată așeza alături de organizațiile românești, săsești și secuști.

c. Catholicismul. — Curând încep, însă, persecuțiile religioase în contra acelor cari nu ar vrea să îmbrățișeze credința catolică și ar refuza să se închine Romei.

Bela IV la încoronare, 1234, a făcut chiar jurământ că pe cei ce nu vor îmbrățișa legea catolică, pe care el a îmbrățișat-o, și nu vor veni să se închine Romei, îi va distruge; iar în anul 1300, papa Bonifaciu VIII a pus în funcție puterea cea neînvinsă, cum credea el, inchiziția.

Numai acel locuitor își va păstra viața și averea care va îmbrățișa catolicismul, fiindcă după spusa regelui, ea este adevărata și singura lege creștinească.

Marea parte a boerilor Români, de frica pierderii averilor și de frica persecuțiilor religioase, spre rușinea lor, au primit noua lege, ba au intrat și în legături de rudenie cu Ungurii, adoptându-și și nume ungurești și vorbind numai frumoasa limbă a lui Arpad!? Poporul de jos, însă, nația românească nu s'a înspăimântat de nici o lovitură și a rămas așa cum era până atunci și în credința de mai înainte.

În acest mod, poporul românesc se văzu, pe la anii 1300—1400, aproape fără nici un conducător, din vechii boeri și nobili, de care aveă destui înainte vreme. Ungurii, văzând că nu-i prea greu de a pătrunde în mijlocul poporului românesc începură acum a intra, din ce în ce mai numeroși, în Ardeal și a se instala în orașe, ca o clasă conducătoare, așa că pe la sfârșitul veacului al XIV Ungurii, ajutați în special de unguriții Români, formau majoritatea clasei conducătoare, alături de nobilii Secui și Sași, iar poporul românesc, fără conducători, fu din ce în ce mai persecutat, chinuit și înlăturat.

Față de această stare de lucruri, Românii, o bună parte, preferară să-și părăsească țara lor de baștină și să-și croiască altă țară. Așa se făcù emigrarea spre nord-est, din Maramureș, sub Dragoș, și acea spre sud, din Făgăraș, sub un Negru-Vodă. Unii pun temelii viitoarei Moldovi, alții pe acea a Olteniei și Munteniei.

d. Revoluția și ingenucherea definitivă a Românilor.— Poporul românesc rămas fără conducători și față de persecuțiile de tot felul, dar mai ales de încercarea de a li se răpi limba și credința și ne mai putând răbdă silniciile, se frământă și începù să murmure, ca o mare înfuriată, și, apoi, se sculă cu mic cu mare, bărbați, femei și copii și se năpustesc în contra asupritorilor, făcând pârjol și sânge peste tot. Anul 1437 este anul răzbunării dar și anul ingenucherii definitive a Românilor. Nobilii Unguri, ajutați de Sași, de Secui și de unguriții frați Români, cari erau chiar mai înverșunați în contra Românilor, având și armata în ajutorul lor, distrug încercarea de libertate a Românilor, iar la muntele Bobâlna, unde Românii se retrăseseră, au făcut un adevărat măcel. Prea târzie a fost încercarea de deșteptare a Românilor

Stăpânitorii văzând pericolul care-i amenință din partea băștinașilor și temându-se de o nouă mișcare, și-au dat mâna

și au făcut cu toții, Unguri, Sași și Secui, alianța formală, în contra Românilor, prin acea faimoasă „Unio trium nationum“ adică unirea celor trei națiuni, ungurească, săsească și secuiască, care eră îndreptată, în întregime, numai în contra Românilor. Prin această alianță a celor trei națiuni, orice încercare de redșteptare a Românilor eră, dela început, condamnată.

După vreo alți șazeci de ani și anume la anul 1514, o nouă mișcare țărănească, condusă de Gheorghe Doja, este și ea înăbușită în sânge ca și precedenta.

De atunci, față de mișcările aproape continui țărănești, s'a vorbit despre țărani, în special de țărani Români, că ei constituiesc plebea „tumultus rusticorum“, care trebuie, cu orice preț, nimicită pentru siguranța, liniștea și apărarea țării! ?

e. Legea criminală Werbeöczy.—După înăbușirea sângeroasă a mișcării lui Doja, s'au gândit Ungurii că trebuie să distrugă din rădăcină, întreg poporul românesc, chiar prin alcătuire de legi. Așa, juristul Werbeöczy face faimosul „Codextripartitum“ în care a strâns și alcătuit legile statului Ungur, și care formează temelia justiției ungurești în care nu există nimica scris despre poporul românesc, ca și când nici n'ar fi existat.

Iată cum erau considerați Români, pe acele timpuri :

„Acest popor este o simplă haită de venetici, așezați ici-colo din mila regelui ; comunitățile lui sunt distruse, cneziatele lui sunt distruse; boerime nu mai are, iar el nu merită nici să mai fie pomenit în legea statului. În schimb Werbeöczy spune clar că „iobagii“ nu mai au dreptul să-și schimbe stăpânul, ci rămân pe vecie legați de gîla boerului ; iar Români, la acea epocă, erau cu toții iobagi. 1)

Și astfel poporul românesc din Ardeal și Banat, poporul de baștină descendent direct din poporul rege și din vitejii neîntrecuți localnici ai vechii Dacii, poporul românesc care formă, cel puțin, trei părți din populația întregului Ardeal, a trecut în mai puțin de cinci sute de ani dela îngenucherea făcută de Tuhutum, în starea de completă sclavie, fără nici un drept decât acela de a sluji fără plată la stăpânii lor, Unguri, Sași și Secui care au dreptul de viață și de moarte asupra lor. Români constituiau, astfel, și erau și numiți : „misera plebs contri-buens“. Robi pe viață în țara lor !

Popor al lui Traian, neunirea te-a dus la sclavie ; somnul amortirii și al nepăsării te-a dus pe marginea gropii ; iar când ai vrut să te scuturi și să-ți reiei drepturile eră prea târziu. Dușmanii tăi au fost prea tari, iar tu prea slab !

Ia aminte popor românesc de azi, ori de unde-i fi. Unirea.

1) Vasile Stoica. Suferințele din Ardeal, pag. 37.

te întărește: desunirea te duce la aservire economică, culturală și politică.

f. **Cucerirea Ungariei de către Turci. Semi-Independența Transilvaniei.** — În acest timp puterea Turcilor se urcă vertiginos, venind de pe malurile mării de Marmara și distrugând în cale-i totul ce i se opunea. Intreaga peninsulă Balcanică a fost înghițită în câțiva ani. La Dunăre s'au lovit Turcii de rezistența îndârjită a Românilor. Ștefan cel Mare îi bate de-i stinge, iar în Muntenia nu a putut, decât cu mari jertfe, să-și pună piciorul pe malul Dunării, pe ici pe colo. Singurul drum liber eră, pentru ei, pe valea Dunării, prin Serbia, în sus, în inima Ungariei și spre inima imperiului german.

La anul 1526, în ziua de 29 august, armatele turcești conduse de Soliman au distrus armata ungurească în marea bătălie dela Mohaci, când a fost ucis însuș regele Ungariei, Ludovic.

Transilvania se rupe de Ungaria aservită Turcilor, și se conduce, de acum încolo, ca țară liberă sub conducerea domnitorului Zapolia, care se închină, însă, Turcilor. Noua țară smulsă de sub stăpânirea ungurească, cuprinde pe lângă Transilvania și Banatul Crișian, Temișan și Maramureșul.

Sub noua stare de lucruri, situația Românilor nu s'a îmbunătățit de loc, fiindcă tot cei mari și cei străini, conduceau; tot Ungurii, Secuții și Sașii, aveau stăpânirea asupra țării și cu toate că erau ruși din Ungaria, țara se conducea tot după legile lui Werbeöczy; iar acel „Unio trium nationum“ eră mereu aplicat cu toată energia în contra Românilor.

g. **Luteranismul și Calvinismul.** — Acuma, în această situație, reforma religioasă a lui Luther începù să facă progrese în Ardeal, câștigând în special pe toți Sașii, și pe Ungurii, aproape în întregimea lor. Religia catolică aproape dispăre din Ardeal. Curând, însă, tot în epoca marilor reforme religioase, pătrunde în nordul Ardealului, în Maramureș, religia calvină și cuceri, repede, aproape pe toți Ungurii, luterani azi, sau catolici până mai ieri. Toți sunt trecuți acum la calvinism.

Aceasta însemnează a fi un popor fără nici un principiu, fără nici o bază morală religioasă, fără o bază sufletească culturală, a te supune, cu toată ușurința, tuturor vânturilor, și a adopta azi o religie, ca mâine că te închini la o alta, iar peste noapte să juri în numele alteia, ca și cum ți-ai schimbat o haină. Așa, vedem pe Unguri, la începutul secolului 13-lea, fanatici catolici; apoi, înverșunați luterani, ca pe urmă să-i vedem, în 1500, calvinști înfocați. În mai puțin de trei sute de ani, au schimbat trei religii. Românii, însă, păstrători ai vechii lor credințe strămoșești, creștină ortodoxă, au rezistat tuturor persecuțiilor, tuturor chinurilor inchiiziției, tuturor asupririlor și

aservirilor, și și-au păstrat limba și credința strămoșească, chiar pe patul de moarte al chinurilor inchiziției. Asta înseamnă a avea fondul curat și o adâncă cultură sufletească moștenită dela strămoșii cei mai înalți pe care i-ar fi putut avea vreodată un popor.

h. Approbatae et compilatae constitutiones.—Pe la anul 1560-1580, se găsesc, deci, în Ardeal, patru biserici recunoscute oficial ca ale statului și, aproape, deopotrivă de tari : biserica romano-catolică ținând de papa ; biserica Sașilor, luterană ; biserica Ungurilor, calvină ; biserica unitară, a o parte din Unguri.

Numai de biserica creștină ortodoxă a Românilor a acelor mulți, a acelor cei mulți din Ardeal, nu se pomenește nicăieri. Ba ceva și mai mult, se consfințește aceasta și prin nouile legi votate în 1576, cari desvoltau și mai mult legea lui Werbeöczy, prin legea numită „Approbatae et compilatae constitutiones“ și cari formau „cartea fundamentală a legilor Ardealului“. Acel „unio-trium nationum“ dinainte, s'a completat cu : **et quator confesionum**“ căpătând forma : „**unio trium nationum, et quator confesionum**“. Așa că în țara Ardealului existau după legi, numai trei națiuni : ungară, săsească și secuiască ; și patru religii : romano-catolică, calvină, luterană și unitară. Toți ceilalți locuitori ai Ardealului, cari nu aparțineau nici uneia din cele trei națiuni, sau din cele patru confesiuni, nu erau considerați ca cetățeni ai țării, ci numai tolerați în țară, până când stăpânirea va găsi cu cale să-i țină : „*Usque ad beneplacitum principis et regnicolarum*“.

Citești și nu-ți vine să crezi că astfel de crime, față de o națiune, s'ar fi putut comite pe pământ ; citești și rămâi immărmurit de nedreptatea strigătoare la cer, ca un întreg popor, poporul a fost stăpân al acestor locuri, să fie deposedat de toată averea lui, de toate drepturile lui, să fie scos afară din lege. Ultimul venetic Ungur, Sas sau Secuiu, ultimul rânduș de grajd, aparținând acestor streini, avea orice drept asupra nobilului țaran Român, nepotul lui Traian ! Românii erau pedepsiți chiar cu moartea, pentru greșeli născute adesea în imaginația domnilor lor. Inșă, oricâte asupra, chinuri și crime s'au făcut asupra-i, poporul românesc a rămas dârj în hotărârile sale frumoase și înălțătoare de popor cu adâncă cultură sufletească, de a-și păstra cu orice preț, cu orice jertfă, naționalitatea, de a-și păstra limba și credința așa cum le-au moștenit dela părinți și din moși strămoși. Toate loviturile morale, materiale și fizice, cu cari s'au năspustit asupra-i tiranii, având cu ei și inchiziția, cu minciuna și silnicia, nu au reușit să pătrundă la sufletul poporului Român. Roata cu țepi, sau fără țepi, focul și jupuirea de viu, toate, loveau și chinuiau corpul și mădularele, dar sufletul rămânea limpede ca și cristalul și

tare ca și eternitatea fiindcă eră îmbrăcat în cea mai adâncă cultură morală creștină, ce dă puteri nebănuite, de a strigă : Doamne ! Facă-se voia Ta ! în momentul când își dădeau sufletul pe cruce sau pe roată.

Numai cele trei națiuni dominante și numai cei ce aparțineau celor patru religii de stat, puteau ocupa funcțiuni în stat, și puteau să-și strângă averi, să învețe carte, să se instruiască, să ia parte la conducerea statului, etc. etc. Toți ceilalți, între care enorma majoritate o formau Românii urgișiți, formau clasa „paria“ a iobagilor, constituind de fapt sclavia. Iobagul eră legat de pământul său, iar proprietarul pământului totdeauna Ungur, Sas sau Secui, eră și proprietarul locuitorului, asupra căruia aveă dreptul suprem, chiar de a-l ucide, plătind, câteodată, viața luată, cu câțiva bani de argint. În cele mai bune și fericite cazuri pentru Români erau bătaia, maltratarea, schingiuirea, scuirea. Mult mai rău ca la niște vite.

Biet popor al lui Traian și al maicii noastre Roma eternă ! Grele timpuri, sfâșietoare timpuri, ai fost ursit ca să treci în viața ta ! dar toate se dătesc, în mare parte, numai ție, fiindcă ai uitat povăța strămoșului tău Salust : „Cele mai mici lucruri devin mărețe prin unire, și cele mai mari se surpă prin desunire“.

i. Mihai Viteazul.— Un meteor. — O clipă, poporul românesc din Ardeal a avut speranța unor zile mai bune. Mihai Viteazul cucerește Ardealul și apare în mijlocul poporului românesc ca un Arhanghel mântuitor.

Dieta Ardealului, la 20 iulie 1600, întrunită la ordinul lui Mihai, înapoiat din Moldova cucerită, fu silită să decreteze : „Ia dorința Măriei Sale, că preoții Români se scutesc pretutindeni de iobăgia pe care o face poporul“ A fost puțin, dar tot a fost ceva. Era prima afirmare a prezenței poporului românesc, cu oarecari, drepturi, în mijlocul celorlalte popoare din Ardeal. Preoții români erau liberi, ca și ai celorlalte naționalități și puteau umbla dintr'o parte în alta. Această libertate le slujeau pentru a intra în legături mai strânse cu nația.

Curând, însă, abia după câteva luni, bucuria a dispărut odată cu stingerea în mod silnic a luminei ce strălucise atâta de frumos. Un meteor, apărut pe orizontul românismului, s'a stins odată cu uciderea mișelească a marelui Mihai.

„Urgia“ s'a năspustit mai îngrozitoare, mai fără milă, pe completă distrugere, asupra bietului popor românesc, iar pentru a stinge ori ce urmă a legăturilor Românilor din Ardeal, cu aceea din Principate, în special cu Muntenia, dieta care în iulie se plecaseră supusă și lingușitoare înaintea voinței lui Mihai, își ridică trufașă capul și hotărăște la 25 octomvrie 1600 între altele, următoarele :

„Fiindcă stricăciunile și pericolul a venit din cele două țări

române, nimenea să nu mai poată merge în cele două țări române. Dacă va merge cineva, acela să-și piardă capul și lucrurile. Nici popă românesc să nu mai poată intra, nici odată, din cele două țări române în Ardeal, iar călugării cei românești să fie isgoniți din toată țara“.

Așa că dieta Ardealului, compusă numai din Sași, Secui și Unguri, a decretat în anul 1600, acum trei sute și ceva de ani, uciderea ori cărui Român ce ar îndrăzni să treacă munții în principatele române. În acest timp, în țară, legile lui Werbeöczy sunt aplicate cu cea mai mare strășnicie, mai ales că Ardealul fiind aproape independent, rupt de lângă Austria, era condus acum numai de cele trei națiuni și patru confesiuni, în fruntea cărora se așezase Ungurii, cu noua religie, îmbrățișată de curând, calvină.

J. Calvinismul forțat. — Principii Ardealului, după uciderea lui Mihai Viteazul, au încercat cu toate mijloacele să introducă religia calvină și în masa poporului românesc, urmând, la început, mai mult un scop politic. acela de a-i rupe definitiv, prin credință, de Românii din Muntenia și din Moldova.

Cel mai aprig luptător, în această direcție, a fost principele Gavriel Bethlem, iar după el Gheorghe Rakoczy I, care a pus în lucru toate măsurile pentru reușită. Blidul de linte, și de data asta, s'a arătat a fi folositor planurilor calviniste. Și de data asta, cea mai mare parte dintre micii boeri români, ridicăți prin munca și străduința țăranilor români, răzeși, acești boeri au trecut, aproape cu toții, la calvinism pentru a-și pune la adăpost, averea și situația lor oarecum privilegiată. Și astfel vedem, a doua oară repetindu-se rușinea ca tocmai Românii cei mai instăriți să-și părăsească poporul, să-și lepede credința lor sfântă, moștenită dela atâția înaintași, și să îmbrățișeze o altă credință. Aceasta-i scăpă de urgiile persecuțiilor și le dădea posibilitatea de a avea un trai bogat și liniștit, alături de suferințele fără margini ale sfântului popor românesc, care a stat, credincios ca și vechii martiri ai credinței, demni și mândri în fața chinurilor celor mai îngrozitoare. Nimica nu a fost în stare să le clatine legea lor așezată în fundul sufletului lor de Români adevărați, nici blidul de linte, nici promisiunile, nici tortura.

Aceasta-i mândria neamului nostru și a nației noastre sfinte.

Persecuțiile și loviturile se fac și se dau acum pe față, fără nici o rușine și fără nici o deosebire de persoană. Astfel arhiepiscopul românesc, Ilie Ioreste, urcat pe tronul arhiepiscopesc creștin-ortodox la anul 1640, care pentru a-și ocupa acest loc, se învoi cu toate condițiile puse de calvini, de principele Rakoczy I. și de episcopul Geley șeful calvinilor din Ardeal. Intre alte condiții primite, a fost și următoarele: să rupă legăturile cu

Românii din principate, să introducă în biserică și în popor, catehismul calvin și cântările calvine, să calvinizeze toate rugăciunile și să le răspândească în popor și pentru toți preoții săi.

Curând, însă, arhiepiscopul Ilie, fiindcă nu lucră prea puternic la calvinizarea poporului, fu suspectat de către calvini și ridicat din scaunul său, întemnițat, bătut cu vergi, până la sânge și dat afară din Ardeal. Scena aceeaș se repetă, și mai accentuat, după vre-o 37 de ani, la anul 1680 cu arhiepiscopul românesc Sava Brancovici, care cade jertfă ortodoxismului său și năzuinții sale de a se emancipa de sub oblăduirea episcopului ungar. E invinovățit și el, cu tot felul de fără de legi, întemnițat, bătut, despoiat de rangul său de arhieru și de ori ce avere și alungat, apoi din țara Ardealului. (1).

Lupta se duceă astfel dărză între biserica susținută de toate autoritățile, calvină, în cap cu principii domnitori ai Ardealului și biserica ortodoxă, susținută numai de credința nestrămutată a legii noastre sfinte. Toate prigonirile, toate loviturile, chinurile și jafurile n'au putut învinge cerbicia și n'au putut sdruncina credința, nici a poporului, a nației, nici a mării majorități a clerului ortodox.

Toți au rămas pe pozițiile lor. Cei slabi de ingeri și cari au părăsit credința strămoșească — cei puțini — s'au ales cu scârba tuturor celorlalți Români; marea mulțime a rămas credincioasă vechii lor legiuiri. Ba ceva și mai mult, s'a reușit a se relua legăturile religioase cu principatele, iar sfințirea arhierilor ortodoxi începū a se face iarăș la București de către mitropolitul Ungro-Vlahiei, pe când în Moldova învățăturile mitropoliților Dosoftei și Varlam, luminau stăruitor calea drept credincioșilor.

Se pareă că ceasul mântuirii se apropie. Liniștea se întindea încet în întreaga biserică creștină ortodoxă. Din nenorocire, eră liniștea prevestitoare de noi sbuciumări, de noi lovituri, ce se pregăteau în contra neamului nostru.

k. Transilvania sub Germanii din Viena. — Ascensiunea vertiginoasă și neînvingibilă a Turcilor a mers până la Viena. Aci, însă, s'a prăbușit sub loviturile date în 1633, chiar sub zidurile Vienei, și apoi, Turcii, rând pe rând, fură mereu bătūți și pierdură toată regiunea ocupată din Ungaria, precum și Crișana cu Banatul Timișoarei, până la Dunăre.

Prințul Eugen de Savoya îi înfrânge pe Turci peste tot locul și îi gonește până dincolo de Dunăre. La anul 1690 se încheie pacea dela Carlovitz între Turci și Germanii-Austriaci prin care pace, Turcii cedează Germanilor toate teritoriile ocupate de ei până atunci, din Ungaria, afară de Banatul Timișoarei.

(1) Vasile Stoica. Suferințele din Ardeal.

Austriacii victorioși, cari de mult timp își avusesse ochii îndreptați spre cetatea Carpaților, găsiră momentul prielnic și trimiseră oaste pentru a ocupa Transilvania militărește și definitiv în anul 1691.

Așa că în scurt timp, Transilvania a trecut dela stăpânirea Ungurească, la independență, iar acum trecu sub stăpânirea austriacă, sub casa de Habsburg, cu sediul puterii dominante la Viena.

Prin ocuparea Transilvaniei de către Germani, au crezut, pentru un moment, bieții Români, că vor veni și pentru ei zile mai bune. Curând, însă, a venit deziluzia, fiindcă la 4 decembrie 1691 împăratul Leopold al Austriei, prin vestita „diploma leopoldină“, anunță tuturor popoarelor din Ardeal că nu va schimba nimic din drepturile și privilegiile acordate celor „trei națiuni și patru confesiuni“ și că legile lui Werbeöczy cu acele „aprobatae et compilatae“ vor fi toate în ființă ca și până atunci și se vor aplica cu toată strășnicia.

Și acum ca și în trecut se vorbea, în această diplomă leopoldină, de toți noii veniți în țara Ardealului, de toți uzurpatorii, de toți veneticii, de Unguri, de Sași și de Secui, dar nu se vorbea nimic despre Români! ca și cum n'ar fi existat pe pământ.

Unde sunt Români? Ce fac ei? Care-i soarta lor? Au murit? I-a înghițit pământul?

Iată-i! Sunt numai la muncă grea, sclavi în țara lor, bătuți cu biciul și înjuțați la plug ca vitele, sclavi ai uzurpatorilor, trăind aci, în țara lor, numai ca niște bieți tolerați, până va găsi cu cale guvernul și stăpânirea.

Oricine, dintre guvernanți, și oricând poate să-i gonească cu sabia și focul dela spate și să-i dea ca mâncare câinilor.

Sărman și chinuit popor! Tu, moștenitor al poporului ce fusese cândva fala omenirii, ai ajuns chiar în țara ta, chiar pe pământul tău, mai rău ca vitele de plug! Și tot nu te cutremuri? Deșteaptă-tă Române din somnul cel de moarte! Deșteaptă-te!

1. A doua catolicizare: „Unirea“. Dar paharul suferințelor nu era încă plin. Ursit a fost ca peste capul poporului român, să vie și alte lovituri, în afară de cele de până acum. Dumnezeu vroia, pesemne, să încerce până la capăt, credința poporului său, ales între aleși.

Casa de Habsburg, a văzut că poporul românesc avea un sprijin puternic în credința sa, în legea sa creștinească moștenită din tată în fiu, dela moși strămoși, aceeaș. Aci în această pavază, la adăpostul căreia creștea poporul românesc, au plănuit să lovească dușmanii. Dacă vor reuși să le fure credința, legea lor, apoi drumul va fi ușor la limbă, și de aci la naționalitate. N'au făcut-o oare ei, Germanii, cu atâta succes cu Croații, catolicizându-i de i-au rupt pe vecie, credeau ei, de Sârbi? Nu i-au înrăit pe unii cu alții de se dușmăneau de

moarte? Așa vor face și cu Românii. Le vor lua credința, cu voia sau fără voia lor, cu viclenie, sau blidul de linte, la care se bucurau cei lacomi și slabi de ingeri, și vor avea astfel două mari succese:

a) Vor sparge puternica pavăză a credinței Românilor și-i vor aduce pe toți la religia dominantă a statului; b) vor rupe legăturile religioase și politice cu Românii din cele două principate, Muntenia și Moldova, cari întrețineau mereu focul sacru al credinței moștenite în inimile Ardelenilor.

Acesta este pericolul ce amenință acum pe Români.

Au fost amenințați la început de către Unguri, cu desnaționalizarea, momind și atrăgând la ei o bună parte din conducătorii Românilor. Toți acei nevrednici Români, și-au schimbat numele românesc în nume unguresc, alături de care și-a pus un titlu de noblețe, încoronat cu o moșie destul de rotundă. Și-au vândut sufletul ca Iuda, pe arginți; iar pe urmă au devenit mai Unguri chiar de cât Ungurii!

Ce rușine! Ce degradare! Ce mișelie! să te faci trădătorul și vânzătorul poporului tău! Doamne! Plătește-le!

S'au năpustit, apoi, Ungurii asupra credinții, pentru a-i face pe toți, la început, catolici, apoi luterani și în urmă calviniști, așa cum s'au făcut ei.

Foarte puțini dintre Români, așa de puțini, că nici nu merită să mai pomenim de ei, au îmbrățișat nouile religii dominante în decursul timpurilor.

Acum, din nou, se apropie iarăș pericolul catolicismului, prezentat sub marca Romei. De data asta pericolul este mare de tot, fiindcă Românii fiind descendenții direcți ai Romanilor, ar putea ușor, credeau Habsburgii, să-i facă să îmbrățișeze religia stăpânitoare dela Roma, și să recunoască pe papa ca părinte al lor sufleteșc.

Mare succes politic ar fi putut înregistra Habsburgii dacă ar fi reușit în acest plan al lor.

Acuma, se pregătea ultimul atac, hotărîtor, asupra cetății românismului, începându-se atacul cu bastionul... credinței. Acest bastion căzut, spărtura ar fi fost făcută în zidurile cetății și nu le-ar mai fi rămas, atacatorilor, decât de a mai lărgi spărtura și de a câștiga, pe rând și celelalte bastioane.

Lupta și propaganda se începău cu toată puterea, pe ascuns, câtva, dar apoi pe față; iar în târguiala ce se făcea se puneau, față în față, direct și lămurit, deoparte viața bogată și plină de tot felul de bunătăți, înlesniri și venituri ale clerului și ale poporului catolic, iar de cealaltă viața plină de suferințe ale Românilor creștini-ortodoxi. Acum lupta nu se mai dădea pentru partea spirituală-sufletească, ci pentru partea bunătaților trupești ale traiului bogat și lesnicios de boer, iar nu de servitor al poporului și al credinței. Li se prezentă, fiecărui, în târgul ce se deschisese larg și fără de rușine la lumina zilei, deoparte masa plină de toate bogățiile catolicilor, iar de cealaltă sărăcia lucie din casele Românilor.

Pe treizeci de arginți a fost vândută viața Domnului nostru Isus Christos, pe un blid de linte dreptul de întâiul născut a lui Esau; pe o haină roșie, pe un brâu roșu, pe niște mânui violete și pe un inel strălucitor, cu străluciri false, au fost cumpărate conștiințele unor prelați români, cari și-au părăsit poporul, și-au părăsit credința și au ascultat de ordinele trimise de capul catolicismului, de papa dela Roma.

Mitropolitul creștin ortodox, Teofil, cel dintâiu la 1697, este atras în mrejele catolicismului, dar Dumnezeu l-a răpus înainte de a-și vedea opera criminală înfăptuită.

În locul lui Teofil a fost ales ca mitropolit, Atanasie, preot crescut mai mult în învățăturile calviniste. Acest mitropolit a fost o rușine pentru neamul românesc, fiindcă deși la investitura lui, ca mitropolit, făcută la București de către mitropolitul Ungro-Vlahiei la 2 ianuarie 1698 și în prezența patriarhului dela Erusalim Dositeiu, a jurat de a-și păstra până la moarte credința strămoșească, acea în care era sfințit ca mitropolit, el tot nu s'a ținut de jurământ și a luptat din toate puterile să-și atragă cât mai mult lauda Vienei.

Tot atunci cu ocazia acelei sfințiri a lui Atanasie a dat remuritorul și mucenicul creștin domnul Brâncoveanu, bani și moșie mitropoliei din Ardeal, ca să poată să-și susțină lupta mai cu succes în contra catolicismului.

Sub presiunea guvernului s'au convocat în Ardeal mai multe sinoade, pe rând, începând de pe timpul lui Teofil și continuate, apoi, mai ales pe timpul lui Atanasie, la cari au luat parte mai mulți protopopi și în genere foarte puțini preoți, în cari sinoade s'a discutat chestiunea trecerii bisericii românești la catolicism sub forma „Unirea cu Roma“.

De unde la început, primele sinoade se învoise a recunoaște patru puncte la unire cu Roma, și anume: a) papa cap al religiei; b) azima la împărtășanie; c) purgatoriul; d) Sfântul Duh purcede și dela Fiul, nu numai dela Tatăl, în sinoadele ce au urmat după 1698, cu toată strădania lui Atanasie, protopopii și delegații nu au mai ținut seamă decât de primul punct, iar pe celelalte le-au înlăturat din discuție. În schimb, însă, cu toții cereau, pentru toți Românii ce vor adopta „unirea“ aceleași drepturi ca și pentru cei ce aveau una din celelalte patru religii dominante.

În actul încheiat de „unire“ s'a prevăzut un aliniat care merită să fie citit: „Însă, într'acest chip ne unim și ne mărturisim a fi mădularele sfintei catolicești biserici a Romei, ca pre noi și rămășițele noastre din obiceiul bisericii noastre a răsăritului să nu ne clătească, ci toate ceremoniile, sărbătorile și posturile, cum până acum, așa și de acum înainte, să fim slobozi a le ține după calendarul vechiu. Iar de nu ne vor lăsa pe noi și pe rămășițele noastre într'această a-

șezare, peceteile și iscăliturile noastre care am dat, să n'aibă nici c tărie¹⁾.

A urmat un alt sinod în 1700 care, însă, a rămas tot la aceeași hotărâre ca și cel precedent, adică primirea numai a supremației papei.

Viena și cu Roma prin jezuiții trimiși, primiră și această formă, deși eră prea puțin față de munca lor de atâția ani. Unirea cu Roma a bisericii creștine-ortodoxă românească a fost proclamată, în gura mare, peste tot, cu surle și cu tobe, fără a se spune însă că la ea s'a alăturat numai o parte infimă a clerului și foarte puțini mireni ba, lăsând, din contră să se creadă că întreaga biserică și întreg poporul a trecut la „Unire“. Totuși spărtura era făcută. Incet, cu răbdare și cu perseverență, în decursul timpului, ea se va mări și va cuceri, după cum spuneau cei dela curtea Vienei, întreg poporul românesc.

Brâncoveanu, domnul Munteniei, luptă din toate puterile să împiedice lățirea „unirei“ printre poporul și clerul ardelenesc. El ajută cu bani și moșie bisericile, ca să nu fie mai prejos ca cele catolice. Mitropoliei din Alba-Iulia, făcută și înălțată de răposatul Mihai Voevod pe vremea când a fost craiu în acea parte de loc, îi dă ajutoare și le întărește cu un hrisov care glăsuște, în parte, așa:

„Dator ne rânduim ca în toți anii vieții noastre să avem a da viitorilor de acolo, celor ce vor veni dela această sfântă Mitropolie, bani șase mii, care număr să fie neschimbat și nemutat știind-o pe această Sfântă Mitropolie că se învâluește ca o corabie în mijlocul valurilor mării, fiind între multe feluri de eretici necredincioși înconjurată și se năpăstuește dela dânșii în multe chipuri“.

În anul 1700 el face o nouă danie mitropoliei din Alba-Iulia, printr'o moșie aflată în jud. Argeș în câmpul Merișanilor.

Cu toate efortările lui Brâncoveanu, „Unirea“ tot fu proclamată, iar împăratul a dat o diplomă, în anul 1699, prin care hotărî ca biserica românească greco-catolică, unită cu biserica din Roma, să fie egală cu biserica romano-catolică, adică egală cu biserica dominantă.

Egală ? Vorbe late ! Promisiuni deșarte ! Înșelătorie și minciună habsburgică !

După această „egalitate“ a alergat acel mitropolit care și-a călcat jurământul făcut la București în fața lui Dumnezeu Sfântul, că va păzi credința strămoșească; după această „egalitate“ au alergat protopopii și preoții cei cari și-au părăsit sfânta lor credință, în care se născuseră și crescuseră la sânul cald al mamei lor, de acasă. Au alergat acum, la acea

¹⁾ Vasile Stoica. „Suferințele Românilor din Ardeal“.

„egalitate“ ce ar fi trebuit, după promisiunile date și după noua diplomă leopoldină să le facă și lor traiul mai ușor, viața mai liniștită și mai tihnită, casa mai îndestulată, iar în treburile publice să fie și ei deopotrivă cu ceilalți Unguri, Sași, Secui, din celelalte patru confesiuni.

Prima manifestare a acestei „egalități“, înțeleasă în felul lor de către conducătorii din Viena, a fost, că, pe mitropolitul Atanasie l-au dus la Viena și l-au sfințit a doua oară, de data asta, însă, în religia „unită“ greco-catolică, cu Papa deasupra-i și l-au sfințit nu în rangul de mitropolit, cum fusese până atunci, ci numai ca episcop. Așa înțelegeau conducătorii din Viena „egalitatea“ și anume că mitropolitul creștin-ortodox, abia putea fi un episcop greco-catolic, iar episcopul catolic din Alba-Iulia să fie un adevărat tutore și supraveghetor religios al episcopiei „unite“.

În afară de aceasta, au mai inchipuit și un alt mijloc, de a arăta că Românii „uniți“ sunt „egali“, după concepția Vienei, cu catolicii. Noul și primul episcop greco-catolic, Românul renegat Atanasie, nu era liber pe acțiunile lui, ci în tot momentul avea lângă sine un „teolog“ catolic, care sub motivul de a îndruma și consilia pe episcop, din punctul de vedere dogmatic, îl controla și nu-i da voie să facă decât numai aceea ce vroia „teologul“. Noul și primul episcop greco-catolic „unit“ Românul trădător al neamului său, Atanasie, nu avea voie să întreție nici un fel de legătură cu Muntenii, iar toată corespondența lui, era mai întâiu censurată de către „teologul“ catolic, care porunceă în numele episcopului, aceea ce era necesar pentru desăvârșirea planurilor lor catolice.

Fără prezența și învoirea acestui teolog, noul și primul episcop greco-catolic „unit“, Românul fără credință Atanasie, nu avea voie să facă nici o vizită canonică, nu avea voie nici să sfințească pe vre-un preot, nici să aplice pedepse, de despopire, etc. etc.

Așa, că acest nou Atanasie era, de fapt, o umbră de episcop, iar adevăratul episcop era „teologul“ catolic. Asta era „egalitatea“ habsburgică!

Totuș, episcopul greco-catolic „Unit“, renegatul Atanasie a fost încântat de primirea ce i s'a făcut la Viena, după sfințire, de decorațiile ce i-au împodobit pieptul și mai ales de mărețea paradă militară cu care a fost primit la Alba-Iulia, când s'a înapoiat dela Viena, ca episcop „unit“!? lucru ne mai văzut și ne mai auzit până atunci.

Și astfel biserica noastră ortodoxă a rămas fără conducători, fără mitropolit, fără episcop și fără o parte din protopopi. O turmă fără păstori!

Cu mândrie, însă, trebuie să privim înspre marea masă a poporului românesc și înspre nenumărații preoți de rând și cu

câțiva protopopi credincioși, cari nici de data asta nu s'au lăsat ademeniți nici cu promisiuni, nici nu au cedat amenințărilor. Toți, marea majoritate, au rămas credincioși bisericii creștine-ortodoxe în care fuseseră crescuți și părinții și moșii lor.

Vom vedea și pe mai departe, cum s'a făcut „egalitatea” clerului românesc „unit” alături de cel catolic, calvin, luteran sau unitar.

„Unirea” cu Roma odată proclamată oficial, iar a doua diplomă leopoldină din anul 1700 obligându-se să dea oarecari drepturi și Românilor alăturați bisericii „unite”, sub numele de greco-catolici, se înțelegea, dela sine, că toate mijloacele trebuiau puse în funcțiune, ca să se alătore acestei biserici toți Românii depe teritoriul Ardealului.

Emisari neoficiali, oficioși și char oficiali, au pătruns în toate satele, alături de slujbașii statului, civili și militari, și propovăduiau unirea cu Roma. La început propaganda avea un aer de bunăvoință față de oricine, fie că adoptă, sau nu, nouile învățături.

Dar curând s'a schimbat fața lucrurilor și silnicia, violența, chinul, luară locul vorbelor bune. Toate, însă au fost în zadar față de credința și cuminenția poporului românesc și acelei mai mari părți din preoțime, cari au rămas credincioși religiei lor străbune. Ba ceva și mai mult! Când s'a văzut de către popor și preoții uniți că toate promisiunile date lor prin a doua diplomă a lui Leopold, de îmbunătățire a soartei celor „uniți” nu se execută de nimeni, ba că Ungurii o luau chiar în răs acea diplomă, atunci a început desbinarea chiar între preoții „uniți”, fiindcă unii dintre ei doreau să revină la vechea lor biserică creștină ortodoxă răsăriteană.

Mișcarea revoluționară a lui Rakoczi II, din nordul Ungariei, în contra casei de Hasburg, a dat oarecare speranțe Românilor că li se va îndulci soarta. Ei s'au alăturat, în număr mare, lui Rakoczi, iar când acesta pătrunse în Ardeal cetele lui se înmulțiră, văzând cu ochii, cu cetele românești, conduse o parte din ele, de către viteazul Grigore Pinte. Revoluția lui Rakoczi fu înfrântă, dar izbucnesc curând alte mișcări printre Români în Hațeg, în munții Ardealului, țara Bârsei, Valea Oltului, unde trebui trimisă oaste ca să le potolească, înecându-le în sânge. Aceste mișcări ale populației băștinașe aveau la bază adânci nemulțumiri, din cauza chinurilor suferite și de sărăcia lucie ce le bântuiau ținuturile, precum și de noua încercare, făcută de Viena, de a lua românilor și limba odată cu credința. Pentru un moment au încercat să introducă în serviciul religios „unit” slujba religioasă latină așa cum eră în cea catolică, fără a se mai sluji în românește. Această încercare de a câștiga, după cum cre-

deau ei, mult și repede, a iezuiților dela Viena, și a „teologului” depe lângă Atanasie, a dat rezultate cu totul contrarii. Această sfortare a deschis ochii Românilor asupra încercărilor asupraitorilor, iar reizistența lor a fost cu atâta mai dârjă, cu cât apăsarea eră mai mare.

Urmașul lui Atanasie, episcopul Ion Patachi, pentru a scăpa oarecum de supravegherea episcopului catolic dela Alba-Iulia, își mută reședința la Făgăraș, de unde putea sta pe ascuns, în legătură cu Bucureștii, de unde își aducea și cărți. O parte din preoții uniți, cari vedeau că în noua formă religioasă nu puteau fi considerați ca preoți printre Români, plecau pe ascuns în Muntenia, unde se hirotoneau, din nou, în vechea lor religie creștinească ortodoxă răsăriteană.

Atacurile în contra Românilor se înmulțesc mereu și se înăspresc până la chinurile inchiziției; iar ca să nu mai rămână nici o legătură bisericească cu Muntenia, Viena porunci dărâmarea mitropoliei din Alba-Iulia, clădită de Mihai Viteazul, și interzicerea, sub cea mai aspră pedeapsă, a oricărei legături cu biserica din Eucurești. Se reînnoiră astfel, chiar mai accentuat, persecuțiile calviniste, de astă dată sub forma catolică.

Lupta, însă, a Românilor în contra asupraitorilor crește pe fiecare zi, și se accentuiază și mai mult prin lupta dusă de toți Români, fie greco-catolici sau creștini ortodoxi răsăriteeni, la un loc, în contra silnicilor cu cari erau loviti toți Români deopotrivă. Par'că începuse să se deștepte oarecum sentimentul de naționalitate oprimat de atâta timp.

m. **Ion Inochentie Micu.**— Un redeșteptător al românismului în Ardeal s'a ivit, cu începerea anului 1733, în persoana episcopului unit Inochentie Micu, care înălțat la rangul de episcop al bisericii românești greco-catolică, sau „Unite” și-a dat numai decât seama că poporul românesc, fie cel rămas la religia lui de baștină, creștină-ortodoxă răsăriteană, fie cel ce îmbrățișase, de mai bine de treizeci de ani, forma cea nouă „Unită”, suferea la fel și unii și alții, tot felul de persecuțiuni din partea stăpânitorilor. Nimic din cele promise pentru „uniți”, fie de conducătorii dela Viena, fie chiar de împăratul, prin a doua „diplomă leopoldină”, nu se ținea în seamă. Ba din contră, persecuțiile erau și mai înverșunate, iar chinurile ajunseseră la os. Cât despre Români vechii biserici băștinașe nici nu mai vorbim. Ei nici nu existau, nici ca națiune, nici ca religie.

Inochentie Micu își dădu numai de cât seama că numai el, prin înalta poziție ce ocupă, ar putea să-și sprijine poporul său. De aceea el făcu primele demersuri direct către împăratul Carol II-lea, prin o serie de petiții în care arată suferințele poporului românesc, promisiunile ce i s'au făcut, și

nedreptățile cu care este împovărat. Astfel într'una din petiții el spune :

„...că scutirile date preoților și credincioșilor români-uniți nu sunt luate în seamă de dregătorii streini și dușmănoși ; că pe seama Românilor nu numai că nu se înființează școale cum se cere în contractul unirii, ci copiii lor sunt chiar oprți a umbla la învățatură de carte ; că deasemenea sunt oprți dela învățarea oricăror ramuri de industrie ; că nu sunt admiși în slujbe ale țării, nu pot cumpără, nu pot moșteni, n'au voie să sădească vie, să cultive grădini, pentru că vin alții și le strică; n'au dreptul la ape și păduri, n'au de cât datorințe multe și grele, pentru care împlinidu-le nu numai că nu sunt considerați ca fii ai patriei, dar nu sunt nici măcar tolerați”.¹⁾

În anul 1735, într'altă petiție, Micu spune și următoarele adevăruri :

„1) Națiunea română întrece după număr pe fiecare din cele trei națiuni recepte și e corporațiunea cea mai mare în întreaga Transilvanie. Și precum întrece cu numărul pe celelalte națiuni, așa le întrece și cu darea vărsată în visteria Majestății Voastre.

„2) Națiunea română a fost todeauna credincioasă Majestății Voastre și dacă se va asemăna credința ei cu a celorlalte națiuni, nu se va afla nimic ce ar putea-o păta pentru că todeauna s'a luptat pentru a-și câștiga frumosul nume de : supusă și credincioasă ;

„3) Națiunea română, unindu-se cu biserica catolică, a înlăturat ori ce scădere care o împiedică a ajunge la oficii publice, iar prin diploma leopoldină a fost făcută capabilă de orice dregătorie publică.

„4) Nu e cu cuviință ca națiunea română, în contra dreptului pe care i-l dă religiunea, să aibă o situațiune politică mai desavantajoasă de cât luteranii și calvinii care au scaun în guvern.

„5) Nu se poate zice că națiunea română nu are bărbați învățați și nobili.

„6) Națiunea mea chiar dacă n'ar avea nici un merit, totuș unindu-se cu biserica Romei a ridicat statul decăzut al catolicilor în Transilvania și-l susține până în ziua de azi”.

Pe baza acestor adevăruri episcopul cerea îndreptarea nedreptăților și numirea lui ca sfetnic în guvern : „Să aibe și națiunea mea pe cineva care să-i apere drepturile prea milostiv date de Majestatea Voastră și să vadă această națiune, că nu se bucură de mai puțină favoare împărătească decât catolicii”.²⁾

¹⁾ Vasile Stoica. Suferințele din Ardeal pag. 89.

²⁾ Vasile Stoica. Suferințele din Ardeal, pag. 92.

Zeci și zeci de petiții au fost înaintate curții imperiale, dar toate au rămas fără nici un rezultat. Curtea imperială, ba chiar împăratul, nu vroiă să se strice cu Ungurii, de dragul Românilor, și de aceea toate petițiile lui Micu erau trimise fie guvernului unguresc, fie dietei dela Cluj „pentru cele legale” iar aceștia nu găseau alt loc mai potrivit, de cât „ad acta”.

Totuș văzând Ungurii că petițiile se înmulțesc, iar cererile de dreptate devin din ce în ce mai stăruitoare și cu exemple mai convingătoare, fac și ei un răspuns împăratului arătându-i, după părerea lor, cine sunt Românii și în special cine este episcopul conducător al lor și dacă merită sau nu să ia loc în dieta dela Cluj.

Ei spun, între altele următoarele :

„Nu poate fi vorba de unire reală, căci Valahii aceștia sunt cu toții ignoranți și schismatici încăiniți ; orbăcăesc până în cea mai adâncă neștiință și mărturisire a schimei, pe lângă alte nenumărate credințe deșarte, farmece și vrăjitorii, în care se dedă foarte mult și cea mai mare parte a preoților sau popilor împreună cu familiile lor. Doar la judecata cea din urmă de se vor uni acești Valahi, când va fi o turmă și un păstor. Popii spun fățiș că au jurat numai ca să capete scuti-rile de sarcini. Se păstrează vechiul crez schismatic și vechile cărți ; nu se află nicăeri explicarea credinței catolice. Oricât ar fi de mulți, Valahii aceștia nu pot fi numiți „națiune”, căci sunt numai o gloată de țărani, iobagi cu toții, vagabonzi, fugari, semibarbari, dacă nu barbari, cu totul, aplecați la toate relele și crimele, dușmani ai catolicilor și legii catolice și dacă ar putea ar fi cei mai mari prigonitori ai acestei legi.

„Nobilimea lor e slabă, nu e în stare să ocupe nici o dre-gătorie. Nu sunt nici credincioși. În turburările lui Rakoczy cu toții au fost în taberile lui, și au săvârșit tot felul de fără de legi în contra nobililor, arzând castelele, furând vitele și nimi-cind sămănăturile. Hoții, de care e plină țara, dintre ei se alege și domnii de pământ sunt neconținut păgubiți de acești iobagi cerbicoși, prin ucideri și dări de foc. Nici de Dumnezeu nu se tem, nici de oameni. Sarcinile țării nu le sprijină pentru că domnii de pământ sunt cei ce plătesc în locul lor. De alt-fel dacă ar fi mai bine pentru țărani în Valachia vecină, cu toții ar trece dincolo. Episcopul acesta al lor nu se pricepe la politică, nu e om de stat și habar n'are de legi. Nu e în stare nici să țină un discurs în limba ungurească. Nu i se poate recunoaște dreptul de a vorbi în numele națiunii sale, căci a-ceastă națiune nu există. Acești vagabonzi nu au un ținut al lor ci sunt semănați printre ceilalți. Admiterea în dietă a a-cestui om incapabil în numele unui neam de sălbateci ar fi o jignire pentru frunțile familiei ardelene și chiar pentru preoțimea catolică. De altfel Vlădica să-și vază de popii și

protopopii săi care sunt niște netrebnici. Pentru a-i scoate pe aceștia din întuneric nici zece episcopi și teologi n'ar fi destul!"¹⁾

Iar în privința cererilor, având la bază diploma leopoldină, formulate precis de către Micu, în 1735, dieta ungaro-săcuiască-săsească, răspunde: „Episcopul și clerul unit cer lucruri pe care nimeni nu le-a mai cerut niciodată dela străbunii noștri și nu le va putea cere nici dela urmașii noștri, cere aceea ce răstoarnă din temelie drepturile și libertățile avute până acum în pace...; cere aceea ce de fapt zgudue și turbură întreg sistemul acestei țări conservate până acum în ordine atât în cele religioase cât și în cele politice și economice; cere în fine aceea ce clerului și plebei valache, după firea lor prea bine cunoscută, nu li se cuvine niciodată.”¹⁾

Ascultă bine, Române, ce-ți spun Ungurii!

„*Niciodată! Nu li se cuvine niciodată!*“ Biet popor român! În țara ta, în pământul tău, în mijlocul apelor, brădetului și aerului, ce te-au văzut născând, din tată'n fiu, de mii de ani, nu ai nici un drept, și nu-l vei avea „nici odată”! *Asta ți-e soarta, și asta-ți va fi soarta cât timp nu vei ști că dreptul nu se cerșește, ci se cucerește; până ce nu vei ști, că numai în unire stă puterea și că numai puterea cucerește dreptul.*

Vor trece încă ani după ani, mulți ani; vor pieri vieți după vieți, multe vieți, și va curge sânge, gărlă, până ce vei putea să-ți cucerești dreptatea. Dar,, o vei cuceri!

Impăratul, în timpul acesta, chiar în contra propunerilor dietei, l-a numit pe Micu membru al dietei Clujane. Din primul moment, însă, al pătrunderii lui în mijlocul ungurismului, a și început lupta aprigă, ce, în mod fatal, trebuia să se sfârșească cu dărâmarea definitivă a celui singur, de către forța brutală, a celor mulți. El Micu, era numai el, în mijlocul vampirilor care sugeau sângele bietului popor român. Ce putea el face?

În anul 1737, Micu, dela tribună, vorbind în dieta atâta de vrășmașă lui și poporului românesc, avu curajul, să spună răspicat și hotărât: „*vorbesc în numele națiunii române din Ardeal*”. Nici n'a apucat bine să termine aceste vorbe, și furtuna a izbucnit. Toți Ungurii inverșunați, având alături, pe Secui, Sași și unguriții, întreaga dietă ungurească, sculată în picioare, cu pumnii ridicați, cu ochii injectați, cu spume la gură, ca și turbații, strigau, urlând și răgind: „Nu există națiune valahă! Există numai o plebe valahă”! Jos cu el! Afară, Afară! Retrage-ți cuvintele! Cere-ți ertare”! Iar

¹⁾ Vasile Stoica. Suferințele din Ardeal, pag. 93-94.

în mijlocul acestei furtuni sta Micu neclintit, cu capul sus, cu mâinele încrucișate pe piept, ținând cu dreapta crucea de aur, pe care sta răstignit Domnul nostru Isus Christos și privea blând spre turbații săi dușmani de moarte; iar în gândul lui, poate că spunea, ca și Christ: Doamne, iartă-le lor, căci nu știu ce fac!

Poporul românesc întreg, din întregul Ardeal, din întreaga Ungarie, nu eră pentru uncurime o națiune, ci eră numai o plebe, fără nici un drept, de cât numai acela de a-și plânge soarta, căci numai lăcrămile constituiau singura lor avere!

Popor român, deșteaptă-te!

De acum în colo lupta în contra românismului se întetea văzând cu ochii. Nu eră nedreptate pe pământ, care să nu fi fost pusă pe sufletul Românilor; nu eră silnicie mai revoltătoare care să nu fie aruncată pe spinarea țăranului român; nu erau cruzimi și împilări mai strigătoare la cer cari să nu se aplice acestui popor, îndelung răbdător, prea răbdător, și prea milostiv, și care le primea toate cu răbdare și cu resemnare. Dar,... până când?

Doă rezultate a avut lupta lui Micu: a) unul favorabil românismului și anume, deșteptarea, întrucâtva, a sentimentului național între toți Români, indiferent de credința lor, unit sau neunit. Toți Români, laolaltă, s'au strâns sub steagul ridicat de Micu și se uitau la el ca la un mântuitor. Văzuse, poporul românesc, în Micu, pe marele lor apărător în drepturile sugrumate. b) Altul, stricător unității noastre, prin aceea că o mare parte din parohiile ortodoxe, peste șase sute, s'au înscris la „uniți”, crezând că prin acest gest vor da mai multă putere de luptă episcopului lor atâta de energic.

Micu a luptat pentru îndepărtarea de lângă el a „teologului” spion; iar în slujba bisericească a interzis, în mod categoric și absolut, de a se introduce ceva strein de biserica și credința noastră, și în special acel cult latin romano-catolic pe care Viena vroia, cu ori ce preț, să-l introducă.

Dar, eră fatal ca Micu să termine, ca și alții dinaintea lui, cari au îndrăsnit să ceară dreptate, ca un Ilie, sau Brancovici. Curând el fu învinovățit de multe călcări dogmatice, și ridicat din scaunul său pentru a fi închis, pe viață, la Graz, într'un institut de corecție. Cu mare greutate, Micu reușește să scape din mâna călăilor și fugе la Roma, unde-și sfârșește viața în cea mai neagră mizerie, ca un biet călugăr oropsit și uitat.

n. **Sărbismul.**—După înfrângerea Turcilor, în anul 1683 și în anii următori, și gonirea lor până la Dunăre, se încheie pacea, în această parte a lumii, prin tratatul dela Carlovitz din anul 1690. Prin acest tratat Turcii își păstrau numai Banatul Timișoarei, de unde, însă, curând urmă să fie goniți.

Popoarele creștine din dreapta Dunării, în primul loc

Sârbii, cerură protecția împăratului Germaniei, și în special, cerură să li se îngăduie de a se stabili în teritoriile cucerite dela Turci, ca să scape de persecuțiile și prădăciunile lor. Împăratul Germaniei profită de această ocazie pentru a-și atrage simpatia popoarelor creștine, din peninsula Balcanică, și le oferi gratis pământul de care aveau nevoie, precum și protecție, căutând astfel de a înlocui, în această formă, pe Rusia, protectoarea de fapt, a creștinilor ortodoxi din peninsula Balcanică.

Primii Sârbi stabiliți în sudul imperiului, pe la anul 1690 sub conducerea patriarhului Arsenie Cernoievici, au avut mari privilegii atât religioase, cât și politice. Așa, ei au avut dreptul de a înființa și au și înființat, șapte episcopate, între cari, la Timișoara, Arad, Oradea, Ineu și Agriș, cari aveau sub conducerea lor religioasă și pe Români.

Venirea Sârbilor în imperiul German, și acordarea privilegiilor religioase atât de importante, coincideau cu desbinarea religioasă a Românilor, cu trecerea la biserica unită a tuturor frunțășilor lor religioși. Astfel, biserica creștină ortodoxă răsăriteană română se văzută, la un moment dat, după anul 1700, fără nici un conducător român, fără mitropolit, fără episcopi și aproape fără protopopi; iar în imediata sa apropiere, la pândă, ca și cum își aștepta o pradă ce trebuia să-i cadă fără zăbavă în ghiare, sta preoțimea sârbească, cu atâtă mai periculoasă pentru naționalitatea română, cu cât religia eră aceeaș.

Sârbii, instalați în Banat și la nord de Mureș până la Oradea Mare, încercau metodic sârbizarea populației românești, atrăgându-o la ei cu aer desinteresat de protectori în contra asupritorilor, cu atâtă mai mult cu cât biserica sârbească eră recunoscută atât la Viena cât și la Buda și egală în drepturi cu celelalte biserici recunoscute de stat, și susținută de Rusia.

Fără să-și dea seama Români intrau la un nou stăpân, mai ales că nu mai aveau nici un ajutor dela frații lor din Muntenia și din Moldova, fiind închisă ori ce cale, din această parte. Singurile ajutoare pe cari le sperau, în lupta lor pentru credința strămoșească, erau, în primul rând, de la Sârbi; iar mai departe, Rusia, protectoarea întregului ortodoxism. Înspre Rusia, în special, s'au îndreptat plângerile și cererile de ajutor, iar Rusia a și dat ajutoare directe tuturor celor ce au venit la ea, ba a intervenit și diplomaticeste la curtea din Viena, pentru Români.

În acest timp, lupta pentru răspândirea religiei catolice, fie chiar sub forma „inirii” se dădea inversunat; iar rezistența eră cu atâtă mai mare cu cât și lupta eră mai acerbă. Lupta religioasă a căpătat, în cele din urmă, o formă sânge-

roasă, pe viață și pe moarte, cu ruguri în cari ardeau cei eretici, toți cei necredincioși; cu țepi în care erau trași cei ce nu vroiau să se închine la papa; cu roate cu colți, sau fără colți, pe care-și dădeau duhul toți cei ce-și păstrau cu sfințenie credința strămoșească; dar în acelaș timp și cu răsbunări sângeroase din partea Românilor, atunci când puteau.

Intervențiile repetate ale Rusiei avură drept rezultat că Germanii se învoiră să dea și Românilor creștini ortodoxi un conducător al bisericii lor. La început, acesta a fost numai un administrator episcopesc, în persoana episcopului sârbesc, dela Buda, Novacovici în anul 1762.

De șasezeci și doi de ani, nu mai avusese biserica românească, aceea a masei poporului, nici un conducător. Acum, i-a revenit unul, dar și acesta nu era un Român ci un Sârb. Așa că de fapt biserica românească era pusă sub conducerea și tutela bisericii sârbești, iar dela 1786, subordonată mitropolitului sârbesc dela Carlovitz. Chiar așa, însă, tot era un bine, tot era un pas înspre îndreptare, fiindcă biserica noastră se afirmă acuma că încă trăește. Va ști ea la momentul propice să se afirme, și ca independentă, și va veni odată cel trimis de Dumnezeu Tatăl care s'o conducă pe calea cea mare și frumoasă a înălțării sale, pentru binele poporului românesc.

o. Horia, Cloșca, Crișan. — **Inceputul zorilor.** — Intre timpuri, cuțitul suferințelor a ajuns la os. Poporul românesc „unit” sau „neunit” a început să murmure cerându-și drepturile. În imperiu, Ungurii își luau aere de conducerea întregii țări, atât intern cât și extern, iar persecuțiile asupra Românilor ajunseră la maximum.

Atunci se iviră mișcările mari poporane, în fruntea cărora se puseră trei Români neînfricați: Horia, Cloșca și Crișan.

Petițiile cu cererea dreptății, duse la împăratul, de către Horia, au rămas fără nici un rezultat, de cât doar că Horia, s'a înapoiat, între ai săi, cu credința și cu oarecare asigurări, date chiar de împăratul, că numai Ungurii se opun libertăților lor, și la facerea dreptății.

Prin urmare în contra Ungurilor trebuie răsbunare. Aceasta o doreă de altfel și curtea imperială, ca să umilească cât mai mult pe Ungurii trufași. Divide et impera. Pe sub mână au fost atâtați Românii în contra Ungurilor.

În anul 1784, munții Zarandului auiau de chiotele și buciumele țaranilor Moți ridicăți ca unul în contra asupritorilor. Și, apoi, pârjolul se întinse ca fulgerul prin toată țara de apus a Ardealului, pe Mureș, prin Bihor, pe la Hunedoara, cuprinzând toți munții apuseni și tot pământul lăturalnic. Vai!

de cine le cădea sub mână și sub focul lor. Ard castele, se pârljolesc satele, se dărâmă palatele, și pier în flăcări, sau sub coase și cuțite, floarea unгурimii, care nu are cruțare în fața răsbunării nemiloase a suferințelor de veacuri. Gem Unguri îngroziți și se roagă pentru ajutor.

Nobilimea unğurească cade în genuchi, în fața împăratului, și-i cere scăparea și ajutor în contra revoluționarilor. Ajunge! strigă împăratul! Ungurii și-au plecat capul și și-au recunoscut stăpânul. Revoluția trebuie stinsă, cât mai curând și cât mai crâncen; iar Români, cei ce i-au îndeplinit gândul și planul împărăției habsburgice, vor plăti credința lor, pe lângă curte, cu sângele și viața lor.

Răsbunarea a fost lăsată, apoi, de împăratul, pe mâna Ungurilor! Ea a fost crudă, dar redesteptătoare pentru neamul românesc.

Horia, Cloșca și Crișan au fost întemnițați în cetatea Alba-Iulia, judecați, chinuiți, bătuți, scuipați și purtați prin sate, legați cot la cot, cu mâinile la spate, în cămașă și-cu pieptul gol, pe gerul de foc din iarna anului 1784—85, spre a fi arătați tuturor, ca exemple pentru cei ce ar mai cădea în vina lor.

Judecata i-a condamnat la moarte. Nici nu se putea o altă sentință! Par'că pe Domnul Isus Christos nu l-au judecat și condamnat tot la moarte? Și par'că moartea oprește în drum ieșirea la viață a adevărului și a dreptății? Din contră! De două mii de ani dreptatea strălucește mai scântee-tor, pe cerul creștinismului.

Crișan se sinucise în temniță, spânzurându-se cu sforile dela opinci; iar Horia și Cloșca, în ziua de 2 februarie 1785, au fost uciși, prin chinuri îngrozitoare, și cum nu se mai văzuse, fiind trași pe roata cu țepi.

Te îngrozești! dar te și înalți în sufletul de Român, când rostești astfel de fapte cari ridică în slavă numele de Român. Să suferi și să mori pentru o credință și o idee dreaptă și mai ales pentru poporul tău este cea mai înălțătoare acțiune ce o poate visa un muritor! Este singura cale pe care o poate urmă un om spre a deveni supra-om, pentru a viețui pe veci în sufletul și în mintea poporului său, pentru care a suferit și murit.

În momentul când pe roata chinuitoare și ucigătoare trosneau oasele celor doi martiri ai poporului românesc, trosneau și piepturile întregului neam românesc, de pretutindeni, ori unde ar fi fost el. N'au fost chinuiți numai Horia și Cloșca și nu li s'au zdrobit trupurile, numai ale celor doi fruntași ai românismului, ci chinurile lor și suferințele lor s'au răspândit, ca gândul, dus de toate vânturile, în toate părțile locuite de Români, și cu toții au simțit durerea și au în-

teles ce soartă li se pregătește, dacă vor mai fi tot așa de desbinați, desuniți și de răslețiți unii de alții.

Părți ciopârțite din trupul celor trei martiri și mucenici ai dreptăților noastre milenare, au fost purtate prin toată țara, prin toate satele, spre a tăia pe viitor ori ce gând și orice poftă de răsvrătire din partea poporului românesc. Rezultatul a fost contrariu. Ieșea poporul întreg să vadă ră-mășițele suferintelor, celor trei Români neînfricați și martiri, și ingenuchiau toți în fața lor ca și în fața unor moaște sfinte, plângându-și apoi păcatele și soarta lor amară, întărindu-și, însă, nădejdea în răsbunarea ce le clocotea în pieptul lor puternic și în mintea lor cinstită și dreaptă.

Incepuse zorile redeșteptării să se arate în ochii minților adormite, pe ici pe colo, odată cu martirajul celor trei Moți, și a miilor dintre ceilalți, măcelăriți ca și vitele la măcelărie.

Revolta s'a înăbușit în sânge; liniștea s'a răspândit iarăș pe pământul Ardealului, dar sufletele Ardelenilor clocoteau, acum, de dor de libertate și de răsbunare. Se uitau cu toți în toate părțile, căutau cu ochii în toate zările, se întorceau spre toate vânturile și la toate răscrucile, doar vor găsi un „om” care să-i conducă și să le redea libertatea și dreptatea după care optau de atâta amar de vreme.

Deocamdată au înțeles cu totii că ambele biserici românești vor trebui să ducă lupta umăr la umăr pentru întreg poporul românesc. Acesta era un bine; dar, desigur și nediscutat, ar fi fost și mai mare bine, și cel mai mare bine, dacă n'ar fi fost decât o singură biserică, a celor mulți, a celor mai mulți, a tuturor Românilor, căci altfel s'ar fi putut vorbi în fața stăpânitorilor. Totuș, chiar așa, în anul 1791, adică la șase ani după stingerea lui Horia și înălțarea lui lângă Dumnezeu Tatăl, cei doi episcopi, unit și ortodox, Ioan Bob și Gherasim Adamovici, au înaintat împăratului, un memoriu al românismului, în care se arătau documentat toate drepturile bimilenare ale Românilor, asupra acestor locuri; apoi, numărul covârșitor față de celelalte naționalități venite în urmă, și, în cele din urmă, nedreptățile seculare suferite. Au formulat în acelaș timp și cererile lor drepte și sfinte pentru viitor.

Au mers cei doi episcopi, de mai multe ori la Viena, după răspuns, dar răspunsul nu le putea veni dela Viena căci nu vroia împăratul, ci tot dela dieta ardeleană, dela Cluj. Răspunsul a fost cam ca și cel dinainte:

„Dieta e de părere că Valachilor nu li se pot îngădui drepturi și libertăți cetățenești mai multe și mai mari de cum au acuma, fără a se sguđu constituția și fără a se călcă legile țării. Constituția patriei aceasta recunoaște numai trei națiuni: națiunea maghiară din comitate, cea secuiască din districtele secuești și cea săsească din districtele săsești”.

Acesta fu răspunsul dietei bazat pe constituția lor, făcută de ei și votată tot numai de ei. Cei trei călăi ai poporului românesc, cu fiii lui Arpad, Atilii și Tuhutum în frunte, nu recunoșteau decât trei națiuni în Ardeal. Dar unde sunt Românii? Ei, doar, sunt populația de baștină și cea mai numeroasă decât toți ceilalți venetici la un loc. Unde sunt? ce fac? Ei plâng și suferă ca vitele jugul străin, în țara lor, în țara pe care n'au știut să o apere ca oameni! Asta ți-e soarta, popor al lui Traian!

Deșteaptă-te, odată, Române!

p. Ungurismul. — Dar tocmai în această epocă de încercare a redeșteptării noastre naționale, când cei doi episcopi ai Românilor, unit și ortodox, însușindu-și fiecare și conducerea politică a poporului, mergeau mână în mână, pentru cucerirea drepturilor sfinte ale întregului neam românesc, tocmai acum, văd și Ungurii pericolul care-i paște dacă nu reușesc, în timp cât mai scurt posibil, să câștige pe Români, cu orice mijloace, de corupție sau silnicie, de cumpărare sau de chinuri, și să-i ungurească pe toți, făcându-i să-și lase, de voe sau de nevoie, naționalitatea prin pierderea credinței și limbii.

Lupta acum a început cu o putere fără limită, cu atât mai mult cu cât biserica românească ortodoxă, a rămas iarăși fără conducători. Reînviată în anul 1762, cu un administrator episcop, Sârb, a continuat a fi condusă apoi de un episcop Sârb, fiind înglobată bisericii sârbești, de care de altfel depindea, până la anul 1796, când a fost lăsată, iarăși, în părăsire, fără episcop, tocmai pentru a-i micșora puterea de rezistență, alături de biserica unită. Dela anul 1796 și până la anul 1810 biserica noastră a fost sau condusă de administratori sârbești, sau chiar de loc, ani de-a rândul. Abia în 1810 se îngădui și Românilor ortodoxi să-și aleagă un Român ca episcop al lor. Bineînțeles, cel ales nu trebuia să fie prea bun Român, și trebuia să asculte mai mult de sfaturile dela Viena, de cât de sfaturile poporului.

Din nenorocire se găsiră și astfel de suflete.

Ungurii dominau, în acest timp, situația în întreg imperiul Austro-Ungar. Ei vor acum, prin limbă, să ungurească deocamdată tot Ardealul. Limba oficială să fie numai cea ungurească; iar în școale, chiar în cele bisericesti, trebuie să se învețe, în mod obligatoriu numai frumoasa limbă a lui Arpad!?

Un vânt nebunesc de ungurism bate prin toate ținuturile locuite de Unguri. Poetii, scriitorii, politicianii, nobilii, negheșii și chiar țărani Unguri se credeau destinați de Dumnezeu lor, să domine și să domnească peste toate ținuturile și toate popoarele cu cari erau în contact. Toată literatura și toate publicațiile ce apăreau în Ungaria și mai ales în Ardeal,

erau scrise numai în ungurește, numai cu tendințe imperia-
liste și în spiritul de cucerirea și ungurirea tuturor popoare-
lor conlocuitoare. Ba mergeau, cu năzuința lor bolnavă, până
acolo că cereau, ca un drept al lor, chiar cucerirea și a Prin-
cipatelor Române și astfel să-și rezime un picior pe Marea
Neagră și altul pe Adriatică, iar fruntea, cu coroana sfântu-
lui Ștefan, la Budapesta. Viena ar fi rămas astfel o simplă
anexă a marelui regat unguresc.

Vântul acesta nebunesc s'a transformat curând în fur-
tună distrugătoare a tot ce nu era ungar; iar în mijlocul
ei se auzeau vaetele popoarelor subjugate, dar în special dure-
rile, ce trecuseră de limita lor omenească, ba chiar animalică,
ale bietului popor românesc. Pentru ca puterea ungurească să
se manifeste asupra Ardealului, pe un drept oarecare,
deși n'aveau nevoie de aceasta, se pregătește iarăș unirea Ar-
dealului cu Ungaria așa cum fusese înainte de marea lovi-
tură dată de Turci, Ungurilor, prin memorabila bătălie dela
Mohaci, din anul 1526 August 26.

Viena îngăduia acuma totul, închidea ochii și-și astupă
urechile la toate plângerile Românilor fiindcă Ungurii erau
azi cei mai tari. Deci soarta poporului românesc era acum
pecetluită și dată în mâna Ungurilor. Ori ungarism, ori moar-
tea! Vai! și Vai!

Limba ungurească trebuia să fie introdusă obligatoriu, în
toată activitatea politică și particulară a tuturor popoarelor
conlocuitoare, din regatul sfântului Ștefan. După un plan al-
cătuit de Ungurii cei mai inverșunați, în care se prenu-
măra Wesselyni, Sechenyi, Kazinczy și alții, toate naționali-
tățile din Ungaria trebuiau în cel mult douăzeci de ani să fie
contopite cu poporul unguresc.

Atenția principală, deci, cinstea cea mai mare, se făcea în
mod special, poporului românesc, îngrijindu-se, cu toții, de
soarta lui, de instrucția lui, de creșterea lui, de limba și lite-
ratura lui, și de credința lui!? Voiau anume, nobilii Unguri,
ca să facă din poporul românesc, până atunci robit și iobag,
un popor instruit, cultivat, cu credință religioasă curată și
dreaptă, iar nu așa cum fusese până atunci. Așa că ei au ho-
tărât, în anii 1840—48 în dieta dela Cluj, ca limba ungurească
să fie introdusă în administrație, în biserică, în școale, și peste
tot; iar pentru Români s'au îngrijit, în mod special, să le facă
și școale de copii mici, grădini de copii, unde, fără nici o excep-
ție, în mod obligatoriu și cât mai brutal obligatoriu, să fie
aduși toți copiii Românilor și să fie crescuți în culta și armo-
nioasă limbă ungurească.

Așa se civilizează un popor, credeau Ungurii!

În biserică, Românii nu trebuiau să mai audă zicându-se
rugăciunile și nici făcându-se cântările și slujba, în barbara
limbă românească, ci numai în nobila limbă a lui Atila.

În douăzeci de ani, totul trebuia să fie terminat. Ungaria cea mare trebuia să ia ființă în acești douăzeci de ani, de luptă, a întregului suflet maghiar, în contra sufletului tuturor celorlalte naționalități.

Soarta a vrut, însă, altfel, spre nenorocul Ungurilor !

În mijlocul acestui dezastru național românesc ce se pregătea în văzul tuturor popoarelor, fără ca cineva să îndrăznească să se ridice în contra, poporul românesc a fost salvat, iarăși, ca și altă dată, de trimisul lui Dumnezeu, cel mai ales dintre aleșii neamului, și adus în mijlocul poporului, ce stă să piară, sub loviturile crude ale dușmanilor înveninați.

Aproape o mie de ani a suferit poporul românesc cele mai grele lovituri, din toate părțile și dela toți. A fost cucerit de Unguri, a fost subjugat, împilat, bătut, scuipat, îngenuchiat, jefuit și tratat mult mai puțin chiar ca și animalele. Poporul românesc, cel de baștină, din Ardeal și cel mai numeros, dintre toate celelalte popoare conlocuitoare, n'avea nici un drept, de cât cel mult acela de a plânge, dar nu pe acela de a se plânge. El constituia clasa paria, a desmoșteniților, a chinuților, a nenorociților, și a celor ce au numai obligații și îndatoriri. „*Misera plebs contribuens*”. El nu avea drept să învețe carte, deci nu avea drept să-și clădească școale, iar bisericele sale trebuiau clădite fără turnuri, fără clopote, la locuri doznice și nu trebuiau să treacă înălțimea de o anumită măsură. Poporul românesc nu avea dreptul de a se îmbrăca cu surtuce și cu haine noi, nici cu cămașă de bumbac, asemenea nici de a-și pune pantalonii de postav și nici de a purta pălărie, în cap, sau cisme în picioare. Nu avea voie de a purta arme, de nici un fel și nici bastoane cu fier la vârf ; iar când și când, nu avea voie de a pleca noaptea din casa sa, fără o învoire a stăpânirii. La conducerea țării, ca și în dietă, nici gând să intre vre-un Român, afară, de ici-colo câte un rene-gat ungrit.

S'au năpustit astfel stăpânitorii, la început, asupra lui să-l răpună și să-i ridice legea, la care el ținea mai mult ca la viața lui. Pe la anul 1300 s'a dat lupta pentru catolicizarea, apoi, pentru luteranizare și calvinizare, după cum stăpânirea ungurească, îmbrățișă una din aceste religii.

Toate au fost în zadar. Toate chinurile au fost suportate, dar religia și-au păstrat-o, ca pe cel mai scump tezaur.

„Unirea” cu biserica Romei, a fost ultima încercare mare religioasă făcută de vrăjmașii românismului. Sub mirajul, mamei noastre Roma, s'au obținut oarecari succese, față de sufletele slabe și față de cei poftitori de glorie ușoară și de traiu îmbelșugat, în mijlocul unui popor robit. Succesul, însă, n'a fost la înălțime și n'a egalat, nici pe departe, strădania catolicismului.

Poporul în întregime a rămas nemișcat în credința sa de veacuri.

„Până în anul 1848 nu aflăm pentru poporul românesc de cât numai zile de lacrimi, de durere și de suferințe de tot felul, iar zilele de bucurie, pentru el, au fost mai rare de cât pana de corb albă”.

Ultima încercare cea mai puternică, cea mai hotărâtoare și definitivă trebuia să fie smulgerea limbii strămoșești. De aci ar fi urmat neîndoios, în timp, pierderea naționalității; iar românismul din Ardeal ar fi dispărut.

Acest moment a constituit punctul culminant al chinurilor și al nenorocirilor bietului popor român.

Se uită el desnădăjduit, infricoșat, cu ochii plini de lacrimi și cu sufletul amărât, în toate părțile lumii, doar i-o veni de undevă vre-o rază de lumină, vre-o urmă de scăpare, vre-o mână de ajutor.

Tocmai când desnădejdea era mai mare, tocmai când desperarea era la culme, iată că trimisul Domnului, alesul sufletului românesc apare ca și un Arhanghel, în mijlocul popoului obidit.

Ca prin minune, totul se schimbă zi după zi, an după an, iar într'un sfert de secol, poporul românesc din Ardeal, sub geniala conducere a Marelui Andreiu Șaguna a reinviat!

Sosirea lui Șaguna în Ardeal.

În anul 1845 episcopul Sibiului Vasilie Moga își dăte sfârșitul, după o stăpânire a scaunului episcopesc românesc, de peste treizeci și patru de ani.

Treizeci și patru de ani sunt o viață de om, o epocă întreagă, pentru cel ce vede deasupra oamenilor mijlocii. Este, însă, un timp pierdut pentru un om și pentru semenii lui, când acest timp nu se întrebuințează de cât pentru a întoarce foile calendarului, pentru a se face și mâine aceea ce s'a făcut azi, și mai ales pentru a strânge bani albi pentru zile negre, spre înavuțirea familiei și a urmașilor săi.

Se știe, între altele, că sub episcopatul lui Moga, supravegherea învățământului popoului românesc ortodox a fost încredințată episcopului catolic dela Alba-Iulia, fără ca episcopul românesc să facă cel mai mic gest de protestare. Asemenea administrarea fondurilor episcopiei românești neunite a fost ridicată episcopiei și predată funcționarilor publici ai statului; iar episcopul Moga nici nu s'a indignat, nici nu s'a cutremurat!

După treizeci și patru de ani și ceva de păstorire amorțită, letargică, liniștită și nesdruncinată de nimeni, nesupărată și nederanjată, nici de stăpânire, mai ales de stăpânire, dar nici de poporul peste care a păstorit, a închis ochii, de-a bi-

nele, episcopul Vasilie Moga, lăsând biserica românească tot așa cum o găsisse, dacă nu și mai dărâmată și mai ruinată și mai oropsită și mai nebăgată în seamă, ca și cum n'ar fi existat.

Stăpânirii îi convenea un asemenea episcop, care să conducă o biserică ce sta să piară. Cu cât ar fi fost el mai amorțit, cu atâta și biserica se stingea mai sigur și tocmai asta se urmărea și de stăpânire și de toți dușmanii, foarte numeroși, ai bisericii creștine-ortodoxe românești.

Dar poporul? Pentru ce nu se mișcă poporul? Pentru ce nu da el semne de viață și să caute, ca prin faptele și cerințele lui, să forțeze mâna episcopului, și să-l deștepte din amorțea în care a trăit și domnit treizeci și patru de ani? Poporul românesc eră obosit de atâtea chinuri și atâtea jertfe sfinte și făcute timp de o mie de ani. Nu mai putea! Abia se mai ținea pe picioare și abia își mai trăgea păcatele, de azi pe mâine. Nu mai avea încredere în nimeni, nu mai spera la nimic, ba nici biserica nu-l mai atrăgea, fiindcă vedea bine, de sute de ani, că tocmai prinții bisericii, episcopii și mitropoliții, cu corțejul protopopilor, l-au părăsit în trecut de atâtea ori în momentele lui cele mai grele. Unde să se mai uite și în cine să mai aibă încredere? În episcopul Moga care nici nu se arăta la față, și nu făcea nimic pentru biserică și pentru poporul românesc?

Și astfel, biserica eră părăsită de drept credincioși, iar episcopul își incasă regulat fiorinii ce-i veneau dela stăpânire pentru aceea ce nu făcea! Și au trecut astfel zeci și zeci de ani!

Triste vremuri! Grele vremuri! Nenorocite vremuri pentru biserica românească și pentru poporul său!

Consistoriul diecezan anunță moartea episcopului, mai întâiu mitropoliei Carlovițului, erarhilor sârbi, de cari depindea.

Norocul poporului românesc și al bisericii creștine ortodoxe răsare deodată ca și soarele pe un câmp pustiit! Cu atâta mai binevenit va fi!

Andreiu Șaguna, superiorul mănăstirii sârbești Covil din eparhia sârbească a Neoplatei, a fost recomandat imediat, Vienei, ca administrator episcopesc, până la alegerea noului episcop.

Maimarele bisericii sârbești din Austro-Ungaria, la început mitropolitul Stratimirovici, iar mai pe urmă Rajacics, cu reședința mitropoliei la Carloviț, îl apretia pe Andreiu Șaguna, ca pe un om superior atât în cele religioase, și cu o cultură aleasă în toate direcțiile; dar îl apretia, îndeosebi, ca pe un suflet închinat pentru totdeauna bisericii sârbești.

Nu fusese oare Andreiu, trei ani în seminarul sârbesc din Vârșeț, și nu-l terminase el în mod ilustru, ca nimeni altul, până la el? Apoi, nu fusese el oare, la terminarea semina-

rului, numit profesor de teologie, la acelaș seminar, și nu fusese el luat ca secretar particular al mitropolitului Stratimirovics, în locul atâtor alți Sârbi doritori de locuri așa de înalte și de cinstite? Și, în cele din urmă, nu fusese Andreiu, înrolat în tagma monahală sârbească, dela anul 1833, înaintând în toate treptele ierarhiei monahale, în câțiva ani, până la rangul de arhimandrit și superior al unei reputeate mănăstiri sârbești, ales mereu la distincție, din mijlocul tuturor Sârbilor?

Mitropolitul sârb, însă, apreția în Andreiu calitățile unui om cu adevărat superior și mai avea credința că după cincisprezece ani, dela 1829—1846, de învățatură și de viață sârbească sufletul acestui tânăr macedonean, se va fi transformat în atâta și în așa fel, încât spera dela el, ca și dela cel mai fanatic Sârb, ca să aibă în capul bisericii românești, un Român sârbizat, care să facă din biserica românească a Ardealului, o anexă definitivă, a celei sârbești dela Carloviț.

În tot cazul, Andreiu eră așa de aprețiat de către Sârbi în cât, în nici un caz nu i se putea întâmpla lui aceea ce i se întâmplase, cu patruzeci de ani înainte, lui Lazăr, tot la Carloviț. În Andreiu Șaguna eră speranța sârbismului.

În cine putea el să aibă mai multă încredere pentru viitorul bisericii sârbești?

Aici a fost norocul românismului!

În luna iunie 1846 apărură hotărîrea regească și împărătească, prin care arhimandritul Andreiu Șaguna, superiorul mănăstirii sârbești Covil, a fost numit vicar general administrator al bisericii româno-ortodoxe a Ardealului; iar la 21 august, acelaș an, Andreiu sosi la Sibiu pentru a-și lua în primire cărmuirea cu care fusese investit.

Andreiu Șaguna, când a sosit la Sibiu, a găsit o adevărată ruină, în toate direcțiunile și numai Dumnezeu singur, cu duhul Său cel sfânt, mai susținea poporul românesc pe calea cea dreaptă și ca să nu se prăbușească pentru totdeauna.

Atunci a scris el următoarele, cari fac o descriere aproape fidelă a ceea ce a găsit în Ardeal:

„S'au batjocorit biserica lui Christos, ci numai vremea de acumă în care trăim vi-o puiu. Uită-te și vezi cum stau bisericile overtite, unele de credincioși lipsite, altele mai de tot părăsîte și dintre acestea vei cunoaște cum că atâta micșorare și stricare aduce dejghinarea și răsvrătirea ciocnirilor bisericesti, cât tot adevăratul creștin cu Ieremia proorocul, cu cuviință, poate a se tângui și strigă: „Căile Sionului plâng pentru că nu sunt care să vină la praznic, toate porțile ei stricate sunt și preoții ei suspină“.

„Să cunoști, apoi, cât bine neamului nostru celui românesc, carele odată și el număra printre puternicile neamuri și între oamenii cei tari se socotea, iar acumă atât e de supus și

ocărat, cât nici învățătură, nici știință, nici armă, nici legi întru el nu se pomenesc.”

Și eră atâta sărăcie în jurul lui încât nu aveă nici unde să-și plece capul pentru odihnă.

De unde să înceapă lucrul? Cu ce să înceapă? Unde se uită, peste tot, eră ruină și jale, și totul eră de făcut din temelie. Activitatea lui Șaguna, uriașă, și genială, s'a îndreptat, dela început, în toate părțile. A atacat toate chestiunile, cu toată puterea sufletului său mare, cu toată credința în ajutorul lui Dumnezeu, și cu toată cumințenia politică, față de timpurile în cari eră chemat să lucreze.

Opera lui Șaguna se îndreaptă dela început în toate direcțiunile activității omenești ale unui popor. În toate direcțiile, și în fiecare în parte, a fost un uriaș, iar rezultatele au fost nenumărate de mari și strălucitoare, având în vedere timpul scurt în care a trăit, starea în care a găsit poporul său, precum și situația în care l-a lăsat, când a fost chemat în sânul dreptilor.

Pentru a ne da mai bine seamă de activitatea lui Șaguna, și de rezultatele la care a ajuns, va trebui să-l vedem, pe rând, în fiecare parte din marile lui manifestări.

Trei direcții mai principale se prezintă ochilor noștri în imensa activitate a lui Șaguna: a) bisericească; b) culturală; c) politică. În fiecare din aceste părți, rezultatele obținute de Șaguna sunt uriașe și geniale, pentru întregul neam românesc.

Le vom lua pe rând, pe fiecare. Vom da, însă, întâietate activității bisericești, și, apoi, le vom judeca și pe celelalte două.

I. ACTIVITATEA BISERICESCA.

Șaguna sosi numai ca un vicar al episcopiei, și numai pe timpul cât va lipsi episcopul, ce va trebui ales în curând. Totuș, dela început, Șaguna se puse pe lucru, începându-și activitatea cu biserica, și în special cu preoții, căci ei formează sufletul bisericii.

Nu s'a îngrijorat Șaguna nici de răceala cu care a fost primit de unii Români, nici de faptul că unii îl socoteau drept Sârb, ba chiar și Grec, tot așa de puțin ca și de faptul că eră considerat ca un intrus, un nepoftit, un usurpator al drepturilor celorlalți, venit în mijlocul Ardealului, prin hotărârea Vienei. Credința aceasta îi amărau, mai ales, pe unii din bunii Români, crezând că nici acum nu s'a isprăvit cu tutelarea bisericii noastre.

Toate aceste neplăceri îi soseau zilnic la ureche, lui Șaguna, dar el le puse deoparte și și vedeă de multele ocupațiuni la cari se înhămasă. El nu se socotea venit numai provizoriu și mai puțin încă, un intrus, ci se consideră ca venit aci pen-

tru mult timp, ca vicar, sigur, eventual, chiar ca episcop, și de aceea încep lucrul cu toată nădejdea, atacând chestiunile cele mai urgente și cele mai importante pentru biserică.

Atenția sa fu atrasă de pustietatea în care se găseau bisericile creștine ortodoxe, fiind, cu totul lipsite de drept credincioși. Trebuia, neapărat, să-i atragă iarăș pe Români, cât mai mult și cât mai mulți, spre calea bisericii; iar pentru aceasta credincioșii trebuiau să găsească în biserică un loc luminat și de înălțare sufletească, afirmat prin atitudinea și prin cuvântările și sfaturile preoților. De aceea toată atenția lui Șaguna s'a îndreptat, dela început, asupra preoțimii, și asupra celor ce urmau școala pentru a deveni preoți.

„Dela preot să pornească toate îndemnurile bune, supra-vegherea lui părintească să îndrepte pașii poporului, să-l ferească din calea ispitelor și să-l îndrume pe cărările înaintării în cultură și bună stare.” (1)

Circulări peste circulări, povețe peste povețe, învățături de tot felul trimite el tuturor protopopilor spre a fi aduse neîntârziat la cunoștința preoților, să le explice și să supravegheze la executarea lor.

Astfel, între altele, el porunceă, următoarele:

1) „Fiecare preot să umble în reverență, cu brâu vânăt închis, și pălăria rotundă, nu numai când are de a săvârși vre-o slujbă, ci și când vor veni la cetate sau vor merge la mai marii lor sau la vre-o tistie mai înaltă.”

2) „Nici unul să nu îndrăsnească a-și rade barba, iară părul să și-l pieptene înapoi.”

3) Dela cercetarea jocurilor, crâsmelor și de a bea vin și vinars, în uliță sau în târguri și dela orice vorbe statului preoțesc vătămătoare, să se contenească.”

4) „Pentru ca fiecare preot după cuviință să-și poată împlini datorințele sale, tot insul să se îndeletnicească în cetirea sfintei scripturi și a sf. Părinți, să cetească și să învețe catechismul pe de rost, și câștigându-și folositoare cunoștințe să fie în stare a cuvânta, din timp în timp, către popor cu spor și cu folos și a-i putea arăta calea către fapte bune, spre care sfârșit se cuvine să aibă o viață neprihănită, purtare bună întru toate, și în tot locul ca cu o trâmbiță bine răsunătoare să deștepte pe toți spre cucernicia cea adevărată creștină și spre frica lui Dumnezeu...”

Apoi, în altă circulară, îi oprește pe toți preoții de a intra în cărciumi: „de cercetarea cărciumilor ferțiți-vă. Răul acesta câte alte răutăți pricinuește fiește care din voi poate pricepe... cu cea mai mare întristare a inimii și cu nespună mirare incredințându-mă, că mulți dintre preoți au obiceiul și datina,

1) I. Lupaș. Mitropolitul Andreiu Șaguna, pag. 40.

după săvârșirea slujbelor dumnezeștilor zile de duminică și sărbători, din sfânta biserică a nu merge acasă, ci drept a se abate la crâșmă și a vorbi cele ce nu se cuvine unui preot. Aspru și sub pedeapsa opririi de slujba preoțească, tuturor celor cari până la această slăbiciune și nebăgare de seamă a treptei sale s'a rătăcit, poruncesc, etc. etc."

Învățăturile lui Șaguna față de preoțime se întind acuma mai departe asupra modului cum să fie, și cum să se poarte fiecare, față de poporeni: „cu dragoste, îndelungă răbdare și smerenie; pentru slujbe să nu ia decât „simbria legiuită“, la „câștig spurcat“ să nu râvnească, iar la cei săraci să slujească în zadar (gratuit). Căci pentru această osteneală, mare plată vor avea în ceruri."

Dar Șaguna nu este omul numai al dării unui ordin, al trimiterii unei circulări, și, apoi, să-și considere datoria sa terminată. Nu! Trebuie să vadă el, în persoană, cum s'au primit circulările, cum s'au citit, cum s'au înțeles, și la urmă cum s'au executat. Și a început seria inspecțiunilor, pe anunțate și pe neanunțate; iar sancțiunile se aplicau imediat, în văzul tuturora: lauda pentru cei buni și ascultători, și pedeapsa, chiar ridicarea dreptului de a mai sluji, pentru cei răi și cari nu urmau sfaturile și învățăturile lui.

În anul 1847, Șaguna, cu autorizația guvernului ardelean, a făcut o vizită canonică a întregii eparhii. Aprobarea s'a obținut la jumătatea lunii aprilie, iar vizitele au început la 1 iulie.

Vizitele acestea au fost anunțate cu mult înainte: ... „Măria Sa Vicarul să fie așteptat cu bisericile și altarele măturate și cu odoarele bisericesti puse toate în ordine, iar dascălii cu copiii cei de școală și învățăturile ce s'au învățat să stea gata: titorii să arate socotelile bisericesti; poporul întreg cu mare cu mic, cu bărbații și cu muerile să aștepte pe Maria Sa cu toată cinstea și cuviința, purtând grije de cele ce stările împrejur îi vor învăță”.

Am ținut să dau în copie fidelă părți din aceste circulări ale marelui Șaguna, spre a se vedea preocuparea primă a acestui geniu al neamului nostru.

Atenția lui primă se îndreaptă asupra preoților. Ei constituiesc sufletul bisericii, și după cum slujesc în fața sfântului altar, după cum vorbesc în predicile lor dătătoare de învățătură și după cum le este purtarea în lume, înainte de slujba religioasă și după slujba religioasă, așa este și considerația de care se bucură ei în fața lumii, și tot așa este și considerația sfintei noastre biserici.

* * *

O a doua chestiune tot în legătură cu valoarea preoților eră și gradul de pregătire, de instrucție, al viitorilor preoți. El

vrea să vadă pe preoți ajunși la o cultură și o pregătire intelectuală cât mai înaltă, pentru acele timpuri, căci numai așa vor putea ei să-și impună autoritatea cuvântătoare asupra credincioșilor.

Când a venit Șaguna, la Sibiu, a găsit o stare deplorabilă și în direcția învățământului, în general, dar în special cel preotesc. Înainte de 1816, cursul pentru formarea preoților avea o durată numai de șase săptămâni; apoi, s'a ridicat la o durată de șase luni, cu candidați ce aveau 1—2, eventual 3 clase gimnaziale.

Erau tineri doritori de cultură mai înaltă, de o pregătire mai serioasă. Cum, însă, ei nu găseau așa ceva la Români, cari erau cu totul lipsiți de școale, se îndreptau spre cele străine, catolice, sârbești, unite dela Blaj, calviniste sau protestante, unde, bineînțeles, pe lângă cunoștințele generale cu cari își îmbogățeau și hrăneau mintea, li se turnau zilnic, în suflet, pe nesimțite și picături religioase străine celei creștine ortodoxe în care erau născuți. Mulți din acești tineri, slabi de ingeri, au fost, mai târziu, pierduți pentru biserica românească și pentru românism.

Două dispoziții a luat Șaguna, în această privință, chiar din primele zile ale venirii sale la Sibiu. Prima a fost cu privire la dublarea numărului lecțiilor și a timpului de pregătire, al viitorilor preoți, dela șase luni, la un an. Și acesta, era încă puțin, dar pentru un moment, era un pas mare, spre învățatură. Va veni timpul când el va îndoi, întregi și încă și mai mult, durata învățământului. Apoi, a dispus ca tinerii ce vor să urmeze acest an de învățământ religios, trebuiau să aibă liceu complet, și să cunoască perfect chestiunile de limba românească și de filosofie.

A doua chestiune, chiar și mai importantă, a fost că a oprit în mod desăvârșit, pe orice tânăr ce ar fi dorit să se facă preot, de a merge la școale străine pentru a ascultă acolo prelegerile doctrinelor și învățăturilor lor religioase. Toți acei tineri cari doreau să devie preoți români, în biserica creștină ortodoxă română, *trebuiau, în mod obligatoriu* să urmeze numai la școalele recunoscute sau administrate de biserica pe care ei doresc să o slujească. Incât fiecare student român ortodox, de acum în colo, la gimnaziu și liceu românesc ortodox, la seminar românesc ortodox, și numai dela profesori români ortodoksi.

Alegerea de episcop. — Numirea prin decret. Sfintirea în biserica catedrală sârbească dela Carloviț.

Pe tot timpul anilor 1846 și 1847, de când a luat conducerea bisericii românești, Șaguna, printre toate greutățile și

grijile de căpetenie ce avea, și cari îi ocupau tot timpul, avea mereu gândul să nu lase să treacă prea mult timp, fără ca biserica românească creștină-ortodoxă să nu-și aleagă conducătorul său legal, pe episcopul său. El știa foarte bine că : „cei ce n'au stăpânire, cad ca frunzele”, și tocmai de această nenorocire mare a avut de suferit biserica românească de mai bine de o sută cincizeci de ani, de când i s'au luat, în mod silnic, mitropolitul, episcopii, protopopii. Decenii peste decenii, a stat biserica românească fără conducători, ca și un sat fără stăpâni. Dela 1700, până la 1762 a fost biserica fără conducători, bătută de toate vânturile, și lovită de toate stâncele. Abia după șaizeci și doi de ani, s'a îndurat stăpânirea să ne dea un administrator bisericesc, pe bătrânul sârb episcop de Buda, Dionisie Novacovici ; urmat apoi, de alți doi, tot Sârbi, Ion Gheorghevics, episcopul Vârșetului, și Sofronie Chirilovics episcopul Timișoarei. La 1783 biserica românească creștină-ortodoxă a fost pusă sub administrarea și conducerea bisericească a mitropoliei sârbești dela Carloviț. Urmează, sub această formă, ca episcop, sârbul Nichitici, apoi Adamovici. După moartea acestuia din urmă, biserica românească, a stat, iarăși, patrușprezece ani, fără conducător, fără episcop ; iar la 1810, se îngăduie Românilor să aibă pe Moga, ca episcop, și care a stăpânit scaunul episcopesc aproape treizeci și cinci de ani.

Șaguna nu putea admite, și nu putea înțelege, ca bun Român, ca scaunul episcopesc să rămână, ca și înainte, văduvit de stăpânul ce i se cuvenea. El sau altul, dar, trebuia să fie cineva care să ia în mână conducerea bisericii, cât mai repede, ca să o salveze dela dezastru. El, ca vicar, lucră din toate puterile, cu tot sufletul și cu toată inima ; dar, de sigur, altfel ar fi lucrat, și alte probleme ar fi atacat, mult mai înalte, și mult mai importante pentru biserica noastră, pentru neamul nostru, dacă ar fi fost episcop întărit, cu toate formele legale.

La începutul anului 1847, Șaguna a trimis curții din Viena, o petiție, în înțelegere cu consistoriul, prin care se rugau forurile înalte ca „să se curme cât mai curând“ vacanța episcopescă, și să se ordone alegerea noului episcop cât mai neîntârziat. Petiția a fost aprobată, iar alegerea hotărâtă pentru ziua de 1 decembrie 1847.

În aprobarea dată s'a specificat anume, că alegerea se va face „dintre Români“ ; iar nu dintre „Românii ardeleni“, cum fusese mai înainte. S'a văzut astfel, că influența lui Șaguna, la mitropolia Carloviț, și chiar la Viena, eră mare, fiindcă dacă ar fi rămas aceeași dispoziție dinainte : „dintre Români ardeleni“, el, Șaguna, n'ar fi putut fi candidat, și astfel biserica românească ar fi fost lipsită de înțelepciunea, celui mai de seamă al său **ierarh**.

La 1 decembrie s'a întrunit consistoriul la Turda, locul hotărît pentru alegere. O sută douăzeci și șase de protopopi au luat parte, iar alegerea a fost condusă de doi comisari guvernamentali.

Se prezentau la alegeri trei candidați oficiali: Șaguna, și doi nepoți ai fostului episcop Moga: Moise Fulea, directorul școalelor și Ion Moga teologul.

Rezultatul votului a fost: Ion Moga 33, Moise Fulea 31 și Andreiu Șaguna 27, voturi. Au mai avut și alții fără candidatură, alte voturi, între cari au fost: protopopul Ighian 14 voturi, și Popazu 11.

Cei trei dela început au fost recomandați la Viena, ca să fie numit cel hotărît de înalta curte imperială.

La Viena nu a fost nici o luptă, fiindcă dinainte eră, ca și hotărît acela care urmă să fie episcop. Biserica sârbească a Carlovițului nu avea încredere de cât în Șaguna; iar faptele lui Șaguna de când a fost numit vicar și până la alegerea pentru episcop, au dovedit un devotament către patrie, o cinste către guvern, și o credință către împărat, în cât nici nu putea să-i treacă altul înainte.

În special, credința și cinstea lui Șaguna față de stăpânire, s'a demonstrat, până la evidență în anul 1847, în cazul aventurierii Ecaterina Vargă, despre care vom vorbi, mai pe larg, la activitatea politică a lui Șaguna.

Au fost, însă, înainte de alegere, Români, cari nu l-au dorit pe Șaguna, ca episcop. După cum aceștia l-au primit foarte rece, la sosirea sa în Sibiu, neacordându-i nici un credit, și bănuindu-l de a fi în contra românismului, ca un Sârb, sau Grec, tot așa, și acuma, cu ocazia alegerii, s'au găsit mulți protopopi, cari s'au manifestat pe față în contra lui Șaguna. Cu suflet cinstit, de Români, sau nu, aceasta nu se poate ști, fiindcă nimeni nu poate citi ce-i în sufletul cuivă, dar faptul este că mai mulți protopopi au mers la Șaguna, înainte de alegere, și i-au spus că ei nu-l doresc, pe el, ca episcop, fiindcă-i Sârb, și că nici să candideze. Se spune că Șaguna, după ce i-a primit bine și cu cuviință, ascultându-le vorbirea le-ar fi răspus: „Eu sunt Român ca și voi; că dacă nu mă vreți voi pe mine, vă vreau eu pe voi, și să știți că eu voi fi episcopul vostru”.

Șaguna, cel numai cu 27 de voturi, a fost numit episcop al bisericii românești creștino-ortodoxe a Ardealului. Iar curtea pentru a-i arăta încrederea și mai mare ce o are în persoana sa, l-a scutit de cele 19 condiții grele și înjosoare pentru biserică și neamul românesc, ce însoțeau, de regulă, numirea unui episcop și în special, ce au însoțit numirea predecesorului său, Moga, la 1810.

Şaguna îşi anunţă poporului numirea sa ca episcop printr'o prea frumoasă circulară bisericească, în care spune între altele : „promit sărbătoreşte că din toate puterile mele, neostenit, mă voi strădui pentru binele, folosul şi înaintarea în cele de minte ţiitoare ale poporului şi voi fi tuturor tată adevărat, tată zic să fiu, tată şi încăodată zic tată să fiu în înţelesul cel adevărat“. Apoi, ca să nu lase neîntrebuinţat nici un prilej, îndeamnă din nou preoţii, „pe iubiţii săi împreună slujitori, să înveţe şi să lumineze neconţenit poporul, ca să-l poată aduce din necovârşire la covârşire şi din ruginita negură a neştiinţelor la limanul cel liniştit al ştiinţelor şi al luminării“¹⁾.

Actul oficial al numirii lui Şaguna ca episcop a fost împlinit ; urmează acum să se îndeplinească şi actul bisericesc al înălţării sale la rangul de arhieru şi sfinţirii sale ca episcop.

Această ceremonie religioasă urmează să se facă la mitropolia sârbească din Carloviţ şi slujită de către prelaţii Sârbi. Ne întorcem cu gândul cu o sută şi cincizeci de ani, înainte de acest act, şi încă sute de ani mai înainte de acest timp, şi vedem că înalta ceremonie religioasă a sfinţirii episcopilor şi chiar a mitropoliţilor Români din întregul Ardeal, se făcea în mitropolia Munteniei, de către mitropolitul şi episcopii Români, şi foarte adesea în prezenţa patriarhului bisericesc dela Constantinopol, sau al Erusalimului. Mitropolitul Ungro-Vlahiei, avea jurisdicţiunea şi tutelarea dogmatică bisericească asupra bisericii româneşti din Ardeal şi prin biserică se păstra legătura cea mai strânsă cu fraţii noştri din Ardealul tuturor suferinţelor. Prin biserică se înălţau sufletele şi se luminau minţile, dând putere de rezistenţă faţă de schinguirile şi nedreptăţile ce curgeau grindină, pe capul bieţilor Români.

Au înţeles asupritorii şi călăii că din Muntenia şi din Moldova vine ajutorul, cel fără limită şi neprecupeţit, pentru întărirea sufletelor româneşti. Atunci, au hotărît ruperea oricăror legături cu biserica românească din Muntenia, dărâmarea mitropoliei din Alba-Iulia, cea ridicată de Mihai Viteazul şi pedepsirea, chiar cu moartea, a oricăruia va mai trece în Muntenia.

Tot pe atunci s'a făcut şi ultima încercare a luării credinţei prin marea crimă religioasă a „Unirii“. De atunci, dela 1689, ianuarie 2, ultima sfinţire, în persoana renegatului Athanasie, nu s'a mai făcut un asemenea act.

Biserica românească creştină-ortodoxă, rămasă fără conducători, eră ca şi o corabie fără cârmaciul bătută de vânturi,

¹⁾ I. Lupaş. Mitropolitul Andreiu Şaguna, pag. 62.

lovită de maluri, și stând gata să se scufunde. Un port, strein de sufletul ei, se prezintă celor ce mai supraviețuiesc sub dărâmurile și ruina adusă de vremuri și de răutatea oamenilor.

Biserica sârbească, și ea tot creștină ortodoxă, *dar sârbească, nu românească*, oferă, cu bunăvoință!? adăpost.

Aci în această biserică, ce a stăpânit, o sută de ani aproape, biserica creștină ortodoxă românească din Ardeal, s'au sfințit cei câțiva episcopi, cea mai mare parte Sârbi, și un Român, ce s'au succedat pe scaunul episcopesc dela Sibiu, cu începere dela 1783.

Tot aci, va fi sfințit, și Șaguna ca episcop românesc.

Câtă depărtare mare între aceea ce eră cu o sută și cincizeci de ani înainte, și între aceea ce era acuma!

În ziua de 18 aprilie, în ziua de duminica Tomii, avu loc marele act religios, în catedrala metropolitană sârbească din Carloviț, în fața și cu slujba făcută chiar de patriarhul sârbeșc Rajacics și cu doi episcopi, ca ajutoare.

Este de remarcat că la sfârșitul slujbei religioase de sfințire, episcopul Andreiu Șaguna, a ținut o prea frumoasă cuvântare și care se termină cu următoarele cuvinte:

„Mai preurmă iarăș înainte Ta Doamne cad și zic: Tu Doamne știi că către scopul meu a alergă doresc: pe Românii trasilvăneni din adâncul lor somn să-i deștept și cu voia către tot ce e adevărat, plăcut și bun să-i trag! Tu Doamne umbrează-mă cu puternicul Tău scut! Tu indulcești-mi în ceasul morții fracturile amarelor mele ostenei. Amin!“

În aceste din urmă cuvinte, spuse în fața lui Dumnezeu Sfântul, în fața întregului sobor mitropolitan sârbeșc, în cea mai măreață zi de sărbătoare pe care o poate avea un preot, un cleric, în viața sa, în aceste cuvinte spuse apăsător, pentru a fi auzite bine de toată lumea, stă întregul program al activității viitoare a lui Șaguna.

El vrea să deștepte pe toți Românii din somnul lor de o mie de ani, și mai vrea să-i aducă spre tot ce e adevărat, plăcut și bun. Cu alte cuvinte să-i facă și pe ei oameni, în rândul oamenilor iar nu cum au fost până atunci, slugi fără drepturi, și sclavi nebăgați în seamă de nimeni, neexistenți în pământul lor, în țara lor.

Curajul lui Șaguna, de a spune aceste cuvinte, în biserica sârbească, în fața marilor arhierii sârbești, în fața populației nenumărate ce asistă la actul sfințirii, și în fața comisarilor guvernului, ne dă măsura dela început a ceea ce eră hotărât să facă în viitor.

Acesta i-a fost programul, în linii mari, și pe el și-a brodat întreaga sa activitate în viitor.

Înapoerea lui Șaguna, ca episcop, la Sibiu, în ziua de 24

aprilie, a fost un triumf. Toți Români, indiferent dacă aparțineau sau nu bisericii creștine-ortodoxe, l-au sărbătorit. In-suși „uniții“ s'au bucurat, iar Timoteiu Cipariu, marele cărturar, a scris în „Organul luminării”, următoarele: „Virtu-țiile acestui mare bărbat Român sunt mai cunoscute, decât să aibă trebuință a se mai lăuda, încât nici inimicii nu i le-ar putea nega și credem că grația Majestății Sale n'a putut să cadă pre o persoană mai meritorie de o așa mare chemare. Multe zile și din partea noastră-i urăm”...

Sosirea grăbită a lui Șaguna la Sibiu, eră motivată de marea mișcare românească și de măreața adunare națională ce se plănuise a se face la Blaj în ziua de 3 mai. Guvernul îl anun-tase, încă pe când eră la Carloviț, pentru sfințire, că a in-cuviințat adunarea Românilor, la Blaj, și că el, episcopul Șa-guna, va prezidă această adunare.

La această adunare națională românească, la care au luat parte, cu sufletul, toți Români, ai ambelor biserici, or-todoxe și unite, — greco-orientale, și greco-catolice, — au fost prezenți peste patruzeci de mii de reprezentanți, în frunte cu marele cărturar Barnuțiu, cu viteazul neînfricat, Iancu, craiul munților, și prezidați de Șaguna geniul româ-nismului.

Acolo în acea măreață și memorabilă manifestare ro-mânească, s'a pus, între altele, și marea problemă bisericeas-că și națională românească formulată de către Șaguna ast-fel :

„Națiunea română pretinde ca biserica română, fără deo-sebire confesională, să fie și să rămână liberă, independentă dela oricare altă biserică, egală în drepturi și foloase cu ce-lelalte biserici ale Transilvaniei. Ea cere restabilirea mitro-poliei române și a sinodului general anual după dreptul ve-chiu, în care sinod să fie deputați bisericești și mirenești. În acelaș sinod să se aleagă și episcopii Români liber prin ma-joritatea voturilor fără candidațiune, etc.”.

Aceasta este problema cea mai mare a bisericii noastre, pe care Șaguna și-a propus-o în mintea și în sufletul lui, din primul moment de când a venit la Sibiu, dar pe care n'a pu-tut-o spune oficial, lumii întregi, de cât numai în ziua de 3 mai 1848 în măreața și impunătoarea adunare națională a întregului neam românesc. La această problemă a lucrat el întreaga lui viață și a avut norocul să poată să vadă, cu ochii, încununată de succesul cel mai desăvârșit, înainte de a trece în sânul dreptilor.

În fruntea unei comisiuni de treizeci de Români, după cum se hotărîse în adunarea națională, Șaguna a mers la Viena pentru a susține cauza bisericească a Românilor. și bineînțeles și toate chestiunile politice cu care eră în legă-tură.

În lupta pe care Șaguna o începuse pentru realizarea dezi-deratului marelui al reînființării mitropoliei, trei mari piedici i se puneau în cale. Trei dușmani înverșunați și puternici stau gata să-l răpună pe cel singuratec, în momentul când el va începe lupta. Primul dușman, era chiar guvernul absolutist, din Viena, reprezentat, în fața bisericii, prin ministrul de culte, contele Leon Thun. Nu era ușor să lupți chiar cu guvernul, chiar cu ministrul respectiv, și mai ales într-o perioadă de absolutism. Șaguna, însă, nu se teme de cât de Dumnezeu, iar nu de oameni, fiindcă el are credința nestrămutată în dreptatea cauzei lui sfinte.

Al doilea dușman era biserica „unită“, greco-catolică, care nu vedeă cu ochi buni nici o înălțare a bisericii creștine-ortodoxă, „neunită“, cum o numea Thun, spre a o pune pe o treaptă inferioară celeilalte, sau greco-orientală cum cerea Șaguna să fie denumită. Biserica greco-catolică, se bucură, după legile și promisiunile „diplomei leopoldine“, de toate privilegiile celorlalte biserici recepte, și era susținută pe față de guvern, în timp ce biserica greco-orientală abia acum încercă să-și ia sborul, sub puternica înrăurire a unui „om“, în fața cărui dușmanii stau gata să-l sfășie.

Al treilea dușman era biserica sârbească, în capul căreia se află acum patriarhul Rajacicz, dela Carloviț. Această biserică a avut și avea încă, în acest timp de care vorbim, jurisdicțiunea dogmatică asupra bisericii românești, greco-orientale, din Ungaria. Se apropiau o sută de ani de când biserică sârbă a luat sub protecția sa umila biserică românească. Portul ce se arată vederilor corăbiei românești, ce era pe punctul de a se îneca, nu era, însă, un port cu suflet adevărat creștinesc, ci acaparator. Cei ce vor intra acolo, nu vor mai ieși, aceea ce au fost, ci transformați sufletește și naționalicește. Ei vor deveni Sârbi, cu atâta mai ușor cu cât credința era la fel. În acest mod au pătruns Sârbii în Banatul românesc, în Torontal, în Biserica Albă, în Vârșeț, Timișoara, Arad, cu episcopatele lor și, apoi, la nord de Mureș, până la Oradia Mare, Ineu, iar spre răsărit până aproape de Mehadia-Orșova.

Această penetrațiune pacifică și religioasă, sub adăpostul aceleiaș credințe, distrugea sistematic, încet dar sigur, naționalitatea română, iar pretențiile Sârbilor se măreau pe măsură ce ei puteau înființa un nou episcopat, în inima românismului.

Numai așa se explică acum, pierderea și mutilarea jumătății Banatului, cu Vârșeț și Biserica Albă, și numai așa se explică pretențiile Sârbilor, a unora din ei, asupra întregului Banat, cu Timișoara, Arad. Este interesant de știut o notiță apărută în gazete, la 23 octombrie 1923, în care se anunță moartea unui fost prim-ministru Iugo-Slav, Protici : „Când a fost prim-ministru, imediat după armistițiul, a ținut în Scupcina de a-

tunci, un discurs în care reclamă pentru Serbia, Timișoara și Aradul”.

Aceasta, se petrecea în anul 1920-21! Ne putem ușor închipui, ce eră la anul 1848-49, când Șaguna și-a pus problema autonomiei bisericii române-ortodoxe, și reînființarea vechii mitropolii. Sârbii formau, în lupta aceasta, ce se deschidea, poate dușmanul cel mai periculos pentru Șaguna, fiindcă trebuia multă diplomație, ca să convingă autoritățile guvernamentale, despre necesitatea despărțirii unei biserici, de o alta ce avea aceeaș credință.

Lupta se dădea, după cum se vede, cu forțe neegale: deo parte stau trei dușmani înverșunați, înarmați până'n dinți, dintre cei mai neîmpăcați, dintre cei mai puternici în monarhia absolută, și dintre cei mai ireductibili; iar de cealaltă parte sta Șaguna singur, singurel, și înarmat numai cu credința în cauza lui cea dreaptă și cu speranța în sprijinul lui Dumnezeu. Lupta a fost înverșunată și dintr'o parte și din alta, dar victoria, după o luptă de mai bine de douăzeci de ani, a rămas definitivă de partea lui Șaguna. Unul câte unul, din dușmani, a fost răpus, și pe aceeaș măsură biserica noastră creștină ortodoxă, se înalță, iar Șaguna străluceă ca și soarele în fața drept credincioșilor săi.

Cu alte cuvinte, Șaguna, prin vocea întregii națiuni românești cereă: *emanciparea bisericii creștine-ortodoxe din lanțurile slavismului, și ale sclavismului, și organizarea ei autonomă după cum glăsuiau canoanele și legile de bază ale credinței noastre, cu restabilirea mitropoliei noastre sfinte, după care oftă tot Românul.*

În afară de aceasta, el mai cereă încă o situație egală în stat, cu toate celelalte biserici, precum și o egală atenție din partea statului, în susținerea materială a bisericii și a clerului.

„Ne rugăm pentru o administrație națională de sine stătătoare în privința politică și bisericească și pentru alegerea unui cap bisericesc de sine stătător și întărit de Majestatea Ta, cărui să i se subordine ceilalți episcopi naționali”.

Viforul revoluției anului 1848 se apropiă năprasnic și cu pași giganti. Șaguna a stat în anul 1848, la Viena, pentru rezolvirea chestiunilor cu cari fusese însărcinat de adunarea națională dela Blaj. A fost în mai multe rânduri la împăratul Ferdinand, în înaltă audiență, dar a plecat totdeauna din palat, cu oarecare îndoială asupra rezultatului, deși eră totdeauna bine și curtenitor primit. A avut, însă, promisiunea că: „naționalitatea română va fi asigurată, la propunerea ministerului ungar, prin o lege specială.”

Șaguna și-a îndreptat atunci pașii cercetători și rugători spre Budapesta, la guvernul unguresc, unde văzù, însă că va fi greu să hotărască pe vechii stăpâni să rupă cu un trecut de

o mie de ani, și să pună și pe Români pe aceeaș linie cu celelalte trei națiuni dominante. Atunci Șaguna în ziua de 31 august 1848, la Pesta, a spus în comisia regnicolară, că legea unirii Ardealului cu Ungaria, așa cum este alcătuită, nu mulțumește pe Români, fiindcă în ea se vorbește numai de cele trei națiuni privilegiate, tot cum au fost până atunci, și termină cu frumoasele și îndrăznețele cuvinte : „Să judece Europa civilizată, care știe respectă drepturile națiunilor și ale omenirii, dacă e compatibil cu postulatele legilor divine și sociale ca acolo unde 6—700.000 suflete ce formează trei națiuni deosebite, 1.300.000 de suflete să fie pur și simplu nulificate.”

Șaguna se înapoia la Sibiu, unde îl chemau multe știri alarmante din toată țara.

Revoluția ungurească isbucni cu toată furia, spre sfârșitul lunii septembrie. Împăratul Ferdinand abdică în favoarea tânărului Francisc Ioszif 1-iul, în ziua de 2 decembrie 1848.

Românii se adunară la Sibiu, pentru lămuriri; iar Șaguna în ziua de 16 decembrie în discursul său înflăcărat se pronunță, alături de toți participanții, de partea noului împărat și în contra Ungurilor.

Ruptura cu Ungurii eră pe față.

Peste câteva zile a și pornit Șaguna peste munți, ca prin Muntenia și Moldova să meargă în Moravia să se prezinte noului împărat.

Anul 1849, și-l petrece Șaguna la Olmütz, Praga, Viena, unde lucrează din răspuțeri pentru câștigarea, la tronul imperial, a drepturilor sfinte românești.

În acest timp revoluția pustiește totul pe unde a putut pătrunde. Numai în munții apuseni n'au putut intra Ungurii. Iancu, Craiul neînvins al munților, sta ca o sentinelă vitează și veșnic trează în coasta Ungurilor victorioși.

În luna august 1849 revoluția este sfârșită. Armatele rusești înving ultimile rezistențe ale oștilor ungare. Pacea începe treptat să se răspândească peste tot. Șaguna pleacă și el dela Viena, tot pe lungul drum cu ocol, la Sibiu, unde este primit în triumf de întreaga populație românească, care știă de luptele lui pentru cauza bisericii și naționalității românești.

La Sibiu a găsit ruina, făcută de Unguri, ca și în toate bisericile și instituțiile românești, din întregul Ardeal. Munca fără odihnă, din partea tuturor, a contribuit la îndreptarea tuturor relelor.

La începutul anului 1850, Șaguna prinse un moment favorabil și obținū dela guvernatorul Ardealului învoirea ținerii unui sinod diecezan, care avū loc în luna martie 1850 și la care au luat parte douăzeci deputați mireni, între cari și Iancu și douăzeci și patru din cler.

Acest sinod diecezan constituia cel mai mare eveniment bisericesc fiindcă aproape nu se mai aducea aminte de când nu mai fusese altul ; iar următorul, cu toată energia de neînving a lui Șaguna, abia s'a mai ținut peste zece ani, în anul 1860.

În circulara prin care anunța ținerea acestui sinod, spune fericit, între altele : „Multumesc Tatălui Ceresc... că vă pot vesti ținerea soborului după care așa mult și prea mult au oftat părinții, moșii și strămoșii noștri. O ! eu de trei ori norocos, care m'am învrednicit a aduna biserica cea viiă a lui Christos; care m'am învrednicit a mă vedea înconjurat de frații și fiii mei sufletești și a mă sfătui cu dânsii despre starea bisericii lui Christos...” etc. Și apoi anunță ziua ținerii sinodului, precum și programul.

În cuvântul de deschidere, Șaguna a vorbit ca un inspirat de D-zeu. Acel discurs ar trebui să fie literă de evanghelie pentru toți seminaristii noștri, de azi și de mâine, căci în el se găsesc toate suferințele bisericii noastre și toate învățăturile Domnului nostru Isus Christos ! Între altele el spune : „...Românii ortodoksi au fost ocară celor ce sunt în indestulare și hulă celor mândri”. „...Luat-am noi ca fiii bisericii răsăritene, ceva cu drept sau pe nedrept dela fiii altor biserici ? Din răvna care am către adevăr silit sunt a mărturisi, că noi dela nime-nă nimica nu am luat, nici pe drept, nici pe nedrept, însă dela noi multe s'au luat pe nedrept, și nimica după drept...”.

Punctele principale desbătute și dinainte fixate, au fost :

- 1) Mărturisirea credinței noastre ;
- 2) Starea bisericii și eparhiei noastre din Ardeal, cea de-acum și cea viitoare ;
- 3) Corelațiunea bisericii cu stăpânirea ;
- 4) Starea preoției, a dascălilor și a celorlalte fețe bisericești ;
- 5) Starea culturii poporului și propășirea lui ;
- 6) Starea materială a eparhiei.

În aceste șase puncte capitale se rezumă întreaga viață bisericească, culturală și politică a poporului românesc din Ardeal, cu reînființarea mitropoliei, cu emanciparea de biserica sârbească, cu egală îndreptățire alături de celelalte naționalități și celelalte biserici, pozițiunea bisericii în stat, soarta preoților, învățământul, etc. etc.

Importanța ținerii acestui sinod a fost atâta de mare încât mulți ani, în urmă, Șaguna îl consideră ca fiind cel mai important act din viața sa bisericească, până la reînființarea mitropoliei și a statului organic.

După închiderea sinodului diecezan, Șaguna își îndreaptă activitatea în toate direcțiunile hotărâte de acest sinod, și prin petiții la curtea imperială, la ministrul cultelor, și la guvernatorul Transilvaniei, încearcă să rezolve toate chestiunile ce și

le pusese ca program. Cu unele din ele reușește imediat; cu altele, însă, mai grele, trebuie să revină de două-trei ori și chiar de mai multe ori, până să obțină rezultatul dorit.

O primă chestiune de care se ocupă imediat este cultura viitorilor preoți. Deja, dela venirea sa în Sibiu a ridicat cursul seminarial dela șase luni, la un an, iar candidații primiți în seminar, trebuiau să aibă liceul complet, cu filosofia și limba română complete, iar nu cum fusese până atunci, o adevărată ruină și rușine.

Acum, mărește iarăș numărul lecțiilor cursurilor. Apoi, Șaguna, el în persoană, imparte timpul de lecție în cursul unei zilei, și al zilelor în săptămână, în mod pedagogic, alternând învățătura cu practica religioasă în capelă. El vrea ca studenții seminarisți să capete o pregătire cât mai înaltă, pentru a stă, cu toată demnitatea, alături de oricare alt cleric al oricărei alte religii. Toate aceste îmbunătățiri le-a făcut numai cu banii bisericii; iar dela stat nu a obținut nimic. Când a cerut, a primit sfatul să-și trimită clericii studenți la institutul teologic dela Cernăuți sau la cele din Viena. Șaguna nu se învoia cu o astfel de soluție fiindcă el vroia ca să-și aibă pe seminarisți în imediata sa apropiere, spre a-i observa, a-i îndruma, și spre a-i selecționa pentru viitor.

În acel timp, Șaguna colectează dela popor și de ori unde, bani cu cari să poată să ridice un seminar demn de națiunea românească. Cu banii strânși cumpără o casă mare, cu săli încăpătoare unde mută seminarul în anul 1853.

În anul 1854 face o vizită oficială noului seminar însoțit și de guvernatorul Ardealului, prietenul său, principele de Schwartzenberg, care rămâne încântat de aceea ce vede.

Din banii bisericii, din cei colectați și ai săi personali, a dat burse, în număr de unsprezece, la copiii cei mai silitori și mai săraci.

Tot el înființează instituția filantropică, denumită fundațiunea Francisc Iosefini, pentru a eterniza norocul ce a avut împăratul când a scăpat de incercarea de asasinat ce se făcuse asupra-i de către un Ungur, în anul 1853.

Tot din colecte înființează opt fundațiuni, iar din banii săi proprii, alte șapte, cu cari ajută în dreaptă și'n stânga, în toate părțile, pe toți cei ce au nevoie de ajutoare. Toată administrarea, însă, a tuturor fondurilor, se face numai sub supravegherea imediată a sa, ca să vadă el singur și cum se strâng banii, dar și cum se distribuie. Pe terenul cătorvă din aceste fundații s'a clădit, mai târziu, măreața și monumentală mitropolie greco-orientală din Sibiu, renăscută numai prin puterea uriașă a acestui mare geniu al neamului nostru.

În acest timp, propaganda sârbească în Banat se făcea pe o scară foarte întinsă printre Români, și cu mijloace variate

și puternice. La început Românii nu au băgat de seamă că intrând într'o biserică creștină ortodoxă răsăriteană, ca și a lor, își pierd pe nesimțite limba, și cu ea, după o trecere de timp, și naționalitatea. Persecuțiile ungurești în contra poporului român și în contra bisericii creștine ortodoxe-răsăriteană, făceau pe Români să considere biserica sârbească, la început, apoi, chiar naționalitatea sârbească, ca un liman unde găseau adăpost și alinare. Toți erau primiți cu bunătate, cu brațele deschise, ca într'o adevărată biserică creștină unde toți sunt primiți cu aceeași dragoste. Acei intrați, însă, aci, în biserica sârbească, după o trecere de timp de zece-cincisprezece ani, nu mai ieșeau din ea de cât transformați naționalicește. Erau sârbizați, mai ales că vedeau că sub această formă încep să aibă avantaje în stat, iar persecuțiile organelor superioare încetau ca prim farmec. După trecerea în a doua generație, însă, toți își ziceau Sârbi. Și astfel, biserica sârbească, adăpostitoare naufragiatei corăbii românești, înghițeă pe toți cei ce se adăposteau într'însa.

Acelaș proces s'a petrecut și în Basarabia noastră. Abia o sută de ani, de când ne-a fost răpită, iar naționalitatea eră pe punctul să dispară, alături de aceeaș credință.

Această măcinare a românismului din Banat a ținut peste șaptezeci-optzeci de ani, ba chiar și mai mult, până când unele santinele românești, cu ochii mai pătrunzători, au dat alarma. Deși semnalul de alarmă eră dat foarte târziu, totuș a fost binevenit. S'a început lupta pentru păstrarea intactă a bisericii românești. Dar lupta eră foarte grea. Deoparte se vedeă biserica sârbească, cu episcopat la Vârșeț, la Biserica Albă, la Timișoara, Arad, etc., cu mitropolia la Carlovitz, cu impozante temple religioase, cu solemnități religioase impunătoare în ornatele strălucitoare de mare gală bisericească, cu concursul autorităților și cu înalta considerație în stat, până la Viena; iar de cealaltă parte, o umilă bisericuță românească, creștină ortodoxă, o căsuță în ruină, cu simpli preoți, mari la suflet dar în haine peticite, și nebăgată în seamă de către autoritate. Biserica abia tolerată! Desigur, credință mai mută găseam noi, Românii, în umila bisericuță a noastră, decât în mărețul și strălucitorul templu de peste drum; dar firile slabe, se influențau ușor și-și ziceau: „tot creștin este și Sârbul, tot așa se închină ca și mine, tot așa se roagă ca și mine și tot la acelaș D-zeu îngenuche. Dacă aș intra în biserica lui, nu fac nici un păcat“. Și intrau toți, cu inima curată, dar mulți ieșeau de acolo transformați în Sârbi. Aproape să zici:

„Lasiate ogni speranza, voi che'ntrate“.

În contra acestor firi slabe au început a luptă Românii cari și-au deschis ochii și au văzut prăpastia spre care mergeă românismul din Banat.

Atunci și de partea Sârbilor lupta a început pe față, pentru atragerea tuturor Românilor și sârbizarea lor, cu forța, și cu ajutorul chiar al autorităților.

În acest timp a sosit salvatorul neamului românesc, și al bisericii creștine-ortodoxă răsăriteană, genialul Șaguna. El propunându-și ca problemă capitală restaurarea vechii mitropolii românești, și-a propus, legat strâns de această problemă, și emanciparea bisericească, de sub egida dogmatică și administrativă sârbească. Acest plan românesc nu convenea de loc nici Sârbilor, dar nici guvernului. De aci au născut doi dușmani de moarte în contra lui Șaguna, în contra planurilor lui de emancipare, întâiu Sârbii, cu cari s'a asociat apoi și biserica „Unită” care nu putea vedea cu ochi buni înălțarea și întărirea bisericii greco-orientală.

Românii bănățeni auzind că Șaguna a pornit pe drum sănătos pentru înălțarea bisericii românești, au prins curaj și cei mai mulți și-au părăsit naționalitatea sârbească, împrumutată de ocazie, și au preferat să reintre în umila biserică românească, de cât să mai stea în mărețul palat sârbesc. Totuș, lucru nu se făcea, și nu se făcu fără frământări, fără luptă, fără intrigărie, fără acuzări, și chiar fără vărsare de sânge între frați. Eră o adevărată jale în biserica românească a Banatului, și o adevărată desorientare între dreptcredincioșii Români, fiindcă de nicăeri nu le venea nici un sprijin, nici o vorbă bună, nici o povață care să le împace sufletele. Autoritatea bisericească a eparhiei Ardealului, nu pătrundeă până la Arad sau Timișoara, ci se oprea la porțile Banatului.

În mijlocul acestei zăpăceli, au găsit, cu cale, autoritățile superioare, să dea o nouă lovitură bisericii greco-orientale și indirect lui Șaguna, tocmai în timpul când el se frământă și alergă la toți cei mai mari pentru restabilirea mitropoliei celei vechi românești.

Se știe că în adunarea națională dela Blaj din anul 1848, Românii, prin Șaguna, au cerut, între altele: „...restabilirea mitropoliei române și a sinodului anume după dreptul vechiu... etc., etc.” Tocmai aceasta este lovitura ce s'a dat bisericii noastre și lui Șaguna: s'a înființat mitropolie, dar nu a greco-orientalilor, a celor mulți, ci a greco-catolicilor, a „Uniților”.

În petițiunea înaintată împăratului nu se precizase despre ce mitropolie este vorba, dar se subînțelegeă, când se spunea „restabilirea mitropoliei române”, fiindcă mitropolie nu avusese de cât biserica de baștină, și care a fost suprimată prin trădarea lui Atanasie în anul 1698, iar nu biserica „unită” cu Roma, care a preferat un episcopat, vechei mitropolii, și care până la anul nenorocit, nici nu existase.

Or cum ar fi, în anul 1853, „uniții” obțin mitropolia unită la Blaj, și încă două episcopate, la Lugoj și la Gherla. În această

hotărîre jignitoare pentru Români, erau două lovituri mari : prima, înființarea mitropoliei, pe nedrept a bisericii unite în dauna bisericii greco-orientale ; a doua, înființarea episcopiei „unite” la Lugoj, în mijlocul Românilor bănățeni, desorientați de luptele ce se dedeau în jurul bisericii sârbești din Banat. Au calculat bine dușmanii noștri : cei ce nu vor vrea pe Sârbi, vor fi nevoiți să treacă la „Uniți”. Două curse erau astfel întinse ochilor semiadormiți, și minților zăpăcite de propagandă, de chinuri și de persecuții. Cei mai mulți vor intra ba într’una ba în alta ; cei mai puțini vor rămâne pentru biserica românească.

Aci, în spre Banat, se îndreptă acuma mereu ochii de vultur dumnezeesc ai lui Șaguna. El aude gemetele, aude suferințele și trimite cuvinte de îmbărbătare tuturor drept credincioșilor și le spune, le promite, că în curând le va sosi ajutorul de care au nevoie.

Și în adevăr, primul mare act bisericesc ce face Șaguna, ca mitropolit al Ardealului și al Banatului, este să ridice două mari cetăți bisericești românești, în fața dușmanului pe care-l considera el ca cel mai periculos, în fața Sârbilor, în Banat, una la Arad și alta la Caransebeș. La Arad eră episcopie sârbească, pe care Șaguna a românizat-o ; iar la Caransebeș, a înființat episcopie nouă, pe care a incredințat-o celui mai distins dintre clerici, lui Ion Popazu.

A fost, câtva timp, hotărît, în mintea lui Șaguna, ca eventuala mitropolie românească, ce urmă să se înființeze, în urma stăruințelor lui, să se stabilească la Timișoara având cele două episcopate plănuițe de el la Arad și Caransebeș. Aci eră pericolul mai mare, aci vroia el să aducă forțe mai importante pentru luptă. În restul monarhiei, lupta în contra uniților, sau a catolicilor, în contra luteranilor sau calvinilor, nu prezentă un pericol atâta de mare ca acela în contra Sârbilor, fiindcă aci religia înlesneă dușmanilor a converti sufletele. De aceea și nouile episcopii le stabilește Șaguna în fața pericolului cel mai mare și mai imediat.

Acest gest al lui Șaguna îl așează în fruntea marilor luptători cari văd, dintr’o aruncătură de ochi, adevăratul punct periculos, adevăratul front unde să-și îndrepte forțele pentru obținerea victoriei. Am asemuit pe Șaguna, din acest punct de vedere, cu un militar genial care ridică cetăți de apărare tocmai pe frontiera cea mai amenințată, iar la adăpostul acestor cetăți să poată lucra la îmbunătățirea soartei restului populației.

În tot timpul activității lui, Șaguna, care lucră deodată la toate problemele ce-și pusese în programul activității sale, culturale, economice, bisericești și politice, nu uită nici un minut marea problemă a restabilirii mitropoliei românești. Acuma, după înființarea mitropoliei bisericii unite, el cu toată

amărăciunea sufletului său nu s'a dat învins ci a continuat lupta cu o înverșunare și mai mare, cu toți dușmanii de care eră inconjurat. Până la obținerea rezultatului, după care el a-lergă fără încetare, s'a gândit să strângă bani pentru ridicarea unei mărețe catedrale, ce trebuia să fie mitropolie, după cum eră în sufletul lui. El ceru în anul 1851 comunei Sibiului să i se dea un loc convenabil pentru a se clădi o biserică catedrală și pentru Românii greco-orientali. A fost, însă, refuzat, pe motiv că nu se mai găsesc astfel de locuri în tot orașul.

În anul 1857, Șaguna, în urma unei audiențe la împăratul obține înalta autorizație de a colecta în tot imperiul sumele necesare pentru ridicarea unei catedrale în Sibiu. În capul colectei s'a înscris însuș împăratul cu 1000 de galbeni, iar guvernatorul Ardealului, prințul de Schwartzenberg, cu 50 de galbeni, după care urma, pe listă, episcopul Șaguna cu 2000 de fiorini. Rezultatul colectei, în foarte scurt timp, a fost de aproape treizeci de mii de fiorini.

În toate părțile și la toate ocaziunile, Șaguna reamintea poporului și tuturor drept credincioșilor, de datoria sfântă ce o aveau cu toții, de a sprijini strădania lui, și să-și dea fiecare obolul pentru înălțarea unui templu demn de numele de Român... „nu omului, ci lui Dumnezeu dați, că nu cer pentru mine ci pentru mărirea lui Dumnezeu și spre binele vostru, etc.". Mai târziu Șaguna donează, tot din banii proprii, încă 20.000 de fiorini.

Banii se strângeau mereu, iar suma creștea văzând cu ochii, numai rezolvirea chestiunii mitropoliei stătea pe loc, ba, adesea, avea aerul că dă înapoi. În special, în urma înființării mitropoliei bisericii unite — greco-catolică — dela Blaj, ministrul cultelor eră foarte satisfăcut de succesul obținut și arătă tuturor, ba chiar și împăratului, că așa au cerut Românii, în anul 1848, chiar Șaguna, și așa s'a și înfăptuit. Prin urmare, pentru Români, problema metropolitană, eră după părerea lui Thun, ca și rezolvată. Șaguna, însă, nu putea admite asemenea acte înșelătoare și de rea credință.

Lupta se da, acuma, pe față între Șaguna și dușmanii bisericii greco-orientale. Sprijinitorul lui Șaguna, în această luptă, cu totul neegală, a fost, în mare parte, guvernatorul Ardealului, prințul de Schwartzenberg, care legase o strânsă prietenie cu Șaguna, apretiinându-i în gradul cel mai înalt cinstea în toate direcțiile și credința către tron și țară. Împăratul, însuș, eră foarte binevoitor față de Șaguna și nu odată i-a dat câștig de cauză în dese lupte și frecări ce acesta le avea cu dușmanii săi.

Pentru umilirea și mai mult a bisericii creștino-ortodoxă răsăriteană — greco-orientală — ministrul Thun, în special, o denumea, în toate actele oficiale, cu titlul de biserică „neu-

nită". Această titulatură jigneă adânc amorul propriu al lui Șaguna și al întregului popor românesc. Văzând Șaguna că toate cererile sale îndreptate ministrului Thun, în această privință, ca și în altele, rămân fără rezultat, a adresat direct împăratului o petiție, în care, între altele, spune : „...Majestatea Ta ! Constituția țării cea vechiă, bazată pe privilegiile istorice căzū ; căzū și deosebirea între religiunile mai mult și mai puțin îndreptățite ; în Austria unitară, marea noastră patriă comună, sunt persoanele ca și corporațiile egale înaintea legii. Cu o asemenea egalitate, însă, numele de „neunit”, ce ni se dădū înainte cu un secol și care lovește în adevărul istoric, ca și în toate regulele limbii, nu se poate uni. Pentrucă el ne aduce aminte de timpurile în cari noi eram numai suferiți ; el poartă în sine semnul deosebirei deșădătoare între drepturile și pozițiunea bisericii noastre, fațiă cu celelalte confesiuni creștine din țeară și pentru acea se face cu dânsul și abuz de batjocură și dejosire pentru biserica noastră s. c. l.“.

„Pentru aceasta ne rugăm : Majestatea Ta apostolică să te înduri a ordona ca biserica noastră în toate emisele oficiale să se numească cu numele ce îi compete ei după drept și cuviință, vechiu și propriu „greco-orientale“ și episcopului său să i se dea titlul legal de episcop al bisericii greco-orientale în Ardeal“...

Ministrul Thun pentru a înjosi și mai mult pe Șaguna a adoptat față de el tăcerea, care putea fi ușor interpretată ca o desconsiderare. La toate petițiile și adresele lui Șaguna, în cari își cerea drepturi sau aprobări, contele Thun, nu mai răspundea nimic. Toate aceste hârtii erau puse „ad acta“. Atunci, a adoptat și Șaguna, față de Thun, aceeaș procedare, și mult timp nu i-a dat nici un răspuns la adresele ce i se trimiteau. La o întrebare ce i s'a făcut de către Thun, în această privință, Șaguna a raportat : că până ce nu i se va da răspuns oficial la toate cererile ce le-a înaintat — și arată cari erau acele cereri — nici el nu va mai răspunde la nici unul din actele ministrului.

Lupta eră în toi. În ajutorul lui Șaguna veni prințul de Schwartzenberg care ocazional, la o vânătoare imperială, spuse împăratului toate nemulțumirile lui Șaguna cu ministrul cultelor. Împăratul i-a poruncit să-i spună lui Șaguna să facă un memoriu amănunțit de toate plângerile sale. Memoriul, o perlă în literatură, dar și ca diplomație — căci eră foarte greu să acuzi un ministru mai ales în epoca absolutismului — a fost înaintat la 1 decembrie 1855, împăratului cu recomandăția favorabilă a lui Schwartzenberg. În acest memorandum „monument de energie și iscusință diplomatică, Șaguna spune adevăruri tari și jignitoare pentru sfetnicii înălțatului împărat“ (1)

1) I. Lupaș, Șaguna pag. 122.

Din lupta aceasta îndârjită a ieșit victoria de partea lui Șaguna. Împăratul a făcut observații ministrului și i-a cerut să facă dreptate cererilor lui Șaguna.

După doi ani, în 1857, Șaguna mergând la Viena, face o vizită lui Thun, cu care avu o discuție destul de aprinsă, dar foarte interesantă, pe care trebuie să o dăm, în câteva rânduri.

În discuție, ministrul Thun, i-a spus lui Șaguna: „că el dela credința sa catolică nu se abate, și se miră de ce nu voesc toți creștinii să recunoască primatul papal”. „Aici am tăcut puțin, și apoi am zis: tot insul bine face, dacă rămâne pe lângă convingerea sa, mai cu samă religioasă, să nu fie nimănui spre stricare. Eu și eparhia mea întreagă rămânem în legea noastră, în care ne-am pomenit, cu care nu facem nimănui nici o dosadă, căci suntem supuși credincioși ai împăratului, cinstim și omenim toate confesiile și pe toți creștinii și dorim ca și cu noi, în privința bisericii noastre așa să pășească stăpânirea, ca și cu alții de altă religie, etc. etc.”.

Pe când Șaguna ducea o astfel de luptă, cu puternicul ministru de culte, era forțat de împrejurări, să ducă luptă și cu ceilalți doi vrăjmași, declarați, acum, pe față, biserica unită și biserica sârbească. Prima nu admitea, pentru nimic în lume, ca biserica greco-orientală, să se poată ridică la înălțimea celei greco-catolice, și trebuia deci, să o țină mereu în urmă; iar cea de-a doua, nu putea să se obișnuiască cu ideea de a vedea biserica greco-orientală, românească, ieșită de sub oblăduirea sârbească.

Prima luptă mai mare cu biserica unită s'a dat chiar în anul 1853, când episcopul unit Suluțiu, a fost înălțat la rangul de mitropolit. Acesta a dat atunci o pastorală circulară „tuturor drept credincioșilor Români”, trimițând această pastorală nu numai „uniților”, ci tuturor Românilor, drept credincioșilor, preoților de orice grad, ba însuș episcopului Șaguna. În această pastorală, Suluțiu spunea între altele: „...se roagă ca duhul sfânt să lumineze națiunea română și să o îndemne spre „unire”.

Mulți protopopi greco-orientali au venit la Șaguna să protesteze în contra acestor procedee necinstite; dar Șaguna i-a potolit și le-a promis că-și va lua destulă satisfacțiune, pentru el și pentru toți.

În adevăr, el a arătat această pastorală, în primul rând guvernatorului Ardealului, prințului de Schwartzenberg, plângându-i-se. Acesta a făcut aspre observații mitropolitului Suluțiu, care se scuză, că a trimis lui Șaguna un exemplar, din pastorală sa, ca semn de stimă, iar nu cu gânduri necinstite. Pentru ce, însă, a trimis această pastorală și celorlalți protopopi, preoți și drept credincioșilor, nu a avut ce răspunde.

Alături de biserica „unită”, ba chiar mergând înaintea ei,

și indemnând-o pe aceasta la luptă, eră, însuș biserica dominantă în stat, catolică, prin primatul Ungariei, arhiepiscopul din Strigoniu, care a arătat, fals, de altfel, că Șaguna urmărește unirea celor două biserici românești, într'una singură, sub conducerea sa, și cu toții în biserica greco-orientală.

N'a fost greu lui Șaguna ca să respingă, această nouă acuzare, cu totul nefondată.

Biserica sârbească, asemenea, sub conducerea patriarhului Rajacsics, luptă din toate puterile pentru acapararea tuturor Românilor din Banat, și stăpânirea definitivă asupra bisericii creștină-ortodoxă răsăriteană, după cum s'a arătat.

Pentru a obține un succes mai puternic și mai vizibil, patriarhul Rajacsics a întocmit o broșură anonimă, pe care a tipărit-o la Viena în anul 1851 și pe care a răspândit-o în zeci de mii de exemplare, în care, între altele îl acuză pe Șaguna și de arghirofilie, pe lângă multe alte acușări nedrepte și nefondate. Intre altele, relativ la mitropolie, la care el râvnește, spune: „...tendențele lui Șaguna nu pot avea în sprijinul lor nici un drept istoric, căci mitropolia ardeleană a încetat de la sine la sfârșitul secolului XVII când cu trecerea lui Atanasie la unire și e o indeletnicire oțioasă a se mai provoca cineva la ea pentru înființarea alteia nouă”. „Dacă în părțile bănățene nu se poate împlini totdeauna dorința Românilor de a avea episcopi de sângele lor, cauza e că Românii nu prea sunt aplecați spre călugărie; iar a introduce separatismul național în biserică, e lucru necreștinesc, de aceea și ambițiosul episcop ardelean, Șaguna, să-și aducă aminte de făgăduința făcută în cuvântarea sa dela Carloviț și de jurământul, etc., etc.” iar mai departe, face apel la Românii să apere unitatea bisericii ortodoxe și să nu asculte de ambițioșii cari vor să slăbească puterea stăpânirii bisericesti“ etc., etc.

Ministrul Bach a confiscat broșura și a întrebat pe Șaguna ce satisfacție dorește să aibă față de Rajacici. Șaguna s'a rugat să-i dea voie să-și ia singur satisfacția cuvenită, fapt ce s'a întâmplat într'o întrevvedere între cei doi ierarhi, spunându-i Șaguna, lui Rajacici „că nu e demn să ocupe un post așa de înalt în biserică, dacă se ocupă cu pamflete și se opune năzuințelor celor drepte și naturale ale Românilor“.

O a doua ciocnire cu Rajacici și cu biserica sârbească a avut-o Șaguna, cu ocazia unui sinod episcopesc la Carloviț, unde Șaguna a mers din înalt ordin împărătesc. Rajacici și cu toți episcopii Sârbi, însă, nu l-au primit pe Șaguna în sânul lor, pe motivul că el nu-i ales de sinod, ci de către reprezentanții preoțimei.

Reclamația făcută către împărat, de către Șaguna, în această chestiune, a avut drept rezultat o foarte aspră observație făcută patriarhului și celorlalți episcopi, ba chiar și mutarea unora din ei.

A treia luptă, tot cu biserica sârbească o avu Șaguna, la anul 1860, la Viena, în senatul imperial, unde se afla Rajacici, cu episcopul Timișoarei și împreună cu alți Sârbi, apoi episcopul Hacman ai Bucovinei, iar din partea Românilor, era Șaguna cu Mocioni, și baronul Petrina. Conferințele ținute aveau drept scop rezolvarea afacerilor generale ale bisericii ortodoxe din întreaga monarhie, între cari, în primul rând eră rezolvarea chestiunii reînființării mitropoliei românești. Toate discuțiunile n'au dus la nici un rezultat fiindcă Rajacici ținea morțiș la centralizare, în mâinile patriarhului sârbesc, a tuturor creștinilor ortodoxi, din Ardeal, Banat și Bucovina. În acest sens, Rajacici a și înaintat o petiție către împărat, iar Șaguna nu s'a lăsat mai prejos, ci a făcut și el o altă petiție deocamdată, în sensul vechilor cereri ale Românilor.

Această ultimă luptă cu biserica sârbească, a avut ca rezultat că împăratul, prin rezoluția împărătească din 27 sept. 1860, pe petiția lui Șaguna, scrie: „*că nu e neaplicat pentru înființarea unei mitropolii româno-greco-neunite*“.

Aceasta eră prima mare victorie și primul pas spre înființarea mitropoliei românești. Și imediat Șaguna a și convocat sinodul diecezan, pentru a-i aduce la cunoștință înalta rezoluție și a discuta chestiunile referitoare. Acest sinod eră al doilea al bisericii noastre, convocat numai prin puterea magică a lui Șaguna.

În cuvântul de deschidere a spus între altele:

„O zi mare, o zi însemnată, o zi de mult dorită, o zi de sărbătoare a bisericii noastre din Ardeal dar și a națiunii române din toată Austria, încât partea ei cea mai numeroasă se ține de ortodoxia noastră, o zi mare, așa este, mare zi sărbămă astăzi căci ea ne prevestește reînvierea mitropoliei noastre celei împiedicată de una sută șaizeci de ani din partea politico-civilă; dar acum marele și iubitorul de dreptate împăratul Francisc Iosef ni-o restituie, căci prea înalt acelaș s'a îndurat a se declara în 27 sept. a. c. „*că nu este neaplicat înființării unei mitropolii romano-greco-neunite*“ etc.

Cu toată promisiunea împăratului, anul 1860 trecu tot ca și ceilalți fără nici un rezultat; tot așa trecu și anul 1861, și încă și următorul, iar mitropolia românească tot nu se arată la orizont.

În anul 1864 Șaguna convocă al treilea sinod eparhial. Și acest sinod ca și precedentele a înaintat casei imperiale și senatului imperial o petiție prin care se cerea înființarea, cât mai neîntârziat, a sfintei mitropolii după care oftează tot românul“.

În acea petiție, între altele, s'a spus:

„Majestate! Românii de religiune greco-orientală, din țările Majestății Tale sunt de acea convingere că a sunat și pen-

tru ei ceasul deplinei eliberării bisericești și n'au pierdut speranța că Majestatea Ta C. R. apostolică, față de credința și alipirea lor de tronul împărătesc, documentate până acum totdeauna cu mii de sacrificii, nu va mai suferi ca ei să rămână și mai incolo în privința bisericească, într'o stare abnormă, anticanonică și de tot necăjoasă, ci te vei îndură prea grațios a le împlini dorințele lor cele fierbinți și în privința aceasta, și a șterge lacrămile, pe cari ei de multe decenii le varsă înaintea tronului Majestății Tale“.

În acest sinod eparhial s'au pus bazele definitive ale regulamentului sinodal, în conducerea bisericii noastre, iar la încheierea lucrărilor sinodului, Șaguna foarte mulțumit de munca depusă și de rezultatele obținute în cele șapte ședințe, cât a ținut sinodul, a spus următoarele frumoase cuvinte: „Eu sunt astăzi plugarul care cu mare grijă a arat holda sa, a semănat cu grăunțul cel mai fructifer, a avut toată iarna, primăvara și vara grijă de holda sa și ieșind la seceriș a secerat seceriș bogat“.

Piedicile erau la fiecare pas, iar dușmanii nenumărați, innarmați și foarte puternici. Șaisprezece ani de luptă a dus Șaguna, până în anul 1864, și fără nici un rezultat. Credința lui cea mare în dreptatea cauzei îi reînvia puterile în fiecare an, în fiecare zi, și ducea lupta mai aprigă pentru atingerea țelului ce și-a propus din primul moment al venirii lui în Ardeal.

În anul 1862 a murit patriarhul Rajacici al Sârbilor. Această pierdere pentru biserica sârbească putea să ajute la rezolvarea, cu bine, a problemei urmărite de Șaguna. Șaguna nu a pierdut nici un minut să nu lucreze și pe această direcție. În fruntea unei delegațiuni impunătoare a mers la Viena și s'a prezentat din nou împăratului.

Delegația compusă din elita personalităților românești, și sub președinția unui prelat de întâiul rang, a făcut vienezilor o impresie din cele mai plăcute. Tot felul de manifestațiuni, de sărbătoriri și de banchete s'au dat în cinstea Românilor. Eră pentru prima dată în viața sa de stat, în imperiul Austro-Ungar, că se sărbătorea naționalitatea română. Așa ceva nu se mai pomenise niciodată. Principele Coloredo, în toastul său, îi numi pe Români: „oaspeți prea onorați, patrioți dela marginile cele mai îndepărtate ale monarhiei“.

Dar, Șaguna plecă dela Viena tot fără un rezultat pozitiv; dar tocmai când începuse a pierde speranța, îi sosi autograful imperial următor:

„Iubite baron de Șaguna! Ascultând cererile Românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria, în consonanță cu intențiunea manifestată prin rezoluțiunile mele din 27 septembrie 1860 și din 25 iunie 1863, am incuviințat, ca pentru

dânșii să se înființeze o metropolie independentă, coordonată cu cea sârbească și ca biserica episcopească din Transilvania să se înalțe la demnitatea de metropolitană. L

Totodată aflu a te denumi pe Domnia Ta de arhiepiscop și mitropolit al Românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria.

Viena în 24 decembrie 1864. Francisc Iosef I, m. p.”.

Un autograf imperial și alcătuit în termeni atâta de frumoși, cu „iubite baron de Șaguna“ etc., nu se mai pomenise pentru poporul român, și pentru biserica românească. Eră culmea bucuriei și mândriei naționale care luă locul umilirii și suferințelor de secole.

O delegație românească, în frunte cu Șaguna, a mers imediat la Viena pentru a mulțumi împăratului pentru înalta favoare și pentru restabilirea dreptății. Acestei delegațiuni, împăratul i-a spus între altele:

„...ii pare bine că se concrezù cărma bisericii bărbatului celui mai mult meritat pentru tron și biserică“.

Bucuria lui Șaguna și a întregului popor românesc eră fără limită. Șaguna și-a văzut încununată o muncă de optsprezece ani, la care a luptat cu toată credința și cu tot sufletul devotat cauzei Românilor. Poporul își vedeă cu ochii mântuirea sa, fiindcă vedeă renăscând, din cenușă, vechea lui metropolie, după care a oftat timp de o sută șaizeci și șase de ani, de când fusese văduvită, prin puterea arbitrară a nedreptății. Dacă n'ar fi fost de cât numai acest rezultat din întreaga activitate a lui Șaguna, și încă îi da dreptul să fie pus în fruntea marilor ierarhi ai neamului nostru. Munca, însă, a lui Șaguna nu se consideră ca terminată, odată cu obținerea mitropoliei. Trebură duse acum lupte cu biserica sârbească pentru obținerea autonomiei și despărțirii bisericii românești de la biserica sârbească. Această luptă eră cu atâta mai grea cu cât trebuia dusă chiar în camera magnaților unguri dela Budapesta.

Se știe că după anul 1866, imperiul Austriei s'a transformat în dualistic, cu titulatura de Austro-Ungar, iar Francisc Iosif a fost încoronat și de rege al Ungariei. Din această cauză o serie întreagă de legi au trebuit să treacă prin parlamentul unguresc și anume toate legile cari aveau ca obiect viața din regatul Ungariei. Biserica creștină ortodoxă răsăriteană își avea sediul în Ungaria, reprezentată prin patriarhia sârbească dela Carloviț și prin mitropolia română dela Sibiu, a Ardealului și a Banatului. Pentru separarea și egalarea celor două biserici, sârbească și românească, cari erau, însă, de acelaș rit și de aceeaș credință, trebuia ca magnații Unguri să-și dea un vot aprobativ.

Multe intrigi s'au țesut în umbră, pe această chestiune, și multe otrăvuri au fost vărsate pe sufletul bieților Români, suportate, însă, în mare parte, de către Șaguna, căci numai lui îi erau adresate.

În Camera magnaților, în anul 1868, Șaguna a ținut un discurs celebru, care-l ridică pe cea mai înaltă treaptă a oratoriei și a diplomației, fiindcă a trebuit să vorbească cu toată energia, dar și cu toată diplomația fără a supăra pe Sârbi, dar mai ales de a-și atrage, în partea sa, aprobarea magnaților unguri, cari, dela început, nu prea erau binevoitori. Erau mulți magnați cari nu vroiau să admită și nici nu vroiau să înțeleagă necesitatea separațiunii celor două biserici, numai pentru motivul că una-i românească iar cealaltă sârbească, întrucât erau de acelaș rit și de aceeaș credință, iar în fața lui Dumnezeu „limba nu joacă rol mare”, ba chiar de loc.

Șaguna între altele a zis, în celebrul său discurs :

„Excelența Ta Domnule Președinte ! Măriți Magnați ! Poporul evreesc după ce a suferit atâtea patimi și se eliberă, a strigat și a zis : mila și adevărul s'au întâmpinat, dreptatea și pacea s'au sărutat !

Măriți Magnați ! În astfel de situațiune mă aflu și eu. Înaintea mea se află un proiect de lege, care regulează și îmbunătățește, pe cale constituțională, afacerile bisericii noastre în toate provinciile, cari se țin de coroana Sfântului Ștefan. Mă rog să fiu ascultat, dacă eu, în urma pozițiunii mele, fără de a mă provoca la datele istorice, îmi permit a observa, că noi Românii cari ne ținem de biserica greco-orientală, în patria noastră proprie, am fost tratați până acuma ca fiii vitregi, însă, mulțumită lui Dumnezeu, astăzi pot să zic și eu în fine că „mila și adevărul se întâmpină, și dreptatea și pacea se sărută“...

....Așa se întâmplă și cu părerea, ce privește despărțirea Românilor de Sârbi, ca un paradocson zicând: Ce are credința comun cu naționalitatea? Aici trebuie să mă rog de ertare, dacă eu ca preot, dară și ca creștin, zic că credința creștinească pune mare valoare pe limbă, ... pot eu să vorbesc și mai frumos decât odinioară sfântul Ion Gură de Aur, ba însuș sfântul Ion Gură de Aur, poate vorbi, însă dacă va vorbi unui popor care nu-l pricepe, gura lui de aur rămâne fără efect...“.

Cu o sută de ani înainte, episcopul unit Micu cerând în dieta de la Cluj drepturi pentru Români, a fost huiduit, insultat, scuipat, și amenințat, iar acuma, Șaguna, în înalta cameră a magnaților, fruntea șovinistilor maghiari, a fost ascultat, cu sfîntenie, ba și aplaudat, iar legea a fost votată în favoarea Românilor. Câtă depărtare, Doamne, dela finul diplomat Șaguna, până la aprinsul și vijeliosul Micu Inochentie.

Dacă reînființarea mitropoliei românești în Ungaria și Transilvania, de sine stătătoare, constituie pentru Șaguna un succes atâta de măreț în cât trebuie să-l pună în fruntea capilor bisericii noastre creștino-ortodoxe, apoi legea alcătuită de el, după care se va conduce acea biserică, statutul organic, al bisericii noastre greco-orientale, constituie coronamentul activi-

tăți sale religioase, bisericești, și politico-bisericești, și care poate să-l facă cu adevărat nemurtor în sufletele tuturor Românilor.

Încă dela primul sinod eparhial din 1850 Șaguna începuse să elaboreze un proiect de statut care să reguleze conducerea întregii noastre biserici din Ungaria și Transilvania, în vederea restabilirii mitropoliei românești. În sinoadele din anul 1860 și 1864 acest proiect s'a dezvoltat, s'a discutat și se apropia de forma definitivă. Se așteptă numai înalta hotărâre pentru reînființarea mitropoliei ca și această lege bisericească, a organizației interioare, și a conducerii ei, să ia ființă.

Când în decembrie 1864, a primit Șaguna autograful imperial cu vorbe atâtea de măgulitoare pentru el, dar atâtea de salvatoare pentru neamul și biserica românească, lucrarea era gata. Trebuia numai discutată în congres și supusă aprobării legale a guvernului.

În anul 1868, septembrie 28, s'a întrunit primul congres național al bisericii românești greco-orientale și a ținut douăzeci de ședințe.

În cuvântarea de deschidere a congresului Șaguna, plin de mândrie sufletească și radios de fericirea înălțătorului moment în care vorbea, a spus între altele :

„Inoeste-te! Inoeste-te noue Ierusalime, că ți-au venit ție iarăși lumina și mărirea Domnului peste tine au răsărit. Această casă Tata o au zidit; această casă Fiul o au întărit; această casă Duhul Sfânt o au înnoit“.

„Cu această cântare bisericească, care o cântăm în fiecare an în 13 septembrie, când sărbămăm amintirea înnoirii bisericii dela mormântul Domnului, cu această cântare, zic, vă salut pe Domniile Voastre astăzi, când noi ca membri ai noiei reînființatei noastre Mitropolii române de religie greco-răsăriteană din Ungaria și Ardeal, ne-am adunat întâia oară în congresul național bisericesc român“.

Explică, apoi, în cuvinte calde și luminoase toate suferințele Românilor timp de o mie de ani, precum și luptele din urmă, terminate cu victoria definitivă a reînființării mitropoliei după care oftă tot Românul cu simțire în el. Arată, apoi că legea reînființării mitropoliei românești greco-orientale hotărăște că toate treburile bisericești, culturale și fundamentale să se conducă prin congresele naționale respective, compuse pentru Români din 30 clerici și 60 laici.

Pe baza acelor articole din lege a fost convocat congresul din 1868, căruia i se pune în dezbateră proiectul de statut organic al bisericii românești.

Apoi, adăogă: „Iată, domnilor, că am ajuns a vedea congresul cel mult dorit al provinciei noastre mitropolitane al tu-

turor Românilor de religie greco-răsăriteană din Ungaria și Ardeal!“

„Iată, domnilor, timpul încetării acelei sarcini grele care de douăzeci de ani zăcea pe umerii mei și care trebuia să o port singur... Cum am condus eu până acuma treaba cea grea și problematică a reînființării metropoliei noastre, judece prezentul și viitorul... Dară astăzi când ți-a venit Ție, noule Ierusalime, iarăș lumina și mărirea Domnului peste tine a străbătut, eu depun, cu desăvârșită odihnă sufletească, toată competența legislativă și administrativă, a bisericii noastre naționale, în mâinile congresului prezent și ale celor viitoare congrese, care singure sunt reprezentantele legale și canonice ale întregii noastre provincii metropolitane, prin urmare competente de a duce și conduce trebile administrative, economice bisericesti, școlare și fundamentale“.

„De astăzi în colo depun și responsabilitatea pentru ulterioara soartă a bisericii în mâinile acestui congres și a celor viitoare și mă mângâiu căci citez să zic, că nu în deșert am alergat, nici în deșert m'am ostenit, că n'am alergat, ca și cum n'aș fi știut unde alerg, nici am dat răsboiu, ca și cum aș fi bătut văzduhul, ci luptă bună m'am luptat, curgerea, am plinit și credința am păzit“, etc., etc.

Articolul 1 al „statului organic“, sună astfel:

„Biserica greco-orientală română din Ungaria și Transilvania, ca biserică autonomă, după dreptul ei canonic, garantat și prin articole de lege al IX-lea din anul 1868 — pe lângă susținerea în întregitate a dreptului de supremă inspecție a Majestății sale își regulează, administrează și conduce independent afacerile sale biserice, școlare și fundamentale în toate părțile și factorii ei constitutivi după forma reprezentativă“.

„Statutul organic prezent tratează dară organizarea bisericii greco-orientale române pentru întreaga provincie metropolitană din Ungaria și Transilvania“.

Statutul întreg constituind legea organizării și conducerii bisericii românește greco-orientale, a fost supus discuțiunilor și aprobării congresului național bisericesc din anul 1868. Apoi, a fost înaintat guvernului dela Budapesta, care prin ministrul cultelor i-a făcut mai multe modificări, ce nu erau pe placul lui Șaguna. Întâmpinările făcute de acesta, împăratului au rămas fără efect; iar în 28 mai 1869, statutul organic a fost sancționat și de către împăratul, așa că, dela această dată memorabilă, biserica românească a trecut în linie cu celelalte biserici din stat, iar poporul românesc luat și el în considerație, ca toate popoarele conlocuitoare.

Desigur, statutul organic așa cum a ieșit aprobat de către împăratul, nu îndeplinea întreaga cugetare, nici întreaga simțire a lui Șaguna, dar el a spus: „este mai bine a-l primi!

și așa, căci nici o constituție nu poate fi perfectă din început“.

Șaguna ar fi dorit ca întreaga românie, din tot cuprinsul imperiului Austro-Ungar să fie întrunită sub mitropolia românească, și ar fi vrut să aibă episcopate deocamdată la Caransebeș, Timișoara, Arad, Oradea și Cernăuți. N'a putut însă obține episcopate decât pentru Caransebeș și Arad. Bucovina a fost constituită ca mitropolie aparte, în Austria, cu Hackman ca mitropolit;

ar fi dorit Șaguna ca să poată convoca congresul, în mod normal, la fiecare trei ani, la dată fixă, sau ori de câte ori ar fi fost nevoie, fără a întâmpina vre-o piedică din partea autorităților. N'a putut, însă, obține această libertate, și trebuia, după noile modificări, să anunțe totdeauna guvernului, ziua convocării și numai după ce se luă cunoștința oficială de aceasta, se putea face convocarea;

ar fi dorit Șaguna ca bănește să fie deopotrivă privită și biserica aceasta, a celor mulți, ca și a celorlalți, dar n'a putut. Au fost preferate toate celelalte biserici înaintea bisericii greco-orientale.

Și încă alte chestiuni, tot așa de importante, ar fi vrut Șaguna să rămână în „Statut“, așa cum era în originalul înaintat guvernului; dar... nu s'a putut. Și a fost înțeleptesc lucru, din partea lui Șaguna, că a primit și așa, și s'a închinat înaintea puterii. Când, mai târziu, față de alte timpuri mai proprice, se vor putea schimba și îmbunați și acele părți, cei ce vor viețui, o vor face-o. Până atunci să se primească și așa și să mulțumescă cu toții lui Dumnezeu că au ajuns aci.

Prin reînființarea mitropoliei după o văduvie de 168 de ani, biserica românească renaște mai frumoasă, mai strălucitoare, și mai puternică, decât înainte, Un Sava Brancovici a fost bătut cu vergile și gonit din țară fiindcă a îndrăznit să se opună celor ce vroiau să îngenuche biserica noastră; un Micu Inochentie a fost insultat, exilat, și a murit în mizerie, într'o chiliuță, la maica Roma, fiindcă a îndrăznit să spună în dieta dela Cluj: „vorbesc în numele națiunii române“. Un Șaguna a reușit, după o muncă uriașă de douăzeci și patru de ani, dela 1846, până la 1868 să reînființeze mitropolia, să facă legi prin cari biserica românească greco-orientală a fost pusă pe acelaș picior de egalitate cu toate celelalte biserici în stat, iar poporul românesc, din „tolerat“ și „iobag“, rob în țara lui, să treacă și el în rândul oamenilor.

Dela tiranica lege a lui Werbeöczy „Aprobatae et compilatae“ cu uniunea celor trei națiuni — ungară, săsească și secuiască — și patru confesiuni, romano-catolică, calvină, luterană și unitară — în care nici nu se pomenea nici de poporul român și nici de religia creștină ortodoxă răsăriteană a lui, și până la

recăștigarea pentru poporul român a tuturor drepturilor cetățenești și religioase, este un pas atâta de mare, încât nu-l poți compara decât cu însuș o creație de viață făcută din neexistent.

Dela dispariția mitropoliei, episcopatelor și a protopopiatelor românești, în anul 1686, când prin promisiuni silnice a fost jefuită biserica noastră sfântă și lăsată un secol și jumătate fără conducători, și până la reînființarea strălucită a mitropoliei, cu două noi episcopate, și cu egală îndreptățire a bisericii greco-orientale, și a poporului reinviat, cu a celorlalte biserici și a celorlalte populațiuni din stat, este un pas atâta de uriaș încât numai puterea dumnezească, insuflată în mintea și sufletul unui trimis al Său, a putut-o face.

Din cenușa sa, a renăscut pasărea Phenix, mai frumoasă, mai mândră și mai strălucitoare, ca mai înainte; din cenușa și ruina sa, a renăscut biserica românească și poporul românesc, mai mândre, mai demne, și mai mărețe ca mai înainte.

Reînființarea mitropoliei pune pe Șaguna în rândul nemuritorilor neamului nostru, fiindcă această victorie nu este a unui om de rând, a unuia care își numără și-și trece zilele fără nici un folos, pentru semeni și pentru țară, — ca mulți alții — ci a unui uriaș care și-a propus, cu douăzeci și cinci de ani înainte, o problemă, pentru biserica sa și pentru poporul său. La această problemă lucrează el zi și noapte, fără preget și fără să se abată afară din calea sa. Reușita este strălucitoare. Victoria este luminoasă ca și soarele. Singura această victorie îl pune în rândul uriașilor neamului, în rândul celor cari nu sunt oameni de toate zilele, în rândul celor cari nu sunt conducători obișnuiți, ci în capul, în fruntea oamenilor aleși între aleși, ai unui neam.

Activitatea lui Șaguna, nu s'a oprit, însă, la porțile mitropoliei reînființate, fiindcă opera nu eră terminată, după cum eră clădită în mintea sa de uriaș. Trebuie să se facă și cununa acestei opere; iar cununa a fost statutul organic al bisericii creștine ortodoxe greco-orientale.

Dacă reînființarea mitropoliei îl pune pe Șaguna în rândul celor mai de frunte oameni ai bisericii noastre, apoi, statutul organic îl ridică în rândul geniilor neamului nostru, fiindcă statutul este constituția unui popor eliberat din sclavia în care a suferit o mie de ani. Cad cu sgomot lanțurile sfărâmate, ca rupte de puteri nevăzute și neînvinse; iar poporul românesc iese la viața națională și cetățenească, datorită numai legii sfinte făcute de Șaguna, datorită legii statutului organic.

Din rob, iobag și fără drepturi, în țara lui, în pământul lui, după o mie de ani de suferințe fără limită și neînchipuite, poporul românesc devine liber și egal cu ceilalți cetățeni, datorit numai legii sfinte făcută de Șaguna, statutul organic,

constituția poporului românesc, Charta Magna a lui, viața lui, libertatea lui, sufletul lui.

Această operă nemuritoare, ce constituie coronamentul operei sale uriașe, și ce se așează ca și un nimb de glorie și strălucire eternă pe fruntea bisericii noastre naționale, dar și pe fruntea nemuritorului înfăptuitor, nu este întrecută decât doar de modestia fără margini a marelui ierach, care în toate ocaziunile, pe timpul luptei ce ducea, în această privință, arăta tuturor: „că nu e nimica nou, aceea ce vrea să facă el, ci că trebuie înțeleasă numai ca încetarea acelor împrejurări vitrege cari din cauze politice au împiedicat în trecut valoarea organizației bisericii noastre“ etc., etc.; iar în momentul când primul congres național bisericesc în 1868 se întrunește, el marele Șaguna, întemeietorul unei mitropolii, desrobitorul unui neam și reînființatorul bisericii lui batjocorite de o mie de ani, el, geniul binefăcător al poporului român, abdică de bună voie, dela întreaga lui putere, dela întreaga lui autoritate și depune: „cu desăvârșită odihnă sufletească toată competența legislativă și a bisericii, în mâinile congresului... și depune și responsabilitatea pentru ulterioara soartă a bisericii, etc., etc“.

Statutul organic chiamă la viață nu numai biserica românească, ci chiamă la viață însuș pe poporul românesc, oropsit, desconsiderat, bătut și maltratată, mai rău ca vitele, îl chiamă acum, ca și o trâmbiță dumnezească, la redesteptare, la viața națională în cadrul bisericii lui reinviate.

În toate corporațiile bisericii greco-orientale, după statutul organic, Șaguna a preconizat colaborarea, la treburile bisericii, și a mirenilor cu a clericilor, ba ceva mai mult, mirenilor le-a dat întâetate, prin numărul covârșitor din care se alcătuiau diferitele corporațiuni. Așa, preoților le-a fost rezervat numai o treime din locuri, iar laicilor, două treimi. Această măsură democratică, a ridicat pe mulți în contra sa și a fost atacat, Șaguna, atât de către catolici, cât și de către ortodoxi, în special Sârbii, acuzându-l că el duce la ruină biserica greco-orientală prin astfel de măsuri nechibzuite. Aceia cereau excluderea laicilor dela conducerea bisericii, pe când Șaguna impunea fiecărui cetățean major, dreptul de a se interesă de bunul mers al bisericii sale, fără ca prin acest interes al său să aducă vre-o atingere canoanelor și dispozițiunilor dogmatice ale bisericii.

Prin aceste dispozițiuni ale lui Șaguna, din statutul organic, a putut poporul românesc, să-și discute toate drepturile și să-și spuie toate păsurile într'un parlament al lui, recunoscut de toate legile țării și sancționat de împăratul. La adăpostul crucii, și sub zidurile sfintei biserici naționale autonome, poporul românesc a putut să-și susțină, să-și afirme și să-și apere ființa sa națională numai prin parlamentul născut din Statul creiat de sufletul și mintea lui Șaguna.

Prin acest parlament s'au pus bazele culturii naționale, și s'au precizat pentru Români toate directivele de urmat în viața sa de popor chemat nou la viață.

Prin biserică Șaguna răspândește credință și naționalism; prin școala condusă de biserică răspândește cultură și naționalism; prin statutul organic a chemat la viață întregul popor românesc și l-a legat strâns de biserică și de școală. A creiat, astfel, o cetate națională în mijlocul căreia Românii să poată viețui în legea lor, în limba lor, și în naționalitatea lor neturburați de nimeni; iar în vremuri grele ei, tot în zidurile acestei cetăți, să găsească alinare și apărare.

II. ACTIVITATEA CULTURALA

La venirea lui Șaguna în Ardeal, școala eră într'o stare încă și mai rea decât biserica. Școalele primare le innumărai pe degete; ici-colo, dacă mai găsea-i câte una, și aceea, ca vai de lume. In cecece privește școalele mai înalte, gimnaziile, normale, comerciale, sau licee, de acestea nici vorbă nu putea fi.

Biserica greco-catolică, unită, aveă, însă, mult mai multe școale, ba chiar și un liceu la Blaj.

Șaguna a trebuit să înceapă lucrul său de-a capul. Partea cea mai dureroasă, în situația școalelor românești din Ardeal, eră faptul că toate școalele românești ortodoxe răsăritene ca și tot învățământul, erau puse sub autoritatea superioară a episcopului romano-catolic dela Alba-Iulia. Se poate ușor închipui rezultatele unei asemenea dispoziții. Această stare umilitoare atât pentru școala românească, cât și pentru biserica ortodoxă răsăriteană trebuia să inceteze cu un minut mai curând. Șaguna a și început, din primele zile ale sosirii sale să lucreze în această direcție. În primul sinod al anului 1850, a reușit să înlătore această rușine ce apăsă atâta de ruinător pe capul Românilor ortodoxi. Atunci s'a hotărît ca episcopul românesc, cap al bisericii răsăritene, să fie de drept și cap al școalelor poporului românesc răsăritean.

Până la întrunirea acelu sinod, lupta lui Șaguna a fost foarte crâncenă pentru a-i face pe toți să admită punctul său de vedere. Guvernul absolutist al anului 1849—50, etc., nu eră ușor de înlădiat și de convins, să accepte propunerea lui Șaguna. Mai pe urmă, Ungurii, s'au opus și ei, la scoaterea școalelor românești de sub autoritatea episcopului catolic. Dar lupta cea mai grea a dus-o Șaguna chiar cu o parte dintre Români, cari, de bună credință, sau nu, susțineau ca școalele să fie cu totul scoase de sub autoritatea oricărei biserici, să nu fie confesionale, ci pur și simplu naționale.

A trebuit multă muncă, multă diplomație și multe cuvântări, din partea lui Șaguna, să-i facă să înțeleagă că biserica

eră atunci singurul pedestal național al poporului român, și că numai rezemat pe acest pedestal românesc-național, va putea crește și desvoltă și școala românească națională, la adăpostul bisericii și credinței naționale.

Victoria a fost deplină de partea lui Șaguna, care a obținut formula legală a principiului confesional în toate școlile poporane; iar el, episcopul românilor-ortodoxi, cap al bisericii românești greco-orientale, să fie conducătorul, de fapt, al școlilor cum eră și al bisericii.

Grija de căpetenie a lui Șaguna s'a îndreptat, dela început, spre școala populară. Prin aceste școale vedeă Șaguna începutul culturii poporului său, fiindcă el le consideră ca fiind temelia învățământului.

O delegație numeroasă a unei întregi regiuni, cu reprezentanți ai protopopiatelor Hategului, Deveii, Dobrei, Ilia, Geoagiu și Orăștia, s'a prezentat lui Șaguna și-l rugă să facă demersurile necesare, să se ridice și pentru ei măcar un gimnaziu cu patru clase, căci găsesc ei capitalul necesar pentru susținere. Șaguna le-a răspuns:

„Să nu zidim de sus. Ținuturile amintite nu au școale populare și ce folos va avea dela gimnaziu dacă le lipsește fundamentul, care este școala populară? Gimnaziile ne vor crește și informă indivizi iară nu popor, care numai în școlile populare poate afla hrana sufletească, și după ce ținta noastră, cea mai sfântă este și trebuie să fie cultura poporului, firește că și cea dintâi și mai mare grijă a noastră trebuie să fie ținută într'acolo ca să avem școale populare cât se poate de multe și de bune. Fără de aceasta vom sta acolo unde ne aflăm“.

Șaguna îndeamnă, cu toată energia, obștiile bisericesti a înființă școale populare, cu clădiri încăpătoare și sănătoase, în care să fie loc pentru cât mai mulți școlari. Apoi le interzice, obștiilor, mai sărace, de a se întovărăși cu obști de altă religie: „mai bine fără local propriu de școală, de cât sub o altă religie“. Hotărăște, apoi, prin sinod, ca toți învățătorii să fie de religia greco-orientală; iar cărțile pentru școală să fie cumpărate numai dela tipografia diecezană.

În anul 1854 s'a publicat întreaga organizare internă și didactică a școlilor populare, lucrare făcută, în întregime numai din spiritul și munca lui Șaguna.

Tot prin această „ordinațiune arhiericească“, Șaguna a dispus ca „parochii“ să „cerceteze școala în fiecare lună, cel puțin odată, interesându-se de purtarea dascălilor, de spiritul copiilor și despre neamul și felul cărților școlare“, obligându-l, ca, apoi, să semneze în protocolul școlar. În aceeași ordine de idei, protopopii trebuiau să facă dese și conștiincioase inspecțiuni școlare, și „să fie zeloși în funcțiunea lor, căci lucru cunoscut este, că noi în treaba școlară avem lipsă de o sistemă

și rând bun, și că fără acestea nu putem înainta creșterea cea bună a poporului nostru, care numai atunci ne va binecuvânta, dacă va vedea, că noi adevărată îngrijire avem pentru el...“.

În anul 1865 a tipărit Șaguna o nouă instrucțiune amănunțită pentru directorii și inspectorii școlari, în care enumără toate datorințele ce au de împlinit preoții ca directori și protopopii ca inspectori școlari și spuneă că „acel protopop care nu se simte în stare a face inspectii, după cum se cere, și această chemare grea nu o poate conduce spre obștească mulțumire, să ceară dela consistoriu a fi dispensat de această funcțiune și înlocuit prin vre-un preot vrednic. Apoi le mai spune, ca încheere: „Vedeți și cunoașteți fiilor și împreună servitorilor, instrucțiunea ce vă dau aci, în treaba școlară și vă rog că aceea să nu vi se pară grea, căci greutatea ei este împărțită între voi, cari sunteți trei factori cardinali executivi ai creșterii tinerimii noastre, unii sunteți învățători, alții sunteți directori și inspectori locali și unii sunteți inspectorii districtuali. Oare nu știți sau nu vreți să cunoașteți, că toate greutățile singuratice ale noastre sunt concentrate în unica mea persoană, pentrucă instrucțiunea ce dau aci este și pentru mine un obligament, după care sunt dator a satisface chemării mele care nu este mai mică de cât a voastră greutate. Mai greu este pentru un părinte a edifica o casă, de cât fiilor a locui într'însa. Prin urmare, împărțite ne sunt greutățile și nu este unul dintre noi căruia să nu-i fi venit-o parte bunicică din greutate. Să ne nevoim iubiților, în greutățile noastre, căci lupta noastră este nobilă, credința păzim și Dumnezeu carele este însuș lumina și nu suferă întunericul, ne va răsplăti nouă pentru lumina pe care o revărsăm asupra fiilor și fiicelor creștinilor noștri și prin care abatem întunericul dela dânșii“.

Munca lui Șaguna pentru școala populară a fost pe deplin încununată de succesul cel mai strălucit. În anul 1858, adică abia la 12 ani dela venirea sa în Ardeal, numărul școalelor s'a ridicat la peste șase sute, cu peste treizeci și cinci de mii de copii, față de cele câteva, ce erau mai înainte, și pe care le înnumărai pe degetele mâinii, și cu o populație școlărească, de câteva sute de copii.

După cum am văzut la activitatea bisericească Șaguna a atacat lucrul din mai multe părți deodată, tot așa a procedat și în direcția culturală și scolastică. Nu s'a mulțumit numai cu înființarea școalelor populare, ci s'a gândit că aceste școale, vor avea nevoie de învățători, de profesori, tot așa cum biserica, pentru a se înălța în ochii și inima mulțimii poporului, avea nevoie de preoți culti și cât mai bine pregătiți, din toate punctele de vedere, pentru greaua lor meserie de apostol.

Șaguna, consideră, atât pe preot, cât și pe învățător, ca

adevărați apostoli cuvântători și învățători cu vorba și cu fapta. El și-a dat dela început seama, că lipsa de instrucție a poporului românesc este adevărata cauză a decăderii lui, față de celelalte naționalități. Lipsa de școale, ca și de învățători, lipsa de biserică, ca și de preoți, lipsuri voite și chiar dorite de către autorități, la un popor fără drepturi, l-au ingenunchiat pe bietul Român, timp de aproape o mie de ani. Șaguna și-a propus să-l ridice în picioare, și să-l pună alături de toți ceilalți cari se considerau ca stăpâni atotputinți față de poporul de baștină.

Școala și biserica, profesorul și preotul, iată puncte de direcție spre cari se îndreptă munca uriașă a lui Șaguna. Tot așa cum în biserică, din nimica, a început să croiască drum nou, tot așa și în școală Șaguna a lucrat, dela început ca ceva cu totul nou pentru poporul românesc. Școalele populare au fost prima lui grijă „fiindcă se zidește totdeauna de la temelie iar nu dela acoperiș”; dar în acelaș timp n'a uitat că un bun seminar va scoate buni preoți și buni învățători.

Seminarul, așa numit, mai mult de formă, aveă la venirea lui Șaguna, numai un curs de șase luni, cu elevi ai 2—3—4 clase de gimnaziu, făcute adesea la școale de religie străină. Șaguna a ridicat, imediat, chiar ca vicar nou, cursul la un an; iar anul 1851 a despărțit învățământul teologic de cel pedagogic, urcându-l pe cel dintâiu la o durată de 2 ani, iar pe cel de-al doilea făcându-l de un an. Prin urmare un absolvent al liceului, care aveă dorința să se facă preot în biserica românească greco-orientală, trebuia să urmeze doi ani seminarul, la partea curat teologică, apoi un an la partea pedagogică.

În mîntea lui Șaguna, nu se isprăvi, însă, cu profesorul și cu înălțarea seminarului și în adevăr, în anul 1862, el completă opera sa, mărin cursul teologic la trei ani, iar pe cel pedagogic la doi ani. În acelaș timp inzestră seminarul cu șase profesori dintre cei mai distinși, crescuți și pregătiți sub ochii și sub direcția înaltă a sufletului său ales.

Din banii săi, a cumpărat Șaguna o frumoasă casă, pe care a dăruit-o bisericii, pentru seminar; iar curând alătură seminarului și un internat cu cincizeci de locuri.

De acum înainte seminarul trebuia să trăiască chiar singur și să-și îndeplinească misiunea cea mare și nobilă dată de întemeetorul lui, și al cărui nume îl și poartă. Un fond, destul de apreciabil, îl va susține în timpurile când stăpânirea nu va fi prea darnică cu biserica și școala răsăriteană.

Concomitent, însă, cu munca pentru școala populară, și pentru seminar, Marele Șaguna, deși a spus că „nu trebuie să clădim de sus”, totuș nu a uitat că perfecțiunea în instrucție se poate căpăta numai în școalele superioare, în gimnazii, li-

cee, școale normale, comerciale, reale, etc. De aceea într'un program de învățământ înaintat ministerului instrucțiunii publice, el a cerut pe seama Românilor greco-orientali următoarele școale: șase licee; șase gimnazii, șase școale reale. Toate cursurile să fie făcute numai în limba română; iar l. germană să se învețe ca un curs obligatoriu.

Insuș Șaguna și-a dat seama, că planul său pentru atâtea școale este inaplicabil, sau că, în tot cazul, aceasta nu s'ar putea efectua de cât treptat și într'un timp foarte lung, și poate, niciodată în forma cerută. Aceasta, însă, nu putea îndreptăți pe nimeni și mai ales pe Șaguna de a-și considera însărcinarea ca terminată odată cu înaintarea cererii. Din contră, Șaguna, a văzut, dela început că salvarea poporului românesc stă, în primul rând, tot în mâinile poporului, îndrumat, însă, de mintea clară și mărețul suflet al aceluia ce și-a luat sarcina de a „deșteptă din somnul lor adânc și de moarte pe poporul român și de a-l atrage, cu voie, către tot ce-i adevărat, plăcut și bun”.

Șaguna s'a adresat poporului românesc îndemnându-l cu vorba și cu scrisul, în toate ocaziile, să „nu cruțe nici avere, nici sănătate, când cerea trebuința să se facă pașii necesari în interesul acelora”. El îndeamnă toate obștiile să strângă bani și să fie gata pentru a clădi case frumoase și încăpătoare pentru școalele medii, gimnazii, reale și comerciale.

La început, pentru toți Românii eră numai un singur liceu, la Blaj, condus, însă, de „Uniți”. Șaguna nu se putea învoi cu ideia ca tineretul românesc creștin ortodox să urmeze învățatură superioară într'o școală confesională ce ținea de o altă biserică de cât aceea pe care o slujea el. Șaguna dorea, neapărat, un liceu pentru copiii Românilor, ce țineau de biserica răsăriteană, prin urmare un liceu confesional greco-oriental. Ochii săi s'au îndreptat dela început spre Brașov. Acolo vrea el să pună temelia primului liceu românesc creștin ortodox, și care să fie adăpostul sufletesc intelectual al tuturor tinerilor români în biserica creștină-ortodoxă.

La început, Șaguna a întâmpinat oare care opunere din partea Brașovenilor, cu privire la caracterul confesional al viitorului liceu. Brașovenii, o parte dintre ei, ar fi dorit ca liceul lor, ce urmă să se clădească, trebuia să aibă dela început caracterul național, curat românesc. Să se afirme odată și Românii ca popor liber pe cugetarea lor națională românească. Șaguna a trebuit, cu multă diplomație, și cu multe stăruințe să-i facă să înțeleagă că, mai ales în timpurile acelea, caracterul confesional, alăturat bisericii, ce începuse să capete oarecare autoritate în stat, ar apăra de multe rele noul și fragedul institut de cultură românească. După multe discuțiuni a reușit să-i convingă; iar în anul 1853 a obținut aprobarea guvernului

pentru înființarea unui gimnaziu cu patru clase, la Brașov. Fericit, Șaguna se duce, aleargă în persoană, cu marea veste, la Brașovenii săi iubiți, și le spune, între altele: „Iubiților mei fii! am știut că va să aveți bucurie mare de darul împărătesc; am venit să mă bucur și eu împreună cu voi, primiți-mă și pre mine la ospățul bucuriei voastre”.

Șaguna n'a ajutat pe Brașoveni numai cu sfaturile, ci și cu fapta. El și-a deschis larg, de tot, punga, ajutând fie la clădirea localului, fie la cumpărarea unei case speciale pentru directorul liceului. Apoi, ajută pe copiii silitori și fără mijloace, împărțind el personal, aproape în fiecare an, premiile, cu deosebită solemnitate; iar profesorii primeau ajutoare pentru reviste, cărți de specialitate, etc.

Reușise Șaguna să obțină o subvenție pentru gimnaziul din Brașov, și dela Români din România. Această subvenție, însă, după un timp oarecare, a fost oprită de a mai veni în țară.

Tot în Brașov, după planul lui Șaguna, trebuia să ia ființă și o școală reală. Din cele șase cerute de Șaguna prin planul său de învățământ, n'a avut norocul să vadă realizată de cât numai una, pe aceea din Brașov. În anul 1869 s'a inaugurat clasa 1-a a școlii reale și comerciale.

Lupta lui Șaguna pentru înființarea de școli secundare, însă, nu se terminase la porțile Brașovului. El a vrut să presare astfel de focare confesionale naționale românești peste întreg teritoriul țării. Ochii lui se îndreptă spre munții apuseni. Acolo vrea el să infigă adânc câteva școli și chiar obține aprobarea unei școli reale la Abrud, în anul 1853. Pe baza acestei aprobări Șaguna a mers în persoană și a și ales un loc unde trebuia să se clădească localul viitoarei școli reale. Dela 1853 și până la 1860, adică timp de șapte ani, a luptat Șaguna cu reaua voință a ministrului Thun, până ce a fost nevoit să aducă această chestiune chiar în senatul imperial din anul 1860. La discuția bugetului cultelor Șaguna a arătat cum a fost purtat cu vorba atâta amar de vreme, iar școala promisă nu a căpătat, încă, ființă, deși promisiunea i-a fost dată chiar de către Impăratul.

Mai norocos a fost Șaguna cu gimnaziul din Brad, din comitatul Zarandului. A reușit după multă alergătură și stăruință să obțină aprobarea înființării gimnaziului. Dar, și aci, ca și la Brașov, lupta nu s'a dat numai între Șaguna și autorități, ci și între Șaguna și o parte dintre Români, cari ar fi dorit ca gimnaziul lor să aibă caracter național, iar nu confesional. Până acolo au mers Zarandeni, în cererea lor, în cât au refuzat statutul făcut de Șaguna, pe bază confesională și și-au alcătuit ei altul pe bază națională, pe cari l-au înaintat direct, nu prin Șaguna, autorităților, spre aprobare. Statutul acesta, însă, nu a fost aprobat, de către guvern, iar

gimnaziul n'a putut lua ființă, de cât atunci când cu toții s'au învoit să se conducă dupe statutul lui Șaguna, cu bază confesională.

Șaguna nu a putut crede în înființarea unei academii pe seama Românilor, cum cerea Barițiu și Iancu. El s'a mulțumit cu câteva cursuri în limba română, la academia de drept din Sibiu, la cari cursuri să se numească doi-trei profesori români legiști. Asemenea, el a propus și a stăruit, ca la universitatea proiectată la Cluj, să se introducă și l. română pe picior de egalitate cu limbile ungară și germană.

Pentru a avea profesori cât mai bine pregătiți, a ales Șaguna dintre cei mai buni seminaristi ai săi ca și din absolvenții liceului din Brașov, și i-a trimis cu burse în Germania, în Austria sau la Cernăuți în Bucovina, ca să studieze cât mai adânc, cultura înaltă universală. Din acești bursieri crescuți sub îngrijirea sa părintească și-a ales, mai târziu, Șaguna, după 1866-68, profesorii de cari avea el nevoe, fie la seminar, la secția pedagogică, fie la liceul din Brașov, sau la celelalte gimnazii și școale reale, ce începuse să-și ia sborul sub puternica înrăurire a lui Șaguna.

Puse temelia la mai multe „școale capitale sau normale“ între cari primele localități dotate au fost: Săliște, Rășinari, și Făgăraș. Aceste școale s'au clădit, aproape, în fiecare an câte una, așa că pela 1870, erau vre-o zece asemenea școale de foarte mare folosință pentru popor.

Șaguna s'a interesat, însă, și de masa poporului românesc. Desigur, tineretul ce urmă acuma la sutele de școale cu cari eră împănată toată Transilvania, dădea un contingent destul de numeros de tineri instruiți, cultivați și pregătiți pentru luptă cea mare în mijlocul atâtor streini. Poporul, însă, masa poporului românesc rămas fără școală din timpurile vitrige în cari trăise cu douăzeci de ani înainte, formă marea majoritate a poporului, fără nici o instrucție. O lumină, cât de mică, trebuia și pentru acești oameni, cari băjbăiau în întunec și cari nu erau cu nimic vinovați de starea deplorabilă în care se găseau. Dar, trebuia găsit un mijloc apropiat stării de fapt, fiindcă la școală, ca pe copii, nu-i putea-i duce pe oamenii în vârstă de 40-50 ani.

Marele Șaguna a găsit acest mijloc în mintea sa bogată și în sufletul său cel mare, înființând școala de adulți, în care tinerii învățatori, preoții aleși de Șaguna, serveau drept profesori nouilor elevi, cu părul cărunt, și femeilor ce veneau, cu copii în brațe, ca să capete lumină la școalele mitropolitului și episcopului lor, ca și cum s'ar fi dus să ia lumină dela preotul din fața altarului în marea zi a învierii Domnului, când li se spune: „Veniți de luați lumină“. Sute de sute și mii de sute de popor, bărbați și femei au căpătat astfel lumină

instruindu-se, urmând aceste școale de adulți, seara, în loc să meargă la cârciumi, cum le erau obiceiul până mai atunci. *Ce drum sănătos și moral!*

Nu putem trece cu vederea măsura luată de Șaguna de a înființa cursuri, sub formă de conferințe, pentru toți învățătorii, cari, cu începere din anul 1862 au fost strânși regulat în fiecare an, în diferite părți pentru a audiă conferințele pregătite de cei mai de seamă dintre profesori aleși. Atât școalele de adulți ca și conferințele profesionale se perpetuă până azi, ca o măsură absolut necesară și pentru unii și pentru alții.

Munca, firește, eră grea pentru toți, dar Șaguna știa să-i îmbărbăteze și să-i îndemne pe fiecare la treabă cu vorba și cu fapta. Intre altele el le spune tuturor: „Dacă eu nu m'am descurajat de greutatea și neplăcerile ce mă întâmpină din partea acestui ram al chiemării mele și rămân credincios de-vicei mele: *Inainte*!” atunci faceți și prea cinstitele voastre așa; nu vă speriați de greutatea, ci cu bărbăție dovedită pașiți înainte pe terenul colțuros, obliți-l, cultivați-l, căci va rodi fructe nobile, fructe de luminarea fraților și fiilor noștri de un sânge și de o religie”.

Slujba religioasă în biserică trebuia să fie cât mai aleasă și cât mai frumos făcută ca să fie cât mai atrăgătoare pentru tot poporul. Înainte bisericile erau goale de drept credincioși cari față de preoți ruinați moralicește, nu aveau nici un respect. Șaguna a vrut și a făcut ca preoții să fie culți, și cât mai bine pregătiți, așa că poporul a început a veni, din ce în ce, mai numeros la biserică. A găsit Șaguna, însă, încă un mijloc de a-i atrage pe drept credincioșii la slujba religioasă, anume cântările, corurile. Încă din anul 1852 a adus liturghia cântată la biserică greco-română dela Viena. A introdus astfel cântările corale în școală și în biserică, cu răspunsurile religioase date de coruri bine organizate și conduse de un profesor special de muzică vocală.

Șaguna a fost cel dintâiu care a introdus literile latine în toate cărțile ce s'au tipărit în tipografia sa, dela Sibiu. Dar partea cea mai interesantă, pentru timpul de care vorbesc, este că el a adoptat o ortografie oficială a limbii române, după sistemul ortografic al comisiunii filologice, din anul 1862. În acest mod Șaguna, cel dintâiu, a dat dovadă de spirit de disciplină și de ordine supunându-se dispozițiilor unei asociațiuni de cultură românească.

Un succes politico-cultural al lui Șaguna este și faptul deosebit al reușitei sale ca limba română să poată fi primită oficial, față de jurisdicțiunile civile. Cum s'ar fi putut gândi cineva la așa ceva, înainte de venirea lui Șaguna, în fruntea bisericii românești, pentru un popor și pentru o biserică numai tolerate.

Pentru a pune temelie sănătoasă unei culturi naționale românești, Șaguna s'a gândit, pe lângă multe alte mijloace, și la ajutorul a două pârghii puternice și de neînvinș: tipografia și presa. Fără o tipografie *proprie* nu putea să-și răspândească în poporul românesc pentru școală și biserică, în special, cărțile de care el avea nevoie ca și de hrana de toate zilele; fără o presă, fără o gazetă, care să reprezinte ideile și sufletul poporului românesc, nu putea să se afirme și să-și susțină drepturile în mijlocul atâtor răuvoitori și dușmani de toate naționalitățile și de toate religiile.

Șaguna a înființat la început, chiar din primii ani ai venirii sale la Sibiu, o tipografie și apoi o gazetă.

Până la venirea lui Șaguna la Sibiu, toate cărțile, chiar și cele românești, se tipăreau de către o tipografie săsească, fiindcă nu există nici o tipografie românească.

Cu planurile lui Șaguna, culturale și bisericesti, de a înființa școli de toate categoriile, pe seama poporului românesc, spre a-l scoate din întunericul în care înnoțea în neștiință de o mie de ani, și prin reînființarea sfintei mitropolii, trecută pe planul întâiu al programului său de lucru, Sibiu se prezentă, dela început, ca viitorul centru cultural, bisericesc, școlastic și politic al poporului românesc. Pentru a-și susține, cu demnitate, acest titlu atât de nobil și de înaltă cinste, avea nevoie, absolută, ca să ia ființă cu un minut mai curând, o tipografie pe care el singur să fie stăpân, și o gazetă care să fie numai a neamului românesc

Șaguna a făcut cerere guvernatorului Transilvaniei, în anul 1850, să i se dea voie de a înființa o tipografie „pe spese proprii, și care va fi totdeauna gata și spre serviciul înaltului regim“.

Răspunsul obținut, foarte curând, a fost favorabil și foarte măgulitor pentru Șaguna: „având încredere în sentimentele probate, loiale și în înalta înțelepciune a lui Șaguna se încuviințează înființarea tipografiei cu singura condiție de a se face cunoscut timpul deschiderii, localul, precum și conducătorul ei“.

În ziua de 27 august 1850 s'a inaugurat tipografia, în urma unui serviciu religios.

Șaguna în monumentalul său testament spune, cu privire la tipografie :

„Tipografia arhiepiscopiei fondată de mine cu spesele mele și donată bisericii noastre din Ardeal, în ziua înființării din 27 august 1850, care până la moarte-mi o am grijit și o am administrat și numai D-zeu știe cu câte greutateți o am apărat și susținut față de dușmanii bisericii și ai națiunii noastre române, o declar și acum ca fondatorile ei, de averea bisericii, adică a arhiepiscopiei noastre ardeleni, etc.“.

Prin urmare tipografia a fost cumpărată, de Șaguna, cu banii săi proprii, și, apoi, dăruită bisericii pentru școala românească și pentru biserica românească.

Munca a început imediat și fără preget, zi și noapte. Adesea fără întrerupere, se lucra la atâtea și atâtea tipărituri de cari aveau nevoie și biserica din întreg Ardealul, dar și școala ce începuse să crească întocmai ca florile câmpului după o ploaie caldă și dătătoare de viață a lui mai, din primăvara cu florile.

Atâta de nepăcut a fost însă primită tipografia de către doi dușmani ai Românilor greco-orientali—uniții și sârbii—in cât nu s'au sfiit de a reclama mincinos și de a insulta pe toți cei ce steteau în serviciul acelei tipografii. „Uniții“, în anul 1855 fac plângere către faimosul ministru al cultelor Thun în care arătau, mincinos, că episcopul Andreiu, prin tipografia sa a vătămat privilegiul tipografiei seminarului unit, tipărind cărți bisericești în limba română; iar ierarhia sârbească din Banat persecută și afurisea pe cei ce cumpărau cărți apărute în tipografia lui Șaguna ¹⁾.

Nu mai din exteriorizarea acestor manifestări sufletești ale „uniților“ și ale „sârbilor“ se poate deduce absoluta nevoie a unei tipografii proprii pentru biserica greco-orientală a Românilor creștini ortodoxi.

Cu privire la importanța unei tipografii și a unei gazete pentru Români, marele conducător al Sașilor, Iacob Raunicher, se exprimă în modul următor, după ce mai întâiu protestase, fiindcă li se luase din mâna Sașilor o bună afacere bănească:

„El a lovit în stâncă și a deschis pe seama poporului său izvodul culturii intelectuale. Așa putem caracteriza pe Șaguna, care a săvârșit în anul 1850 pentru Români și pentru credincioșii bisericii greco-răsăritene din Ardeal, acelaș lucru pe care-l făcuse cu 300 de ani înainte Honterus pentru reformați și pentru Sași“.

Să se facă numai o comparație între atitudinea „uniților“, Români și ei, de acelaș sânge, cu ceilalți, și între aceea a Sașilor, vechi dușmani ai Românilor. Parcă nici nu-ți vine să crezi! Și, această apretiațiune și a unora și a altora s'a manifestat cam tot pela 1855, deci, după cinci ani dela înființarea ei, când ar fi avut timp și „uniții“ să apretieze binefacerile unei tipografii pentru toți Români.

Pe lângă cărțile de biserică, cu cari aprovizionau întreaga dieceză a episcopiei Transilvaniei, ca și pe acelea din Arad, Vârșet, Timișoara și Bucovina, aceasta conform unei înalte aprobări a împăratului din anul 1860, Șaguna a tipărit douăzeci și șase de lucrări personale, mare parte originale, apoi, treizeci și șapte de lucrări revăzute și îndreptate de el.

¹⁾ I. Lupaș. Șaguna pag. 176.

În afară de toate acestea, s'au mai tipărit douăzeci și șase de cărți compuse sau traduse de alții, însă, îndemnați și susținuți de Șaguna.

Chiar în ziua sfințirii și inaugurării tipografiei, la 17 august 1850, s'au tipărit, mai întâiu, câteva versuri făcute de nemuritorul Andreiu Mureșanu, ca un omagiu ilustrului episcop al Românilor. Dau aci numai o parte din acest inimos omagiu de admirație și recunoștință:

Respiră românime, dedată'n suferințe,
Văzând că aspra-ți soarta încep'a se schimbă;
Destul zăcuși în umbră, în oarba neștiință,
Trecută cu vederea, dar nu din culpa ta.

Apoi vorbind de Șaguna, care luptă la deșteptarea poporului român ne spune :

În el româna gintă privește-al său părinte
Renăscător d'un popul, infrânt de jugul greu;

Cu privire la obținerea autorizației înființării tipografiei, Șaguna spune următoarele într'o lucrare a sa: „Noi am fost norocoși, încât se vede, a căpăta concediu dela regimul nostru, de a putea tipări cărți școlare și bisericești de legea noastră la anul 1850. Dreptul acesta să-l păzim ca lumina ochilor, ca nu cumvâ din oarecare cauză să-l pierdem... Noi am atins obiectul acesta aci, nu spre lauda noastră, ci spre constatarea adevărului de o parte, iar de alta spre arăta însemnătatea cea mare, care din privința politică s'a dat și poate să i se dea și pe viitor; de aceea recomand congreselor și sinodurilor noastre a trată obiectul acesta cu cea mai mare seriozitate“.

Dintre lucrările originale ale lui Șaguna, două sunt lucrări mari asupra cărora s'a scris mult, atât în epoca lui Șaguna cât și după el. Prima este „Compendiu de drept canonic“ iar cea de-a doua este „Istoria bisericească“ în două volume.

Prima lucrare poate fi considerată „ca cea mai reușită scriere a lui Șaguna“. A fost tradusă în limba germană și în limba rusă. Traducătorul operii, citate, în limba germană, spune următoarele despre carte și despre autor: „Acest op ne înfățișează pe autor ca un bărbat de nobilă libertate și bunătate a inimii. Pe lângă toată iubirea sa către așezămintele erezite dela anticitatea creștină, el manifestează o minte deschisă pentru trebuințele prezentului și un interes viu pentru desvoltarea continuă a bisericii. Cu mare hotărîre apără el principiul sinodalității, folosirea limbii materne, la cultul dumnezeesc, întregirea bisericii prin stat, și a statului prin biserică... Autorul prin această scriere a pus caldei sale iubiri și zeloasei îngrijiri

pentru clerul eparhiei sale arhiepiscopale un monument ne-pieritor“¹⁾).

A doua pârghie mare și puternică pusă de Șaguna culturii și înălțării poporului român, a fost înființarea unei gazete românești naționale.

De mult proiectase Șaguna înființarea unei gazete românești, care să apară la Viena, scrisă în două limbi, și care să susțină cauza și drepturile Românilor. În petiția înaintată în anul 1849 către împăratul, în care se cereau anume drepturi pentru Români, eră și un punct privitor la dreptul unei gazete. Atât această cerere, ca și toate celelalte, au rămas atunci literă moartă.

În anul 1850 la primul sinod eparhial, s'a vorbit și despre nevoia imperioasă a înființării unei gazete, o tribună a poporului românesc în care să se arate nevoile populației și să se apere interesele bisericii, școlii și poporului românesc.

Abia în 1852, însă, s'a putut obține aprobarea, cu sprijinul mare și puternic al guvernatorului Transilvaniei, principele de Schwartzenberg, marele prieten al lui Șaguna. În cererea sa, pentru aprobare, Șaguna arată și nevoia pentru stat, ca și poporul românesc să aibă un ziar al său, pentru a fi, astfel „ferit de cei ce vor să-l seducă și neliniștească prin învățături false și idei periculoase, să fie lămurit asupra adevăratelor sale interese și trebuințe, și să i se dea o cultură potrivită cerințelor vremii și în armonie cu interesele generale ale statului“, etc., etc. Iar ca încheiere, se pune singur garant pentru cinstea și obiectivitatea gazetei, spunând: „Deoarece întreaga conducere acestei întreprinderi îndreptate spre înaintarea și folosul poporului românesc — înapoiat culturalicește — și spre binele statului, va rămânea totdeauna sub inspecția mea, mă măgulesc cu plăcuta speranță că cererea mea va fi încuviințată“, etc., etc.

Și în adevăr, că în 15 decembrie 1852, s'a primit înalta aprobare.

Redactor răspunzător al gazetei a fost, tot timpul, renumitul cărturar Aron Florian, iar titlul gazetei: *Telegraful român, gazetă politică, industrială, comercială și literară*“.

Geniul cel mai strălucitor al literaturii noastre românești, M. Eminescu a numit în 1876, gazeta lui Șaguna: „foaia cea mai modernă de peste Carpați“.

Gazeta, la început, apărea de două ori pe săptămână, redusă după un timp la odată, iar la 1861, revenită la două și apoi la trei foi săptămânal.

În gazetă se publicau chestiuni politice românești, econo-

1) I. Lupaș, Mitropolitul Andreiu Șaguna, pag. 183.

mice, culturale, bisericesti, școlastice, etc., toate într'o formă literară cât mai aleasă și cu o urbanitate și obiectivitate ce a făcut pe toți, chiar pe dușmani, să considere „Telegraful român” ca o foare aleasă, a unui popor ales.

Găsim în unele numere articole ca în felul acesta : „Nu se poate apăra în lume o lege, care s'ar sili să împiedice un popor întru desfășurarea sa, ce se face prin libera dezvoltare a limbii lui, prin păstrarea datinelor și sărbătorilor lui populare, până când acelea nu turbură pacea și liniștea publică și nu cad nimănui spre greutate... Smulge-le toate acestea cu puterea dela un popor, desbrăcându-l de religiunea, limba, portul, datinile și jocurile lui naționale, și atunci fii sigur, că el a încetat a mai viețui moralicește. Un popor trăește numai până atunci, până când își cunoaște trecutul și este însuflețit pentru al său viitor; îndată ce aceste două scânteii se șterseră din inima lui, el a murit, deși pare că mai trăește....”

„Năzuința redactorilor dela „Telegraful Român”, eră să scrie o limbă românească populară, pe înțelesul tuturor. De aceea se poate ceti în coloanele Telegrafului, la început ca și mai târziu, adeseori muștrări la adresa latinistilor, cari stricau limba. Unele muștrări sunt scrise cu destulă sare...”¹⁾

Telegraful, cu începere dela anul 1863, având ca redactor pe profesorul Zaharia Boiu, a introdus în foile sale literile latine în locul celor cirilice, numite hieroglifele lui Ciril de către unii publiciști. Anunțarea acestei fericite idei, se făcu în modu următoriu: „Dela 1 ianuarie 1863, Telegraful român va ieși întreg cu litere romane, pentru motivele: mai întâiu adoptarea ortografiei statorite de comisiunea filologică din 1860 și din partea adunării generale a Asociațiunii transilvănene, prin urmare fixarea unei ortografii comune pentru toți Românii din Austria; apoi cererea acestei schimbări din partea atâtor abonați ai acestui jurnal, și în urma credinței aceea destul de fundată că Telegraful român, prin întrebuițarea amânduur modurilor de scriere lângă olaltă în decursul mai multor ani a dat cetitorilor săi ocaziunea de ajuns de a se face cunoscuți și a se familiariză cu ortografia cea nouă, așa, încât această schimbare cerută de timp nu le poate veni neașteptată, ci după o pregătire destul de lungă...”²⁾

Se găsesc în Telegraful studii și articole asupra economiei rurale, asupra soartei plugarilor, asupra meseriașilor Români, când s'a instituit și asociația meseriașilor în 1867. Apoi chestiuni negustorești și nenumărate învățături în toate ramurile activității omenești.

O adevărată școală, era această gazetă, dela care se adăpau

1) I. Lupaș. Șaguna 211.

2) Din Lupaș. Șaguna pag. 213.

cu toți cei doritori de binele românismului. În special cu privire la meserii, însuș Șaguna a scris multe articole în cari îndemnă pe Români să îmbrățișeze meseriile.

El invită „pe preoți și pe protopopi să vorbească poporului în tot locul și la toate prilejurile despre binecuvântatele foloase ce aduc meșteșugurile și neguțătoria“... „la meșteșuguri turmă iubită! la meșteșuguri! pentrucă fiind tu numeroasă poți formă din fiii tăi oameni învățați cari să-ți apere interesele, meșteșuguri cari să-ți imulțească și susțină economia națională, soldați buni, adevărați, cari să-și verse sângele pentru patrie și împărat și totuș să rămână destui și pentru lucrul pământului...“ etc.“.

Cu toate răutățile omenеști inerente acolo unde se lucrează cu roade frumoase, cu toată nemăsurata vrăjmășie a dușmanilor neimpăcați, personali ai marelui Șaguna, și speciali ai „Telegrafului“ sau ai Românilor, Telegraful a mers drum drept și a bătătorit cale mare și largă pentru tot Românul doritor de muncă cinstită, dreaptă și rodnică. Programul său românesc național nu a fost schimbat de loc, dela prima foaie a apariției sale, program stabilit și hotărît de marele său întemeetor

* * *

Dacă pe terenul activității sale bisericești, atâta de bogată și atâta de rodnică, Șaguna și-a incunurat activitatea cu restabilirea mitropoliei autonome și, apoi cu mărețea operă a constituției ei, Magna Charta, statutul organic, care creiază drepturi și pentru biserică și pentru poporul până atunci oropsit; apoi i-a fost dat geniului lui Șaguna ca să aibă o cunună, aproape de aceeaș strălucire, și în direcția activității sale culturale, prin crearea „asociației transilvănene Astra“.

Românii ardeleni erau ruși în două prin deosebiri, mai mult iluzorii, dar cu atâta mai periculoase, religioase, ale celor două biserici de cari aparțineau. Deoparte erau „Uniții“ cu Blajul lor cultural, cu drepturile vechimii lor culturale, iar de cealaltă parte stau greco-orientalii, cu Sibiul, nou centru al culturii românești, al celor mulți, al marelui majorități a poporului românesc.

Desbinarea eră dureroasă, mai ales că nu se putea găsi ușor nici un mijloc prin care să-i apropie pe unii de alții. Au fost câteva ocazii în cari au mers cu toții mână'n mână pe chestuni politice interne. Dar imediat s'au separat și s'au vrăjmășit, sau incriminat, mai rău ca înainte ca și cum ar fi fost dușmanii cei mai inverșunați. Unii dintre românii „uniți“ sau „greco-orientali“, făcea planuri peste planuri pentru găsirea mijloacelor prin cari s'ar putea toci asperitățile și să-i grupeze laolaltă pe toți Românii, indiferent de religie și să-i facă pe toți să simtă

bătaia inimii și căldura sângelui frățesc. Cultura națională li s'a părut tuturor că ar fi drumul cel mai drept pentru ajungerea la punctul dorit. Prin propagarea și răspândirea culturii naționale, în toate părțile locuite de Români, se obțineau, se spera a se obține, două rezultate mărețe: 1) redesteptarea poporului românesc și chemarea lui la viața liberă națională; 2) dispariția diferitelor puncte de discordie născute din separațiunea prin biserici diferite.

Pe la sfârșitul anului 1859, Telegraful român a publicat un articol foarte frumos în care, între altele spune: „...avem noi un Partenon român unde să se audă vorbind românește? Aceasta ne lipsește, cum a lipsit în tot trecutul românesc, care în părțile sale mohorite se caracteriză, între altele, și prin totala „lipsă de reuniuni“ pe care dacă am avea, nu o academie, ca a Ungurilor din Pesta, ci numai o reuniune modestă ca a Sașilor din Transilvania, o reuniune, d. ex. pentru cunoașterea literaturii române și pentru cultura poporului român, dacă ne-am adună sub forma *asta legală*, în tot anul, odată la Brașov, apoi la Săcele, la Zărnești, la Făgăraș, la Sibiu, la Rășinari, la Săliște, la Hațeg, apoi am trece la Lugoj, Lăpușna, Arad și mai pe urmă la Cernăuți, Suceava, etc., etc.“

Curând după asta tot „Telegraful român“ scrie sub iscălitura lui Ion Rus, insistând asupra foloaselor ce ar putea să aducă o societate literară românească și îndeamnă pe Români a nu mai sta cu mâinile în sân, să le pice mura'n gură, ci să-și unească puterile și luminile minții, să nu cruțe nici jertfe, nici osteneți pentru un scop nobil, căci numai așa vor scăpa de judecata lumii și de osânda posterității”, etc., etc.

Ideia asociațiunii transilvănene la început, nu a fost numai a lui Șaguna ci și a altora, între cari și cavalerul Ion de Pușcariu. Șaguna, însă, a prins, cu mintea și sufletul lui mare ideia, a luat-o în brațe, cu toată puterea și căldura, și punându-se în fruntea tuturor celor ce doreau și cereau acest lucru, a dus-o la bun sfârșit, în timpul cel mai scurt posibil.

Atunci când fructul a fost copt, când ideia necesității înființării unei asemenea asociațiuni pătrunsese în sufletul fiecărui Român, când s'a putut constată că autoritățile nu ar fi răuvoitoare, față de o cerere ce s'ar face, în acest sens, constatate aceasta și din modul cum au fost primite diferitele publicațiuni, din „Telegraful“, în această direcțiune, atunci Șaguna a și bătut la ușa autorităților statului.

În ziua de 10 mai 1860 a înaintat o cerere semnată de 171 persoane dintre cele mai de seamă ale neamului românesc, atât din cei ce aparțineau bisericii „unite“, cât și din aceia ai bisericii greco-orientale. În fruntea semnatărilor se găsește numele ilustrului episcop al Ardealului, Andreiu de Șaguna.

Gubernatorul Lichtenstein, a răspuns abia în luna iulie,

că nu ar putea admite o cerere de asemenea natură, a unei societăți cu tendințe exclusiv naționale, până ce mai întâiu nu ar avea statutele asociației. Șaguna dispune că iluștrii bărbați ai culturii românești, Barițiu, Cipariu și Pușcariu, să facă, fiecare câte un statut, din cari, apoi, el, a alcătuit unul, după gândul și sufletul lui, și pe care l-a înaintat spre aprobare.

Răspunsul favorabil, principial, a venit, abia la începutul anului 1861; iar în ziua de 9 martie 1861, au fost convocați de către Șaguna toți cei o sută și șaptezeci și unul de semnatari ai petițiunii din 1860 pentru discutarea statutelor.

Insfârșit, înalta aprobare a putut vedea lumina zilei, abia în luna septembrie 1861, iar pentru 23 octombrie acelaș an, Șaguna a convocat la Sibiu pe toți inteligenții națiunii noastre, cari doreau a fi membrii asociațiunii, spre a lua parte la inaugurarea și deplina constituire a ei.

Cuvântarea de deschidere, ținută de Șaguna este un adevărat monument de sentiment național românesc, privitor pe toți Români, din întregul Ardeal, ba și din toate părțile locuite de Români. Intre altele el a spus: „Domnilor, masa dulcei maicii noastre este pregătită pentru oaspeți mulți; maica noastră a fost până acum îmbrăcată în doliu, dar de acum înainte se îmbracă în haină de nuntă și pofteste la masă pe toți fiii săi, ca să strălucească și ea în și cu casa sa și să înnoiască pe fiii săi precum se înnoesc tineretele vulturului“...

Îmbrăcată în doliu, cernită dela cap la picioare, a fost întreaga națiune românească din întregul Ardeal, timp de o mie de ani și abia acum, odată cu venirea lui Șaguna, ca și un trimis dumnezeesc, a ieșit la viață și începe să-și cucerească, încet, dar sigur, drepturile sale de cari a fost dispoiată atâta amar de vreme. Nu putea Șaguna, cu sufletul său mare, național românesc, să lase o asemenea ocazie și să nu pomenească de suferințele avute de poporul său, dela o stăpânire usurpătoare.

La acest discurs, ca și un ecou, venit dela suflet la suflet, îi răspunde marele cărturar Cipariu, în care discurs vorbește, mai ales, de marea importanță a limbei materne, pentru un popor care vrea să trăiască, și mai ales să trăiască cu toată demnitatea de oameni, în mijlocul celorlalte popoare... „tesaur... dulce ca sărutările măicuțelor noastre, când ne aplecau la sânul lor; tesaur mai scump decât viața; tesaur, care de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată, ca cineva cu puterea, cu înșelăciunea, sau cu momelile să ni-l răpească din mâinile noastre, atunci mai bine să ne înghită pământul de vii; să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângâiere, că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni a ne numi fiii lor, *limba românească*. „Un razim naționalității române se implântă astăzi, ci sperăm că asemeni ra-

zim de asta și de alte forme, se vor împlânta și de aci înainte și mai multe și mai puternice“.

Iar ca încheiere, Șaguna spune următoarea :

„Ne-am adunat în caritate, ne despărțim în caritate, Dece Dumnezeu ca până la capătul veacului să fie tot așa ! Să ne mai întâlnim la masa mamei noastre comune ; să ne îndulcim de limba, de naționalitatea și de toate câte sunt ale Românilui. Luați seama, în ce momente și în care epocă viețuim. Popoarele mai înainte au putut trăi fără literatură ; iară astăzi așa ceva este curat peste putință. Feodalismul aristocratic s'a delăturat prin desvotarea puterii morale și cunoașterea legilor firești ; a pășit în locul aceuia egalitatea de drepturi și egala îndreptățire, să nu uităm, însă, că puterea minții și a geniului, științele și artele sunt care în zilele noastre dau popoarelor tăria și le asigură viitorul, etc., etc.“.

Șaguna a fost ales, apoi, ca președinte al asociației, pe timp de trei ani, având ca vice-președinte pe Cipariu, iar ca secretar prim pe Barițiu. Tot în ședința aceasta, s'au ales ca membri de onoare, mai mulți streini, cari au susținut, prin scrieri și cu vorba, limba și naționalitatea română.

În conformitate cu statutul, asociațiunea trebuia să se întrunească în fiecare an în câte o localitate diferită, întocmai cum cerea, din 1859, Telegraful român sub iscălitura lui Rusu, sau Anonim, în care se vedeă, de altfel, spiritul și îndemnul lui Șaguna. Prima adunare a fost în anul 1862 la Brașov, la care au luat parte peste opt sute de membri veniți din întregul Ardeal, și din principatele române, de peste munți. În mărețul său discurs, Șaguna spune între altele că „Românii s'au luptat mai mult pentru limbă decât pentru viață, și că ei nu doresc decât aceea ca să rămână în viața lor națională... să întemeze și să lățească cultura și prosperitatea națională și patriotică, precum o vede aceasta la celelalte națiuni surori compatriotice“. Apoi vorbește ca un vizionar, ce ar ceti în cartea destinului neamului său, arătându-l în cuvinte emoționante așa cum îl vedeă el cu ochii minții și sufletului său, sau cum îl dorea să fie : „...într'un viitor nu prea depărtat, își va vedeă ostenelele sale încoronate cu succesul dorit : literatura, cultura, școalele, institutele literare, vor ajunge în stare înfloritoare, satele și orașele românești vor înainta, grădini și holde frumoase se vor vedeă acolo unde până eri erau numai pământ și alte ierburi sălbatice, economia rațională va pătrunde și la plugarii noștri, pe scurt, nu vor trece multe zeci de ani și națiunea română va fi regenerată și întinerită în puterile sale intelectuale, industriale și materiale, pentru că națiunea este setoasă după cultură și luminare, iar membrii acestei asociațiuni nu vor crută nici un sacrificiu, ce ar condiționa un viitor mai fericit și propășire națională“.

Tot atunci s'au premiat și poeziile lui Andreiu Mureșanu, primul premiu dat de asociație; apoi s'au dat burse la mai mulți elevi și studenți, dintre cei mai de seamă, și sârmani.

Adunările generale următoare s'au ținut la Blaj, la Hațeg, la Abrud, Alba Iulia, Cluj, etc. La adunarea din 1866, din Alba Iulia, a vorbit Șaguna, făcând apologia muncii, spunând, între altele: „că fără muncă pricepută și stăruitoare nu poate înainta cultura unui popor, nici onoarea și aprețierea lui în societatea civilă“.

Zilele grele ale anilor 1864—1868, produceau mare îngrijorare pentru poporul românesc și pentru toate drepturile lui ce le obținuse, cu atâtea jertfe până atunci. Se temeau și de loviturile îndreptate în contra Astei, de aceea vorbind că Barrițiu, i-a spus: „...Să nu lăsăm, d-le Barrițiu, ca să apună Asociațiunea noastră, să o susținem cu toate brațele, încât dacă s'ar întâmplă să pierdem toate celelalte drepturi la câte năzuim, să rămânem cel puțin cu acest *mijloc comun* de cultură al limbii și al spiritelor. Zelul nostru pentru asociațiune, să nu scadă“.

La adunarea dela Cluj, din 1867, în locul lui Șaguna, adunarea generală a ales ca președinte pe baronul V. Pop, iar ca vice-președinte pe Ion Hană, în locul lui Cipariu.

Această lipsă de recunoștință, a membrilor asociațiunii, a amărit până în fundul sufletului pe Șaguna până la sfârșitul vieții sale.

Prin „Astra“ considerată de el, ca noul soare al libertăților culturale, intelectuale și sufletești ale întregului neam românesc, înțelegea și vedeă Șaguna, izbăvirea și reușita poporului român, în lupta cu nouile piedici ce se iveau, în cale, din toate părțile. Aceasta i-a fost credința sa, până la moarte: că numai prin cultură, prin muncă, prin economie rațională și industrie, prin îmbunătățirea soartei plugarilor, prin școale și institute literare, toate patronate și conduse de *asociațiunea română a tuturor românilor*, indiferent de unde ar fi, și cărei biserici îi aparțin, se va ridica poporul românesc la locul de frunte ce i se compete.

III. ACTIVITATEA POLITICA

Marele geniu al neamului, nemuritorul Mihail Eminescu, apreciind pe Șaguna, din punctul de vedere al politicii interne și externe, dusă de el timp de peste douăzeci și cinci de ani, l-a caracterizat: „politic dela creștet până 'n tălpi“.

În adevăr, numai un om politic superior, un diplomat, cu un tact fin și cuminenție de mâna întâi, și care să treacă, cu mult deasupra tuturor contemporanilor și, încă și ai altor tim-

puri, ar fi putut face aceea ce a făcut Șaguna, într'un timp extrem de scurt, și mai ales în mijlocul vremilor și oamenilor răi ce erau cu deosebire de protivnici oricăror năzuințe de ridicare și de rededeptare a unui popor rob de o mie de ani. Numai un spirit ales și un suflet înălțat până la Dumnezeu, așa cum au fost ale lui Șaguna, au putut să-l facă să se strecoare prin vârtejul atâtor piedici ce i se puneau în cale la fiecare pas, și la fiecare clipă, fără a cădea, sau chiar fără a se distruge sub greutatea sarcinei ce o purtă pe umerii săi puternici, ba, încă, după fiecare luptă să iasă mai înălțat și mai strălucitor, încât însuși dușmanii să-l aplaude, deși-l urau. Numai o minte înțeleaptă și apretietoare justă a diferitelor situații, un simț practic neobișnuit, un caracter puternic și drept, o inimă iubitoare a poporului său, până la marginea vieții omenești, au putut să-i dea puterea necesară, de a înțelege că rassa călugărească își are greutățile sale care poate să prăbușească pe cel ce o poartă, dacă vederea și simțirea nu sunt la înălțimea momentului istoric considerat.

Șaguna a avut toate aceste daruri dumnezeiești, și ele i-au permis să iasă victorios din lupta crâncenă ce o ducea la fiecare pas și să-și execute până la capăt programul alcătuit pentru desrobirea, ridicarea și luminarea poporului său.

Câți ierarhi dinaintea lui, au putut să se laude cu vre-o biruință, oricât de mică, dacă s'au amestecat în vârtoarea politică ?

Istoria nu ne arată nici unul. „Astfel Dosofteiu „care adânc din cărți știa“ a dat greș în judecățile sale politice, și s'a înșelat crezând că Sobieski va fi în stare să scape Moldova de Turci. Pe Antim Ivireanul, al Ungrovlahiei, l-a costat viața când din lipsă de prevedere politică „nu s'a ținut de datoria-i archierească, ci primise a se amesteca și în cele politicești“ iar pe cucernicul Veniamin Costache, l-a înghițit surghinul mânăstiresc fiindcă nu putea înțelege deplin schimbările unor vremuri vijelioase care-l încurcaseră de tot prin nestatornicia lor“¹⁾.

Nu putem uita înfrângerea dureroasă a inimosului episcop unit, Ion Inochentie Micu, care a crezut că va putea cere dreptate pentru poporul românesc, și că poate vorbi în numele națiunii române, bătând cu pumnul în masă. Desigur, poporul românesc, întreg, de orice biserică, nu l-a uitat, și-i venerează amintirea ; dar rezultatul pentru popor, a fost chiar și mai rău ca înainte, iar Micu, a murit într'o chilioară, la Roma, în exil, departe de țara și de frații săi pe care i-a iubit până la peire.

Asemenea ne aducem aminte și de Sava Brancovici, ca și

1). I. Lupaș. — Mitropolitul Andreiu Șaguna.

de predecesorul său, arhiepiscopul Ilie, cari au fost bătuti cu vergi, despoiați de toate drepturile și alungați peste frontieră, fiindcă își jubeau biserica, poporul și năzuiau a ridica și pe una și pe altul la locul ce li se cuveneau.

Șaguna are, însă, curajul să se pronunțe precis, în diferite situațiuni politice, interne, ba chiar și externe, și are norocul să reușească totdeauna, fiindcă totdeauna a aprețiat just situația în momentul considerat, și cu energie, dar și cu prudență, a mers dela începutul carierei sale, până la sfârșit, din succes în succes, la victorie desăvârșită până la capătul vieții sale.

Abia venit la Sibiu, ca vicar episcopesc, și i s'a și prezentat, pentru rezolvire, o problemă politică, poate cea mai importantă din întreaga sa viață, și de care putea depinde întregul viitor și al lui, dar, desigur, și al poporului român.

De câțiva ani, cam pe la anul 1840, mai multe comune românești, din munții apuseni, între cari, mai principale erau Abrud-sat, Bucium și Carpinis, s'au declarat în contra taxelor stăpânirii și au refuzat să plătească impozitele. Agitația locuitorilor eră mare, și sporea pe fiecare zi. Procesul avut cu fiscul a dat câștig de cauză statului. Locuitorii, la început, s'au supus; dar, curând, au început iarăș agitațiile, indemnati, la aceasta, de o femeie, o unguroaică, Caterina Varga, stabilită acolo, în regiunea munților apuseni, între Români.

În această privință, scriitorul sas Eugen de Friedenfels, scrie următoarele, vorbind de țara Moșilor :

„În acest popor se nascu în jumătatea a doua a anilor 1840 iarăș o iritațiune — după aceia a lui Horia — ce crescū cu încetul până la renitență faptică în contra a poate prea strictei dominațiuni a fiscului cameral“.

„O revoltătoare se așeză între dânșii, în adevăr lucru minunat, nu un bărbat, ci o femeie; nu o româncă, ci o maghiară; nici măcar născută în Ardeal, ci în Ungaria: Caterina Varga“, etc.

Toate încercările guvernatorului și autorităților de a pune mâna pe această femeie, au rămas zadarnice, fiindcă tot poporul, din acele comune, eră strâns puternic în jurul acestei femei, cu putere fermecătoare. Ba, unii dintre Români ce o păzeau zi și noapte, au spus: „cine se bizue că are zece capete să vină să o ridice din mijlocul nostru“.

Cum guvernul nu vroia să facă vărsare de sânge, poate chiar fără folos, căci femeia s'ar fi putut ușor ascunde, s'a adresat către noul și tânărul vicar, Șaguna, și i-a cerut sprijinul și concursul, ca să poată pune mâna pe acea revoltătoare, și să aducă pacea, în mijlocul poporului său, din munții apuseni.

Șaguna, după ce a luat toate referințele necesare, asupra

purtării și felului de viață al femeii Catarina, a hotărît ca să o ridice din mijlocul poporului, cu orice preț. Și-a dat bine seama, însă, că pasul ce-l face va fi hotărîtor pentru tot restul vieții lui și de aceea a pregătit acțiunea până în cele mai mici amănunțe.

Aflând că aventuriera se găsește în satul Bucium, a trimis ordin protopopului respectiv, ca locuitorii din acea comună să-l cheme, pe el, să slujească în ziua bobotezii, la ianuarie 1847, la sfințirea apelor, în biserica satului lor. În acelaș timp să anunțe pe toți locuitorii din toate comunele vecine, să vină să ia parte și să asiste la sfânta slujbă religioasă.

În ziua de sfânta bobotează, s'a slujit sfințirea apelor de către frumosul și tânărul vicar, așa cum niciodată până atunci poporul, din aceste locuri, nu mai văzuse. Sute și sute de popor venit din toate colțurile munților, îl sorbeau din ochi și se închinau cu toată evlavie, până la pământ, în fața aceluia ce li se părea ca un Archangel în hainele și ornatele lui mărețe și strălucitoare, în mijlocul celor șase-șapte preoți, veniți din toate părțile la ordinul lui, să-l ajute la sfânta slujbă.

După slujba religioasă, și după predica frumoasă și plină de învățături, a cerut poporului ca fiecare să-și spună păsul.

La această cerere a lui Șaguna, au vorbit cu toții, deodată, fără să se poată înțelege ceva. Atunci Șaguna, i-a întrebat: dacă au avocat în cauza lor să-l aducă să vorbească cu el, decât să vorbească cu 7—800 oameni deodată. Atunci oamenii au adus în fața lui Șaguna o femeie, arătând-o ca pe avocatul lor. Eră Catarina Varga. După ce a muștrat-o cu vorbe aspre, și după ce a arătat mulțimii, sugestionate, calea greșită ce a luat din indemnul acestei unguroaice, a luat-o de braț, și a urcat-o în sania sa, ce sta gata, în care a luat și el loc, și a plecat, din mijlocul poporului, fără ca acesta să facă vre-o opunere, și, apoi, a predat-o poliției și guvernului.

Un gest greșit din partea lui Șaguna, o șovăire, o slăbiciune, și totul s'ar fi prăbușit. Sânge ar fi curs, iar întreg viitorul unui popor, ar fi fost distrus de însuș acel popor, amețit de farmecele și vorbele ispititoare ale unei unguroaice.

Șaguna a înfruntat pericolul și furtuna, bizuit pe dreapta cauzei ce o apăra și în dorința fierbinte de a-și salva poporul ce mergea pe marginea unei prăpăstii dus orbește de un spirit răufăcător.

Acest prilej l-a folosit, apoi Șaguna, ca să ceară autorităților să fie cu îndurare față de poporul românesc, din acele locuri: „Pre-când dară mi-a succes deslegarea mie încrezutei probleme grele și fatale, sunt liber a te ruga prea umilit, pe Excelența ta, ca să te înduri părintește, prin influența cea însemnată, a mijloci deslegarea cauzei de sub întrebare a colonilor fiscali, ca și poporul să vadă și să cunoască și în faptă

urmările cele salutare ale ascultării și ale purtării amăsurat legilor“...

Nu a pierdut niciodată, Șaguna ocazia de a-și ajuta poporul Tot așa, nici acuma, din rezolvarea unei probleme, cu totul dificile, el n'a uitat să tragă profitul cel mai mare pentru poporul românesc. Și, în adevăr, în tot cursul vieții lui și al întregii lui păstoriri, ca episcop și ca mitropolit, s'a slujit de acest prim eveniment al vieții lui, ca să-și valorifice cererile drepte pentru poporul robit. Prin modul cinstit și energic cum a rezolvat el problema cea mai grea din viața lui, și-a asigurat un loc de cinste în mijlocul celor credincioși stăpânirii, celor devotați țării și tronului, și deci cererile lui, în viitor, vor avea mereu valoarea și greutatea unei personalități pe care se putea bizui în împrejurările cele mai critice și mai grele.

În anul 1848, în ziua de 18 (30) aprilie, Șaguna, ales episcop și apoi întărit de împăratul, a fost sfințit ca episcop, de către patriarhul sârbesc Rajacics, cu asistența a altor doi episcopi sârbi, în mănăstirea catedrală sârbească dn Carlovitz. În mijlocul acestui cadru măreț sârbesc, nu românesc, Șaguna, după ce și-a înălțat sufletul la Domnul, își îndreaptă gândul la poporul românesc și are curajul, neobișnuit, ca în cuvântarea sa să-și spună întregul program al activității sale viitoare: „pe Români ardeleni, din adâncul lor somn să-i deștept și cu voia cătră tot ce-i adevărat, plăcut și bun să-i trag“. Aceste cuvinte spuse tare și hotărît, deși spuse pe limba sârbească, au fost auzite de întregul popor românesc și l-au făcut să-i bată inima de bucuria speranței unor zile mai bune.

Înapoierea lui Șaguna la Sibiu, ca episcop sfințit și întărit cu toate formele legale, a fost un triumf. Poporul înțelegea par'că, ce putea spera dela el și citea par'că în cartea vieții lui viitorul ce i se pregătea.

Al doilea pas greu pentru Șaguna, au fost evenimentele anului 1848 și apoi 1849, când a trebuit să se hotărască, pe față, de partea cui va merge și ce atitudine va avea pe viitor în lumea politică.

Abia sosit la Sibiu, și a și intrat în vârtejul agitațiilor politice naționale. În luna martie 1848, Ungaria și-a votat constituția, care prevedea la articolul 7 „Unirea Transilvaniei cu Ungaria“; iar în art. 18 aliniatul 6, se prevedeau sancțiunile — patru ani închisoare — contra celor ce vor îndrăzni să vorbească în contra „unității maghiare“. Presa maghiară, a mers și mai departe chiar, cerând spânzurătoarea pentru toți cei ce vor vorbi sau agită în contra unirii. Românii, însă, se agitau ! În acel timp, o proclamație anonimă, scrisă de mână, se răspândi în poporul românesc cu sutele de exemplare, în care se vorbea în contra unirii cu Ungaria și care se termină cu :

„Nu vrem să mai fim sclavi ;

„Autoritatea limbii noastre trebuie recunoscută în stat, în fața legii, și apărată cu sângele nostru!

„Până nu va fi reprezentată întreaga națiune română în dietă, vom ridica protest în contra unirii.

„Afurisit să fie, pentru totdeauna, Românul care cutează să lege uniune înainte de a fi recunoscută națiunea română de națiune politică!“.

Poporul românesc întreg, reprezentat prin cel puțin 50.000 de suflete se grăbește spre locul adunării, la Blaj, unde este chemat de către conducătorii lui politici și bisericești. Ar fi dorit stăpânirea, să aibă loc, două întruniri, una la Blaj a uniților, alta la Sibiu a greco-orientalilor, ca astfel să-i desbine ed impera“. Înțelepciunea lui Șaguna alături de iscusința conducătorilor și de patriotismul lor, au dejucat planul diabolic. Tot poporul a mers năvalnic la Blaj, unde Șaguna intrase în triumf înconjurat de sute de călăreți ieșiți înaintea episcopului mântuirii.

În mărețea adunare a neamului, în acea memorabilă zi s'au proclamat drepturile unui popor. Atunci, poporul a deshămat caii dela căruța lui Barnuțiu și a vrut să se înhame el la căruța cărturarului neînfricat, dar Barnuțiu le-a strigat cu glas de tunet: „Fraților, acuma nu mai este timpul să băgăm pe oameni în jug, ci să-i scoatem. Lăsați dar vitele să tragă, căci voi ați tras destul. Acum să fim oameni liberi!“.

În acea zi în care s'au cutremurat de groază toate castelele uzurpatorilor Unguri, Sași, Secui, Șaguna a avut curajul să treacă în fruntea poporului, iar în câmpul sfânt al libertății, să citească hotărîrea poporului. „Șaguna nu a ezitat un singur moment a păși în fruntea mișcării, și ca în toată desfășurarea furtunoasă a evenimentelor din 1848—49, el a manifestat, în deosebite de Lemeni, o atitudine bărbătească, neșovăitoare“.¹⁾

Șaguna a vorbit frumos și înțelept, arătând că toți Românii sunt frați, nu din fățarie, ci frați întru Hristos, și-i povățuiește să fie strănși unii lângă alții, fiindcă numai așa vor învinge. După Șaguna a vorbit marele Barnuțiu. Cuvântarea lui ar trebui să rămână scrisă în inimile și în mințile tuturor Românilor. Numai atunci și-ar da fiecare seama azi, în România Mare, de ce înseamnă libertate, unire, drepturi și frăție... „O! de v'ar face cuvântul meu, ca să simțiți cei 944 de ani ai umilirii Românilor, așa cum simte șerbul o zi de domnesc, în care a lucrat de dimineată până seară flămând, ars de soare și bătut! O! de v'ați înfiora de această amortire lungă a națiunii noastre, ca și când ar fi căzut numai eri, la răul Căpu-

¹⁾ I. Lupaș. Mitropolitul Andreiu Șaguna.

șului Domnul nostru Gelu ! Atunci eu sper că la lumina istoriei și a libertății, va pieri și năluca uniunii, cum piere negura dinaintea soarelui, acea nălucă ce ne amenință cu moartea națională după o amortire îndelungată !”.

Se cutremură întreg Ardealul ! Se deșteptă Românul !

Șaguna a fost delegat în fruntea unei delegațiuni de treizeci de inși care să meargă la împăratul să-i supună dorințele Românilor, în chestiunea unirii Transilvaniei cu Ungaria.

Împăratul Ferdinand a dat un răspuns care a nemulțumit pe Șaguna și pe Români. O a doua petiție a fost iarăși dată împăratului la Insbruck, și la care li s'a răspuns că : „naționalitatea română va fi asigurată, la propunerea ministerului ungar, prin o lege specială”.

Șaguna se duce la Pesta și asistă la faimosul și criminalul discurs șovinist al lui Kossuth, care se termină cu : „Cererea Românilor nu se poate realiza, căci prin aceasta s'ar nimici unitatea statului și ori se descompune Ungaria ori decide sabia, în această chestiune”.

Nu eră nimica de făcut, pentru un moment. Evenimentele își vor lua sarcina să arate calea de urmat. Șaguna s'a înapoiat la Sibiu, unde-l chemau multele știri ce le primea dela poporul nemulțumit.

Revoluția ungurească, pentru ruperea de Austria, se întindea zi de zi. Kossuth dă o proclamație către Români la 10 octombrie, în care, între altele, le spune : „că dacă nu se vor supune se va porunci Maghiarilor și Săcullor să se scoale și ca viforul să măture orice goz nemulțumitor care se scoală asupra libertății patriei sale”.

Ferdinand al Austriei abdică. Carol Francisc, este înlăturat și fu proclamat, ca împărat, tânărul Francisc Iosef I-iul la 2 decembrie 1848.

Ungurii nu recunosc pe noul împărat și continuă revoluția în numele regelui Ferdinand ; iar Șaguna aduce la cunoștința „adunării Românilor dela Sibiu” în ziua de 16 decembrie, nouile schimbări în conducerea țării, și spune între altele : „Dumnezeu să dea tânărului monarch, sporirea lui Moise, vitejia lui David și înțelepciunea lui Solomon, ca să fie întru adevăr tată al supușilor săi, sprijin celor necăjiți și învingător peste inimizii săi”. Intreaga adunare, în picioare, aclamă pe noul împărat.

În această adunare națională, pe lângă un nou protest în contra unirii Ardealului cu Ungaria și repetirea postulatelor cuprinse în programul din 3/15 mai, s'a mai cerut desființarea guvernului dela Cluj ; confirmarea comitetului românesc în permanentă ; cumpărarea a 50.000 de puști în socoteala națiunii române ; înarmarea unei garde mobile, compuse din 15.000

de Români și dreptul de a se organiza politicește și națiunea română, alegându-și un șef politic¹⁾.

Ruptura cu ungurii eră pe față și fără posibilitate de nici o menajare, din nici o parte. Românii toți, conduși politicește de către Șaguna, s'au declarat în contra Ungurilor și pentru noul împărat Frantz Iosef I-ul. Iancul, viteazul vitejilor, ridică pe Moți și apără munții apuseni. Vai! de cine încearcă să pătrundă în munții unde el este stăpân! — Șaguna se pregătește de plecare, la împărat, ca să-i supună la cunoștință hotărîrea Românilor, precum și fidelitatea lor desăvârșită.

Ungurii se apropiiau, de Sibiu, turbați de ură și îmbătați de succese. De-ar pune ei mâna pe Șaguna! Singurul drum liber de plecare, pentru episcopul român, eră prin Țara Românească.

În noaptea de anul nou, 1849, în zorii zilei, Șaguna trecu munții înzăpeziți, însoțit numai de secretarul său și condus de ciobanii români din partea locului.

Mitropolitul Neofit l-a găzduit, cu mare frică. Șaguna a trebuit să plece repede din Țara Românească, fiindcă guvernul nu privea cu ochi buni o ruptură cu Ungurii. Drumul la Oimütz, unde se află împăratul, ducea prin Moldova, Bucovina și Galiția.

În ziua de 6 februarie a fost primit Șaguna la Olmütz, în audiență de către tânărul monarch. De o parte sta un împărat tânăr, de 18 ani, abia urcat pe tron, cu dorinți mari, de bine, pentru toate popoarele peste care a fost hotărît de Dumnezeu să domnească; iar de cealaltă un episcop impunător, în vârstă de 39 de ani, frumos ca un Arhanghel, mândru ca și un Heruvim, și hotărît să lupte până la capăt pentru poporul său românesc.

Vorbește frumos și convingător tânărul episcop, mai ales când are de susținut o cauză dreaptă, ca aceea a Românilor. Arată chinurile și sacrificiile neînchipuite și nelegiuirile suferite de poporul românesc timp de o mie de ani, precum și credința sa nestrămutată și devotamentul său nelimitat în casa domnitoare și în special în tânărul nou împărat, care, în proclamația dată, vorbește de „egala îndreptățire a tuturor popoarelor, pe baza libertății adevărate“. Și i-a vorbit Șaguna de sângele ce se varsă pentru tron, în munții apuseni, unde viteazul Iancu a ajuns spaima ungurimii. Ascultă împăratul, tânărul nou împărat, ascultă cu drag toate cele făcute de Români și spuse frumos de Șaguna. Chestiunea românească a căpătat un apărător isteț în Șaguna, și un sprijinitor puternic în monarhie, chiar pe împăratul.

Prima audiență a fost hotărîtoare, atât pentru Șaguna, cât și pentru poporul românesc. Șaguna a fost oprit la masa îm-

¹⁾ I. Lupaș. Mitropolitul Andreiu Șaguna, pag. 82.

părătească, unde a avut ocazie să vadă și pe mama împăratului și pe întreg guvernul împărăției. De atunci, până la moarte, Șaguna a rămas persoana de distincție la curte.

La Viena Șaguna se întâlnește cu reprezentanții Românilor din Banat și din Bucovina și reușește a lucra de acord cu toții, o nouă petiție către împăratul, în care cere între altele: „Unirea tuturor Românilor, din statele austriace, într'o singură națiune independentă sub sceptrul Austriei și ca parte întregitoare a monarhiei. Apoi, un senat românesc, un șef bisericesc și o adunare generală anuală a națiunii române iar împăratul să binevoiască a purta titlul de mare duce al Românilor“.

Împăratul a primit favorabil și această a doua petiție.

În noua constituție publicată în 4 martie 1849, se vorbește între altele: „Ardealul ca mare principat va rămâne deplin independent de Ungaria și se va organiza pe baza egalei îndreptățiri a popoarelor ce locuiesc într'insul și în consonanță cu constituția imperială“, fără, însă, a se da și Românilor aceleași drepturi ce s'au dat Sârbilor și Sașilor, organizație proprie autonomă, tot prin aceeași constituție.

Deputații Români, sub conducerea lui Șaguna, fac o nouă petiție pe care o înaintează ministerului pentru rezolvare; apoi, după câteva zile înaintează o altă petiție, protestând de modul cum erau Sașii de favorizați, față de Români; iar la 15 aprilie face o altă petiție în care se plânge de nedreptățirea Românilor bănățeni 800.000, față în față cu Sârbii 200.000.

Pe când Șaguna alergând dela împărat la ministrul președinte, la miniștri, și apoi iarăși la împărat, lucră din răspuneri zi și noapte ajutat de tovarășii săi, aflători la Viena, pentru obținerea de drepturi Românilor egale cu ale celorlalte națiuni din imperiu; pe când viteazul Iancu sta streajă neadormită în munții săi, Ungurii ocupau întreaga Transilvanie și încercau, în același timp, o împăcare cu naționalitățile, prin o largă amnistie politică pentru toți. Kossuth nu uită, însă, pe unul, pe care nu poate să-l ierte, pe Șaguna care „nu poate avea iertare pe acest pământ“, numindu-l fățarnic, mincinos și trădător de patrie! ?.

„Și pe când în văile Ardealului și în munții sguduiți de viforul războiului civil se încrucișau pârae de sânge, pe când sâbia lui Iancu strălucea victorioasă în văzduhul înroșit de flăcările răsmeriței, crucea arhierescă și toiagul de păstor pașnic, se apropiă tot mai mult de sceptrul împăratului. Și în adânci cuvinte de chibzuială și înțelepciune diplomatică, purtătorul lor, deslușea înaintea tânărului monarh, dorințele națiunii române, care pe cât de mult a știut răbdă împilările din trecut, tot în aceeași măsură se știe a jertfi pentru tron și patrie“ (1).

1) I. Lupaș. Mitropolitul Șaguna, pag. 90.

Sibiul, Braşovul, ca și toate localitățile mai de seamă din Transilvania, erau acuma în mâinile Ungurilor, unde făceau prăpăd, mai ales în contra Românilor; dar, totuși revoluția se apropia de sfârșit. Rușii, chemați în ajutor, intră în Transilvania și cuceresc pas cu pas, pentru împăratul, întreaga țară. La 11 și 13 august, armatele ungurești depun armele la Șiria în fața armatei rusești, condusă de Rüdiger.

Șaguna, după șapte luni de lipsă din Sibiu, se inapoiază acasă pe la sfârșitul lunii august, întrebuintând același drum ca și la plecarea din Sibiu, prin Galiția, Bucovina, Moldova și Țara Românească. Lume peste lume l-au întâmpinat la marginea țării și cu toții l-au însoțit până la Sibiu, unde și-a făcut intrarea în triumf, în mijlocul ruinelor lăsate de cetele revoluției armatelor ungurești.

Toți priveau acumă la Șaguna ca la un mântuitor; tutu-ror le râdea fața și li se bucură inima, numai Șaguna eră trist și îngrijorat privind, în mintea lui, la zilele viitoare, pentru poporul său. „La Sibiu sosind n'au putut trage la rezidență, căci eră tot pustiită, ci magistratul mi-a făcut în casa lui Bruckenthal, în strada Urezului, cuartir, unde am petrecut trei luni, până am reparat rezidența“.

Ungurii n'au prins pe Șaguna, în schimb, s'au răsunat pe mobilă, pe bibliotecă și pe toată casa lui, distrugându-le.

După înăbușirea revoluției a urmat o perioadă cu totul specială de nouă ani, din cari trei ani, până în anul 1854, cu stare de asediu; iar restul de șase ani, până la 1860, un regim special, de absolutism, numit provizoriu.

Șaguna începù, pe față, lupta cu Wohlgemuth, guvernatorul Ardealului, care a avut darul de a nemulțumi toate naționalitățile, pe Unguri, pe Sași și pe Români. Petiții peste petiții înainteză Șaguna lui Wohlgemuth, arătându-i precis faptele, cari petiții rămăneau mereu fără nici un rezultat, chiar fără răspuns. Șaguna se adresează atunci direct împăratului și reuște a-l doborî pe Wohlgemuth.

Norocul cel mare al Românilor s'a ivit în persoana prințului dr. Schwarzenberg, noul guvernator, care a legat o strânsă prietenie cu Șaguna și care i-a dat totdeauna cel mai sincer și cel mai puternic ajutor în îndeplinirea cererilor sale drepte, pentru Români.

La finele anului 1850, împăratul înalță pe Șaguna la rangul nobil, de baron și îl decoră cu ordinul Leopoldin, „pentru merite însemnate“, ca răspuns la o cuvântare răutăcioasă a episcopului „unit“ Suluțiu, în care spunea laude prea mari la adresa bisericii unite, insinuând că împăratul Carol VI-lea a mărit cinstea și onoarea episcopului greco-catolic Klain, dăruindu-l cu baronia.

În vara anului 1852, împăratul Francisc Iosif I-ul vizitând

Transilvania, i-a ieșit înainte, la Sighișoara, și episcopul Șaguna. Aci a fost el înălțat la demnitatea de consilier intim de stat.

În anul 1853, a avut loc un atentat la viața împăratului, care, din fericire, nu a reușit. Șaguna anunțat de acest atentat, a ordonat un serviciu religios, de mulțumire Domnului, că a scăpat viața împăratului. Apoi, însoțit de o deputațiune strălucită s'a dus la Viena pentru a prezenta felicitările bisericii și națiunii române; iar ca promemorie, s'a cerut voia de a se organiza un fond de ajutorare, și care să poarte numele de fundațiunea Francisc Josefina.

În sinodul din anul 1850, Șaguna a avut curajul să spună între altele, următoarele cuvinte, ca o biciuire, la adresa guvernelor ardelenesti și a legilor lui Verbeöczy: „Românii ortodoksi, au fost ocară celor ce sunt întru îndestulare, însă, sufletul nostru ca o pasăre s'a izbăvit din cursa vânătorilor, care s'a sfărâmat“.

Între acestea Șaguna, după ce a scăpat de răutatea guvernatorului Wohlgemuth, a dat, apoi, peste reaua voință nelimitată a ministrului cultelor Thun. Lupta aceasta a fost cu mult mai grea de cât avea avută cu vechiul guvernator, fiindcă un ministru, mai ales în timpul stării de asediu, și al perioadei absolutismului, eră a tot puternic. Totuș, Șaguna a reușit, fie direct prin împăratul, fie cu ajutorul printului de Schwarzenberg, să aibă victorie, și să reușească a îndulci raporturile între el și ministru, însă, cu isbândă mare pentru Șaguna.

La începutul anului 1860 se pregătește, în Austria, trecerea dela starea de absolutism, la aceia constituțională. Se institue la Viena un senat imperial mărit, prezidat de către arhiducele Rainer. La acest senat au fost numiți și reprezentanți ai naționalităților pe regiuni. Dintre Români au fost chemați Șaguna pentru Transilvania; Mocsony pentru Banat și baronul Petrino pentru Bucovina.

În acest înalt senat, Șaguna a avut o ciocnire cu ungurul Majlath, de origină, însă, românească. Acesta a spus în cuvântarea sa, că: „...în Ungaria nu sunt alți locuitori de cât Maghiari, vorbească ei măcar limba germană, slavonă, maghiară ori română. În privința aceasta domnește în prezent în Ungaria o unire, precum abia se mai poate afla în analele istoriei“, apoi mai departe: „Trebue să declar că pe terenul de stat, în Ungaria, numai limba maghiară este cea mai îndreptățită istoriceste“, etc.

Șaguna cel dintăiu a sărit, imediat în ajutorul tuturor naționalităților dar, bineînțeles, mai cu seamă în acela al Românilor, lovind, apoi drept în față pe renegatul ce a avut curajul să încerce a implânta cuțitul în inima fostei lui naționalități: „Ca un amic și predicator al păcii nu voi să răstorn

singuraticile opiniuni opuse, ce le auzim aci, trebuie, însă, să declar de o rătăcire afirmațiunea că sub sceptrul Austriei ar mai fi vre-o națiune, care, în favoarea altei națiuni, să fie gata a-și sacrifica limba, existența sa politică peste tot. Cu adevărat, totdeauna au fost în lume **RENEGĂȚI** și sunt încă și astăzi între singurateci astfel de caractere neresolute și slabe în respect politic. Despre popoare întregi, însă, nu se poate zice aceasta nici de cum", etc., etc.

Cuvântarea aceasta a lui Șaguna a ajuns la urechile tuturor naționalităților și toți au aplaudat, afară bineînțeles, de Unguri.

În anul 1860, la sfârșitul lunii octombrie, Șaguna a convocat la Sibiu al doilea sinod al bisericii ortodoxe române. Din discuțiile urmate, în acest sinod, s'a ajuns la concluzia de a se cere împăratului: 1) încuviințarea unei conferințe sau congres național românesc; 2) denumirea unui Român de cancelar al Ardealului; 3) să asigure drepturile politice ale națiunii române prin o diplomă specială în forma celei leopoldine; 4) cele trei limbi: română, germană, maghiară, să se bucure de un drept egal.

Erau cereri drepte și înțelepte, ale unui popor ce suferise o mie de ani, prigoana cea mai distrugătoare, și care azi, în noul imperiu al Austriei, unitar, se deșteptă dornic de libertatea limbii, credinței și naționalității sale, sub oblăduirea coroanei imperiale.

Guvernatorul nou al Ardealului, Liechtenstein, a transmis lui Șaguna, încuviințarea congresului național românesc. În ziua de anul nou 1861 s'a deschis congresul la Sibiu, sub conducerea celor doi arhieri români, Șaguna și Suluțiu, ca preșidenți.

Se deșteptă poporul român! Zorile unor zile mai bune și pentru el, începură să se ivească, în zările depărtate. Se cântase „Deșteaptă-te Române“, se buciurase voincește de către Șaguna ani de-a rândul, redeșteptarea națională, prin biserică și școală, și acum, începură a se vedea roadele frumoase.

Din toate colțurile nației, au venit reprezentanți, unii înștiințați de către cei doi arhieri, alții veniți de dragul de a vedea cum se deșteaptă țara și nația. Era o însuflețire, în Sibiu, ca și în zilele de „Învierea Domnului“ Pe stradă, lumea românească, se întâlnea, și se îmbrățișă, având lacrimi în ochi, spunând, Doamne ajută!

Incheerea adunării este interesantă și semnificativă, fiindcă ea a format pe viitor aproape programul politic al națiunii române.

„a)... în urma propunerii președintelui baron de Șaguna, națiunea română reprezentată aci, se declară și cu această ocaziune de națiune politică și independentă, față de celelalte națiuni...“.

„b) Adunanta, însuflețită de cuvintele preșidenților, că toți

Românii fără distincțiune de confesiune sunt frați de același sânge și că această distincțiune de confesiune nu-i mai poate despărți pe unii de către alții, în cauza națională politică română, a poftit să se ia la protocol declarația că afurisit va fi acel Român care va mai încerca a stricaastă legătură frățască“.

Congresul național din anul 1863, din ziua de 7 aprilie, s'a ținut tot sub președinția celor doi arhierei, Șaguna și Șuluțiu. Acesta în cuvântul de deschidere a zis : „Serios să cugetăm, că ce vom scăpa din gurile noastre, în conferințele acestea, nu va răsuna în deșert numai în sala aceasta, ci va avea ecou și în urechile patriei, ba și în ale întregului imperiu austriac și în toată Europa“.

Cuvântarea lui Șaguna a fost, însă, măreață, insistând asupra ilegalităților din trecut și până când cele zece păcate ce au sugrumat poporul românesc, atâta amar de vreme (trei națiuni, patru confesiuni și trei teritorii naționale separate).

O delegație de zece inși, sub președinția lui Șaguna, a plecat la Viena pentru a predă împăratului adresa votată de congresul național românesc.

Această delegație a fost primită cu toate onorurile, de primăria Viena și de înaltul guvern.

În alegerile pentru dieta aredeleană din 1863/64, Românii, au fost conduși de Șaguna, și au reușit a fi aleși 46 de Români, față de 43 Unguri și de 32 Sași. La acest număr, împăratul mai adaogă încă 11 regaliști, din sânul fiecărei naționalități.

Ungurii supărați n'au luat parte la dietă; dar dieta totuși s'a ținut conform prescripțiilor imperiale. Șaguna, a avut și aci rolul proponderent prin cuvântările inimoase, și înțelepțești ce le-a ținut. „Edificiul constituțional al patriei trebuie să fie astfel amplificat încât toate popoarele ardelene să încapă într'insul“.

La o propunere a guvernului, Șaguna a combătut-o. Atunci deputatul de Mediaș, Fabini, sprijinind proiectul guvernului, spune, între altele: „Că dacă Șaguna ar fi dignitar bisericesc în Rusia, nu i s'ar fi îngăduit să pășească contra unei propuneri a guvernului“.

Șaguna răspunde : „Răspunsul meu este foarte ușor. Pentru ce ? Un cetățean de sub guvernul absolutistic, nu are voia liberă, ci trebuie să asculte; iară un cetățean, care trăește într'un stat constituțional, de tot altmintrelea simte. Însă aceasta o face un cetățean constituțional între hotarele legalității și ale ordinii bune. Prin urmare oriunde voi fi cetățean, sub un guvern absolutist acolo aș ști să tac. Dar când sunt cetățean al unui stat constituțional atunci voi studiă pozițiunea mea, cum se cade, și acolo voi lua totdeauna cutezarea — firește

cutezarea morală și rațională — să spun acolo, unde e locul și timpul, să spun regimului toate după convingerea mea“.

Deputații aleși în dieta ardeleană, ca și senatorii au fost invitați de către împărat la Viena. S'a dat atunci în cinstea Ardelenilor un mare banchet, în care ministrul președinte a adus cele mai mari elogii „profund veneratului arhieru Șaguna și Ardelenilor, cari au făcut acte de rară aderență și patriotism“.

În anul 1865 politica în Austria se turbură iarăș. Ungurii începură din nou să se agite, fie pentru autonomie, prin dualism, fie chiar pentru independență. Împăratul începuse consultările politice. Șaguna nu putea fi neglijat; el fu chemat printre cei dintâi, de către împăratul, pe la sfârșitul lunii august 1865. Audiența ce a durat foarte mult, a rămas un mister pentru toată lumea. Nimeni n'a putut afla convorbirea ce a avut loc. S'a știut numai atâta că Șaguna a ieșit dela împărat foarte preocupat și chiar abătut. Abi în 1866 la adunarea generală a „Astrei“ a spus Șaguna cum că împăratul i-ar fi spus, între altele și următoarele: „Dacă Ungurii vor face concesiuni, atunci și dâșilor li se vor face, adică vom fi sacrificăți fără milă“.

„E sigur deci, că aceasta a fost una dintre cele mai puțin îmbucurătoare audiențe ale lui Șaguna la curtea imperială. Gânduri grele îl vor fi muncit, când a părăsit șala audiențelor și de adâncă mâhnire va fi fost cuprinsă inima lui părintească prevăzând cum rezultatul atâtor stăruinți și lupte politice dispar și fug ca umbra și nu rămâne“ (1).

Concesiunile față de Unguri s'au și ivit curând. Dieta democratică dela Sibiu a fost disolvată în septembrie 1865; iar pe 19 noiembrie a fost convocată la Cluj dieta aristocratică, aleasă pe baza articolului XI al legii feudale din 1791.

Ungurii pătrund, în dietă, în mare majoritate, în timp ce Sașii și Românii abiă au fost reprezentați, nefiind nici măcar o cincime din numărul total. Românii, unii dintre ei, vor să manifeste și să protesteze.

De aci începe desbinarea între Români, cari numai bine nu le-a adus. Ei s'au împărțit în două tabere politice, cu idei de conducere, pe viitor, cu totul opuse.

Pe când unii cereau rezistența pasivă, prin abținerea dela toate luptele politice și prin neintrarea în dieta clujeană, ca nerecunoscând-o, ceilalți, din contră, în frunte cu Șaguna, cereau lupta, în parlament, și în public, prin care să se afirme ca națiune de sine stătătoare, cu drepturi constituționale egale cu ale tuturor celorlalte naționalități. Cei dintâi se bizuiau pe victoria pasivității Ungurilor în anii 1861—65; cei de al doilea

1) I. Lupaș. Mitropolitul Andreiu Șaguna pag. 277.

se întemeiau pe realitatea lucrurilor. Șaguna, ca un mare politician, „din creștet până'n tălpi“ a înțeles, cu simțul său practic mai bine de cât alții, că aceea ce le-a dat victorie Ungurilor, au fost toate ce aveau la baza organizației lor, în stat: instituțiuni de drept public, comitate cu drept de autonomie, populația numeroasă, de câteva milioane, în întreg imperiul, așezăminte financiare solide de sute și sute de ani, organizațiuni politice și administrative temeinice, o presă numeroasă și bogată, și o unire impunătoare între toți maghiarii, ori unde ar fi fost.

La Români din contră nu eră aproape nimic din toate acestea, sau în tot cazul erau atâta de reduse încât nu puteau atârna atâta de greu în balanță, cum atârnavă cele ale Ungurilor. El a scris mitropolitului Suluțiu, al uniților, între altele, în această chestiune că: „Între astfel de împrejurări critice, pentru mine nimica nu este mai consult de cât să fiu cu privilegii ca onoarea națiunii și cauza ei cea dreaptă să nu se compromită în nici un chip, sau cel puțin nu cu vina archereilor“.

În astfel de condițiuni Șaguna a fost de părere că trebuie neapărat ca Românii, mulți-puțini câți au reușit să fie aleși în dieta clujeană, să meargă neapărat în parlament și numai acolo să-și valorifice drepturile pentru națiunea lor. Și, în adevăr, Șaguna cu Suluțiu și cu treizeci de Români aleși au mers la Cluj, unde Șaguna s'a ilustrat ca susținător al drepturilor sfinte românești câștigate în dietele dela Sibiu ale anilor 1863—64. El, în cuvântarea sa memorabilă, a contestat legalitatea constituțională a acestei diete, convocată pe baza legii electorale din 1791, eliminându-se legile votate ulterior.

Și la urmă a cerut:

„Înalta dietă să binevoiască a vota către tron o adresă prea umilită cu rugarea, ca Majestatea Sa Apostolică, să se îndure:

„1) A sancționa legea electorală prelucrată constituțional prin dieta anului 1863—1864 la propunerea regească și așternută spre prea înaltă sancționare;

„2) A convoca, apoi, pe baza acestei legi electorale dieta spre pertractarea propozițiunii regești privitoare la revizuirea articolului întâiu din legea din 1848, despre uniunea Ardealului cu Ungaria.

„Imi iau voia a ruga mai departe pe înalta casă, ca să binevoiască a sprijini moțiunea mea spre acel scop, ca să putem avea o dietă constituțională legală“.

În mijlocul consternării generale, față de o vorbire atâta de precisă, dar tot atâta de îndrăzneată, s'a ridicat deputatul maghiar Dosza și a cerut ca mitropolitul Șaguna să fie dat în judecată fiindcă a cutezat să prezinte această moțiune în dieta țării.

Șaguna n'a fost dat în judecată, dar unirea Ardealului cu Ungaria a fost votată de dieta de la Cluj, cu toată opunerea Românilor. De acum, Românii din Ardeal erau puși din nou sub dominația ungurească.

Austria se găseă în anul 1866 cu două războaie pe umeri: La sud cu Italia, la nord cu Prusia. Față 'n față cu marele pericol extern, s'a grăbit să facă pace internă cu naționalitatea cea mai puternică, cu Ungurii.

Dualismul, austro-ungar, începù să ia ființă și cu dânsul dărâmarea pentru Românii ardeleni, a începutului clădirilor lor croite și ridicate, încet și cu atâtea sudori, în anii precedenți. Legile dietelor sibiene din anii 1863 și din 1864, au fost desființate în iunie 1867.

Această lovitură a mărit și mai mult vrajba dintre cele două curente politice ale Românilor. Barițiu scriind frumos în gazeta Transilvaniei și-a atras, pentru pasivitate, mulți aderenți. Telegraful Român luptă, însă, inspirat de Șaguna, pentru activitatea politică în limitele legale spre a nu scăpă și a nu pierde terenul câștigat cu atâta trudă. Orice pierdere ar fi nereparabilă.

„Politica pasiviștilor o asemănă Șaguna, cu încăpățânarea călătorului, care pleacă la drum pe vreme bună și apucându-l un viscol mare, cu trăsnete grele, el nu vrea să se refugieze la adăpostul din apropiere, ci stă în mijlocul drumului, protestând în contra cerului, care ar fi dator a se însenina de frica protestărilor lui“¹⁾.

Cu începerea anului 1866, desbinarea între cele două feluri de a vedea și de a conduce politica națională românească s'a accentuat atâta de mult, încât nu au lipsit nici vorbe grele, acuzări, încriminări de cari n'a fost scutit nici Șaguna. Toate, însă, le-ar fi suportat, el, cu inima ușoară, dacă, i-ar fi putut reuși să aducă pe Români la calea cea adevărată politică, în limitele legalității. El vedeă, însă, cu durere, cum Românii ei singuri, prin tăcerea și pasivitatea lor, își fereau lanțurile cu cari trebuiau să fie încătușați, prin, desbinarea lor, prin ura ce se revărsă dela unul la altul și prin lipsa totală din mijlocul dietii, tocmai în timpul când se făureau legile, ce-i priveau și pe ei, și mai ales pe ei.

Trecând peste Șaguna, Românii ce urmau povețele gazetei Transilvaniei și pe ale lui Barițiu, au delegat pe Dr. Rațiu, ca împreună cu Barițiu să meargă la împăratul și să-i supună la cunoștință o petiție, în care ei cereau toate drepturile recunoscute dinainte, pentru Români. Firește, împăratul nu putù să se rupă de Unguri de dragul Românilor, mai ales când aceștia nu erau, aci, reprezentanți prin distinsul Șaguna. Petiția a ră-

1) I. Lupaș. — Mitropolitul Andreiu Șaguna 287.

mas fără nici un efect, altul, decât sporirea amărăciunii și durerilor sufletești ale lui Șaguna.

Șaguna caracteriză situația politică a aceluia timp astfel : „Când după vărsarea repentină a unor nori grei, se umflă gârla cu un povoiu, ce rupe și smulge cu sine toate ce-i stă înainte, atunci omul înțelept așteaptă puțin la margine până se mai alină măcar prima vehemență a torentului, sau dacă a apucat a fi răpit de acesta, apoi nu ce încearcă a-l opri cu brațele direct opuse pentru că așa cufundarea și prăpădirea lui e neincomparabilă, ci lăsându-se ductului general, rezervează puterile de a rămânea inotând deasupra apei și de a rema (lopătă) cu mâinile, abătându-se cu incetul către acea răpă, ce i se pare mai acomodată pentru scăpare“.

Tot în această privință, Telegraful Român în 1872, scriă :

„E timpul suprem, a ne mișcă din indiferentismul mahomedan, păstrat de șase ani încoace, de când se face de noi, fără de noi, întreagă împărțire a bunătăților constituționale ; mai puțină poezie și romanticism și mai multă sobrietate în politică și vom ajunge și fără a înjură pe cineva, la scopul nostru dorit“.

N'a fost înțeles. Românii au continuat pasivitatea lor până în anul 1905; iar în tot acest timp, toate celelalte naționalități și-au ocupat și întărit pozițiile în vederea luptelor viitoare, pe când Românii s'au despoiat singuri de toate drepturile.

Mai aveă Șaguna o speranță, pe care o credeă salutară pentru întreg neamul românesc. Cum greșeala politică a pasiviștilor se răsfrângeă asupra întregii nații, Șaguna se gândea să încerce o mișcare pornită din mijlocul nației. El plănuia să facă un apel la întregul popor românesc din tot Ardealul, să-i spună clar și pe românește părerea sa, în opoziție cu părerea celorlalți, să-i explice, cât mai lămurit, ideile sale politice, și apoi să-i ceară să se pronunțe de partea cărui curent se invoeste să meargă. Șaguna aveă mare încredere în înțelepciunea poporului său, de care eră atât de respectat și pe care el îl lubea ca pe lumina ochilor săi.

„Numai dela o astfel de cură radicală mai așteptă Șaguna îndreptarea lucrurilor naționale!“¹⁾

N'a avut norocul să-și pună în aplicare planul, fiindcă moartea l-a răpit și l-a scăpat și de suferințele fizice dar și de cele morale.

Șaguna a văzut, ca un „iluminat“, ca un „inițiat“ cu mult înaintea altora, unitatea națională românească, prin unitatea bisericească. El a păstrat în sufletul său această idee sfântă, la care, însă, lucră fără încetare, metodic și politic, ori de câte ori i se prezentă ocaziunea.

1) N. Popcea. Șaguna 307.

Aşa, el a cerut prin numeroasele sale petiții, către împăratul, un singur șef bisericesc al Românilor, cu o singură biserică și căreia să i se supună toți ceilalți episcopi din întreaga monarhie. În această privință, el a urmat și tratative cu Hackman episcopul român din Cernăuți, precum și cu Hurmuzache. Nu eră departe de împlinit unirea bisericii greco-orientale din Sibiu, cu biserica din Cernăuți; dar, deodată, lucrurile au luat o altă întorsătură. Hackman a preferat să stea deoparte, și să facă mitropolia separată decât să meargă hotărît spre mărirea neamului nostru. Când episcopul Lemeny al uniților a fost ridicat din scaunul său dela Blaj, atunci s'a prezentat ocazia fericită, ca „nefasta unire“ ce a fost prilejul atâtor desbinări între Români, să dispară, iar toți Românii să recunoască una și singură biserică românească, tot așa cum eră până la anul 1698. S'a făcut chiar cerere către guvernanți, ca să fie ales și la Blaj acelaș episcop care eră la Sibiu, în persoana lui Șaguna, fiindcă deosebiriile între cele două biserici sunt atât de mici și de lipsite de importanță, încât ele pot dispărea fără nici un rău și fără nici o pagubă. Pentru înfăptuirea acestui dezi-derat, trebuia, însă, aprobarea guvernului, care n'a putut în-gădui să se strice o operă de desagregare la care ei au lucrat atâtea zeci de ani.

Planul a căzut.

Șaguna, însă, nu a desperat, și a înființat un serviciu re-gulat de relațiuni și de legături cu ierarchii Țării Românești și ai Moldovei, bine înțeles pentru chestiuni curat bisericești, în substratul cărora se găseă totdeauna și suflet românesc, care mergea dela o biserică la alta, dela un popor la altul, de a- ceeaș credință și de acelaș sânge, dela frate la frate.

Prin biserică vedeă Șaguna începutul unității naționale a neamului românesc, și poate fi considerat ca un mare pre-cursor și un uriaș pregătitor al unității noastre naționale, mai ales când ne gândim că el a păstrat neatinsă credința noastră strămoșească pe culmea nordică și vestică a Carpaților, în tot Ardealul, iar când ostașii României, au trecut în 1916 defileu-rile Carpaților, au găsit, peste tot, numai frați de-ai lor, în sânge, în suflet și în credință.

COPILĂRIA ȘI TINEREȚEA

Părinții lui Șaguna, Naum și Anastasia, erau stabiliți în Miskolz din Ungaria, cu totul scăpătați, deși aveau rude nume-roase destul de bogate, printre ceilalți Macedoneni refugiați din Macedonia, odată cu ei, sau mai înaintea lor. Abia își trăgeau zilele și nevoile dela o zi la alta, cu mare greutate. Familiile Grabovski, Mutovski, Mutsu, Econom, Sina, înrudite mai de a-

proape sau mai de departe cu Naum Şaguna, sau cu Anastasia Şaguna, i-au ajutat, în multe rânduri, în tot felul. Dar, se vede treaba că Naum Şaguna nici nu prea avea noroc, căci eră mereu în lipsă şi nevoi, deşi Anastasia muncea, din zi până în noapte, şi-şi îngrijea ea singură copiii.

Foamea şi sărăcia sunt cei mai răi sfātuitori, mai ales pentru firile slabe. În astfel de situaţie se găseă Naum pela anul 1808, când îi veni pe lume un al treilea copil, botezat cu numele de Anastasie.

Cu trei copii în spinarea sa şubredă de sărăcie, Naum, se gândi să-şi vândă credinţa, ca să poată, apoi, câştigă mai lesne un ban pe care ca greco-oriental nu-l putea avea.

După multe sbuciumări sufletesti, se hotărî să facă pasul la care plănuiă de atâta timp. În luna martie 1814, Naum Şaguna îmbrăţişă credinţa catolică, părăsindu-şi religia în care se născuse el, ca şi părinţii, moşii şi strămoşii lui.

În acel an, cei trei copii ai săi aveau vârsta următoare: Avreta, cel mai mare, 11 ani, Ecaterina 7 ani, iar cel mai mic, Anastasie, născut la 20 decembrie 1808, avea cinci ani.

Naum, catolicizat, merge la episcopul catolic al regiunii respective, Ştefan Fischer, şi-i cedează lui pe cei doi copii mai mari, ca să-i ia în gazdă la şcoala catolică, să le dea instrucţia necesară şi să-i întreţină cu cheltuiala lor. În acest mod, cheltuielile casei se vor imputina şi, poate, că şi Naum Şaguna, va putea să trăiască ceva mai omeneste. Mai târziu, când micul Anastasie, va ajunge şi el vârsta de şcoală, la şapte ani, va merge şi el alături de fraţii săi.

Soţia lui Şaguna, ca şi toate familiile înrudite, Mutsu, Grabovski, au rămas consternate. Anastasia îşi ia copii şi fugе la Pesta la tatăl ei, marele neguţător Mutsu, care protestează vehement şi cu toată indignarea în contra nenorocitului gest al lui Naum. Ei cred că vor putea, cu oarecare diplomaţie, înlătură răul ce s'a abătut peste ei. Mutsu, opreşte la el pe cei trei nepoţi cu mama lor, şi-i ia sub ocrotirea lui angajându-se să le dea creşterea şi îngrijirea necesară, în credinţa şi limba strămoşească.

Curând, episcopul Fischer află că cei doi copii n'au fost predaţi catolicilor şi ceru autorităţilor, cu toată puterea, şi cu tot dreptul ce-l avea faţă de un coreligionar nou convertit, să i se predea imediat copiii, conform angajamentului făcut cu tatăl lor, Naum Şaguna. Cei doi copii mai mari, trebuiau să fie luaţi, chiar cu forţa, de ar fi nevoie; iar cel mai mic să fie luat la vârsta de 7 ani.

În acest timp, Naum moare. Anastasia, soţia lui, cere printr'c petiţie înaintată la curtea împăratului, ca să nu mai fie prigonită şi să i se lase copiii lângă sine, fiindcă ea nu şi-a părăsit religia ei strămoşească ci numai soţul ei, şi că ea vrea

să-și crească copiii în aceeaș religie cu a ei și cu a părinților și neamului ei întreg. Guvernanții, însă, nu aprobă. Ei justifică acest refuz prin aceea că tatăl copiilor a fost catolic, și că deei și copiii fiind catolici, trebuie să urmeze școala și să învețe, tot în religia aceea a tatălui lor.

Ordinul acesta, însă, nu a fost executat nici acuma, probabil prin influențele familiilor Grabovschi și Mutsu. Copiii au continuat a sta în casa unchiului lor și a învăța carte și religie în biserica greco-valahă din Pesta, mergând adesea și la Viena la biserica grecească.

După un an, în urma reclamațiilor repetate ale episcopului catolic, autoritățile observă că n'au fost predați copiii și dispun ca ei să fie imediat ridicați cu forța dela mama lor, și predați bisericii catolice.

Acuma începe desfășurarea dramei celei mai cumplite pe sufletul unei adevărate mame. Toate rugăciunile ei către autorități, toate lacrimile vărsate și căderile în genuchi în fața episcopului catolic, toate lamentațiunile și strigătele desperate, rămân fără nici un efect. Durerea ce s'a petrecut în sufletul ei, la gândul că i se vor lua copiii nu se poate, nici pe departe, descrie; desperarea și desnădejdea o prăbușeau în timp ce dragostea de copii o susținea și-i da puteri noi, să încerce să lupte. Plecă din fața autorităților, unde nu putuse obține nici un rezultat favorabil, sfâșiată și distrusă de durere. Acasă, lângă copilașii săi adorați și scumpi, ea câștigă puteri noi și-i creștea, în fiecare clipă, raze de speranțe, în sufletul ei amărât și îndurerat.

Ar fi vrut să plece, să fugă în lume, să treacă în altă țară, numai să-și salveze copilașii. Dar, unde? Și, apoi, cu ce să-i crească? cu ce să-i hrănească? Unde să-i adăpostească? Cum să-i instruiască? O dramă fără sfârșit se desfășură, zi cu zi și clipă cu clipă, în inima sa sângerândă. Unde-i scăparea?

În fața icoanelor sfinte din casa unchiului său, Grabovschi, stând ceasuri întregi îngenunchiată, se rugă celui Atotputernic, să-i lumineze calea. Apoi, îngenuchează lângă copilașii săi adorați și-i mângâia, și-i sărută, cum numai o mamă știe să facă.

Doamne! Ajută-mi și mă luminează!

În urma înțelegerilor avute cu neamurile ei, familia Mutsu și Grabovski, Anastasia se hotărăște a se întoarce cu copiii la Miskoltz iar ei îi vor da banii necesari pentru tot traiul zilnic.

Iată! Lumina Dumnezeiască a sosit!

Văzând Anastasia că nu poate lupta cu hotărârile nedrepte ale stăpânirii se hotărăște să încerce a înlătura aceste hotărâri, înșelând autoritățile. Ea înaintează o petiție, în care spune că se învoește să-și dea copii la școala catolică și la biserica romano-catolică, că se va supune hotărârilor înalte, în această privință; că înțelege și ea foarte bine că așa-i drept și le-

gal, fiindcă soțul ei se făcuse înainte de moarte catolic, și că va ajuta și ea la creșterea și educarea copiilor ei, în noua religie. Se rugă, însă, numai să i se dea voie să nu se despartă de copii, ci să i se îngăduie înalta favoare de a fi ea mereu lângă copii, de a-i avea lângă ea, și de a-i îngriji ea, conform ordinelor ce va primi dela stăpânire.

Autoritățile au luat această rugăciune, din partea Anastasiei, ca o abdicare definitivă, și au întrezărit posibilitatea eventuală, a unei noi catolice și în persoana acestei mame. Și s'au învoit!

Anastasia a plecat la Miskoltz, cu cei trei copii ai ei, și s'a ținut de cuvântul dat. Copiii au început să urmeze regulat la școala catolică, să meargă regulat la biserică lor și să primească învățăturile unei religii care nu eră a părinților lor. Dar, mama lor veghea, strajă neadormită, lângă sufletul lor!

Mergeau copilașii și cei mari, Avreta și Ecaterina și cel mai micuț, Anastasie, în fiecare zi, la școala catolică, și ascultau, cu ochii mirați, aceea ce li se spuneau de către profesorii unguri sau nemți. Ascultau, firește, ca niște copii cuminți dar nu prea înțelegeau, și nici nu se prea lipea de sufletul lor curat și neprihănit. Duminica și sărbătorile, erau luați de preoții catolici și duși în biserică lor, unde îi puneau să se roage lui Dumnezeu altfel de cum fuseseră ei învățați de preotul bisericii greco-valahă dela Pesta și mai ales de măicuța lor de acasă. Executau ei, pe dinafară, aceea ce li se spuneau și făceau așa cum li se arătau. Dar gândul lor, pe care nu-l putea stăpâni nici profesorul catolic, în școală, nici preotul catolic în biserică, eră lăsat acasă, lângă măicuța lor bună, care îi sărută așa de dulce!

Și veneau, apoi acasă, în fuga mare, și săreau drept în brațele mămichei lor drage, ce-i aștepta la colțul stradei. Fuga, fugulița, acasă! Repede, în casă, și apoi, mai întâiu, o scurtă rugăciune, la icoana sfântă din perete, a Maicii Domnului, care din cadrul ei de lemn sfințit privea cu drag la copilașii cei cuminți. De astă dată rugăciunea nu se mai făcea în limba ungurească, ci în cea românească, așa cum o știeau ei, pe de rost; iar închinarea se făcea așa cum o învățase ei dela măicuța lor scumpă. Cu toții în genuchi cu Anastasia lângă ei, și ea tot în genuchi cu ochii îndreptați țintă la icoana sfântă, și cu gândul îndreptat, de data asta, la Dumnezeu Tatăl, se rugau copilașii, luând exemplul și modelul dela mămică lor.

Apoi, venea învățătura de seara. Și începea Anastasia: Poporul românesc, moștenitor din... Gelu a fost... Glad a făcut... Horia, Cloșca și Crișan, au suferit, Mihai Viteazul ne-a unit, apoi a fost ucis de Unguri; Ștefan cel Mare a zdrobit pe Matei Corvin, și bătut pe Turci. Brâncoveanu a fost omorât, nevrând să-și lepede legea, și așa limba românească și istoria neamu-

lui se depăneau și se săpau adânc în sufletul și inima dragilor copilași, ce n'aveau ochi deajuns să se uite la mama lor, și urechi destule să o audă, povestind frumos duios și convingător ca nimeni altul. La ceasul culcării, se făcea, din nou rugăciunea de seară, tot așa, ca la venirea dela școală, cu toți patru în genuchi, și, apoi, culcarea, cu măicuța lor, lângă ei, lângă sânul ei cald și dulce, ca și dumnezeirea!

Nani, nani, copilași dragi ! Nani, nani, pușori ! Domnul să fie cu voi, să vă facă somnul dulce, și să vă apere de rele!

Nani, nani, puii mamii ! Nani, nani, ingerași ! Domnul să vă sfătuiască și să vă păzească !

Și astfel, mama, păzitoarea cea mare a credinței, a limbii și a sufletului unui neam, dărâma seara totul ce se clădise în cursul zilei, de către preoții și învățătorii catolici, și după ce curăță și desinfectă locul otrăvit, clădea ea, cu sufletul ei de româncă neînfricată, în sufletul copilașilor ei scumpi, credința sănătoasă, a părinților, a moșilor și strămoșilor ei, înălță temple neasemuit de frumoase, naționalității și istoriei românești, și îl împodobeă, apoi, cu perlele și nestimatele limbii românești.

Sfântă și măreață icoană a neamului nostru, mamă !

Și așa s'au petrecut zile și luni unele după altele și ani după ani.

Și când preoții catolici credeau că au convertit trei, eventual patru, noi suflete românești la credința catolică, deodată Avreta la vârsta de 19 ani, părăsește, ostentativ, religia catolică, și pe baza dreptului vârstei, trece, din nou la ortodoxism.

Anastasia plângea de bucurie.

Ecaterina nu a reușit să mai revină la sânul bisericii greco-orientale. Se crede că a murit în vre-o mănăstire de călugărițe catolice. Nu i se mai știe de urmă !

Anastasia, însă, cel mai micuț copil și care ne interesează mai mult, termină cursul secundar al gimnaziului catolic, la vârsta de 18 ani, cu adnotația de *eminent*. În atestatul lui, cu data de 26 decembrie 1826 se spune : „*Anastasia Șaguna*, de religie romano-catolic, de naționalitate Hungarus, a obținut eminent la religie, fiind clasat al 17-lea eminent între 103 colegi”.

Anastasia, însă, vegheă cu ochii în patru la copilașul ei drag, ca lumina ochilor ! Romano-catolic?!... Hungarus!? Hai-aa de ! Niciodată !

Când Anastasia împlinea 18 ani și nouă zile, 29 Dec. 1826, a făcut o declarație scrisă și subscrisă de el, în limba latină, categorică și tot așa de energică ca și a fratelui său Avreta, că el „cunoaște din fir în păr principiile religiei romano-catolice, și tocmai de aceea, cu toată convingerea lui intimă, și numai din inspirația lui, este hotărît să părăsească biserica romano-catolică și să urmeze sfintele precepte ale bisericii greco-orientale. Aceasta e cea mai fermă hotărîre a lui și fiindcă din studiul

religiunii a obținut nota de eminent, se roagă a fi dispensat de obișnuitul examen de șase săptămâni, prevăzut în lege, pe care în cazul de față îl află de prisos¹⁾.

Anastasia deplin victorioasă este fericită, jubilează! Și-a salvat copiii, din ghiarele catolicismului, și i-a redat, mai puternici și mai frumoși, bisericii ei strămoșești și neamului său!

Numai credința, iubirea și speranța unei mame pot face astfel de fapte uriașe, astfel de minuni; numai dorul și dragul de mamă, pentru copiii săi, pot să atace și să învingă durata timpului, și să nimicească anii. A suferit Anastasia mai mult de doisprezece ani (1814-1826) și a luptat cu toată credința în dreptatea lui Dumnezeu, și a învins!

Ne cutremurăm numai când ne gândim o clipă, la posibilitatea înfăptuirii pentru totdeauna a crimei ce se făcuse din neșocotința unui părinte slab și slăbit, sărac și sărăcit.

Anastasiu Șaguna, romano-catolic! Anastasiu Șaguna de naționalitate Hungarus! Doamne! Ce crimă s'ar fi înfăptuit pentru bietul popor românesc, tocmai în timpurile cele mai vijelioase, când nici odată nu sunt de ajuns energiile unui neam, oricât ar fi ele de multe. Și ne cuprind fiori de groază, când ne gândim, măcar numai o clipă, că ar fi fost posibil, ca acel „Hungarus” și „romano-catolic”, pierdut pentru neamul românesc și rămas Ungur, ca mulți alți Români, ar fi ajutat mai târziu, la dezvoltarea, mărirea și întărirea tocmai a Ungurilor, a dușmanilor celor mai înverșunați ai Românilor, și tocmai în timpurile, când Românii aveau cea mai mare nevoie de o minte înaltă, care să lumineze calea lor întunecată, și să le dea energii pentru lupta cea mare a timpurilor de prefacere.

Dar, puterea Dumnezeiască este invincibilă. Sufletul neamului sub conducerea degetului lui Dumnezeu Tatăl, a ales pe trimisul său, cel mai vrednic ca să salveze dela pieire poporul românesc. Șaguna nu putea să piară, nu putea să fie pierdut pentru neamul său. Dumnezeu insuflând în mintea și în inima româncei Anastasia, cele mai alese daruri sufletești de mamă, de româncă, și patrioată pentru tot ce-i românesc, a pus-o de veghe la capul copilului său drag, al copilului destinat de Dumnezeu și ales de sufletul unui neam ca să deștepte din morți un popor întreg.

Fără a ne mai gândi la multe alte mari femei românce, din trecutul neamului nostru; fără a ne mai reaminti de măreția unei Cornelia, mama Grachilor, — astea sunt bijuteriile mele; — fără a mai scoate la iveală nume ilustre, ca Despina Doamna, ca mama lui Ștefan cel Mare, sau de aceea a lui Mihai Viteazul; și de multe altele cari cu adevărat au făcut și fac podoaba neamului nostru, desigur că Anastasia trece, cu toată

¹⁾ I. Lupaș. — Mitropolitul Andreiu Șaguna.

dreptatea, în rândul celor mai alese suflete de mamă și de româncă, și stă cu toată cinstea alături de nestimatele sufletelelor românești. Ei, Anastasiei, trebuie să-i mulțumească biserica românească, și poporul românesc, fie din Ardeal fie din toate părțile, fiindcă ea este aceea care, prin sacrificii fără limită, prin credința nețărmurită și prin iubire neprecupețită, ne-a păstrat cel mai prețios dar dumnezeesc, pe marele Șaguna.

Această faptă măreață a unei femei, a unei mame, văduve, sărmane, până la ultima expresie, și bătută de toate vânturile protivnice, poate servi drept pildă, drept exemplu, atâtor și atâtor femei românce, în viața lor de toate zilele, ca mame, sau cetățene.

* * *

Tânărul absolvent al gimnaziului, Anastasie, s'a înscris ca student la filosofie și la drept. În anul 1829, adică în trei ani, absolvi, cu succes, studiile juridice și filosofice, la Universitatea din Pesta.

În timpul acestor trei ani, a locuit în casa unchiului mamei sale, Grabovski, neguțător fruntaș al pieței din Pesta, care și-a luat sarcina să-i dea orice ar avea nevoie.

În casa aceasta românească, tânărul student Anastasie Șaguna, și-a perfecționat limba românească și a intrat în legătură cu mulți Români din Principatele Românești, cari vizitau cu plăcere o casă românească și cinstită, ori de câte ori treceau prin această localitate.

Din indemnul și sfaturile unchiului său Grabovski, ca și de ale episcopului Manuilovici din Vârșeț, Român de origină, Anastasie s'a înscris la seminarul sârbesc, dar în despărțământul românesc din Vârșeț, pe care l-a absolvit în trei ani, 1829-1832.

Anastasie termină studiile teologice în mod strălucit, încât, mitropolitul sârb Stratimirovici, din Carlovitz, l-a luat ca secretar particular al său, și l-a numit și profesor de teologie.

În anul 1833, luna noemvrie, Anastasie se călugări la mănăstirea Hopova și își luă numele de Andreiu.

Anastasia, scumpa și sfânta mamă a lui Anastasie, par'că nu așteptă decât acest moment solemn al fiului său și care-i asigură pe viitor, definitiv bisericii, ca să se considere deslegată de viața pământească. În adevăr, curând după călugărirea lui Anastasie, și înscrierea sa în tagma monahală, cu numele de Andreiu, Anastasia, în vârstă de 51 de ani, și-a dat sufletul și s'a înălțat la ceruri, unde stă de-a dreapta Tatălui privind fericită la viața și faptele mărețe ale neîntrecutului său fiu, marele mitropolit Andreiu baron de Șaguna.

BATRANEȚEA ȘI MOARTEA

Venit în Ardeal, Andreiu de Șaguna, în 21 august 1846, ajunsese la anul 1870, în vârstă de 62 ani, după o muncă titanică de douăzeci și patru de ani, la sfârșitul activității sale.

Deși anii nu ar fi fost prea mulți, dar sănătatea sa ruinată îl apropiă, cu pași mari, de sfârșitul vieții sale.

Ca și cum nu ar fi așteptat de cât încununarea uriașei sale opere, prin prezentarea constituției bisericii poporului românesc, acea perlă de înțelepciune politică și diplomatică, Magna Charta, statul organic, al bisericii greco-orientale din Ardeal și Banat, vigoarea sa trupească, care până atunci se menținuse destul de bine, începuseră să șovăie, să se clatine, iar majestoasa sa făptură să se îndoaie sub greutatea bolii și sub durerile sufletești venite de la „frații” ce nu l-au înțeles.

Congreșele naționale bisericesti din anii 1868, s'au ținut tot sub presidenția sa, și s'au pus, atunci, definitiv bazele conducerii bisericii prin popor.

Dar, câtă amărăciune i-a fost dat să înghită, chiar dela cei creați de el ! În congresul bisericesc din 1870, Șaguna a fost atâta de amărât de purtarea și vorbele onora din deputați, în cât îndurerat până la lacrimi, ieșind din congres, și mergând în biuroul său, și-a rupt în bucăți testamentul ce făcuse, și-l aruncă în foc ! El scrisese, în testament, toată dragostea sa pentru întreg poporul românesc, și pentru biserica și școala lui, și tocmai reprezentanții poporului să-i facă zile negre și fripte ! Prea mare i-a fost durerea !

Invrăjbirea venea, în cea mai mare parte, din cauza părerilor împărțite, cu privire la modul de a se face politica. Șaguna susținea, și și-a menținut părerea, că „pasivitatea” va fi nenorocirea Românilor. Și așa a fost. Ceilalți, gruparea „pasivității”, l-au acuzat, incriminat, și dacă, cel puțin ar fi făcut-o în vorbe omenești ; dar ei întrebunțau, adesea cuvinte de insulte cari atingeau prestigiul și al bisericii, și personal al mitropolitului ; dar îl atingeau mai ales pe al românismului. Asta-l durea pe marele Șaguna, mai mult de cât orice alt atac !

„Numai când vă veți înapoiă dela mormântul meu, veți vedea pe cine ați pierdut !” spunea el adesea celor de pe lângă ei. Sau : „de Dumnezeu ca numele meu să se îngroape odată cu rămășițele mele pământești, și alții ca finicii să răsară”.

Îl îngrijoră mult aceea ce vedea că ar putea să urmeze după moartea lui : „După moartea mea vor juca rola vremile lui Moga. Se pregătesc, cu toți dușmanii, la o acțiune mare, la întâmplarea morții mele, le poate reuși foarte ușor, căci regimul îi va părtini”.

Cu începerea anului 1871 boala s'a întetit, dar și amără-

ciunile creșteau, fiind zilnic atacat, în special în „Gazeta Transilvaniei“.

Șaguna s'a retras între zidurile locuinței sale și nu mai ieșea pentru nimeni, din mijlocul lor. Se ocupă acum cu cititul și cu scrisul a vre-o trei-patru lucrări de valoare, pe cari le gândea de mult, dar timpul nu i-a permis să le înceapă. Acum profită de izolarea sa, ca să lucreze, aproape, toată ziua. În lucru găsește toată liniștea sufletească.

Spre sfârșitul vieții lui, amărât, scria unui prieten pro-topop : „dacă poftești să știi cum petrec eu zilele bătrânețelor mele, iată îți spun că eu în singurătate m'am retras și studiez limbile clasice și meditez despre sfârșitul meu, căci eu nu cunosc nici cea mai mică desfătare sau petrecere, căci văd că lumea nu mă mai iubește, dar eu o iubesc ca un părinte sufletească și gata sunt a aduce în favoarea ei orice sacrificiu“

Altădată : „Ori unde aș porni văd numai cărări colțuroase pline de spini ; ori către cine m'aș apropiă văd pe acela că fugă de mine, sau cel mult mă primește, dar cu inima rece și înghețată“. „Dee Dumnezeu, ca numele meu să se îngroape cu rămășițele mele trupești și alții ca finicii să răsară“.

În ziua de 21 august 1871, se împlineau 25 de ani, de când Șaguna a intrat în Sibiu ca vicar episcopesc. Admiratorii lui, marele public și mii și mii de oameni de carte, născuți și crescuți numai de mintea și sufletul lui Șaguna, au vrut să-l sărbătorească, prin o măreață festivitate, la care l-au invitat, respectos, să ia parte.

Ce ocazie bine venită pentru un vânător de zgomote și de fanfare ! Ce momente plăcute și gădilitoare pentru un adorator al aplauzelor, și al vorbelor pompoase spuse dela tribună, în fața a mii de popor, strânși în zi de mare sărbătoare. Și doar nici pe departe n'ar fi putut fi spuse toate meritele lui Șaguna, oricât de mari ar fi fost vorbitorii și oricât s'ar fi dorit de sincer, să se arate în lume aceea ce a făcut Șaguna pentru neamul românesc, în timp de 25 de ani.

Șaguna, însă, refuză categoric, de a participa. Și-a impus izolarea de tot ce-l înconjură, d'eci, nu va părăsi izolarea decât în ziua când va merge în ultima călătorie din viața aceasta. Totuș, nu a vrut să-i amărăscă pe cei ce l-au invitat și le-a dat în scris următoarele rânduri : „Adevăr este că Dumnezeu a binevoit a mântui și eliberă, prin îndurarea Majestății Sale, biserica și națiunea noastră din starea de sclavă, în zilele arhipăstoriei mele ; însă eu nu pot deduce nici o consecință spre glorificarea numelui meu, adecă să se facă în onorul meu o festivitate jubiliară de 25 ani ai arhipăstoriei mele. Știți domnilor, că toată darea cea bună și tot darul săvârșit de sus vine, dela Părintele luminilor ; din această rugăciune liturgică trag eu consecința, că noi suntem

datori a aduce în toate zilele noastre mulțumire lui Dumnezeu și Majestății Sale, căci ne-au scăpat de o sclavie politică și bisericească. Inșă dacă totuș ați voi a petrece sărbătorește ziua aniversării de 25 de ani ai funcționării mele în biserica Ardealului, atunci aprețuindu-vă eu pe D-voastră ca pe niște bărbați liberi și independenți, nu vă opun, domnilor, nici o piedică, numai vă rog să primiți sincera mea descoperire de bună, că adevă precum eu cu tot prilejul în decurgerea acestor 25 de ani am evitat ori și ce ovațiune, tot astfel voi evita și ovațiunile acelei zile și o voi petrece în singurătate, cu post și rugăciune, ca astfel să mulțumesc lui Dumnezeu și Majestății Sale pentru toate facerile de bine, cari le-am revărsat peste biserica și națiunea noastră română în decurgerea acestor 25 de ani”.

Serbarea s'a ținut măreț, ca nici una până atunci; iar seara un banchet de peste două sute de tacâmuri a strâns laolaltă cele mai de seamă personalități românești, dar și pe străinii admiratorii unui „om”. Bustul lui Șaguna, în marmură de Carara, eră așezat în mijlocul sălii, și ornat cu flori, și încins cu tricolorul „nației”.

Nu mai spun vorbirile inimoase ale Românilor, cari conștienți de măreția faptelor lui Șaguna, se închinau la numele lui. In treacăț vom arătă, câteva spicuri, din ale străinilor. Așă:

Generalul baron de Riergelsheim arată pe Șaguna ca un amic și protector al armatei. Baronul Myules, în numele orașului Sibiu, spune: „Școala și biserica, artele și știința rivalizează intru a aduce D-lui jubilar onorurile lor, și dacă revivim cu îndestulare peste acest timp de 25 de ani, ne simțim mângâiați, prin cugetul că acest bărbat este și al nostru”. „Principele poeților German, Goethe și dignitarul bisericesc, pe care îl sărbătorim cu venerațiune și admirațiunea noastră, se întâlnesc într'un punct: lozinca amândurora a fost: „mai multă lămină (Mer licht)” a spus profesorul Dr. Sentz. Ziaristul Békesi, vorbind în limba maghiară, a spus între altele: „oamenii cei mari ai unui popor nu aparțin numai cercului, în care fură siliți să-și mărginească lucrarea, ci ei sunt ai neamului întreg, pe cât răsună aceeași limbă, pe cât se întâlnesc aceleași obiceiuri, pe cât se întinde legătura mai strânsă, pusă de fire între sufletele omenesți. Ei trec chiar peste cercul poporului lor și devin binele întregii omeniri. Șaguna este un munte gigantic, al cărui vârf e acoperit cu zăpadă, al cărui intern, inșă, arde cu flacări, nu cu flacări pustuitoare ci cu flacăra iubirii, dătătoare de viață”.

Ca să vorbească astfel, un ungar, despre un român, într'o ocaziune solemnă, în fața a sute de auditori de toate naționalitățile, eră ceva cu totul neînchipuit și neobișnuit. Numai privind, în urmă cu douăzeci și cinci de ani, și alăturând tim-

pul acela, de cel care se petrecea în 1871, numai atunci ne-am putea da bine seamă de victoria, uriașă cât lumea, a lui Șaguna, în Ardeal : „un erou între luptători !” ca însuși străinii să se închine în fața faptelor lui, și să-l glorifice ca și pe unul din ai lor, și să-l asemue, cu „prinții” culturii și artelor lor. Aceasta este mândria neamului românesc, dar este și răsbunarea timpului suferințelor de o mie de ani, din trecut.

A trecut anul 1871, și s'a intrat în anul 1872. Boala de inimă se accentuă, din ce în ce. În primăvara anului 1872 au avut loc ședințele sinodului. Toți membrii, aceluși sinod, au cerut înalta favoare de a-l vedea și a-l saluta. Marele Șaguna, îmbrăcat simplu, în haine de călugăr, i-a primit stând pe un scaun. La salutările și elogiile cuvinte ale membrilor sinodului, Șaguna le-a răspuns emoționat : ... „scriitorii cei vechi ai bisericii numeau pe episcopi miri ai bisericii, însă, episcopul e mire al poporului credincios. Precum caracterul mirelui e acela al credinței către mireasa sa, așa trebuie să fie și al episcopului către popor. Dar de aci urmează că și poporul să fie cu aceeași credință către episcopul său”.

În același an a primit vizita Arhiducelui Iosef, venit special să-l vadă. Intrevederea, în camera de lucru, și de dormit, a avut loc numai între ei doi, Șaguna și Arhiducele. Totuși s'a auzit prin ușa întredeschisă, ultimele vorbe ale lui Șaguna, în cari se vedeă grija lui cea mare de poporul românesc și biserica lui. Vorbind de împăratul a rostit : „în a cărui grație prea înaltă încredințez biserica și poporul român”.

Anul 1873 trebuia să aducă desnodământul fatal. La deschiderea sinodului, vicarul arhimandrit Popeea, a spus membrilor că boala a înaintat mult și că se așteaptă la un sfârșit dureros.

În ziua de sâmbătă 16 iunie 1873, pe inserate, marele Andreiu de Șaguna și-a dat sfârșitul spunând ultimele sale recomandatiuni iubitului său vicar, Nicolae Popeea : „Cu mine e gata Nicolae ! Ce va vrea Dumnezeu ! Toate sunt în ordine ! Fiți pe pace, aveți-vă bine. Nu vă sfâdiți !”

Asta a fost grijă de căpetenie a lui Șaguna, până a închis ochii, ca toți Românii să se aibă bine, să fie uniți, și să nu se mai certe, ca astfel cu puteri unite să poată lupta pentru drepturile lor.

Când i s'a deschis testamentul, lucrat în anul 1871, după ce-l rupsese pe primul, s'a văzut că Șaguna a clădit și din dispozițiile sale testamentare încă un monument, de înălțimea și de splendoarea tuturor celorlalte făcute de el în viață.

Acest testament ar trebui să fie icoană vie tuturor ierarhilor bisericii noastre creștinești și să-l ia pildă fiecare. Este tot ce poate fi mai frumos și mai mișcător !

Intreaga sa avere, evaluată la aproximativ un milion de

coroane, a lăsat-o numai bisericii, școlii și culturii naționale. Nici un ban rudelor, deși el avea dreptul, după statul organic, ca jumătate din avere să o lase lor. El a înțeles că banii iconomiști cu atâta trudă, trebuie să folosească numai poporului său, în biserici, în școală, și în cultură, prin „o fundațiune pentru toți timpii viitori”. „Dispune, apoi, să fie immormântat în comuna Reșinari”.

„In coșciug de metal sau de lemn de brad, îmbrăcat în mătase neagră”. „La immormântare să slujească un singur preot, duhovnicul meu, ieromonachul German”.

„Immormântarea să se facă înainte de amiază, fără muzici și fără predici”.

Apoi, dă amănunțit toate detaliile, de modul cum să se formeze convoiul, cum să se meargă, cum să se facă immormântarea, până 'n cele mai mici amănunte.

Distinsul domn profesor I. Lupas, istoriograful cel mai autorizat al lui Șaguna, arată, în cuvinte emoționante, cum s'a desfășurat ceremonia immormântării :

„Marti, înainte de amiază, clopotele dela toate bisericile din Sibiu, fără deosebire de confesiune, își impreună glasurile, tânguioase, într'un cântec de nesfârșită jale. Și convoiul enorm—in care pe lângă mulțimea preoților și țăranilor Români, cu sufletul cutremurat de durere, se putea vedea tot ce avea Ardealul mai distins, căpetenii civile și militare, frunțași și reprezentanți ai corporațiunilor din diferite părți — se puse în mișcare. Brașovenii veniră într'un număr atât de mare, în cât fu de lipsă un tren special numai pe seama lor, etc.”

Impăratul s'a exprimat, după moartea lui Șaguna, în cuvintele următoare : „Moartea lui Șaguna a fost o pierdere pentru toată lumea”. Atunci a scris și episcopul Sașilor Teutsch : „Aproape o generație întreagă, Șaguna a fost conducătorul intelectual — singurul recunoscut — al poporului său și a putut să obțină în această calitate astfel de rezultate politice, cum rar se întâmplă vreunui muritor a se invrednici de ele... ..Ca un bărbat de stat prevăzător a putut să se bucure pe lângă toate schimbările vremii, todeauna de rezultate îmbelșugate, ceea ce la puțini muritori le este dat... Ce depărtare dela bietul episcop „valah” din 1846, a cărui națiune și biserică erau numai tolerate în Ardeal, până la membrul casei magnatilor și între aceste două puncte extreme : bărbatul de încredere al senatului imperial îmălțit din Viena, deputatul Seliștei la dieta din Sibiu și membru pe viață al senatului austriac”... „Prietenii și dușmanii marelui bărbat — a cărui statură înaltă, impunătoare, cu privirea-i ageră și barba ondulatoare nu o va uită curând cel ce a văzut-o vreodată — vor fi toți de aceeaș părere că numele lui Șaguna însemnează

o nouă epocă în viața poporului român și a bisericii orientale”.

Nu mă pot opri de a da aci câteva pasagii dintr'un necrolog scris cu ocazia morții lui Șaguna, de către o foaie umoristică „Gura satului” din Ardeal.

„La o parte gluma ; să îmbrăcăm doliul !”

„Anul 1872 a fost pentru Români un an de doliu. Genii timpului în care trăim, oamenii prin a căror lucrare s'a dat direcția mișcării noastre de astăzi, unul câte unul s'a stins din viață, lăsând în urma lor un suvenir scump, comoara de gânduri, ce au adunat în viață, Eliad, Bolintineanu, Iancu, trei spirite de-opotrivă providențiale, trei caractere de-opotrivă candido, trei oameni de-opotrivă nu sunt născuți din oameni ci rezultați din vremea în care s'au înălțat, toți trei de-opotrivă jertfe ale reacțiunii timpului, în care a lucrat, în anul 1872 se stinseră și trupește din viață.

„Anul 1873 nu mai puțin este un an de doliu. Abia se limpezi mișcarea produsă în suflete la moartea domnului român Al. Ion Cuza, un mare doliu îmbrăcăm la stingerea din viață a marelui Arhiereu Andreiu — unul, cel dintâiu Domn al românilor Uniți, altul cel dintâiu Mitropolit al românilor eliberați, unul creatoriu al independenței cetățenești, altul creatoriu al independenței bisericesti.

„Vremile vin ; vremile se duc ; oamenii își urmează ; se sting generațiile când ele se lipsesc de centrele lor. În anul 1872, prin ieșirea din viață a lui Eliad Bolintineanu și Iancu, s'a stins generația ce a lucrat la 1848 ; în anul 1873 prin eșirea din viață a domnului Al. I. Cuza și a mitropolitului Andreiu — s'a stins generația ce a lucrat până la 1866.

„Sufletele mari au un semn al lor propriu : a lor moarte este bogată în urmări. O ! mari sunt cei aleși ; chiar și moartea lor este un câștig pentru poporul din care facem parte !

„Numai în întuneric știm ce este lumina ; când nu sunt mai mult, scim ce am pierdut în oamenii mari ce am avut. Mitropolitul Andreiu nu este mai mult : acum, acum, și numai acum scim cine a fost mitropolitul Andreiu, acum când lipsind omul privim numai faptele lui, numai rezultatul lucrării sale, numai ideile ce ni s'au herezit dela dânsul.

„Eată semnul oamenilor mari : la moarte, cuprinsul sufletului lor devine o parte a bogăției sufletești a poporului întreg ; la moarte plângem pe aceia, pe cari i-am gonit în viață ; după moarte ridicăm monument de piatră acelorora asupra cărora în viață am aruncat cu piatră.

„Eliad a murit nebun ; Bolintineanu a murit nebun ; Iancu a murit nebun : au disperat lumea în care se aflau. Al. I. Cuza a murit gonit din țara strămoșilor săi : a fost gonit de către lumea în care se află. La moarte tot acea lume l-a preamărit.

„A murit mitropolitul Andreiu : să ne dăm seama de faptele lui, de viața lui, de idelle lui și de tot ce ni s'a herezit dela dânsul, să ne dăm și fiind dreți in acest moment sărbătoresc, să ne întrebăm : ce am fost noi in viața lui ?

„Mitropolitul Andreiu a trăit in mijlocul nostru și întreaga lui viață tuturora ne este cunoscută. El nu a trăit într'un cerc, ci in poporul întreg ; lui toți i-am fost deopotrivă aproape, toți deopotrivă departe. Nime nu întreabă cine a fost ; nime nu întreabă ce a fost ; toți știm ce a fost el pentru noi“.

„Deși fu născut departe de trupul națiunii, deși trebui să se desvolte între Maghiari și Sârbi, el in toate vremurile păstră fondul român al sufletului său. iubirea către poporul din care făcea parte și conștiința legăturilor sufletești ce-l împreună cu acela.

„Mitropolitul Andreiu este mort ; dară el in veci va trăi in aceea ce am moștenit dela dânsul.

„Nu plângem in momentul acesta sărbătoarea immormântării lui ; nu prin lacrimi se arată mulțumita urmașilor către oamenii mari ; să ingenuchiăm cu pietate, păstrând in sufletele noastre tot ce ne-a rămas dela dânsul“.

Tot atunci, gazeta „Aurora Craiovei“, a scris, între altele, următoarele : „Anul 1873 fu anul lacrimilor, Napoleon, Cuza și Andreiu Șaguna, in jumătatea acestui an, trecură la eternitate ; trei uriași luptători pentru Români și românism. La trecerea lor deci pe această lume, lacrămile au curs și curg dela Tisa până la marea Neagră. Lacrămile nu sunt tributul omului ; sunt tributul ce dă natura prin om pentru divinitățile destinate de sus a lucra la conservarea operei creatorului, la conservarea progresului geniului uman, legi indispensabile ale creațiunei. Și ca probă că lacrămile sunt tributul naturii, este că la moartea acestor trei goliați, vărsară lacrimi chiar și aceia ce in viață-le nu-i iubeau. Zis este că legea naturii să se implinească. Zis este ; Cerul și pământul vor trece, eară cuvintele, eară legile mele nu vor trece, ci se vor implini“.

Ziarul sibian „Hermanstädter Zeitung“, din 30 Iunie 1873, scrie, între altele :

„O inimă nobilă a incetat a bate. Biserica gr. or. ortodoxă, a pierdut pre unul dintre cei buni arhipăstori ai săi ; Românilor din Ungaria și Transilvania li se răpi un rar bun-păstor și înaintătoriu pre câmpul culturei și al progresului. Sibiul se privă de o mărime istorică și unul dintre bărbații cei mai umani, care se bucură de veneratism și simpatia generală. Majestatea sa împăratul și regele jelește in răposatul pre unul din tre cei mai fideli și patria pre unul dintre cei mai buni fii ai săi.

„El nu mai este ! Istoria bisericii și școalei gr. ortodoxă din Ungaria și Transilvania va înregistra cu mulțumita voință și activitatea sa cea mare. Și chiar când istoria aceasta, după obiceiul oamenilor, s'ar arăta ingrătă și uitătoare, operele lui și rezultatul lor perpetuu vor fi pururea vestitorii cei credincioși și nedisputabili ai gloriei sale.

„Foaia noastră este foaie germană. Românii cari au pierdut în Șaguna mai mult, să vadă în condoleanța cea adâncă a noastră, că nu sunt ei singuri cari știu, cuprinde și a prețui mărimea lui cea adevărată și istorică“.

Iar Friedenfels, își încheie biografia despre Șaguna cu următoarele vorbe : „Deci, cu drept cuvânt— la moartea lui, jelluiră Românii ardeleni, nu numai cei ortodocși, în Andrei Șaguna, care de altminteră nici nu a fost de neamul lor — era de origină Wlach din Macedonia — pre cel mai mare făcător de bine al poporului, etc. etc.“

„Un conduct funebral din cele mai impunătoare undulă pre străzile și piețele principale ale Sibiului, miercuri după 9 oare dimineața. Aspectul acestuia era deajuns să ne reamintească figura cea impunătoare a repositului, care impunea și prin exteriorul său, întocmai ca și prin înălțimea și subtilitatea sa spirituală“.

Spre a arăta superioritatea lui Șaguna asupra muritorilor obișnuiți, tot ziarul german spune, între altele și următoarele :

„La puțini oameni s'a manifestat stăruința de fier, a face ca dorința lor să treacă și preste mormânt, așa de puternic ca la Șaguna.

„Această putere organizatoare se estinde dela cele mai mari lucruri până la cel mai mic detaliu.

„Immormântarea, care deși a luat dimensiuni foarte mari, s'a petrecut la 9 oare, înainte de amiazi în ordine exemplară în înțelesul testamentului“.

Iar, la immormântare, la Reșinari, archimandritul Popea vicar arhiepiscopesc, în cuvântarea sa emoționantă, de admirație și dragoste nețârmurită către cel plecat dintre cei vii, își termină vorbirea astfel :

— „Îți mulțumesc și ție onorabilă comună din Rășinari care avuși onoarea, singură între nenumăratele comune din provincia noastră mitropolitană, a cuprinde pe marele arhieru în sânul tău. Aduți aminte, că prin aceasta ai primit una din pietrele cele mai scumpe, mărgăritarul cel mai mare, spre păstrare. Păstrează-l deci și îngrijește de el ca de lumina ochilor“.

Pentru a apropiă timpul din 1873, cu cel de azi, dau, mai jos și câteva cuvântări ținute după 50 de ani dela moartea lui Șaguna. Se va vedea că sufletul lui Șaguna trăește mereu

printre Români și că amintirea lui este tot așa de vie ca și atunci.

* * *

Din 1846, până în anul 1873, nu sunt decât 27 de ani. Atâta a trăit Șaguna și mereu în luptă pentru neamul românesc. Douăzeci și șapte de ani din viața unui om este destul de mult pentru un creator; dar în viața unui popor este o clipă.

Poporul românesc din Ungaria și Ardeal ingenuciat și subjugat de Unguri de Secui și de Sași, prin legi făcute de ei și îndreptate numai în contra poporului asupra, a suferit o mie de ani jugul și sclavia, fiind, prin mare toleranță abia îngăduit să stea în țară, „usque ad beneplacetum principis et regnicolarum“. Și, atunci, când buna plăcere a principilor și a guvernului se va schimba ei vor putea fi aruncați, ca și căinii, afară din țara lor de bastină, moștenită prin dreptul divin, din moși strămoși.

Pentru poporul românesc nu existau legi, nu existau dreptate, nu există școală și nici biserică. Tot Românul era sclav în țara lui, despuiat de toată avuția și de toate drepturile omenești. Nici îmbrăcăminte nu avea voie să poarte, ca oamenii!

De mai multe ori, în cursul vieții lui istorice s'a mișcat și a încercat să-și ceară drepturi; dar totdeauna mișcările lui s'au terminat cu înecarea lui, tot în sângele lui.

În astfel de situație era poporul românesc pela anul 1846, când archimandritul Andreiu Șaguna a venit ca vicar episcopesc la Sibiu.

Douăzeci și șapte de ani de păstorire peste poporul românesc. Scurt timp, pentru un episcop cum a fost Moga, d. exemplu, care timp de treizeci și patru de ani, a domnit, a binecuvântat, și a strâns bani albi pentru zilele negre, pentru neamurile lui cele multe. Lung timp pentru un episcop ca Șaguna, care din momentul de când a intrat în Sibiu, și-a trasat hotărît programul activității sale viitoare pentru întreaga viața lui: „Să-ți alcătuești un program de activitate ca și cum ar fi să trăești o sută de ani, și să lucrezi la înfăptuirea lui ca și cum ar fi să trăești numai un an“.

Un program uriaș a fost programul lui Șaguna, fiindcă și problemele ce și-a hotărît să rezolve, erau multe și uriașe. Numai gândind la ele, s'ar fi cutremurat o fire ceva mai plâpândă. Șaguna, din contră, a atacat totul și toate, din toate părțile, din prima zi a activității sale archierești.

Și a invins

Douăzeci și șapte de ani, de activitate uriașă! Dacă s'ar putea caleidoscopă întreaga lui activitate, cu toate faptele, cu toată lupta, cu toate cuvântările, cu victoriile avute, cu înfrângerile adesea suferite, dar cu succesul final repurtat, prin re-

petirea atacului; cu toate marile personaje cu care a fost în contact în lupte, în înțelegere, în prietenie, și din toate naționalitățile; dacă s'ar putea arăta, printr'un cinematograf vorbitor, Șaguna în senatul imperial din Viena, în dieta dela Cluj, când i s'a cerut darea în judecată, s'au în camera înaltă a magnaților din Budapesta, apărând în fața Ungurilor și susținând, cu mare succes, emanciparea bisericii creștine-ortodoxă de aceea sârbească, și dacă ne-am aduce aminte că numai cu 10 ani mai înainte (1849), marele patriot unguresc Kossuth a spus că pe Șaguna nu-l va ierta niciodată, numai atunci am putea apleca ce lucru uriaș a putut face Șaguna într'un timp atâta de scurt.

Uniții l-au poftit să ia conducerea bisericii lor, și să ajungă mitropolit și conducător al tuturor Românilor „fiindcă numai în unire cu maica Roma este viitorul neamului nostru“. Sărbii l-au invitat să vină la ei ca episcop și, apoi, mitropolit și patriarh. Șaguna a refuzat. A respins aceste oferte bogate și puternice și a preferat să rămână conducător al unei biserici sărace, al unui popor distrus, dar pe care el vroia să-l ridice la înălțimea celorlalte biserici, prin luptă cinstită și dreaptă legală ce va duce-o pentru fericirea poporului său, pe care-l iubea, ca și iubirea dumnezeiască.

A luptat și a invins!

Șaguna a creiat în fruntea fiecărui drum, al activității sale, cununi de glorie nepieritoare, cari strălucesc ca soarele, dar care vor străluci și mai frumos și mai impunător cu cât timpul va trece mai mult.

Mitropolia — Statul organic — Astra, — unitatea națională — independența — libertatea — ruperea lanțurilor sclaviei — școala, toate sunt monumente eterne.

Și câți alții, în trecut nu s'au perindat, și apoi și după el. Și toți au intrat în mormântul pompos, dar rece, care i-a acoperit pentru totdeauna. Șaguna a intrat într'un modest mormânt, dintr'o comună mică, românească, așezată la poalele Carpaților, dar cu atât este mai strălucitor acest mormânt. În el se adăpostește, în odihnă binemeritată, liberatorul și luminaătorul unui popor.

Nu mormântul face pe om; ci omul ce a intrat în el, înaltă și luminează mormântul.

Pot să și ridice morminte de marmoră și de aur, un Moga, sau alții la fel. Trecătorii vor admiră, poate, ce-i afară, uitând ce este înăuntru.

Mormântul lui Șaguna răspândește iubire, căldură și lumină peste întreg neamul românesc, de acolo din micuțul sat românesc Rășinari, strălucind ca și soarele dreptății, și încălzind, tot ca el, tot ce-i românesc.

La acest mormânt, tot poporul românesc, în frunte cu re-

gele lui, regele cel fără frică și fără pată, a mers de s'a închinat, când s'au comemorat cincizeci de ani dela moarte. La acest mormânt, va trebui să meargă tot Românul, în zilele grele priu care trece, pentru a se închină și pentru a cere lumină, dela acela ce a luminat ea și soarele, în mijlocul unui neam întunecat.

Din cuvântările ținute în 1923, la comemorarea a cincizeci de ani dela moartea lui Șaguna.

a. Cuvântarea Regelui Ferdinand I-ului Cel Mare.

„Insufletit de imensa personalitate a lui Șaguna, am venit să aducem prinos de recunoștință acestui apostol al neamului românesc.

Dacă nouă ne-a fost dat să fim înfăptuitorii statului național al tuturor provinciilor românești, nu trebuie să uităm că acest act a fost pregătit de acei mari bărbați, stâlpi ai neamului, de cari s'au sfărâmat toate vrăjmășiile, toate piedicile, înfăptuitorii statului prin cultură și moralitate.

Unul din acești stâlpi gigantici a fost Șaguna, această odraslă macedoneană, care a izbutit să refacă o mitropolie românească pentru Transilvania și Banat; care a trezit conștiința neamului, prin dezvoltarea școlii și bisericii.

Purtând toiagul păstoresc între 1848—1873, Șaguna a știut să se arate și un înțelept cârmuitor politic român, când jugul minorității maghiare asupra întregului popor român transcarpatian eră mai apăsător. El știu atunci să vadă, să facă și să tacă.

Datorită vitejiei admirabilului ostaș român, datorită înțelepciunii bărbaților de stat, intelectualității românești și tuturor fortelor vii ale neamului, suntem azi uniți într'o singură țară. Și Șaguna a fost frământătorul și pregătitorul acesteia prin muncă uriașă și înțeleaptă, plină de tact, dezvoltată prin sporirea tuturor energiilor în vederea unirii.

La capătul zilelor sale, a lăsat testament să se odihnească între cetină de brazi, la poalele Carpaților, între Români neași.

Cetatea nu l-a primit, dar l-a primit frumosul sat Râșinari, căci Șaguna știu că satele păstrează adevărata viață românească, de unde nasc toate energiile.

Se cuvine să ne închinăm în fața faptelor lui Șaguna; în fața mormântului lui să ne gândim la marea pildă dată prin înălțarea sa deasupra tuturor patimilor, cuprinzând statornic orizonturi largi, îmbrățișând totalitatea problemelor naționale, cu ținta hotărâtă a Unirii tuturor Românilor și a întăririi neamului.

Veșnică să-i fie amintirea“.

b. Cuvântarea Prim-Ministrului Ion I. C. Brătianu :

Regele și poporul într'o simțire, azi ca totdeauna, s'au strâns laolaltă să sărbătorească amintirea bărbatului, care, înaintea istoriei naționale, înfățișează viața și truda unei întregi generațiuni a româniei din Ardeal și din ținuturile pe atunci osândite sub coroana Ungariei. Ca să aducem prinos de recunoștință acelei generații, ne închinăm la acest mormânt fiindcă Șaguna a fost părtaș al durerilor și al aspirațiilor ei. Mai rodnic ca alții, a știut s'o slujească și s'o cărmuiască. Într'însul, în însușirile sale de pricepere și voință, în sufletul său bărbătesc și în mintea sa limpede și-a aflat ființa mai desăvârșită puterea de realizare a generațiunii sale. În luptele ei pentru asigurarea condițiilor de viața ei de propășire națională, în mijlocul vitregelor împrejurări ale vremii, sufletul său nu-și risipea puterile în văpaia sterilă a urei și patimilor mari. Șaguna eră din acei cari clădesc chiar în vremile cele mai neprielnice. Viața lui învederează, că dacă într'adevăr stă bietul om sub cărna vremurilor, precum rostește bătrânul cronicar, totuș sub această cărmă fiecare om, după cum l-a înzestrat Dumnezeu, așa își rodește viața și își lasă urma pe pământ. Tocmai la vremuri de cumpănă, când povara nevoiei răzbește pe cei slabi și rătăcește pe cei nestatornici, atunci se arată mai luminoasă și mai precumpânitoare vrednicia oamenilor superiori. În asemenea împrejurări grele, în curs de un sfert de veac, Șaguna și-a închinat mintea și inima neamului și bisericii românești, dând cea mai strălucită adevărire neclintitei legături, care unește poporul nostru de legea strămoșească. În acele începuturi ale organizării românești în Ardeal, ca în faza primitivă a oricărei vieți organice, funcțiunile nu puteau afla deodată complexul instituțiunilor necesare multiplelor nevoi ale societății. Biserica, altar neclătinat al credinței, rămăsese, sub urgia vremurilor, singurul adăpost sigur sub care putea reîncepe întreaga operă de reclădire națională. În fruntea ei așezase pe bărbatul cel mai destoinic, pentru înfăptuirea acestei reclădiri. Șaguna, împreună cu demnii săi tovarăși de luptă națională, adăposti astfel în jurul și chiar în sânul bisericii începuturile noii vieți românești. El alcătui într'acest chip, nu numai așezământul bisericesc ardelean, cu temeiurile lui sănătoase, ale căror principii generale sunt de însușit azi de către toată biserica noastră în organica și uniformica ei întocmire, dar îndrumă totodată și întreaga viață politică culturală și economică a celor pe cari tot mai înverșunat îi amenințau vrăjmașele încercări de desnaționalizare, și dete, prin aceasta chiar, sfintei noastre biserici noi drepturi la recunoștința și dragostea neamului.

Spirit politic și de autoritate, marele mitropolit știa că

propășirea socială și națională se poate întocmi numai pe tăram de ordine și potrivit împrejurărilor și mijloacelor. Intreg la simțire, la cuget și faptă, inima lui împărțase dorurile neamului, mintea lui despica limpede nevoile obștești pe care munca lui le îndeplinea destoinic și hotărît, neslăbit de hulă și de pismă. El nu căută dragostea multimii prin lingușirea slăbiciunilor ei, ci îi arătă dragostea lui, prin neodihnită și stăpânitoare grijă a binelui obștesc, socotind că, pentru servitorul cinstit al poporului, răsplata vieții nu se cuvine să fie așteptată înainte de săvârșire. *Numai când vă veți întoarce dela mormântul meu, veți cunoaște pe cine ați pierdut*, zicea el ca răspuns celor cari se împotriveau și-l defăimau. Amintind aceste cuvinte, a sunat acum ceasul să ne îndreptăm către mormânt.

Mare într'adevăr și adâncă trebuie să fie mulțămida noastră către pomeniții bărbați mari ai poporului, cari în vremi grele, cu puteri atât de smerite, au făcut lucruri atât de mărețe.

Înaltă trebuie să fi fost cugetarea lor și adâncă, iar mintea fierbinte, ca și credința; adevărată a fost iubirea lor către Dumnezeu și națiune.

Mare în adevăr, adâncă și veșnică trebuie să fie mulțămirea noastră pentru Șaguna, cum scump este odorul pe care el ni l-a dăruit nouă. Dar sărbătorindu-l pe el, nu cinștim numai munca, nici singuratica clădire a unei generațiuni sau părți a României.

Am fi necredincioși înaltului țel căruia el s'a consacrat, dacă am simți altfel și dacă am deosebi, în inimile noastre, ceace ei ne-au lăsat, fie chiar despărțiți.

În munca și clădirea lor, slăvim cu pietate un semn strâns de legătură între ele, legătură din care se alcătue în cursul vremurilor, întregul glorios edificiu „România Mare“.

De aceea, azi, când după atâtea veacuri de trude, a vrut Domnul ca Regele, în fruntea poporului, să încunune prin unitatea neamului, opera tuturor cari s'au jertfit acestei idei, ne închinăm cu evlavie în jurul acestui scump și slăvit mormânt, adunați de prinusul recunoștinței noastre.

Dar lui Șaguna, ca tuturor celor cari și-au închinat viața neamului, — apărării și propășirii lui, — adevăratul, statornicul, neprețuitul prinos de datorie este întărirea și sporirea moștenirii naționale ce ne-au lăsat.

Amintirea lor să ne înalțe sufletul, să ne încordeze puterile întru îndeplinirea acestei stăpânitoare datorii ce ne este arătată de pilda lor și ne este impusă de sfânta lor moștenire.

c. *Cuvântarea I. P. S. S. Mitropolitului primat :*

Când lipsește omului unul din cele cinci simțuri, atunci celălalte, cari-s sănătoase, caută să suplinească lipsa.

Așa și în viața poporului român. Până când pronia cerească a îndrumat geniul neamului să se adune laolaltă toți fiii risipiți în țări și state deosebite, *simțul național a întărit pe cei oropsiți și obidiți.*

Moldovenii lui Ștefan cel Mare au trimis *Vlădici în Ardeal, înființând episcopia Vadului în nordul Moldovei*, ca să păstreze puterea sufletească a Românilor de peste munți prin duhul credinței.

Acelaș lucru l-a făcut Mihai Vodă Viteazul, în mijlocul Ardealului. *Precum și Ardealul trimis-a la București pe Gheorghe Lazăr ca să risipească eclipsa culturii grecești, care stăpânise o epocă întreagă*, peste sufletul neamului românesc.

Și tot așa *Bucovina a trimis pe Aron Pumnul și Basarabia pe atâția bărbați de frunte printre cari pe Bogdan Petriceicu Hașdeu*, și generali vestiți și viteji. Și dela cea mai răsleață, dar vâncioasă ramură a românismului, din Macedonia română, Dumnezeu trimis-a Ardealului, pe Mitropolitul Andreiu Șaguna, în vremea când Românii de aici — afară de unele cazuri — zăceau în cea mai întunecată mizerie și sufletească și materială.

Munca lui Șaguna a fost copleșitoare pe toate tăramurile: *bisericesc, cultural, politic.*

Și de aceea, personalitatea lui de prooroc, cu minte luminată, cu voință tare și iscusință în conducere, e ridicată de-asupra tuturor frunțașilor noștri din Ardeal.

Cu marile lui însușiri și ajutat de împrejurări, dar mai ales știind cum să conducă în conflictul dintre maghiari și dinastie, Șaguna a croit căi de mântuire pentru renașterea poporului românesc în Ardeal.

Dar mai presus de toate, Șaguna a înțeles cum să-și organizeze biserica și poporul de credincioși evlavioși, cum nu se putea mai la înălțimea evoluției vremii și ca să corespundă țărilor, pe care neamul întreg trebuia să le urmărească cu râvnă.

Această orânduire a asigurat lui Șaguna, veșnica pomenire, și admirația credincioșilor din toate părțile locuite de Români.

Pricipiile organizatoare ale lui vor fi și baza unificării bisericii ortodoxe din România întregită.

Dacă Majestatea Voastră, a găsit pe Ardeleni la desrobire, așa cum i-a găsit, aceasta se datorește operei mari, stăruitoare și entuziaste a lui Șaguna și ucenicilor lui.

Cu adâncă recunoștință se închină memoriei lui biserica din vechiul regat, din Basarabia și Bucovina.

Cerem Atotputernicului, pentru trupul lui, odihnă ; iar sufletul lui trăi-va în operele urmașilor săi.

d. Cuvântarea I. P. S. Sale Mitropolitului Nicolae,

Lângă acest mormânt, așezat în preajma munților noștri scutitori ai vieții strămoșilor în timpuri grele, am venit să facem pomenirea cu laudă a marelui mitropolit Andreiu Șaguna, păstorul bisericii noastre ocrotitoare a sufletului neamului în toată vremea.

Fosta el om trimis de la Dumnezeu, ca să vestească voia cea de sus în auzul poporului și să arate acestuia cărările izbăvirii. Noi prăznuim astăzi, deodată cu mărirea sufletească a omului și a gândurilor lui, toate faptele pe care printr'o înțelepciune de patriarh și printr'o energie morală de apostol le-a știut smulge, ca tot atâtea biruințe ale bisericii și poporului nostru, din mijlocul unor maștere și apăsătoare împrejurări.

Între căsuțele acestui sat se găsește una, întru nimic deosebindu-se de celelalte dimprejurul său, care adăpostise pe ierarhii modestei noastre „istorii de sate și preoți” dela sfârșitul veacului al 18-lea. Ea stă și astăzi ca un semn văzut al umilinței în care eră ținută Biserica și neamul nostru atunci. Vechea noastră mitropolie din Alba Iulia unității noastre de credință și neam — acel luminos simbol al aspirațiilor unui întreg popor împrăștiat sub stăpâniri străine — fusese desființată — iar credincioșii ei, rămași în întunericul unei robii politice apăsătoare, gemeau sub povara zilelor și dacă la începutul veacului al 19-lea scaunul vlădicesc a fost mutat din Rășinari la Sibiu, primind episcop de sânge românesc, aceasta n'a însemnat decât o schimbare de loc, condițiile umilinței rămânând și pe mai departe la fel de grele.

În această stare a găsit Șaguna biserica ortodoxă și poporul românesc în ziua sosirii sale în Ardeal.

Dar ea nu l'a descurajat. Dimpotrivă fiind omul — pe cum însuși ne mărturiseste — căruia „cea mai mare bucurie i-a fost a învinge piedicile”, și-a precizat limpede țintele, și a dat credinței sale probleme mari de rezolvit și cu energia tinereții a purces la fapte.

Frământările anilor de revoluție 1848 și 49 cu prefacerile lor politice și sociale, l'au ridicat la rolul de conducător al neamului, la care îl predestinară nu numai înalta sa demnitate ierarhică ci cu deosebire însușirile mari și în deobște recunoscute ale personalității sale covârșitoare. Ca toate naturile profund morale și cari nu pot tolera nedreptatea, Șaguna a rămas în tot decursul vieții sale luptătorul neînduplecat pentru libertatea neamului, exponentul consacrat al conștiinței naționale trezite și al legitimelor ei aspirațiuni.

Dar pe mitropolitul Șaguna, în multilaterală sa activitate nu-l putem concepe decât ca ceea ce a fost el mai presus de orice : marele preot al bisericii sale. În conștiința acestei misiuni divine care formează centrul personalității sale, și-a găsit motivele și resursele morale pentru făptuirile mărețe cari îl așează în șirul dintâiu al bărbaților creatori ai neamului și cari i-au asigurat o pagină glorioasă în istoria acestuia.

El este pontificele constructor de altar. Ca să nu piardă nimic din truda înaintașilor, a adunat cu evlavie pietricelele închiegiate din munca și suferințele lor, și clădind pe tradiția vie păstrată în sufletul obștei credincioase, și-a pus ca țintă principală a activității reînvierea vechii mitropolii a Ardealului. Când după neobosite lupte și jertfe opera s'a înființat în toată frumusețea ei, ea purtă timbrul personalității creatorului. Luptătorul pentru libertate a știut să smulgă puteri de stat dușmanoase recunoașterea unei largi autonomii bisericești, prin care, prin organizația dinlăuntru ce a dat-o bisericii după sistemul reprezentativ, a incredințat-o celor două elemente componente ale ei, clerului și poporului. Astfel împreunând într'o fericită sinteză grația de sus cu voința poporului, principiul autorității morale și ieratică a creat într'adevăr, dela vlădică până la opincă, o puternică conștiință a răspunderii pentru sfințenia altarului strămoșesc și a comorilor sufletești ce le adăposteste el. Această constituție bisericească depusă în Statul organic al nostru a avut darul să trezească energiile clerului și ale poporului, să le angajeze la o constructivă muncă comună și solidară. Ea este cu mult mai mult o operă dintr'o bucată ca și caracterul genialului constructor, decât ca să aibă dreptate cei-ce voiesc să o prezinte drept rezultat al combinațiilor oportuniste ale celor ce au contribuit și dânsii cu amănunte prețioase la legiferarea ei.

Cadrele largi ale organizațiunii bisericești, nemuritorul mitropolit s'a silit să le umple printr'un corespunzător cuprins de viață religioasă morală și culturală. Dându-și seamă că aceasta nu poate să urmeze decât prin coborîrea în realitatea vieții a principiilor evangheliei prin propaganda pricepută și prin entuziasmul apostolatului, el și-a îndreptat părinteasca sa purtare de grije cătră cler pentru a cărui educație a organizat din ce în ce mai sistematic seminarul teologic și a publicat un număr considerabil de lucrări bisericești, prin care i-a înălțat conștiința misiunii și i-a întărit ortodoxia. Din jertfele credincioșilor a înființat sute de școli confesionale pentru luminarea poporului și pentru creșterea lui în spirit religios. Ca organ de cultivare a mult prigonitei noastre limbi și de răspândire a culturii naționale a creat „Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român”, care de atunci și până astăzi a fost o vatră de lumină răspânditoare de raze binefăcătoare până în

cele mai îndepărtate unghiuri ale Românilor de dincoace de Carpați. Acestor creațiuni de ordin sufletească le-a dat un considerabil sprijin material din propriile sale mijloace, din daniile poporului și printr'o bună chivernisire.

Prin opera sa uriașă marele păstor a ridicat moralul națiunii i-a întărit încrederea în puterea proprie și i-a arătat culmi ce erau să fie atinse în viitor. Fără îndoială și rodnică lui muncă e împletită în temelile statului nostru întregit prin sacrificiile și sub înțeleapta conducere a gloriosului nostru Mare Rege al tuturor Românilor, Ferdinand I.

Cel-ce a înfărit viața neamului într'o parte a servit întregul. De aceea și neuitatul nostru mitropolit Andreiu Șaguna este astăzi bărbatul bine meritat al neamului întreg. Moștenirea lui, contopindu-o cu jertfele tuturorora, vom păstra-o spre preamărirea lui Dumnezeu, spre înălțarea țării și spre razimul gloriosului ei Tron. În clipa aceasta, când îi aducem prinosul venerației și recunoștinței ce-i vom păstra-o din neam în neam înălțăm ruga noastră către cer și zicem : Dumnezeu să-l odihnească cu dreptii !

e. Discursul d-lui Octavian Goga din partea Academiei române.

Mormintele sunt, pe seama morților, lăcașuri de odihnă; pe seama viilor, urme evocatoare; posteritatea se oprește la pragul lor ca să smulgă tainele vieții ce a fost, să descifreze impulsul unei energii, sau să culeagă un învățământ pentru ziua de mâine.

Deasupra fiecărei cruci din țintirime planează o poveste din trecut, care luminează în veșnicie. Sunt cruci cu povești, unele ca para galbenă a unui opaiț în amurg : sunt crucile multimii anonime revenite la sânul țărânei primitoare. Sunt cruci însă al căror înțeles strălucește departe ca un stâlp de foc călător în noapte : sunt crucile risipitorilor de suflet ce au ocrotit o idee și au lăsat-o moștenire spre binele altora. A te apropia de ele înseamnă a face să reinvie, sub ochii tăi, unele din forțele creatoare, cari au dus societatea, în eterna ei prime-nire, mai înainte cu un pas.

Pentru noi toți, mausoleul mitropolitului Șaguna este un asemenea prilej de împospătare a amintirii unei rare energii rodnice, cheltuite pe dea întregul în slujba neamului. Este poate cel mai evocator moment al românismului din Ardeal de o sută de ani încoace, fiindcă sub lespedeza lui doarme omul care a realizat cele mai mari binefaceri pe seama acestui colț de pământ. De aceea, astăzi, la cincizeci de ani de când s'a închis în criptă marele arhieru, întreaga conștiință națională, într'un avânt de pioasă reculegere, călătorește sub brazii dela Rășinari, dându-și seama că dela groapa lui Șaguna, ca de pe

o culme de înaltă retrospectivă istorică, vede desfășurându-se unul din cele mai luminoase capitole din însăși existența noastră.

Veacul al 19-lea, perioada procreației României moderne, a scos pe arenă o pleiadă admirabilă de personalități.

Principiul național, aruncat în laboratoriu istoric francez, a inaugurat epoca redăștării și la noi ca și în alte părți.

Ca după un lung somn letargic, în care s'a acumulat o sevă milenară, puterile latente au izbucnit de amândouă laturile Carpaților și poporul nostru, revenit la viață, a fost sguđuit din toropeala lui cu egală intensitate sub stăpânirile politice de atunci.

Un fluid misterios s'a comunicat, par'că, în tot organismul lui și l-a pus în mișcare.

Lozincile vremii au găsit de odată răsunset în oropsitele principate dunărene și în Ardealul chinuit de apăsarea iobăgiei

Un suflu romantic, graba febrilă de viață, un val impetuos de porniri generoase au pus stăpânire pe conștiința obștească ca în ajunul marilor primeniri.

Dincoace și dincolo de munți, setea de lumină și dreptate a început să agite într'un fel neobișnuit rândurile mulțimei și, ca prin minune, din adormirea unui mediu primitiv patriarhal a crescut dintr'odată o generație de intelectuali frământați de problemele veacului, militanți îndrăzneți și gata de ultimul sacrificiu pentru izbânda visului lor.

E generația ideologilor dela 1848, cum s'a obișnuit să-i numească posteritatea, cei cari în Muntenia și Moldova au făurit unirea și independența țării, paralel cu mănunchiul care a îndrumat destinele neamului aici în Ardeal, după prăbușirea feudalității.

Românii de sub Habsburgi s'au găsit, în fața evenimentelor epocale dela jumătatea veacului trecut, orfani de o clasă conducătoare. Un popor de țărani clăcași, călăuzit de preoții lui eră Ardealul nostru dela 1848. Singure școalele din Blaj luminau pe acest fond de tristă părăsire ca o candelă în întuneric. S'a făcut o încordare supremă și o vastă eflorescență de oameni a răsărit pentru toate nevoile.

În pragul revoluției, preoțimea a unit crucea cu spada. S'au ivit clericii în fruntea legiunilor de lăncieri; tineri avocați au devenit comandanți de armată, în vreme ce profesorii de teologie s'au improvizat în conducătorii doctrinei noastre politice. Totul s'a pus în mișcare. Toate rezervele s'au înșiruit pe câmpul de bătaie în marele examen al neamului.

Această revărsare de energii însă trebuia ordonată și valorizată cu un obiectiv politic bine determinat. Se cerea, deci, o operă de chibzuință; se cerea spiritul creator și intuiția de ge-

nii care stăpânește văltoarea turbure; se cerea omul excepțional. Rolul acesta l-a avut Andreiu Șaguna, descendentul Pindului, trimis de soartă ca un ajutor venit de sus în tabăra Ardelenilor. Tânărul vicar, din preajma învălmășelii generale, s'a așezat dela început în această largă perspectivă istorică, a ajuns repede un centru al mișcării și mâna lui viguroasă a prins cu putere toate itele.

Întelegând din primele momente că milioanele de țărani români sunt predestinați unei conduceri teoretice, el a făcut din cărja lui vlădicească un sceptru de îndrumare politică.

Deosebitele sale însușiri îl impuneau în fruntea treburilor. Om de tact și fin diplomat; spirit cizelat de cultură și perfect echilibrat; pregătit deopotrivă pentru speculațiunile abstracte ca și pentru acțiunile pozitive; urmașul de scaun al blagoslovitului Vasile Moga, aducea cu sine un element psihologic nou în linia de avânt și îndrăzneală, un temperament revoluționar și conspirator, o reminiscență atavică din sufletul agitat al Macedoniei.

Inzestrat cu o personalitate multiplă și bogată, Șaguna a devenit astfel diriguitorul destinelor noastre politice în Ardeal.

Dela memorabila adunare de pe câmpul libertății la Blaj, unde figura lui venerabilă asemănătoare imaginii lui Andreiu Hoffer, eroul tirolez din pânzele celebre ale lui Defreggec, domina masele de țărani, și până'n clipa din urmă a acestei frumoase bărbății cel mai demn principe al bisericii noastre a fost pe planul întâiu al tuturor acțiunilor la noi.

În acest cadru de ansamblu al sbuciumului unui popor trebuie aprețiată munca lui Șaguna. Grija de căpetenie a clericului mândru de tagma lui a fost ridicarea bisericii ortodoxe din prăbușirea și umilința ei și reînvierea vechii mitropolii crotopită de vitregia vremurilor.

Când această țintă extrem de dificilă a putut fi atinsă prin influența și stăruințele lui, cari au schimbat tradiționala conduită a burgului vienez, noul mitropolit și-a putut pune în lucrare ideile lui de organizator cari culminează în statutul organic ajuns pentru toate vremile la noi o „magna charta“ a organizării bisericești, având la bază concepția democrată cu principiul național precum spiritul apostolic al preceptelor creștinești cu exigențele avansate ale vieții moderne.

Prin activitatea lui pe terenul bisericesc, Șaguna a depășit granițele eparhiei lui, menținând contactul permanent cu Românii de pretutindeni. Cu prestigiul lui, neamul arhipăstoresc se transformase într'un piedestal de mare senior.

Vreamea vitregă a imperialismului unguresc s'a deslănțuit furtunos asupra neamului, lăsând să cadă asupra Ardealului urgia anilor răi din biblie.

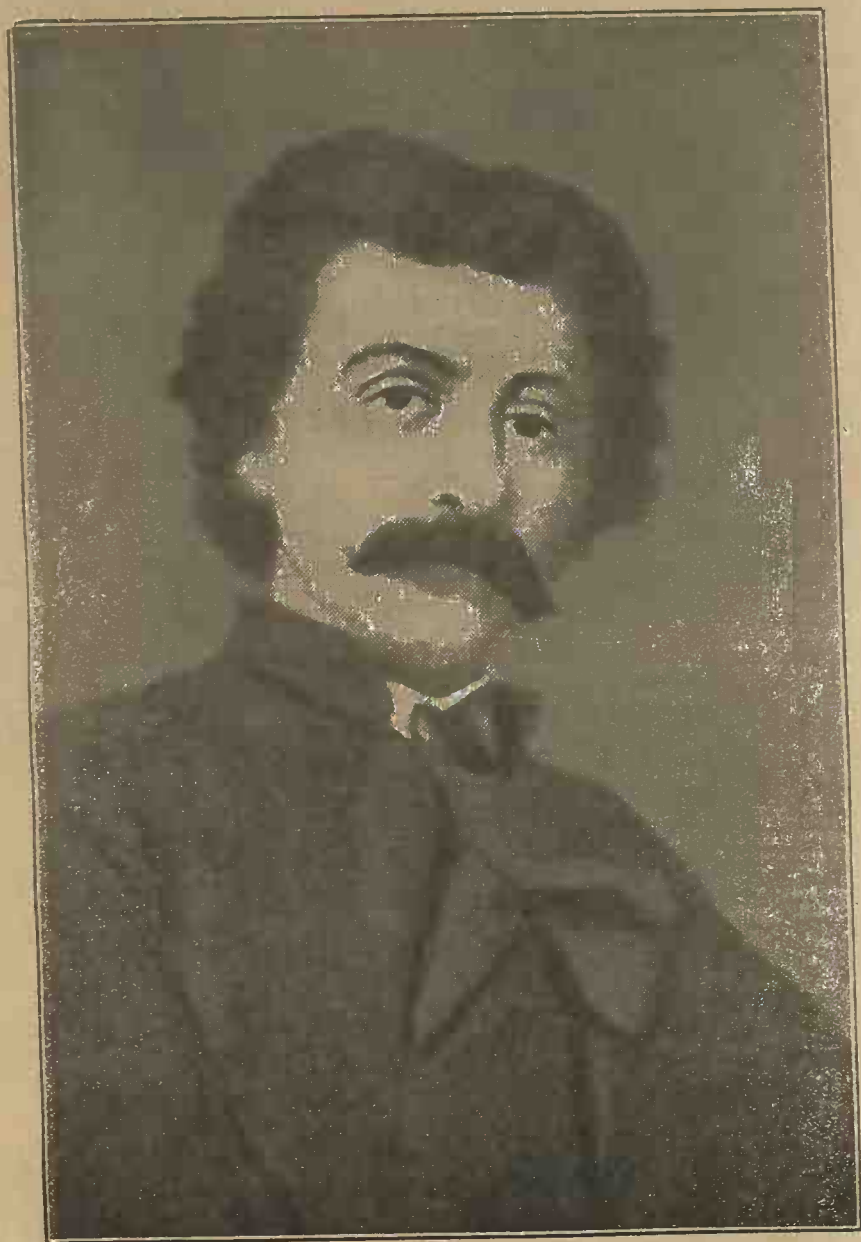
Moșneagul dârz a înțeles toate amărăciunile vremurilor

schimbate și a murmurat în barba-i de patriarh : „flere possem, sed juvare non“.

Infrânt în cale ca un stejar despăcat de fulger la margine de drum, a privit împrejur ca să-și găsească un colț pentru repausul de veci și atunci și-a ales un sat : Rășinari, ei, coboritorul Pindului, care urcase toate treptele măririlor ; prietenul arhiducilor ; oaspele splendorilor imperiale, aci la coasta graniței blestemată dispărută, într'o atmosferă rustică de românism pur, în mijlocul crucilor de lemn ale acestor ciobani dela munte, cari semnifică mai limpede trăinicia rasei și pecetea eternității a năzuintelor noastre.

Astăzi, la o jumătate de veac, când sufletul României întregite în frunte cu Regele ei, se apleacă în fața acestui mormânt plin de înțeles, umbra neuitatului părinte al neamului fălăie peste capetele noastre, trezind în inima tuturor un sentiment de binefăcătoare armonie spre a desprinde mai bine ritmul unei vieți și a ne pătrunde de poveștile ei.

Academia română, prin rostul meu turburat de duiosă amintiri și copleșit de măreția clipei, își trimite prinosul de închinăciune.

Gheorghe Lazăr

IV.

GHEORGHE LAZĂR

COMEMORAREA A O SUTĂ DE ANI, DELA MOARTEA LUI LAZĂR

În anul 1923 luna septembrie, s'au comemorat o sută de ani dela moartea lui Gheorghe Lazăr prin o îndoită sărbătoare : una la București, la statuia marelui învățător, apostol al neamului ; alta la Avrig, în satul lui natal, în fața mormântului ce-i închide rămășițele trupesti.

La această sărbătorire a luat parte toată Țara Românească, Regele cel neprihănit, Marele nostru Rege, întregitor de neam, reprezentat prin domnescu-I fiu, Principele moștenitor, A. S. Regală Principele Carol, apoi, guvernul, reprezentat prin marea majoritate a miniștrilor săi, biserica toată românească în frunte cu mitropolitul primat, apoi profesori, intelectuali, studenți, popor, mii și mii de oameni.

Cu toții s'au strâns să aducă prinosul lor de admirație și de recunoștință umilului copil de țăran din Avrig, Gheorghe Lazăr, care a avut darul dumnezeesc de a vedea, înaintea altora, atât nenorocirea în care înnotă poporul românesc din Țara Românească, precum și mijlocul singur de a-l salva din această otravă ce stă gata să-l distrugă.

La București s'a oficiat, în ziua de 29 septembrie 1923, mai întâiu, un serviciu religios la sfânta mitropolie, chiar de capul bisericii noastre, I. P. S. S. Mitropolitul Primat Miron Cristea, înconjurat de înaltul cler, ajutător ; iar printre asistenți, fi-rește, au fost în primul rând, Președintele de consiliu I. I. C. Brătianu, cu cea mai mare parte a guvernului, cu reprezentanții ai tuturor celorlalte partide, generali, profesori, studenți, copii de școală, și popor, de n'aveai unde să te miști.

În biserica noastră mitropolitană, cuvântul de preamărire a lui Lazăr l'a ținut mitropolitul, cuvânt frumos, inimos, și plin de învățături pentru urmașii viețuitori de azi și de mâine.

Dela mitropolie au pornit cu toții pe bulevardul Academiei, la statuia lui Lazăr, unde se desfășură adevărata sărbătoare a amintirii marelui și nemuritorului Lazăr.

Mii și mii de tineret, viitor al neamului nostru, toate școalele din București, dela cele primare până la ultimile clase de liceu, băieți și fete, ca o mare de capete, se întindea în lungul bulevardului și pe străzile și locurile vecine; iar pe la ferestrele universității, se înghesuiau doamne și domnișoare, în culori bătătoare la ochi, mărink splendoarea sărbătorii.

Statuia marelui Român, nou descălicător de țară, eră acoperită cu coroane aduse, ca prinos de recunoștință, de către înaltul guvern, Academie, școale, liceu Gheorghe Lazăr, particulari admiratori, apoi altele, venite din Bucovina, din Ardeal, Basarabia, de peste tot, pe unde sufletul de român al lui Lazăr este preamărit, așa cum se cade pentru strălucitoarea și româneasca lui faptă, de acum o sută și ceva de ani.

La picioarele statuei, clădită chiar pe locul tindei bisericii Sfântului Sava, de unde au pornit învățăturile lui Lazăr, s'au ținut cuvântări românești, unele mai frumoase ca altele, unele mai inimoase ca altele, și arătându-se tuturora aceea ce a făcut Lazăr. precum și împrejurările infinite de grele în cari a făcut el atâta bine neamului nostru.

Câte vorbe, atâtea povete și exemple mai ales pentru tineret.

Prima cuvântare a fost ținută de ministrul școalelor. Eră și drept și firesc. Doctorul C. Angelescu a spus, între altele:

„Gheorghe Lazăr ursit de providență să dea o nouă îndrumare și să întemeieze cultura românească reformând întreaga noastră viață națională, sosește tocmai în acel moment când grecismul pusese năprasnica sa stăpânire pe sufletul acelor cari conduceau neamul nostru, „etc., etc. „Lazăr propovădui cuvântul, trezi conștiința națională, întemeie cultura românească și deschise larg porțile viitorului neamului, etc.”

După cuvântul școalelor, urmă cuvântul Academiei române, înduioșător de frumos, arătând lumii adunate măreția faptelor făcute de „un dascăl, — în înțelesul cel mai umilit al cuvântului, — și încă „un dascăl fără noroc”, „care n'a putut dascăli de cât trei-patru ani într'o biată chilie de mănăstire”. „El a venit, tocmai în timpul când „neamul nostru nu mai avea puterea de a-și apăra ființa, când îi căzuse din mână arcurile dela Podul Inalt, iar în Câmpia Turdei sabia dela Călugăreni. Pământul strămoșesc cădea pe rând sub stăpâniri străine: Oltenia, Bucovina, Basarabia fusese smulse pe rând de pasări de pradă cu două ciocuri și cu multe ghiare”.

„Atunci se ridică țipete de durerile morții naționale. Niculcea varsă valuri de oftat și de durere lângă agonia prea iubitei lui Moldova. Călugărul Gheorghe Cotorea dela Blajul din inima

Ardealului scriă cu adâncă durere : „Era oarecând și niamul românesc niam vestit și lăudat, iară acum fără viață este și de toți ocărit zace. Era oarecând viteaz și în rășboiu ; iară acum fără de putiare și mai fricos de cât alte niamuri. Eră de cinste, iară acum de toți lăpădat. Porunceă oarecând și Ardealului, iară acum nici țării sale. Ii slujeă oarecând alte niamuri, acum dânsul ieste bajocura acelora...!”

„In astfel de situație ajunsese poporul românesc. A venit Lazăr, ca un trimis al lui D-zeu și totul a reinviat”.

Și a vorbit, apoi d. profesor Țițeica în numele universității din București ; a mai vorbit D. prof. Onisifor Ghibu în numele aceleia din Cluj ; apoi D. Pelivan în numele Basarabiei desrobite, D. Ștefan Pop, directorul liceului S-tul Sava, ca și D-nii Marmeliuc, Marinescu Slatina, etc.

Cuvântări înălțătoare, unele mai frumoase ca altele, unele mai scânteetoare de naționalism și de patriotism, ca altele.

Scoalele au defilat, apoi, prin fața statuii marelui dascăl al românismului, genialului redesteptător al limbii noastre strămoșești.

A doua sărbătorire amintitoare a aceea ce datorăm lui Lazăr a avut loc la Avrig, satul de naștere al lui. În ziua de 30 septembrie, a doua zi după sărbătorirea dela București, întreaga vale a Oltului, toată Țara Făgărașului, eră în sărbătoare. Se preamăreă, după cum merită, amintirile și faptele învățătorului Lazăr, deșteptătorul limbii românești, desrobitorul neamului, „dascăl, patriot și, mai presus de toate, Apostol”.

Lume după lume, intelectuali, cărturari, scriitori, învățători și profesori, preoți români de toate clasele, aparținând ambelor bisericii — greco-orientală și unite — și-au dat mâna, și-au unit sufletul în această zi mare a sărbătoririi unui geniu al neamului. Țărani bătrâni, tineri și copii, bătrâne, neveste și copile îmbrăcați, toți și toate, în hainele lor de veselă grădină, în cămăși numai o floare, de-ți mângăe ochiul și-ți înalță sufletul, veneau gărlă cu brațele pline de flori și coroane ca și pelerinii timpurilor vechi, când mergeau să-și aprindă lumânarea la mormântul Domnului nostru Isus Christos, așa veneau, unii după alții, din zori de zi, și nu se mai isprăveau, spre mormântul sfânt din Avrig, unde unul din ai lor, un „apostol“ al românismului, și un redesteptător al neamului își dormea somnul de veci.

În afară de mulțimea aceasta nesfârșită de popor, chemați și veniți aci numai din ordinul înalt și categoric al dragostei de țară și de neam, se înșirau, cât vezi cu ochii, oficialitățile și delegațiile tuturor instituțiilor de cultură din întreaga țară.. Se vedeau delegați ai liceelor din Brașov, Blaj, T.-Severin, Ploești,

Sibiu, Timișoara, București, și altele, cu drapelele lor încununate cu coroane de flori. Zeci și zeci de astfel de drapele se îngrămădeau în jurul mormântului lui Lazăr, făcându-i gardă de onoare, aceuia ce le-a aprins lumina în opaițul stins de vitregia vremurilor. În rând cu toții se înșirau delegații de Români din Macedonia, din Basarabia, din Moldova, din Dobrogea.

Toată țara, tot poporul, întregul neam românesc venise, cu toată credința, să se închine la mormântul lui Lazăr.

Pentru ca sărbătoarea să aibă și mai multă splendoare, a sosit, ca reprezentant al regelui nostru, însuș moștenitorul Tronului A. S. Regală Principele Carol, primit cu strigăte nesfârșite de urale.

La ora 10 se officiază serviciul religios, parastasul, în biserica românească din micuțul sat Avrig, de către I. P. S. S. mitropolitul Ardealului și al Banatului, Nicolae, asistat de alți doi episcopi și de clerul ajutător. Cu toții au înălțat rugăciuni celui pomenit, celui ce a muncit numai pentru neamul său, celui ce a luminat, cu toată puterea, pe toți de pe lângă el, sfârșindu-se și jertfindu-se pe sine, până ce a închis ochii.

Aci, în curtea bisericii, este și mormântul lui Lazăr.

Aci, chiar la mormântul lui se vor ține cuvântările de omagiu, de recunoștință și de admirație.

La început, când a fost îngropat, acum o sută de ani, în anul 1823, împrejurările erau cu totul protivnice de a i se ridică un monument demn de aceea ce a făcut, și de altfel, nici nu se înțelegea, atunci, aceea ce făcuse Lazăr. Mai târziu se văd faptele mari. Nici Români din principatele românești, Valachia și Moldova, și mai puțin încă, aceia din Ardeal, nu erau în stare să se îngrijească de astfel de lucruri, în mijlocul suferințelor în cari innotau de abia își trăgeau sufletul de azi pe mâine. Așa, Lazăr, a avut și el atunci un mormânt, la fel cu lumea cealaltă, cu o cruce de lemn pe care sta scris, cu litere săpate, următoarele rânduri compuse chiar de el, și pentru el, cu puține zile înainte de a închide ochii :

Viețuitorule !

Stai puțin și cetește,
 Apoi te gândește
 La trista omului soartă,
 Nepregătitoarea moarte.
 Ce ești astăzi, eu am fost,
 Asta să o știi de rost
 Ce sunt acum, vei fi
 Când ceasul îți va veni.

Au trecut ani după ani, și abia dacă se mai aprindea, de

rudele lui, câte o lumânărică, când și când, de ziua morților, la mormântul aceluia ce a sculat din morți un popor întreg.

După vre-o patruzeci de ani, dela moartea lui Lazăr, pe la anul 1865, unul din foștii lui discipoli, comitele Carol Rosetti, călătorind prin Ardeal, și-a îndreptat pașii săi și înspre comuna Avrig pentru a se închină la mormântul aceluia ce i-a dat lumină și învățătură. Aici a găsit mormântul acoperit cu ierburi, cu burueni și cu totul neingrijit; iar crucea strâmbă și ștearsă de vreme, abia, cu greutate, mai lăsa să se citească scrisul alcătuit de Lazăr.

Induioșat până la lacrimi, inimosul Rosetti, ia, de îndată, dispozițiunile necesare, ca din banii săi proprii, să i se facă un monument mai omenesc, fostului lui profesor și în curând o placă de marmură i-acoperă mormântul, iar la cap se ridică frumos un monument, tot de marmură, cu o cruce de-asupra, cu loc pentru candelă, și, apoi totul îngrădit, cu un grilaj, pentru a-l pune la adăpost de nesocotința picioarelor celor ce merg cu ochii închiși, peste sufletele scumpe ale morților. A sădit, apoi, câțiva pomi, în jurul mormântului, și a semănat flori de jurul împrejurul lepedei de marmură. Și astfel mormântul fu scos din rândul celorlalte, deși, *nu* mormântul înaltă pe acela ce-i acolo, ci el este care face ca mormântul să strălucească, cu atâta mai puternic cu cât și personalitatea celui îngropat a fost mai mare, mai uriașă.

Pe piatra funerară, recunoscătorul fost elev, Rosetti, a pus de s'a săpat, cu litere de aur epitaful făcut de Lazăr, iar sub acest epitaf, a adăogat următoarele două rânduri, ca omagiu și recunoștință din parte-i :

„Precum Christos pe Lazăr din morți a înviat

Așa tu românimea din somn ai deșteptat“.

Și a mers și mai departe recunoștința lui Rosetti. S'a interesat despre familia lui Lazăr și i-a ajutat, pe cei în viață, după putință, făcând burse la doi nepoți doritori de a învăța carte.

Împrejurul mormântului împodobit azi în zi de sărbătoare cu sute de coroane, cari arătau grațitudinea tuturor, s'au înșirat toți, pentru a asculta cuvintele de gloriefaie față de Lazăr, un copil de țăran din Avrig, însă, cu atât mai mare în ochii unui neam.

Cu mândrie legitimă și cu ochii plini de lacrimi stăteau, în primul rând, alături de cei mai mari oameni ai țării, rudele mai apropiate ale lui Lazăr, Gheorghe Ana și Petria Lăzăroaia.

Cel dintâiu cuvânt îl avu biserica greco-orientală, reprezentată prin capul bisericii din Ardeal și Banat, I. P. S. Sa Mitropolitul Niculae. Și spune, induioșător, între altele : „...un astfel de suflet care să trezească în neamul său conștiința de sine, a fost și Gh. Lazăr“... „Dela acest mormânt se desprinde înțe-

lepciunea Sf. Evangheliilor „că omul și popoarele trăesc mai presus de toate prin sufletul lor”. „...Acel pe care-l sărbătorim azi, s'a ridicat din părinți țărani, din această comună, înfățișând prin trezia minții, agerimea, și sufletul său toate darurile minunate cu care a înzestrat Dumnezeu neamul românesc”.

A. S. Regală Principele moștenitor, îl arată pe marele Lazăr, ca „dascăl patriot, și mai presus de toate, Apostol”... „La căldura acestui suflet s'au încălzit și pregătit cei dintâi pionieri ai renașterii noastre. El e soarele care răsare după un lung și de ani întunecat. Cu el s'a făcut ziua pentru todeauna”. „Vre-o trei ani de zile a lucrat el cu tihnă și energie. Trei ani, numai, și urmările sunt de veacuri”.

Cuvântul Blajului îl spune canonicul Dr. Marcu, arătând mărețele și neuitatele fapte ale lui Lazăr.

Urmează apoi ministrul instrucției publice Dr. C. Angelescu, venit în cursul nopții, dela serbarea ce avusese loc la București. „...Acum un veac, umilul dascăl pleacă din Ardealul rob și trece munții spre a veni în Bucureștii înstrăinați. Apostol al unei credințe și al unei idei, profesor și luptător, el afirmă și dovedește, în mijlocul neîncrederii obștești, dreptul și putința învățaturii în limba națională”... „Un sentiment legitim de satisfacție și de mândrie pentru cele ce am obținut, de încredere pentru cele ce ne-au mai rămas să săvârșim, ne copleșește inimile. Il depunem ca prinos, de adâncă recunoștință pe piatra lui funerară”... „Lazăre, minunea s'a săvârșit, neamul românesc a reînviat; el e astăzi așa cum l-ai dorit tu, adunat tot la un loc și poate să-și cinstească eroii fără nici o stânjenire” etc.

Au urmat, apoi, mulți cuvântători, spunând unii mai frumos ca alții, vorbe calde și inimoase: generalul Moșoiu, ministrul comunicațiilor, Dr. Aurel Cosma, ministrul lucrărilor publice, profesorul Bogdan Duică, din partea Academiei române, profesorul Tr. Lalescu din partea Universității din București; D. Gol-diș, vorbește în numele Astrei; apoi vorbește, încă D-nii: Ștefan Ion, Matei deputat, Ștefan Pop în numele liceului S-tul Sava, școală întemeiată și hrănită de geniul marelui învățător G. Lazăr, Radu Brădișteanu, Bologa, Andrei Pora și Ion Neculae primarul din Avrigh.

Apoi, dela orele 15-18 s'a făcut, prin fața mormântului, defilarea cortegiului etnografic al întregii regiuni din țara Făgărașului, ceia ce a stârnit și aplauze, dar și lacrimi de bucurie și de mândrie românească când se vedeă atâta suflet românesc născut numai din dragostea și din recunoștința pentru unul care s'a stins luminând pe alții.

* * *

Așa s'au comemorat o sută de ani dela moartea lui Gh. Lazăr, și așa s'a sărbătorit amintirea deșteptătorului și reînvie-

torului poporului românesc din Muntenia. Intreaga țară oficială și intelectuală, alături de școlări și de mult popor, chemați de autorități, sau nu, au luat parte, cu tot sufletul, pentru a manifesta admirația și recunoștința lor pentru acela ce a dat viață unui neam întreg deșteptându-l și sculându-l după patul de moarte, și aflat în „prăpastia orbirei și bine gătit spre slujba vrăjmașului omenirei răpitorul casei părintești”.

Apoi, au plecat cu toții la casele lor și la treburile lor, iar carele alegorice și etnografice au fost depozitate în magazii pentru a sluji și la alte sărbători. Până atunci zac despuiate de toate ornamentările cari ameteau ochii, la sărbătoarele.

S'a liniștit și lumea, și ținutul Făgărașului, și satul Avrig, și entuziasmul. Coroanele depuse pe mormântul rece, ca și cele așezate la picioarele statuei, s'au uscat, și curând a fost locul curățat de ele.

A reintrat totul în normal !? adică în tăcere, în uitare. Vor mai trece încă mulți ani până se va mai prezenta vre-o ocazie de noi manifestări, de noi discursuri și de alte convoiuri etnografice și alegorice. Poate la împlinirea a două sute de ani!?

Mulți, însă, din mulțimea aceea ce au asistat la serbarea dela Avrig, se întrebau : care să fie rostul unei asemenea serbări ? Ce a făcut Lazăr de se închină atâta lume la numele lui ? Poate fiindcă-i ardelean, de lângă Sibiu ? Sau pentru că a fost un bun și deștept învățător ? Dar alții mai deștepti și cu carte mai multă ca Lazăr, de ce nu sunt sărbătoriți ?

Atunci s'a văzut nevoia : 1) Ca poporul întreg să fie pus la curente cu faptele adevărate și mărețe ale lui Lazăr explicându-i-se, astfel, rostul manifestărilor de dragoste, de respect și de admirație ale întregii națiuni românești. Deci nevoia de a se cerceta și scrie cât mai mult despre Lazăr, ca și despre alte genii ai neamului nostru. Atunci au început cercetările istorice. 2) Că manifestările de asemenea natură, nu trebuiesc făcute numai periodic, la zece sau la o sută de ani. Candela conștiinței naționale trebuie mereu alimentată cu uleiul necesar, ca lumina să fie continuă și cât mai puternică. Desigur, recunoștința unui neam este așezată în cel mai ascuns și mai sacru tezaur al său, în inima sa ; dar, pentru generațiile ce trec și se urmează, trebuie exteriorizată și arătată lumii întregi românești, că există și că nu ne aducem aminte de ea numai la epoci determinate.

Bucureștenii, Țara Românească, România, s'a gândit să-i ridice lui Lazăr un monument de marmoră albă, albă și strălucitoare ca și sufletul descălicătorului de țară, și redeşeptătorului neamului. În anul 1886, s'a inaugurat statuia, una din primele statui ale țării noastre. Atunci, ne-am prosternat în fața amintirii lui Lazăr, la câțiva ani dela independență și încoronare, arătând în acest mod tuturor, că poporul românesc, ca demn urmaș al Maicei Roma, cea cântată de Lazăr, nu uită

nici insultele — a probat-o în 1877 — dar nici binefacerile. „Senatus et populus romanus, beneficiae et injuriae memor esse solet”. (Salust).

S'au gândit la acest lucru, și frații ardeleni. Șaguna luase hotărârea să ridice o statuie lui Lazăr, la Sibiu sau Avrig, tot așa cum doriă și ridicarea unui monument național la Blaj, celor trei nemuritori cronicari Clain, Șincai și Maior. Imprejurările au fost mai mult decât vitrige și mai puternice de cât voința oamenilor. A trecut timp după timp, și Lazăr a rămas numai cu aceia ce i-a dat fostul său elev, comitele Rosetti.

Și azi, tot așa este !

Desigur, nu numai în monumentele ridicate stă și se manifestă recunoștința și admirația unui popor ; dar istoria unui neam se scrie, pentru tot poporul, prin monumentele ce împodobesc strada, tot așa cum împodobesc și sufletul. Monumentele sunt mărturia vie a credinței ascunsă în suflet, și care nu se exteriorizează, manifestând, de cât la ocazii mai rare, nu zilnic.

Candela ce arde neconținut la un mormânt acoperit cu flori, ne arată tuturora că mormântul este cercetat, îngrijit și că i se păstrează vie, credința.

Mormântul acoperit cu burueni, cu o cruce stălciță de vremuri, și căzută de timpuri, este un mormânt uitat. Cel adăpostit într'un astfel de mormânt, este sau dispărut din sufletul alor săi, sau este pe punctul să dispară. Când școalele merg în corpore, profesorii și elevii, la picioarele cutărui monument, ce reamintește pe un erou al neamului, fie el erou în orice direcție a activității omenești, profesorii privind la el, vor fi inspirați, în cuvântările lor, iar elevii vor admira și se vor închină înaintea aceluia despre care li s'a vorbit de pe catedră, de atâtea ori și cu atâta suflet și înaintea căruia au fost aduși, acum, atâta de cucernici.

Când poporul, în zilele mari de sărbătorirea trecutului istoric, și de pomenirea făuritorilor istoriei neamului, este strâns chiar în fața monumentului amintitor, va ascultă cu mai multă putere vorbirile calde ale cuvântătorilor, și vor depune flori, de recunoștință, la picioarele sărbătoritului.

În orice clipă, elev, student, sau orice alt cetățean, în trecere zilnic prin fața monumentului își va aduce, fiecare, aminte de faptele mărețe ale înaintașului lor și cu toți vor defilă, cu sfială dar și cu admirație, pe dinaintea eroului neamului, sau al mântuitorului poporului căruia el aparține.

Acesta ar fi rostul monumentelor ; recunoștința, și ținerea trează și dezvoltată și slăvită istoria faptelor mărețe făcute de cel săpat acum în piatră, sau în bronz și cu ele stimularea energiilor viitoare ale țării și ale neamului.

Nici un monument ! Probează ori moartea definitivă, ori lipsa de recunoștință, meritate, sau nu.

Și totuși pentru Gh. Lazăr nu se poate aplica nici una din aceste din urmă sentințe, fiindcă Scarlat Rosetti din recunoștință a ridicat un monument omenesc, fostului lui învățător, chiar la mormântul în care zăcuse uitat timp de peste patruzeci de ani. Dincoace de Carpați, Țara Românească, care cea dintâiu, și direct, a avut norocul să soarbă viață din puterea dumnezească a lui Lazăr, și să-și capete libertatea națională și politică, i-a ridicat un monument, o statuie, chiar pe locul tindei bisericii Sfântul Savu, de unde au pornit învățăturile iluminatului, în cele patru colțuri ale țării. Statuia s'a desvelit în anul 1886, la cinci ani după încoronarea de rege a țării; iar ministrul instrucțiunii publice D. Sturdza, a vorbit frumos, punându-l pe Lazăr pe linia domnitorilor desrobitori, Matei Basarab și Vasile Lupul. S'a ferit, însă, să arate de unde a venit Lazăr, fiindcă politica externă a noastră nu permite să reamintim, cu nimic, despre frații noștri din Ardeal. „Născut într'un sat neînsemnat pe malul Oltului“. Doamne! Natura a fost mai puternică! Oltul a purtat pe valurile sale vijelioase, trecând cheile Carpaților, toată jalea țării Basarabilor și a întregului Ardeal dar și toată vloga unui neam, ce încercă să iasă la iveală, și să-și cucerească dreptatea sugrumată de sute și sute de ani.

Dela 1886, abia în 1923 s'a mai făcut încă o comemorare; de data asta într'un cadru mai strălucitor, mai măreț, mai mișcător, la care a luat parte Românul din toate părțile lumii.

În tot cazul, etapele sunt cam lungi, distanțele, în timp, cam mari, și lasă adesea, impresia unei părăsiri a ideii celei mai morale și mai național românești.

Așa că, dacă am rezumă, am avea :

Gheorghe Lazăr a murit la anul 1823. De atunci și până la anul 1865, mormântul dispăruse, aproape, sub pădurea bălăriilor și scaeților, iar crucea de lemn, stând să se dărâme, sub greutatea a 42 de ani, abia lăsă să i se citească rândurile scrise de Lazăr. Un trecător, fost elev al lui Lazăr, îi ridică, pe socoteală proprie, un mic monument, care să arate tuturora că Lazăr trăiește încă în mintea și sufletul celor ce l-au cunoscut. Ba face și ceva mai mult, îl asemui în fapta-i supra-omenească cu gestul lui Christ când a înviat pe Lazăr din morți. Și scrise aceasta pe piatra-i funerară.

Și astfel, apărî un mormânt îngrijit, cu marmoră frumoasă, cu candelă aprinsă, cu flori mirositoare de jurîmprejur, și cu flori albe, curate ca și sufletul celui ce n'a murit, scuturate în fiecare primăvară, după ridicatul omătului, din merii și caișii ce-l înconjură.

Așa, mai poate aștepta vremuri mai bune.

Au trecut încă douăzeci și cinci de ani. Țara românească

inviată de Lazăr, unită cu sora ei, Moldova, și înălțată, la un loc, într'un regat frumos, sub conducerea unui înțelept titan, își arată recunoștința printr'o frumoasă statuie de marmoră albă, una dintre cele dintâiu statui din țară.

Și, apoi, trec, iarăș, dela 1866 până la 1923, alți 37 de ani până să i se facă comemorarea cea mare.

În o sută de ani, un monument la mormânt, ridicat de o persoană particulară, o statuie la București ridicată prin subscripție publică, de o țară recunoscătoare, și, apoi, o comemorare generală.

Puțin! Prea puțin pentru aceea ce a făcut Lazăr pentru noi. Desigur, vremurile au fost, mult timp, neprielnice; dar, oricât, recunoștința poporului românesc eră rămasă și recunoscută ca o tradiție sfântă. Să se desmintă ea, oare, tocmai față de un Lazăr?

Ar trebui, în fiecare an să meargă tot poporul să se închine în amintirea lui Lazăr, fie la mormântul lui, fie la statuia lui, fie în toate școalele și toate bisericile, și să se arate prin cât mai multe scrieri tuturor, bătrâni, bărbați tineri și copii, ceea ce a făcut Lazăr pentru poporul românesc; să se așeze fapta lui dumnezeiască în cadrul cel mai luminos al recunoștinței unui neam, căci, în adevăr, fapta lui Lazăr, pentru un popor întreg, se poate asemui cu una din minunile dumnezeiești înaintea căreia ne închinăm cu toată evlavlia.

În vederea comemorării a o sută de ani dela moartea lui Lazăr, s'a constatat că bibliografia asupra vieții lui, este cu totul redusă, ba chiar foarte redusă, și atunci au început învățații neamului, din îndemnul ministerului instrucțiunii publice, să desgroape din arhive și din documente, știri amintitoare despre cel ce trebuia sărbătorit. Până la acea dată nu eră aproape nimic cercetat, nimica scris despre viața și faptele unui uriaș al neamului nostru. Ion Heliade Rădulescu a scris un memoriu asupra lui Gh. Lazăr, în „Curierul românesc” din 1930; iar Petrace Poenaru a ținut discursul său de intrare, ca membru, în Academia română, tot despre Lazăr. Aceste două memorii constituiau, aproape singurele lucrări publicate în românește despre Lazăr, în afară de câteva mici articole din „Curierul românesc”.

Domnii profesori G. Bogdan Duică și G. Popa Lisseanu, au început cercetări serioase și au descoperit adevărate comori de frumusețe românească. Ei spun în prefața lucrării lor, tipărită în 1924 „despre viața și opera lui Gh. Lazăr” următoarele: „Cartea de față a fost scrisă cu prilejul și din imboldul serbărilor centenarului morții lui Gh. Lazăr”. Și au scris amândoi o lucrare cu adevărat meritorie.

Apoi, ilustrul Domnul profesor G. Bogdan Duică, singur, tipărește tot în 1924, — sub auspiciile Academiei Române, me-

morile secțiunii literare. — o eminentă lucrare despre Gh. Lazăr. În această lucrare s'a căutat: „a-l descifra pe Lazăr ca personalitate științifică bogată; de o acută simțire la orice atingere; imaginând meniri proprii și naționale mari; voind să realizeze stăruitor ce imagine; conștiință în orice moment de martiriul lui; și chiar tragică prin durerea că nu a văzut rodul apostolatului său suferitor“.

„Astfel Lazăr îmi răsări mult mai frumos decât îl știam“. ¹⁾

Ce frumoasă și măreață mărturisire! Un erudit cercetător ca ilustrul profesor D. G. Bogdan Duică, nu l-a cunoscut pe Lazăr, atât de frumos, cum eră în realitate, de cât acum, în urma recentelor cercetări.

Ce să mai zicem despre toată cealaltă „multime“?

Cea mai mare parte nici nu-l cunoaște de loc; alții îl știu doar din statuia de pe bulevard; iar cei mai puțini, cari cred că-l cunosc, îl știu că: s'a născut în anul... că a învățat la școlile cutare din Sibiu, Cluj, Viena, etc. Că etc., etc. și că în urmă a fost profesor la școala românească din București, în anii...; iar la anul 1823 moare!

Și atâta! Și-i păcat! Ne doare sufletul!

Am răsfoit, zilele trecute, o carte de „limba română, pentru cl. VI secundară“ și am numărat, de curiozitate, rândurile în care se vorbește despre Lazăr. Douăzeci și nouă de rânduri, și... gata! Dar, nu-i numai atâta! Din aceste douăzeci și nouă de rânduri reiese, că Lazăr a fost un învățător, ca oricare altul, și că: „eră deștept și priceput la inginerie“. Și... cam atâta!

Este posibil? Să fi fost, oare, Gh. Lazăr un simplu învățător, „deștept și priceput“ etc., etc.?

Atunci, să nu ne mai mirăm că manifestarea sentimentelor sufletești ale poporului nu s'au produs mai des și mai puternic; iar dacă se mai produc când și când sunt numai prilejuri pentru unii de a ține discursuri, iar nu de a preamări cu adevărat pe cel sărbătorit.

„Nu slăvindu-te pe tine, ci mărindu-se pe el“.

Ar fi cazul, să spunem ca și Lazăr: „Doamne! Până când blestemul Tău, pe capul poporului Românesc!“

Repet și-mi însușesc și eu vorba frumoasă și mărturisirea sinceră a domnului prof. Bogdan Duică: „Lazăr îmi răsări mult mai frumos de cât îl știam“, după ce am citit și am aprofundat publicațiile ce s'au scris despre el, fie acum în urmă, fie — foarte puține — cele de mai înainte. Și am curajul să spun că Gh. Lazăr a fost un redeșteptător al poporului românesc, un geniu binefăcător al lui, trimis de sufletul neamului, să salveze poporul ce sta să piară sub otrava grecismului.

„Precum Christos pe Lazăr din morți a înviat,

1) Gh. Lazăr, de Bogdan Duică, pag. 1.

Asă el românimea din morți a deșteptat !”

Christos, marele și sfântul mântuitor al lumii, copilul tes-larului din Nazaret, trimis de Dumnezeu Tatăl a venit în mij-loulul popoarelor chinuite, le-a vorbit, le-a propovăduit, le-a lu-minat, prin cuvântul lui plin de iubire și de credință, și le-a sal-vat, îndrumându-le pe calea lui Dumnezeu. A fost apoi, prigo-nit, hulit, bătut, batjocorit, și la urmă, și-a dat duhul, răs-tignit pe cruce, în brațele lui Dumnezeu. Prin moartea Sa, el s'a înălțat în sufletele tuturor celor ce au auzit cuvântul lui și al predicatorilor lui și de două mii de ani este și mai mare și mai strălucitor ! Gh. Lazăr, marele mântuitor al poporului ro-mănesc, trimis de sufletul neamului, a deșteptat din morți po-porul românesc, și l-ă rechemat puternic la viață. Singur, în mână numai cu toiagul de pelerin, dar cu gândul și sufletul drept-credinciosului și iubitorului de neamul din care se trage, a reușit să dărâme, el, copilul umilului țăran din Avrig, pe toți atotputernicii zilei, Grecii și grecizați de cari tremură o țară întreagă. În această luptă, el s'a stins luptând !

După o sută de ani, poporul românesc strălucește, datorit vieții dăruită de Lazăr.

A ! Nu ! N'a fost numai un învățător, ca oricare altul, ci a fost mai presus de toate, un biruitor, un salvator, un geniu al românismului. Și de aceea ne închinăm lui, tot așa cum ne în-chinăm lui Șaguna, lui Mihai, Ștefan, și la toți atâția cu cari se poate mândri poporul românesc ! Dar unde sunt ? Cine și când le cântă slava ?

În istoria vieții liceului Sfântului Sava, la început, mulți ani în șir, dela moartea lui Gh. Lazăr, se obișnuia a se co-memoră amintirea fondatorului școlii, și luminătorului po-porului. În fiecare an, la ziua aniversară a școlii Sfântului Sava, se făcea o sărbătoare românească. Toți profesorii, toți școlarii, și cu directorul în frunte, luau o masă comună, ca o sfântă cuminecătură. „La 5 decembrie 1833, ca la o cină de taină, după discurs, toți profesorii se ridicară, dar nu deo-dată, ci pe rând, rostind fiecare câte o binecuvântare asupra memoriei lui Lazăr. Din toată istoria tradiției lazariște, scena aceasta este cea mai frumoasă“ ¹⁾ Iar „Curierul românesc“ din 7 Dec. 1833, spune cu privire la această scenă : „Pe urmă sculându-se și ceilalți profesori, au închinat fiecare, pe rând, întru pomenirea răposatilor întru fericire, George Lazăr și Constantin Bălăceanul, fondatorii școlii naționale“.

Asă se comemoră și se sărbătoreă amintirea scumpă a desrobitorului limbii strămoșești. Eră frumos, eră duios, eră creștinesc, și, mai ales românesc. Au trecut, apoi, ani după ani, și încet, încet s'au rărit comemorările până au dispărut de tot ; iar mulțimea a început să uite, puțin câte

1) G. Bogdan Duică. Gh. Lazăr, pag. 2/136.

puțin, ceea ce i se datorește lui Lazăr, până ce unii, ba încă dintre cărturarii de seamă, au căutat să micșoreze din meritele celui ce și-a dat viața pe altarul credinței și iubirii, și n'a cerut nimica pentru el. Iar, azi, în unele cărți de școală, se scriu câteva rânduri pentru un desrobitor și pagini întregi pentru „idoli“. Ne închinăm la chipuri cioplite, cari poartă în spinare un sac cu aur fals, în loc să ne prosternăm la o dumnezeire care nu dă decât lumină și adevăr. Ne închinăm la „geniile“ streinătății, ori de unde ar fi ei, și-i uităm sau îi aruncăm după ușă, la gunoiu, pe uriașii neamului românesc. Ne încălzim și ne aprindem ca și un foc de pae, dar tot așa de iute ne stingem și uităm, sau punem deoparte, aceea ce ar trebui să formeze icoana noastră de toate zilele.

S'au comemorat, cu un fast deosebit, cincizeci de ani de la moartea lui Șaguna, cel fără nici un monument în țara desrobită de el, și de atunci, considerând că ne-am făcut datoria, am închis cartea istoriei noastre la capitolul vieții aceluia ce a reinviat o biserică, o școală și un popor. Doar studenții academiei „Andreiane“ de-și mai aduc aminte, câteodată, prin pelerinajul ce-l fac la mormântul singuratic din Râșinari. S'au sărbătorit o sută de ani dela moartea lui Gh. Lazăr cu o deosebită splendoare. S'au ținut discursuri mărețe, și iute am întors pagina unde se vorbea de un desrobitor de graiu. S'au sărbătorit cincizeci de ani dela moartea „Craiului Munților“. Iancu cel nebiruit în luptă, dar pălmuit pe timp de pace, de Unguri, de ungurii ce ne fac azi proces că nu le dăm destule drepturi ! ? Și curând, curând, mormântul dela Tebea a rămas, iarăș, pustiu ; iar stejarul lui se tângue jalnic, la fiecare adiere de vânt !

Și tot așa cu Mihaiu Viteazul întregitorul, pentru o clipă, al întregului neam, care nu și-a găsit, încă, locul de odihnă, măreț și liniștit, cum i se cuvine. Și tot așa cu Brâncoveanu cel creștin, cu Cantemir cel învățat, cu Ștefan cel nebiruit, cu Mircea cel ce înfruntă pe Baiazid Fulgerul, cu Tudor Olteanul, cu atâția și atâția, de cari este plină istoria neamului nostru, de sute și sute de ani.

A trecut în raiul dreptilor Carol cel înțelept, cel mare, cel care formă caractere și virtuți ; iar după El i-a urmat, curând, Ferdinand cel Mare, cel cinstit, cel fără prihană, cel fără frică și fără reproș, întregitorul de neam și desrobitorul de frați. Și... gata ! Parcă i-a bătut vântul !

Comme les morts vont vite ! imi punea o Doamnă, când privea, după doi ani dela moartea regelui Ferdinand, sărăcioasa, rigidă și inghetată desfășurare a unui parastas, la Curtea de Argeș.

Vai ! Doamne ! Până când blestemul Tău !

Deșteaptă-te popor românesc și îndreaptă-te cu pași mari

spre trecutul neamului tău, căci acolo-i viața ta în viitor. Din trecutul istoriei neamului tău să tragi viață pentru azi și pentru mâine. Leagă iarăș firul trecutului și cetește cu toată atenția și toată priceperea faptele mari, neîntrecut de mari, ale înaintașilor tăi, ori de unde ar fi fost, și ia învățatură în primul rând dela ei.

Gândește-te că viața noastră de azi, o datorăm celor ce au știut să înfrunte vijeliile și viforile trecutului; iar geniile neamului nostru, din trecutul nostru, strălucesc ca și briliantele cele mai de preț, în ochii și în sufletul celor ce știu să vadă și să simtă românește.

Scutură-te voinicește de păianjeniișul streinismului ce stă să te înăbușe și intră cu toată încrederea în tinda și în cerdacul văruiț, curat și alb, ca și sufletul tău, ale trecutului tău românesc. Lasă pe „oamenii mari“ ai străinătăților, și caută adevărul în faptele, neîntrecute de nimeni, ale înaintașilor tăi și slăvește-i pe ei, așa cum se cade și cum se cuvine!

Voi literați și poeți ai neamului nostru, lucrați! lucrați de zor, zi și noapte, și scriți frumos, așa cum numai voi știți să scriți, istorii adevărate, cărți înțelepte, adevăruri netăgăduite din viața și faptele Românilor noștri, și, apoi, răspândiți-le la toate vânturile țării noastre, pentru toți Românii și pentru toată cultura românească și omenească!

Voi, cuvântători și predicatori, profesori, institutori și învățători, preoți și ofițeri, nu pierdeți ocazia niciodată în școală, în biserică și în cazarmă, de a vorbi cu toată căldura sufletului vostru și arătați mărețiile neîntrecute ale înaintașilor noștri. Nu le exagerați, căci sunt ele destul de mărețe; dar și dacă veți depăși măsura, nu-i un rău; din contră!

Și voi artiști de pretutindeni, pictori și sculptori, întindeți colorile pe pânza voastră și tăiați cu dalta în marmoră, sau săpați în bronz, figurile mărețe ale trecutului românesc, cu cari trebuie să ne împodobim sufletul, casa noastră și țara toată; iar voi muzicanți, struniți-vă coardele, armonizați-vă sunetele și cântați, slava și mărirea națiunii române, așezată puternic pe temelia românească a trecutului.

Și toți, de pretutindeni și din toate branșele și breslele vieții, luați exemple vii din viața celor ce v'au dat viață.

Scrierile voastre, și operele voastre, români aleși de pretutindeni, vor deșteptă întreg poporul românesc și-l vor aduce la viață.

Numai așa vom salva ce mai este de salvat din scumpa noastră țară, din neamul nostru drag și neprețuit.

„Altă pricină a decăderii națiunii noastre este imitația servilă a străinătății. Toți admiră numai ce ne vine dela streini: limbă, filosofie, obiceiuri, produse industriale și comerciale. Dacă Germanii vor să devină stăpâni pe ei înșiși trebuie

să-și reamintească istoria atât de glorioasă a trecutului lor. Un popor căzut sub dominația străinătății nu poate continua să existe ca națiune. Regenerarea politică presupune pe cea morală a individului și a nației întregi“.

Așa spunea, acum o sută și ceva de ani, Fichte, marele Fichte, poporului german, amorțit după loviturile date de Napoleon. Scrisorile lui Fichte, către națiunea germană, au deșteptat întreg poporul german și l-au liberat din sclavie.

Tot ca și Fichte, erau și Români cari, în timpurile grele, spuneau vorbe frumoase contimporanilor lor. Atunci au trecut aproape neauzite, din vitregia timpurilor dar le auzim azi; ca și cum ar răsună de dincolo de moarte, din fundul mormintelor lor sfinte.

Așa, cronicarul Gh. Șincai spunea în cronica sa :

„Vai neamului românesc și iar vai, carele uitându-și legea și neamul său geme sub alte neamuri; și nu pentru altceva fără numai pentru nepriceperea sa și nedragostea pentru neamul său, cum și pentru vicleșugul neamurilor streine, care prin făgădueli frumoase și pretexte religioase înșală pe bieții Români de-i stăpânesc până în ziua de astăzi... O! Române! Deșteaptă-te, iubitul meu neam și ia aminte“.

Iar nemuritorul și genialul Gh. Lazăr spunea în cuvântarea sa, ținută la înscăunarea primului mitropolit român, după alungarea Grecilor din țară : „Prea bine este lumii cunoscută slava și mărimea Romanilor, strămoșilor noștri... Dar oarecând s'ar ridică duhul din țărâna acelora și va privi peste strenepoții marelui Chesar slăvitului Aurelian și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit i-ar căută în palaturile cele mai împărătești, și i-ar află în vizuinile și bordeiele cele proaste și incenușate; i-ar căută în scaunul stăpânirii și-ar află amăriți sub jugul robiei; i-ar căută proslăviți și luminați și cum i-ar află? Rupti, goli, amărați și asemănați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirii, bine gătiți spre slujba vrăjmașului omenirii, răpitorului casei părintești“.

„Ajungă lacrămile patriei, ajungă jugul robiei; vreme este acum să se ridice din țărână semințiile căzuților săi strănepoți; aducerea aminte de mărirea strămoșească cere mântuirea lor“.

„Calcă, prea sfinte părinte, neînspăimântat pe poteca care cu braț voinicesc și cu duh românesc spre mai mare mirarea neamurilor o ai desfumat; fără sfială întinde-ți pasul spre descoperirea brazdei strămoșești; aici frica n'are loc, sfiala zace moartă, călcată la pământ, Pronia lucrează și noi toți, cu bucurie, îți urmăm“.

Pe când Chichindel Bănățeanul strigă în gura mare : „Mintea, mărită nație daco-românească, în Moldova, în Ar-

deal și țara românească. Minte! Când te vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă nație pe pământ nu va fi înaintea ta.“

Iar azi, D-l profesor I. Simionescu ne spune frumos și convingător :

„Suntem ademeniți mereu spre lumina fascinatoare a străinătății, ca și fluturii la lumina unui felinar. Ne închinăm numai în fața eroilor ei, uitându-i ori nesocotindu-i pe ai noștri, cu însușiri egale și cu fapte uneori mai demne de ținut în seamă, tocmai prin decorul aspru ce le formează fondul“.

„Nimic nu poate fi mai dăunător în calea nouă ce avem de dus, decât necontenita închinare numai către Zeii altora“.

„Nesocotind ce e al nostru, micșorându-i valoarea, ne clătinăm pe drumurile tăiate de alții, schimbându-le după bătaia vântului“.

*

ȚARILE ROMANEȘTI, MUNTENIA ȘI MOLDOVA, DELA DESCALICATOARE ȘI PANA IN ANUL SOSIRII LUI GH. LAZAR LA BUCUREȘTI

Spre a ne da mai bine seama de importanța faptelor unui om, trebuie să le privim în legătură imediată, în strânsă legătură, cu întreaga situație a vremilor în care s'au petrecut acele fapte, în legătură cu împrejurările prielnice sau protivnice și cu întreaga situație politică, economică, culturală, a timpului considerat.

Numai așa se poate apreția fapte, gesturi sau opere, în justa lor valoare.

Pentru a ne da seama, în modul cel mai desăvârșit, de măreția faptelor lui Șaguna, a trebuit să schițăm trecutul plin de dureri și de suferințe ale fraților Români ardeleni, dela înfrângerea și subjugarea lor de către Tuhutum, și apoi, robia de o mie de ani, sub genuchiul nemilos al impilatorilor. Popor fără nici un drept, ci numai cu îndatoriri; popor fără școală, fără biserică, fără conducători naturali, abia tolerat în țara lui. Așa eră poporul românesc, în Ardealul tuturor suferințelor, la venirea lui Șaguna, în capul bisericii creștine ortodoxe răsăritene.

Ca prin o minune dumnezeiască, totul s'a schimbat, sub conducerea înțeleaptă și energică a desrobitorului Șaguna. Faptele lui puse în cadrul cel mai vitreg al timpului, ce se poate inchipui, capătă o strălucire amețitor de frumoase.

Aceeaș cale o vom urmă și pentru Gh. Lazăr. Gestul lui

Gh. Lazăr de a veni la București și a înființa o școală românească, numai atunci îl vom putea vedea în adevărata sa mărire, când vom ști, amănunțit, adevărata stare de lucruri din țara Românească, la venirea lui Lazăr. Când vom cunoaște ruina în care ne dusesse streinii și înstreinații, în toată viața economică, culturală, administrativă, politică, etc., numai atunci vom putea aprea gestul de apostol al lui Lazăr. Numai atunci vom înțelege că Lazăr nu a fost numai „un învățător deștept și priceput în ale ingineriei“, ci a fost, mai presus de toate, un deșteptător al poporului românesc ce era pierdut, aproape pe de-a întregul. Gestul lui Lazăr, de a înfruntă, în divan, pe toți Grecii conducători ai țării Românești, ba chiar și pe „învățatul grec Veniamin“, cel mai învățat în timpul lui, când el le demonstrează că și în limba românească se pot învăța „matematicia, ba și filosofia“, iar toți Grecii și grecizații îi strigau că nu se poate, acest gest capătă o strălucire de trimis al lui Dumnezeu, pentru salvarea unui neam.

Lazăr, umilul copil de țăran român din Avrig, de pe malul Oltului, din țara Făgărașului, a venit în țara și în mijlocul poporului, ce sta să piară, ca un trimis al lui Dumnezeu, ca un ales al sufletului neamului. Abia s'a arătat și, în câțiva ani, totul s'a transformat, readucând la viață un popor întreg.

Precum Christos pe Lazăr, din morți a înviat,

Așa Tu românismul din morți ai deșteptat.

* * *

Poporul românesc, născut și crescut, din moși strămoși, de mii de ani, pe plaiurile vechii Dacii, era așezat călare pe șirul muntos al Carpaților. El se întindea, la apus până în șesul Tisei, la est până în marginea Nistrului, iar la sud până la Dunăre. Mulți din Români, erau însă și dincolo de apele marginase, după cum constată istoricii, chiar din timpurile cele mai vechi, fără să mai vorbim de timpurile de azi, când se văd Români și încă mulți, până departe de aceste trei mari ape ce formau odată limitele frumoasei Dacii a lui Traian.

Pe la anii 1300 se deosebesc trei grupe mari de Români, cari alcătuiau trei principate, trei domniate, trei țări separate una de alta, ca și cum n'ar fi fost de aceeași limbă, credință și de același sânge: țara Ardealului, a Moldovei, și țara Românească.

Românii din țara Ardealului, au avut să sufere ei, cei dintâi jugul strein. Ungurii i-au găsit desuniți și risipiți în mici kneziate, voievodate, domniate, și i-a bătut pe fiecare în parte, până ce i-a supus pe toți.

Pe la începutul secolului al zecelea, întreg Ardealul cu Banatul Timișoarei, era tributar Ungurilor.

Dela tributar până la subjugare nu-i de cât un pas, mai ales când este desbinare între frați.

Și așa s'a și întâmplat !

O mie de ani au suferit Românii din Ardeal cele mai revoltătoare umilinți și cele mai crude lovituri din partea stăpânitorilor Unguri. ¹⁾ Românii, în țara lor, moștenită din tată 'n fiu, de mii de ani, ajunseseră, prin legile criminale ale lui Verbeöczy, numai tolerați, fără nici un drept, și în situație mai rea și mai josnică de cât animalele.

Românii de pe clina sudică și estică a Carpaților s'au bucurat, mult timp, de libertate, deși, deseori, s'au răsboit cu vecinii cari nu le dădeau pace.

Pela anul 1350, pe când în Țara Românească domnea Alexandru Bassarab ; iar în Moldova domnea Bogdan, se pregăteau în această parte a Europei mari evenimente istorice, cari erau destinate să schimbe, pentru mult timp, harta lumii, și să aibă influență covârșitoare pentru toate popoarele creștine din această parte, și firește, și pentru țările române.

Turcii, veniți din Asia, trecură pentru prima dată în Europa la anul 1344, sub sultanul Orcan.

În acest timp imperiul bizantin se clătină în mijlocul luptelor interne, fratricide, și în mijlocul putregaiului de care eră sufocat.

Lupte sângeroase se dădeau între frați, deși vrăjmașul eră la poarta casei. Ba, ceva mai mult : Ion Paleologul pentru a-și reocupa tronul ceru ajutor chiar Turcilor. Cu această ocazie, Turcii au văzut putregăirea din imperiul bizantin și au înțeles că nu le va fi greu să-l ocupe și să-l stăpânească.

La anul 1356 Turcii au luat cu asalt orașul Galipoli. De atunci s'au stabilit în Europa și au înaintat, cu pași giganți, spre cucerirea întregului răsărit european.

Neglijând, deocamdată, capitala imperiului bizantin, Constantinopole, și cu o parte destul de importantă a unui teren înconjurător, Turcii cuceresc, mai întâiu teritoriul imperiului, capitala va veni mai târziu; și se întind vertiginos în peninsula Balcanică. În anul 1369 sultanul Murad I-iul cucerește Adrianopole și-și stabilește aci capitala noului său sultanat, pentru a-și afirmă definitivă stăpânire peste toate teritoriile ce va ocupa, și pentru a arătă tuturor, că el nu face numai o expediție trecătoare, ci o stăpânire definitivă.

Se vedeă bine pericolul ce amenință lumea prin înscăunarea Turcilor în Europa. Numai Bizantinii nu vedeau pericolul, fiindcă ei chiar ajutau pe Turci, în luptele ce aceștia le aveau cu creștinii.

Țaratele Bulgarilor și Sârbilor au fost ingenuchiate și forțate să plătească tribut Turcilor victorioși.

¹⁾ A se citi partea relativă, în Șaguna.

Dela tribut la subjugare nu-i decât un pas, când este des-binare între frați.

Statele creștine nu și-au înțeles, de loc, interesul lor vital : Ungurii asupreau pe Românii din Ardeal, și-i ingenunchiaseră în sclavie; Ungurii încercau să cucerească Țara Românească, intrând cu armata în țară; Bizantinii serveau Turcilor drept povățuitori, și slujeau chiar în armatele lor, în lupta contra creștinilor.

Totuș, în fața pericolului cel mare, s'a reușit formarea unei mari alianțe, și înjghebarea unei puternice armate, cu care creștinii sperau să bată pe Turci. La câmpia Merlei la Cosovo, în anul 1389, această armată a fost, însă, zdrobită de Murad al Turcilor.

Acum, Turcii ajunseseră la Dunăre, în contact imediat cu principatul Țării Românești.

Aci era domn marele Mircea (1386—1418).

Urmașul lui Murad, noul sultan, Baiazid, supranumit Il-derim, distruge la Nicopole o nouă armată creștină.

Această victorie strălucită îmbată pe Turci de succesele ce le speculau în mintea lor, pentru viitor. Ei pătrund în Țara Românească spre a pedepsi pe Mircea pentru partea ce a luat în bătălia dela Nicopole. Aci, însă, Turcii, fură învinși prima dată de când intrase în Europa. La Rovine în Oltenia, în anul 1397, Mircea rămăsese victorios, iar Turcii fug rușinați, peste Dunăre.

O nouă armată creștină se ridică sub conducerea viteazului Ion Corvin; dar și ea fu spulberată la Varna în anul 1444.

Imperiul turcesc mergea acum până la Dunăre, la Sava și se întindea până la marea Adriatică lângă Venetia dogilor. După o sută de ani dela trecerea lor în Europa, veni și timpul Constantinopolului, capitala fostului imperiu Bizantin. În ziua de 29 maiu 1453, când se crăpă de ziuă, Turcii pătrunseră în marea cetate a Bizanțului, după un asediu de peste cincizeci de zile. Mahomed, sultanul turcesc, merse călare prin mijlocul flăcărilor, fumului și sângelui ce curgea gărlă, și intră în marea Sfânta Sofia, transformată în geamie, de se închină lui Alah și-i aduse mulțumiri pentru victoria desăvârșită avută asupra creștinilor. Aci își așezară, apoi, Turcii capitala mărețului lor imperiu.

După victorie, toți creștinii din Constantinopole fură dați afară din oraș, iar în locul lor se stabiliră Turcii. Creștinii, câți mai rămăseseră cu viața, și câți primiră robia, fură îngăduiți a se stabili în marginea orașului, spre turnul luminos. Acea porțiune de loc s'a numit far, sau fanar, în timp ce aceea unde s'au stabilit Turcii s'a numit Istam-bul (Stambul).

Această victorie a Turcilor și așezarea lor puternică în Europa, prin cucerirea întregii peninsule balcanice, și prin subjugarea tuturor popoarelor creștine de aci, Bulgarii, Bizantinii,

Grecii, Sârbii, a început să îngrijoreze toate popoarele creștine vecine, și în special pe Români, cu cari Turcii erau acum în contact, la malul Dunării.

Mircea cel Mare, văzând că pericolul crește din ce în ce, se gândi, după victoria dela Rovine, să facă pace cu Turcii. El se angajă să le dea un tribut anual de 3000 bani roșii (galbeni de aur), în schimbul unei autonomii complete, în toate direcțiile vieții de stat, iar Turcii neavând voie să intre în țară, nici să-și clădească geamii.

După vre-o cincizeci de ani, face acelaș lucru, la anul 1456 și domnul Moldovei Petru Aron, trimițând la sultan și oferindu-i un tribut de 2000 de galbeni, în aceleași condiții oferite de Țara Românească.

Ștefan cel Mare urcat pe tron la 1457, la patru ani după cucerirea Constantinopolului, găsește pe Turci în plină isbândă, mergând victorioși și plini de mândrie spre noi cuceriri. Vai de cine le va sta în cale! Totuș, Ștefan nu tremură!

Turcii au cerut lui Ștefan să le plătească tributul angajat de predecesorul său. Ștefan, însă, se pregătește de luptă. El va da fier dusmanului, nu aur. Și le-a dat din belșug!

Victoria dela Podul Înalt 1475, Ianuarie 10, i-a dat titlul de „atlet al lui Christ”. A distrus întreaga armata turcească de 100.000 de mii de soldați, conduși de unul din cei mai vestiți generali Turci, pașa Soliman.

Anul următor 1476, însuș sultanul Mohamed II-lea vine asupra lui Ștefan. Când mergea chiar sultanul, într'o expediție, asta însemnă cucerire și distrugere. Două sute de mii de Turci și treizeci de mii de Tătari, formau una din cele mai îngrozitoare armate turcești. Răsboenii au fost un lac de sânge și munte de trupuri românești amestecate cu leșuri turcești. Floarea boerimei lui Ștefan a murit apărându-și Domnul și țara, în fruntea ostașilor viteji între viteji; dar și Turcii vedeau, cu ochii, cum li se topiau și puterile lor în această luptă neîntâlnită încă, de ei, până atunci în Europa. N'au trecut multe săptămâni și iese, ca din pământ, o nouă armată moldovenească, cu care Ștefan luă la fugă pe sultanul turcesc, de nu l-a putut prinde.

De-așa vremuri se'nvredniciră înaintașii noștri. Slavă lor! Ștefan, însă, prevăzând ceea ce va fi după moartea lui și văzând pisma, răutatea și reaua credință a celorlalți domni creștini, cari mai lesne se bucurau de înfrângerile lui de cât de victoriile ce le avea, se hotărăște să închee cu Turcii relațiuni de prietenie. Marele logofăt Tăut a fost trimis la poartă cu un tribut de 4.000 de galbeni, ce va fi dat anual, în schimbul desăvârșitei autonomii interne și externe, având și dreptul Moldova de a-și alege singură domnitorul. Turcii n'aveau voie de a-și clădi geamii, nici să se stabilească în țară.

Aceste capitulațiuni încheiate de Mircea cel Bătrân și de

Ștefan cel Mare cu Turcii, pe picior de egalitate, dela țară la țară și dela stăpânitor de țară, la stăpânitor de țară, au păstrat independența celor două țări românești încă mulți ani.

Aici, la Români, Baiazid a făcut cunoștință la Rovine cu Mircea cel ce-și apăra „sărăcia și nevoile și neamul“; iar peste vre-o optzeci de ani, 1475 și 1476 alt sultan turcesc, marele Mahomed II-lea, își îngroapă două armate, de sute de mii de oameni, în văile Moldovei, la Podul Înalt și la Răsboeni, în luptă contra „Atletului lui Christ“.

Nu eră ușor de pătruns, pe atunci, în țările românești, și mai mult încă, nu eră posibil de trecut prin ele, ca pe un drum nepăzit. Domnii stăteau de veghe în fruntea întregului popor.

Turcii, în avântul lor, simțeau însă nevoie de a-și întinde mereu stăpânirea, mai sus, și cât mai sus, spre centrul și apusul european.

Ei văzând că drumul spre nordul Europei le este închis prin țările române, își îndreptară privirea spre șesul Tisei, Savei și Dravei.

În anii următori înfrângerilor suferite dela Ștefan cel Mare și în urma tratatelor de pace și de prietenie încheiate cu țările românești, ei își concentrează puterile spre Cetatea Belgrad, pe care o luă la 1511. De aci încolo, drumu-i larg deschis spre nord, în inima Ungariei.

Ungaria tremură și se prăbuși. În memorabila bătălie dela Mohaci 1526, Turcii, conduși de sultanul Soliman magnificul, distrug ultima armată ungurească, ucizând, în luptă, și pe regele Ludovic. Ungaria toată fu coprinsă de Turci și transformată în provincie turcească; iar în Buda se înalță curând, falnice geamiile turcești.

În mersul lor victorios, Turcii ajung și la Viena.

Numai principatele românești au rămas neocupate de Turci.

Prin voinicia domnilor pământeni și-au păstrat întreaga autonomie; prin desbinare, lupte între frați, și domnii streini de țară, și de pământul nostru, au căzut și ele mai târziu.

Dela tributar la aservire nu-i de cât un pas, când este desbinare între frați, când sunt lupte între frați, ca între cei mai neîmpăcați vrăjmași. Când, însă, această vrăjmășie, desbinare și luptă se iveau în aceeaș țară, între fiii aceleaș țări, atunci ruina este sigură.

Așa a fost soarta țărilor române, din valea Dunării.

S'a văzut că în tratatul încheiat de logofătul Tăut, cu Turcii, în numele stăpânului său, Ștefan cel Mare, eră pusă clauza, că Moldova avea dreptul să-și aleagă singură domnul, iar Poarta avea numai pe acela de a întări în domnie pe noul ales.

Aceiaș lucru eră stabilit și pentru Muntenia.

Ani de zile, aceste dispozițiuni ale tratatelor, au fost exe-

cutate în cele mai bune condițiuni, până când au început, încet-încet, certurile pentru domnie între diferiți boeri, doritori de slavă și mai ales de îmbogățire. Acea ce s'a petrecut cu imperiul Bizantin, acelaș lucru se reedită în țările românești.

Certurile interne au fost duse până la treptele tronului sultanilor, cerând, unii din pretendenți, sprijinul vizirului sau chiar al sultanului pentru ocuparea tronului, în schimbul sporirii tributului, și altor beneficii.

Armele turcești n'au putut învinge vitejia românească, în războiu; în schimb desunirea și lupta dintre frați, au adus ruina în țările românești.

La început, Turcii nu dădeau nici-o ascultare intervențiilor venite din țară, făcute pe ascuns, sau pe față; dar, în cele din urmă, luară parte activă la intrigărie și tocmeală, întărind cu firman, numai pe acela care depunea imediat zeci de mii și sute de mii de galbeni, la picioarele marelui vizir ca și sultanului și familiei lui.

În acest mod, curând, tronurile țărilor românești, Muntenia și Moldova, au început, aproape, să fie vândute celui ce va fi dat mai mult.

Turcii, văzând că este o bună afacere pentru ei, întărirea în domnie a unui nou domnitor, și deci mazilirea altuia, și cât mai des, au început a numi chiar ei pe domni, și de a-i scoate din domnie, fără a mai aștepta să se îndeplinească dispozițiunile tratatelor și fără a mai ține seamă de acele dispozițiuni.

„Dela Petre Rareș înainte se dă pe față cu sistemul cum-părării domniilor române din mâinile Turcilor. Am arătat, la domnia acestui principe, darul cel minunat a două mărgăritare, în mărimea unor pere, făcut de Rareș fiicei sultanului și l-am văzut ducându-se la Constantinopole, cu toate avuțiile, care încă neajungându-i el se înconjură aici de Greci și de negustori italieni ce-i împrumutară sumele trebuincioase, pentru a dobândi nu numai ertarea dar și restabilirea lui în scaun. Dela Petru Rareș înainte domniile române devin tot mai mult o jucărie în mâinile Turcilor, mai ales de când doamna Kiajna introduce în scenă și pe femeile din harem... etc“¹⁾

Și astfel vedem că în Moldova, destul de curând după moartea marelui Ștefan, tronul nepătat al celui mai mare domn, a ajuns aproape la mezat.

În Muntenia se petreceau aceleași fapte criminale.

Când, însă, certurile interne, au fost sporite și cu lupte din afară, când Muntenii au mers, cu oaste, în contra Moldovei, iar Moldova, s'a năpustit în contra Munteniei, pentru a câștiga un metru de pământ, sau pentru a pune pe tronul ve-

1) A. D. Xenopol Istoria Românilor, vol. 5, pag. 119.

cinei sale pe cutare pretendent, atunci ruina a ajuns la capăt, fiindcă aci s'au amestecat și Turcii.

Dela tributare la subjugare nu-i decât un pas când este desbinare între frați; iar când se încep și lupte fratricide, atunci ruina este sigură.

Tările românești, fără să fie declarate de „pașalăcuri turcești“ cum erau toate celelalte țări din peninsula Balcanică, și din Ungaria, erau totuși, din cauza luptelor lor interne, îngenuchiate și fără nici-o voință în fața a tot puterniciei Turcilor; iar tributul sporit la sume fabuloase. Așa: în Muntenia dela 3000 galbeni, a ajuns sub Vlad Țepeș la 10.000, iar sub Petru Schiopul la 40.000 de galbeni.

În Moldova lui Ștefan cel Mare, dela 3000 de galbeni, la 12000 pe timpul lui Rareș; sub Ion Vodă cel Cumplit la 20.000, iar sub Gaspar Gratiani la 58.000 de galbeni.

Acest tribut eră o plată regulată, trimisă anual porții. Sumele acestea erau însă o jucărie față de darurile ce se făceau spre a se obține domnia: „Câtă nesfârșită câtime de bani a vârsat Kiajna, Aron Tiranul și Alexandru al III-lea în mâinile Turcilor, cine ar mai putea-o calculă? Aron pleacă dela Poartă, lăsând acolo o datorie de un milion galbeni. În timpul furiei celei mari a luptei pentru tronul muntean dintre Mihnea și Petru Cercel, cel dintăiu făgăduiește într'un rând sultanului 600.000 de galbeni și 100.000 Beglerbegului Greciei, și după ce dobândește tronul, pentru a scăpa de Cercel făgăduiește vizirului, pentru moartea rivalului său, nu mai mult o sumă numărată ci una cântărită, atâta aur cât ar putea duce 600 de cai!“ (1).

Doamne, Dumnezeu!

Și toți acești bani trebuiau, apoi, readuși celui ce i-a dăruit Turcilor, prin jăfuirea nemiloasă de pe spinarea bietului popor românesc, prin biruri, care mai de care mai ruinătoare, mai neomenoase.

Tara gemea, în timp ce Domnii jefuiau și petreceau!

Domnitorii nu mai erau aleși de popor, ci numiți direct de Poartă; iar domnitorul, ce făcuse cheltueli și daruri de milicane, și care se împrumutase pentru a plăti o parte din daruri, când plecă spre Moldova, sau spre Muntenia, era urmat, și chiar precedat, de sute și sute de Turci și Greci sau Ovrei, creditorii, cari găseau acum ocazia să-și scoată datoria cu vârf și 'ndesat!

Banii ieșeau ca din pământ, de pe spinarea și din sufletul poporului. Domnitorii căutau ca în timpul cel mai scurt să-și scoată paguba, și să pună și ceva deoparte pentru zile negre.

„Așa vedem pe Petru Cercel că cu toate sumele colosale

1) D. A. Xenopol. Ist. Românilor. Vol. 5 pag. 121.

plătite creditorilor, iese din Muntenia, numai după doi ani de domnie, cu 43 care avuție, băni, scule și alte lucruri de preț. Iancu Sasul de asemenea, după trei ani de domnie plătește datoria de 200.000 de galbeni, și mai iese încă din Moldova cu 100 care avere, din care 40, cu bani. Vom mai afla, apoi pe Radu Mihnea, cel ce găsește mijlocul de a depune bani la banca Veneției, pe Moise Movilă care la mazilirea lui trece în Polonia cu 1400 cai și 60 de poveri de bani¹⁾.

Și, acești jefuitori se numeau Români!

Muntenia a avut, în acest timp, un moment de redeştere. Viteazul Mihai face, în secret, din inițiativa și stăruința sa, alianță cu domnul Moldovei Aron și cu principele Ardealului, Sigismund, ca să lupte în contra Turcilor. Lupta trebuia să înceapă prin măcelărirea Turcilor și Grecilor din câte treile țări în aceeași zi, deodată.

În ziua de 13 noemvrie 1594, măcelul fu îngrozitor. Mii de Turci, Greci și Oveii, au fost trecuți prin ascuțișul săbiilor; iar în ziua următoare, și în toată țara, Moldova și Muntenia se petrecu același lucru. Giurgiu, cuib turcesc de peste o sută de ani, a fost distrus din temelie. S'a răcorit Românul, după atâta amar de vreme!

Războiul cu Turcii a izbucnit cu toată furia; dar Mihai rămase victorios, încât Turcii umiliți, îi caută, mai târziu, prietenie, în loc de tribut. Nici un Turc nu mai îndrăznește să vină în țară, ca un stăpânitor. Țara respiră! Un singur om, a fost în stare să îndrepte o țară din ruină.

Turcii au stat la porțile Bizanțului peste o sută de ani, dela 1344 până la 1453, cucerind, în acest timp pe toți creștinii până la Dunăre și la Sava. În tot acest timp de-o sută și ceva de ani, n'au înțeles Bizantinii că moartea lor se pregătește încet-încet, în văzul lor, orbii de patimi și de vrăjmășie între frați. Deși aveau pe Turci la porțile cetății, ei se băteau între ei, ba chiar cu ajutorul turcesc, câteodată. Victoriile unuia, sau altuia, se succedau, ca și zilele. Sângele curgea valuri, vieți se prăpădeau cu miile, iar cel victorios jubila azi, ca să plângă mâine, fără să vadă că pierrea lor, și a unora și a altora, se apropie zi după zi.

Când putrigaiul s'a copt, iar armata bizantină s'a ruinat, Turcii n'au avut decât să întindă mâna. Constantinopolul le-a căzut în brațe, pentru totdeauna.

Bizantinii n'au înțeles că ruina lor venea din dușmănia lor, vrăjmășia dintre ei, din luptele criminale date între frați, în legătură cu celelalte putrigaiuri din stat.

Aceeaș soartă le așteptă și pe principatele române. Aceleași cauze, produc totdeauna aceleași efecte.

¹⁾ A. D. Xenopol. Istoria Românilor, Vol. 5 pag. 123.

Căderea imperiului Bizantin sub dominațiunea turcă a avut de prim efect, că mare parte din Grecii din Constantinopole, și din teritoriile elenice, și-au căutat scăparea spre nord. În țările românești, în Muntenia și în Moldova, Grecii au găsit cel mai bun adăpost. Românii, Muntenii și Moldovenii, miiloși și increzători, au adăpostit puiul de năpărcă la sânul lor cald și prietenos.

Curând țările românești se împănară cu mii și mii de Greci, dintre cari, unii se stabiliră în țară, chiar însurându-se aci, devenind, apoi, cetățeni români, în timp ce alții veneau doar de a-și incasa datoriile de la domnitorii urcați pe tron prin daruri și plăți cu milioane; sau pentru negoț și strângerea dărilor ordonate de domnitor.

Dar Grecii nu se mulțumiră numai cu acapararea vieții economice. Ochii lor se îndreptară și spre viața culturală și spre viața politică. Ei încearcă, pe toate căile, să dărâme slavismul și să-i ia locul. Sprijiniți de biserică, prin patriarhul din Constantinopole, care și-a păstrat și sub Turci autoritatea religioasă, Grecii au putut să lupte cu succes în contra limbii slave, care până atunci domnise nesupărată, sute de ani.

Cei dintăiu domnitori, cari au introdus limba românească în biserică, înlocuind pe cea slavonă, au fost Matei Basarab și Vasile Lupu. Pe timpul lor, pentru prima dată, au putut auzi Românii dulcele graiu al țării și în biserica lor, tot așa cum îl auziau numai la ei la țară.

Dar, această fericire n'a durat decât atâta cât a trăit cei doi domnitori. Chiar în timpul domniei lor, de altfel, din cauza luptelor vrăjmășești dintre ei, Grecii au putut prinde pas prin multe biserici dela sate.

După moartea lui Matei Basarab și Vasile Lupul, Grecii pătrund din ce în ce mai mult în sufletul poporului românesc, și ajung, de fapt, să considere cele două principate ca pe o nouă Eladă.

În biserică se vorbea grecește, la școală se vorbea și se învăța grecește, iar toate actele se încheiau numai în grecește, chiar de către boerii Români cari nu mai știau româneasca țăranilor și vorbeau numai greaca lipitorilor.

Curând, chiar pe tronul lui Ștefan cel Mare, și al lui Mihai Viteazul se vor urca tot domnitori Greci.

Atunci ruina va fi la culme, iar românismul pierdut.

* * *

Ultimii domnitori de viță românească au fost: Brâncoveanu în Muntenia (1688-1714) și Dimitrie Cantemir în Moldova (1710-1711). Foarte tragic a fost sfârșitul lui Brâncoveanu și foarte umilitor pentru poporul nostru. A fost ridicat

din palatul domnesc, cu întreaga familie, cum se ridică hoții, și dus, în lanțuri, la Constantinopole; iar în ziua când împlinea 60 de ani vârstă, Turcii i-au sărbătorit această zi, tăindu-i capul, lui și celor patru copii ai săi. Trupurile lor, ciopârțite, au fost aruncate în mare.

În Moldova, Cantemir avu prevederea și fugi la timp la Ruși, scăpând astfel cu viață.

Se termină astfel cu domniile românești și începuse secolul cel mai întunecat și mai viforos pentru cele două principate, domnia fanarioților, străini de limba țării, de obiceiurile ei, de dorurile și durerile ei, ca și de sufletul ei.

Dacă sub domniile românești, căzuse atâta de jos cinstea, iar jaful era organizat așa fel ca boerii și domnitorul să se îmbogățească cât mai mult și cât mai iute, își poate oricine închipui, ce putea fi sub domnia Grecilor din Fanar, cari nu aveau altă deviză, decât îmbogățirea pe orice cale, și cu orice mijloc.

Fanarioții erau Grecii stabiliți în jurul farului, sau fanarului, pe coasta mării, transformată cu timpul într-o mahala a Constantinopolului. Aci, în Fanar, locuia și marele Patriarh precum și sfântul sinod al bisericii ortodoxe. În capitală, Sтамbul, creștinii n'aveau voie să locuiască.

Din acești fanarioți au născut jefuitoarii poporului românesc.

Coranul oprea pe drept credincioși — Turci — de a învăța altă limbă spurcată, vorbită de creștini. Relațiunile, însă, continui ale Turcilor, mai mult cu creștinii, îi forțau la întrebuintarea tâlmacilor. La început, tâlmacii erau ovrei; curând, însă, au fost înlocuiți cu fanarioți, cari înțelegând marele avantaj ce ar putea să-l tragă din această meserie, și-au învățat copiii mai multe limbi creștine.

La început titulatura tâlmacilor a fost de *gramaticos*. Mai pe urmă de *terziman*, de unde s'a derivat în *dragoman*.

Dragomanul Porței a fost înobilat și ridicat la rang, din ce în ce mai înalt, până a ajuns să fie, aproape cu rangul de pașă; iar mai târziu, să vâneze și să obțină, foarte ușor, domnia în țările românești.

„Mavrocordat fu cel dintâi fanariot grec, care la 1731 plecă după malul Bosforului spre a lua în stăpânire domnia Valahiei“ (1). Și astfel, ambele țări românești, timp de peste o sută de ani, au fost considerate ca niște moșii de dat cu arendă, acelor fanarioți care ar fi dat mai multă arendă și care ar fi adus mai mari și mai „sănătoase“ servicii Porței.

Sunt extrem de interesante arătările și descrierile Grecului Zallony, asupra Fanarioților. Ele au cu atâta mai mare valoare, cu cât sunt scrise de un Grec, care a trăit pela anul

1) Marcu F. Zallony. Despre Fanarioți, pag. 35.

1760—1821 deci pe timpul celei mai mari ruini românești sub conducerea dezastruoasă a fanarioților. Din scrierea lui, „Despre Fanarioți“, tradusă de D-l Iorgu P. Balș, iau cea mai mare parte, tot așa ca și din magistrala lucrare a istoricului A. D. Xenopol „Istoria Românilor“.

Din momentul numirii dragomanului, de domnitor, sau Hospodar, primea titulatura de Alteță, și era înconjurat de o droaie de „devotați“, Greci sau Turci, foarte puțini Români, cari vor să-l servească, cât mai „dezinteresat“.

Mai întâiu, noul domnitor trimite în țară pe înlocuitorul său, până ce „înălțimea Sa“ va sosi. Acesta purtă titlul de Caimacam. El avea trei mari însărcinări: 1) să convoace pe boeri, cu mitropolitul în frunte și să le aducă la cunoștință noua stare de lucruri; 2) să se îngrijească de mobilarea, din nou, a palatului; 3) să trimită la Constantinopole un număr cât mai mare de care, pentru a aduce bagajele Domnului.

În acest timp boerii tremurau de grijă. Dar ei știu ce trebuie să facă pentru a scăpa cu față curată. Învățase, doar, aceasta, din tată'n fiu, de mulți ani. Ei trimit, pe față, sau pe ascuns la Constantinopole, noului Domnitor, unii trăsuri scumpe, îmbrăcate în mătăsuri și în aurării; alții, sume mari de bani; iar cei mai prevăzători au totdeauna depuse sume mari de bani la diferiți bancheri din Constantipole, și cari bani sunt imediat predați Hospodarului, din partea cutărui boer, precum și daruri scumpe, în blănuri, în mătăsuri, aurării, argintării și pietre prețioase. Știu ei că acești bani se vor întoarce iarăș în pungile foștilor lor stăpâni, luați de pe spinarea poporului românesc, care suferă cu toată răbdarea.

Hospodarul are, firește, nevoie de bani, pentru a face și el daruri pașalelor, Vizirului, ba chiar sultanului și sultanei. „Toate acestea se urcă la cel puțin un milion de franci. În genere, domni Fanarioți, la numirea lor în funcție sunt cu desăvârșire lipsiți de avere; de altmintrelea, prudența îi sfătuște a-și procura imediat mijloace bănești, mai ales într'o țară ca Turcia, unde favorurile sunt vremelnice, ba adesea chiar primejdioase“ (1).

Bancherii sunt gata, ca și Grecii speculanți, să pună imediat, la dispoziția Domnitorului sumele de care ar avea nevoie. Ei vor merge cu el în țară și acolo... vor ști ei ce să facă.

Treizeci de zile îi sunt acordate noului Hospodar ca să se pregătească de plecare. Orice trecere peste acest termen, este supusă la o amendă de 400 lei pe fiecare zi, sumă dată în folosul bucătărilor. Adesea, Hospodarul întârziază dinadins, ca să se pună bine și cu Aga Ienicerilor și șeful bucătarilor. Căci și acesta era un sprijin pentru el !?

1) M. Zallony. Despre Fanarioți, pag. 43—44.

Când totul este gata, noul Hospodar pleacă din Constantinopole acordându-i-se onorurile unui Pașă! Da! Unui Pașă, el care merge să ocupe tronul strălucitor al lui Ștefan cel Mare, al bătrânului Mircea, sau al viteazului Mihai!

Doamne! Ce decădere! Ce josnicie! Ce umilintă!

Și pleacă însoțit de droaia de Greci și Turci, creditorii, cari îi fac suita și cari îl amețesc cu ploconelile lor, până'n țară. El este escortat și de două sute de arnăuți înarmați; iar convoiul de sute de care, căruțe și trăsuri, urmează, ducând poveri, bagaje, și resturi de averi.

Un „Connaci”, boer fanariot, precede zilnic, cu o zi, întregul alai, pentru pregătirea diferitelor opriri, adăpost, hrană, etc., toate de-a gata, și gratuite. Ajuns la marginea capitalei București sau Iași, cam după 25—30 zile de drum, se fac pregătirile de intrare în oraș cu mare solemnitate. „Domnitorul intră în capitală urmat de tot clerul și de boeri și înconjurat de milițienii concentrați pentru acest sfârșit. Alaiul este foarte numeros și se fac mari cheltueli pentru această solemnitate. La sunetele clopotelor, cari anunță intrarea lui, intră mare bucurie în inima curtenilor și Fanarioților, dar poporul și boierii pământeni sunt consternați, căci pentru ce s'ar veseli la vederea acestui nou domn strein, care seamănă unui vultur ce s'aruncă asupra pradei!”⁽¹⁾.

Cei dintâiu domnitori Greci, au avut, ca primă grijă, să desființeze armata națională, și să ferească poporul cu scutirea de armată. Ei știau bine că un popor ce-și pierde virtutea armelor, spiritul răsboinic, sentimentul demnității și al apărării țării și neamului, este un popor mort. În felul acesta poporul românesc, Moldovenii sau Muntenii, descendenții lui Ștefan sau Mihai, încet-încet, au uitat de virtuțile străbune și ingenucheau în fața celui mai nespălat Turc sau Grec, ce avea o pușcă hodoroagă în spate și un hanger ruginit la brâu.

„Epoca fanariotă înseamnă cea mai adâncă decădere a țărilor române sub stăpânirea turcească, ea înseamnă totodată și perioada cea mai degradantă a stării politice a țărilor române.”⁽²⁾.

În lupta lor de îmbogățire, fără scrupul, din sângele românesc, din sudoarea feței descendenților lui Traian, Grecii fanarioti, au înțeles că pentru a immormânta, pe vecie, orice sentiment de răsvrătire, sau de demnitate, trebuiau să distrugă din rădăcini naționalismul. Limba și credința sunt cele două mari pârghii ale unui popor în viața lui națională. Asupra limbii, și asupra credinței se va îndrepta toată activitatea Grecilor. Așa, în toate școalele, mult puține, câte erau, întregul învățământ

¹⁾ Zallony. Despre Fanarioti, pag. 50.

²⁾ A. D. Xenopol. Istoria Românilor, vol. 10 pag. 81.

se făcea numai în limba grecească: iar în biserică, a fost înlocuită limba slavonă, prin limba greacă. Serviciul religios fiind același, iar patriarhul dela Constantinopole fiind șeful suprem al bisericii creștino-ortodoxe, limba greacă a putut pătrunde ușor în toate straturile orășenești, ba chiar și în unele de pe la sate.

În acest mod, școala și biserica, fiind grecizate, iar armata națională desființată, poporul românesc eră pe trei părți îngropat; iar naționalitatea aproape dispărută.

Dar, Fanariotul eră ajutat în toată acțiunea sa distrugătoare, chiar de către putrigaiul și slugărnicia boerilor de pe lângă el. Acest domnitor fanariot tremură înaintea unui Pașă turcesc. El descălică totuș de pe cal, cu ușurința unui tânăr pentru a saluta un pașă, sărutându-i pulpana hainei, și mergeă, apoi, pe jos înaintea lui, ce mergeă călare, spre a-i arăta drumul. În palatul său, însă, eră cu totul moleșit, înconjurat de lichelele boerești. Abea făcea domnitorul semn că vrea să se ridice de pe divanul pe care sta tolănit între perne, și se și repezeau, la el, câțiva boeri, să-l ajute. Unii îl ridică de subțiori, că abia îi mai ating vârful picioarelor, de pământ; iar alții îi duc coada caftanului de mătase, împodobit cu aur, ce-l poartă pe umeri. Și este târit așa din cameră în cameră, din apartament în apartament, ca un paralytic.

Schimbarea oricărei domnii eră ocazie de noi venituri pentru Turci. De aceea schimbările se succedau ca și la bălciu, trecând tronul, din mână'n mână, aceluia care ar fi dat mai mult. La mezat, asta-i vorba cea mai potrivită, care se poate aplica situației de pe timpul fanarioților, a tronurilor românești. Se vindeau domniile la mezat, ca orice obiect de preț, prin licitație publică. Cine da mai mult, și prezentă mai multă garanție că va plăti, căpăta tronul.

Fiecare Hospodar plătea, afară de tribut, o sumă de 1.500.000 lei la suirea pe tron. „Turcii doritori a încasă cât de des această sumă schimbau mereu pe Hospodari; poporul fu zdrobit sub impozite iar domnii erau simplii arendași ai Porții“. Domnii erau luați din Moldova și aduși în Muntenia, și invers, aproape la 1-2 ani pentru a plăti tributul înscăunării lor cât de des. Au fost Hospodari cari au domnit de câte 4—5 ori, în Muntenia și tot de atâtea ori în Moldova, și de fiecare dată, țara gema și... plătea.

Candidați erau destui. Fanarul eră pepiniera, în timp ce dragomanii, altă treabă nu aveau decât să uneltească în contra domnitorilor în ființă, pentru a le lua locul. Baș-Kapi-Kichaia, reprezentantul Hospodarului, pe lângă Poartă, — sau ambasadorul lui — adesea lucră și el în contra vederilor domnitorului, pentru detronarea lui, și pentru ridicarea sa proprie la demnitatea de Hospodar.

Principele Alexandru Șuțu, și ca el, toți Fanarioții, aveau următoarele principii, cari îi ședeau la baza activității sale de domnitor: „...lucrurile nu trebuiesc scrutate prea cu amănuntul, că înainte de toate trebuie să ajungem la scop, care este bogăția, căci omul care lasă să-i scape ocazia de a se îmbogăți, merită să fie veșnic sărac. Un Hospodar fanariot fără de ambiție și fără talent de intrigă seamănă cu oratorul fără de elocință, cu femeia fără de frumusețe, cu preotul fără de fățărnicie. Știu că dreptatea și deslăpirea de interes personal ar trebui să fie calitățile unui principe, dar această morală nu iese cu sistemul fanariot. Crede-mă, omul care dorește să ajungă bogat nu poate fi totdeauna și drept; cu crucea în sân nu se face avere.“ (1).

Iar de aci, dela domnitor, dacă ne-am cobori la treapta boerilor vom vedea chestiunea imoralității și a îmbogățirii și mai accentuată.

„Nobili și cinstiți boeri! În sfârșit a venit timpul de mult dorit. Să ne folosim de el, căci omul puternic n'are de cât să dorească, pentru ca toate să-i vină în ajutor. Meșteșugarii pentru dânsul lucrează, numai pentru dânsul fac minuni știința și arta. Să lăsăm filosofilor grija de a convinge lumea săracă că viața puternicilor și a bogaților este o viață de mizerie și că nu trebuie, ba nici nu merită să fie invidiată; că omul ambițios e o ființă nedreaptă, pe care omul cuminte o desprețuește. Amicii mei, această morală este bună pentru prostime, dar pentru noi n'are valoare. Să ne grăbim mai bine a ne îmbogăți. E adevărat că vom fi siliți a tunde de aproape oile noastre, cari sunt poporul; dar ce primejdie avem de trecut? Nu suntem noi acoperiți de puterea Hospodarului, care singur și cu capul lui e răspunzător de administrația sa? De altmintelega e știut că argintul te scapă de orice grea întâmplare; nu se ating reputațiile acelor oameni cari au aurul ca bază“.

„Credeți-mă, amici, mai bine e să punem mâna pe bani, de cât pe conștiință“ (2)

Luxul era amețitor, atât al boerilor pământeni, dar mai ales al Grecilor veniți cu domnitorul, cari vroiau astfel să treacă înaintea celorlalți. Carete aurite, hamuri argintate, cai scumpi, mânați de surugii îmbrăcați în aur, stau la dispoziție și a onora și a altora, serviți de sute de slugi, cu alături de te miri ce eră. Și toate aceste bogății uimitoare erau smulse numai din pielea bietului popor românesc.

Domnitorul venit în țară, plin de datorii, în urma licitației pentru tron, și în urma darurilor ce a trebuit să dea atâtor și atâtor pașale și demnitari Turci, trebuia să-și scoată paguba,

1) Zallony. Despre Fanarioți, pag. 160—161.

2) Zallony. Despre Fanarioți, pag. 76—77.

și să strângă, cât mai iute — căci nu știa cât va sta pe tron — o sumă cât mai mare pentru timpul ce nu va mai fi domn, ca să poată trăi în voe, și, eventual, să poată licită, la ocazie, iarăș, tronul.

Și, atunci, s'au inventat toate birurile posibile și imposibile, cu numirile cele mai caracteristice: „dijmă, gostină, desetină, oierit, văcărit, prisăcărit, vădrărit, vinăriciu, pogonărit, fumărit, și câte altele nenumărate în afară de darea sferturilor. Țăranii ne mai putând plăti sumele enorme ce li se cereau pe vitele lor, și cari se urcau uneori la valoarea lor însăș, le ucidău, când nu puteau să le ascundă; iar pentru a se mântui de fumărit, dărauau hornurile, unii chiar casele, și se adăposteau prin păduri, ca în vremile preistorice“. ¹⁾

Se plătea, d. ex. văcăritul chiar când vitele mureau. Desul că erau înscrise ca existente.

În astfel de condiții mulți locuitori preferă să plece din țară și să treacă, de obicei, în Ardeal, unde cu toată prigoana în contra Românilor tot găseau mai bine acolo, decât aici.

Vorba care odată eră sfântă, în relațiunile comerciale, acum nu mai eră băgată în seamă; chiar jurământul eră călcat.

Scriitorul Bauer, contimporan cu Fanarioții, scrie următoarele, despre boeri: „cei mari, curtezanii, sunt lași și târători înaintea superiorilor lor, nesuferiți de mândri cu acei de jos”, iar Raicevici adaogă: „această manie de a face pe marele apucase pe timpul lui toată societatea bucureșteană. Toți boerii atât acei cu, cât și acei fără slujbe, se țineau datori a merge în fiecare dimineață la curte, spre a-și pierde timpul stând de vorbă în vre-a sală”, sperând să poată fi zărit de domnitor, sau chiar să-i sărute mâna. Fusese însă la curte!“ Această boală se comunicase și neguțătorilor, care și ei își neingrijeau de interesele lor spre a se apropia de oasele sfinte. Chiar și slugile sunt apucate de idei de distincțiune, și se glorificau de a aparține unor boeri cari merg la curte, fiind în stare a părăsi pe stăpânii ce nu ar vizită palatul“ ²⁾

Toate sursele de venit ale țării erau date pe mâna Grecilor cari le luau în antrepriză: vămile, ocele, ba chiar și unele din dările indirecte erau scoase la vânzare.

Abatele Boscovici scrie în ziarul călătoriei sale, din Constantinopole în Polonia: „ele (țările românești) ar cuprinde tot ce poate face o țară fericită, dacă nu ar fi atâta de apăsate, prin dări ordinare și extraordinare în mii de chipuri, pe cari Grecii le întrebuițează spre a desbrăcă poporul și a-l jupoiă“.

Grecii pe lângă jaful fără nici o rușine ce-l organizase, de pe spinarea bietului popor românesc, socoteau țara ca o moșie

¹⁾ A. D. Xenopol. Istoria Românilor, vol. X pag. 84.

²⁾ A. D. Xenopol. Istoria Românilor, vol X pag. 141.

a lor care ar putea fi vândută, întregă sau părți din ea, mai ales când și atotputernica Poartă admitea vânzarea, prin luarea unui beneficiu cât mai mare.

Cea dintâiu jefuire și instreinare a țării s'a făcut în 1718, când Oltenia a intrat sub stăpânirea Austriei pentru un timp de 21 de ani. Această violare a teritoriului sacru, fie că a fost făcută în urma unui războiu, sau nu, o constatăm, însă, făcută în timpul domniei fanariote, pierdută aproape jumătate din toată Muntenia, și pentru un sfert de secol. Puțin a lipsit ca să fie definitivă jefuirea.

În anii 1749—74 în războiul dintre Turci și Ruși, principalele au fost ocupate de Ruși și puțin a lipsit să nu rămână definitiv. La 1777 Poarta, drept recunoștință pentru că Austria a susținut-o la facerea păcii cu Rusia, a vrut la început să dea Austriei iarăș Oltenia, dar pe urmă îi cedează, bine înțeles, contra a sume destul de mari, Bucovina. Protestul a atras după sine tăierea de capete, între care și al domnitorului.

În 1812, prin pacea dela București, între Ruși și Turci, și în urma a mari sume de bani înghițite de cei ce-au tratat pacea, s'a dat Rusilor Basarabia.

Dar, sunt și alte cazuri, mai mici, cari demonstrează că moșia strămoșească eră transformată în moșie particulară a domnitorilor Greci. Mihail Șuțu, amanetează, pentru o datorie a sa particulară, de 30.000 lei, ce o aveă către un negustor armean, biserica din Herța, cu toate averile ei.

În acest mod, în țările noastre românești nu mai eră nimica sfânt, de care să nu poată să se atingă nici Hospodarul și nici chiar boerii. Totul se putea vinde, fiindcă au fost boeri cari și-au vândut soția, sau copila, ca să poată obține o demnitate dela care să stoarcă bani cât mai mulți.

Țara eră jefuită, vândută, iar poporul despuiat și îngenuchiat.

Biserica eră complet grecizată. Toate cântările și toată slujba religioasă se făcea numai în limba grecească, scrisă, însă, cu litere slavone.

„Preoții dela mahalale, cum chiar cei de prin sate, ca să imite pe cei de prin târg, îi vedeai împăunându-se cântând: „Aghios ofteos, acsion estrin os aliftos, etc.¹⁾”

Serviciul religios eră o adevărată batjocură; și se rupea inima, văzând cum se batjocoreau cele sfinte.

Acea ce se petrecea cu tronul românesc, de eră scos la mezat, acelaș lucru se petrecea cu scaunul mitropolitan, episcopesc și starețiile. Domnitorul aveă puterea de a-i depune pe acești înalți demnitari bisericești și a întări pe alții cari ar fi

¹⁾ I Eliade Rădulescu. George Lazăr.

dat bani ma mulți. De aci, schimbări cât mai dese, deci venit cât mai mare.

În afară de aceasta domnitorul eră moștenitorul firesc al mitropolitilor.

Aproape toți episcopii, și totdeauna mitropolitul, erau Greci veniți dela muntele Atos, sau de prin școalele grecești, Actul hirononiriilor, ca și toată slujba și toate rugăciunile, chiar pentru puținii Români, ce erau câteodată înălțați la acele demnități, se spuneau și scriau numai în limba grecească.

Învățământul, în întregime, eră grecesc. Doar la unele biserici de pe la țară, dacă se mai învăța, de către paracliseri, lecții de scriere și citire românească, cu oarecari rugăciuni religioase.

Și avuseseră darul, Grecii, prin puterea lor conducătoare în țară, să facă pe toți boerii și pe cea mai mare parte din clasa mijlocie, să creadă că adevărata instrucție nu se poate face în altă limbă decât în grecească.

„La răsturnarea regimului fanariot, mintea poporului românesc eră tot atât de înapoiată, cugetarea lui tot atât de neputincioasă ca și la introducerea lui în țările române, și a trebuit culturii naționale să înceapă iar dela primele elemente spre a-și face cale către regiunile superioare“

După cum în Ardeal, după legile lui Werbeöczy nu putea nimeni ocupă o dregătorie în stat, dacă nu aparțineă uneia din cele trei națiuni și patru confesiuni recunoscute în stat, între cari nu intrau Români, tot așa, un hrisov din 1745 dispunea în Muntenia că numai aceia să poată ocupă dregătorii publice care ar cunoaște limba grecească. Tot acel domnitor, Const. Mavrocordat, hotărăște trimiterea a 12 feciori de boeri la Veneția, în școala grecească de acolo, pe socoteala țării.

În Moldova, Ion Calimach, 1758—1761, spune într'un hrisov că: „și politicește și bisericește, de folos este învățătura, dar mai ales cea elinească, de unde ca dintr'un isvor celelalte toate au eșit“.

Prin urmare propaganda, în favorul limbei grecești, se făcea și se ordonă chiar de domnitor; iar exemplul îl dădeau, întâiu, domnitorul grec, și apoi, toți boerii Greci, sau Români grecizați, cari nici nu mai vroiau să vorbească altă limbă, chiar a-casă, de cât greceasca.

Consulul Lamarre serie: „aici domnește liniște, dar aceasta este liniștea, dacă nu a mormintelor, cel puțin a opresiunii, a mizeriei și a depopulării“.

Grecismul se înfipsese cu mii de ghiare în sufletul românului. Veneticii, cari ne năpădiseră țara vroiau să distrugă sentimentul național românesc, prin înlăturarea cu totul, a limbii românești, ba chiar prin disprețuirea ei, chiar de către Români. Și au reușit în bună parte.

Un scriitor italian, ce a călătorit prin țările românești, pe timpul Fanarioților, Del Chiaro, spune: „Nici un eveniment n'a exercitat o influență mai dezastruoasă asupra existenței politice a Românilor, de cât sistemul de guvernare ce introduseră acești Greci, când au fost puși la cârma țărilor române“.

„Câtă jale, zic, eră să auză norodul aceste neprețuite și dumnezești cuvinte într'o limbă ce nu o înțelegea; și în vreme ce bietul copil îngână aceste vorbe cerești, și părinții lui se îngânfau de bucurie de pelticirea acestei ființe nevinovate, etc.“
 „Câtă dar degenerație eră și în religie și în naționalitate când Românul ajunsese a avea drept fală a batjocori așa religia, nevrând să înțeleagă ceace îl povățuește ea, astupându-și auzul la glasul ei cel mântuitor puind într'adins a le vorbi într'o limbă ce nu eră a părinților lor și pe care nu o înțelegea...“, etc.

Tot consulul francez Lamarre scrie: „Provinciile acestea au mare nevoie de a fi guvernate altfel de cât sunt guvernate. Dezordinea, anarhia, furtul sunt aici la culme, mai ales din partea boerilor dela cârmă“. „Țăranii cer zilnic ajutorul consulului contra celor ce le fură ultima vacuță, ultimul miel, ultimul pui.“

„Totul eră degenerație și amorteală“.

Aceasta eră situația în țările române, aceasta eră ruina din Țara Românească, în momentul când Gheorghe Lazăr a sosit la București.

Ruină, din punctul de vedere al situației politice, fiindcă țara Românească eră considerată mai rău ca un pašalac turcesc; iar poporul românesc eră considerat ca slugile Grecilor și Turcilor. Ruină din punctul de vedere economic, fiindcă nimeni nu mai eră stăpân pe avutul lui. Turcii și Grecii luau dela cine vroiau, ce vroiau și cât vroiau. Chiar femeile și fetele erau luate și batjocorite, fără a se putea reclama, sau cere dreptate. Ruină din punctul de vedere al naționalismului: armata nu există, limba românească nu există, decât pela sate, în lungul brazdei calde a pământului, biserici nu existau. Naționalitatea eră pe trei părți ingenuchiată, dispărută.

În mijlocul acestei ruini și distrugerii organizate sistematic, a sosit salvatorul, mântuitorul și redeșteptătorul poporului românesc, genialul Gheorghe Lazăr.

* * *

Bibliografia asupra lui Gh. Lazăr este foarte redusă. Dacă D-nii profesori Bogdan Duică și Gh. Popa Liseanu nu și-ar fi dat osteneala să scoată la lumină multe documente acoperite de praful uitării și al necercetării, desigur că și azi încă am băjbăi în întuneric.

Cu ocazia comemorării morții de o sută de ani dela moartea marelui îndrumător național, s'a văzut, de către toți, dar mai ales de oficialitate, sărăcia în cunoștințele noastre despre viața lui Lazăr. Nu erau atunci publicate alte scrieri asupra lui Lazăr, de cât cele două mici lecturi, scrise de Petrache Poenaru și de Eliade Rădulescu. Prima, eră discursul de recepție, ca membru al Academiei române, al vrednicului elev și urmaș a lui Lazăr; iar a doua un articol al părintelui literaturii române Eliade Rădulescu, publicat în Curierul românesc, în anul 1830.

Cei doi domni profesori, distinși cercetători, și aleși Români, au pătruns în necunoscutul încălțit al trecutului și au dat la lumină două lucrări extrem de importante și de frumoase. Una din ele este o lucrare aleasă, originală, a d-lui prof. Bogdan Duică; iar cealaltă este o lucrare, în colaborare, făcută de ambii, în care sunt date la iveală în traducere, multe acte de prin vechile arhive nemțești și ungurești, scoase la lumină de către d-nii Avram Sădeanu, I. Lupaș, I. Mateiu, Horia P. Petrescu, etc.

Cam la atâta se reduce și azi bibliografia asupra lui G. Lazăr. Din ele am luat tot materialul de față.

1. Copil și școlar.

În comuna Avrig, de pe malul Oltului, din ținutul Făgărașului, s'a născut în anul 1779, iunie 5, copilul Gheorghe, din părinții țărani, Lazăr Gheorghe și Maria. La naștere, pe lângă numele de Gheorghe, i s'a dat și numele de Eustratie, pe care-l întrebuițează, adesea până mai târziu în viață.

Părinții lui Gheorghe erau simpli țărani, iobagi ca toți țărani din Ardeal, și legați, prin legile criminale ale lui Werbeöczy, de pământurile sasului baron de Brukenthal. Oameni, cu frica lui Dumnezeu, cu minte ageră, și cu destule cunoștințe despre trecutul nostru istoric. Gheorghe Lazăr, scrie, în anul 1808—9 dela Viena, părinților săi, o scrisoare în care le arată ce a spus el altora despre neamul românesc, că „se trage din Italia dela Rîm, de când cu Traian împăratul și cu Dacii, etc.” și că aceia au rămas mirați. Astfel de scrisori nu se pot scrie nici azi, de cât unor oameni cu oarecare pregătire, inteligență, necum acum o sută și treizeci—patruzeci de ani, unor țărani robiți.

În familia lui Gheorghe Lazăr, erau cinci copii, trei frați și două surori. Unul dintre frați a ajuns primar în Avrig, în anul 1823; iar sora sa, Ana s'a măritat cu preotul Ion Racotă,

din Avrig, preot cu deosebită cultură, și mult luminat, față de vremea de atunci.

Gheorghe Lazăr a crescut lângă casa părinților săi, pe malul Oltului, la poalele Carpaților, care-l despărțea de o altă țară românească, unde mergeau toți consătenii săi și alții de prin împrejurimi, cu carele încărcate cu fel de fel de lucruri de vânzare altora : brânză, blănuri, oale, ciubărie, etc. Acești călători aduceau cu ei, înapoi, banii câștigați, dar aduceau, ca povești, știri dela alți Români ce vorbesc aceeaș limbă și se închinau la fel ca ei.

Apoi, aci, la poalele munților, la poarta Turnului Roșu, se auzeau și se simțiau mai iute și mai ușor pulsul și vibrațiile celor ce se petreceau, bun sau mai ales rău, dincolo, în țară.

Copilul, cu ochi deștepți și scânteetori, auzeă și înregistră, și'n mintea lui, dar și'n sufletul lui.

Se pare că târziu, mai târziu ca alți copii, a intrat Gheorghe Eustratie, la carte, în școala satului, probabil îndemnat de cumnatul său preotul Racotă.

Școala românească din Avrig, școala trivială, — cea primară de azi — se pare că eră mai bună de cât cea săsească, mai bine condusă și într'un local mai bine îngrijit. În tot cazul, se pare că-i neîndoios, că tânărul copil Gheorghe Eustratie a urmat școala primară românească din Avrig, între anii 1791-1798. Deci, se pare, că el ar fi intrat în școala primară a satului cam în vârstă de 12 ani ; iar școala a urmat-o timp de șapte ani până a terminat tot materialul fixat în programul școlaeli, sau în programul de învățământ ministerial.

La vârsta de 19 ani, Gheorghe Eustratie, în toamna anului 1798, intră în gimnaziul catolic din Cluj.

S'au răspândit legende asupra copilăriei lui Gheorghe Lazăr, că el ar fi fost ajutat la învățătură cu banii baronului sas Bruckenthal. Din publicațiile recente, nu se adeverește nici unul din aceste basme. Credem, mai de grabă, că influență binefăcătoare a preotului Racota cumnatul său, a avut mare rol, tot așa ca și cumînțenia părinților lui Lazăr.

Se mai adaogă încă un fapt important, care, desigur că a influențat mult în bine învățământul primar, al lui Gheorghe Lazăr, și, apoi și restul învățământului. Cu câțiva ani înainte de a termina Lazăr școala primară, din Avrig, probabil pe la 1796, a venit acolo ca învățător Ion Barac, unul din cei mai cu carte învățători normalicești neunit din acea vreme. Acest învățător luminat și scriitor de frunte, pe acele timpuri între ai lui, a fost mai târziu legat strâns prietenește de Gheorghe Eustratie Lazăr. Este probabil că atunci când Barac a venit la Avrig, ca învățător, l-a cunoscut pe tânărul școlar copilandru, Gheorghe, în vârstă cam de 16 ani, și de care s'a legat sufletește,

văzându-l deștept și cuminte, mai ales că diferența de vârstă între ei nu era de cât numai vre-o 3-4 ani. Dela tânărul învățător Barac, este probabil, că Gheorghe Lazăr a primit multe îndrumări bune, pentru învățătura sa în viitor.

Ori cum ar fi, Gheorghe Eustratie Lazăr, ajunge în toamna anului 1798 la Cluj și-l găsim înscris în liceul Catolic, ca extern, în anii 1799-1801, adică timp de trei ani ; după care trece pentru un an, în 1802, la Sibiu, la liceul catolic, și se înapoiază, apoi, iarăși, la Cluj pentru alți patru ani.

Faptul că era „extern“ ne arată, până la evidentă, că bietul copil de țaran român, de țaran iobag și rob, trăia pe socoteala redusă a părinților săi, și probabil și cu binevoitorul sprijin material al cumnatului său, preotul I. Racotă, și poate și al prietenului său, învățătorul I. Barac. În nici un caz — de altfel nici nu se constată — cu sprijinul lui Bruckenthal.

Aceasta a fost o legendă !

Din cercetările făcute de d. I. Mateiu, în matricolele liceului piarist din Cluj și din Sibiu, se constată, an cu an, tot mersul învățământului în acel liceu, ca și în acela din Sibiu. Din tablourile, extrem de interesante și de instructive, alcătuite de domnia-sa, se constată :

1) Că Gheorghe Lazăr a urmat regulat la școală, la liceu, între anii 1799—1805 ;

2) că a obținut, aprențieri foarte frumoase, cu adnotarea de eminent, ba a fost și întâiul eminent ;

3) că a fost trecut, în matricole, ca fiind catolic, iar altădată ca unit, deși el a fost și a rămas totdeauna creștin-ortodox răsăritean ;

4) că a putut, ca o mare favoare, și cu totul excepțională, să treacă peste o clasă în liceul piarist din Sibiu, adică în loc să facă mai întâiu clasa cea inferioară — prima humanitate, — i s'a admis să o facă, dela început, clasa secundară, — superioară. Aceasta era o mare favoare, cea ce nu se obișnuia, și care ne îndreptățește să credem că i s'a acordat numai ca o răsplată, față de rezultatele strălucite ce le obținuse până atunci. Poate, tot pentru acele rezultate strălucite, a putut, mai târziu, la Viena, să capete bursa împărătească, ceea ce, asemenea, nu era lucru ușor.

5) Că Lazăr a urmat și terminat în doi ani filosofia, în afară de celelalte cursuri, și doi ani de drept — natural și civil.

Fată de rezultatele strălucite ale tânărului Gheorghe Lazăr, vicarul ortodox dela Sibiu, care urmărea de câtvă timp pașii acestui tânăr ce se ilustră între ceilalți colegi, îl recomandă și obține pentru el, dela împăratul, o bursă, pentru a putea merge la Viena, unde să facă studii teologice.

Este extrem de interesant modul cum s'a putut obține o favoare atâta de înaltă, și merită să fie cunoscut de toată lumea.

Raportul cancelariei aulice transilvane din 1806, către împăratul, spune :

„Fiindcă studentul în drepturi (studiosus iuris), care petiționase, este, conform atestatelor alăturate și descrierii sale din partea vicarului și președintelui consistorial, de cel mai bun talent și moralitate, și în studii obținând clasa primară cu distincție și fiindcă la puține persoane de ritul acesta se găsește calitate așa alese, în sfârșit fiindcă se deobligă a instrui, după absolvirea studiilor sale teologice, candidații la preoție în științele de lipsă pentru păstoria și ocuparea oficiului preoțesc și a prestă și alte servicii la consistoriul de ritul neunit, merită această persoană să fie neapărat ajutorată în intenția și râvna sa mare. Etc. etc.”„Cancelaria e de părerea ca, conform propunerii guvernului, Majestatea Sa să binevoiască a încuviința studentului Gheorghe Lazăr un stipendiu anual de 200 fl. din fondul sidoxial pentru învățarea studiilor teologice, pe lângă îndatorirea propusă”.

Pe acest raport, împăratul Francisc pune rezoluția: „Propunerea cancelariei obține aprobarea mea”.

Prin urmare : a) Studentul în drept, dela liceul catolic din Cluj, Gheorghe Lazăr, a făcut o petiție către cancelaria aulică transilvană, ca să i se dea o bursă pentru a merge la Viena, să studieze teologia. În petiție s'a obligat să fie, apoi profesor candidaților la preoție și să mai facă și alte servicii la consistoriul neunit. b) Relațiile ce le ia cancelaria aulică, dela vicarul episcopesc din Sibiu, și dela liceul catolic din Cluj sunt cu deosebire de favorabile, lui Gh. Lazăr, arătându-l „de cel mai bun talent și moralitate și că a obținut clasa primă cu distincție, și se mai arată că la puține persoane de ritul neunit „se găsește calitate așa alese”.

Împăratul aprobă, și cu începere din anul 1806, adică după terminarea liceului catolic din Cluj, tânărul Român, de religie neunit — creștin ortodox răsăritean — urmează cu mare sârguință studiile teologice la Viena.

2. Student și teolog.

Lazăr Eustratie a plecat la Viena în anul 1806, după obținerea înaltei aprobări, pentru bursa solicitată.

Gheorghe Lazăr urmează, fără întrerupere, studiile teologice, la Viena, timp de trei ani, 1806—1809. În petiția sa, prin care cerea o bursă, își luase ca prim angajament, că terminând studiul se obligă „să fie profesor candidaților la preoție”. În această primă direcție își îndreptă el primii săi pași cercetători de știință. Dar, aceasta nu eră de ajuns pentru un „încetător de știință”, cum eră Gheorghe Lazăr. El nu are odihnă

și răscolește bibliotecile, și cercetează scrierile, diferitelor publicații literare.

Timpul liber îl întrebuință scriind lucrări originale sau traduceri. Una din primele sale lucrări este : învățătura ortodoxă a lui Platon, arhiepiscop de Twer, din Rusia pe Volga. Platon trăise în anii 1737-1812, și fusese numit de Ecaterina II-a ca învățător de religie, copilului său Paul Petrovici. Această lucrare fusese tradusă în mai multe limbi — latinește, franțuzește, grecește, bulgărește, nemțește, sârbește, etc.—ceia ce dovedea frumusețea ei, ca și necesitatea de a fi citită de cât mai mulți creștini. Lucrarea, în sine, eră, mai mult un povățuitor, un îndrumar religios ortodox și politic, scris de învățatul Platon arhiepiscopul de Twer, pentru elevul său Paul, destinat a ajunge împărat, cum a și ajuns.

O altă lucrare, cu deosebire de interesantă și de morală, a fost o traducere după „Sittenbüchlein für Jugend”. Apoi, curând, termină traducerea povestirii lui Octavian împăratul și a soției și copiilor lui. Această lucrare, cu deosebire de morală, a și fost publicată la Pesta.

În afară de aceste lucrări de interes general, Lazăr scrie și cărți pentru școală : „o pedagogie, după Salzmann, o geografie matematică, o istorie a lui Ion Moritz și a copiilor săi” și „teologiae dogmaticae institutiones”.

Intr'un raport, al cancelariei aulice, către împăratul, relativ la timpul întrebuințat de Lazăr la Viena, se spune, între altele :

„Cancelaria observă, că ea nu poate apretia traducerile lui Lazăr, fiind scrise în românește, dar dovedesc, că Lazăr în Viena n'a petrecut de geaba”.

Noi spunem, din câte s'au putut găsi, că nu numai că nu a fost „petrecut degeaba”, ba, din contră, că timpul a fost mai mult de cât folositor întrebuințat, atât pentru îmbogățirea cunoștințelor lui, cât și pentru ale altora, în special pentru poporul românesc, prin lucrările scrise de el în limba românească.

„Una din cărțile cea mai citită și cea mai favorită ale lui Lazăr, a fost biblia, pe care a cumpărat-o în mai multe ediții, catolice și protestante și în mai multe limbi: grecește, latinește, nemțește, și chiar ebraică, iar pentru înțelegerea mai bine a ei, și-a procurat și dicționare speciale”.

Pe când eră Lazăr, în Viena, Napoleon urcă vertiginos drumul gloriei nepieritoare. În 1809, se apropiă pentru a doua oară de marea capitală a imperiului.

De data aceasta Viena vrea să se apere, nu ca în 1805, și de aceea cheamă la lucru toată populația validă din oraș. Mii de tineri lucrau la șanțuri și întărituri, printre cari erau mai bine de o mie de studenți. Printre ei se află și Lazăr. Prin urmare frigurile războiului au trecut și peste tânărul teolog.

care-și părăsise preocupările intelectuale și ajută la apărarea capitalei unei țări în care poporul, din care făcea parte, era rob.

Se pare că Gheorghe Lazăr a fost întrebuințat nu numai pentru lucrul pământului, săpat și cărat, ci pentru lucrări topografice, fiindcă era priceput și la astfel de lucrări ingineresti.

După încheierea păcii, din octombrie 1809, s'a înapoiat și Lazăr, în Ardeal, la Sibiu. Luna decembrie îl găsește la Sibiu.

Guvernul din Transilvania, în urmă cererii consistoriului neunit, — greco-oriental român — din Sibiu, și conform ordinului cancelariei aulice din Viena, l-a trimis la Carlovitz, la mitropolia sârbească, cu o scrisoare de recomandație, a consistoriului, ca să facă acolo studii teologice ale ritului neunit, să învețe dogmatica și leturgia bisericii ortodoxe, și să fie hirotonit preot.

În Carlovitz, mitropolit sârbesc era Ștefan Stratimirovici, în vârstă de vre-o 52 de ani, deci aproape îndoit de cât Lazăr, care n'avea decât 30 de ani. Stratimirovici era reputat de om cu o cultură aleasă, în filosofie și în cunoștințele juridice, dar ortodox încarnat și în special Sârb neînduplecat. El avea, sub autoritatea lui bisericească, toată biserica românească neunită — creștină ortodoxă răsăriteană — și nu de mult, abia de vreo 20 de ani, în 1790 când a fost ales ca arhiepiscop, ceruse ca întreg Banatul să fie sub supremația lor bisericească și să fie organizat în vederea expansiunii sârbești spre estul și nordul Ungariei, în inima poporului românesc din Ardeal.

„În fața acestui bărbat se ivește, într'o bună dimineață, un fost școlar al școalelor catolice distinse, căci toate fuseseră distinse; și școlarul vorbește astfel, încât mitropolitului i se pare că aude din el „indiferentism și răceală către religiunea greco-neunită”. Imediat mitropolitul inchipui o primejdie care ar amenința biserica sa, dacă străinul ar fi înlesnit să ajungă chiar episcop. Și se hotări să-i închidă drumul către demnitățile la care străinul aspiră. Dacă St. Stratimirovici nu ar fi lucrat așa, nu ar fi fost el însuș, adică: omul reprezentativ al unui popor și al unui principiu cald simțit de acel popor. Urmările au fost rele pentru Lazăr, pentru biserica ortodoxă-română; dar despre ele nu Stratimirovici era dator să judece și să decidă”.¹⁾

În fața mitropolitului sârbesc a suferit Gheorghe Lazăr prima înfrângere în viață. A fost înlăturat dela hirotonire, nu a fost primit la studii teologice ortodoxe și înapoiat Sibiului cu o scrisoare observatoare către consistoriu, „că la primirea persoanelor în statul preoțesc să fie cu toată atențiunea”.

Lazăr, îndată ce a ajuns la Sibiu, predă scrisoarea în mâna

¹⁾Bogdan Duică. Gheorghe Lazăr, pag. 45.

guvernatorului și, apoi, pleacă imediat la Viena pentru a se plânge împăratului, care a fost atâta de binevoitor față de el.

Împăratul poruncește să i se facă un raport amănunțit asupra celor întâmplate. Este extrem de interesant, pentru cunoașterea vieții lui Gh. Lazăr, raportul cancelariei aulice, către împăratul, în această privință. Dau aci, numai, părți din acel raport, deși, raportul în întregime este de o importanță capitală :

„Mitropolitul aduce, referitor la refuzare, următoarele motive : Lazăr aspiră la o demnitate mai înaltă preotească, deci ar trebui să fie instruit cu cea mai mare îngrijire în dogmele religiei sale. Primi, însă, o educație cu totul întoarsă. Adică învătă studiile teologice la o universitate catolică și ar vrea acum, ca și în trecut să-și însușească dogmatica și leturghia neuniților. Cum și-ar trimite catolicii studenții lor în institute protestante pentru educație ?”

„Contra lui Lazăr se ivește o bănuială indoită : odată se numește el în cartea de botez Eustratius, în atestatele școlastice și de consistoriu, Gheorghe; apoi în atestatele școlastice figurează ca greco-catolic. La aceasta se adaogă și aceea că Lazăr, în convorbirea sa avută cu el asupra religiei ar fi trădat un indiferentism și o răceală către religiunea greco-neunită“.

Acestea ar fi motivele arătate de mitropolit, pentru cari Lazăr n'a fost primit să urmeze dogmatica și leturghia bisericii ortodoxe și nici n'a fost primit la hirotonisire.

Argumentele sunt atâta de slabe, încât însuș cancelaria aulică, în raportul către împăratul, le sfărâmă, pe fiecare, în parte, cu mult succes. Așa, între altele, se spune, în acel raport : „toate acele motive sunt inadmisibile“.

1. „Fie că e obiceiul între Valahii din Ardeal să-și ia alte nume de cât cele primite la botez. Lazăr din greșeală e indus în atestatele școlastice, ca unit, și se desmintește îndea-juns prin aceea că consistoriul neunit și președintele acestuia, vicarul general Huțovici, a recomandat pe acest tânăr pentru primirea unui stipendiu din fondul sidoxial.

2) „Atât în Sibiu, cât și în Cluj, unde Lazăr studiază în școli catolice precum și în Viena, există biserici neunite, pe cari acesta le-a putut cercetă.

3) „Nu se poate crede despre profesorii din Carlovitz că afară de limbile slavone nu vorbesc și limba latină, germană ori franceză. Ei ar fi putut deci împărtăși lui Lazăr instrucția în vreuna din aceste limbi.

4) „Prin împrejurarea că Lazăr a ascultat filosofia în Cluj, iar teologia în Viena, încă n'a încetat să fie greco-neunit, căci dacă cineva s'a făcut cunoscut cu principiile unei alte religii numai de dragul științei, nici decum nu poate fi urmarea că ar trebui să le și recunoască, părăsindu-și religia sa.

5) „E foarte bătător la ochi că mitropolitul nu voi să pri-mească pe Lazăr tocmai pentru cultura sa prea înaltă, pe ceea ce la primire ar trebui să se pună temeiul.

6) În sfârșit, chiar așa de puțin se poate înțelege, pentru că unui greco-neunit nu-i ertat nici să cunoască dogmele religiei catolice, poate pentru aceea, ca să țină neuniții și pe mai de-parte în neștiință adâncă.

Gheorghe Lazăr, însă, în petiția sa către împăratul, arată și alte puncte, pentru care a fost respins dela hirotonie.

Întâlnirea între mitropolitul sârbesc, ireductibil, și între tânărul învățat Român, ce aspiră la o înaltă treaptă bisericească, în biserica românească, a avut o durată mai lungă ca de obicei. Convorbirea a avut formă unui examen de cunoștiințe și de conștiințe. Se pare că la toate întrebările puse de Stratimirovici, răspunsurile lui Lazăr au fost rezezi și puternice, atâta de puternice încât, de mai multe ori, mitropolitul eră încurcat. O cultură prea înaltă, un curaj ce nu se preă. văzusese la un neunit, o minte ageră, care știa să deă răspunsuri fără nici un înconjur și fără replică, l-a făcut pe Sârbul Stratimirovici să vadă în Lazăr un răsvrătit în contra stăpânirii dogmatice sârbe, asupra bisericii românești. „Răceala în convorbire” de care se plânge Stratimirovici, că ar fi observat-o la Lazăr, în timpul convorbirii despre religie, nu poate fi decât numai o insinuare, cu nimica probată, de altfel ca și toate celelalte acuzări. Nu ar rămâne în picioare, din toate acuzările, de cât că eră prea învățat, că aspiră la trepte înalte bisericești, și că eră necăsătorit, tot așa ca și aceea că nu cunoștea limba slavonă.

Cu aceste motive, singurele adevărate, căci toate celelalte, le-a răsturnat însuș cancelaria aulică în raportul său către împăratul, a fost respins Lazăr.

Raportul se încheiă cu : „După ce Lazăr, între astfel de împrejurări, nu poate fi trimis iarăș la Carlovitz, fără a-l expune la multe neplăceri... etc.“, „propun a fi trimis în Bucovina, episcopului Vlahovici pentru a-l hirotoni, și pentru acest scop să i se facă o bursă de 400 fiorini pe an, și 200 fiorini pentru drum, până în Bucovina“.

Cum, însă, în acest timp, s'a făcut alegerea noului episcop al Ardealului, în persoana lui Vasile Moga, împăratul a hotărât ca Lazăr să nu mai meargă în Bucovina, ci la Sibiu, și să i se facă cunoscut, aceluia, înalta hotărîre a împăratului.

Lazăr, și-a continuat, apoi, studiile, la Viena, în tot timpul anului 1810, urmând teologia pastorală și paleologia ; iar la sfârșitul anului, cere, prin raport către cancelaria imperială, cu insistență „să i se deă o funcție în Patrie spre a-și pune în aplicare rodnică științele sale de specialitate, câștigate în cursul unui studiu de 19 ani”.

În 14 martie 1811, împăratul iscăli ordinul, prin care Lazăr se înapoia la Sibiu.

Aci în Sibiu, sub stăpânirea directă a noului episcop Vasile Moga, ales și întărit la sfârșitul anului 1810, Gheorghe Lazăr a început să predea cunoștințe teologice aspiranților la teologie, în școala ce trebuia să fie numită mai târziu seminar. În această calitate, el intră și în consistoriu sub președinția episcopului.

Dacă locul de episcop al bisericii românești neunite din Sibiu nu mai era liber, calea tot nu era de tot închisă, lui Lazăr, de a ocupa, cândva, un asemenea loc, pentru binele neamului din care el a ieșit. Doar pentru această și-a lăsat el studiile juridice, care-l atrăgeau foarte mult, și a îmbrățișat, cu toată căldura, pe cele teologice, pentru ca să fie în stare să ajute, cu mai multă putere, pe robiții săi frați Români.

Mai era o mică nădejde : scaunul episcopesc din Arad, care era vacant de atâția ani. De ce nu i s'ar da lui ? Avea doar toate drepturile .

Și aci, după cum vom vedea, ca și întâia dată la Carlovitz, influențat cea puternică a mitropolitului Stratimirovici l-a înălțurat pe Lazăr, pe cel mai capabil Român, din acele timpuri, de a ocupa scaunul episcopesc din Arad, deși a avut o recomandare destul de puternică și de favorabilă, chiar dela guvernatorul Ardealului Gh. Banffy.

Între timp, însă, Gheorghe Lazăr, se apucă serios de munca sa de profesor catehet al candidaților la preoție. Munca era cu atâta mai grea cu cât cei veniți să-l asculte erau cu totul înapoiați în orice cunoștințe intelectuale. Gheorghe Lazăr a trebuit, deseori, să înceapă cu mulți dintre ei, lecțiile de citire și de scriere, căci nici aceste lucruri nu le știau.

„Intr'una din zile, venind la Lazăr în școală câțiva săteni, cari aveau candidați de preoți la învățătură, îi prezentară reclamațiunea ce făcuseră la vlădica, plângându-se că pățimesc din lipsa de preoți pe la biserici, din cauza întârzierii, ce se face la școală, de a se elibera candidaților atestate de capacitate pentru hirotonire”.

„Văzând această reclamațiune și mai ales apostila ce pusesse vlădica pe dânsa, cu admonițiuni către profesori, cari priveau pe însuș Lazăr, acesta se turbură foarte și adresându-se către petiționari, în fața tuturor le zice : „Auziți oameni buni ! Dumneavoastră mi-aduceți în școală numai niște bucheri, bușteni întunecați, și-mi cereți să-i liberez mai curând, să fie și mai neciopliți. Apoi, bunii mei creștini ! D-voastră știți că preotul este facla ce trebuie să lumineze pe om în toate căile sale ; la el alergăm să aline durerile sufletești ; el trebuie să ne îndulcească amărăciunile vieții din lumea această. Dar ca să fie un preot astfel, trebuie să fie luminat, și lumina

numai prin învățătură se poate dobândi. Așă, dragii mei, dacă sunteți creștini buni, lăsați să invețe carte cumsecade pe oamenii care voiți să-i aveți preoți cu sufletul și cu inima : nu trimeteți la vlădica să popească numai niște vite necuvântătoare".¹⁾

Această ieșire, chiar violentă, a lui Lazăr, ajunse la urechile episcopului Moga, care a luat vorbele aspre ca și cum i-ar fi fost adresate lui direct. Bineînțeles au urmat discuțiuni, acuzări, incriminări, la cari Lazăr a știut să răspundă tot așa cum a răspuns și lui Stratimirovici, la Carloviț.

Spre sfârșitul anului 1811, lui Lazăr i se făcuse dor de altă lume, și plecă la Brașov, la vechiul său învățător din Avrig, apoi prieten și povățuitor Ion Barac care, între timp, trecuse la Brașov ca învățător. Vroia omul să găsească pe cineva căruia să-și desvăluie sufletul și să-i ceară un sfat. Poate, cu acea ocazie, ar fi găsit și altceva de lucru, să mai câștige ceva bani, ca să-și poată ține zilele. Pe acel timp, leafa ce i se dădea la Sibiu era plătită în bilete de bancă cu valoare redusă, din cauza falimentului statului. N'ajungea, ce luă, nici pentru hrană.

Episcopul Moga, care nu pândea de cât ocazia de a lovi pe acel ce știă să vorbească atâta de frumos și de temeinic, profită de ocazie și inscenează o faptă gravă bisericească, din plecarea fără voe a lui Lazăr. Pentru a-și arăta și activitatea și puterea, se plânge guvernatorului Ardealului că subalternul său a plecat dela serviciu, fără voe !? Au urmat, firește, ordine peste ordine, și în sfârșit, fugarul !? Lazăr a fost ridicat și adus cu forța iarăși la Sibiu, în ianuarie 1812, la școala ce rămăsese fără el.

Desigur, și de data asta, ca și altădată, explicațiile și discuțiile trebuie să fi fost înghițite în sec de către episcopul Moga. Gheorghe Lazăr, păstrând respectul cuvenit, trebuie să fi aplicat, de multeori, fierul roșu pe fruntea episcopului.

Altădată, într'o predică, în biserică, a spus, între altele : „că precum e adevărat că Românii au datoria de supunere către împăratul lor, nu e mai puțin adevărat că au și drepturi a fi ocrotiți de guvern, deopotrivă cu ceilalți supuși ai împărăției. Dacă ar întrebă cineva, ce au dobândit Românii dela împăratul spre răsplată pentru credința de care i-au dat destule probe, chiar cu vărsarea sângelui lor la diferite împrejurări grele, este dureros a afla că Românii au rămas ca și mai înainte, numai cu datoria de supunere, iar dreptul de cetățeni le sunt încă negate".¹⁾

Episcopul Moga ce era față, în biserică, la această predică,

¹⁾ P. Poenaru. Gh. Lazăr, pag. 21-23.

¹⁾ P. Poenaru. Gh. Lazăr, pag. 28.

a chemat în altar, pe Lazăr și i-a făcut aspre observații. Desigur și Gheorghe Lazăr n'a rămas dator !

În astfel de atmosferă apăsătoare și tensiune încordată, mergea Lazăr, în mod hotărît, spre prăbușirea și planului său de a ocupa, cândva, tronul episcopiei de Arad, vacant de ani de zile.

Lazăr, totuș, se gândea serios la acel loc. Pentru a arăta superiorilor săi cum își întrebuințează timpul, și cu ce își ocupă mintea, în orele libere, și deci meritele lui pentru un loc mai înalt, el înaintează în anul 1814, luna octombrie, o cerere episcopului Moga, prin care se rugă să i se dea aprobarea de a tipări traducerea sa din arhiepiscopul Platon. Moga, fără nici o explicație, refuză aprobarea. De ce ? Cine-ar putea-o spune ?

În anul 1815, în luna martie, Lazăr înaintează prin guvernul local, pentru aprobare, un curs de geografie a Transilvaniei. Lemenyi, canonic, pus de guvern să cenzureze lucrarea, opiniază foarte favorabil. Guvernul o trimite, recomandând-o, episcopului Moga. Aci s'a îngropat !

În acelaș an, peste o lună, în aprilie, el prezintă o a treia lucrare, o gramatică română-germană. Guvernul, procedează la fel ca mai sus ; iar Moga, tot la fel. Manuscrisul dispare !

Unul eră Moga, iar celălalt Lazăr ; unul trăia făcând umbră, de geaba, pământului, iar celălalt trăia muncind, chinându-și trupul, dar înălțându-și sufletul și mintea. Moga a domnit în scaunul episcopesc din Sibiu, aproape 35 de ani, dar a murit pentru totdeauna ; Lazăr a trăit numai câteva clipe, dar trăește și va trăi etern, și din ce în ce mai strălucitor, în inima și mintea întregului neam românesc. În timp ce Lazăr abia avea pe ce să doarmă și ce să mănânce ; Moga dormea în jețul său îmbrăcat în mătase. De ce vroia să-l deștepte, din somnul său, acest tânăr neastâmpărat și cu ochii fulgerători ? Ce avea cu el, acest copil de țăran ? După plecarea lui Lazăr din Sibiu, a dormit Moga treizeci și atâtea de ani, în tihnă, de a înțelenit tot sufletul poporului românesc !

Guvernul imperiului a hotărît că în toamna anului 1815, să se facă alegerea pentru ocuparea scaunului de episcop din Arad.

Gheorghe Lazăr, deși vedeă bine că șansele îi sunt cam reduse, totuș, nu se dădă bătut fără luptă. El ceru guvernului, dreptul său, de a fi candidat.

Gubernatorul Ardealului Banffy, în înțelegere cu episcopul Moga, propune la episcopat doi candidați. Unul din ei eră fostul vicar Nicolae Huțovici, cel care a susținut pe Lazăr în cererea pentru bursa de teologie la Viena ; iar altul eră însuș Gheorghe Lazăr, profesorul catehit al candidaților la preoție. În raport se spuneă, între altele : „amândoi fac parte din cler și sunt necăsătoriți”.

Ce l-a îndemnat pe Banffy și mai ales pe Moga să facă această propunere este greu de știut. Poate singurul fapt, că Lazăr, cât a stat la Viena, s'a bucurat de sprijinul împăratului și de toată bunăvoința lui, și nu vroiau ei, acum, să stea în contra voinței prea înalte. Pe sub ascuns, însă, vor ști ei să tragă sforile ca nici Huțovici, dar mai ales Lazăr, să nu iasă la suprafață. Eră altul destinat a ocupa scaunul episcopesc din Arad, un protejat al mitropolitului sârbesc Stratimirovici. Acolo, în acel loc, la Arad, le trebuiau Sârbilor, un Sârb, sau un sârbizat, nu un Român, și mai puțin încă un Lazăr.

Un dușman înverșunat a avut Lazăr pe Haines fost protopop în Brașov al bisericii neunite, care, acum în urmă, dela anul 1809, trecuse la Sibiu ca director al școalelor neunite din principat, și membru în consistoriul episcopesc al Sibiului, unde a fost și Lazăr începând din sfârșitul anului 1811.

Încă din 1810, curând după venirea lui Haines la Sibiu, ca director, a început lupta sa în contra lui Lazăr, mai ales după înfrângerea acestuia la Carloviț. Nu-i exclus că Haines să fi slujit de unealtă sârbească, întrucât se știe că el eră creațiunea episcopului G. Adamovici, care-l numise administrator al bisericilor române din Brașov. „El eră mândru, îndărătnic și sgârcit”, deci, în fața lui Lazăr cel învățat, el se simțea micșorat.

Oamenii mici la suflet și slabi la minte, sunt plini de ură față de semenii lor, cari pot să-i umbrească !

Gh. Haines a luptat, în modul cel mai violent în contra lui Gh. Lazăr și mai ales pe timpul alegerii pentru episcop. Insuș vicarul Huțovici, spune că în 1810, numitul Haines făcuse o pără în contra teologului Lazăr, pe care vroia să o trimită, prin consistoriu, cancelarului aulic, la Viena, contele Teleki. Consistoriul s'a opus ; dar „Haines totuș a trimis-o direct la Viena, deși băjbăia de expresiuni jignitoare față de legile Patriei, ordinile guvernului și față de nevinovatul Lazăr”. Așa se exprimă chiar vicarul episcopesc Huțovici și aceasta îi face mare cinste, cu atât mai mult cu cât în 1815 îl aveă pe Lazăr contracandidat la scaunul episcopesc din Arad. El îl vedeă și-l știă pe Lazăr nevinovat și o spuneă în gura mare ca să o afle toată lumea.

Haines, în această supremă luptă, s'a găsit alături, și poate și sub ordinea mitropolitului Sârb Stratimirovici care-și aveă și el candidatul său, un Român, ce-i drept, dar sârbizat, pe Nestor Ioanovici, care a și fost ales.

Lazăr a fost înlăturat și de data asta, dela un loc înalt ce i se cuvenea lui și numai lui. Eră o înfrângere dureroasă, a doua, în timp de cinci ani, după aceea dela Carloviț.

Cinci ani a avut Lazăr, în fața ochilor minții lui, scaunul de episcop al bisericii românești, din Aard. Cu tot sufletul s'a

pregătit el pentru posibilitatea de a-l ocupa vreodată, acest scaun, nu pentru el, ci pentru biserica românească; nu pentru binele lui, ci pentru binele popului ce suferă atâta.

A fost o mare deziluzie pentru acela ce crezuse o viață întreagă, cu toată puterea, în puterea dreptății.

De acum încolo el eră pierdut pentru Românii din Ardeal: pierdut pentru biserica românească abia tolerată, din ingenuchiatul Ardeal.

Din omul de ordine, deși vorbea deschis oricui, a ajuns un revoltat, un răsvrătit. Iși croia, acuma, singur, drumul pentru plecare dintre ai lui, poate, fără să-și dea seama. Sufletul neamului îl chema în altă parte unde eră, poate, nevoie mai urgentă și mai mare, de el. Pentru Ardeal eră altul destinat să scoată din robie poporul lui Dumnezeu.

În acelaș an, în care Lazăr eră înlăturat dela scaunul episcopesc. Napoleon debarcă pe coasta Franței, revenind din insula Elba, și intră triumfător în Paris.

Întreaga Europă se clatină, Prusienii și Germanii se cutremură! Numai Gheorghe Lazăr, ca exponent al Românilor și al revendicărilor drepte, jubilează! Ah! de-ar veni corsicanul a treia oară la Viena!

Napoleon își strânge armatele, fostele lui armate cu cari cutreerăse, victorios, o lume întreagă, și merge în contra dușmanilor.

La Sibiu, populația săsească și ungurească comentează în gura mare evenimentul și insultă, bineînțeles de departe, pe Napoleon. Într-o grădină publică, local de petrecere, cu bere, vin și cârnați, Sașii și Ungurii, încălziți de patriotismul lor de stăpânitori ai robilor, dar mai ales de berea și vinul ce curgea mai ușor de cât sângele lor, strigau, amenințau, insultau și arătau pumnul împăratului Napoleon! Pe când eră înverșunarea lor, ca și petrecerea, mai în toiu, pe când strigau cât îi luau gura: Jos Napoleon! Afară cu el! deodată se aude o voce de tunet, și care domină pe a tuturora, celor așa de bine dispuși, strigând, ca un ecou venind din slavă: *Trăiască Napoleon Bună-Parte!*

Eră Gh. Lazăr, care, urcat pe o masă, strigă, înfruntă și fulgeră, cu ochii săi de foc, sutele de bine dispuși oaspeți conșternți. El reprezintă, în acel moment gândul și sufletul întregului popor românesc ingenuchiat și robit de o mie de ani. În acest strigăt se concentrăse toate suferințele unui popor, dar și toate speranțele lui în zile mai bune, prin libertate!

Această întâmplare, a fost hotărîtoare!

Episcopul Moga, ajutat și de hainul Haines, și de toți cari în fața lui Lazăr își vedeau micimea lor, a făcut raport guvernatorului; iar acesta, mai departe, cancelariei aulice, care cercetează faptele. La 15 septembrie 1815, cancelaria aulică înain-

tează împăratului un raport, cu propunerea formală de destituire. În acest raport sunt date lui Lazăr, multe și urâte epite ca : „neastâmpărat, pornit spre excese, nesocotit, arogant, clocitor de mânie, nesupus, neglijent, cu o neîmpăcată pornire către patima beției“. Apoi este acuzat și de crime politice, fiindcă a simpatizat cu Napoleon. Conte Teleki spune în raportul său, între altele : „e nevoie ca acest profesor nevrednic, cu totul degenerat și nepotrivit în postul său de îndrumător al unui popor înapoiat, să fie suprimat fără cruțare. Măsura aceasta se impune tocmai în urma descoperirii cugetării echivoce a lui Lazăr, care-l arată ca un om primejdios“.

Guvernul ardelean primește tocmai la 22 martie 1816, ordinul cancelarului aulic, Teleki, prin care Gh. Lazăr, prin înalt ordin împărătesc, a fost destituit din funcția de profesor ; iar cancelaria Transilvaniei, comunică episcopatului, destituirea lui Lazăr, la 13 april 1816.

În acelaș timp poliția a primit ordin să urmărească, neînțecat și cât mai de aproape, toate mișcărilor lui Lazăr, „deși eră amovat din postul său de profesor“.

Lazăr plecă la Brașov la prietenul său Ion Barac. Aci, prin intermediul lui Barac, intră profesor la copiii boeroaicei Bărcăneasca, ce-și petrecea vara adesea la Brașov. Cu această familie a trecut Gh. Lazăr în țară, și a mers la București.

3. Profesor. Patriot. Indrumător.

Gheorghe Lazăr plecă din mijlocul poporului românesc, al Ardealului rob, ingenuchiat și sărăcit și veni în mijlocul poporului românesc, din Muntenia, jefuit, amortit, și pe trei părți desnaționalizat. În Ardeal, este drept, poporul abea tolerat, vorbea românește, aproape în toate cercurile lui ; în Muntenia limba oficială a statului eră limba grecească, întrebuințată în toate actele statului, de toată boerimea și negustoriimea, ba chiar la țară începuse, să prindă rădăcină. În Ardeal biserica eră abia tolerată, tot așa cum eră și întreg poporul românesc ; în Muntenia este drept că poporul românesc nu eră numai tolerat, ci eră în țara lui, dar eră ca și inexistent, ca naționalitate, supt până la măduva oaselor și istovit până la ultima suflare. În biserică se vorbea, cântă și slujea numai în grecește și oricui, dintre Români, le venea mai ușor să zică „Kirie eleison“, de cât „Doamne miluește-ne“.

Limba românească eră pierdută și înlocuită cu greceasca, iar religia grecizată ; deci naționalitatea eră ca și pierdută.

Lazăr știă unde merge și ce găsește acolo. Știă, în primul rând, că grecismul își înfipse adânc ghiarele-i veninoase, otrăvitoare în carnea și sufletul bietului popor românesc. Știă

aceasta foarte bine și avusese ocaziă să vadă efectele grecismului chiar în Ardeal, în poarta țării, și desigur, că primise lămuriri destule, în această privință, dela prietenul său Barac instalat, acolo în Brașov, de atâția ani.

Grecii pătrunseseră și în Ardeal. După ce cuceriseră și îngenuchiaseră principatele românești de dincoace de Carpați, eră și natural ca tendințele lor să meargă, acum și în inima Ardealului. Ei au și pătruns, pe trecătorile mari, până la Sibiu, dar mai ales la Brașov unde au înființat și o școală grecească ce eră mult mai bine și mai complet dotată de cât umila școală românească.

„Prin anii 1797-1800 Grecii din Brașov deslântuiseră o luptă contra limbii românești“¹⁾.

Luptă fu înverșunată iar guvernul, pentru a împacă lucrurile, a cerut Românilor să arate fiecare cu cine vrea să fie, cu preotul grecesc sau cu cel românesc. Deși marea majoritate a rămas cu preotul românesc, totuș Grecii au reușit să ocupe biserica și școala, mai ales că banii unui mare negustor grec au ajutat mult la soluționarea, în acest sens, a problemei. Partea cea mai dureroasă a fost că Grecii s'au instalat în biserica cea mare, fostă românească, iar Românii fură împinși la marginea orașului, pe la mahala. Gheorghe Lazăr, de sigur, cunoștea toate acestea, de pe când eră la Sibiu, profesor și membru în consistoriu, precum și din cele spuse și arătate de Ion Barac.

Abiă trecut la sud de munte, Lazăr și-a dat perfect seama în ce atmosferă de grecism a pătruns. Dacă în Ardeal se sufocă poporul românesc sub greutatea legilor criminale, ale lui Werbeöczy, și dacă limba românească eră înlocuită, în toate actele și acțiunile oficiale, cu una din limba națiunilor recunoscute, între cari Românii nu existau, apoi, în Țara Românească, ca și în Moldova, limba țării eră acuma limba grecească ce pătrunseseră adânc în toate straturile populației țării, amenințând, în mod pașnic, ce-i drept, dar cu atâta mai puternic, cu înscăunarea ei definitivă, și cu immormântarea, cu totul, a limbii românești.

„Amorțeală și deoparte și de cealaltă a Carpaților! Amorțeală și, mai ales, degenerație. Deaceea anul 1821 inseamnă o nouă cădere morală, pe care numai țărani mai fuseseră în stare să o scuture într'un fior revoluționar. Restul, cu puține excepții, zăceă în demoralizare. Viața de stat, administrația, justiția fuseseră desființate. Viața familiară, însăș, înjosită. „Prostituția eră la culme. Nici o clasă nu face excepții; și nu este rar să vezi mame de familie părăsindu-și bărbații și copiii pentru a se da Turcilor. Unele au îmbrățișat religia mahome-

1) Bogdan Duică. Gheorghe Lazăr, pag. 56.

dană și au împins delirul sau spiritul de răsbunare contra familiilor lor până la asasinatul bărbaților sau fraților prin noii lor amanți. Casele boerilor absenți au devenit case publice de destrăbălare, în cari Turcii trăesc cu aceste nenorocite”.

În mijlocul acestei „degenerații și amorteală” Lazăr se ridică curajos și privește drept în față pe toți cei ce stăpâneau pe nedrept o țară și jefuiau un popor, otrăvindu-l.

Lazăr trebuia, însă, deocamdată, să trăiască, să aibă pâinea cea de toate zilele. Plecase dela familia Bărcăneasca, și se avântase în gloata cea mare a poporului. Lipsa și sărăcia îi aduse aminte că el cunoșteă bine de tot geometria și că la Viena a lucrat și la ridicarea de planuri. Eră, în acel timp o mare nevoie, la toți boerii din București, de a-și avea planul moșiilor lor, cari treceau ușor din mână'n mână.

Lazăr începă să facă planuri de moșii, dela cari câștigă destul de bine. Toți îl cunoșteau acum ca „neamț” fiindcă această meserie, până acuma, o avusese numai nemții.

Intâmplarea și norocul lui Lazăr și al neamului îl pune pe Lazăr, în curând după sosirea sa în București, în legătură cu boerul Iancu Văcărescu. Acest Iancu Văcărescu eră „aliat prin, demna sa suroră Maria, cu familia Bălăceanilor, al cărui cap eră Banul Constantin efor al școalelor sub Emil Caragea. Poetul Ion Văcărescul făcū cunoștință cū răposatul întru fericire Lazăr, ce atunci venise persecutat din Transilvania; și știură amândoi a deșteptă nobila ambiție a banului Bălăceanul, etc.“²⁾.

Ion Văcărescu eră descendinte din acel Negoită „domnesc cocon al lui Dan, Voevodul Făgărașului și nepot de soră al căpeteniei Românilor”, care a însoțit pe Negru Vodă, la descălicătoarea lui în țară. Din tată'n fiu s'a ilustrat această nobilă familie înaltă românească, poate că cea mai veche și mai nobilă din toate, nu numai prin fapte de vitejie dar și pe tărâmul literilor. Descendenții au fost mereu în legătură cu toate familiile mari domnitoare, cu Petru Cercel, cu Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanul. Ianake Văcărescu împărtăși soarta domnitorului său Brâncoveanul, în 15 august 1716, tăindu-i-se capul de către Turci.

Acest Român de frunte, Iancu Văcărescu, în vârstă de 23 de ani, descendinte din cea mai ilustră familie boerească românească, s'a entuziasmat de cele spuse de învățătorul neamului și l-a condus la marele vornic Constantin Bălăceanul, efor al școalelor sub beiul Caragea.

Intrevederea între boerul fără prihană Constantin Bălăceanul și între Gheorghe Lazăr, trebuie să fi fost neînchipuit de

1) Bogdan Duică. Gh. Lazăr, pag. 62.

2) Heliade Rădulescu. Discurs funerar la înmormântarea lui I. Văcărescu.

frumoasă, de înălțătoare și de românească. Deoparte stă un boer, un adevărat boer Român, care are și avere mare, dar are și o mare slujbă în țară, eră mare vornic și ban ; un boer care nu s'a plecat niciodată înaintea Grecilor și mai puțin încă înaintea grecismului. El eră singurul dintre boerii neamului nostru care a refuzat să vorbească vreodată, și în orice ocazie, altă limbă de cât cea românească, chiar se spune că nici nu a vrut să învețe grecește. De cealaltă parte sta tânărul, copil de țăran, din Avrig, învățat cum puțini erau pe acele timpuri, plecat urgisit și oropsit din Ardealul lui, și venit „în țară” să lupte și să ajute cu puterile lui la îndreptarea râului în care se sbătea bietul popor românesc.

S'au înțeles la suflet ; dar Bălăceanul auzindu-l pe Lazăr că-i și inginer și că se pricepe și la ridicarea de moșii, a vrut să-l încerce, cu o primă probă. Bătrânul boer, care se lovise de multe în viață, a vrut să verifice și să vadă cu ochii lui minunea ca un Român să poată face un plan pe care-l făceau numai „nemții”.

Și atunci, adresându-se lui Lazăr, îi spuse : „Auzi-mă, dascăle ! dacă e adevărat că d-ta ai știința de care ne vorbești, iaca eu am o grădină, aici în oraș. și voiu să cumpăr un loc alătura, ca să o măresc. A măsurat-o un inginer neamț și aș vrea să mă încredințez dacă locul e de întinderea ce el îmi arată pe planul său. Măsoară și d-ta acel loc și voiu vedea dacă să potrivește planul d-tale cu al neamțului”.

Bucuria lui Lazăr nu avu limită. Plecă și imediat se apucă de lucru. Dar, dela primii pași a întâmpinat greutăți mari, de netrecut de un altul, dar învinse Lazăr. N'avea nici un instrument cu care să lucreze, iar aceia cărora s'a adresat ca să i le împrumute, inginerii străini, l-au refuzat categoric.

Nu s'a dat, însă, bătut. Își va face singur toate instrumentele de care are nevoie. Din fundul uni butoiu, își a făcut planșeta după ce mai întâiu l'a spălat acel fund, l-a curățat și l-a fierț ca să nu se îndoie ; iar celelalte instrumente simple, lanțul de măsurat, jaloanele, alidada, etc., le-a lucrat cu lemnari și fierari după arătările și sub supravegherea lui directă. Când toate instrumentele au fost gata, s'a apucat de lucru, și curând planul a fost terminat spre mirarea boerului Bălăceanul, care privea când la plan, când la liniștitul tânăr Român, ce sta în fața lui, respectos dar demn.

Ginerile lui Bălăceanul, boerul G. Golescu, om destul de priceput în științele matematice, cercetând planul după cererea socrului său, a afirmat că-i întocmai ca al „neamțului”.

Această probă fu hotăritoare pentru Gh. Lazăr.

De acum încolo Lazăr a putut să vorbească deschis și pe

larg cu boerul Bălăceanul, căci acesta îl ascultă și cu plăcere și cu încredere. Vorbea și simțea românește ca și el.

Trecuse anul 1816 și această probă a avut loc în primăvara anului 1817. În acest timp Lazăr dădea și lecții particulare pe la unii copii, cari lecții îi aduceau bani abia ca să trăiască de azi până mâine. Câteodată mai făcea și planuri cari îi aduceau ceva mai mult, dar și aceia destul de puțin : abia putea să trăiască omeneste.

Dacă, în privința aceasta materială, Lazăr avea dreptul să fie liniștit, el care se mulțumea cu puțin, chiar cu foarte puțin, nu avea, însă, astâmpăr și era adânc îndurerat de aceea ce vedea și întâlnea la fiecare pas. El nu era mulțumit cu lecțiile multe-puține ce le dădea, el vroia ceva mai mult și cât mai mult nu pentru el, ci pentru neamul său românesc.

Mintea lui se frământă zi și noapte cu facerea unei școale românești, unei academii românești, unde să poată învăța toți copiii de Români, toate cele ce se învățau în școlile grecești, și cel puțin tot așa de bine, ca în alte școale, din alte țări.

De multe ori a mai mers Lazăr în casele lui Bălăceanul și de multe ori, pe aleele umbroase ale grădinii boerești din București de lângă dealul Mitropoliei, și sfânta Ecaterina de azi, s'au plimbat amândoi Românii, discutând și punând la cale planuri mari pentru viitorul neamului. De sigur, în acele plimbări s'a hotărât, după cererea lui Lazăr, modul cum trebuia să se procedeze, ca să se obțină aprobarea domnitorului grec Caragea, învoirea eforiei școlare, dar mai ales deslegarea divanului domnesc, deslegare în ceea ce privea o școală românească în care să se învețe științe cari până atunci au fost învățate numai în limba grecească.

Cu toată încrederea ce o avea acum, Bălăceanul, în multa și puternica știință a lui Lazăr, totuși pentru el era încă o îndoială că limba românească ar fi în stare să primească științe înalte de matematică și de filosofie. În urma discuțiilor lor, se pare că Bălăceanul a hotărât ca Lazăr să facă o cerere scrisă către eforia școlilor, unde el era efor ; iar susținerea, argumentele și explicațiile necesare, la divan, trebuiau făcute, chiar de către Lazăr.

Petiția lui Gheorghe Lazăr către eforia școlilor era de fapt un proiect de organizare al unei școale românești care cuprindea învățatură pentru începători, scrierea și cetirea, și se termină cu învățatură înaltă de filosofie, matematică și inginerie. Se pare că programul de învățământ, alcătuit de Lazăr și alăturat petiției lui, era făcut pe patru ani.

Desigur că cererea lui Lazăr a căzut în mijlocul boerilor ca un fel de bombă. Pentru prima dată li se prezentă în viața lor, o astfel de cerere, ca să se deschidă o școală în care să se învețe în limba românească toate științele pe cari ei erau obișnuiți să

le audă numai în grecește. Discuțiile, de sigur, au început între toți boerii cari alcătuiau consiliul eforilor, sub președinția mitropolitului Nectarie, și s'au urmat destul de aprinse, în cari discuții, este probabil, că la început, Bălăceanul nu a reușit să-i convingă pe toți boerii. El eră convins când vorbea cu Lazăr; dar, fără el alături nu găsea argumente atâta de puternice cum le găsea tânărul învățat. Desigur, după ceasuri de discuție, s'a amănat ședința și s'a hotărît ca să se mai discute în altă ședință următoare. Eră o chestiune prea importantă ca să se ia o hotărîre dela prima întâlnire, dela prima discuție.

Flecarea boer ajunsă acasă, desigur că a împărțit celor de pe lângă el, chestiunea cu care s'a ocupat în ultima ședință, și fiecare din cei ce auzeă se miră că s'a putut face o astfel de propunere. Apoi, unii s'au alăturat părerilor lui Lazăr, desigur foarte puțini; alții desigur cei mulți, s'au așezat în tabăra adversă, cari criticau cu toată asprimea o astfel de nerozie.

În curând, de sigur, în tot Bucureștii intelectuali sau mai bine zis, boerești, nu eră decât această chestiune în discuție. Vestea a mers dela casă la casă.

Dușmanii românismului și mai ales aceia care-și vedeau situațiunile amenințate prin proiectul lui Lazăr, deși nu prea aveau încredere în reușita lui, au început să lucreze la dărîmarea proiectului, la înfrângerea lui Lazăr, ba chiar la îndepărtarea lui din țară, dacă nu chiar la suprimarea lui.

Boerul Constantin Bălăceanul, ajutat de ginerele său G. Goleșcu și de inimosul tânăr Iancu Văcărescu, vegheau ca să nu i se întâmple nimica rău protejatului lor. Lupta, între cei puțini adepți ai lui Lazăr și cei mulți cari erau în contra lui, a durat multă vreme, probabil toată primăvara și o parte din vara anului 1817, și desigur destul de înverșunat și dintr'o parte și din alta.

Toți cei ce nu credeau în puterea limbii românești, dar mai ales toți cei ce nu aveau nici o pregătire intelectuală, s'au așezat în tabăra adversară lui Lazăr. La această tabără, desigur, s'au alipit dela început toți boerii Greci sau grecizați, cari nu puteau permite o slăbire a grecismului în țările românești, fiindcă ei de aci, ca pedestal național grecesc, plănuiau să ridice steagul redesteptării elinismului. Și doar ei erau cei mai tari. Biata Țară Românească ce ajunsese ea! să servească de pedestal național altei națiuni, în timp ce naționalitatea ei se prăbușea văzând cu ochii.

Alături de tabăra adversă s'au înscris apoi toți streinii stabiliți în țară și cari cu meseria lor de ingineri și arhitecți monopolizaseră toată îndeletnicirea științifică din țară, încasând sume mari din lucrările lor fără o concurență național românească. Ei chiar au vrut „a depărta pe Lazăr din țară, ca

nu cumvă elevii acestuia, în matematici sau inginerie, să ajungă a le face concurență“.

Intriga, calomnia și vorbele urâte, la adresa lui Lazăr și a acțiunii lui românești, luaseră o desvoltare și o desfășurare neînchipuit de mare. Călugărul Macarie a descris sugestiv această pornire otrăvită în contra acțiunii lui Lazăr : „Când s'a început întâiu a se paradosi științele filozofiei în limba noastră, pre dascăli și prin divanuri i-au purtat înrăutățiții, pentru ca să-i împiedice și în toate zilele cu cetele se vedeau adunându-se și într'armați cu limbi pline de otravă, în toate părțile alergau pentruca să facă pricini și turburări, umblând în tot chipul ca și pe dascăli cu multe supărări să-i împiedice, și pre ucenici să-i slăbească din osârdie. Și văzând că cu acestea nu pot a întuneca lumina, nu se rușinau : vreau, înrăutățiții de a lipi pre pereți noaptea stihuri cu lătrături turbate, în care-și arătau pisma și toată urăciunea ce hrăneau în visteria inimilor lor asupra neamului și asupra stăpânitorilor și pricinuitorilor acestui folos“.

În această atmosferă încărcată și otrăvită Lazăr conștient și demn mergea mereu înainte, pe drumul ce-și alesese și sprijinit de cei câțiva boeri, cu adevărat Români, el spera să ducă la bun sfârșit planul său de refacere, de reinviere și de reintronare a limbii românești pe plaiurile Munteniei.

Comitetul eforiei s'a mai intrunit de sigur de câteva ori și a mai discutat planul și proiectul lui G. Lazăr. Spre sfârșitul anului 1817 se pară că eforii școalelor au căzut de acord, cu toții, unii din convingere, alții învinși de ceilalți. Mitropolitul Nectarie, care nu zicea nici *da* nici *ba*, a iscălit alături de toți ceilalți. Acesta era un mare succes pentru Lazăr, reprezentat în comitetul eforilor prin boerul Bălăceanul. Lupta, însă nu se isprăvisese. Ea trebuia să meargă acum în fața lui Vodă Caragea și, apoi, desigur în fața divanului unde probabil că ea va fi mai crâncenă ca oriunde.

Caragea a fost mai curând câștigat decât se așteptau, poate, toți cei ce vroia înfrângerea lui Lazăr.

În ziua de 10 Decemvrie 1817, eforia școalelor înaintează Domnitorului un raport prin care îi solicită înalta bunăvoință de a aproba înființarea unei școale domnești și în care „să se predea atât studiile gramaticale cât și catechismul sfintei noastre religii și câteva din cele de trebuință științe ca să poată din această școală să se formeze buni impiegați pentru cancelarii și judecătorii. Ucenicii, pe lângă aceasta, să fie deprinși și cu măsurarea moșilor și locurilor, ceea ce este foarte de folos pentru ingineri, etc.“.

Apoi, în raportul, anaforaua, eforiei se dădeau explicațiuni și detalii: unde să se instaleze școala, anume la S-tul Gheorghe, câți dascăli să profeseze, ce leafă să li se dea

fiecărui, și se dezvoltau propunerile cerând ca să se întindă acest învățământ în toate cele 12 județe ale țării.

După câte se văd, din acest plan al eforiei și din planul de școală întocmit de Lazăr, și care se va arăta mai târziu, ideia lui Lazăr eră cu totul deformată. Aci, în anaforaua eforiei, eră vorba numai de o școală mică, iar nu o academie, cum gândeă Lazăr; aci se arătă intenția de a se scoate din această școală impiegați pentru judecătoria și cancelarii, precum și ajutoare pentru ingineri, iar nu profesori și ingineri, cum gândeă Lazăr.

Explicația ar fi următoarea : nu toți eforii au fost convinși că ideia lui Lazăr poate căpăta ființă; nu toți au împărțit optimismul și încrederea boerului Bălăceanu, care acuma credea orbește în vorbele lui Lazăr. Ca să nu fie respinsă propunerea lui Lazăr, au convenit cu toții la o măsură mult mai redusă, ceea ce desigur că nu a putut mulțumi pe învățatul și inimosul Român, venit cu tot sufletul pentru a face ceva cu adevărat demn de nobila viță românească.

Anaforaua a fost aprobată de vodă Caragea și dată în țară sub forma unui ordin către ispravnicii județeni, după ce, bine înțeles, mai întâiu a răspuns eforiei aprobarea sa, în sensul celor cerute de ei.

Prin urmare, școla ce trebuia înființată, conform cererii eforilor și aprobării domnitorului, eră o școală elementară, aproape cu ceva mai răsărită decât școalele ce existau pe la unele biserici și conduse de dascălii bisericilor. După acel ordin, trebuia să ia ființă asemenea școale în cele 12 județe, câte una, și să fie puse sub supravegherea episcopilor respectivi.

Lazăr consideră această dispoziție domnească, drept o lovitură adusă românismului, iar nu lui personal. Cu siguranță că au urmat multe conciliabile între el și boerii favoriți lui, Bălăceanu, G. Golescu, Iancu Văcărescu și poate și alții, și desigur că au dat cu toții dreptate lui Lazăr, căci îi vedem, acuma, că se îndreaptă chiar spre divan, ca de acolo să scoată o hotărîre în sensul vederilor lui Lazăr.

Domnitorul va fi fost pus la curent cu noua luptă și, desigur i s'a prezentat chestiunea, că noua școală românească, ce ar dori să ia ființă în București, nu-i de loc îndreptată în contra școalei grecești, ci mai de grabă ca un sprijin al ei, întrucât mare parte din program este luat după acela al școalei învățatului grec Veniamin. După ce s'ar căpăta învoirea tacită a domnitorului, atunci ușor s'ar putea merge în fața divanului domnesc unde aveă să se hotărască definitiv.

Lazăr eră inarmat până 'n dinți cu răbdare, cu energie și cu argumente. În această privință, el eră sigur de victorie.

Pe la jumătatea lunii februarie 1818, divanul, în sfârșit, se întrunește pentru a discuta propunerea lui Lazăr. La acest di-

van, a fost poftit și profesorul inginer Gheorghe Lazăr ca să dea explicațiile necesare în fața boerilor ce-l alcătuiă, în fața tuturor învățaților Greci și mai cu seamă, în fața celui mai învățat om, grecul Veniamin dela Lesbos, adus tocmai dela Kidonai din Asia Mică spre a conduce școala grecească dela Măgureanu.

În fața acestui înalt și select areopag, alcătuit din tot ce Bucureștii avea mai boeresc — Greci și Români — și mai instruit, trebuia să se prezinte tânărul fiu de țăran avrigean, să susțină drepturile sfinte ale nației românești și ale limbii românești. Aci, în acest divan, se desbătea în acea zi memorabilă, din luna februarie 1818, cel mai mare proces național românesc al răpirii de secole, în mod vrăjmașesc și silnic, al celei mai mari bogății ce formează individualitatea și naționalitatea unui popor: LIMBA. Acest proces trebuia să hotărască dacă limba românească are dreptul să reintre în vechiul său domeniu, în domeniul strălucitor al cronicilor și al vechilor izvoade, conduse și scrise de iluminății neamului nostru, din trecutul nostru istoric, sau este destinată peirii și immormântată, pe vecie, de către Grecii atotstăpânitori, servitori și slujitori ai puternicilor Turci.

Atunci, în acea zi memorabilă și în acel divan puțin favorabil, a fost procesul reinvierii și redeșteptării neamului nostru, pentru redobândirea limbii noastre în școală și în biserică; iar ca apărător, în fața acestei înalte curți, avea, tot poporul românesc, un singur reprezentant, pe tânărul dar inimosul Român Gheorghe Lazăr.

În fața boerilor și învățaților, din divan, a apărut Lazăr, modest dar demn, salutând politicoș dar stând, apoi, drept, și privind țină'n față pe toți cei cei aveau să-l asculte și să-l judece și apoi să-și dea sentința. Aproape toate privirile îi sunt neprielnice, unele din ele chiar ironice, altele încruntate; iar „învățatul Veniamin“ ține capul plecat, cu barba 'n piept, și privește, din când în când, pe sub sprâncene pe tânărul ce îndrăznește să vină în fața lor să le facă propuneri condamnate dela început. Singurii ochi binevoitori și încurajatori erau ai boerului, cu adevărat Român, la trup și la suflet, Const. Bălăceanul, și ai ginerelei său, G. Goleșcu. Ce păcat că nu se știe — poate se va afla din vechi documente — cine alcătuiă divanul și toate persoanele ce au luat parte la această ședință memorabilă, în care se desbătea soarta unui popor.

Și a început Lazăr, cumpănit, măsurat și metodic, să arate, mai întâiu: că „știința este ca și adevărul, una și aceeași, în orice limbă s'ar arăta, numai să știe cinevă a o expune pe înțeles“. Prin urmare și în limba românească, ca și în orice altă limbă, se poate învăța orice știință. Apoi „arăta și demon-

stră că termenii științelor și meșteșugurilor sânt necunoscuți fiecărui om și fiecărei nații până ce nu cultivă științele și meșteșugurile“. Continuând, cu o înviorare și mai mare, arată că : „limba grecească a norodului din izvorul de unde a păstrat a zice „filos“ și „sofos“, de acolo poate, cu tot dreptul, să zică și „filosofie“, tot asemenea și Românul, de unde a păstrat a zice „lucire“, de acolo poate a se întrebuiță a zice și „perlucid“, și de unde i-a rămas vorba „opăcit“ de acolo poate zice și opac“. Mai departe, inflăcăându-se din ce în ce, demonștră : „că omul, în general, este primitor de idei, și că ideile, prin învoire sau prin împrumutare, pot a-și dobândi un nume oarecare și printr'insul se fac cunoscute omului, sau, acest nume se face cunoscut prin dobândirea ideii ce înfățișează etc., etc. Și este probabil, că Lazăr nu s'o fi oprit numai la aceste argumentări științifice, ci, aproape sigur că s'a abătut și în domeniul național românesc și poate că a spus ceva și din sufletul lui de Român : „că toate popoarele sunt împodobite cu școli mari și Academii de științe strălucitoare, chiar în limbile lor, pentru procopsirea tinerilor, cu drept au judecat că cu rușine vine unui popor și neam ce este așa vechiu, așa vestit, proslăvit și inzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvânt neam împărătesc, și care acuma se află chiar însuș sub ocârmuirea prea înaltului schiptrul Măriei Sale, să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decât toate celelalte limbi și popoare ale feții pământului“, etc.

Discuțiile au fost aprinse și au durat multă vreme; iar la fiecare afirmare, argumentare sau explicație, ale lui Lazăr. Grecul profesor Veniamin, numărându-și boabele de mătânie, și ținând mereu barba în piept și ochii în pământ, cum i se cade unui învățat!? răspunde, pe grecește, den ginetai“ (nu se poate), iar după el repetau, ca un ecou cobitor, marea majoritate a celorlalți boeri și învățați „den ginetai“. „Iar ciocoi strigau, cu un răs sardonice „den ginetai, limba valahică este săracă, e limba moșicilor și n'are vorbele științifice“. (I. He-liade Rădulescu).

În zadar marele boer C. Bălăceanul căută să facă atmosferă favorabilă planurilor și spuselor lui Lazăr; în zadar G. Goleșcu, cu valoarea sa științifică susține, din toate puterile, cele arătate de Lazăr; în zadar și bietul Lazăr se trudea, apă de nădușeală, să convingă pe ciocoi neamului. Totul eră în zadar, fiind dinainte ticluită sentința.

Lazăr a plecat din divan, lăsând pe boeri și învățați să discute între ei. Ce s'a petrecut acolo, nu se poate ști; ce s'a discutat și cum s'a discutat, iarăș nu se poate ști, decât nu-

mai se spune că, la un moment dat, Constantin Bălăceanul „strigă în divan, că de nu se vor face școale române, nici preoții nu vor mai da contribuția lor pentru școalele grecești“.

„Cum? preoții români să plătească, și copiii lor să nu învețe nimic, ca să învețe străinii? Cum? preoții români să plătească spre a ține școale unde să se desromânească Români ?

Faptul că Bălăceanul era și îngrijitor al școlii grecești, în afară de întreaga lui autoritate, îi dădea dreptul să vorbească atâta de tare și de hotărât.

Avea dreptate Gh. Lazăr să numească pe C. Bălăceanul : „adevărată dreptate, mângâierea compatrioților, scăparea săracilor, stălpul nevinovaților și podoaba patriei“ ; avea dreptate Lazăr, ca numai înaintea acestui Român să stea descoperit și numai lui să-i dea titlatura de Măria Ta. Bălăceanul ca prim jurat, în înalta curte cu juri, divanul în care s'a desbătut soarta neamului a avut puterea să convingă și să învingă.

„S'a spart divanul“, adică Veniamin nu biruise, iar planul lui Lazăr poate merge acuma la înalta aprobare domnească.

Victoria a fost a românismului! Gheorghe Lazăr strălucește ca și soarele în mijlocul acestei victorii mărețe a neamului nostru.

Curând după această ședință memorabilă, eforii școlilor înaintează către domnitor la 6 martie 1818, următoarea anaforă, care formând punctul de plecare al școlii românești, merită să fie cunoscută în întregime, ca și răspunsul aprobător al domnitorului.

Prea Înălțate Doamne,

„După luminata poruncă a Măriei Tale ce s'a dat la anaforaua dumnealor boerilor orânduți a face alegerea dascălilor încă dela 15 ale trecutei luni decembrie în leatul 1817, prin care au fost rugat pe Înălțimea Ta, ca pe lângă celelalte să i se dea voie să întocmească școală românească cu dascăli iscușiți și epitimoniki, spre a se putea îndeletnici și această învățatură, atât la cele bisericesti cât și la cele filozoficești, precum au și celelalte limbi; la care următori aflându-ne, n'am încetat cercetând ca să găsim pe vreunii din dascălii români, cari să aibă această știință și să poată învăța pe ucenici, chiar în limba noastră cea românească și altul mai destoinic n'am putut găsi fără pe un Lazăr inginer, ce a venit acum de curând din părțile Transilvaniei aici într'acest pământ pe carele mai întâiu l-am cercat ca să vedem la cari învățături poate fi destoinic a le învăța și măcar că numitul dete făgăduială că la orice

meșteșug filozoficesc este destoinic, dar mai întâiu zice, ca să le talmăcească din limba latinească pe cea românească și apoi să le parodosească ucenicilor; ei fiindcă acum mai întâiu neavând nici ucenici destoinici de aceste meșteșuguri, am chibzuit ca deocamdată să se orânduiască numitul dascăl a paradosi aritmetica cu geografia istoricească, pe harte, și apoi geometria teoretică și geometria practică, dimpreună cu geomesia practică, cu care intrând în tocmeală s'a mulțumit pe an cu taleri 3500 fără să i se mai dea altcevaș pentru ale mâncări sau altele; i taleri 1200 unui popă Pavel ce-l cere numitul, ajutor pe lângă dânsul, la ale gramaticii, care măcarcă acest popă Pavel a fost și mai înainte orînduit de a învăța gramatica românească și altele mai mici învățături pe taleri 70 pe lună peste ceace a fost spre a pune toată silința a face rodul în faptă. Și fiindcă pentru această școală am găsit cu cale să se așeze în mănăstirea Sf. Sava, în niște odăi ce sunt în altarul bisericii, unde a fost mai înainte școală elinească, în care odăi, fiindcă se află niște caretasi nemți, cu ordinul egumenului mănăstirii, care fiind supuse și la oarecare stricăciune rugăm pe Înălțimea Ta, ca despre o parte să se dea luminata poruncă a Înălțimii Tale, mai întâiu a se pune această învățatură în lucrare făcându-se și într'adins pitacul Măriei Tale cătră egumenul mănăstirii a scoate pe acei nemți din acele odăi și apoi să avem luminata poruncă, ca mai în vreme să putem pune a le meremetisi spre a așeză și a pune în orînduială această școală românească. 1818 Martie 6. (Iscăliți) Nectarie Metropolit, Gr. Ghica, Constantin Bălăceanu, Alexandru Mavrocordat, Iordache Goleșcu“.

În această anaforă se vorbește pentru prima dată oficial de „Lazăr“. La această anaforă, domnitorul răspunde cu următoarea aprobare :

I^o Ioan Gheorghe Caragea Voevod i gospodar zemle vlahiscoie.

Prea osfinția Ta părinte Mitropolit i ceilalți dumneavoastă boeri Efori ai Școalelor, primită fiind chibzuirea ce se arată mai jos printr'această anaforă pentru întocmirea acestei școale, o întărim Domnia mea și poruncim să se pue și în lucrare cu urmare întocmai, precum și pentru deșertarea acelor odăi poruncim dumitale Vel Logofete de țeară de sus să se facă pitac din partea Logofetiei cătră egumenul mănăstirii Sf. Sava, de a le deșertă, împăcând însuș egumenul pe acei nemți chiriși cu orice mijloc va ști, ca să se facă apoi începere și a meremeturilor cu din chiria cu care s'a folosit mănăstirea dela acele odăi de când a lipsit școala de acolo și până acum, de

nu va fi avut poruncă domnească prin care să se fi dat voie spre a face zapt acele odăi. 1818, Martie 24.

(Pecetea gpd)

Vel Logofăt.

Nu eră, prin urmare, nici vorbă de înlăturarea școalei grecești, cum se insinuase, din răutate, care continuă cu aceeaș putere ca și mai înainte, ci eră vorba de înființarea unei școale românești, alături de cea grecească, și cu care trebuia să se ia la întrecere în vrednicie și în rezultate. Cu atâta mai mare va fi meritul școalei românești și deci al lui Lazăr, conducătorul ei, cu cât ea va putea trăi și desvoltă alături de școala cea veche, cea puternică, așezată de mai aproape un secol și susținută de toți Grecii și grecizații cari conduceau toată țara. Și tocmai datorită faptului că nu a fost vorba de înlăturarea școalei grecești, se poate crede că s'a putut obține, în mare parte, autorizarea înființării școalei românești. În acest caz, această măsură ar constitui un simț politic deosebit, fiindcă aceea ce se urmărea, la început, eră mai întâiu înființarea școalei românești; pe urmă... se va vedea.

În anaforaua din martie 1818 se vede că eforia școlară propune înființarea unei școale deocamdată mai mult pentru inginerie; iar nu pentru toate științele, și pentru filozofie și pentru viitori preoți, după cum vroia Lazăr, „fiindcă acum mai întâiu neavând nici ucenici destoinici de aceste meșteșuguri, am chibzuit ca deocamdată să se orânduiască numitul dascăl, etc., etc.“.

Prin urmare, piedica cea mare eră lipsa de profesori cari să predea cursurile celelalte; dar, principial, școala s'a aprobat așa cum a cerut-o Lazăr.

Față de o asemenea piedică, Lazăr nu se dă înlături dela nici o osteneală. Va înlocui el pe toți cei ce lipseau, până va putea să-și găsească oameni cari să știe, să-l înțeleagă și să simtă ca și el focul sacru al românismului.

Școala, însă, nu va începe imediat, ci vor mai trece câteva luni, până se va goli localul destinat, la biserica Sfântul Sava, până se vor face reparațiile necesare, și până se vor întocmi toate programele și înscrie școlarii doritori de învățatură înaltă românească.

Până atunci, Gheorghe Lazăr face un apel către tot poporul românesc, anunțându-i vestea atâta de frumoasă, a înființării unei școale românești pe limba patriei. Apelul este adresat, în primul rând către tinerime, și poartă titlul de „*Înștiințare de toată cinstea vrednică tinerime*“.

Această „înștiințare“ ar trebui scrisă și săpată cu litere de aur în toate școalele noastre românești, ca și în sufletul tuturor celor cu dor de țară, fiindcă dela ea se poate considera începutul vieții noastre culturale românești. Tot așa cum noi

creștinii în numărăm anii dela nașterea Domnului nostru Iisus Christos, tot așa noi Români ar trebui să în numărăm anii re-deșteptării noastre culturale naționale, dela anul 1818, data memorabilei ședințe a divanului, în care a fost înfrânt gre-cismul, și dela data acestei sfinte „înștiințări“ în care nu știi ce să admiri mai întâiu : pricepere, diplomație, curaj sau ro-mânism, sau, pe toate la un loc, la fel.

După ce face închinăciune domnitorului grec Caragea, ceea ce însemnează și arată un simț politic deosebit, tot așa face și la adresa boerilor și archiereilor, cari și-au dat aprobarea. Bineînțeles, de ei depindea soarta poporului românesc și dacă ei au înțeles să-și plece capul, chiar contra voinții și simțirii lor, trebuie să fie nițel măguliți cu laude, ca să se poată obține dela ei, mai târziu, și alte cereri mai importante, și din ce în ce mai importante, pentru școală. Apoi, vorbește de patrie, că-reia : „nu-i poate fi tot una măcar ce felu de creștere vor primi mădulările următoare“. Firește, că patriei nu-i putea conveni ca să-și vadă copiii crescuți într'o limbă și într'o naționalitate ce nu erau ale ei. Dar, cine până la Lazăr a avut curajul să spună astfel de cuvinte ? Dela felul cum va fi crescut tineretul, cum va fi instruit și cultivat, va depinde și soarta patriei : „pentru că odihna ei cea din lăuntru, precum și cea din afară, așa și binele cel de obște precum și cel privat, stau cu creșterea tinerimii următoare într'o analogie prea strâns legate. Din care pricină fiește care Patrie, fiește care stăpânire bine sistematizată osăbit priveghează, ba are datoria a priveghea pentru creșterea cea cuviincioasă a tinerilor următori“.

Arată, apoi, că și înainte s'ar fi putut face o asemenea școală : „de nu le înzădărnicea vrăjmășia vremilor și neprie-tenoasele stări împrejur, în care mai în toate veacurile au inotat Patria, precum dovedește istoria însuși.“

Continuând, Lazăr dovedește patriotismul său incarnat și spune tuturora, ca să audă și Români, dar și veneticii, că origina românească este de viță împărătească și se cade ca și Români să aibă o școală înaltă în limba patriei, în limba maicii sale, și „să nu se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decât toate celelalte limbi și popoare ale feții pământului.“

Și, apoi, „înștiințarea“ se adresează direct tineretului ; „Deci dară, iubită și de toată cinstea vrednică tinerime ! Iată o eposie nouă, o întâmplare strălucitoare, un glas dulce părintesc, sub pavăza schiptrului domnesc, după care de mult oftară inimile Dumneavoastră, vă chiamă, vă strigă, părin-tește vă îmbrățișează : veniți toți din toate părțile și de toată starea, veniți la izvorul tămăduirii ! la Muzeu înfloririi ! ca să ne împărțășim și noi, acum măcar și mai puțin, etc., etc.“

Arată aci, încăodată că școala este pusă sub puterea dom-

nească, pentru a da încredere celor slăbănogi la suflet. Vroia Lazăr, să arate că această școală are pecetia oficialității, învoirea domnitorului, și deci, toți cei ce vor veni la acest „izvor al tămăduirii“ vor beneficia“ de drepturi ce vor decurge.

Ca încheiere, spune Lazăr : „Vremea trece iute, nu se mai întoarce, ne fură și anii vieții cu sine, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți ; pentru aceea grăbiți-vă, nu întârziati a vă arăta și a vă trece la condica școlii, ca, apoi, puindu-le toate la cuviincioasa orânduire, să putem începe, cu ajutorul lui Dumnezeu, cât mai în grabă paradosirea materilor după rândul mai jos însemnat“.

În această înștiințare, se arată că trebuie să vină să se înscrie cât mai mulți și cât mai iute, ca, apoi după ce se vor orânduiri toate, să se poată începe. Intrucât școala a început în luna august 1818, cred că această „înștiințare“ să fi fost dată de Lazăr cu mult înainte de începutul școlii, poate cu două-trei luni mai înainte, ceea ce ar fi, cu două-trei luni după memorabila ședință a divanului, și probabil după ce i-au fost puse la dispoziție încăperile dela Sfântul Sava, ceea ce nu se putea face înainte de luna maiu 1818.

Desigur, un registru a stat la dispoziția celor ce vor veni să se înscrie. „Se deschide o condică de înscrieri, pentru a cărei descoperire s'ar putea plăti bani mulți, ca să putem cunoaște pe toți școlarii anului întâiu al Sfântului Sava românizat“ . (G. Bogdan Duică. Gh. Lazăr).

La sfârșit, „înștiințarea“ arată și materiile ce se vor predă în școală precum și împărțirea lor pe anii de studii. Școala începeă cu învățatul scrisului și cititului și se termină cu studii înalte de matematică, inginerie, filosofie și preoție. Cursurile au fost grupate în patru grupe :

„A. Cei mai slăbănogi : slovele, numerile, citirea, scrierea, ortografia, catechismul, gramatica și aritmetica, și alte științe mai folositoare pruncilor ;

„B. Apoi se va trece la : gramatică, sintaxă, poetica, geografia globului pământesc, retorica, istoria neamului cu a patriei;

„C. Cei mai în vârstă vor auzi : aritmetica cu toate părțile ei, geografia pământului, gheomitria, trigonometria, Algebra și altele, gheodezia sau ințeneria câmpului cu iconomia și architectura.

„D. — Vom trece, apoi, și la celelalte mai înalte tagme filosoficești, fieștecare după rândul său, la tagmele iuridicești sau nomică.

„Pentru cei ce vor să treacă la cinul preoțesc se va orânduiri osăbită vreme și ceasuri pentru ascultarea sfintei teologii, dogmelor credinței și cunoștința legii creștine“.

Acesta a fost primul program al lui Lazăr, care a servit drept bază al începutului școlii românești.

Localul în care trebuia să înceapă și să se instaleze școala românească, după propunerea eforilor, era cel din mănăstirea Sfântul Sava, „în niște odăi ce sunt în altarul bisericii“ dar care erau ocupate de niște caretaiși nemți. Aprobasese domnitorul ca acele camere să fie golite, și să se dea ordin egumenului mănăstirii de a le deșertă, însă, să fie împăcat și egumenul — bine înțeles, grec — și chiriașii nemți, de paguba și deranjul ce li se făcea.

De altfel acele încăperi fusese destinate pentru școală, chiar de ziditorul bisericii, Domnitorul Constantin Brâncoveanu, iar hrisovul domnesc spunea atunci „că învățătura de carte să se facă cu un număr de o sută școlari stipendiști“. A trebuit multă muncă și multă cheltuială de energie până să se golească localul, peste cincizeci de camere, care erau „ocupat de Greci, Arnăuți, Sârbi cu familiile lor, unii pentru că făceau parte din garda domnească, alții pentru că erau rudenii cu acești gardiști și cu servitorii domnești“.

La început, după multă trudă, cu toată autoritatea lui Bălăceanul s'au putut obține numai câteva odăițe, foste chilii mănăstirești, din spațiosul edificiu; acolo își așeză Lazăr cancelaria pentru înscrierea doritorilor, și tot acolo a început școala.

Dar, „doritorii“ nu se prea arătau, înscrierile erau foarte puține și lipseau tocmai copiii boerimii și negustorimii, cari erau înscriși la școala grecească condusă de Veniamin.

Totuș, la ziua fixată și hotărâtă, din luna august 1818, școala s'a deschis. Nici o sărbătoare, nici o cântare, nici o vorbire nu s'a făcut la deschiderea acestui „îzvor al tămăduirii“, nici un boer nu a luat parte; iar numărul celor ce a răspuns era așa de mic, încât Lazăr a avut un moment de descurajare și a strigat cu durere: „Dumnezeule! până când anii blestemului!“.

Câțiva curioși se îndesau pe la ușă să vadă și ei, ce ar putea și cum ar putea să spună „neamțul“, pe românește, lucruri din filosofie, și din matematicie, fiindcă ei nu puteau crede într'o așa posibilitate.

„Cei dintâi auditori la școala lui Lazăr fuseseră parte din învățaceii dela școlile bisericești din București, Udricani, Sf-tul Gheorghe și Colțea, apoi prăvăliași de prin oraș, scriitorii de pe la cancelarii și puțini din elevii, cei mai maturi, dela școala grecească“

„Au mai venit și câțiva oameni mai de seamă să asiste, după îndemnul marelui negustor Alexandru Tell; dar și aceștia, au venit mai mult de curiozitate și ca să-i ție companie lui Tell“.

Lecțiile începute, cea mai mare parte, toată ziua, le făcea numai Lazăr, ajutat de un popă Pavel, și le făcea împeștritate, iar nu după cum se anunțase în apelul „înștiințare“, fiindcă cei înscriși aveau așa de puține cunoștințe încât, cu cei mai mulți a trebuit să se înceapă dela silabisire și socotire.

Tocmai din această slăbiciune a celor înscriși i s'a făcut un cap de acuzare lui Lazăr, de către vrăjmașii cei mai neimpăcați, zicând că-i un șarlatan și că înșeală și minte lumea. Au venit să-și vadă odraslele mulți părinți, cari când au văzut că nici după o lună de învățură, copiii lor nu sunt încă măcar ingineri, și văzând că „dascălul“ cel atâta de „grozăvit“ îi învață să socotească, să adune numerile, să scadă, etc., ei l-au apostrofat zicându-i : „Inginerie vrem noi, dascăle, să ne măsoare băeții moșiile, și de inginerie apucă-te să-i înveți, că socoteală învață ei în toate băcăniile“.

Lazăr se uită cu ochii holbați la acești oameni sărmani cu duhul, „se bătea cu pumnii în piept, aridică mâinile la cer și strigă : „Doamne ! până când anii blestemului !

În astfel de condiții școala mergea foarte greu. Cu toată munca istovitoare depusă de Lazăr și de preotul Pavel ajutor.

Dar bunul Dumnezeu veghează mereu la capul celui drept credincios.

În toamna aceluiaș an, spre sfârșitul lui octomvrie, domnitorul Caragea fugi de pe tronul țării. Un guvern vremelnic, „căimăcămia“, se institui pentru a conduce țara. Învățațul ! ? grec Veniamin a fost gonit din țară, pentru o vorbă necuviincioasă spusă la înmormântarea banului Filipescu. Școala grecească, înalta școală dela Măgureanu, s'a cutremurat, iar elevii, cea mai mare parte, își îndreaptă pașii spre școala cea nouă românească a lui Lazăr, spre care-i atrăgea și puterea suflului românesc.

Pe la jumătatea lunii noemvrie 1818, școala lui Lazăr, cele câteva camere, eră plină de elevi. De-abia acuma începuseră școala în mod adevărat ; iar ideia lui Lazăr abia acum începuse să ia infiripare.

Acum Lazăr este la largul său. Și-a luat ca ajutoare pe unii tineri veniți dela școala grecească și a început cursurile școlii, cu primele trei grupe A. B. C., având ca profesori :

La grupul A., preotul Pavel și Eufrosin Poteca.

La grupul B. Lazăr, Erdeli și Eliade Rădulescu.

La grupul C. Lazăr și Erdeli.

Lazăr vrea, mai întâiu de toate, să insufle tinerilor auditori sentimentul național. El le spune, înflăcărat, origina mare și nobilă a neamului nostru ; le arată în cuvinte înălțătoare, faptele glorioase ale înaintașilor noștri Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Vlad Țepeș, Mircea cel bătrân ; intră apoi în mijlo-

cul cronicarilor și scriitorilor cu cari „nația“ trebuie să se mândrească, și le vorbiă de Maior, Șincai, Niculcea, Costin și alții.

Dar Lazăr nu se opri aci. El începù biciuiala moravurilor dăunătoare țării și neamului. Aci „el găseă un câmp întins de a moraliză, și nu cruță nici o faptă neomenoasă din barbariile privilegiaților de pe atunci, o atacă în frunte și o încarcă de epigrame cu îndrăsneala ce-i inspiră geniul“.

Așa, spuneă între altele: „vorbirea a multor limbi nu este de atâta prețuire vrednică, precum fac unii părinți de pun toată creșterea fiului său întru învățarea limbii grecești și franțuzești, fără mai tare să îngrijească părinții a adăpa sufletul și mintea fiului său celui încă nevinovat, cu adevărate științe, prin cari se vor lumină puterile lui sufletești, ca să capete temeiurile înțelepciunii, cari peste toată calea vieții lui îl vor petrece cu norocire“.

„Așa dar științele adăpătoare de înțelepciune trebuie să învățăm, care și în limba maicii noastre putem face, unde prin orânduile celor mari s'au deschis școale. Apoi, de ne îngăduie timpul, putem și alte limbi a învăța, că e lucru frumos; iar nu ca cum numai învățătura limbilor ar fi una singură mijlocire de a se face cineva pe sine procopsit“.

„Mulți dintre domnișorii cei cari prin alte țări se trimit să călătorească pentru procopseală, aduc acasă obiceiurile din afară, moda de îmbrăcăminte, îmblătura strămbă, vorbitura multă și fără scoteală; apoi totuș unii îi țin de oameni luminați și slăbiciunile streinilor le socotesc a fi mai prețuite, de cât modestia sau smerenia cea țărănească“. (P. Poenaru“).

Astfel de vorbe sfinte și alese ieșeau din sufletul de român al lui Gh. Lazăr, și serveau mereu drept pedestal vorbirilor lui zilnice.

Patriotismul lui Lazăr isbucnea la fiecare idee înaltă și se exprimă prin vorbe puternice și frumoase ca să prindă cât mai adânci rădăcini în inimile celor prezenți.

Școlarii erau încântați și fermecați de cuvântul lui Lazăr: iar când el își „țineă lecțiile de filosofie sala gemeă de auditori în capul cărora eră răposatul Alexandru, tatăl ofițerilor Tell“.

„Toată destoinicia aveă acest învățător atât de binefăcător Românilor. Pare că ară într'adins preursit pentru a deschide un drum de regenerație. El aci își simțea vocația sa. Când se află în clas, el vorbeă insuflat. Catedra lui semănă un amvon: vedeă cinevă cum i se bate pieptul. Cu mâini pline, în orice ocazie, aruncă semințele românismului și naționalității“. (I. Eliade Rădulescu).

Și a venit primăvara și vara anului 1819. Atunci au început lucrările afară la câmp, lucrările de facerea planurilor diferitelor locuri din marginea orașului. Este atâta de frumoasă

expunerea acestei perioade de lucru, făcută de marele Eliade Rădulescu, încât nici nu gândesc să o transform și să nu o dau așa întreagă cum a scris-o el, contimporan, prieten, colaborator și părtaș al neîntrecutului Apostol al neamului:

„Pe moșiile țării românești începură a flutura steagurile nouilor ingineri; începură a se trage de mâna Românilor triumphiuri înțelese. Eră o bucurie să vădă cinevă copiii, unii îndreptând linia cu momăia, scoțând pălăria și făcând semn strigând: la dreapta, la stânga; alții îndreptând și scuturând lanțul ce șârpuia prin iarbă; alții așezând și nivelând masa. Se trăgeau linii, se făceau triumphiuri, din trunghiu în trunghiu se încheiă planul, compasul începea a pași pe hartă și spunea stânjenii dela o momăie până la alta; lanțul făcea încercarea și sătenii, ce erau spre slujbă, începeau a-și da coate și a șopti că dracul din sticlută li face să ghicească (așa li se părea lor acul magnetic sau busola ce îl vedeă jucând). Bietul Lazăr aprindea pipa și petrecându-și mâna asupra pieptului, i se inundă obrazii de lacrimi“.

Această pagină scrisă de „părintele literaturii române“, pentru profesorul său, este atâta de frumoasă, de duioasă, de înălțătoare și de edificatoare, încât citind-o nu poți să nu te cutremuri de fiorii mândriei și înălțării sufletești, și nu poți să nu vezi în fapta lui Lazăr cu totul altceva, mult mai înalt, decât numai o faptă de profesor de inginerie.

Nu erau decât doi ani și ceva de când el descălecuse în țară nouă; nu eră de cât un an de când se începuse școala românească, ieșită numai din sufletul și din mintea lui, și toți vedeau, cu ochii plini de mirare, dar și plini de lacrimile bucuriei și recunoștinței, că poporul românesc redeșteptat de strigătul plin de focul dragostei de neam, al lui Lazăr, revine la viață cu pași giganți.

Școala înaintă văzând cu ochii, zi după zi, iar lumea se indesă curioasă să vadă minunea. Adevăratul „izvor al tămăduirii“, cum îl anunțase Lazăr în „înștiințarea“ sa, dădea lumină tuturor inșetaților cari nu băuseră, atâta amar de vreme, nici o picătură dătătoare de viață, din limba dulce a maicei noastre a tot iubite.

„Se bucură Lazăr când văzù pe Pandele, unul din elevi, cu creta în mână făcând pe tablă expoziții matematice. Tocănea creta pe tablă, mâna mergea iute făcând deosebite formule, dar gura se îngână, pentrucă în momentul acela se căsnea să-și facă niște fraze dibuite românește; incurcă din întâmplare niște vorbe cât pot veni în gura unui școlar, ce abia a început știința și va să se exprime în altă limbă, iar nu în aceea ce a învățat“ (Eliade Rădulescu).

Din naștere, bieții copii de Români învățaseră să vorbească acasă și peste tot, numai într-o limbă streină, grecească.

În școală se învăța grecește, dela bucherisire și până la clasa superioară învățau totul numai în grecește, fiindcă „limba românească este limba moșicilor și n'are vorbele științelor“ și deodată apare un „om“ care arată că și în limba românească se poate învăța orice știință. Și el arată tuturora calea de urmat; iar tinerii școlari încercau și mergeau cu toată încrederea și fericiți, deși, la început, foarte schiopătând. Curând însă, vor lua ei sborul, în deplină libertate și se vor înălța până spre ceruri spre eternă laudă a Domnului care i-a desrobit din lanțurile streinului și spre eternă amintire pentru învățătorul lor Lazăr.

Cu cât elevii progresau la învățătură și înaintau în cunoștințe, se simțea nevoe, din ce în ce mai mare, de cărțile necesare. Lazăr începă imediat lucrul. A tradus cursul de matematică al lui Wolf, precum și acela de filosofie al lui Kant. Apoi s'a apucat să lucreze „Aritmetica matematicescă“ care a fost gata la începutul anului 1821. Ceiace este foarte interesant, este că d. profesor Pompeiu, un distins matematician al timpurilor noastre, aprețiază lucrarea aceasta a lui Lazăr, de acum o sută și ceva de ani, „ca pe o lucrare științific alcătuită. Ea se distinge printr-o mare claritate și ar putea încă aduce mari foloase științei românești, etc.“.

Apoi Lazăr a lucrat pentru cursul său de „înținerie“, „Te-meururile trigonometriei cei drepte“. Și asupra acestei opere, avem opinia profesorului Tr. Lalescu, care este plină de cuvinte de laudă, cinstitute și drepte: „Gh. Lazăr a fost un învățat în adevăratul înțeles al cuvântului. Trigonometria prezintă un interes științific intrinsec. În săraca noastră literatură științifică ea poate lua locul istoric de cinste, care i se cuvine, etc.“.

Școlarii făceau progrese uimitoare și atâta de repezi încât s'au gândit eforii școalelor că ar fi bine ca pe câțiva dintre ei, la propunerea lui Lazăr, să-i trimită în alte țări streine să se perfecționeze, ca, apoi, de acolo să revină ca profesori la școala lui Lazăr, sau la alte școale ce s'ar mai înființa, față de dorința unanimă a poporului de a veni cu toții, acuma, în număr cât mai mare, la școala românească.

Primii aleși au fost: Eufrosin Poteca, I. Pandeli, S. Marcovici și C. Moroiu, cari au fost trimiși, după recomandarea lui Lazăr, la Pisa, în Italia pentru a urma fiecare cursurile la care s'au destinat. Astfel: Poteca a urmat, ca principal filozofia, dar și latina și italiana; Moroiu, dreptul, filozofia și latina; Marcovici, filozofia, filologia, geometria și chimia; iar Pandele, matematica și franceza.

„Într'acea vreme, când în București erau numai școale grecești, prea puțini ar fi crezut că s'ar putea învăța prin școli publice, în limba românească, ceva mai mult de cât a citi pe ceaslov și a scri grapsim pe panachidă. Dar după ce se începă

în Sf. Sava școala lui fericitul în memoria Românilor Lazăr, se întinse între Români atâta încredințare despre folosul de a se învăța științele în limba patriei, în cât sub eforia răposăților mitropolitul Dionisie și banul Constantin Bălăceanul, se hotărî a se trimite tineri Români să dobândească în academii străine științele trebuincioase și să se facă destoinici de a le împărtăși în școlile patriei, în limba românească". (Pe-trache Poenaru).

După fuga domnitorului Caragea, a venit pe tronul țării, un alt Grec, la fel cu toți ceilalți, Alexandru Șuțu, care a domnit dela 16 noemvrie 1818 până la 18 ianuarie 1821.

Toată lupta dusă de domnitor, și de toți Grecii de pe lângă el pentru reinălțarea școlii grecești, părăsită de cea mai mare parte de elevii români, trecuți la școala lui Lazăr, a fost zadarnică. Nici unul din școlarii veniți la școala românească și care apucase să guste din dulceața limbii strămoșești, și din învățăturile inimoase ale lui Lazăr, ajutat de Eliade și Erdeli, Poteca, etc., nici unul nu s'a mai gândit să se întoarcă la școala grecească.

„Lazăr făcea să pătrundă vorbirea sa în rărunchii ascultătorilor, încântați că auzeau vibrând sunetul limbii materne, cu cele mai profunde expresiuni în diferite cunoștințe științifice și filosofice“.

Școala românească își urmă drumul său arătat și săpat adânc de Lazăr, cu toate loviturile ce se încercau încontra-i din toate părțile, de către cei ce vedeau cu ochi dușmănoși înălțarea unei școlii naționale românești. Nici micșorarea lefii, dela 3500 taleri anual, cu cât fusese angajat, la o leafă cu care eră plătit ajutorul lui, nu putea să-l înlăture pe Lazăr dela misiunea sa sfântă de Apostol și propăvăduitor al românismului și al dreptății.

El nu profesă pentru bani, ci pentru ideia ce o urmărea de a redeșteptă poporul românesc din amărteala în care îl adusesese vremurile vitregi din trecut. El nu eră un simplu profesor, la un anumit curs, și nu-și făcea cursul așteptând și socotind pe degete zilele lunii ca să-și încaseze leafa la termen. El lucră ca un adevărat apostol al neamului său și al limbii sale materne. Cursurile sale erau aproape toate cari se predau în școală și mai ales dintre cele mai înalte: filosofia, logica, metafizica, matematica, trigonometria, geografia astronomică, istoria universală. Unde nu eră profesor pregătit, intră în clasă numaidecât Lazăr. El nu-și înnumără nici orele de curs din ce în ce mai multe, tot așa cum nu-și înnumără nici banii ce i se dădeau, din ce în ce mai puțini și dați mai cu greutate, fiindcă el nu și-a socotit niciodată slujba lui ca o meserie, ci ca un apostolat, în fața amvonului dumnezeesc.

Chestiunea bănească o mai suferise el odată și la Sibiu.

Eră obișnuit cu astfel de lovituri. Aici însă, cel puțin, Lazăr eră „în școală“, în școala visată de el, în mijlocul poporului românesc pe care el vrea, cu orice jertfă, să-l ajute să iasă din lăncezeală. O bucată de pâine ca să-i țină zilele de azi pe mâine ajunge. Ideia trebuie să triumfe.

Și în zilele acelea de lipsuri, de lovituri și greutatea de tot felul, Lazăr eră fericit muncind pentru neam și patrie. El găsește încă timp ca să lucreze o carte pentru începători, un abecedar, un „povățuitor al tinerimei către adevărata și dreapta citire“. În prefața acestei modeste lucrări, dar cu atâta mai meritorie, sunt cuvinte atâta de înțelepte încât și azi pot face fală unui scriitor. „De lipsă este mai întâiu a învăța regulile, a citi și a pricepe ceea ce citești, după cum urmează și alte neamuri luminate ;“ iar mai departe adaogă : „au doară nu putem avea și noi doctori români..., au nu putem avea și noi filosofi care să ne învețe filosofia în limba română“... „am hotărât a veni într'acest ales și de Dumnezeu binecuvântat pământ românesc, ca să samăn grăul cel curat și fără neghină; apoi deși am aflat într'acest pământ o mulțime de mărăcini, totuș nu mi-a trebuit prea multă osteneală de a-i putea curăți, căci toți patrioții cei adevărați, dându-mi ajutoriu am putut foarte lesne semăna grăunțele cele adevărate; fără tocmai când dintru sămănatele grăunțe, nenumărate mii de flori străluciau pe holdele române, iată atunci și mulțime de lăcuste au venit, căutând ca sămănăturile încă până a nu aduce doritele fructe să le strice“.

Acest abecedar, care după părerea specialiștilor ar fi fost chiar mai folositor ca multe din cele de azi, a fost tipărit în 1862 în Buda. Lazăr n'a avut parte să-și vadă cu ochii lui opera ajunsă în mâna poporului.

Tot atunci a alcătuit și un discurs, unic în felul său, înălțător de patriotism și curagios cum nu se obișnuise, de sute de ani, niciodată să se spună, în gura mare în fața mulțimei oficiale. Acest discurs s'a ținut la înscăunarea noului mitropolit român Dionisie, în 1819. După ce arată din cine se trag Români, precum și dovezile și „dreptul ce avem în stăpânirea pământului strămoșesc“, spune, atacând timpurile vitrege în cari trăia poporul românesc: „Dar oare când s'ar ridică duhul din țărâna acelora și ar privi peste strănepoții marelui Chesar, slăvitului Aureliu și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar ? Negreșit că i-ar căută în palaturile cele mari împărătești și i-ar află amăriți sub jugul robiei ; i-ar căută proslăviți și luminați și cum i-ar află ? Rupti, goli, amăriți și asemănați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirii, bine gătiți spre slujba vrăjmașului omenirii, răpitorul casei părințești“.

Și, apoi, după acest tablou real al stării sufletești și mate-

riale în care se află poporul românesc, cel de viță împărătească ; după ce cu un curaj unic, pe acele timpuri, arată cum vrăjmașii au răpit totul din casa noastră părintească, face un apel desperat și puternic către noul mitropolit: „Ajungă lacrimile patriei, ajungă jugul robiei, vreme este de când cu oftare așteaptă căzuta sementie cuviincioasa izbăvire; țărâna strămoșească cu cuvânt pretenderisește acum mântuire căzuților săi strănepoți, înălțându-ți brațul prea Sfinției Tale însuș din sângele părintesc mijlocitor acelora spre mângâere“.

„...bine cuvântată să-ți fie ocârmuirea; și pastoreasca cărjă a prea sfinției Tale înverzească ca toiagul lui Aaron“.

„...Calcă, prea sfințite părinte, neînspăimântat pre poteca care cu braț voinicesc și cu duh românesc spre mai marea mirare a neamurilor o ai desfundat; fără sfială întinde-ți pasul spre descoperirea brazdei strămoșești. Aici frica n'are loc, sfiala zace moartă, călcată la pământ. Pronia lucrează și noi toți cu bucurie îți urmăm“.

Nici nu se poate închipui un discurs, oficial, ținut în sfânta mitropolie, în fața atâtor boeri Greci și grecizați, cu o mai mare putere de naționalism, ca acesta, și nici nu se poate închipui un curaj mai mare ca acela al inspiratului Român Lazăr.

Cele două lucrări de „aritmetică matematică“ și „Te-meuriile trigonometriei cei drepte“, au fost gata, pentru tipărit la începutul anului 1821. Situația atât internă cât și externă eră, însă, foarte turbure și dedea răgaz de odihnă, sau de lucrări intelectuale. Se pregătea războiul și în țară și afară din țară.

Domnitorul Șuțu moare la 19 februarie 1821, iar conducerea țării o ia căimăcămia alcătuită din șapte boeri. Tudor Vladimirescu în fruntea a 25 de panduri cutreeră Oltenia și răscoală poporul spunându-le tuturor : „Veniți, dar, fraților, cu toții ca cu răul să pierdem pe cei răi, ca să ne fie bine, și să se aleagă din căpeteniile noastre care pot să fie buni, aceea să fie ai noștri“.

După ce Tudor pune stăpânire pe toată Oltenia, se îndreaptă spre București. Dela 8 martie a trimis o înștiințare către poporul bucureștean cerându-i să se alipească de mișcarea lui ; iar la 16 martie când ajunse în preajma capitalei a dat o proclamație în care spune, între altele : „dela o vreme încoace din pricina unirii pământurilor boeri cu cei după vremi trimiși domni, cu totul s'au stricat dreptățile poporului, avându-le numai spre folosul lor“.

La 20 martie, după ce Tudor intră în București în fruntea unei armate de 5000 de soldați, a dat o nouă proclamație către popor, arătând, între altele, că „boerii patrioți i-au îmbrățișat cauza“, apoi se precizează și se dă pe față caracterul național

patriotic al mișcării lui Tudor: „respingerea Grecilor din capul țărilor române și răsturnarea regimului fanariot“; iar mai târziu toți pandurii spuneau: „că s’au răsculat pentru gonirea Grecilor din țară și pentru ușurarea poporului de dăjdiile cele mai grele“.

În acest timp, mișcarea revoluționară grecească, pornită din Moldova, sub Ipsilanti, înaintă cu pași mari spre Muntenia, spre București. Conducătorul mișcării grecești ridicase steagul revoluționar pentru emanciparea de către Turci, pentru gonirea lor din țările române, și pentru eliberarea teritoriilor grecești din peninsula Balcanică.

Nouă zile după intrarea lui Tudor în București, la 25 martie, a intrat și Ipsilante în București, în fruntea armatei sale și și-a instalat cartierul în Colentina.

Își poate oricine închipui ce eră în București pe vremea aceea, și ce se petrecea în sufletul locuitorilor, dar mai ales în acela al boerilor, unii pământeni, alții venetici, unii Români adevărați, trup și suflet, iar alții Greci și grecizați, unii trup și suflet iar alții numai de formă și după cum batea vântul.

Cea mai mare parte din boeri și din popor au fugit, din țară, unii de frica pandurilor, alții de a eteriștilor, iar alții de a Turcilor. Jaful, prăpădul și moartea pândeă la ușa fiecăruia. Cele două armate, una sub Tudor, eră la Cotroceni; cealaltă sub Ipsilante eră la Colentina, dușmânindu-se una pe alta, fără, însă, de a se lua la luptă, întrucât, aceia cari trebuiau să-i liniștească și pe unii și pe alții, Turcii, se apropiau cu oaste însemnată.

Ipsilante, văzând că Turcii se apropie de București, și neînțelegându-se cu Tudor, ca să-l atragă cu el, plecă spre Târgoviște. După câteva zile, la 15 maiu, plecă și Tudor, din calea Turcilor, și merse spre Pitești, după ce boerii patrioți, alăturați lui Tudor au făcut un protest scris, și trimis congresului dela Laibach „în contra încălcării Munteniei de către Turci și a jafurilor comise de eteriști într’o țară ce nu mai aveă nimica de împărțit cu dâșii“.

Tudor a fost trădat chiar de către ai lui cari au permis lui Iordache, Român grecizat, să-l ridice din mijlocul taberii dela Pitești, și să-l ducă la Târgoviște, unde a fost masacrat de către Greci: „ca fiarele se repeziră asupra lui cei doi sicari, lovindu-l fără alegere în toate părțile, fără ca nici una din lovitori să cufme nodul vieții. Corpul lui Tudor eră forfecat în bucăți și el tot încă răsufală“.

„Plângi popor nenorocit, plângi că Tudor a pierit“.

Turcii au distrus și înăbușit revoluția grecească; iar țările românești, Muntenia și Moldova căpătară dreptul de a-și aveă domniile naționale și pământene.

Secolul cel mai nenorocit al vieții țărilor române, secolul

fanariot, a încetat odată cu sângele vărsat de Tudor pe altarul sfânt al patriei.

În tot timpul mișcării revoluționare a lui Tudor și a lui Ipsilante, școala lui Lazăr, s'a închis mai mult din lipsă de elevi, căci, cu toții au părăsit școala și s'au dus să se înroleze în oastea de panduri, a lui Tudor. Erau prea frumoase și prea inimoase învățăturile lui Lazăr, despre românism, ca să nu sară și ei în ajutorul ostașilor olteanului, care ridicase steagul redemptării naționale și pe tărâmul armelor.

La intrarea lui Tudor în București, la Cotroceni, unul dintre cei dintâi care s'a dus să-l vadă și să i se alătore a fost Gheorghe Lazăr.

Desigur că dela primele vorbe s'au și înțeles, fiindcă acelaș suflet și acelaș dor bătea și eră în fiécare dintre ei. Deosebirea eră doar, că unul avea drept armă cartea, iar altul sabia. Una pusă alături de cealaltă, una pusă în serviciul celeilalte, și complectându-se și ajutându-se una pe alta, trebuia neapărat să dea rezultatul dorit și maxim pentru binele poporului românesc.

Lazăr mergea foarte des în tabăra dela Cotroceni, și făcea chiar serviciul de instructor în arta de a ochi tunurile și de a-i învăța și pe panduri la această meserie.

Din cauza aceasta, a avut Lazăr, multe neplăceri, ba chiar s'a tras asupra-i cu pușca, de către un eterist, și a fost și bătut de doi nemernici, puși de Greci.

Dar, toate suferințele fizice nu contau față de uriașul succes moral și național românesc. Lupta eră câștigată fiindcă poporul românesc s'a deșteptat prin școală și cartea adusă de Lazăr, și s'a înarmat prin sabia și puterea bărbătească adusă de Tudor. Erau zorile ce se arătau !

După potolirea revoluției, școala lui Lazăr și-a început iarăș activitatea și din ce în ce cu mai mult avânt.

Acuma, la începutul anului 1822, Lazăr se gândește să-și tipărească cele două lucrări terminate de aproape un an și cari din cauza evenimentelor au stat pe loc. Cum, însă, nu avea bani, el face un apel către „iubiții Români“ prin care îi anunță că în curând se vor tipări aceste cărți. În acest scop el arată, mai întâiu importanța instrucției : „De știut fiindcă mai lesne este a slugări pe douăzeci de înțelepți, decât a stăpâni pe doi nerozi, îndărătnici, cu mintea de papură și cu capul de dovleac, apoi încă și infumurați cum sânt și unii din noi Români, din care cauză am rămas cu aripile tunse și pârлите, încât dacă s'ar deșteptă cumvâ duhul strămoșului nostru, a lui Marcu Aureliu și al marelui Severin, ne-ar privi nu ca pe stră-nepoți ai lor ci ca pe niște adevărate rămășițe schimonosite ale ciclopilor“.

Face, apoi, un rezumat al timpurilor grele prin care a tre-

cut țara până în anii cei mai de pe urmă, când deșteapta providență, cea prea înaltă, a ales trei duhuri românești, adevărat vrednici bărbați, suflete puternice și nespăimântate, luceaferi strălucitori veacului acestuia, cărora cu cuviință li s'ar cuveni statuele Italiei spre veșnica pomenire și laudă, adică : pe Măria Sa prea-bunul acum stăpânitor Domn, în scaunul acestui principat, Grigorie Dimitrie Ghica Voevod, încă ban fiind, al doilea pe marele Dvornic, adevărată dreptate, mângâierea compatrioților, scăparea săracilor, stâlpul nevinovaților și podoaba patriei, Constantin Bălăceanul, ajutat de prea înțeleptul strajnic iubitor de muze, marele Dvornic Gheorghe Golescu, care neputând mai încolo suferi ocara neamului lor, ci luând pildă dela celelalte popoare luminate, cu cuget unit și cu braț puternic părintesc au așezat și au deschis școală academicească în București, la Sf. Sava, de fel de științe filosofice și matematicești, chiar în limba patriei, ca cu atât mai cu înlesnire să poată tinerimea păși către tronul Minervei, în care școală academicească, măcar și într'această scurgere de vreme și cu atâtea viscole câte au pătimit, nu puțin rod s'a făcut până acuma, precum se vede în faptă, și de nu se întâmplau iuțile vremi jigodioase, departe eră să ajungă; apoi piedica cea mare a neiușitei pășiri a științelor a fost și este netipărirea cărților scolastice, pentrucă numai cu scrisul pășește predarea nu numai cu zăbava, ci și cu greșelile neapărate, și pricina netipării, nu condeiul, ci volbura lui Saturn, au stat la mijloc“.

„De aceea noi facem preacinstitului public de știre că voim a da la lumină, în limba patriei adecă: fisolofia, matematica și geografia, apoi după aceasta va urmă și istoria universală“.

„Acestea sunt care voim, de va voi și Dumnezeu și de vom fi ajutorăți de către iubitorii de muze compatrioți“.

După cum se vede la tipărirea acestui „apel“ eră domnitor Grigorie Dimitrie Ghica fost ban, ca prim domnitor român după înlăturarea domniei fanarioților. Domnitorul Grigorie Dimitrie Ghica, s'a urcat pe tron la 30 iulie 1822, prin urmare apelul trebuie să fie posterior acestei date.

Din acest apel se constată, între altele, și aceea că școala lui Lazăr a suferit mult din cauza „atâtor viscole câte au pătimit, și de nu se întâmplau iuțile vremi jigodioase“ eră să ajungă departe. Cu alte cuvinte, școala, deși cu greutate, a mers mereu înainte și ar fi ajuns și mai departe dacă vremile jigodioase n'ar fi dat peste ea.

Anul 1821, cu răscoala lui Tudor Vladimirescu, cu eteria grecească a lui Ipsilante și cu sosirea Turcilor pentru a liniști și pe unii și pe alții, a fost un an rău și pentru școală, care, desigur că a fost închisă. Indată însă, ce s'au liniștit lucrurile

și mai ales la începutul anului 1822, când se făceau pregătirile pentru domnia pământeană, se anunțau și pentru școala lui Lazăr, ca și pentru toată Țara Românească timpuri mai bune. Atunci Lazăr făcù apelul pentru tipărirea cărților lui, și tot atunci alcătui și discursul ce trebuia să se țină la urcarea pe tron a noului Domnitor Român, Gh. Dimitrie Ghica. (Acest discurs, ca și acela făcut la înscăunarea mitropolitului Dionisie, n'au fost ținute de Lazăr, ci numai făcute de el).

În acest discurs, nu știi ce să admiri mai întâiu : patriotismul, înțelepciunea, sau curajul de a spune lucruri adevărate, dar spuse cu toată tăria.

Păstrăm, între altele, câteva aliniate, cari pot servi, și azi, și oricând, tuturor, dar mai ales conducătorilor de țară: „...așa și un stăpânitor au împărat, acela se poate înscrie în condica veacurilor de înțelept și vrednic, care știe să-și aleagă pentru fieși-ce tagmă de slujbă, sfetnici și miniștri arnici și destoinici, pentrucă un om singur nu e nici un om; și aceasta și firește se vede, că tot din munți și dealuri se pogoară izvoarele apelor spre adăparea șesurilor“.

Apoi, mai departe spune ca un profet : „Dintr'o scântee se aprinde focul și face rană la început e mică, pentru aceasta bine zice filosoful : „Începuturile priveghează, ca să nu fie doctoriile prea târziu“; și iarăș : „Tot ce faci fă cu înțelepciune și privește la sfârșit, că sfârșitul încoronează toată apucarea“. „.....,Intr'acest chip Măria Ta, s'au întâmplat și cu această sărmană patrie, ce vrednică de jale și plângere este“. „.....,Ea pre toți streinii, pre toți săracii, pre toți călătorii, pre toți golii și pre toți năpăstuiți i-au primit ca pre însuși fii săi, pre toți cu un cuvânt fără deosebire, pre bun și pre rău, hrânindu-i cu pâinea sudorii și adăpându-i cu însuș pieptul său ; tocmai aceștia după vremi i-au fost d'apururea vrăjmașii cei mai mari și cumpliti, ca să se îplinească zisa psalmistului unde zice : „și cel ce mi-au mâncat pâinea, mi-au vrăjmășit voia“, „și nu ajunse că și-au aflat în brațele ei întreaga odihnă și liman, dar simțind că s'au scârbit încă și pământul de tyraniile și de nemulțumirea răpitorilor bunului strămoșesc, și cum că isbăvirea fiilor robiei din gura și ghiarele feciorilor șopârlii, cam p'aci și curând ca să urmeze, se siliră cu fel de mijloace să amăgească, să molipsească și să spurce toată casa, ca cu atât mai cu înlesnire să poată aduce foc, sabie și peire brațului de unde s'au adăpat și vetrii unde s'au încălzit“.

Cuvinte sfinte și adevărate atunci ; cuvinte sfinte și adevărate, după Lazăr ; și tot așa de sfinte și de adevărate și azi. Să se citească această profeție a lui Lazăr, care par'că nu vorbește numai pentru acel timp și nici numai unui domnitor, ci pentru toate timpurile și tuturor domnitorilor cari sunt urșiți de Domnul Dumnezeu nostru să domnească peste noi.

Ia aminte popor românesc de vorbele adevărate și sfinte ale marelui nostru Lazăr, spuse din fundul sufletului lui, ca un adevărat apostol, ca un adevărat prooroc ; ia aminte și veghează, cu toată strășnicia la poarta casei tale și chiar în casa ta, căci cei mai înverșunați dușmani sunt tocmai aceia cărora le-ai dat adăpostire, hrană și sângele tău !

Școala continuă cu vigoare și mai mare spre sfârșitul anului 1822 și începutul anului 1823. La începutul noului an școlar, aprilie 1823, Lazăr este prevăzut în bugetul școlii, în frunte, cu leafa de 4000 taleri anual, având după el încă alți trei, între cari primul cu 1800 taleri anual, Erdeli, iar, apoi Pavel și altul, cu mai puțin.

Anul 1823 deși se anunță cu o îmbunătățire a părții materiale, prin sporirea lefii neîntrecutului maestru, totuș acelui an îi eră dat să vadă și stingerea flacării ce ardea ca și focul sacru, și care aprinsese și încălzise sufletul tuturor Românilor redeșteptându-i. Gheorghe Lazăr se stingeă încet ca și o candelă ce și-a făcut întreaga datorie luminând și care s'a consumat, luminând pe alții. O crudă boală, boala ce nu iartă, l-a pândit din anii suferințelor. Cei mai grei ani, cei mai istovitori, și cari l-au doborât, au fost aci în țară. Lazăr cade la pat, în odăița lui micuță și sărăcăcioasă, dela sfântul Sava, apoi din „târgul de afară“.

Sfârșitul este sfâșietor descris de către Eliade Rădulescu în „cursul de poezie generală“. Il dau așa cum este, ca să nu-i știrbesc din frumusețe și din duiosie :

„Fiind amalat greu și străin în ruinile din Sfântul Sava, și văzându-se maltratată într'o zi de un servitor al său, invită în aceeaș zi (pentru că veneam în toate zilele spre a-l vedea) să mă duc la Târgul d'afară și să caut în vilele din fața moșilor, pe un Gheorghe vâtas de ungureni, cum se zicea pe atunci, care zicea că-i este văr și să-i zică a veni la dânsul în Sântul Sava.

Aflând pe Gheorghe și aducându-l la Lazăr, acesta îl rugă să-l ia în coliba lui și ca om cu soție să-l caute la ale lui suferințe, sperând că-i va plecă mai spre bine cu căutarea.

Mutându-se acolo și văzând că răul creștea fără speranță de întremare, scrise la frații săi din satul Avrig, de pe domeniul lui Bruckenthal să vie să-l ia ca să-l ducă în locul nașterii sale.

Aceștia venind se și făcū cunoscut elevilor săi și părinților lor despre ziua și ora departului său.

Mulți ne duserăm dimpreună cu părinții noștrii în trăsuri mai multe și dela Târgul d'afară îl petrecurăm până la Băneasa. Acolo la despărțire ne binecuvântă pe toți și plecă, ca să nu ne mai vedem.

În lacrimi și eu, ca și ceilalți elevi și reintrând în trăsură cu tatăl meu, îl luai de gât, pusei capul pe pieptul lui și-l rugaiu

să cumpere cum va ști acea vie, de unde și-a luat adio Lazăr dela Români.

Aceasta s'a întâmplat în anul 1823. După cinci ani, la anul 1828, am pus acolo tipografia ridicând edificiul pe însuș locul unde fusese coliba în care zăcuse Lazăr, și făcând distribuția ca toată acea căscioară să cază în sala destinată pentru presă.

În locul patului unde zăcuse, am pus prima presă din care a ieșit primul număr al Curierului român și în care mai pe urmă iesiră toate scrierile publicate dela 1828 până la 1848 și însăș constituția proclamată în județul Romanaiilor. Încât pot zice în 9 Iunie 1848, a aceluiaș an, în toată convincțiunea, că generația română a ieșit de acolo, de unde Lazăr abandonă România noastră“.

Celălalt elev distins al lui Lazăr, Petrarhe Poenaru, spune următoarele, relative la momentul despărțirii: „...Când se sui pe carul ce aveă să-l transporte din curtea școalei Sf. Sava, ca să-l ducă la părinții săi în Transilvania, Lazăr se ridică în picioare și înălțându-și ochii la cer, făcū în tăcere cu brațele sale semnul crucii, în cele patru părți ale orizontului, apoi dete ordine că-răușului de purcedare. Atunci prorupseră suspinele de durere ale vechilor săi elevi ce veniseră să-l petreacă”.

Și a plecat căruța, în lungul munților spre drumul Oltului. În ziua de 16 iulie 1823 trecū pe la Turnul Roș.

După două luni, la 17 septemvrie 1823 își dete duhul în mijlocul familiei pe care nu o văzuse de ani de zile.

Acuma ne vine în minte o scrisoare duioasă scrisă de Lazăr dela Viena, părinților săi, în care se vede dragostea cea mare și dorul cu care se gândeă mereu la părinții săi. El le spuneă, între altele : „după ce voui fi isprăvit cu învățatura mă întorc la Sibiu, pentru ca să fim iar aproape unul de altul, și mai zic nu vă obidați, căci atunci vor veni zile mai bune de vom râde de nevoi.

„Spune-i mami că-i sărut mâinile cari m'au grijit atâta vreme, când eram la școală la Sibiu și în Cluj și să tragă nădejde că am s'o cinstesc, odată purtând-o în toate zilele prin orașul Sibiu cu hinteul, pentruca să vază lumea că vrednicia nu numai în palaturi, dar și în bordeiuri se găsește !“

Suflet de copil cuminte, suflet de copil iubitor, până la adoratie, către mama lui căreia îi sărută mâinile cari l-au grijit, etc. N'a avut parte să-și implinească gândul de a o plimbă „cu hinteul” prin orașul Sibiu, nici să vadă zilele bune în care să rădă de nevoile de pe atunci. A venit în satul său istovit, având drept avere o ladă cu 300 de cărți, iar în buzunar câteva zeci de fiorini,

Zilele câte le-a mai avut, până și-a dat duhul, și-a făcut pregătirile de moarte, și și-a scris cuvintele înțelepte pentru crucea ce-i va stă la cap.

4. Apostol și biruitor

Cu ocazia comemorării a o sută de ani dela moartea lui Lazăr, în cuvântările ținute la București la 29 septembrie ca și la Avrig în ziua de 30 septembrie 1923, marele învățător a fost numit „apostol”, „profet”, „prooroc inspirat și convins”, „luminătorul și desrobitorul”, „profesor, luptător și semănător”, etc., etc.

Unele sunt mai frumoase ca altele, unele mai înălțătoare, și mai binemeritate, ca altele.

Din noianul atâtor manifestări de recunoștință și de admirație ale unui neam întreg ca și din studiul vieții și faptelor lui, se desprinde clar că Gheorghe Lazăr a fost un adevărat apostol trimis de Dumnezeu și de sufletul neamului. Tot așa cum sfinții apostoli ai Domnului nostru Isus Christos au plecat în lumea largă ca purtători ai cuvântului Domnului, și au putut, prin vorbirile lor calde, stăruitoare și pline de iubire și de adevăr, să îndrepte lumea pe calea Domnului, tot așa și Lazăr a putut prin toată iubirea lui, prin tot sufletul lui, prin toată ființa lui, prin căldura dogoritoare de patriotism a cuvântărilor lui, să deștepte din amorțeală poporul românesc și să-l îndrepte pe calea cea adevărată a menirii lui în viață.

Gheorghe Lazăr sosește în Țara Românească grecizată, în Bucureștii grecizați, în mijlocul unui popor ajuns la ruină morală și materială. Străinii, Turcii și Grecii, comandau în țară la noi, cu mai multă putere de cât chiar la ei în țară; comandau la niște fantome de oameni cari nu mai aveau curajul de a-și spune nici naționalitatea, de român, de care acuma se și rușinau; comandau la un popor românesc care nici acasă și nici la școală nu vroia să-și mai vorbească limba strămoșească și care găseă mai ușor expresiile în limba străină, de cât în cea românească; comandau la un popor care în biserică ascultau rugăciunile și cântările într'o limbă ce nu eră a lui, și pe care mulți nici nu o înțelegeau.

Când unui popor i s'a luat limba și biserica, este aproape pierdută și naționalitatea.

În mijlocul acestui popor nenorocit, mort pe trei părți, și distrus moral și material, a sosit Gheorghe Lazăr. Pe acest popor vrea el să-l deștepte din morți, să-l aducă pe calea românească pierdută de el, de peste o sută de ani, și să-i redea limba, biserica, și cu dănsese naționalitatea.

Numai un trimis al dumnezeirii putea să aibă curajul unei asemenea acțiuni; numai un apostol al sufletului neamului putea să gândească a întreprinde o asemenea operă, în contra căreia se ridică întreaga putere a statului, dela domnitor

la ultimul funcționar, sau întreaga moleșeală a unui popor istovit, care nu mai putea să reacționeze sub nici o formă

Gheorghe Lazăr a avut curajul să înfrunte toate greutățile întâlnite în cale-i, dela primul pas, și a avut norocul să învingă în lupta crâncenă ce s'a dat, dela început, între el și toate celelalte puteri ce-i stăteau în contra.

Gheorghe Lazăr a venit în țară înarmat cu o idee măreață, aceea a redșteptării poporului românesc. Ideia aceasta uriașă a făcut din Lazăr un trimis al lui Dumnezeu, și a făcut pe toți, cari i-au ascultat învățăturile, să-l umzeze cu toată încrederea; ideia aceasta sădită, cu tot sufletul, în sufletul amortit al unui neam întreg a avut darul de a ridică din morți nu un om ci un popor. Aceasta-i măreția lui Lazăr !

Înarmat până'n adâncul sufletului cu această idee, dată-toare de viață, a avut curajul să înfrunte în divanul domnesc, pe atâția boeri mari ai țării, de cari depindea viața și moartea oricui ; să înfrunte pe toți boerii Greci sau grecizați, și pe toți învățații streini cari „conduceau instrucția” !? în sârmana noastră țară. El a avut curajul să privească, drept în față, pe „cel mai învățat profesor”, cum îl numeau toți boerii, pe Veniamin, și să le vorbească tuturora liniștit, dar apăsător, că poporul românesc este de viță împărătească și că are și el dreptul să aibă o școală românească, la fel cu toate popoarele mari.

„Nu se poate” strigau, cu toții, lipitorile ce sugneau sângele bietului popor românesc.

Și a avut curajul să le spună Lazăr, că în limba românească, care-i tot așa de aleasă ca a oricărui altui popor, se poate prea bine învăța orice știință, și matematica și filosofia, ca în orice altă limbă de pe pământ.

„Nu se poate”, răgeau liftele păgâne. „Limba românească este săracă, e limba mojiștilor și n'are vorbele științelor” strigau veneticii, răsând, apoi, cu hohote, de obrășnicia unui „mojiștic” care îndrăznește să vină între ei și să le facă astfel de propuneri, pentru un popor care nu mai are nici limbă, nici biserică, nici naționalitate.

Acest moment tragic și dumnezeesc înălțător, este tot ceea ce poate fi mai frumos, mai strălucitor, din întreaga viață a unui popor și el ni-l arată pe Lazăr, investit cu puteri supraomenești, fiindcă el simplu și modest, fără nici un nume ilustru în față, fără nici o avere în spate, fără nici o armă în mâini, a venit singur în mijlocul unui tribunal suprem să ceară dreptate și să apere soarta unui popor.

Acolo, în fața aceluia tribunal, se judecă atunci și se puneă întrebarea dacă poporul românesc are și el dreptul, ca orice alt popor, de a-și vorbi limba lui, de a se închina lui Dumnezeu, în limba lui, și de a se instrui în limba mamei lui. Eră procesul redșteptării întregului popor românesc și procesul ruperii lanțurilor sclaviei, ce-l țineau încătușat de atâta amar de vreme.

Intregul divan domnesc privea cu dispreț la cel ce îndrăzneă să-i infrunte cu privirea și să-i infunde cu vorbirea. Numai ochii lui Constantin Bălăceanul se aprindeau și străluceau, ca un jărătic, la vorbirea caldă, românească și entuziastă a lui Lazăr.

„Ba se poate”, și-o fi zis boerul român, repetând în gând, vorbele lui Lazăr, spuse tare și hotărît boerilor și învățaților !
Și... s'a putut !

În casa familiei mele am găsit un tablou vechiu, care-l reprezintă pe Colomb în fața învățaților dela Salamanca. De ani de zile mă uit mereu la acest tablou, iar acuma'n urmă l'-am asezat drept în fața mesei mele de lucru. Nu știu, dar tot uitându-mă la aceea reuniune de învățați și văzând și pe Colomb în mijlocul lor, par'că-l vedeam pe Gh. Lazăr în mijlocul divanului domnesc

Asemănarea situațiilor este isbitoare !

Colomb avea o idee. Se căută, atunci, un drum, pe apă, pentru a se ajunge la India. Colomb arată că drumul cel mai sigur și cel mai scurt ar fi pe la apus, pe loc neumblat, încă, iar nu spre răsărit. Și căută să demonstreze această idee cu rotunjimea pământului, de curând dată la iveală. Dacă pământul este rotund, apoi, mergând spre apus, se va ajunge în India tot așa de sigur, ca mergând spre răsărit.

El s'a adresat multor țări, arătându-le planul lui, dar toate l-au considerat ca nebun. În cele din urmă s'a adresat Spaniei. Regele Ferdinand și regina Isabela l-au trimis să-și explice ideea sa învățaților strănsi la Salamanca.

Sub prezidenția arhiepiscopului Talavera, al Grenadei, s'au strâns cei mai învățați astronomi ai timpului, călugări și profesori la universitatea locală, să asculte și să judece ideea genovezului rătăcitor, care până aci fusese luată în răs, de toți, iar ideea lui considerată ca ideea unui nebun.

Privesc tabloul și văd în mijloc o masă mare, pe care stau : un glob pământesc, hărți de tot felul, cărți, compasuri, linii, apoi, pe jos, pe scaune, pe diferite măsuțe, volume groase, legate, deschise, închise, unele peste altele, sau aruncate în neregulă. În jurul mesei sunt douăzeci de savanți, cari se vor pronunța și de hotărîrea cărora va depinde soarta unei lumi noi. Călugări în mantale albe, până'n pământ, alții cu hainele roșii și cu gulere de hermină, sau cu pelerine negre peste hainele cenușii, unii rași pe toată fața, ba chiar și în creștetul capului ; câțiva poartă bărbi lungi, sau mai scurte, dar toți par preocupați de problema ce li s'a pus și vor s'o studieze cu toată conștiinciozitatea. O parte din ei stau în picioare grupați în jurul globului pământesc și discută aprins ; iar unul par'că ar da explicații celorlalți, arătând cu degetul pe glob, drumul trasat de Colomb. Unii din în-

vățați îl privesc, pe Colomb cu milă, parte cu dispreț, iar alții sunt cu totul nepăsători.

Colomb în mijlocul lor, ridică brațele în sus, desperat, probabil, de rezistența și ignoranța ce o întâmpină, și par'că-l aud : „Doamne ! Cui să mă adresez să mă înțelegă ?”

Colomb ca un geniu al lumii vede în mintea sa un drum nou, spre India, prin largul oceanului ce se întinde spre soare apune ; dar, toate argumentele lui, toate explicațiile pline de căldura omului convins de puterea adevărului, nu au reușit să convingă pe nici unul din învățații ce-l priveau și-l ascultau, chiar, cu compătimire.

„Nu se poate !” „asta-i o nebunie !” i-au strigat, la urmă, întregul consiliu al renumiților învățați spanioli.

Abiă peste trei ani, a reușit Colomb să înduplece cerbicia ignorantă a conducătorilor Spaniei, și să plece în lume, pe un drum neumblat, spre a descoperi o lume nouă.

Și a descoperit-o !

Desigur, tocmeala scrisă și subscrisă de cei în drept, trebuia să-i aducă lui Colomb averi nenumărate, titluri înalte de vice-rege și de conducerea țărilor descoperite, dar, ca întotdeauna, în lume, i-a adus lanțuri și întemnițare.

Recunoștința, floarea aceasta gingașă, nu crește în palate, s'a spus de mulți și s'a verificat de atâtea ori !

Gheorghe Lazăr, vine în Țara Românească, să croiască o lume nouă. El vine în mână cu un toiag de pelerin, în suflet cu credința și iubirea de apostol, iar în mintea lui cu ideea precisă a redeșteptării poporului și readucerea lui la calea românismului, prin reînvierea limbii, a bisericii și reintronarea naționalității usurpate în mod tiranic. Pentru toată munca lui neprecupețită el nu a cerut nimic ; doar un adăpost lângă școala visată de el, și o coajă de pâine cu care să-și țină zilele, de azi pe mâine. *Asta-i Apostolul.*

În trecutul nostru istoric se găsesc doi domnitori, Matei Basarab și Vasile Lupul, cari au avut curajul să înlăture limba slavonă din biserică și din actele statului, limbă care se cuibărise printre noi, aproape cum se înfipsea mai târziu limba Grecilor, adusă de fanarioți. Acei doi domnitori au făcut minunea de a scoate din țară o limbă ce nu era a poporului nostru ; dar ei erau domnitori, erau atotputernici și porunceau tuturora și totuș le-au trebuit timp și sbucium. Gheorghe Lazăr un simplu drumet, fiu de țăran, vine în țara prăpădită și-i arată doar drumul ce trebuie să-l urmeze și ea l-a urmat, ieșind din groapa ce stă să o înghită. *Asta-i Biruitorul !* Par'că i-ar fi zis : ia-ți patul tău și umblă ! Și a umblat !

La această putere supraomenească a lui Lazăr trebuie să se închine întreg poporul românesc, ori de unde ar fi, fiindcă el a propovăduit ca un *Apostol* și a învins ca un *Biruitor*.

Că el s'a istovit, în această luptă, aceasta nu contează. Și Domnul nostru Isus Christos a murit restignit; dar moartea Lui l-a înălțat, pe vecie, în sufletele popoarelor.

Lazăr își începe școala cu foarte puțini școlari și având ca ajutor la început, numai pe popa Pavel. Peste câteva luni, în acelaș an, școala-i plină de elevi, cari n'au destule urechi să-l asculte și destui ochi să-l vadă.

Dintre nenumărații școlari, au fost mulți cari s'au ilustrat, mai târziu, și au făcut cel mai mare bine țării noastre prin învățăturile lor, prin mintea lor, și prin faptele lor.

Intre primii cari s'au manifestat au fost cei patru trimiși în Italia la Pisa: Eufrosin Poteca, Pandeli, Moroiu și Marcovici. Poteca scriă, din Italia: „va veni timpul să se laude cu noi nu numai aceștia care ne-au trimis, ci și toată Valachia, — și măcar ca niște câini buni, la o turmă de oi, tot vom fi folositori neamului nostru“. Și în adevăr, că întreg neamul s'a mândrit cu acești patru tineri cari s'au ilustrat și cari au slujit, apoi, mai târziu, țara lor cu toată credința și toată priceperea, unii în chestiunile literare, alții în cele juridice sau filosofice.

Mai târziu, Poteca scriă mitropolitului, pentru boeri, între altele, și următoarele: „Voiți voi cu adevărat să scoateți pe norodul Valachiei dintre întunericul neștiinței? Cinstiți preoția... și încă să așezați și o leafă cuviincioasă la toți preoții cei ce vor putea să învețe copiii în toate satele, ca să învețe și cei cu totul neînvățați, spre a se face vrednici la această leafă, căci până când preoții vor rămănea în starea, în care se află, norodul cum va fi. Voiți voi să vă faceți cu adevărat oameni mari și fericiți? Isgoniți nedreptatea din Valahia. Adunați-vă cu toții în sfânta mitropolie: faceți întâiu o rugăciune către Dumnezeu, ca să primiți ertare de păcatele trecute și apoi faceți o lege politică care să hotărască dăjdiile de om înaintea fieștecărui, fără deosebire, dela divăniți până la plugari și hrănitori de dobitoace. Și așa fără a sărăci cineva de tot, se va adună lesne cu ce plăți toate cheltuelile statului, etc., etc. (Paris 1824)“.

Numai din aceste rânduri înțelepte și patriotice se poate vedea rodul frumos ce produsese sămânța aruncată de Gh. Lazăr.

Cel care a continuat opera nemuritoare a lui Lazăr, și care a reușit să o ridice la cea mai strălucitoare situație românească, a fost, negreșit I. Eliade Rădulescu. Acest tânăr a fost din primul an al școlii lui Lazăr și elev, dar și ajutor al lui; iar pe urmă, după plecarea profesorului, s'a instalat Eliade Rădulescu în școala dela Sfântul Sava, împreună cu Tomescu, fără a fi numit de nici-o autoritate, fără a fi învitat de nimeni de cât doar de sufletul lui Lazăr, și a continuat misiunea profesorului lor abia începută spre regenerarea naționalității noastre“.

Eliade Rădulescu a căpătat, mai târziu, titlul cel mai măreț ce i se poate da unui muritor în țara sa, de „*părinte al literaturii românești*“.

Ura Grecilor în contra lui Lazăr, se vedește în episodul povestit de Eliade, cu ocazia tipăririi unor anunțuri scrise cu literă, în mare parte, latină, înlocuind pe cele grecești, adică în „*alfabet simplificat*“. Mitropolitul Grigorie află de această nelegiuire și chiamă la sine pe Eliade observându-l între altele așa : „*stricați limba românească și vă atingeți de legea și credința pravoslavnică ! Ce sunt heresurile astea ? Vreți să ne lăsați și fără icoane ?.. Unde mai e alfa și omega, nelegiuitorilor ? S'a dus și legea și credința, de când s'au dus acele vremi pe când niște oameni ca de-alde voi erau arși de vii ! Surghiun am să vă fac pe toți câți ați eșit din acel cuib al Dracului, unde dascălul vostru Lazăr a clocit ouăle Satanei*“...

Această ocară, înalță și pe Eliade, dar înobilează și-l ridică în slavă pe Lazăr, cel puțin atâta cât îl afundă pe acel mitropolit ignorant și grecizat. Noroc, pentru Eliade și Tomescu, că Domnitorul le-a luat apărarea și nu le-a făcut nimica.

Un alt elev de seamă a fost și Petrache Poenaru, fost în urmă membru al Academiei române. El declară mândru că „*pentru românism s'a inspirat în școala lui Lazăr*“.

Apoi, se pomenește de Palade Teodor care a ajuns inginer renumit, de Gh. Ioanide și I. Poloniu.

Un alt ucenic al lui Lazăr a fost Hagi Carol conte de Rossetti, cel care îi ridică drept recunoștință monumentul dela mormântul din Avrig.

Frații Tell asemenea au fost dintre primii elevi ai lui Lazăr, tot așa cum a fost și Anton Pann.

Apoi, Eliade pomenește despre : Nănescu, Cernovodeanu, Orăscu, Darvarie, Merișescu, Stefanopol, Crăsnaru, Malinescu și alții.

Numărul tuturor elevilor lui Lazăr, nu se poate ști precis ; dar, în tot cazul, au fost destui care să-i urmeze învățăturile și să i le propage, apoi, în lumea românească, tot așa cum au făcut și apostolii Domnului nostru Isus Christos. Și după cum a spus Potea, „*măcar ca niște câini buni, la turmă de oi, tot vom fi folositori neamului nostru*“ s'a adeverit, în condiții mai mult decât se putea cineva aștepta dela un început atâta de săracăcios, și de slăbănog.

Elevisi lui Lazăr i-au purtat amintirea sa vie până la sfârșitul vieții lor și au dat-o și urmașilor.

Așa li se cunoaște, între altele, cultul pentru primul lor profesor, prin acea „*reuniune lazaristă*“. Din acea reuniune făceau parte toți foștii elevi ai maestrului lor, precum și toți cari îi purtau amintirea : „*Amicii strănși atât pentru ocupațiunile literare, cât și pentru devotamentul către profesorul*

nostru, ajunserăm a trăi la un loc, a ne face vesmintele perechi, în casă și afară, a purta aceleași colori; și pentru memoria maestrului nostru, în devotamentul către patrie — ne dam numele de Lazarini sau Lazarieni". (I. Eliade Rădulescu).

Aceste vorbe ale celui ce a fost mai aproape de Lazăr, și care i-a continuat și dezvoltat opera, mi se pare cel mai frumos elogiu ce s'ar putea aduce lui Lazăr. Aceste vorbe alese ne arată că Lazăr trăia viu și încă mai strălucitor, în mijlocul ucenicilor săi, fiindcă aceștia orice făceau pentru țară și popor făceau numai în numele aceluia de la care căpătase și ei lumină. A intitulă asociația cu numele lui Lazăr, a purta îmbrăcăminte la fel cu maestrul lor și în aceeaș coloare, cravată la fel cu el, a servi patria punând totdeauna înainte sfântul nume al lui Lazăr, mi se pare că este gestul de adevărați adoratori ai aceluia ce le fusese învățător și care le dăduse lor tot sufletul lui, toată viața lui, numai pentru țară și pentru poporul românesc.

Scena ce se petrecea la școala Sfântul Sava, în fiecare an, ani de-arândul, târziu după Lazăr, în ziua aniversării, când toți profesorii școlii luau masa cu toți elevii și cum se sculă pe rând, profesorii, pentru a face o închinăciune în numele aceluia ce întemeiasc școala românească, ingenuchind grecismul, este de o măreție fără pereche și atât de mișcătoare că te'nfiori și tremuri și de duioșie, dar și de mândrie! Desigur, din sutele și sutele de elevi ce s'au perindat prin acea școală, și au asistat la astfel de scene emoționante și adânc mișcătoare, au rămas mulți cari au purtat în sufletul lor cultul lui Lazăr.

Mai târziu s'au părăsit bunele și moralele obiceiuri, cari înălțau sufletul și luminau mintea.

Și-i păcat!

Din elevii lui Lazăr, arătați mai sus și alții, veniți ulterior la cultul lui Lazăr, mai toți s'au făcut adevărați propagatori ai școlii lui Lazăr, ai ideilor lui Lazăr propovăduind: liberarea patriei din mâna fanarioților, gonirea lor din școală, din biserică și din stat și reintroducerea limbii strămoșești. În numele lui Lazăr, ei chemau poporul românesc la viață și-i arătau că locul lui nu-i în bordeiu ci în palate, din cari trebuie să gonească pe cei ce i-au luat acest drept.

În acest mod Lazăr a pătruns, de atunci, în sufletul întregului popor, prin acțiunile puternice ale învățăcelilor săi.

Eliade Rădulescu și-a stabilit tipografia sa chiar pe locul de unde a plecat „învățătorul“ lui: „În locul patului unde zăcuse Lazăr, am pus prima presă din care a ieșit primul număr al Curierului Român și în care, mai pe urmă, ieșiră toate scrierile publicate dela 1828 până la 1848 și însăș constituția proclamată în județul Romanați la Islaz. În cât pot zice, în 9 Iunie 1848, în toată convicțiunea, că regenerația română a ieșit de acolo de unde Lazăr abandonă România noastră“.

În momentul plecării sale, din țară, spre a merge în Avrigul ce nu-l mai văzuse de ani de zile; înainte de a porni căruța la drum, se ridică Lazăr, în picioare, se închină Domnului, și apoi binecuvântează țara pe care o redeșteptase, făcând semnul crucii în cele patru părți ale ei! Și a plecat împăcat în sufletul său, în conștiința sa adâncă, căci deșteptase un popor și liberase o țară.

Sufletul lui Lazăr și binecuvântarea sa au dominat la întreaga regenerare culturală și spirituală a întregului nostru neam.

Lazăr a fost un Apostol și un Biruitor ales de sufletul neamului și trimis de Dumnezeu Tatăl!

Dau mai jos câteva, trei, cuvântări și păreri, asupra lui Gh. Lazăr, spuse la intervale destul de mari una de alta: 1865 a marelui Ion Brătianu, 1886 al lui Dimitrie Sturza, și în 1923 al Princîpelui moștenitor Carol.

**Discursul rostit de principele moștenitor Carol,
la 30 septembrie 1925, la Avrig, la mormântul
lui G. Lazăr**

O sută de ani au trecut azi, — și suntem adunați aci spre a proslăvi amintirea sa, — de la moartea marelui dascăl Gh. Lazăr.

Câte lucruri mari nu s'au săvârșit de atunci și ce bucurie n'ar resimți el, dacă ar fi în viață, că azi Avrigul său este pământ românesc.

Privind de aci în spre miază-zi, de sigur, că în copilăria sa a trebui să se gândească că ce o fi dincolo de acest urias zid de stâncă?

Ca și pentru alte mari figuri ale neamului, par'că acest zid a fost făcut ca să fie trecut. Ca și voevozii legendari, întemeietori de țări, acest voevod al culturii, întemeietor de școală, a trecut zidul ca să-și întărească neamul. Azi noi nu mai avem zid de trecut spre a-ți sărbători faptele, o dascăl prea mărit! Putem privi munții noștri cu sufletul înălțat de minunăția priveliștii, fără groaza de a ști că sunt ziduri tainice, despărțitoare de frați.

Gheorghe Lazăr a fost și el unul dintre eroii cari au priceput că aceste ziduri nu sunt firești și el unul a dat primele lovituri pentru dărâmarea lor.

Ce concepție nobilă ca a sa, să-și pună toată știința, tot sufletul, pentru înălțarea Neamului și întărirea Patriei!

Zic Neam și Patrie, căci, în concepția lui, toți acei cari grăiau și simțiau românește erau de un Neam și de o patrie.

Cu studiile ce a făcut, putea să devie om bogat, să ducă o viață tihnită, cu toate că nu se înțelesese cu mai marii lui.

Dar a fost el din sămânța luptătorilor fără odihnă și al a-dâncilor iubitori de neam. A fost sortit să-și închine vieța unei cauze și luptând i-a pus temelia.

Intr'o țară unde toate școalele și cultura erau în mână străină și se făceau în limbă străină, Gheorghe Lazăr a avut nespusa îndrăzneală de a afirma că și în românește se poate vorbi limba științei și a culturii.

Nu numai Constantin Bălăceanu, dar și mulți alți, au fost minunați atunci de un adevăr ce nouă celora de azi ni se pare că nu poate fi altcum.

Azi povestind aceasta, uităm câtă sârguință a trebuit și câte umilinți au fost îndurate spre a proba acest adevăr.

De aci începe toată opera de renaștere culturală a României de azi. Singur un luptător că el putea să-i pună temeliile. Școala Sfântului Sava a fost focarul de unde a pornit vieța intelectuală a României veacului al XIX-lea.

Sufletul ei eră Gheorghe Lazăr.

La căldura acestui suflet s'au încălzit și pregătit cei dintâi pionii ai renașterii noastre. El e soarele care răsare după un lung șir de ani întunecați. Cu el s'a făcut ziuă pentru totdeauna.

Dascăl în adevăratul tâlc al cuvântului, el nu s'a mărginit numai la predarea învățăturilor de pe catredă, ci a încercat prin manifestul său din 1818 să alcătuiască întâiul program pentru școalele românești, și, ceea ce este mai frumos, este că în liniile lui generale acest program este acela care și astăzi stă la temelia alcătuirii noastre școlărești.

Vreo trei ani de zile a lucrat el cu tihnă și energie. Trei ani numai și urmările sunt de veacuri.

Câți n'ar dori să aibă norocul lui, dar câți au energia și perseverența lui ?

Dar pregătirea lui culturală a avut și urmări pe terenul politic ; acei cari au urmat școala lui au fost dintre cei dintâi cari s'au alipit la mișcarea lui Tudor Vladimirescu. Și el a fost un convins partizan al mișcării naționale de la 1821 și cum putea să fie altfel ? Căci el nu eră numai dascăl, ci în primul rând un înfocat patriot și un apostol.

Apostol ! iată noțiunea magică care l-a ajutat să facă faptele cele mari.

Fără de ea n'ar fi putut reuși.

Și acum când sărbătorim acest mare Român, ce învățăminte putem noi cei de astăzi și mai ales cei din tagma lui, trage din vieța lui ?

Căci dacă de la cei ce au lăsat urme adânci în istoria dezvoltării unui neam, nu ne alegem cu pilde, la ce îi mai sărbătorim ?

Gh. Lazăr a fost ceea ce ar trebui să fie orice dascăl conștient de menirea sa.

Dascăl, Patriot și, mai presus de toate, Apostol.

Aprețierea lui I. C. Brătianu asupra școlii
lui Gheorghe Lazăr ¹⁾
Anul 1865

Când Lazăr trecu Carpașii și poposi în capitala românească, grecismul năbușise limba noastră; clasele avute abia mai îngăunau limba părinților lor și numele de Român devenise un nume de dispreț; limba greacă comandă după tron, ea regulă drepturile și datoriile oamenilor, dascălii greci ocupau catedrele în școala domnească și tot în limba greacă se ridicau imnurile la cer, pe când cea română abia se mai auzia pe lungul brazdei, în monologul plugarului, ce mână boii. Care fu dar puterea, de care dispuse Lazăr ca să-i dea curagiu a se pune față în față cu Doamna nu numai a României, ci a orientului întreg, el, care nu avea alt sceptru de cât toiagul de pelerin, și altă aureolă, altă coroană, de cât praful ce-l adunase pe calea cea mare, ce ducea din Transilvania la București? Ce putere supraumană avu Lazăr ca, la rândul său, să ridice depe patul morții, nu un individ, ci o națiune și să-i zică: „Scoală-te și mergi“, și ea să meargă? Nici una alta decât aceea, pe care o dă Dumnezeu oamenilor, cari se hotărăsc să se ridice cu sufletul și cu inima, spre a se face expresiunea unei nevoi, a unor trebuințe simțite, a unei idei mari, cari știu la un moment propriu să se gândească și să voiască pentru o națiune întreagă.

Lazăr, necunoscut, neavând alt tilu de cât acela de Român, ce atuncea, cum am zis, eră un nume de dispreț, din fundul unei chiliuțe din hanul lui Șerban-Vodă, — pe cât îmi aduc aminte, — găsi discipoli și patroni și ridică o școală măreață, puternică, nu de piatră și de var, ci o școală morală, de unde virtutea, patriotismul, iubirea științei și devotamentul până la sacrificiu pentru binele public se răspândiră, ca niște raze binefăcătoare pentru toată România. Acestei suflări de viață, de viață română, datorim tot ce avurăm până acum; ea ne-a dat Văcărești, Eliazi și Asăchești, Alexandrești și Alexandri; ea inspiră pe legistul Moroiu, care ne aduse un minut aminte demnitatea magistraților romani; ea a dat inimă lui Grigore Ghica Vodă, lui Constantin Bălăceanu, Mitropolitul Grigorie; ea a însuflețit pe Dinicu Golescu, pe Câmpineni și Gr. Cantacuzino; ea a făcut să nască noi Cantemiri, ca iubitul nostru de fericită memorie Bălcescu; ea a dat devotamentul acelei legiuni modeste de profesori, cari serviră de cadre la începutul organizării instrucțiunii publice și cari

¹⁾ Cu prilejul distribuirii premiilor, în anul 1865, I. C. Brătianu a adresat directorului instrucțiunii publice o scrisoare din care extragem părțile privoitoare la caracterizarea școlii lui Gheorghe Lazăr.

prin spiritul ce-l aduseră în nouile școale, ne făcură să credem într'un viitor prosper și glorios ; tot acea suflare a școalei lui Lazăr deșteptă inimile Românilor, le îmbărbăți și, prin Vladimirescu, prin Solomon, prin Magheru, ne dovedi că nu este vitejia, care a părăsit pe Români, ci ocașiunea, condițiunile proprii de a se manifesta, etc. etc.

Discursul lui Dimitrie Sturza, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, rostit cu ocazia inaugurării statuii lui G. Lazăr 1886 (Extras din el).

Suntem întruniți aci — membri ai guvernului și ai parlamentului, școalei și un numeros public — pentru a inaugura monumentul ridicat de națiune acelu bărbat care a reînțemeiat școala românească pe pământul românesc.

Frumoasă serbare, în care se oglindește trecutul, prezentul și viitorul.

Gheorghe Lazăr s'a născut într'un timp de mare restriște pentru patria noastră. Puternică a fost așezarea stabilită aci la Dunărea de jos de marele împărat al Romei ; dar cumpline au fost și isbirile ce ea a suferit.

Pericolul nu a venit numai dela sabia și dela focul ce diferite ginți au preumblat pe teritoriul nostru ; ci, mai ales de la încercarea de a desnaționaliza poporul românesc prin părăsirea limbii strămoșești.

Valurile și furtuna ne amenințau din toate părțile. Eră să pierdem chiar uzul limbii noastre. Cei dintăiu deveniți creștini în orientul Europei, Românii, ajunsesă să nu audă lauda lui Dumnezeu de cât într'o limbă necunoscută lor. Ei cari, din timpuri străvechi, au ajutat cu sângele și cu averea lor pe creștinii din alte țări, vedeau cum limba celor hrăniți și adăpostiți de dânșii, cotropiă pe cea românească.

Pot să fie și sunt limbi cu deosebire culte, limbi în cari sunt scrise tezaure neprețuite ale științei, dar un popor numai atunci există, când e capabil de a înălța propria sa limbă la acea tărie, ca prin ea să poată domina toate cugetările omenești. Un popor, care nu-și întrebuintează propria sa limbă în toate împrejurările vieții, în cele mai simple și modeste, ca și în cele mai înalte și mai ideale, acel popor lăncezește. Poporul care își pierde limba, pierde însăși ființa sa, conștiința de sine, încrederea în sine.

De două ori acest pericol s'a revărsat peste noi ; dar când ajunsesă la culme au apărut la timp bărbați cari au salvat ceea ce se părea pierdut. Puține nume din trecutul nostru sunt atât de populare, ca acelea ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu, ca acela al lui Gheorghe Lazăr.

Cei dintăiu au scos iar la onoare limba românească în stat și în biserică. Cel de al doilea a făcut ca limba strămoșească să răsune din nou în școală, de unde fusese isgonită. Cei doi dintăiu erau domni, cel din urmă un simplu fiu de țăran.

Grele au fost începuturile și scurtă durata școlii lui Lazăr. Instalarea ei fu anevoioasă, căci localul dela școală era ocupat de garda domnească și de servitorii curții. Abia deschisă în 1816, ea fu închisă la 1821.

Cu dânsa se stinge și Gheorghe Lazăr. El se întoarce în micul și necunoscutul sat de pe malul Oltului, unde curând moare.

Scânteia însă aprinsese un foc viu. — Școala românească nu mai putea fi înădușită, căci limba românească răsunase iarăși în școală și la răsunetul ei toată suflarea românească se ridică din adâncul letargiei în care se află. Poporul românesc se trezi — și plin de încredere în sine, el puse mâna la lucru.

De atunci ce pași giganteschi am făcut înainte! O transformare întreagă s'a desăvârșit. Credința în țară și poporul ei, redeșteptată în mica școală a lui Lazăr, a devenit generală. Astăzi nu mai suntem aserviți nimănui; mergem pe propria noastră cale. Suntem o țară liberă și ocupăm, în locul unde am fost așezați, o pozițiune importantă. Suntem o țară respectată pentru munca neîncetată ce dezvoltăm pe tărâmul culturii, pentru cumpănirea ce punem în faptele ce desăvârșim.

Această frumoasă serbare ne amintește dar timpurile grele în cari lucrăm, dela mic până la mare, pentru alții, cu puțină speranță pentru viitor. Ea ne amintește însă tot odată începuturile redeșteptării naționale, care au luat un avânt puternic din școală și prin școală.

Această serbare este un omagiu de recunoștință adus unui bărbat care a fost credincios țării și datoriei sale. Ea ne dovedește tot odată cât de prețioase sunt izbânzile ce au produs munca și credința.

Inaugurarea acestui monument, a doua zi în urma zilei de 10 maiu, în care am serbat de astă dată a doua-zecea aniversare a domniei înțelepte și vitejești a lui Carol I, a întâiului Rege al României independente de numire și de fapt, ne face să pipăim cu însuși mâinele noastre și să înțelegem în toată clasicitatea ei această puternică și semnificativă zicătoare a poporului românesc, iscodită de dânsul pentru a-și dovedi, în patru cuvinte, mersul său istoric și viitorul ce-i este rezervat, acea zicătoare energetică : **apa trece, pietrele rămân**. În

1) Sculptorul Georgescu. Pe cele două medalioane de pe soclul statuei se reprezintă, pe unul G. Lazăr făcând lecții, iar pe celălalt G. Lazăr binecuvântând țara, la plecarea sa din București.

adevăr, astăzi putem zice cu convicțiune deplină : apa a trecut, pietrele au rămas.

Primiți, d-le Primar, acest monument ridicat de cetățenii liberi în onoarea școalei românești, în care neconținut se va nutri și în viitor focul patriotismului celui mai sincer și celui mai luminat, focul devotamentului celui mai nemărginit pentru datorie. Primiți în proprietatea capitalei întâia statuie ridicată de primul sculptor român

Să pice dar învelitoarea și la strigătul care ne unește și ne va uni totdeauna, ca un singur om, să zicem : *Să trăiască*.

VERIFICAT
2017

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Prefață	3
I. Introducere	
a) Legile eterne ale conducerii popoarelor	7
b) Unitatea sufletească	11
c) Unitatea culturală	18
d) Limba românească	30
e) Biserica. Legea strămoșească	34
f) Pregătirea militară. Poporul. Soldatul. Preotul. Învățătorul.	
Ofițerul	40
g) Cine poate fi salvatorul și îndrumătorul ?	50
II. Mihai Viteazul	
Act fundational	61
Regele Ferdinand și Ștefan cel Mare	70
<i>A. Mihai Viteazul ca geniu militar.</i>	
Ardealul, octombrie 1599. Moldova maiu 1600	77
Situația generală politică externă a Țării Românești în anul 1599	77
<i>Războiul din 1599, pentru cucerirea Ardealului.</i>	
a) Cauzele războiului din 1599	81
b) Descrierea istorică a faptelor	85
<i>Studiul critic al operațiunilor militare</i>	
a) Secretul în pregătirea de războiu	91
b) Luțea marșului. Repaus după mai multe zile de marș. Ordinea în coloană. Orientare. Legături.	94
c) Trecerea oastei prin munți. Împărțirea oastei în partea luptătoare și neluptătoare, în carele cu provizii și hageaje. Detașamentele de siguranță, pe flancuri și înainte. Mersul cât mai repede în defileu	95
d) Siguranța înaintării spre vest, prin înțelegerea și atragerea, în spre sine, a Secuilor din valea Oltului și prin închiderea drumurilor dinspre Moldova	97
e) Planul de campanie. Deducția logică, rezultată din operațiunile militare făcute. Cele două coloane. Alegerea punctelor de trecere. Ordinul trimis trupelor Oteniei să sară și ele, urcând Oltul. Necesitatea legăturii coloanelor. Intrunirea celor două coloane înainte de bătălie, pentru ca bătălia să se dea ca totalitatea forțelor	99
f) Operațiunea trecerii munților pe mai multe coloane separate. Cum s'au trecut obstacolele până la Napoleon în anul 1800; cum a trecut Mihai cu 200 ani înainte de Napoleon	106

Maiu 1600. Cucerirea Moldovei.

Situația generală politică externă a Țării Românești în primăvara anului 1600	117
<i>Războiul din 1600 pentru cucerirea Moldovei.</i>	
a) Cauzele războiului din 1600	119
b) Descrierea istorică a faptelor	120
<i>Studiul critic al operațiunilor militare.</i>	
a) Secretul în pregătirea de războiu	125
b) Trecerea munților în Moldova	128
c) Lungimea etapelor	134
d) Lupta cu armata dușmană, mai întâiu, și urmărirea ei până la distrugere; ocuparea teritoriului mai pe urmă	136
Genialitatea lui Mihai alături de geniile militare ale lumii	137
B. Mihai Viteazul în Unitatea Națională	144

III. Mitropolitul Andreiu Șaguna 163

Scurtă privire istorică asupra Ardealului (900-1846)	170
Sosirea lui Șaguna în Ardeal	197
I. Activitatea bisericească	200
Alegerea de episcop. Numirea prin decret. Sfințirea în biserica sârbească dela Carlovitz	203
II. Activitatea culturală	230
III. Activitatea politică	247
Copilăria și tinerețea	26
Bătrânețea și moartea	271

Din cuvântările ținute în 1923, la comemorarea de cincizeci de ani de la moartea lui Șaguna.

a) Cuvântarea Regelui Ferdinand I-ului, Cel Mare	281
b) Cuvântarea Prim-ministrului I. I. C. Brătianu	282
c) Cuvântarea I. P. S. S. Mitropolitul Primat	284
d) Cuvântarea I. P. S. S. Mitropolitului Nicolae	285
e) Cuvântarea D-lui Octavian Goga, din partea Academiei române	287

IV. Gheorghe Lazăr.

Comemorarea a o sută de ani dela moartea lui Gh. Lazăr	293
Țările Românești, Muntenia și Moldova, dela descălciătoare și până în anul sosirii lui Gh. Lazăr în București	308
1. Copil și școlar	327
2. Student și teolog	330
3. Profesor. Patriot. Indrumător	340
4. Apostol și biruitor	360
Discursul rostit de Principele Carol, moștenitorul tronului, la 30 septembrie 1923, la Avrig, la mormântul lui Gh. Lazăr	375
Aprețierea lui I. C. Brătianu asupra școlii lui Gh. Lazăr în 1865.	377
Discursul lui Dimitrie Sturza, ministrul cultelor și al instrucției publice, rostit cu ocazia inaugurării statuii lui Gh. Lazăr, la 1886	378